

УЗБЕК АДАБИЁТИ ДУРДОНАЛАРИ

ТОҲИР МАЛИК

CN0000036236

ТАЛҚИНСА

16+

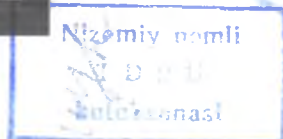
ТОҲИР МАЛИК

ТАЛВАСА

ёхуд

“Алвидо, болалик” нинг янги талқини

• РОМАН •

931127

“О‘QITUVCHI” НАШРИЁТ-МАТБАА ИЖОДИЙ УЙИ
ТОШКЕНТ – 2018

УЎК: 821.512.133-31
КБК: 84(5Ў)6
М-22

Мухтарам китобхон! Сизнинг эътиборингизга ёзувчи Тоҳир Маликнинг ушбу “Талваса” (“Алвидо, болалик”нинг янги талкини) романини ҳавола этмоқдамиз. Асарда бир катор “шайтанат” олами вакиллариининг тубан ва қабих ишлари, маъно ва мақсадсиз ҳаётлари ҳақида ҳикоя қилинади. Асарни ўқиб бўлганингиздан сўнг Шавкат, Акмал, Бўрон каби асар қаҳрамонларининг тақдирлари ҳақида эмас, кўпроқ уларнинг бу зулм оламига етаклаб келган сабаблар ҳақида мулоҳаза юритишингизни истар эдик. Кўзга кўринмас зулм жар ёкасида ҳозир қанча ёшлар туришибди? Уларни бу тубанлик олами нимаси билан жалб қиляпти? Биз нима учун жиноят оламига яқинлашаётган ёшларнинг ҳаракатларини лоқайдлик билан кузатиб турибмиз? Ҳар биримиз ўзимизга шундай савол берайлик.

Бисмиллаҳир Роҳманир Роҳийм.

“...Албатта, Аллоҳ одамларга ҳеч зулм қилмас, лекин одамлар ўзларига зулм қилурлар” (“Юнус” сурасидан).

“...зулм қилганлар азобни кўрган вақтларида улардан у енгиллатилмас ва уларга муҳлат ҳам берилмас” (“Наҳл” сурасидан).

“...ёмонликларни қилиб юриб, бирларига ўлим етганда: “Энди тавба қилдим”, деганларга ва кофир ҳолларида ўлганларга тавба (қайтиш) йўқ. Ана ўшаларга аламли азобларни тайёрлаб қўйганмиз” (“Нисо” сурасидан).

“Эй Одам фарзанди! Бирор заиф инсонга зулм ва зўравонлик қилишга нафсинг сени чорласа, ундан бурун ҳамиша ўзингдан кўра қудратлироқ Зот борлигини эсла. Ўша Зот сени ҳалиги заиф инсондан зўрроқ қилиб қўйгани каби, хоҳласа уни ҳам сендан зўрроқ қилиб қўйиши мумкин” (“Ҳадиси қудсий”дан).

Расулуллоҳ (с.а.в.) марҳамат қилдилар: “Зулмдан тийилинг, зеро, зулм – қиёмат кунининг зулмат ва қоронғуликларидир” (Жобир ибн Абдуллоҳдан).

Тўрт дебоча

1

29 апрел, соат 12.30. Шаҳарнинг мағриб томони.

У ҳаммасини кўриб турарди.

У жон беришнинг бунчалик оғир азоб эканини шу пайтгача хис қилмаган эди.

Онаси у томон қарагандай бўлди.

Ҳа, каради! Кўрди! “Ҳали сенмидинг?” деган каби ҳам савол, ҳам нафрат назари билан каради. Ҳаёт зиёси сўна-

ётган кўзлардан сўнгги бор отилиб чиққан нур гўё оловли чўкка айланди-ю унинг калбига қадалди. Назарида ўзи ҳам яралангандай бўлди. Гўёки уни ҳам жон тарк этаётгандай эди. Аммо бу кўркув уни узоқ вақт ўз чангалида ушлаб туrolмади. Қорадорига бўлган хумор азоби бу даҳшатдан ҳам кучлилик қилди. Аъзойи баданининг қакшаб оғриши унинг онгига хира парда тортди. У даҳшат манзараларининг тезроқ кўз ўнгидан йўқолишини, ваъда қилинган дорининг янада тезроқ эм игнаси билан жон томирига юборилишини истарди. Шу амалгина унга айнаи дамда ҳаловат бериши мумкин эди.

Мўлжалидаги иши кўнгилдагидек амалга ошмагани учун Акула жаҳл отига минди. Аёл кўксига санчган найзани суғуриб олиб, қонни охори тўкилмаган қўйлакка артгач, унга ғазабни нигоҳини қадади. Найза суғуриб олингандан сўнг енгсиз қўйлақдан сизиб чиққан қон тилларанг гилам устида ҳалқоб ҳолига келди. Даҳшатга тушган она-боланинг кичқириғидан сесканган сукунат яна маъюслик пардасига ўралди-ю ҳосиятсиз уйга ҳукмронлик қила бошлади. Агар сукунат майли, одам эмас, барг ёки кўкат каби жонли нарсa бўлганида эди, “бу онда бу уйда фақат сукунат шодондир” демоклик мантиққа зид келмасди. Икки жоннинг ўлиmidан сўнг кимсасиз қоладиган уйга узоқ вақт ҳукмронлик қилиш сукунат учун улуғ неъмат эмасми?

У вазифасини бажарган, энди ажрини кутарди. Акуланинг ваъдаси ёдида: иш битдими, демак, шу ернинг ўзидаёқ эм игнасига қорадорини олиб, унга узатиши керак. У эса очикқан одамдай шошилиб, қалтироқ қўллари билан сонига шапатилаб уриб, томирни топгач, игнани санчиши зарур. Бошқалар учун бу оддий эм игнаси, унинг учун эса жон бахш этгувчи ягона нажот. Ўлим азобида тўлғанаётган вужудга ҳаёт беради, уни роҳат булутига ўтказиб осмонларга учади... Йўқ, нажот игнаси қўлга олинмади, сонга шапатилаб урилиб, қон томири топилмади. Ҳатто хидлаган чоғида вақтинча бўлса-да, хуморни боса олувчи

бир чимдим кукун ҳам бермади. У илтижо билан боқди. Нажотга ташна бу қарашга жавобан бошига оғир мушт тушди.

– Қараларинг, фақат шу сўтакнинг бармок излари қолсин, – деган буйрукни элас-элас эшитди. Қанча вақт бе-хуш ётганини билмайди. Кўзини очиб, ўзини нимқоронғу хонада кўрди. Баданини омбурдек бураб азоблаётган хумор қийноғи сўнган эди. “Доридан олибман”, деб кўнгли равшанлашди. Бироқ орадан дақиқа ўтмай, хумор азоби уни яна бурувга олди. Озгина чидади, кейин нажот умидида бақира бошлади...

II

30 апрел. Соат 10.30. Шаҳарнинг жануби-маширик томони.

Унча шинам бўлмаган уйда меҳмон кутаётган мезбон хизмат қилиб юрган кўҳликкина аёлга имлаб қўйган эди, у чакқонлик билан ошхонага чикди-ю зум ўтмай аччиқ чойни янгилаб келди. Дераза тоқчасига омонат суяниб турган меҳмон унга “раҳмат” маъносида бош ирғаб қўй-гач, чойга нисбатан қарийб қуйиб кетган пиёздоғни эс-латувчи чойни ҳўплаб, ҳузурланди.

– У ёкдаги ўғриларнинг файзи қолмаган. Номидан от хуркади: “Қонундаги ўғри!” эмиш, – у шундай деб ижир-ғанди. – Қонуннинг ҳам номи қолган. Мен ҳалол ўғри-ман, бунақаларга тоқат қилолмайман. Аввалги йиғинда тож қийдиришган болани ўғри дейишга ҳам тилинг бор-майди. Мишики бир сўтак. Суриштириб билсам, бир мар-та номусга тегиш билан қўлга тушиб, қандайдир йўллар билан сувдан қуруқ чикқан экан. Отари Квантрашвили-ни билармидинг? Япончик Америкага кетгандан кейин унинг ишини давом эттирган шундай зўр одамга ҳам тож қийдирилмаган эди. Спортда чемпион бўлиб юрган кез-лари битта қизни зўрлаб қўйган экан, бу гуноҳдан милиса

кўз юмиши мумкин, аммо ўғрилар олами кечира олмайди. Ҳозир тож кияётган юзта ўғри бола битта шу Кардиналнинг оёғига пайтава бўлолмайди.

– Зўрларнинг кўзини шира босибдимиз? – деди мезбон.

– Зўрларми? Билмадим. Уларни ҳам бир бало урганга ўхшайди. Ўғрилар қонунини менсимамай қўйишди. Қайси биридир бирон бойга котил бўлиб ёлланган, бошқаси энди тижорат билан шуғулланармиш. Хуллас, ҳамма ёқни ахлат босиб кетган. У ёқлар билан ҳар қанақа алоқани узган маъқулга ўхшаб турибди.

Шу онда хонага башанг кийинган котма йигит кириб келди-да, эшитилар-эшитилмас салом бергач, мулозиматни кутмаёқ стол устидаги пивони очиб ичди. Меҳмон унинг ҳаракатини зимдан кузатди. Беодоблигидан аччиқланса-да, сир бой бермай, мезбонга қаради. Мезбонга унинг одати таниш бўлгани учун газабланмади. Лекин меҳмоннинг қарашидаги маънони уқиб, танбех бериб қўйиши лозим эканини англади.

– Ҳа, нима бўлди, аммангнинг сигири чала туғиб қўйдими? – деди у жеркиб. – Аканг билан дурустроқ сўрашмайсанми?

– Акахон, яхши дам олдингизми? – деди йигит хафасхол тусини ўзгартирмай.

– Сен сўраганингдан кейин анча яхши дам олдим, – деди меҳмон пичинг оҳангида. – Қани, Граф болача, нега тумтайиб қолдинг?

– Кеча иккита одам ўлдирилганини эшитдингизми?

– Эшитдим, – меҳмон шундай деб йигитга яқинлашди: – Хўш, нима бўпти?

Йигит жавоб беришга улгурмай, мезбон гапни илиб кетди:

– Бу бир бахтсиз ҳодиса. Уларни биров атайин ўлдирмади. Ажал тортиб келган экан, ўлишди.

– Атайин ўлдирилмагандир... лекин... сиз...

Йигит фикрини очикрок баён этишга журъат қилолмади. Бундан фойдаланган мезбон унинг гапини узиб, жеркиб ташлади:

– Ҳажикизга ўхшаб чайналма! Гапни бошлаганингдан кейин охиригача айт! “Ўлдирларинг!” деб мен буюрибманми?

– Билмадим... – йигит шундай деб айбдор одам каби бош эгди.

– Ҳа, билмайсан! – деди мезбон. – Қаллангни яхшироқ ишлат-чи? Уларнинг ўлимига ўзинг айбдор эмасмисан? Агар мент тузукроқ қавлаштирса, биринчи галда ўзингнинг тагинг шилта бўлиб чиқади-ку?!

– Мен? – Йигит унга ҳайрат ила боқди. – Мен у уйнинг яқинига ҳам борганим йўк-ку?

– Ҳа, бормадинг, демак, сен ҳар қанақа шубҳадан узоқсан, а? Шунақа бўлгандан кейин манқалик қилма, бола!

– Аканг тўғри гапиряпти, – деди меҳмон, мезбонни кўллаб. – Бу ишда асосий айбдор сенсан. Ўша сўтакни сен яхшилаб тайёрлаб бермагансан. У эшигини ҳеч ким йўғида очиб бериши керак эди.

– Менинг ҳеч қанақа айбим йўк, – деди йигит меҳмонга тик қарашга ботиниб. – Ҳамма ишни тўппа-тўғри бажариб берганман. Болани топ, дедилар, топдим. Игнага ўтказ, дедилар, ўтказдим. Бўйнига отнинг калласидай қарзни илдим. Яна нима қилишим керак эди?

Бу гапларни эшитиб, меҳмон мийиғида жилмайиб қўйди. Бу буйруқнинг меҳмон томонидан узоқ юртда туриб топширилганидан беҳабар йигит унга ўзича муҳим янгиликни айтган эди.

– Бу ишинг яхши, – деб юмшоқроқ муомалага ўтди меҳмон. – Лекин сен бола, бу оламда тинч яшайман, десанг хизматингни миннат қилма. Худди бизга ўтказиб қўйгандай осмондан келасан-а! Бунақа одобни кимдан ўргангансан? Сен эса, – у мезбонга қаради: – “Акула”ман, деб керилиб юардинг. Итбаликлар олдидаги обрўйинг шуми?

Бу танбехдан таъсирланган мезбон йигитга якинлашиб, юзига тарсаки тортиб юборди. Йигит чегарадан чиққанини англаб, бошини эгди. Лекин узр сўраш ўрнига ўзини окламокчи бўлди:

– Шубҳадан узоксан, дейсиз-у, лекин мени у билан кўрганлар бор.

– Бор бўлса бордир, – деди мезбон зарда билан. – Лекин унинг ўзи йўқ. Кўркма, иштонингни ҳўл қилган бўлсанг, алмаштириб олгин-у, тинчгина юравер.

Йигит бошини кўтариб, ажабланганича сўради:

– Ўзи қани?

– Ўзими? – Мезбон меҳмон билан кўз уриштириб олди. – Ўзи ишончли жойда.

– Кўйиб юбориш керак.

Бу таклифи эвазига йигитнинг юзига иккинчи тарсаки урилди. Мезбон бунга қаноат қилмай мушт туширмоқчи бўлганида меҳмон кўз қараши билан уни бу ҳаракатдан тўхтатди.

– Уни пишириб ермидик, албатта қўйиб юборамиз. Лекин отасидан атаганини ундириб олишимиз керак.

– Атаганини? – Йигит боланинг отасидан нима ундирилишини англаган бўлса-да, бир уй соҳибига, бир меҳмонга савол назари билан қаради.

– Ҳа, нега талмовсираб қолдинг? – деди мезбон, муштини унинг иягига тираб. – Бекордан бекорга қўйиб юборишимиз керакми? Сен иккита одам ўлди, деб пиқиллаб ўтирибсанми? Қани, айт-чи, биз жонимизни гаровга қўйиб кириб, у ердан нима олиб чиқдик? Топганимиз бир челақ тезакка ҳам арзимайди. Кеча иш бошлаган киссавур ҳам бизчалик чув тушмайди. Биз аҳмоқмизми? Юзингни бурма, кўзимга қара, бизни аҳмоқ деб ўйлайдиган бўлиб қолдингми? Ё тўртта меров болани атрофингга тўплаб олиб кучайдим, деб ўйлаяпсанми?

Мезбон шундай деб, йигитни қаттиқ туртди. Йигит бехос турткидан чайқалди-ю, лекин дарров ўзини ўнглаб олди.

– Бу болага яхши ният билан “Граф” деб ўзинг ном берганмидинг? Ана энди Граф ҳам фаросатини, ҳам мардлигини кўрсатадиган вақт келибди. Хатосини ўзи тузатсин. Сен эса унга ишон.

– Ишонишга ишонаман, – деди мезбон унга жавобан, сўнг яна йигитга қаради: – Сен бола менинг гапларимни унутганга ўхшайсан: сен бу оилага бизнинг талабимиз билан кирмагансан. Ўз оёғинг билан кирдингни, энди бизнинг хоҳишимизга қараб яшайсан. Мен чизиб берган йўлдан бир энлик нари-бери юрганинг – ўлганинг! Каердалигингда айтган эдим, бу гапни?

– Қамокда, – деди йигит паст овозда.

– Ҳа, эсингда экан, унда қадамингни билиб бос.

– Сен қамок кўрган йигитга ўхшамаяпсан, бола, – деди меҳмон унга нигоҳини қадаб. – Агар чинакам “граф” бўламан десанг кимларнингдир ўлиб туришларига кўникишинг керак. Одамларнинг тақдирини ҳал этишга фақат ва фақат биз ҳақлимиз. Сен шу ҳақиқатни кунда минг марта, миллион марта такрорлаб, миянгга қуйиб ол. Шу қонун билан яшамасанг, бошқалар сенинг тақдирингни ҳал қилиб қўйишади. Энди топшириқни диққат билан эшит: сўтак болангнинг отасига кеча кечкурун хабар етгандир. У келгунича ўликларни кўмишмаса керак. Экспертиза ҳам ўликларни эртагача бермайди. Боланинг отаси қачон келиши мумкин?

Меҳмон шундай деб аввал мезбонга, кейин йигитга боқди. Икковидан садо чиқмагач, мезбонга норози қиёфада қаради.

– Акула, сенга минг марта айтдим: бир иш қиладиган бўлсанг, режангни бошидан охиригача пишит. Том тешиб ўғирлик қиладиган нодонларнинг замонаси ўтиб кетганини сезмаётган бўлсаларинг, умрларинг қамокда чириydi. Боланинг отаси қаерда? Дубайдами? У ердан келиш учун самолётни тўрт кун кутиш керак. У узок кута олмайди. Нима учун? – Шундай деб мезбонга савол назарини қадади.

– Кутолмаслиги аник. Ҳам хотини, ҳам кизидан ажраши осонми?

– Бошқа ёш хотини билан маишат килиб юрган одам учун осон. Лекин уни шоширтирадиган нарса бошига тушган кулфат эмас. Қизик, – меҳмон шундай деб кулимсиради, – биз кулфат деяпмиз, унинг учун эса балки саодатдир? Хотинидан кутула олмай юрган бўлса, ишини Худонинг ўзи ўнглаб қўйгандир, а? Граф, бизнинг бахтимиз ни мада, биласанми?

Йигит кутилмаганда берилган саволга қандай жавоб қайтаришни билмай, гарангсиди. Меҳмон йигитнинг диққатини жалб қилиш учунгина сўраган, ундан жавоб кутиш нияти йўқ эди. Шу боис гапи орасида сукут сақламай, давом этди:

– Бизнинг бахтимиз – хотинимизнинг йўқлигида. Хотинимиз йўқ, демак, уни йўқотишдан қўрқмаймиз. Хотини йўқотишдан қўрқмаймизми, демак, бошимизга кулфат ҳам тушмайди. Бизларни “ўғри” деб ҳақоратловчи тўғриларга тушуниб бўлмайди. Бир қарасанг, хотиндан ажраб қолишдан қўрқиб титраб юради, яна бир қарасанг – хотиндан қутулолмай қакшагани қакшаган. Ғирт аҳмоқликнинг ўзгинаси! Дубайда маишат килиб юрган ошнаимиз менинг назаримда шунақа хилидан.

Меҳмон гапи орасида беҳос “ошнаимиз” деб юборди-ю, худди муҳим бир сирни ошкор қилиб қўйгандай чўчиб, мезбонга, сўнг йигитга тезгина қараб олди. Меҳмоннинг гапни чўзиб юборганидан бетоқатланаётган мезбон ҳам, йигит ҳам бу сўзга аҳамият беришмаган эди. Уларнинг юзларидаги хотиржамликни қўрган меҳмон яна аввалги оҳангида давом этди:

– У ментлардан қўрқади. Агар тез етиб келмаса, ментлар “котил ёллаб, хотинини ўзи ўлдиртирган”, деган гумонга боришлари аник. Шунинг учун у ё Истамбул, ё Москва орқали келади. Истамбул орқали учса бугун кечаси, Москва орқали учса эрта тонгда уйида бўлади. Ҳар

иккала ҳолда ҳам жаноза эртага пешинга мўлжалланади. Граф, сен соат тўртда унга қўнғирок қилиб, ўғлининг тирик эканини етказасан. Суюнчисини талаб қиласан.

– Қанча сўраймиз? – деди мезбон. У кечанинг ўзидаёқ бу ҳақда сўраган, аммо тайинли жавоб олмаган эди. Боланинг нархи аниқ белгиланиши фурсати етганини сезиб, меҳмоннинг гапини бўлишга журъат қилди. Меҳмон шеригининг шошқалоклигидан ранжимади, унга бир караб олди-ю, ён чўнтагидан бир парча ок коғоз чиқариб узатди.

– Тепадагиси телефони, пастдагиси суюнчининг миқдори, – деб изох берди.

– Жуда кам-ку? – деб ажабланди мезбон.

– Ҳозирча шуни ундиролсанг ҳам катта гап. Агар мен шу сўтакнинг отаси бўлганимда сарик чақа ҳам бермасдим.

– Калта ўйламаяпсизми? Ёлғиз ўғил-а? Тагига шундай машина олиб берган ота...

– Машинани ўғлини яхши кўргани учун олиб берган деб ўйлайсанми? Одамлар гап-сўз қилиб юрмасин, деб олган бўлса-чи?

– Сиз буни каердан биласиз?

– Билмайман, тахмин қиялпман, – меҳмон яна йигитга қаради: – Граф, метродаги телефондан қўнғирок қиласан. Пулни эртага соат саккизда пиёзбозорга олиб келсин.

– Пиёзбозорга? – деб ажабланди мезбон. – Хатарли-ку? Хилватрок жойни айтсак-чи?

– Хатарли эмас. Биринчидан, бозорда одамлар орасида яшириниш осонрок. Иккинчидан, бозорга сенам бормайсан, у ҳам дарров югуриб келмайди. Граф, сен оғзингдан чиқадиған ҳар бир сўзни ўйлаб, кейин айт. Ментлар телефони эшитишлари мумкин. Демак, овозингни ёзиб олишади. Бунинг чорасини ҳам ўйлаб қўй.

Йигит мезбон узатган коғоз парчасини олиб, рақамларга кўз югуртирди. Боланинг отасидан талаб қилинаётган пул миқдорининг камлиги уни ҳам ажаблантирди. Ўзини “Бўрон” деб таништирган бу одамнинг қўнғилида шумлик

ётганини сезгандай бўлди-ю, бироқ сир бой бермади. Гапни кўпайтирмай чикиб кетмоқчи эди, мезбон тўхтатди:

– Олдинги топширикни тезлат. Сен билмаган нарсани ўзим суриштириб аниқладим: отарчи боланг компьютерда устаси фаранг экан. У бизга керак, жуда ҳам керак.

– Уни кўндириш кийин, – деди йигит.

– Мен сендан уни кўндириш осонми ё кийинми, деб сўраганим йўқ. У бизга керак!

– Нима учун зарурлигини ўйлаб кўр, – деб гапга қўшилди меҳмон. – Ўғрининг ҳаётда орқада қолгани – унинг ўлгани. Шунинг билан иш қилавер, бола!

Йигит уларга бир-бир қараб олгач, итоаткорлик билан бош эгди-да, хонадан чиқди.

– Бу болангни бўш қўйма, – деди меҳмон унинг изидан қараб, – унга эгар-жабдуқ урмасдан минмоқчи бўляпсанми?

III

30 апрел. Соат 13.30. Шаҳарнинг шимоли-мағриб томони.

Сувоқлари шўралаб, палахса-палахса бўлиб кўчаётган мактаб зали бугун гавжум эди. Бу зал, тахталари чирий бошлаган бу сахна мактабни битирувчиларнинг шодиёналарига кўп йиллар мобайнида гувоҳ бўлиб келган. Ҳар йили шу пайтда тантанага тайёргарлик кўрилади. Аммо бу йилгиси ўзгача руҳда бошланди. Бу йил ўн биринчи синф ўқувчилари кузатилгач, кейинги йил сўнгги битирувчиларга оқ йўл тиланади. Энди болалар бу мактабда тўққизинчи синфга қадар ўқишади. Кейин ким коллежга, ким лицейга кетади, кимдир отасининг қанотида “тирикчилик” деган “мактаб”га шўнғийди. Шу боисданми, бу йилги тантана тайёргарлигига фақат шодиёналик эмас, маҳзунлик ҳам ҳукмрондек сезилади. Шунинг учунмикин, болаларни машқларга жалб этиш аввалги йилларга нисбатан

оғиррок кечарди. Олдинги тантаналарда кувониб, бажонидил иштирок этган Асрорда ҳам хафсала йўқ эди. Бугун дарсдан кейин сездирмайгина кетиб қолиш ниятида ҳовлига чиқди-ю, режиссёрга йўлиқиб, тутилди. Ҳар йили тантана режиссёрлиги гарданига юкланадиган ашула муаллими уни кўриб пешонасидаги терни артди:

– Кетиб колдингмикин, деб хавотирланувдим. Директор ашулангни эшитиб кўрмоқчи.

– Ашула ҳали қиёмига етмади-ку? – деб ажабланди Асрор.

– Қориевадан чиққан ақл-да бу, нима дердик, хўп деймизда.

Шу гапдан кейин Асрор ноилож қолди. Ярим соатдан бери Дилфуза иккови саҳна четида ўтириб, директор жанобларини кутишади. Рақсга тушадиган қизларнинг шовқини тингандан кейин ҳам директордан дарак бўлмади. Асрор бетоқатланиб, тиззасидаги гитарасини чилдирма қилиб чертиб-чертиб қўйди-да, хўрсинди.

– Нега хўрсиниб колдинг? – деди Дилфуза.

Асрор кутишдан юраги тошиб хўрсинган бўлса-да, жавоби бошқача бўлди:

– Бир йил чидаб берсак, бизни худди шу ерда кузатишадди. Қориева опанг айтганидек, катта ҳаётга парвоз қилиб кетамиз.

– Қўй, гапирма, – деди Дилфуза уф тортиб. – Бу ерда яна бир йил ўқишим кераклигини ўйласам, юрагим така-пука бўлиб кетади.

– Юрагинг така-пука бўлмасин, – деди Асрор қувлик билан кўз қисиб. – Сенинг ишинг осон. Ўқигинг келса ўқирсан, бўлмаса...

– Нима “бўлмаса”?

– Бўлмаса... – Асрор кулиб гитара торларини чертди: – “Ҳай-ҳай ўлан, жоним ўлан...”

– Жинни! – Дилфуза шундай деб тирсаги билан туртган бўлди. Эрка кўзларини хиёл сузди. Келинлик сарпосини кийишни қайси қиз интиқ кутмабдики, Дилфуза бу

шодиёна онларни орзу қилмасин. Юраги ўша кунларнинг тезроқ келишини истайди, куёвлик сарупосида шу қоракош йигитнинг бўлишини тилайди. Лекин бу истак, бу тилак, бу орзу сир пардасига чирмаб ташланган. Бировга айтолмайди. Давр чархини тезроқ айлантира олмайди. Кунлар унинг қалбини куйдириб, имиллаб ўтаверади. Кузда Асрор ўқишини лицейга кўчирганида кунлар умуман тўхтаб қолгандай бўлди. Тўққиз йилдан бери ҳар куни мактабга бирга келиб, бирга кетиб юрган қиз учун уч ой оғир синов каби ўтди. Бахтига Асрор яна мактабга қайтди-ю, қизнинг тунд бағрида яна куёш чараклади.

Ташқаридан қараган киши бу икки ёшнинг муносабатини синфдошларга хос яқинлик деб ўйлаб, улар орасида муҳаббат ғунчаси очилаётганини сезиши осон эмас. Киши умрида бир мартагина шундай ҳузурли ҳисларга банди бўлади. Кишининг жисми хасталанса шифо тадоригини кўради. Муҳаббат дардига висолдан ўзга яна нима шифо бўлиши мумкин? Ишққа мубтало бўлган ошиққа “табиб айтarki: “Эй нодон, бу дардни бедаво дерлар”. Икки покиза қалбга бу ширин дард мактаб ёшида ҳукмини ўтказа бошлаган экан, улар айбдор эмаслар-ку?

Асрор қизнинг шахло кўзларини ихота қилиб турган узун киприкларга боқиб энтикди-да, фақат қиз эшитадиган қилиб пичирлади:

– “Киприги – ханжар, карашма – тиғ, кўз ташлаш – яшин, гар шаҳид бўлмоқчи эрсанг Карбало бу ердадир”.

– Нима деяпсан? – Дилфуза шундай деб тирсаги билан уни яна туртди. – Бир хил пайтда бирам суюласанки...

Бу енгил турткидан Асрорнинг юраги энтикди.

– Зебуннисо бегимнинг байтларини ўқиган одам суюлган бўладими? – деб жилмайди. – Унда куюғидан эшит. Бобур Мирзодан: “Қани Лайли билан Ширинким, алардин ноз ўргансанг, қани Фарҳод ила Мажнунким, аларга ишқ ўргатсам”. Буниси ёқадими?

Дилфуза унга жавобан лабини бурган бўлса-да, қарашлари нозли эди. “Вой савил”, деб кўзини олиб қочиши эса юрак ўйноғини фош қилиб қўйди.

Ғалати ҳолат! Икковининг истағи бир эди: қани эди, атрофда ҳеч ким бўлмаса, мактаб ҳам, ўқитувчилари-ю ўртоқлари ҳам бўлишмаса... Ҳаё зиндонидаги ҳислар озодликка чиқа қолса... Йўқ, йўқ, бу уларнинг муддаолари эмас! Фақат дилларини ўртаётган гапларини айта олишса, бас. Иккови орасида худди сир йўқдай. Худди қарашлар юрак сирини ошқор қилмаётгандай. Фақат тил иқрори бўлса, бас. Майли, “Севаман!” деб ҳайқирешига ёки “Сени яхши кўраман”, дейишга журъат қила олмасин. Нахот ўн йил мобайнида ёнма-ён ўтирганлари ҳолда “Сени ёктираман”, дея олиш шунчалар огир бўлса? Дилфуза айтгиси келади, бироқ ибo йўл қўймайди. Барчага маълумки, кушларнинг модаси сайрамайди. Табиатнинг бу хушхулқи ақлли кизларда ҳам бор. Асрорнинг айтгиси келади, бироқ қўркади. Нимадан қўрқшини ўзи ҳам билмайди.

Асрор дил изҳорининг мавриди эмаслигини англаб, гапни бошқа томонга бурди:

— Дилфуз, шу бугун ҳечам ашула айтгим келмаяпти. Сени жўнаб қолайлик.

Бу таклиф қизга маъқул келиб, ўрнидан қўзғолганида зал эшиги очилди-ю директор, унинг изидан ўринбосари, кейин эса режиссёр кўринди. Режиссёр чакқон ҳаракат қилиб олдинга ўтди-да, каттиқ-қаттиқ қарсак чалиб, болаларнинг эътиборини ўзига тортди:

— Диккат! Диккат! Кизлар, сахнани бўшатиңлар. Асрор, сендан бошлаймиз.

Асрор сахнанинг чап, Дилфуза эса ўнг томонидан жой олдилар. Асрор гитарасини чертиб, оҳангни бошлагач, икковлари бир-бирлари сари аста-аста юрдилар. Дилфуза Асрорнинг назарида юриб эмас, фаришта мисол енгил сузиб яқинлашгандай бўлди. Йигитча кизнинг ҳаракатларига маҳлиё бўлган ҳолда кўшиқни бошлади:

*Кимлар бу йўллардан юрмаган ахир,
Ийманиб, бир-бирин қўлин ушлашиб.
Бир ҳисга икки қат бўлганча асир,
Бахтидан шодумон кўнгил хушлашиб.*

Дилфуза унга яқинлашгач, “Бугун биз юрибмиз, бугун биз юрибмиз, эртага ўзга”, деб жўр бўлгач, сўнг ширали овози билан қўшиқни ўзи давом эттирди:

*Ойдинли тунларнинг сеҳрига мафтун,
Кимлар сезмай қолган отганини тонг.
Орзу қоясига тирмашиб бетин,
Висол онларига етолган одам.*

Асрор “Бугун бизлар етдик, бугун бизлар етдик, эртага ўзга”, деб жўр бўла туриб қизга муҳаббатли нигоҳини қадади-да, қўшиқни давом эттирди:

*Анҳор мавжларидай тинимсиз хаёл,
Яна ёр қошига чорлар севишмак.
Эшигин чертаман, чопиб чиқар лол,
Тушунар бунни ким, севиб севилса.*

Дилфуза “Бугун биз тушундик, бугун биз тушундик, эртага ўзга”, деб жўр бўлаётганда Асрор директор ўринбосари Қориевага беихтиёр қараб олди. Айни дамда Қориева “ашуласининг сўзларига эътибор беринг”, дегандай директорга маъноли боқди. Асрор бу қарашнинг оқибати яхшилик билан тугамаслигини тушуниб, ғижинди. Ҳатто қўшиқни шарт тўхтатгиси ҳам келди. Бармоқларини тордан олди. Дилфуза унинг ҳолатини сезиб, “тўхтатма!” дегандай билагидан ушлагач, аҳдидан қайтиб, торларни чертиб, қизга кулимсираб қаради. Дилфуза ҳам унга жилмайиб қараб, қўшиқни давом эттирди:

*Баъзида шу ҳижрон тушса ўртага
Минг турли гавгога қолса бошимиз.
Кимдир туз сепади қасддан ярага
Кимдир синаб кўрар гоҳ бардошимиз.*

Қўшиқ шу ерга етганда иккови ҳам Қориевага қаради. Бу қараш замирида “Ярага туз сепадиган “кимдир” сиз бўласиз, хоним!” деган маъно яширинган эди. Уларнинг

ҳаракатларини киприк қокмай кузатаётган Қориеванинг лаблари титради. Дилфуза ҳам, Асрор ҳам ундаги ўзгариш-ни сезишди. “Отган ўкимиз нишонга тегди!” деб қувон-гандай бир-бирларига кулиб қарадилар. Энди кўтаринки руҳда, ғолиблар оҳангида, иккови жўровоз бўлиб қўшиқни яқунига етказдилар:

Бугун биз синовда, бугун биз синовда, эртага ўзга...

Илк севги гувоҳи – сада ёнига

Бир-бирдан беҳабар бориб қоламиз.

Барча аразларни йўйиб ёшликка

Ўтган ўтинчларни эслаб куламиз.

Бугун биз куламиз, бугун биз куламиз, эртага ўзга.

Бугун биз синовда, бугун биз синовда, эртага ўзга.

Қўшиқ охирлагач, Дилфуза сахнанинг чап, Асрор эса ўнг томонига қараб аста юрдилар. Саҳна четига етгач, Асрор бармоқларини тордан олди. Зал бир неча нафаслик сукут бағрида қолди. Ижрочилар ҳам, режиссёр ҳам ҳукм-ни кутиб, директорга қарадилар. Директор фикрини баён қилишга шошилмагач, режиссёр сукутни бузиб, изох бера бошлади:

– Тантанамиз шу қўшиқ билан яқунланади. Битирув-чилар охирида жўр бўлишиб, сахнага чиқишади. Бу қисм-ни машқ қилмаймиз. Табиий бўлгани маъкул.

– Нимага?

Қориеванинг бу саволи режиссёрни ажаблантирди:

– Тушунмадим? – деди у елкасини қисиб.

– Нима учун бу ашулани олиб ташламадингиз? – деди Қориева кескин оҳангда. – Мен сизга бошқа ашула қўйинг, демаганмидим?

– Дегандингиз... лекин бу тантананинг энг зўр жойи. Алмаштиришга зарурат йўқ, деб ўйладим.

– Сиз ўйламанг, айтилганни бажаринг! Сиз учун балки зўрдир. Лекин бу ер дискотека эмас, мактаб! – Қориева “га-пим маъкулми?” дегандай директорга қараб олгач, яна кес-кинроқ оҳангда давом этди: – Яхшилаб билиб олинг: бу ер мактаб! Бу ёшдаги болаларнинг висол онларига интилиш-

ларига, хижронда куйишларига ҳали вақт бор. Мактабни битириб олишсин, ана ундан кейин ёр қошига учадими ё бошқа ёкками, ўзлари билишади. Ашулани ўзгартиринг.

– Ахир бу қўшиқ шу тантананага атаб махсус ёзилган. Ҳаммага ёкди, – режиссёр шундай деб директорга нажот назари билан қаради.

Директор уларнинг баҳсини тўхтатиш учун гапга аралашди:

– Қўшиқни ким ёзди?

– Асрор, – деди режиссёр фахрланиб, кейин қўшиб қўйди: – Шеърини ҳам, оҳангини ҳам ўзи ёзди.

– Бунақа ашула тўқигандан кўра адабиётдан иншосини дурустроқ ёзиб берса бўларди, – Қориева шундай деб Асрорга қараб олди. Кейин режиссёрга юзланди: – Биз билан баҳслашманг. Ўзгартиринг, дегандан кейин ўзгартиринг. Ҳали вақт бор, бемалол улгурасиз.

– Вақт-ку бор, лекин бошқа ашула йўқ. – деди режиссёр қайсарлик билан.

Қориеванинг ўжарлиги уникидан ҳам ошиб тушди:

– Бошқа ашула йўқ бўлса, ашуласиз тугатаверинг.

Бу талабдан кейин Асрор ўзини тутиб тура олмади. Пастга сакради-да, эшик томон юрди. Дилфуза унга сўзсиз эргашди. Режиссёр “Асрор, тўхта, кетмай тур!” деганича қолаверди.

– Болаларни бекорга ранжитдингиз, – деди у. – Жону диллари билан ҳаракат қилишаётганди. Бошқа мактабларда бунақа қобилиятли болаларни бошларига кўтариб юришади.

– Бошқа мактабга бора қолишсин, қаршилигимиз йўқ, – деди Қориева янада қайсарлик билан.

– Мен музика ўқитувчисиман, санъатнинг кадрига етман. Нима яхши, нима ёмонлигини ажрата оламан. Мен сизнинг географиянгизга аралашмайман-ку?!

– Мен фақат география ўқитувчиси эмасман, директорнинг маънавият бўйича ўринбосариман. Бу билан ҳисоблашишингиз зарур!

– Сиз ҳам санъатнинг қонун-қоидалари билан ҳисоблашишингиз шарт. Санъатда ҳамма нарса тўғридан-тўғри қабул қилинавермайди. Бундай ажойиб кўшиқни тушунмаслик учун одам тўнка бўлиши керак!

Ҳаяжондаги режиссёрнинг кейинги гапи Қориевнинг вужудига ўқдек қадалиб, сескантириб юборди. Лаблари гезариб, “эшитдингизми?” дегандай директорга қараб олди.

– Ҳали шунаками! – деди-ю бошқа гапира олмади. Жанжалга айланиши мумкин бўлган баҳсга директор ара-лашди:

– Бас қилинглар!

– Агар кўшиқ ёкмаётган бўлса, марҳамат, ўзларингга ҳа-вола, – режиссёр шундай деди-да, ўтирилиб кета бошлади.

– Тўхтанг, ёш болага ўхшайсизлар-а! – деди директор. – Менингча, кўшиқнинг ҳеч ёмон томони йўқ. Тайёргар-ликни шу ҳолда давом эттираверинг.

– Ахир... ашуланинг маънавий томони... – деб эътиро-зини бошлаган Қориевнинг гапини директор охиригача эшитмади:

– Маънавий томонидан хавотирланманг. Эскича фикр-лардан қочиш керак. Биз хоҳлаймизми ё хоҳламаймизми, болалар муҳаббат ёшига кириб бўлишган. Табиий жара-ённинг йўлини тўсишда маъно кўрмайман.

– Тушунмаётган бўлсам, маънавиятни мендан олиб кўя қолинг.

– Буни бошқа жойда, бошқа вақтда гаплашамиз. Ҳар ҳолда ўқув йили якунлангунича вазифангизни бажарасиз.

Директор шундай дегач, изига қайта бошлади. Залга ғо-либ одамнинг юриши билан кириб келган Қориева энди унга эргашишни ҳам, жойида мағлуб одам шармандалиги билан қолаверишини ҳам билмай, бир зум қотиб турди. Режис-сёрга нафрат билан каради. Режиссёр “қалайсиз, опажон!” дегандай жилмайиб кўйгиси келди. Лекин бу жилмайиши тутаётган оловга мой қаби сепилиб, аланга олишини тушу-ниб, нигоҳини олиб кочди. Қориева “ҳали қараб тур!” деб унга захрини сочди-да, тез-тез юриб, залдан чиқиб кетди.

30 апрел, соат 16.30. Шаҳар маркази.

Кикбоксинг машғулотига келганлар ҳаракатларини тўхтатиб, диққатларини рингга қаратдилар. Халқаро мусобақага бориш ҳукукидан маҳрум этилган Ғайратнинг бу ҳуқуққа эга чиқишга номзод бўлиб турган Зоир билан машқ тарзидаги олишуви барчани қизиқтириб қўйган эди. Тенгдошлари орасида ўзининг кучли зарбалари билан ажралиб турувчи Ғайратга қарши жангга солишдан устознинг мақсади Зоирни синаб кўриш эмас, балки уни чиниқтириш эди. Олишув одатдагидек бошланган бўлса-да, дам ўтмай Ғайратнинг ҳаракатларида аёвсизлик сезилди. Олишувда машқ руҳи сўниб, ҳаёт ёки мамот учун олиб бориладиган жангга айланаётгандай туюлди. Устоз аввалига машқ олишувини тўхтатмоқчи ҳам бўлди. Лекин “Майли, бир оз пишсин”, деган мақсадда шошилмади. Аммо бу онда Ғайратнинг кучли зарбаси Зоирни гангитиб қўйди. У бир чайқалиб, кейин чўккалаб қолди. Ғайрат олижаноблик билан ўзини четга олиш ўрнига зарбаларини тўхтатмади. Шундагина устози “Тўхта!” деб бақирганича рингга интилди. Чаққон болалардан учтаси бир нафасда арқон тўсиқни ошиб ўтдилар-да, Зоирни ажратиб олдилар.

– Аҳмоқ! Бу нима қилганинг? – деди устоз, Ғайратга ғазаб билан тикилиб.

– Менинг ўрнимга мусобақага юборадиганингизнинг аҳволи шуми? – деди Ғайрат пинагини бузмай.

Бу гап устознинг ғазаб косасини тўлдириб, Ғайратга яқин келди. Унинг вазоҳатини кўрган болалар “Устоз ҳозир уриб юборадилар”, деб хавотирланишди. Чиндан ҳам агар Ғайрат каттарок йигит ёшида бўлганида қилғилиги учун насибасини оларди.

– Ҳали шунақами! Алам қияптими? – деди тренер ғазабини яширмай. – Билиб қўй: мактабингдаги ўқишингни эплаб олмагунингча ринг тушингга ҳам кирмайди, бу – бир. Иккинчиси – ичаётган эмишсанми?

– Шпионларингизга ишонарлигимиз? – деди Ғайрат юзини буриб.

– Сен шпион билан дўст қилишни ахтариб ол. Дўстларинг сенга яхшилик қилиш умидида хатоингни менга етатишди. Бу яна қанақа қилик?

– Мен бирининг яхшилигига зор эмасман. Яхшилик керак бўлса, ўзим эришаман.

– Катта кетма! Икки-уч мусобақада ғолиб чиқиб омону фалакка етдим, деб ўйлаётсанми? Пастга туш. Билиб қўй: сен ҳали ҳеч ким эмассан! Агар эсингни йиғиштириб олмасанг, хайрлашдик, деявер.

Бу пўписадан кейин Ғайрат устозига қараб заҳарли илжайгач, арқонни кўтариб рингдан пастга сакраб тушди-да, тез-тез юриб, залдан чиқиб кетди. Унинг изидан қараб қолган болалар жим эдилар. Зарба таъсиридан қулоқларини эшитолмаган Зоир устоз билан дўстининг бу ҳолатда хайрлашувларини истамай ўрнидан турди-да, спорт залини эгаллаган ёқимсиз сукутни бузди:

– Мусобақага Ғайратнинг ўзи бора қолсин, у бари бир мендан зўрроқ, – деди устозига илинж билан боқиб.

– “Зўрроқ” дейсанми? – Устоз унга қараб бош чайқади. – Адашяпсан. Зўрлик оёқ билан биланнинг қувватида эмас, ирода кучида бўлади. Иродаси заифлигини сезмай юрган эканман. Битта синовда синди ўртоғинг. Энди сен ундан кучлироқ эканлигини исбот қилишинг керак. Сен “Ғайрат мендан зўрроқ” деган тушунчани ҳаёлингдан чиқариб ташла. “Мен кучлироқман!” деб ўзингни ишонтир.

– Мен бундай қилолмайман, Ғайратни чақириб келай, яна бир гаплашинг.

– Чақирма. Ўзи ақлини ишлатиб кўрсин. Сен ҳам эртагача ўйла: ўзингни ишонтира олмасанг, мусобақага бизнинг клубдан ҳеч ким бормади. Сенлар оладиган медалга кўзим учиб тургани йўқ. Менга ҳалол жангчи керак.

Устоз шундай дегач, барчага рухсат берди. Зоир ювиниш хонасига кирмади, киймини тезгина алмаштириб,

ташқарига шошилди. Чинор дарахтининг ердан бўртиб чикиб қолган илдизи устида ўтирган Ғайратни кўриб, ўша томон юрди.

– Ҳа, “чемпион”, ҳолинг қанака энди? – деди Ғайрат ўрнидан жилмай.

– Ҳолим ўзимга яраша, – деди Зоир унинг ёнига ўтириб. – Яхши иш қилмадинг оғайни.

– Жаҳингни силаб қўйишим керакмиди?

Ғайрат шундай деб ён томонига қараб чирт этиб тупурди. Зоир ўртоғининг бу қилиғидан ранжиса-да, кўнгли оғриганини сездирмади.

– Урганингни айтмаяпман, – деди у, дўстона оҳангни ўзгартирмай. – Лалайганим учун бопладинг, гап йўқ! Мен сенинг тенгинг эмасман, тан оламан. Лекин сен устозни ер қилдинг. Энди кўзига қандай кўринасан?

– Нега кўзига кўринарканман, иккинчи қадам босмайман клубига, – Ғайрат шундай деб яна тупурди. – Устозингдан қарзим йўқ. Менга ўргатгани эвазига учта олтин медал олиб бердим. Сени ҳам бу ерга мен бошлаб келганман. Ана энди унга халта-халта олтин медал ишлаб бераверасан. Уни дунёдаги энг машҳур тренер қиладиган ўзингсан.

– Пичинг килаверма, – деди Зоир унинг елкасига аста туртиб. – Медалларингни-ю мени бошлаб келганингни миннат ҳам қилма. Қаллангни ишлат. Мусобақага мен қатнашмайдиган бўлдим, ўзинг борасан.

– Мусобақангни пишириб е! – Ғайрат шундай деб жаҳл билан ўрнидан турди. – Мени сотишга сотиб қўйиб, энди меҳрибончилик қияпсанми?

– Мен сени сотганим йўқ! – Зоир ҳам ўрнидан туриб унга юзма-юз бўлди. – Саъдула акам келибдилар.

– Ким? Чолми? – деди Ғайрат ажабланиб.

– Ҳа.

– Ҳу, ғаламис! – Ғайрат шундай дегач, юзини буриб, тупурди.

– Сенга яхшилик киладиганларнинг ҳаммасини ёмон кўрадиган бўлиб қолибсан.

– Ҳали устозингга гапирганимда эшитмадингми: мен бировнинг яхшилигига зор эмасман!

– Катта кетма.

– Чол сенларни яхши кўради. Баҳо халтасида менга аталган яхши баҳоси йўқ. Тарихий саналарни ёд ол, деявериб мияларимни ачитиб юбуровди. Охирги бир ойга ҳам тоқатим қолмади. Мактабинг ҳам ўзингга буюрсин. Мен ишга қиряпман.

– Қанақа иш?

– Битта бизнесменга ёлланяпман. Ёнида юраман. Биров ғиринг деса, тумшуғини ерга ишқаб қўяман. Хохласанг, сенга ҳам иш гаплашиб беришим мумкин.

– Раҳмат, бунақа ишинг ўзингга сийлов. Мен бировларнинг думи бўлишдан ҳазар қиламан. Агар ўғил бола бўлсанг, кириб устоздан кечирим сўра.

– Ўғил болалигимни шу пайтгача билмасмидинг?

– Майдалашма.

– Агар оғайним бўлмаганингда ҳозирок ўғил болалигимни кўрсатиб қўярдим. Майли, ошначилик ҳурмати бор. Лекин... тилим бесуяк деб валдирайверма. Устозингни ҳам менга пеш қилаверма. Унингга айтиб қўй: мен Ҳамидовнинг қўлига бораман. Рингда кўришиб қолсак, ўғил бола қанақа бўлишини кўрсатиб қўярман. Ўшанда устозингга алангали салом ҳам айттирвораман.

Ғайрат шундай деб яна тупурди-ю ўгирилиб, кета бошлади. Тўрт кадам босгач, тўхтаб, ўгирилди-да, захархандалик билан деди:

– Яна уйимга бориб ойимга дийдиё қилиб юрагин. Гапинг бўлса кечки пайтлар дискотекага бор, сенам ўғил боласан шекилли, бориб тургин дискотекага!

Зоир унга жавоб қайтармади. Гўё унинг узоқлашишини кутгандай жойидан жилмади.

1. “Сим-сим, оч эшигингни!”

Икки жонга ташна ажал шу уйнинг битишини пойлаб турган экан шекилли...

Янги уй қувончи бир ҳафтага ҳам етмади. Ризкнинг тугашини кутиб юрган ўлим бир ҳамлада она-боланинг жонини олиб кетди. Эллик йил мобайнида бир-бирларига синашта яшаб келаётган маҳалла аҳли янги кўчиб келган қўшнилари кимлигини билмай ҳам қолди. Бу маҳалладаги дастлабки уйлар қад кўтараётган дамларда ҳашаматли иморатлар қуриш расми йўқ эди. Истак-хоҳиш бор эди, яширин топилган бойлик ҳам бор эди, бироқ журъат йўқ эди. Уйларнинг гугурт қутидай бир-бирига ўхшаб қолишининг сабаби шундан. Бу маҳалла уй қуриш, уста ишлатиш азоби нима эканини яхши билади. Пойдеворга биринчи ғишт қўйилмасидан аввал омонат тикланган чайлага кўчиб келиб, эркаклари лой қорган, ғишт қуйган, аёллари кунига уч маҳал таом тайёрлаган...

Мана шу гугуртмонанд уйлар орасида икки қаватли ҳашаматли иморат битгунича бу уй эгаси ҳақида турли миш-мишлар оралаб юрди. Аҳил яшамоқлик умидида ака-ука биргалашиб, ёнма-ён қурган уйларга уларнинг вафотларидан сўнг фарзандлари сиғмай қолишгач, бир пулдор одам иккала ҳовлини бирданига сотиб олди-ю, қурилишни бошлаб юборди. Унинг кимлиги девор-дармиён қўшниларга ҳам номаълум эди. Билганлари – у ғоят бадавлат одам, уч-тўртта фирмаси, беш-ўнта “супермаркет” аталмиш дўконлари бор. Узун-қулоқ гапларга қараганда, бу “қўринмас одам”нинг хориж тижорат аҳли билан ҳам олди-бердиси бор. Бу гапларнинг барчаси миш-миш булоғидан сув ичган бўлса-да, атрофдагиларнинг қизиқиш ташналигини қондиришга кифоя қиларди. Маҳалла қарияларидан хайрли дуо олмасдан иш бошланганига кўпчилик ғашланган бўлса-да, индашмади. Ҳатто кўча томонда одамлар юрадиган йўлканинг панжара билан ўраб олини-

шига ҳам эътироз билдиришмади. “Юраги торрок одам экан, шекилли”, деб қўя қолишди. Кўча ҳакига хиёнат қилишнинг улуғ гуноҳлардан эканини билганлар ҳам танбех бериш ўрнига индамасликни маъқул қўришди. Уй битиб, эгалари қўчиб келишган кунлари чойхонадаги ҳангоматалаблардан бири “Хайрият, янги қўшнини ҳам кўрдик. Сал тўнглигини айтмасангиз, туппа-тузук одамга ўхшайди. Энди эҳсон қилиб чақирса, бақамти танишиб олармиз, а?” деди-ю “Шунинг бир тишлам нонига зормисан?” деган маломатга учради.

Ҳангоматалаб киши янги қўшнининг тўнглигини айтиб, янглишмаган эди. Янги қўшни – Акмал Бердиёровнинг тўнглигини сезиш қийин эмас, ўзи гапирмаса ҳам, нурсиз юзи шундайгина айтиб туради. Отасининг камокхонада ўлиб кетганини, амакисининг уйида улғайганини кўпчилик билмайди. Қўчиб келганига бир ҳафта тўлмай хотини билан кизининг ўлдириб кетилиши маҳалла аҳлини гангитиб қўйди. Йигирма-ўттиз уй битиб, одамлар қўчиб келишган йили маҳаллага ўғри оралаб, қўлга тушган, ур-калтак сур-калтакдан сўнг милицияга топширилган эди. Ана ўша воқеадан бери ўтган салкам эллик йил мобайнида бу томонларга қотил тугул ҳатто майда ўғрининг ҳам оёғи етмаганди.

“Ҳосиятсиз қурилди шу уй”, дейишди бировлар.

“Ҳаром пулга қурилса шунақа бўлади”, деб ҳукм чиқаришди яна бошқалар.

“Бойларнинг душманлари кўп-да, оч қорним – тинч қулоғим”, дейдиганлар ҳам топилди.

Мурдаларнинг нима учун икки кун ўликхонада қолиб кетгани сабабини ҳам ҳар ким ўзича тахмин қилди. Акмал бу пайтда денгиз бўйида ёш хотини билан ором олаётганини биров билди, биров билмади. У маҳалла аҳли учун сирли ва тўнг одам бўлса-да, жанозада қўни-қўшнилардан ҳеч ким ўзини четга олмади. Бу ерликларнинг одати шу: орада араз бўлса, тўйга чиқмасликлари мумкин, бироқ, азадан қолмайдилар.

Уч кунлик аза ўтгач, ҳовли ҳувиллади. Марҳуманинг якин қариндошлари “яна уч-тўрт кун турайликми?” деган маънода Акмалга қараб-қараб қўйишди-ю, ундан тайинли садо чикмагач, уй-уйларига тарқалишди. Шу ёшга етиб, якин қариндош нималигини, қариндошлар орасидаги меҳр-окибат қандай бўлиши лозимлигини билмаган Акмал ёлғиз қолди.

Унча паст ҳам, баланд ҳам бўлмаган уйлар орасида савлат тўкиб турган сароймонанд иморат яқинида ок “Мерседес” тўхтади. Европанинг қайси бир шаҳрида обдон хизмат қилиб эскирган бу автомашина тўкилиб кетиш даражасига етмаган, номи улуғлиги учунми савлатини саклаб қолган эди. Орқа ўриндикда ўтирган капитан Соли Муродов машинадан тушишга шошилмади. Жимжимадор темир дарвозага тикилиб қараганча бўлажак савол-жавобни ҳаёлида яна пишитди. Унинг одати шунақа: тергов жараёни кутилмаган гап-сўзларга бой бўлишини билса-да, олдиндан тайёрланиб олади.

Машина эгаси – ёши ҳали йигирма бешни қораламаган Талъат пешкўзгу орқали устозига қараб қўйди-ю, унинг амрини кутиб индамай ўтираверди. Милиция Академиясидаги магистратурани битириб, осмонда учар даражада ҳаволаниб юрган кунлари шу одамга бириктириб қўйишганда кўнгли чўкди. Ёши элликларга бориб қолганига қарамай, капитан унвонидан нарига ўтмаган, хануз жинойтга оид қидирув бўлимида юрган бу одамдан бирон нимани ўрганиши мумкинлигига ақли етмади. Соли Муродовнинг унвони баландроқ бўлгани, туҳматми ё англашилмовчилик сабабиданми бир марта хизматдан ҳайдалиб, сўнг пастроқ мартабага бўлса-да, ишга қайта тикланганини кейинроқ билди. Ясан-тусанни ўрнига қўядиган Талъатни дастлаб кўрганида Соли ҳам ғашланди. Бошлиғи: “Бу йигит акахонимизнинг яккаю ёлғиз ўғли. Милиса бўлишга ишки тушиб қолган экан, бошқа ўқишларда ўқимабди. Ўқишнинг аҳволини биласиз, болани ўзингиз пишитиб

берасиз”, деганда “Акахонингиз донгдорлардан бўлсалар, мен эсам урилиб чиккан хом атала бўлсам, кўнгилларига келмасмикин?” деб пичинг қилди. Аммо ўша “Акахоннинг” ким эканини суриштирмади. Ҳатто Талъат иш бошлаганидан кейин ҳам “Кимнинг ўглисан?” деб сўрамади. Шогирдининг машинасини кўргач, “дўстинг кимлигини айт. Мен сенинг кимлигингни айтаман”, деган мақолни сал ўзгартириб, ўзича: “Сен машинангни кўрсат, мен отанг кимлигини айтаман”, деб қўйди.

Кеча бу ерга келганида Акмал рўйхуш бермагани сабабли Соли Муродов шогирдига “Шу ерда кутиб ўтир”, деди-да, машинадан тушди. Аслида ёлғиз ўзи келса ҳам бўларди. Лекин калондимоғ одамнинг уйига пиёда келиш бошқа-ю, ок “Мерседес”дан тушиб кириш бошқа! Илгарилари баъзи хонадон эшигида “Эҳтиёт бўлинг, копағон ит бор!” деган огоҳлантирувчи лавҳа бўларди. Шундай эшикка яқинлашганда одамлар чиндан ҳам уй томон хавотир билан қараб қўярдилар. Гарчи бу икки қаватли ҳашаматли уй дарвозасида бундай ёзув бўлмаса-да, кўнғирок тугмасини босишга барча ҳам журъат этавермайди. Ўзи ҳам шундай уйда яшайдиган, серхашам машинада керилиб юрадиган одамгина дарвоза эшигини бемалол тепиб очиб, остонадан гердайиб ўтиши мумкин. Соли дарвоза томон икки қадам қўйди-ю тўхтаб, орқасига қаради. Устозининг изидан қараб ўтирган Талъат унинг имосига тушуниб, машинадан шошилганича тушди.

– Сен анави уйдагилар билан гаплаш, – Соли шундай деб рўпарадаги хонадонни кўрсатди.

– Ўзингиз гаплашган эдингиз-ку? – деб ажабланди Талъат.

– Энди сен гаплашасан. Менга айтишмаганини эҳтимол сенга айтишар. Бунақа жойларда кўзга кўринмас миш-миш қозонлари тинмай қайнаб туради. Бу дошқозондан бир-иккита бўлса ҳам тўғри гаплар чикиб қолади. Бизнинг вазифамиз қозонга човли ташлаб, шу гапларни ажратиб олиш. Човли нималигини биласанми?

Талъат устозининг маънодор карашига жавобан елка қисиб қўйди.

– Академияда ўргатишмаганми? – деди Соли кулимсираб.

Талъат амалиётга борганида тажрибали ходимларнинг Академия талабаларини очикдан-ойдин менсимаслигига, хатто калака қилишларига қўп марта гувоҳ бўлгани учун устозининг бу саволи замирида пичинг сезди.

– Мен ошпазлар мактабида ўқимаганман. Милиция Академиясида “дошқозон, човли” дарслари ўтилмайди.

Бу гап бир оз қўполроқ тарзда айтилган бўлса-да, Соли ранжимади. У ҳар нарсага қўниб, индамай кетадиган ёшларни унча ёқтирмасди. Аксинча, ўз фикрини айта олишга журъати борларни ҳурмат қиларди. Шу боис йигитнинг ҳозирги дадиллиги маъқул келиб жилмайди-да, ҳазил оҳангига қўчди:

– Афсус, афсус, энг муҳим дарслар ўтилмас экан. Эҳтимол ўтилгандир-у, сен ўша дарсдан қочгандирсан. Ҳа, майли, чаласини мендан ўрганарсан. Шу гапим доимо эсингда турсин: миш-мишлардан ҳеч қачон юз ўғирма. Айникса, гувоҳлар лофни олиб қочаётганда афтингни буриштира. Худди қимматли маълумотларни эшитаётгандай диққат қилавер. Керак бўлса, ўзингни лакма қилиб кўрсатишдан ҳам тойма. Энди миш-миш дошқозонига солинадиган човлига келсак, човли – сенинг ақлу фаросатинг. Ҳозир ўша хонадонга кириб човлингни ишга солчи, – капитан шундай деб йигитнинг елкасига енгил уриб қўйди-да, дарвоза томон юрди.

Соли уй эгасининг кибри нечоғлик эканини оз бўлса-да билади. Бир ҳафта олдин бармоқларини тилла узуклар, қулоқларини олтин балдок, билагини қимматбаҳо билагузук билан безаб юрган, эндиликда лаҳад куртларига ем бўлиб ётган бека ва бекачанинг ҳаётлик чоғларида қанчалар гердаийб юришгани эса унга қоронғи. Экспертнинг хулосасида зикр этилишича, беканинг саккиз бармоғида узук, икки билагида билагузук бўлган. Бекачанинг ўнг қўлидаги уч

бармоғида, чап кўлидаги бир бармоғида тилла узук, ўнг билагида олтин соат бўлган.

Қотиллик ҳақидаги шумхабар олиниши билан Соли тезкор гуруҳ билан бу ерга етиб келган, нақ юракларига бир хилда тиг санчилиши натижасида жон берган икки аёл ўлигини ўз кўзлари билан кўрган эди. Қимматбаҳо матодан махсус буюртма билан тиктирилган, қайсидир тўй-ҳашамда бошқа аёллар кўзларини куйдириб, ҳасадларини кўзғоши лозим бўлган қўйлақлар қонга беланган эди. Экспертнинг ёзишига қараганда, бу қўйлақлар фақат бир марта кийилган, демак, ҳеч кимнинг кўзини куйдиришга улгурмаган эди. Сароймонанд уйда яшовчи аёлнинг бундан сипороқ либос кийиши ақлга сиғмас ҳолат. Шундай безаниб юрувчининг камтарлиги ҳақида гапириш эса аҳмоқликдан бўлур эди. Жабрланувчиларнинг шахсини аниқлашда Соли ҳали бу сир қулфини ҳам очиши лозим бўлади. Ҳозир шу қулфга мос калит излаб қўриш учун дарвозага яқинлашиб, кўнғирок тугмасини босди. Жавоб бўлмагач, ярим дақиқа сабр қилиб, бу сафар узоқроқ чалгач, радио алоқа орқали “Ким бу?” деган дағал овоз эшитилди. Соли ўзини танитгач, эшик автомат тарзда очилди. “Худди Алоуддиннинг сеҳрли ғорига ўхшайди”, деб ўйлади Соли, остона ҳатлаб ичкари ўтар экан. Болалигида Алоуддиннинг чироғи ҳақидаги эртакни қайта-қайта ўқиган, бойлик яширилган ғор олдига бориб “Сим-сим, оч эшигингни!” дейилиши билан ғор оғзининг очилишидан кўп марта ҳайратга тушган эди. Ўзининг шундай ғорга дуч келишини, шу сеҳрли сўз билан тошдарвозани очишни орзу қиларди. Болалик орзуси сал ўзгачароқ тарзда амалга ошди. Унга бойлик тўла ғор эмас, жиноятларга доир сиру асрор яширинган дарвозаларни очиш насиб этди. Қани эди, бу ғор дарвозаси биргина сеҳрли сўз билан очила қолса... Мана ҳозир “милицияданман”, дегач, дарвоза очилди. Қани эди, уй эгаси қалбини ҳам шу дарвоза каби унга оча қолса...

Хонадон соҳиби дарвоза кўнғироғи чалинганда мрамар ховузда чўмилаётган эди. Узоқдан туриб бошқариладиган мурват билан эшикни очгач, елкасига сочик ташлаб, кунгирадор шийпон яқинидаги буклама креслога ўтирди. Ичкари кириб келаётган Соли унинг кийинишга ҳаракат ҳам қилмаганидан ғаши келса-да, сир бой бермади. “Акмал ака, мумкинми?” деб ижозат сўраган бўлди. Акмал унга қараб қўйди-ю бу меҳмоннинг ташрифига ҳуши йўқлигини яширмади: берилган саломга ўтирган ерида бош ирғаб алик олиб ўзи ҳам зўрга эшитадиган паст овозда “Келинг”, деб қўйди. Бундай тўнг муомалаларга кўникиб кетган капитан Муродов таклиф бўлмаса ҳам бўш стулга ўтирди-да:

– Аввалги кун сиз билан дурустроқ гаплашиш имкони бўлмади, – деб унга савол назари билан қаради. Унинг юз-кўзларида хотини ва қизини қора ерга қўйган, ўғлидан тириклайин ажралиб турган бечора одамнинг ғамини кўрмади. Остона хатлаши билан атрофга тезгина разм солганида ҳам бу ховлида мотам ғами булутининг соясини сезмай ажабланганди. Аздор кимсанинг бу ҳолда ўтиришига қараб: “Нега бунча беғамлик? Қотилликни ўзи уюштирмаганмикин?” деган хаёлга борди. Бундай гумон фақат Акмалнинг ҳолатига қараб уйғонмаганди. Бошқалар учун қанчалар ғалати туюлмасин, унинг касбидагилар бунақа жинойтларга дуч келишганда биринчи галда жабрланувчиларнинг ўзларидан шубҳаланишадиким, бу гумон учун уларни айблаш инсофдан эмас. Чунки қилғиликни қилиб қўйиб, сўнг “Войдод, менга зулм етказдилар!” деб айюҳаннос солувчилар тарихда кўп бўлган. Эр-хотиннинг оддий ғалваси билан бошланиб, қотиллик билан якунланган воқеаларга Солининг ўзи ҳам дуч келган. Мерос талашиб укани ўлдирган аканинг ёки акани чавақлаб ташлаган уканинг айбини бўйнига қўйиш ҳам осон бўлмаган.

Акмал ҳам шулардан бирими? “Хотини билан келишолмай қолган бўлса... Унда қизининг айби нима?.. Йў-ўқ, бунчалар намоишкорона ўлдиртирмаса керак...”

Солининг бу хаёлларини хонадон соҳибининг овози тўзитиб юборди:

– Бугун шунақа имконият бор, деб келдингизми?

– Аҳволингизни билиб турибман. Лекин... кутишга бизнинг ҳам вақтимиз йўқ.

– Нимани сўрамоқчисиз?

– Ўша кунги гап: сизда кимнинг касди бўлиши мумкин?

Акмалнинг бу саволдан ғаши келди. Жавоб беришни истамай, ўнг томонидаги пастак курси устида турган сигаретдан олиб лабига кистирди. “Чекасизми?” деб меҳмонга таклиф қилмади.

– Билмайман... – деди ёккични ёқиб. – Бунақа одам “менинг сенда касдим бор”, деб жар соладими?

– Бу гапингиз ҳам тўғри, лекин атрофингиздагиларнинг ҳаммаси сизга бир хилда самимий муносабатда бўлишмайди-ку? Кимдадир кинғир хаёл борлигини одам сезиб туради.

– Шунақами? Мен сезмайдиган хилиданман, – деди Акмал пичинг оҳангида.

– Сизга тушунмаяпман?

– Нимага тушунмаяпсиз?

– Муносабатингизга. Мен жабр қилган қотил эмасман, қотилни излаб топувчи одамман.

– Шунақами? Аввал ўша қотилни топинг, кейин муносабатимиз шунга яраша бўлади.

– Худо хоҳласа топамиз. Лекин унғача... сизни безовта қилиб туришга мажбурмиз. Яна бир савол: ўғлингиздан хабар борми? – Савол Акмалнинг дард ярасини тирнадими, ҳар ҳолда жавоб бергиси келмай, юзини бурди. Соли эса унинг ҳолатини англамагандай бўлиб, гапини давом эттирди: – Биз ҳам суриштиряпмиз. Қотиллик рўй берган куни Шавкат ўқишга бормаган. Қаерга борган бўлиши мумкин?

– Билмайман.

– Узр, хаёлимдан кўтарилибди. Сиз бошқа мамлакатда эдингиз, а? Унинг якин ўртоқлари кимлар эди? Масалан, маҳаллада, институтда?

– Билмайман... кизикмаганман. Менга қаранг... бошка куни гаплашайлик. Ҳозир... бир нима деб дилингизни хира қилиб қўйишим мумкин.

– Яхши. Факат бир масалани ечишга ёрдам беринг: бизнингча жиноятчиларнинг мақсади ўғирлик бўлган. Лекин кутилмаганда хотинингиз билан қизингиз қайтиб келишгану уларга халакит беришган. Сиз чет элда бўлгансиз. Ўғлингиз ўқишда. Билишимча, хотинингиз билан қизингизни тўйга ўғлингиз олиб бориши керак бўлган. Лекин у вақтида келмагани учун машинани қизингиз ҳайдаб чиққан. Тахмин қилайлик: ё хотинингиз, ё қизингизнинг нимасидир уйда қолгани учун қайтишгандир. Жиноятчилар уйда ҳеч ким бўлмайдиган вақтни қаердан билишди экан?

Бу савол малол келиб, Акмал капитан Муродовга қараб қошларини чимирди-да, тўнг оҳангда:

– Буни уларнинг ўзларидан сўранг, – деди.

– Яхши маслаҳат. Албатта сўраб кўрамиз. Эшикни ичкаридан ким очиб берганини ҳам сўраймиз. Ўғлингиз ўқишни ўзи хоҳлаганми, ё сизнинг зўрлашингиз... – бу гап ёқмай Акмал Солига ўқрайиб қаради. Капитан гап оҳангидаги хатосини англаб, тузатиш киритди: – яхши, гапнинг маромини ўзгартирамиз: сизнинг маслаҳатингизга кўра қирганми ё онасинингми?

– Бунинг бу ишларга нима алоқаси бор?

– Сиз унинг ўқишидан ҳеч хабар олганмисиз?

– У ёш бола эмас, эс-хуши жойида. Сиз менинг саволимга жавоб бермаяпсиз: ўқишнинг бу ишга нима алоқаси бор?

– Сиз ҳам менинг саволимга жавоб бермадингиз. Ҳолбуки, жавоб беришга мен эмас, сиз мажбурсиз. Ҳозирча шу ҳолда хайрлашамиз. – Соли шундай деб ўрнидан турди. Акмал жойидан қўзғолмади.

– Менга қаранг, сиз аввалроқ бирон жиддий иш билан шуғулланиб очганмисиз ё кисавурлар билан овора бўлиб юраверганмисиз? – деди у ғазабини яширмай.

Бу гап Солининг ҳамиятига тегди, унга норози қиёфада боқди, аммо сир бой бермасликка ҳаракат қилиб, пичинг билан жавоб қайтарди:

– Бунақа кизикувчанлигингизни билганимда таржимаи ҳолимни ёзиб келарканман. Майли, кейинги сафар...

Акмал сўқиниб, елкасидаги сочикни силтаганича нари отди-да, сапчиб ўрнидан турди. Соли “Менга ташланмоқчими?” деган гумонда орқага тисарилди. Йўқ, Акмал у томон қадам босмади. Яна бир сўқинди-да, ўзини сувга отди. Ҳовуздан сачраган сув томчилари Солининг юзига урилиб, енгил сесканди. “Нима учун менга жаҳл қияпти? Ёмон гапирмаган бўлсам... Бунақа шароитдаги одам “қотилни топинг, ўлимга ҳукм қилинг”, деб тургувчи эди. Бу одам қотилни ўзи топмоқчими? Йўқ... киноларда кўрганларига ишониб эргашадиган хом хаёл одам эмас бу... Ҳар ҳолда “сим-сим” эшигини очадиган анойилардан ҳам эмас...”

Сувга бир шўнғиб чиққан Акмал капитаннинг жойида қотиб турганини кўриб бақирди:

– Ҳа, гапнинг яна чаласи қолдими?

– Бир нарсага ажабланипман: сизга ўхшаган додаҳўжаларнинг уйларида ҳозир шахсий кўриқчилар бор?

– Шунақами? Мен сенга ўхшаган додаҳўжани қидириб юрган эдим. Агар яна милисадан ҳайдашадиган бўлса, хизматга тикланаман, деб югуриб юрмай, тўғри менинг олдимга кел, шу ўрин сеники.

“Бу гапи зўр бўлди-ку! Демак, менинг кимлигим билан кизиқиб кўрган. Нега кизиқди?” Акмалнинг дабдурустан сенсирашга ўтганига эътибор бермасликка уриниб, жилмайди:

– Яхши таклиф. Ўйлаб кўриб, шу иш охирига етганда жавобини айтаман, – деди-да, орқасига бурилиб, дарвоза томон юрди.

Ташқарига чиққач, орқасига ўгирилиб, яна ҳашаматли иморатга боқди.

Данғиллама уй куриб, баланд деворлар, темир панжаралар билан ихота қилишдан мақсад – бирон ниманинг даф

килишидан сакланишдир. Ўзини бу дунё балосидан эҳтиётлашга акли етган банда у дунёда кутилажак азоб селларидан ихота қилишни ўйламайдими? Мана бунақа баланд девору темир панжара ёрдамида дўзах азоби ва дўзах алангасидан сакланиб бўлмайди. Бу девор, бу темир панжарани уйи атрофига эмас, ўз нафси қаршисига тикласа, қиёматдаги азоблардан қутулиб қолган бўларди.

Капитан Соли Муродов ҳаёлидан ҳозир бу гаплар кечмади. У “ҳашаматли бу сарой ўзида яна қанчалар сирларни яшириб турибди?” деган ўй билан банд эди.

2. “Чефир”

Кўп қаватли ҳашаматли бинолар сафи трамвай йўлига қадалгану тўхтаган. Гўё шаҳар ҳам шу сарҳадгача бостириб келиб, у томонга ўтолмай қолган эди. Темир йўлнинг нарёғига урушдан кейин омонат равишда бетартиб қурилган бостирмаларни одамлар “уй” деб фахмлаб, ярим асрдан кўпроқ яшадилар. Новчароқ одам эгилиб кириб-чиқадиган бу кулбаларда неча авлод умрини яшаб дунёдан ўтди, неча авлод туғилиб, вояга етди. Пойдеворига бир қаторгина пишиқ ғишт терилган, икки пахсадан сўнг хом ғишт билан тикланган, томи калта-култа тахталар билан ёпилган бу бостирмалар олтмиш олтинчи йилдаги кучли зилзилага ҳам бардош беролгани учун бузилмай қолиб кетган эди. Эллиқдан зиёд бу кулбалар “маҳалла” деган ном билан қовушгандай бўлса-да, кўпчилик бир-бирини яхши танимас эди. Бир қанча хонадон эгалари, тарихий ватанларига кўчиб кетиш олдидан, кулбаларни арзон гаровга сотиб юборишган, янги келганлар ҳам бу ерда муқим туришмасди. Ободроқ уйларда яшовчилар бунда истикомат этувчиларни менсимай, “суварак маҳалла” деб калака қилишарди.

Ўғрилар оламида “Акула” лақаби билан танилган Тошкул ўзига бошпанани айнан шу Суварак маҳалладан топган эди. Қамокдан қайтган йили битта хонада ижарада турди. Ярим йил ўтар-ўтмай яна бир хонани қўшиб, сотиб олди. Ҳозир бир-бирига қапиштириб солинган тўрт уй шуники. Аслида тўрт уйнинг унга ҳеч бир кераги йўқ. Эгалари сотадиган бўлишгач, бегона қўшнилар аралашмасин, деб сотиб олаверган. Қайси бир йили Русиянинг Тула шаҳрида ўғрилар йиғинига борганида қамокда орттирган акахони – “Бўрон” лақаби билан донг таратган Келдиёр унга шу маслаҳатни берган эди. Ўғрилар тожини кийиш мартабасига етмаган Тошкулнинг бу йиғинда иштирок этиши мумкин бўлмаса-да, шу акахонининг ташаббуси ва марҳамати билан кузатувчи мартабасидаги “хорижий меҳмон” сифатида чорланганди.

Қамокдан чиққанига кўп йиллар ўтган бўлишига қарамасдан Келдиёр ўзи туғилиб ўсган юртга қадам босмаётган эди. Тошкул бунинг сабабини кўп ўйлаган, аммо сўрашга журъат этмай, “Бу ёқларда обрўйи баланд одамга биз томонларда нима бор?” деган тўхтамга келганди. Туладаги учрашувга Келдиёр Тошкулни бекорга чорламаганди. Бу ёқларда обрўйи баланд бўлгани билан, бегона эканини ҳар нафасида ҳис қилиб турар, бегона ўғриларнинг куни тезроқ битишини ҳам фаҳмлаб юрарди. Ўзига қўйиб берилса, мусофирликда бир кун ҳам яшамасди. Келдиёр бу юртларда ўз қасамига асир бўлиб яшаб юрарди. Қонли қасос билан яқунланиши лозим бўлган қасамни амалга ошириш учун йиллар талаб этиларди. Йилларнинг ўтиши унинг учун азобли бўлса-да, қасос ондаги лаззат умиди унга ҳузур бағишлаб, далда берарди. Келдиёр қамокда Тошкулни учратиб, танишгач, мақсадини амалга оширишда яна бир ёрдамчи топганидан қувонди. Унинг Тулага чорланиши шу мақсад йўлидаги биринчи қадам эди. Шаҳар чеккасидаги зиёфатда чакчаклашиб ўтиришганда Келдиёр Акуланинг турар жойи билан қизикди. Қўшнининг кўчаётгани ҳақи-

даги гапни эшитди-ю, атрофдаги уйларни бегона қилмай, зудлик билан сотиб олаверишни буюрди. Керагича пул бериб: “Ҳали бу уйлар бизнинг олтин сандиғимизга айланади”, деб қўйди. Суварак маҳалладаги кулбаларнинг нархи йилдан йилга ошиб боравергач, Тошқул олтин сандик ҳақидаги гапни тез-тез эслаб, акахонининг ақлига қойил қолаверди. Телефон орқали буюрилаётган топшириқларнинг барчасини қойил-мақом қилиб бажариб, Келдиёрнинг олқишини олаверди. Ўн кун аввал бу кулбага Келдиёрнинг ўзи кутилмаганда кириб келди. Суварак маҳалланинг қаерда жойлашишини Туладаги учрашувда айтган эди. Шундан сўнг бу ҳақда гап очилмаганди. Акула акахонининг бу кулбани ўшанда айтилган манзил бўйича топиб келган, деб ўйлаб, унинг хотирасига беш кетди. Бу томонларда Бўроннинг ишонган яна бошқа одамлари борлиги, шу одамлари орқали ўзининг ҳар бир ҳаракати кузатиб турилганини эса хаёлига ҳам келтирмади.

Бирин-сирин сотиб олган уйларни Акула Ханифанинг номига расмийлаштирди. Ханифани Тошқул ўзининг биринчи муҳаббати деб билади. Қамалмасидан олдин бу кизни кўрқита-кўрқита никоҳсиз тўшагига олган эди. Куёвларининг касб-кори нимадан иборат эканини билишмаса-да, кизларининг тўйсиз эрга тегиб олгани касридан қариндош-уруғ, маҳалла-қўй олдида юзлари шувут бўлган ота-она Ханифани оқ қилган эдилар. Хотини ота-онаси ҳузурида оқ бўладими, бало бўладими, Тошқулга аҳамиятсиз эди. Унинг учун муҳими – кўнглига ёққан киз уники! Бундан кейин ҳам кўнглига нимаики ёкса уники бўлиши керак! Нимаики ёкмаса кўзидан нари йўқолиши шарт! Тошқул у пайтларда ўғрилар оламининг шу мазмундаги қонуни мавжудлигини билмасди. Маҳкумлар лисонида “этап” деб аталувчи бир қамокдан иккинчисига кўчиш пайтида “зеквагон” деб номланувчи маҳкумлар вағонида бу қонунни эшитиб, “демак, тўғри яшаётган эканман”, деб қўйган эди. Никоҳсиз эри қамокдалигида ночор қолган Ханифа ота-

онаси ҳузурида тиз чўкиб тавбалар қилди, ёлборди. Астойдил тавба қилганни Аллоҳ кечираман, деб турганда ота-она кечирмайдими? Ханифа ота-она бағрида уч ойгина яшаб, сўнг бева қолган қариндоши билан турмуш қуришга мажбур бўлди. Эрига кўнгли бўлмаса ҳам Тошқулни унутишга ҳаракат қилди. Меҳрини тўрт етимга бағишлаб, ўзи ҳам икки фарзанд кўрди. Ханифа Тошқулни унутишга ҳаракат қилгани билан Тошқул уни ёдидан чиқармаган эди. Қамоқдан қайтиб-оқ уни топди. Ханифа у билан учрашишга учрашди-ю, тўрт етим ва ўзининг икки фарзанди ҳаққи, тинч қўйишини ўтиниб-ўтиниб сўради. Ханифа етимларни тилга олганида Тошқул болалигини эслаб, кўнгли бир оз бўшашгандай бўлди. У ўғай онанинг қандай бўлишини билди. Лекин Ханифанинг етим болалар тақдирини ўйлаб бўзлаши уни лол қолдирди. Ханифани ўз ҳолига қўйгандай бўлиб юрди. Бу орада Ханифанинг эри тирикчилик ваҳидан ҳамқишлоқларига қўшилиб, Русияга мева-чева олиб кетди. Ханифа рўзгоримиз тўкис бўлади, деб умид қилиб ўтирганда эрининг ўлигини кўтариб келишди. Эри ижарада ўтирган уйга ўғрилар бостириб кириб, молини ҳам жонини ҳам олишибди. Эрининг икки шериги барвақт бозорга чиқиб кетишгани учун тирик қолишибди.

Ханифанинг бошига тушган савдодан хабар топган Тошқул Бўронга кўнғирок қилди. Орадан ўн кун ўтмай бир малла йигит Ханифанинг эшигини тақиллатиб, тугунча узатди: “Эрингизга тегишли экан”, деди-ю, ғойиб бўлди. Тугунда анча пул бор эди. Ханифа уни уч қисмга бўлиб, эрининг шерикларига олиб борди. Бири улушини олди, иккинчиси “етимларнинг ҳаққи”, деб қайтарди. Тугундаги пул миллиард-миллиард бўлганда ҳам олти, ўзи билан етти жонни тўйгазаман, деса қанчага етарди? Тошқул буни биларди. Гарчи бировнинг ғами эвазига бахтга эришиш истаги бўлмаса-да, эртами-кечми, Ханифанинг кириб келишини ҳам биларди. Шундай бўлди ҳам. “Шу ерга келиб яшайвер”, деди. Ханифа “болаларим нима бўлади?”

деб сўрамади. Тошкул “болаларингни ҳам олиб келавер, уларга оталик киламан”, демаса-да, етимларни бошлаб келаверди. Ота-онаси унинг бу ишидан норози бўлишди, фотиҳа беришмади. Аммо илгаригидай оқ ҳам қилишмади. Бирок, онаси вафот этганида унга хабар берилмади. Бу оқ қилгандан ҳам баттар эди.

Емоқ-ичмоқдан камчилик йўқ эди. Болаларнинг қоринлари тўқ, бу борада ғамлари йўқ. Уч хонадан иборат уйни Тошкул уларнинг ихтиёрига бериб қўйди. Болалар кўриниши кўрқинчлироқ бўлган бу бадқовоқ одамдан аввалига ҳадиксираб туришди. Ханифа ҳам “болаларнинг шовқини ёқмай, сўкиб-уриб қолмасин”, деган хавотирда яшади. Эри шунақа эди: нимадандир сиқилиб ўтирган пайтида болалари ғалва бошлагудай бўлишса, ўғилми-қизми, каттами-кичикми – фарқи йўқ – аямай дўппослаб қоларди. Орага тушган Ханифага ҳам бу калтаклардан озми-кўп насиб этарди. Эрининг ўз зурриётига нисбатан бу қадар қаҳр қилиши Ханифани ҳамиша лол қолдирарди. “Тирноққа зор неча-неча оталарнинг армонда юрганини билмасмикин бу киши?” деб ўйларди.

Ҳам кўрқиб, ҳам ўз нафсининг истаги билан Тошкул билан қовушган кунлари “Ўлгунингча мен билан бирга бўласан, лекин билиб қўй: туғмайсан!” деган шартни эшитиб, юраги увишганди. “Энди менинг хотинимсан”, демай шунчаки “Ўлгунингча бирга бўласан”, деб қўйишига тушунмай:

– Энди... хотинингизманми? – деб сўради.

Тошкул ўйлаб ҳам ўтирмай:

– Йўқ, – деди.

Ханифа сапчиб тушаёзди. Юраги уришдан тўхтагандай бўлди. Қандайдир куч томоғини бўғиб, нафас йўлини тўсди. Бир оздан сўнг ўзига келиб, яна сўрашга журъат этди:

– Хотинингиз бўлмасам... ўйнашингизманми?

– Ҳе, аҳмоқ, шуни гап деб гапиряпсанми! – Тошкул шундай деб эркалагансимон тарзда юзига енгил шапати

урди. — Ўйнашмассан... — шундай дегач, шапати урилган бетни силаб, ўпди: — хотиним ҳам эмассан...

Ханифа мартабасини англамади. У аёлнинг ё хотин ёки ўйнаш бўлишини биларди. Хотин ҳам, ўйнаш ҳам бўлмай, эр билан ўлгунича бирга яшаш нима эканини эса билмасди. Тошкул уйланиб, оила куриш, фарзанд орттириш ўғрилар оламидаги мартабасининг юкорилашига зарар келтириши мумкинлигини айтиб, тушунтириб ўтирмади. Ханифа ҳам бу масалани ойдинлаштиришга бошқа уринмади. Факат “энди фарзандсиз ўтарканма-да”, деган ўкинч билан кўнглини ғашлаб юрди. Аини чоғда эрининг шартини бажариш чорасини ҳам унутмади.

Тошкул қамалиб кетганидан сўнг эрга тегиб, ҳомиладор бўлганини билганида қувончи оламга сигмади. Кўнгил қўймаган эрдан бўлса-да, фарзанд кўриши унинг учун чинакамига бахт эди. Фарзанд бахтидан масъуд аёлнинг болалар ўз оталари томонидан аёвсиз калтакланган пайтидаги аҳволини тасаввур қилиш қийин. Болалари билан кўчиб келиб, Тошкул билан яшай бошлашгач, кунлар ўтиб, ҳавотири ўринсиз эканини билди. Тошкулнинг ҳузурига бирон меҳмон келгудай бўлса, Ханифа хизматкор вазифасини бажарар, то меҳмон кетгунича болаларини ташқарига чиқармасди. Меҳмон “бу ким?” деб сўраса-сўрамаса Тошкул “қўшни хотин”, деб изоҳ бериб қўйишни унутмасди. Таниш-билишлари орасида “Акула уйланиб, бировдан қолган олти саркитга энагалик қилиб ўтирибди”, деган маломатга қолишни истамасди. Келдиёр келган куни Ханифани кўриб, савол назари билан қараганида Тошкул унга ҳам “Кўшним, хизмати учун маош белгилаб қўйганман, аммо ишончли хотин”, деб изоҳ берган эди. “Бир пайтлар шу хотиннинг эри ўлдириб кетилганда ёрдам берган эдингиз, эсингиздами?” демаса-да, зийрак нигоҳли Бўрон Ханифанинг шунчаки хизматкор хотин эмаслигини фаҳмлади. Болаларни кўргач, Акуланинг кўнғирок қилиб айтган “амакисининг куёви ўлдириб кетилгани” ҳақида-

ги хабарни эслади. Бундай илтимосни бажариш Бўрон учун мураккаб эмасди. Ўша заҳотиёк Сибириядаги дўстларига қўнғирок қилиб воқеани қискача тарзда баён этди. Тошқулга ўхшаб майдаламади, “яқин дўстимнинг амаки-си бошига кулфат тушибди”, деб ўтирмай, “ўлдирилган одам менга тегишли одам эди, пулини қайтариш керак”, деди халос. Сибириядаги дўстларга шу гапнинг ўзи кифоя. “Қанақа яқинлиги бор, пули қанча эди, кимга беришимиз керак?” деган саволлар бу оламга хос эмас. Сибириядаги милиса ходимлари учун очилмай қолган жиноий ишлар жумласига кирувчи бу қотилликни ўғрилар олами шу тарзда, телефондаги қиска суҳбатда ҳал этгандилар.

Болаларнинг қоринларини тўклаш муаммоси бўлмагани билан уст-бошини бутлаш ташвиши мавжуд эди. Катталарга сиғмай қолган либосни кичиклар кийса-да, кузнинг совуқ нафаси келиб қолган кунларда янгиларини олишга зарурат туғилган эди. Тошқулнинг кайфияти яхши бўлиб турган куни Ханифа унлан:

– Ишга кирмоқчиман, майлими? – деб сўради.

– Жинни бўлганмисан? – деди Тошқул унга норози қиёфада боқиб.

Агар ишга кириш нияти астойдил бўлиб, шунга яраша журъати ҳам етганида “нима, ишга фақат жиннилар кираарканми?” деб эътироз билдириши мумкин эди. Ханифа эса жинни эмаслигини маълум қилиб қўйиш учун:

– Сизга ортиқча юк бўлавермай, болаларнинг ташвишини қилсаммикин? – деди. Тошқулнинг норози қиёфасини юмшатиш учун қўшиб қўйди: – Бир сидра иссиқ кийим-бош олиш керак...

Бу изоҳдан кейин Тошқул ғўдраниб сўкинди-да, тескари қараб олди. Ханифа гап бошлашга бошлаб қўйди-ю, эрининг “итваччаларингни болалар уйига топширгин-у, бошимни оғритишингни бас қил!” деб ўдагайлаб беришидан кўрқиб, унга нажот кўзлари билан қаради. Тошқул

Ханифани аядами ё етимларга раҳми келдими, ҳар тугул ундай демади. Филтрсиз сигаретини ёғочдан ишланган узун мундштукка ҳафсала билан жойлаб тутатди. Чекиб бўлгунча мик этмади. Юраги така-пука бўлаётган Ханифа унинг жавобини тоқат билан кутди. Ёғоч найчага қадар тутаб, чекувчи хуморини босган сигарет вазифасини адо этиб бўлгач, Тошкул қолдикни қоқиб туширди-да, камоқ-хонадан ёдгорлик бўлган мундштукни кўкрак чўнтагига солиб қўйди. Шундан кейингина Ханифага қараб:

– Пулни қаерда туришини биласан, нима керак бўлса олавермайсанми? Фақат канча пулни қачон олганингни менга билдириб қўйсанг бас, – деди.

Тошкул бунӣ камалмасидан аввал бирга яшашаётганида ҳам, кейин ҳам кўп марта айтган. Пул учун жонини гаровга қўйиб яшайдиган одам ҳаётида пулга ҳасислик қилмасди. Пули тугаб қолса умумниқидан фойдалана олишига қўзи етгани учун ҳам совуришдан тоймасди. Болалар паноҳида яшай бошлашганида “нима учун мен уларни боқишим керак?” деган савол ҳаёлига келмади. Чунки унинг учун бу зарур муаммо эмас, ёшлигида эга чиққани яна ўзига қайтди – энг муҳими унинг учун шу!

Ханифа унинг юмшаганидан фойдаланиб, ўзи ечолмаётган яна бир масалани ҳал қилиб олишга жазм этди:

– Болалар сизни нима дейишсин? “Ада” дейишаверишсинми?

Бу саволни эшитган Тошкул аччиқланиб, қошларини чимирди:

– Жиннимисан?

– Билолмаяпмизда... – деди Ханифа айбдор одамнинг синик овозида. Кейин яна сўради: – ё... “амаки” деяверишсинми?

– Сен жинни бўлиб қолибсан! Буларингнинг отаси хо-ов Сибирда ўлиб кетган, эсингдан чиқдими? Ким бир бурда нон берса “ада” деяверадими? Мен сенларга етти ёт бегона қўшниман. Бошка гап йўқ.

Шундай деб холасининг гапини эслади. Онасининг ўлимидан кейин уйлари кўпам хувилламади. Адасининг пинҳона равишда уйланган яна бир хотини бор экан, ҳеч бир гап-сўзсиз бошлаб келиб яшайверди. Эсини таниб қолган Тошқул учун бу дард устига чипкон бўлди. Адаси “бу энди сенга ая, “ая” деб чакир”, деб кўп марта зўрлади. Тошқулнинг тили икки ҳарфдангина иборат бу сўзга айланмади. Адаси дўппослаганида ҳам айтолмади. Ўғай онаси зулмини бошлаганидан кейин эса унга мутлако гапирмай қўйди. Сўнг холасиникига кочиб келди. “Ким бир бурда нон берса “ая” бўлиб қолаверарканда? Кошки эди шу нонни ўзи ишлаб топиб едирса? Қўлгинанг сингур, болани ургунча ўзи аввал битта бола туғиб кўрсин”. Холасининг ўшанда айтган бу гапи нима учундир Тошқулнинг хотирасига муҳрланиб қолган, ҳар эслаганида дарди янгиланади. Тошқул ўшанда холасиникида кўп яшамади. Беш кундан кейин адаси келиб олиб кетди. Тошқул “адамлар кела солиб дўппосласалар керак”, деб чўчиб юрарди. Йўқ, адаси яхши гапириб-гапириб олиб кетди. Ҳатто Тошқулнинг холасига “тез-тез бориб, жиянингизни йўқлаб турунг, сизни кўрса аясини кўргандай бўлади”, деганида қора кунлар ортда қолгандай туюлди. Бу ширин умид чинниси эртасигаёқ синди. Болалигининг қора кунлари янада зулматга айлана бошлаганини билгач, уйдан бутунлай кочиб кетди...

Тошқул бу кунларини тез-тез эслагани билан хаёлга узок банди бўлиш одати йўқ эди. Ханифа болаларнинг кийимидан гап очган ўша куни ҳам хотиралари ҳукмидан тезгина кутилди. Ханифанинг елкасига қўлини ташлаб, уни ўзига тортди-да, ҳудди муҳим сирни айтаётгандай шивирлади:

– Болаларингнинг етимлигини билдирма. Нима керак бўлса, ол. Фақат билиб қўй: болаларинг меники бўлишади.

– Вой, албатта сизники-да... – деди Ханифа соддадиллик билан.

Тошқул Ханифани қўйиб юбормади, аксинча тошдек панжалари билан елкасини каттиқроқ сиқди.

– Сен гапимга тушуниб ол, кейин менга ғиди-биди килиб юрма: кизларинг худди ўзингга ўхшаб ўғри билан топишиб, ўлгунича бирга яшайди. Ўғилларинг менга ўхшаб ўғри бўлишади. Ҳадемай уларни ёнимга олиб, иш ўргата бошлайман.

Бу гапдан кейин Ханифа сесканиб, ўзини унинг кучоғидан бўшатди. Ич-ичида “йўқ, йўқ! Бундай бўлиши мумкин эмас! Мен бунга йўл қўймайман!” деган хайкирик уйғонди-ю, аммо бу нидода вулкон кучи йўқ эди – портламади, ташқарига чиқа олмади. Ханифа қўйилган шартдан қўрқди. Рози бўлмаган тақдирда “хоҳламасанг – катта кўча!” деб ҳайдаб чиқарилишидан янада кўпроқ қўрқди. Олти бола билан қаерга боради, қаерга сиғади? Йўқ, Тошкул уни ҳайдамади. Яна елкасидан ушлаб ўзига тортди:

– Бошқа йўлинг йўқ. Ғиринг демай, яшайвер энди.

Бошқа йўли бор эди. Лекин “ғиринг демай” яшайвериш унга маъкулроқ туюлди.

Дунёнинг ишлари ажабтовур: бой ўғридан қўркади. Ўғри – милициядан. Кўпчилик шундай деб ўйлайди. Ҳолбуки ўғри учун милициянинг ҳамласи ҳам, олиб бориб тикиб қўядиган камоқхонаси ҳам айтарли қўрқинчли эмас. Ўғри учун энг қўрқинчли нарса – ўз олами қонунларидан бирига хилоф иш килиб қўйиб, шериклари қаҳрига учраш ёки уларнинг назаридан тушиб қолиш. Тошкул ҳам шуларнинг бири. Агар у тириклик дунёсида милициядан ҳам, ўз оламининг зўрларидан ҳам қўрқмай, ягона қудрат эгаси бўлган Зот – Худодан қўрққанида, ўғрилар олами қонунига мувофиқ эмас, яратган Зот қонунларига итоат этгани ўларок яшаши кераклигини билганида эди, Ханифага бундай шарт қўймай, шу сағирларнинг ҳурмати учун ҳам Ханифани никоҳлаб олган, уларга оталик меҳрини беришга уринган бўларди. Тошкул шу ёшга киргунига қадар кўп киморбозларнинг насиҳатини эшитди, кўп ўғриларнинг маслаҳатларини дилига муҳрлади. Дунёни зулм майдони деб таниди. Зулм майдонида ким зўрроқ бўлса, марра ўша-

ники эканлигига ишониб яшади. Шайтонга банда бўлиб умр кечириш унга хуш ёқди. Бу умрнинг охири хорлик ва азобли ўлим эканини билса ҳам, Раҳмонга банда бўлиб нажотга интилишни ўйламади. Қандай ўйласин?! Дунёда шундай ҳақиқат борлигини унга ким сўзлабди? Ким уни хидоятнинг чиройли йўллариغا чорлабди? Вақтики келиб, дўзахга ҳукм бўлганида Тошкул эҳтимол шу даъвони қилар, валлоҳи аълам?

Ханифа билан бўлган бу суҳбатдан кейин йиллар ўтди. Болалар улгаяверишди. Ханифа бу йиллар ичи Тошкулнинг болаларга бўлган даъвосидан хавотирланиб яшади. Бўйи етиб, йигитларнинг кўзини олар даражада хушсурат бўлиб бораётган ўғай қизларининг тақдири уни айниқса қийнади. Тошкулнинг айтганига у ноилоҳ кўниши мумкин дир. Лекин қизларнинг амакилари, тоғалари бор. Улар индамай қараб туришмас. Ўтган ҳафта қайнагачисининг тўйига катта қизи билан бориб келди. Қайнагачиси гап орасида жиянини келин қилиш истаги борлигини билдириб қўйди. Унинг нияти ҳукм ўрнида жаранглаб, Ханифани ранжитди. “Ўғай бўлсангиз ҳам сиз онасиз, шу болаларни сиз катта қилдингиз, Жамилахонни келин қилсам нима дейсиз?” демади. “Жамилани кенжа ўғлимга олиб бераман”, деган қатъий қарорини маълум қилиб қўйди. Уларнинг назарида Ханифанинг болаларга масъуллиги қоринларини тўйғизиш-у, устларини бутлашдан иборат эди. Етимларнинг тақдирига аралашиниш ўғай она масъулияти доирасига сиғмасди. Ханифа буни англаб тутаб кетаёзди. Қайнагачисига бир-икки нордон гап айтгиси келди. Ҳеч бўлмаса “шу тўрт етимнинг уч амакиси, икки аммаси, беш холаси-ю, уч тоғаси бор эди. Нега бирорталаринг бирор-та етимни паноҳларингга олиб, бошини силамадиларинг?” деса адолатдан бўларди. Лекин тўйда адолат талашишни ўзига лозим кўрмади. Қайнагачисининг Жамилани келин қилиш истаги аслида ёмон эмас. Қизнинг ўз қариндошлари

бағрида бўлгани яхши. Лекин бир неча йил бурунги Тошкулнинг ҳукми бор. “Болаларга бегона одам бошпана берди, кийдирди, едирди, ўқитди. Энди уларнинг тақдирини ўша одам ҳал қилади”, десинми? Қандай ҳал қилишини ҳам билдириб қўйсинми? Йўқ, буларни айтолмади. Аввал бир гулхан ўтида куярди, энди икки гулхан оралиғида жизғанаги чиқадиған бўлиб, уйга қайтди.

Қанчалик оғир бўлмасин, қайнағачисининг мақсадини Тошкулга айтиши шарт эди. Бугун минг бир қўрқув билан айтди. Бақириб, сўкиб беради, деб ўйлаганди. Йўқ, Тошкул Ханифани неча кундан бери эзиб келаётган бу хабарни оддий гапдай қабул қилиб, ўз ҳукмини ҳам оддий гап каби маълум қилди:

– Жамиланг Графники, бошқа гап йўқ.

Тошкулнинг бир неча йил аввал айтган гапи қатъий ҳукм кўринишини олди. Ханифа бу ҳукмни сал бўлса-да, юмшатиш мақсадида “аммаси...” деб гап бошламоқчи эди, “амма-хोलалари билан борди-келдингни йўқот!” деган қутилмаган иккинчи ҳукм янграб, Ханифа тилини тишлади.

Ханифа ҳукмга сўзсиз итоат этувчи чўри ҳолатида бош эгиб, ўрнидан турмоқчи эди, Тошкул уни билагидан ушлаб, жойига қайтарди-да, гапни бутунлай бошқа мавзуга бурди:

– Беш минг деганингда дарров кўндими ё чайналдими?

– Савдолашмади. Фақат “уч кунда уйни бўшатасан”, деб шарт қўйди. Нариги қўшни билан келишганга ўхшайди.

– Фая биланми? Бўлмаган гап. Фаянинг оғзини ўнта юзталиқ билан ёпиб қўйганман.

– Билмадим, гапининг оҳангидан шунақадир, деб ўйладим.

– Аслида еттита сўрасанг бўларкан. “Бели оғримаганининг нон ейишига боқ”, дейишади-ку, бели оғриб пул топмагандан кейин буларга беш минг ҳам эллик минг ҳам пул эмас. Эртага ўнда келадиған бўлганми? Унда соат тўққизда болаларингни бирон ёққа жўнат.

Ханифа унга хавотирланиб караб кўйди-ю, “нимага?” деб сўрамади. Эрталаб нонушта тайёрлаётганида эрининг Бўрон билан тузган режасини эшитган, бу уйларни сотиб олмокчи бўлаётган бойваччанинг “етти кават терисини шилиб олишга” тайёрланишаётганидан хабар топган эди. Бу “етти кават тери”нинг қандай услубда шилиб олиниши унга номаълум. Билгани: бу жараёнда ўзи ҳам иштирок этади. Акуланинг ҳозирги гапидан маълумки, бу жараёнда болаларнинг яқин атрофда бўлишлари хатарли... Ханифанинг вужудини ўз чангалига олган кўрқув унга уйқу бермади...

Шаҳарда трамвай қатнови борган сайин камайиб бу йўлга ҳожат қолмагач, Суварак маҳалладаги кулбаларни сотиб олишга ишкибоз бўлувчилар янада кўпайди. Бу ер шаҳар марказига яқин бўлгани сабабли нархи кескин ошиб кетди. Акула яна уйларни сотиб олишга шошилди. Бирок, бадавлат одамлар ундан кўра чакқонлик қилишиб, уй эгаларининг сўраганини беришиб, сотиб олаверишди. Шу аснода кўп кулбалар бузилиб, ўрнига сароймонанд иморатлар қурилиши бошланиб кетди. Тошкул “нархлар осмонга чиккан пайтдан фойдаланиб, менам уйларни сотиб юборсаммикин?” деган хаёлга бориб, нима қиларини билмай шошиб ҳам қолди. Шунда Бўрон “ҳовликма, бу уйларни сотиш вақти ҳали етгани йўқ. Энди бу жойларнинг нархи бир сўмга ҳам камаймайди. Ошиб бораверади. Унгача бу уй бизга қармоқ вазифасини ўтайди”, деб уни тўхтатди. Уйнинг қармоқ вазифасини ўташи қандай бўлишини билмаса-да, Тошкул акахонининг маслаҳатига кўнди. Бўрон юртига қайтиб, уйга харидор чиқаётганини эшитгач, “савдони пиштавер”, деди. Уйлар Ханифанинг номида бўлгани сабабли савдони у юритди. Харидорни қармоққа илинтириш режасини Бўрон ўйлаб топган эди. Ундан “уйни сотмай тур”, деган топширикни олган Тошкул шу кунларга қадар харидорларга рад жавобини бераётганди. Бир йигитнинг ҳадеб келавериши жонига тегиб, дўппослатмокчи бўлганида Келдиёр уни қайтарди. “Умид

билан келаётган бўлса, кўкрагидан итарма. Соғин сигирни соғмай қайтариб юборсанг сути қайтиб кетмайдими?”, деди кулиб. Сўнг режасини баён қилди. Аслида бу режани ўзи ўйлаб топмаганди. Масковдаги дўстининг касби-кори шундан иборат эди. Дўсти шаҳарнинг гўзал еридаги кўпхонали ҳашаматли уйни ижарага оларди-да, сўнг бирон лакма бадавлат одамга сотиш томошасини уюштирарди. Унинг “томошаси”дан тушган пул билан Бўрон уюштираётган томошадан келадиган маблағ солиштирилса кулгили ҳолатга гувоҳ бўлиш мумкин эди. Юз-икки юз минг доллар қайда-ю, беш минг қайда!

Харидор белгиланган вақтдан ярим соат кечикиб келди. Ўзи тенги икки йигит машинадан тушиб, атрофга аланглаб олишди. Деразадан қараб турган Бўрон уларнинг ҳаракатини кўриб, кулди:

– Вой сўтак! Ваҳимасини қара: чўнтагидаги беш минг долларга иккита кўриқчини овора қилиб юрибди.

– Доллардан ташқари гаровда жони ҳам бор-да, – Акула шундай деб дераза ёнига яқинлашди.

– Хўп, жонини ҳам ҳисобга ола қолайлик. Унда бу лакманинг шу туриши беш минг доллар-у, ўн сентга баҳоланади.

Харидор икки кўриқчиси ҳамроҳлигида уйга кирди-ю, Бўрон билан Акулага кўзи тушиб, ажабланганича Ханифага қаради. Бу савол назарини тушунган Ханифа жилмайганича изох берди:

– Қишлоқдаги акаларим келиб қолишди. Келишгани бир жихатдан яхши бўлди. Бунақа савдони эркаклар қилгани яхши.

– Савдомиз пишган-ку? Ё айнидингизми? – деди харидор норози оҳангда.

Ханифа жавоб беришга улгурмай, гапни Бўрон илиб кетди:

– Нега айнир экан? Бизнинг сингилжон айнийдиганлардан эмас. Савдонгиз пишган, биз савдога аралашмаймиз. Биз гувоҳлармиз. Бунақа катта пулнинг олди-бердиси

гувоҳ аралашмаса бўлмайди, – Бўрон шундай деб унга яқинлашди-да, сўрашмоқ мақсадида қўл узатди: – Келинг, йигитнинг гули! Қадамларингизга ҳасанот! – шундай деб аввал харидорнинг сўнг икки қўриқчининг қўлларини сиқиб сўрашди. Йигитларнинг қўллари майин эканидан билдики, булар қўриқчи эмас. Шундай бўлса-да, худди ҳеч нарса билмагандай гап оҳангини ўзгартирмасдан давом этди: – Қўриқчилар билан келиб яхши қилибсиз. Ҳар ҳолда беш минг долдирни олиб юришнинг хатари бор.

Харидорлар “доллар”га тили келишмаган Бўроннинг “долдир” дейишини эшитиб, унинг чинакамига “тўпори қишлоқи” эканига ишондилар шекилли, бир-бирлари билан кўз уриштириб, менсимаганнамо тарзда кулимсираб қўйишди.

– Маҳалланинг оқсоқоли келмадими? – деб сўради харидор.

– Келди-ю, кетди, – деди Бўрон.

– Нега кетади? – деди харидор аччиқланиб.

– Йигитнинг гули, ваъда соат неччига бўлган? Маҳалланинг оқсоқоли соат ўнда шу ерда эди. Зарур иши бор экан, кетди. Ўн бир яримда келади. Хохласангиз кутинг.

Бўрон худди рост гапираётгандай киприк қокмасдан гапирарди. Харидор Ханифанинг эрталаб маҳалла оқсоқоли уйига борганидан, “олди-сотди”нинг ҳозирча қолдирилганини” “афсус” билан билдириб келганидан беҳабар бўлса-да, кўнгли ёпирилиб келаётган шумлик балосини сезиб, шериклари билан кўз уриштириб олгач, “бир айланиб келажагини” айтди.

– Ихтиёрингиз, – деди Бўрон. – Лекин менга қолса, бўладиган ишни бўлдириб қўя қолганингиз яхши. Сотувчи ана, тайёр, олувчи ҳам шай. Пул чўнтакда. Гувоҳлар бор. Пулнинг бир чўнтакдан иккинчи чўнтакка ўтиши учун маҳалла оқсоқолининг бўлиши шартми? Оқсоқолнинг дардини ма? Ширинкомами? Сиз атаганингизни берасиз, синглимиз ҳам қуруқ қўймас.

Бу гапдан кейин харидор шериклари билан яна кўз уриштирди.

– Майли, ҳар ҳолда оксоқолни кутамиз. Уйни олаётганимиздан хабари бор. Олди-сотдини ҳам билиб қўйсин.

– Лекин роса ланж бола экансан, бир унақа дейсан, бир бунақа дейсан! – деди Акула аччиқланиб.

– Акахон, нима деяпсиз? Ланж бола қанақа бўлишини биласизми ўзи? – деди харидор дағдаға оҳангида. Акула шунга яраша жавоб қилмоқчи эди, Бўрон унга қараб “Ўчир!” деб қўйди-да, вазиятни юмшатиш учун харидорга жилмайиб қаради:

– Бу ёғи қишлоқчилик, ранжиманг, йигитнинг гули. Бу акангиз умрида икки марта қишлоқдан ташқарига чиққан. Бир марта ичкетар бўлиб, район марказида ётган. Иккинчи марта чиқишида шу шаҳарга келиб турибди. Шаҳарнинг таомилини билмайди. Ҳалиям тирракилиги қолмаган. Кутадиган бўлсанглар, тикка турманглар, ўзбекчиликда остонада туриб гаплашиш ярашмайди. Тўр-га ўтиб, ўтиринглар. Фақат... пойафзалларни ечсанглар яхши бўларди. Уйнинг кўриниши хароб бўлгани билан янги гиламнинг ҳурмати бор. Сингилжон, сен тезгина чой тайёрла. Мен сенга минг марта айтдим: беш минг билан келадиган одамнинг иззати баланд бўлади, шу обрўга яраша дастурхон тузаб қўй, дедим. “Улар баҳузур ўтиришмайди”, деб маҳмаданалик қилдинг. Қутлуғ уйдан қуруқ қайтиб бўларканми! Уялтириб қўйдинг-ку, сингилжон.

– Опамизни айбламанг, ўтириш ниятимиз йўқ эди, – деди харидор думалоқ стол томон юриб.

– Тушуниб турибман. Замон шунақа бўлиб қолди. Ҳамма тирикчилик ташвиши билан овора. Энг яқинларинг билан бир пас чакчақлашишга вақт топилмайди. Тагин ҳам сизларга қойилман, иморат қуришга бел боғлабсиз, ҳақиқий эркакнинг иши бу...

Бўрон бу гаплари билан ўзини лақма одам қиёфасига солаётган бўлса-да, зийрак нигоҳи меҳмонларнинг ҳар

бир ҳаракатини, ҳатто киприк кокишини ҳам назардан четда қолдирмас эди. Унинг бундай сергаплигига тушунолмаётган Акула ўрнида бесаранжом равишда кимирлаб кўяр, муддаога ўтишдан ўзини базўр тўхтатиб турарди. Чўнтагида беш минг доллар билан кириб келган харидорнинг “етти қават терисини шилиб олишга” аҳд қилган ўғрилارнинг бири арконни гоят узун ташлаган эди. Унинг одати шунақа: худди қорни тўқ мушук сичконни ўйнагани каби ўлжасини обдон калака қилиб, аввал хумордан чиқади. Устозлари унга лакаб беришда янглишишмаган: бўрон кучга кириб, дарахтларни илдиз-пилдизи билан қўпориб ташлаши арафасида табиат ажиб бир осудаликка банди бўлади. Иккинчи ўғрининг ортиқча гап-сўзга тоби-токати йўқ. У ўлжасини шарт босиб, калласини узиб ташлайди-ю, нафсини кондира қолади. Агар ҳозирги ишга Бўрон аралашмаганида бу харидор уй тўрида оёғини чалиштириб ўтира олмас эди. Остона ҳатлаб кириши билан гарданидан мушт еб, ўласи қилиб калтакланган қўриқчиларига қўшиб кўчага олиб чиқиб ташланарди. Нима қилсин, бечора, Бўроннинг мавқе жиҳатидан ундан устунлиги бор. Нима деса – ҳақли, нима қилса – хоҳиши.

Бўрон шеригининг бетоқатлигини биларди. Акула шу бетоқатлиги туфайли қўлга тушиб, қамалган, “зона” деб номланувчи камоқ лагерида Бўрон паноҳига олмаганида шу бетоқатлиги учун ўлиб кетиши ҳам мумкин эди.

Омади чопган синглизининг бахтидан қувонаётган шодон ака қиёфасига кирган Келдиёр шеригининг беҳаловатлигини сезмагандай гапини давом эттирди:

– Аммо сизга беш кетдим, йигитнинг гули. Ҳиммат деган нарсани сиздан ўрганиш керак экан. Беш минг долдирга олаётган матоҳингиз аслида беш тангага ҳам қиммат. Бузсангиз беш мошин ахлатдан бошқа нарса чиқмайди бу ердан. Лекин, хафа бўлманг-у, сиздай бели бақувват йигитга битта уйнинг ўрни кичиклик қилади. Сарф-харажат

килгандан кейин кўкракни кериб, яйраб юрадиган ховли ҳам керак. Эшитишимча, бу атрофда сотиладиган уйлар кўп. Пул борида олган одам нақ фойдага қолади. Чунки чўнтакдаги пулга ишонч йўқ, димикиб, бўғилиб ўлиб қолиши мумкин. Лекин уй солсангиз долдирингиз ўлмайдиган пулга айланади, нима дедингиз?

Бу гапни эшитиб, харидор мийигида жилмайиб қўйиб, бош ирғади:

– Кўча кўрган одамга ўхшайсиз.

– “Кўча кўрган” эмас, нақ кўчанинг киндигида туғилиб, нақ кўчанинг елкасида катта бўлган одаммиз. Билишга кўп нарсани биламиз-ку, лекин қўлдан келадиган ишимиз зўрмас. Ҳозир дунё сизга ўхшаган ҳам чапдаст, ҳам танти йигитларники. Бизга ўхшаган маҳмаданалар оёқ остида чувалашмасдан нари турса омон қолади.

– Қойилман, – деди харидор. – Шуни билиш ҳам катта гап.

– Билмаганларнинг шўри қуриydi-да, нима бўларди? Кўриб турибмиз-ку! – Бу онда Ханифа чой келтириб, столнинг пойгак томонида ўтирган Бўронга узатди. Бўрон чойнакни ола туриб ундан сўради: – Ханиф, қўни-қўшниларинг уйларини сотишмайдими?

Ханифа кутилмаган бу саволга нима деб жавоб қилишни билмай бир Акулага, бир харидорга қараб олди. Акула “оғиз очма!” деб ишора қилмагач, ўйлангандай бўлиб сукут сақлади-да:

– Бор, – деди. – Орқа томондаги уйга харидорлар келиб туришибди.

– Ана, йигитнинг гули, омади келган одамнинг хўрози ҳам олтин тухум туғиб ташлайверади. Нима қилсин, сингил чикиб гаплашиб берсинми?

– Фая опаникини айтяпсизми? – деб сўради харидор. Ханифа тасдиқ ишорасида бош иргагач, Бўронга қаради: – Ўша ховлига ҳам оғиз солувдим, хайронман, эгаси жа-а осмондан келяпти.

– Олти-етти, деяптими? – деди Бўрон меровсираб.

– Олти-етти деса нақд санаб берардим. Ҳовлиси сизлар-
никидан беш қадам каттароғу ўн бир минг доллар деб оёқ
тираб турибди.

– Бир хил совлик еб туриб ҳам маърайверади. Шунақа
хотинлар билан савдо пиширишдан кўра дунёдаги ҳамма
фоҳишаларни хурсанд қилиб чиқиш осонроқ, – шундай
деб дераза томонга ўтиб турган Ханифага қаради: – Ханиф,
нафси бузуқ кўшнинг билан қанақасан?

– Қанақа бўлишим керак? – деди Ханифа елкасини қи-
сиб.

– Кирди-чикдиларинг қанақа, сирдошлигинг борми, де-
моқчиман?

– Сирдошлигимиз йўғ-у... лекин гугурти тугаб қолса
ҳам менга юғуриб чиқади.

– Ана, қуш тилини қуш билади. Сен у аҳмоқ билан гап-
лаш. Яхши харидорни қўлдан чиқармасин. Бугун олти
мингга бермаса эртага олти юзга ҳам сотолмайди. Сиздан
яширадиган гап йўқ, йигитнинг гули, ўн йил олдин куёв
ўлганда шу уйни сингилга беш юзга сотиб олган эдик.
Омад келиб қолибди, беш юз долдиримиз беш мингга ай-
ланди. Ханиф ҳам “ҳеч бўлмаса олти мингга сотайлик”,
девди. “Ҳаддингдан ошма, кўп еган бўкиб ўлади”, дедим.
Нима қилсин, кўшниси билан гаплашсинми?

– Яхши бўларди, – деди харидор. – Менинг мўлжалим
етти минг. Агар олти яримга кўндирсалар, беш юзни ўз-
ларига суюнчи қилиб бераман.

– Ханиф кўрдингми! Худо бераман деса, уйда ўтирсанг
ҳам бир оғиз гапинг билан шунча пул топаверасан. “Қи-
зимга мебелни қандай оламан”, деб кўз ёши қилиб ўти-
рувдинг. Ана сенга тайёр мебел! Йигитнинг гулини дуо
қилгину хизматини бажариб бер. Ҳозир оқсоқол келса,
унга ҳам тайинлаймиз. Маҳалласини гуллатаман, деса
сизга ўхшаган эркакларга қайишсин. Дунёда бойлар кўп,
аммо-лекин тангилар кам. Ўзингизга ўхшаган ошна-оғай-
ниларни ҳам шу ёққа бошлайверинг. “Ҳовли олма, қўшни
ол”, деган гаплар ҳам бор.

“Бу сўтакнинг тантилигини каердан била қолибди?” деб ўйлаган Акуланинг энсаси котди. Ханифага имлаб қўйган эди, у максадни англаб, топширикни бажаргани ташқарига чиқди. Харидор эса ўзининг тантилигига ўзи ишониб, мойдай эриди. Чўнтагидан сигарет чиқариб, лабига қистириши билан, Бўрон чакқонлик қилиб, ёккични ёқиб хизмат килди.

– Ўғилбола гапни айтдингиз, – деди харидор. – Мақсадим ҳам шу. Оғайниларимни шунинг учун бошлаб келдим. Булар билан битта синфда ўқиганмиз. Ҳозир бири-миз шаҳарнинг у четига, бошқамиз бу чеккасига қўчиб, узоклашиб кетдик. Агар иш ўнгидан келиб қолса, шу қўчанинг нари-берисини улфатлар бир қилиб гуллабамиз.

– Ие, ҳали булар қиз ўртоқларингизми? Мен қўриқчиларингизми, деб ўйлабман. Узр-узр, йигитларнинг гуллари. Худо омадларингизни берсин.

– Қўриқчи деганингиз нимаси? Бизлар қўриқчига муҳтож бойларданмасмиз. Фақир киши панада деб, ризқимизни териб юрибмиз, – харидор шундай деб соатига қараб қўйди. Худди шу онда тўрт йигит кириб, ҳеч бир гап-сўзсиз думалок стол атрофида ўтирган меҳмонларнинг орқа томонларига туриб олдилар “Қиз ўртоқ”ларнинг бири ўрнидан турмоқчи эди, елкасини темир панжа сиққандай, қимирлай олмай қолди. Харидор ҳам ажабланиб, ҳам хавотирга тушиб Бўронга қаради. Бўрон “мен ҳам иложсизман”, дегандай елкасини қисиб, маъюс жилмайиб қўйди. У томошанинг масхарабозлик қисмини якунига етказган, энди фожиа қисмини Акула давом эттириши керак эди. Ханифа Акуланинг ишораси билан ташқарига чиқиб, йигитларга хабар етказиши билан бу томошанинг дебочаси бошланган эди.

– Сен ҳадеб соатингга қарайверма, – Акула шундай деб ўрнидан турди-да, харидорнинг рўпарасига келиб туриб олди.

– Нима демоқчисиз, тушунмаяпман? – шундай деб ўрнидан турмоқчи бўлган харидорнинг жойига қайтиб ўти-

риб колиши учун кўкрагига тушган енгил муштнинг ўзиёк кифоя қилди. “Қиз ўртоқлар” бошлари узра кулфат булути ёпирилаётганини сезиб, бир-бирларига нажот кўзлари билан жавдираб қарашди-ю, иложсизликларини англаб, жимгина ўтираверишди. Акуланинг ишораси билан йигитлардан бири буклама пичогини чиқариб, тугмачасини босиши билан тиг “шик” этиб очилди. Бўроннинг режасича, меҳмонлар қаршилиқ билдиришга чоғланишсагина пичоқ чиқарилиши, аммо ишга солинмай, фақат кўрkitилиши лозим эди. Бунга ҳожат сезилмагани ҳолда йигитларнинг бўғзига тиг қадалишидан Бўроннинг жаҳли чикиб, Акулага қовоқ уюб қаради. Харидор эса ҳадемай қўлдан кетадиган пул алаmidанми ё жонга етиши мумкин бўлган азоб хавотириданми кўркиб, дудуқланиб қолди.

– Нимага тушунмайсан? – деди Акула, уни елкасига туртиб. – Олтита етимни чиркиратиб турибсан-ку!

– Қан... қана-қасига? М-мен етимларни б-билмайман.

– Сен балони биласан. Берадиган беш мингингга қардан жой олишади, емоқ-ичмоғини, киядиган кийимини катта холанг олиб берадимиз?

– М-мен б-билмайман... с-савдо шунақа... мусулмончилик бунақа бўлмайди, а-ака...

– Савдо-павдонгни билмайман. Етим ҳақиға кўз олайтирдингми, демак, ҳақини тўлашинг керак. Мусулмончиликнинг ўғил боласи шунақа бўлади.

– Қ-қанча тўлайман?

– Сен аввал чойингни ичиб, ўпкангни босиб ол. Дудуқларни жиним ёқтирмайди. Вей, қиз ўртоқлар, сенлар ҳам тагларингни кўлоблатмай, писта қилиб ўтирларинг. Мен битта гапирадиган одамман. Иккита гапиришга мажбур қилсаларинг иккинчи гапимнинг ҳақини тўлайсанлар. Пулларинг етса пулларинг, пулларинг етмаса жонларинг билан тўлайсанлар. Аслида уччалангнинг жонларингни қўшса бир долларга арзимаёсанлар, билиб қўйларинг. Яхшилиқ билан битадиган ишни яхшилиқ билан битирларинг.

– Акаларинг тўғри айтяпти, – деб гапга қўшилди Бўрон. Сўнг лутфни бас қилиб, сенсирашга ўтди: – сенларнинг ҳам ниятларинг яхши. Бизнинг мақсадимиз ҳам яхши. Иккита яхшиликни бирлаштиришга қаршилик қилсаларинг битта зўр ёмонлик келиб чиқади.

– Нима қилайлик?

– Биринчи галда чўнтагингдаги беш мингни чиқар.

Қачонлардир ўтган донишманднинг “пул жигардан ишланган” деган кинояли гапида ҳикмат мавжудлиги ҳам тўғри. Харидор жони гаровда эканини ҳис қилиб турган бўлса-да, беш минг долларни индамай чиқариб беришини ўйлади-ю пулдан аввал жони чиқиб кетгандай бўлди. Қадимда қароқчиларнинг йўлни тўсиб “ё ҳамён ё жон!” деб пўписа қилганларини қайси бир эски кинода кўрган эди. Буларники жуда ўтиб тушди-ку?!

– Бу босқинчилик-ку? – деди харидор энтикиб.

– Йўк, босқинчилик эмас, ҳозирча меҳмондорчилик, – деди Акула ишшайиб. Шунда унинг лақабига сабаб бўлган сўйлоқ тиши кўриниб, харидор ижирғанди. Акула чўнтагидан ёғоч мундуштугини олиб, найчага филтрсиз сигаретини жойлаб тутатди-да, харидорнинг юзига пуфлади.

– Майли, – деди харидор чуқур ҳўрсиниб. – Пулни бераман. Лекин... Жаъфар акам эшитиб қолсалар... сизни хафа қилиб қўйишлари мумкин.

– Жаъфар? Қайси Жаъфар? – Акула шундай деб ажабланиб, Бўронга қаради.

– Йиртикни айтяпти. Бу укахонингнинг дўконлари йиртикнинг мулкига қарайди, – Бўрон Акулага шундай деб жавоб бергач, ўткир нигоҳини харидорга қадади: – Шунақа, йигитнинг гули, сенлар суянадиган тоғларингни “Жаъфар “йиртаман”, деб титраб турасанлар. Биз учун эса у “Жаъфар йиртик”. Нимага йиртиқлигини, керак бўлса, сенга ўзи айтиб беради. Сен унга “Акула” салом айтди, десанг бас.

– Акула... сизмисиз?

– Йўк, мен кичкинагина балиқчаман, – деди Бўрон кулимсираб. – Сен Акуланинг саломини етказганингдан ке-

йин йиртикнинг қўркувдан тиззаси қанақа қалтирашини томоша қил, ҳўпми? Энди гап бундоқ, йигитнинг гули, мен кичкина одамман. Сен бу акахонингнинг жаҳлини чиқара-верма. Агар ҳали ҳам Йиртикнинг ёрдамига умид қилаётган бўлсанг, ҳозир уни шу ерга чақирамиз. Розимисан?

Бўрон ўзини “кичкина баликча”, деб таништирган бўлса-да, харидор унинг акулани ямламай ютишга қодир наҳанг эканини сезди. Ўзини “Жаъфар “йиртаман”, деб таништирган бакуват бир йигит билан у, бир қанча тужжор дўстлари ҳамкорлигида, норасмий шартнома тузган эди. Шартномага кўра, унга ҳафталик маошни беҳато тўлашади. “Йиртаман” эса уларни турли бало-офатлардан асрайди. Бўроннинг пичинг билан айтган таклифи харидорга нажот кўприги бўлиб туюлиб, розилик ишораси сифатида бош ирғади. Унинг бу ризолиги оддий ҳисоб-китобга асослангани: шу пайтгача олган пуллари эвазига Йиртаманнинг хизмат қилиши вақти етди – бош узра бало чақинини чақиб турган булутни ўша бартараф этмаса бошқадан умид йўқ.

Оғир аҳволга тушиб қолган ҳар қандай одамнинг бир камчилиги бўлади: нажот йўлини ўз қаричи билан ўлчайди. Бало ёки офат йўли бошқа бировнинг ўлчови билан қурилган бўлса, қандай қилиб ўз қаричи билан ўлчаб чиқиб кета олинсин? Бу онда харидор ҳам шундай қилди: унинг ҳисоб-китоби ўз тижорат олами талабига кўра бўлди. Ўғрилар оламидаги ҳисоб-китоб даражаси бутунлай бошқа эканини ўйлаб кўрмади. Бунақаларни кўравериш кўзлари пишиб кетган Бўрон унинг аҳволидан гаши келиб, бош чайқади:

– Йиртиқ билан сенинг олди-бердинг бошқа, меники бошқа. Йиртиқ келади, лекин бўйнингга иладиганимиз уч барабар ошади. Йиртиқнинг келиб-кетиши ҳам текинга бўлмайди. Сен унга олдиндан бериб юрган пулларингга ишонма. Берганларинг куйиб кетган. Аралашадиган ҳар бир ишига бошқа, алоҳида ҳақ тўлайсан, буни билмасмидинг?

Бу гапларни эшитгани сайин харидорнинг жигар томирлари бир-бир узилиб тушавергандай бўлди. Жавоб бериш-

га холи ҳам қолмади. Бўрон эса хотиржам оҳангини ўзгартирмай давом этди:

– Майли, сенга бир яхшилик қилишимиз мумкин. Телефон қила қол. Лекин бўйнингдаги қарзинг икки барабар ошади.

– Қарз? – деди харидор ютокиб. – Мен сизни энди кўриб турибман-ку? Қанақасига қарз бўламан?

Унинг саволи жавобсиз қолди. Акула сигарети кулини унинг тиззасига қокди-да, чўнтагидан телефон чиқариб, керакли рақамини терди. У томондан овоз эшитилгач, харидордан кўзини узмаган ҳолда гап бошлади:

– Йиртик?! Акангнинг Масковдан келганини эшитибмидинг? Қаерда эдинг?

Ўзр оҳангидаги гапларни диққат билан эшитгач, ҳукм оҳангида жавоб берди:

– Акангнинг одатини биласан. Нақ чотингни йириб ташлайди. Зонадаги аҳволингни унутмагандирсан, а? Ҳозир бир сўтак сенга телпон қилади. Танк бўлсанг тузук-рок одамларга бўмайсанми? Ё ўзинг ҳам сўтаклашиб қолдингми?

Акула саволни беришга бериб, жавобни кутмай, телефонини ўчирди-да, харидорга буюрди:

– Эшитдингми? Телпон қил, йиртиғингга.

Харидор беихтиёр равишда Акуланинг телефонига кўл чўзди.

– Ўзингникидан қил, – Акула шундай деб телефонини чўнтагига солиб қўйди.

Харидор белига осилган телефонини олиб, қалтирок бармоқлари билан рақамни терди. “Ҳа, Жасур, сенмисан?” деган жавоб овози эшитилгач, Акулага хавотир билан қараб олиб, хазин овозда гап бошлади:

– Бу ерда ғалати гаплар бўляпти.

– У ерда ғалати гаплар бўлмайди. Гапни чувалаштирмагину нима десалар “хўп”, де! Кейин акахонларга раҳмат дегин-у уйингга жўна!

– Ахир...

Ахир-пахири йўқ... Менга телпон килма. Бошқаларга ҳам айтиб юрма. Бундан бу ёғига дамингни чиқармай яшасанг яшадинг, бўлмаса... ўзингдан кўр.

Шундан сўнг алоқа узилди. “Йиртаман”нинг аҳволи чиндан ҳам йиртиқ эканини англаган харидор телефонини стол устига қўйиб, чўнтагидан пулларни чиқаргач, Акула Ханифани чақирди-да:

– Санаб ол, – деб буюрди.

– Ҳай, ҳай, ҳай, санаса уят бўлади-я! – деди Бўрон айёрона кўз кисиб. – Йигитнинг гулига ишонмасанг кимга ишонасан? Буларнинг бармоқлари пул санаганда адашмайди. Ханиф, сен менга бир чефир килиб бергин. Эрта-лабгисини суюлтириб юборибсан.

– Ўзингиз айтгандай, кафтимни тўлдириб кичкина чойнакка солувдим, – деди Ханифа, пулларни олар экан.

– Кафтинг иккита-ку, сингилжон, курук чойни аяма, – деди Акула, зарда билан. – Бу дунёнинг чефирдан бошқа роҳати қолмаган ўзи. Манагинака ланжлар билан гаплашганда юрак қон бўлиб кетади.

– Сингилни ранжитма, – деди Бўрон, – чефир дамлашга бошқалардан кўра дуруст. Масковда чефир ичгандай бўлмасдим, бу ерда мазаси бошқа.

– Бари бир зонадаги бошқача эди.

– Ҳе, аҳмоқ, зонани шу балчик ҳаётга солиштирасанми? Зонадаги мазза қани? Масковнинг ўрмонзориди ҳам арчадан гулхан ёкиб, чефир қайнатардик, хуморни босмас эди. Зонадагининг кайфи бари бир бошқа.

Харидор бу хотиржамлик либосидаги суҳбатнинг замирида яна қандай зулм яширинганини билмасдан, “одам деган қамокни ҳам қўмсайдими?” деган ҳаёлга борган эди. Бўрон унинг фикрини уккандай сўзга тутди:

– Йигитнинг гули, сенлар икки марта Дубайга, уч марта Хитойга бориб келиб, дунёни кўрдим, деб юрибсанларми? Чефир нималигини биласанми?

– Биламан, аччик чой-да?

– Сендан маъносини сўрамаяпти. Мазасини биласанми, сўтак! – деб гапга аралашди Акула.

Харидор “пулни бердим, энди бир оз гаплашиб ўтиргач, кетишга рухсат беришади”, деган хаёлга бориб, тараф асаблари сал бўшади.

– Мазасини... йўк... унака чойни юрак кўтармайди, – деб лабига сигарет қистирди. Бу сафар Бўрон ёккич ёқиб хизмат қилмади.

– Шу юракни юрак деб кўтариб юрибсанми, ҳали? – деб кулди Бўрон. – Юрагингнинг мазасини чой қочирмайди. Юракнинг кушандаси чўнтагингдаги пуллари. Чўнтакни яхшилаб шамоллатсанг, юрагинг ҳам бакувват бўлиб қолади. Биз сенинг ҳам, манави киз ўртоқларингнинг юракларини ҳам даволаб берамиз.

Боятдан бери чўғ устида иштончан ўтирган каби азобланаётган меҳмонлар бир-бирларига “бу яна нимаси?” деган маънода қараб олдилар.

– Исминг Жасурмиди, йигитнинг гули? – деб сўради Бўрон. Харидор “отимни қаердан била қолди?” деб ажабланди. Ҳозиргина Йиртаманнинг телефонда “Ҳа, Жасур, сенмисан?” деганини буларнинг ҳам эшитганлари хаёлига келмади. Бўрон эса унинг каловланишига эътибор бермай давом этди: – Жасурбек, бундай қарасам, бу акахонинг билан бир-бирларингга жуда ўхшаркансанлар, нима дединг, ўхшайсанми?

Харидор худди ўхшаш-ўхшамаслигини аниқлаб олмоқчидай беихтиёр равишда Акулага қараб олди. “Бу тавияга ит ўхшасин!” деб ижирганди-ю, лекин жавоб бермай бошини эгди.

– Сен ундан ирганма, Акула ҳалол ўғри, номардлиги йўк. Бу томондан сен унга яқин келолмайсан. Ўхшашлиги шундаки, бу ҳам, сен ҳам пулни ўлардай яхши кўрасанлар. Лекин сенинг пулинг кўп, бу эса чўнтаги тешик бир бечора. Шу адолатданми?

Харидор бошини кўтармади, жавоб ҳам бермади. Бўрон эса саволига жавоб талаб қилмади. Ханифа кириб, кў-

лидаги сирланган тунука чойнакни унинг олдига қўйгач, аста чикиб кетди. Бўрон эса “чефир” аталмиш аччик чойни икки пиёлага тўлдириб қуйиб, бирини Акулага узатди-да, ўтирганларнинг барчасини хайратга солиб шеър ўқий бошлади:

*“Косани тўлдилинг, айтинг алёрни,
Шу пулнинг, шу қулнинг соғлиги учун.
Айш қилиб ўлтирган йигитлар билан,
Мажлисда қизларнинг борлиги учун.
Ичайлик шу пулнинг салобатига,
Пул кўп зўр, азамат, паҳлавон бир куч,
Агар пул бўлмаса бутун дунёда
Одам йўқ, турмуш йўқ, ҳатто яшаш пуч”.*

Бўрон шундай ҳовури сўнмаган чефирни ҳўриллатиб ичди. Хонада ўлик сукунат ҳукмронлиги бошланди. Барча шеърый сатрлар мазмунидан мутаассир ўтирибди, дейиш нотўғри бўлур эди. Ўзини кичкина балиқча деб атаётган бу одамнинг ҳе йўқ, бе йўқ шеър ўқий бошлаши меҳмонларни таажжубга солганди. Улар шеърый лаҳзанинг интиҳоси нима бўлажагини билолмай хайрон эдилар. Акуланинг таажжуби бошка эди. У камок зонасида юрганида Бўрон томонидан кутилмаган зулм бўрони туриб кўпчиликни беҳузур қилганига кўп гувоҳ бўлган, аммо бунақа шеър ўқиши етти ухлаб, бир тушига кирмаган эди. Эшик орқасида туриб ичкаридаги гапларга қулоқ солаётган Ханифа эса “Тошкул акам бу одамни кўп мақтардилар, бало экан!” деб ўйлади. Харидорнинг дўстлари тепасида ҳамлага шай турган йигитлар эса Бўронни яхши танишмагани учун бу томошага бефарқ эдилар. Хўжайинлари шеър ўқигиси келибдими, демак шундай бўлиши шарт – улар учун энг муҳим хулоса шу!

Келдиёр бу сукутга эътибор бермай, учинчи марта чефирни ҳўриллатиб хўплагач, яна тилга кирди. Бу сафар овозини бир оз кўтариб ўқий бошлади:

*“Пул бўлса, пул бериб – базм оласан,
Пул бўлса, пул бериб – имон оласан,
Пул бўлса, пул бериб – виждон оласан,
Пул бўлса, пул бериб – хотин оласан!
Базм пул, виждон пул, хотинлар ҳам пул,
Шариат, қошу кўз, ширин сўз ҳам пул,
Жонлар пул, танлар пул, кўкраклар ҳам пул,
Ҳаттоки муҳаббат, юраклар ҳам пул.
Билмадим, Худонинг ўзи дунёни
Яратса, пулни ҳам ўйлаганмиди?
Шу пулнинг ўзидан қучли эканин,
Худонинг ўзи ҳам билганми эди?
Пул бўлса, пул учун тизни чўксалар,
Пул бўлса, пул учун ерни ўпсалар,
Пул бўлса, пул учун одамни сўйиб,
Қонидан кўчага сувлар сепсалар.
Айтинг-чи, ким қучли – Худоми ё пул?!!”*

Бўрон совий бошлаган чефирни охиригача ичиб, пиёлани яна тўлдирди-да, шеърин сатрдаги саволга жавоб олмоқчи бўлгандай меҳмонларга бир-бир қаради. Меҳмонларнинг учалалари ҳам Бўроннинг ўткир нигоҳига дош беролмай, кўзларини олиб қочдилар. Бўрон эса саволга жавобни ўзи айта бошлади. Энди овозини пасайтириб, ҳазин оҳангга кўчди:

*“Мингларни дарбадар, саргардон қилган...
Айтинг-чи, бу жонлар, қизларми ё тул?
Бир марта очилмай гул каби сўлган,
Ичайлик, қўзини қўйдан ажратиб,
Болани отадан ажратган учун,
Ичайлик, сингилни она қўйнидан,
Ажратиб фаҳшларга иргитган учун,
Ичайлик, оғага сингилни қўшиб,
Сингилни шарманда қилгани учун,
Бегуноҳ, беақл, маъсум жонларнинг
Қўлма-қўл гул каби юргани учун.*

*Ичайлик, ичайлик, бу ароқларни,
Косани тўлдириб сузинг, пошшахон,
Қаттиқроқ қичқиринг, алёр бўлсин деб,
Ичамиз, косада, майли, бўлсин қон!!!”*

Кейиги сатрларни эшитган Ханифа титраб кетди. Ўзи-ку, тақдирига кўникиб кетган, кўз олдига болалари келди... Гул каби кўлма-кўл бўлишга ҳукм этилган кизларини ўйлаб, юраги уришдан тўхтаб қолгандай туюлди. Кўксида алам фарёди уйғонди-ю, бўғзига кадалди. Акула “Жамила – Графники!” деганидан бери бу фарёд ахён-ахёнда уйғонарди-ю, бўғзига кадалганича ичида қолиб кетарди. Ҳозир шу ҳол такрорланди. Эшик яқинида туриб гап пойлаганига пушаймон еб, бошини ҳам қилганича кўча томон юриб кетди.

Шеър ўқиб бўлинган, даврага ҳукмронлик қилаётган сукунатнинг эса чекингиси келмасди. Акула Бўрон бошлаб, давом эттираётган томошанинг белига тепкиси келмай, шу сукут ҳукмига бўйсунити лозим топди. Меҳмонлар эса сукутни бузишга ҳақлари йўқлигини англаганлари учунгина эмас, мавҳумлик чодирига ўралган қисматларининг тақдиридан ташвишланганлари сабабли ҳам жим эдилар. Бўрон гўё хонада одамлар борлигини унутгандай эди. У пиёладаги чефирни ичиб бўлгунича гапирмади. Кейин лабига сигарет кистириб, ўт олдиргач, тутунни Жасур томон пуфлади-да, сўнгги сатрни тағдор оҳангда такрорлади:

– “Ичамиз, косада, майли, бўлсин қон!!!” – қон ичиб лаззатланган каби қеришиб олди-да, Жасурдан сўради: – Зўр гапларми?

Харидор шеър нима мақсадда ўқилганини фаҳм этмаган бўлса ҳам лутф қилиб, вазиятни юмшатмоқчи бўлди:

– Гап йўқ! Зўр ёзибсиз!

Бу мактовни эшитиб, Бўрон қулиб қўйди:

– Зўрлиги тўғри, лекин мен ёзмаганман. Умаржон Исмоил деган одам эллик йилми, олтмиш йилми олдин ёзиб кетган экан. Мактабда ўқиб юргананда артистликни ҳавас

килганидим. Театр институтига кириш учун шу монологни ёдловдим. Ўқишни котириб қўйдимми? – Жасур бош ирғаб тасдиқ ишорасини килди, аммо Бўрон унга эътибор бермади. – У пайтда бундан ҳам зўр ўқиганидим. Лекин мени имтиҳондан ўтказишмади. “Қобилиятинг йўк”, дейишди. Бекор гап! Қобилиятда ҳаммадан олдинда эканлигимни ўзим ҳам билардим. Ҳа! Зўр қобилиятим бор эди, лекин зўр пулим йўк эди. Юракда иштиёқ бор эди, аммо чўнтак курук эди. Бу дунёда сени одам каторига қўшишлари учун ё заринг, ё зўринг бўлиши шартлигини у пайтда билмас эдим. Чиройли кийиниб, виждон ҳақида чиройли гапирувчи жаноблар мени ўша пайтда пулим бўлмагани учун одам каторига қўшмадилар. Сен ҳам турки тароватимни кўришинг билан пули кўп одамга ўхшамаганим учун энсанг қотди. Пули кўп аҳмоқлар қаршисида қанчалик эгилиб таъзим қилишларингни биламан. Сенларнинг пулларинг кўп, лекин инсофларинг йўк. Менинг пулим йўк, лекин дунёда нима истасам шуни қиламан. Сенлар кўрқоксанлар, мен эсам ҳеч нарсадан кўрқмайман. Сенлар итдай таталаб топган пулларингдан ажралиб қолишдан кўрқасанлар.”Худо! Худо!” деб оғиз кўпиртирасанлару Худодан кўрқмайсанлар. Тўплаган пулларингдан ажраб, ўлиб кетишдан кўрқасанлар. Мен нимадан кўрқаман? Агар омадли одамга ўхшаб ўладиган бўлсам икки кулоч оқ сурпни елкага ташлаб кетавераман нариги дунёга. Омадим юришмаса, ўша сурп ҳам йўк, ўлигим қайси бир ахлатхонада ириб-чириб кетади. Хўп, нима қиламиз энди?

“Бу гапларни нима учун менга айтяпти?” деб ажабланаётган Жасур кутилмаган саволдан гангиди:

– Нимани? – деди довдираб.

– Адолатни, – деди Бўрон сигарет қолдиғини кулдонга эзиб.

– Тушунмадим? – Жасур шундай деб “сенлар бунинг гапларини англадиларингми?” дегандай шерикларига қаради. Уларнинг қарашларидан бирон маъно укмагач, яна Бўронга мутелик билан кўз тикди.

– Шунакасанлар... Адолатдан гапирилса, тушунмай коласанлар. Худо сенга жуда кўп бойлик бердимми? Берди! Сен роса роҳатланинг. Энди роҳатланиш навбати бошқаларга ҳам тегсин. Худо берган бойлигини сендан олиб, менга бермоқчи бўляпти, бунга нима дейсан?

– Қанақасига? – Жасур шундай деб сапчиб кетай деди. Агар рўпарасида мушт туширишга тайёр Акула турмаганида эҳтимол сапчиб ҳам кетармиди...

– Худонинг сенга раҳми келяпти. Сендан олиб, менга беришнинг икки йўли бор: биринчиси, ҳали ўзинг айтгандай, босқинчилик. Бу аканг, – Бўрон шундай деб Акулага ишора қилди, – манави аҳмоклари билан уйингга бориб, ағдар-тўнтарини чиқаради. Ҳафсаласи келиб қолса, хотининг билан икки оғиз ширин суҳбат қилади. Инсофсизлиги тутса, суҳбатга қизчангни ҳам аралаштиради. Қизчанг ўн уч ёшдами? Айни етилган пайти экан, қадим замонларда шу ёшда эрга беришган.

Бу гапдан кейин Жасур сапчиб туриб кетди. Назарида қизини зўрлаш бошлангандай, титроқ тутди, гапирмоқчи эди, дудукланиб, сўзни айтолмади. Бўрон унинг аҳволини тушуниб, индамади. Унга айни шу ҳол керак эди. Акула эса ўйлаб ўтирмай, унинг елкасига бир мушт уриб жойига ўтқизиб қўйди-да, гирибонидан бўғди:

– Дўмбоқкина бола экансан. Уйингга боришдан олдин сени трамвайга кўяман, – деди. Кейин чангалидан бўшатмай туриб сўради: – Трамвай нималигини биласанми?

Йигит жонсарақ кўзларини бир унга, бир бунга тикиб, бош чайқади.

– Йигитларим галма галдан жонингни киргизиб қўйишса кейин биласан. Бу уйга дадил кириб, майдақадам бўлиб чиқасан, – шундай деб туриб бирданига ҳукми ўзгатирди: – Йўқ, чикмайсан. Терингни шилиб, гўштингни сомсачиларгами ё колбасачиларгами топширвораман. Ҳаром ўлган мол гўштига кўшиб юборишса ейишли бўлади. Ота-онанг борми?

– Ҳа... бор.

– Унда яхши. Суякларингни ахлатхонага ташлатсам, бориб ўша ердан топишади. Суягингдан танишар, а?

Акуланинг бу пўписалари ёлғон бўлса ҳам, йигитнинг қалбига ғулғула солиб, ранги бўздай оқарди. Акулага нисбатан “кичик баликча”да инсоф бордир, деган умидда унга нажот кўзлари билан мўлтиллаб боқди.

– Қўйвор, – деди Бўрон аччикланган одамнинг амри оҳангида. – Укахонингнинг юрагини ёрма. Жасурбек, бу гапларга ишонма. Агар босқинчи бўлганимизда шунақа қилардик. Биз унақалардан эмасмиз. Уйингга бостириб бормаймиз, хотинингга ҳам, қизчангга ҳам тегмаймиз. Сомсачилар сомсаларига бошқа гўштдан сола туришади. Биз мент зотининг тинчини бузадиган ишлардан ҳазар қиламиз. Ҳамма нарсанинг розилик билан бўлгани яхши. Ҳозир жонингни баҳолаймиз, кейин шунга яраша ҳиммат қиласан. Манави аҳмоқ, – шундай деб Акулага қаради, – учалангнинг жонингни бир долларга қиммат деди, а? Одам танимайди бу тўнка! Сенларнинг баҳоларинг анча баланд. Йигирма-ўттиз мингнинг юқорисидан келаверасан. Қани, ўзинг ўзингни неча мингга баҳолайсан?

– Т-тушунмадим, ҳ-ҳозир б-беш м-м-минг б-бердим-ку?!

– Берган беш минг долларинг етим ҳаққи, – деди Акула.

– Энди жонингни сотиб ол.

– Унақа дема, жон сотилмайди. Жон бебаҳо нарса, – деди Бўрон. – Укахонинг адолатни тиклаши керак. Қани, бизга қанча берсанг адолат бўлади?

Жасур ниманидир ҳисоб-китоб қилгандай ўйланди. Буларнинг қўлидан осонликча қутилиб кетишини англаган бўлса-да, қанча пул талаб қилишаётганига ақли етмаётган эди. У кўзларини пирпиратганича Бўронга қараб:

– Ёнимда яна минг бор... – деди.

– Уйингда-чи? – деб сўради Акула.

Жасур талмовсираб қолди. Бўрон эса унга савол назари билан бир оз тикилгач, ўрнидан турди-да, дераза ёнига бориб, кўча томон қаради.

– Машинанинг хўрозини олган экансан, – деди машинадан кўз узмай. – Қўркма, машинангни олиб қўймаймиз. Ахир машина сеники эмас-ку, тўғрими? Машинанг хотинингнинг номида. Агар Акуланинг жаҳли чикса, машинага қўшиб эгасини ҳам олади. Лекин биз унинг жиғига тегмаймиз. Машина эгасида қолади, эгаси эса ўзингга буюрсин. Менга қара, нима учун машинангни хотинингнинг номига расмийлаштирдинг? Илгариги замонда текинтакмоқ бойлар ҳукуматдан кўркиб шунақа қилишарди. Сен нимадан кўркдинг? Бу кўркув адангдан ўтган бўлса керак, а? Дидингга қойилман! Чиройли қизга уйланган экансан! Адангнинг бели бақувват эди, осмонга қўл узатса, юлдуз-ни бенарвон урарди. Акула, бу кимнинг ўғли, биласанми?

Бўроннинг кейиги гапларидан ажабланиб турган Акула “қаёқдан билай, тушимга кирибдими?” деган маънода елка қисиб қўйди.

– Бу шаҳарга келгинди бўлганинг учун ҳам билмайсан. Бунинг отаси энг зўр ресторанинг хўжайини эди. “Зоир бойвачча” десалар ҳамма титраб турарди. Бунақаларни зириллатиб юрадиган милисалар Зоир бойваччанинг ресторани кўчасидан ўтишаётганда кўзларини юмиб олишарди. Нима учун “Зоир ака” демай, “Зоир бойвачча”, дейишган биласанми? – Шундай деб яна Акулага қаради. Акула ажабланаётганини яширмай, яна елка қисди. Бўрон эса ширин хотираларни эслаётган одам оҳангида давом этди: – Агар бу шаҳарга келгинди бўлмаганингда Ҳомилбой деган одамнинг номини эшитишинг билан сен ҳам титраб турардинг. Заргарларга қирон келганда шу одамга ўхшаган беш-ўн уста омон қолган. Нима учун омон қолдиришган, ўзлари-ю, Худо билади. Қанча тиллани яшириб қўйгани ҳам ҳеч кимга маълум эмас. Сенам “Акуламан!” деб керилиб юрибсанми! Асли буларнинг зоти акула, йўлида учраганини ямламай ютадиган хилидан.

Бўрон шундай дегач, харидорга қаради. Ота-бобоси тўғрисидаги ҳақиқатни эшитиб, лол қолиб ўтирган Жасурнинг яқингинада пирпираётган кўзлари катта-катта очи-

либ, киприк ҳам қокмай бакрайиб қолганди. Акуланинг ҳам, Жасурнинг ҳам ҳаёлини “бу гапларни қаёқдан биласан?” деган савол қамраб олган эди. Жасур бир ҳафта илгари уй савдосига келганида худди шу дераза ёнида, худди шу одамнинг турганини, машинаси рақамларини эслаб қолганини сўнг ишончли одамлари орқали маълумот тўплаганини қаердан ҳам билсин? Унинг ҳайратга тушишдан ўзга чораси йўқ. Бўрон машина рақамига қараб, режасини пиштаётганида гарчи Акула ҳам унинг ёнида турган бўлса-да, ҳаёли нариги уйда савдони пиштаётган Ханифада эди. Жасурнинг “қиз ўртоқлари” эса “бу ўғриланинг Зоир амаки билан эски олди-бердиси бор экан шекилли?” деган ҳаёлга бориб, “буларнинг қасрига қолмасак эдик”, деб ҳавотирлари ошди. Бўрон хонадагиларнинг таажжубларини сезмагандай давом этаверди:

– Акула, сен билмасанг билиб қўй: Жасурбек кеча пул кўрган бойлардан эмас. Йигитнинг гули назари тўқ бойлардан. Адаси ҳам тантилари эди-ю, лекин бир марта номардлик қилган. Милисанинг ҳужжатларида “Лангар босқин” деб ёзилган одам бўларди. Одамлар “босқин” дейишдан чўчишарди. Пулдорларга тиззаларининг қалтираб қолиши учун “Лангар” дегани исми эшитишнинг ўзи кифоя эди. Акула, эсингдами, зонада сенга айтган эдим, мен ўша машҳур Лангарнинг шогирдиман.

Бўрон бу гапни айтмаган эди. Акула “айтган бўлса ҳам эсимдан чиққандир”, деган фикрда бош ирғаб қўя қолди.

– Пул ёмон-да, ҳар қанақа танти бойни димоғини шишириб қўяди. Зоир бойвачча Лангарга номардлик қилиб қўйибди. Сен йиртиққа ишонганингдай аданг ҳам биронта сўтакка ишонган-да. Биринчи қамоқдан чиқиб келганимга ҳали бир ой бўлмовди. Лангар “Бойваччанинг хону мони куйдираман”, деб қасд қилиб қолди. Негадир адангга раҳмим келди. Буйруқни бажармадим, ўлдирмадим адангни. Опангга ҳам тегинмадим. Акула, буйруқ бажарилмасанима бўлишини сен биласан. Лангарга қарши чиққаним учун мен ўлишим керак эди. Лекин раҳм қилишди. Жоним

омон колди-ю, лекин сургун қилиб юборишди. Ана ўшандан бери юртимга энди қайтдим. Сени кичкиналигингда кўрган эдим, ҳали кириб келишингдаёқ танигандай бўлдим. Иккиланиб турувдим, дудукланишингдан кейин Зоир бойваччанинг ўғли эканингга аниқ ишондим. Уйлариңгни босганимизда аданг ҳам сенга ўхшаб дудукланиб қолган эди. Ишонмасанг, бу ердан эсон-омон чиқиб борсанг “Лангардан қарзингиз йўқмиди?” деб адангдан сўра. Шунақа гаплар, йигитнинг гули. Мен адангнинг жони-ю, опангнинг номуси учун ҳам ҳақ талаб қилишим керак эди. Ҳар ҳолда сенларни деб йигирма йил четларда санқиб юрдим, бунинг ҳам ҳисоб-китоби бор. Лекин мен эски латталарни титмайман, у ёғидан кечдим. Ёнингдаги минг долдир ҳам тураверсин. Кичкинаңг ҳали ҳам тилга кирмабди. Тузук-роқ дўхтирларга кўрсат.

Тўрт ёшдан ошган ўғлининг касалидан ҳам бохабар бу одам билан қандай гаплашишни билмай қолган Жасур бошини худди кундага қўйгандай эгди. Онасининг “кичкиналигингда уйимизни ўғри босган эди, ҳаммамизни Худо бир асровди”, деган гапларини эслаб, вужудини муз қоплагандай бўлди. Адаси ҳамиша қаддини ғоз тутиб яшаган, бировга сўзини бермаган эди. Қариган чоғида ҳам энкаймади, судралмади. Дўстлари иймонга кириб, Ҳаж қилиб келишдан аввал ҳам, кейин ҳам уни даъват қилишди. “Белим қотиб қолган, эгилолмайман”, деб намозни бошлашни галга солаверди. Белини-ку, эпласа бўлар, эгилишга ўргатиш мумкиндир, аммо қотиб қолган дилнинг чораси қийинроқ эди. Хонадонига фақат пул, олтин, жавҳар хазинасигина эмас, иймон бойлиги ҳам зарурлигини билмай тик яшаётган банданинг зурриёти гажак бўлмаса-да, шунга яқин ҳолда эгилиб ўтирарди. Пулнинг зўридан ота эгилолмай қолган эди. Пул ўғилнинг қаддини бирданига бука олди.

Бўроннинг Лангарга доир гапларида ҳақиқат кам эди. Айниқса, юртдан узоқларда юришига Лангарнинг ҳеч бир даҳли йўқ эди. Тўғри, Лангарни кўрган, аммо унга шогирд

бўлиш бахти насиб қилмаган. Ёши ўн саккизга етиб, болалар колониясидан катталарнинг камок лагерига ўтган кезлари зонага Лангарнинг келиши муносабати билан бу ердаги баобрў ўғрилар унинг шарафига зиёфат уюштиришган эди. Ўғриларга хос урф-одатларни тан олиб, уларга беминнат хизмат қилиб юргани сабабли, бу олам тилида “фраер козирной” деб аталувчи мартабага етган Бўрон ўша зиёфатда хизмат қилганди. Зиёфат охирлаб, ўғрилар баракларига тарқалишган пайтда гулхан атрофида дўсти билан ёлғиз ўтирган Лангарнинг: “Зоир бойвачча деган сўтакда ҳақким бор. Уни ўлдириб, қизини бошлаб қўйишим керак эди, бир маҳмадана йўлимни тўсди. Қутилиб чиққан куним оёғидан осиб, чотини йириб ташлайман”, деган гапини эшитган, нима учундир шу гап хотирасига ўрнашиб қолган эди. Бўрон бу машҳур одамга яқинлашишни ният қилган эди. Аммо зиёфатнинг эртасига Лангар арра-ланган дарахт остида қолиб ўлди. Қачондир юртга қайтганда Зоир бойваччадан Лангарнинг ҳаққини ундириш хаёли кўнглида узок вақт яшаган бўлса-да, унинг ўғлига бу тарзда дуч келиб қолишни сира ўйламаганди. Шунинг учун ҳам ўтган кун ишончли одамларидан бу йигитнинг тарихини эшитганда аввалига ишонқирамади. Яна яхшилаб суриштиришларини талаб қилди. Кеча бу ҳақиқат яна бир бор тасдиқлангач, харидорни чув тушириш режасига ўзгартиришлар киритди. Эзмалиги билан Акуланинг дам жигига тегиб, дам ажаблантираётгани ҳам шундан эди. Бўрон сахналаштирган томошанинг кириш қисми бир оз чўзилгани билан хотимаси пухта эди.

Бу ҳолда индамай ўтиравериш ўзига зарар эканини билган Жасур бошини кўтариб Бўронга қаради:

– Қанча сўрайсиз?

– Мен сўрайдиган гадой эмасман, сен инсофинга яраша бераверасан, – деди Бўрон мулойимлик билан.

– Уйингда борини тўкасан, – Акула шундай деб масалага аниқлик киритди.

– Уйимда... – Жасур Акуланинг қаҳрли нигоҳига дош беролмай кўзини олиб қочди, – бори кўп эмас.

– Қанча? Ўн мингми ё йигирма мингми? – дераза ёнида турган Бўрон жойига қайтди.

– Пулларим “оборот”да, уйда бори тўрт минг доллар чикса керак.

– Ол-а! – Акула шундай деди-ю унинг юзига тарсаки тортиб юборди.

– Урма, аҳмоқ! – деб танбеҳ берди Бўрон. – Зоти баланд одамни уриб бўлмайди.

– Зотига урай буни! – деди Акула сўкиниб. – Пачакилашиб ўтирмай менга қўйиб беринг. Ҳозирнинг ўзида уйини босиб, ҳалиги айтганингизни қилиб келаман. Кечкурун манави сўтакларникини босаман.

Бу қарорни эшитган “қиз ўртоқлар”нинг капалаги учиб кетди.

– Биз нима гуноҳ қилдик сизга?! – деди паканароғи жонҳолатда.

– Гуноҳинг пулни яхши кўришингда, – деди Акула, унга жирканиб қараб. – Пулни яхши кўрадиганларнинг пулини худо шилиб олади.

– Нима, сиз худомисиз? – деди пакана йиғлагудай бўлиб.

– Худомасман. Худо бўлганимда сен пачоқни яратмаёк кўярдим. Худо менга шу ҳарифнинг пулини шилиб ол, дедими, демак, оламан. “Пулига қўшиб юрагини суғур, жигарини итларга ташла”, деса, жон-жон деб бажараман бу буйруқни.

– Бўлди қил, – деди Бўрон жеркиб. – Қиз ўртоқлар билан гапимиз бошқача бўлади. Аввал йигитнинг гули билан келишиб олайлик. Жасурбек, эҳтимол, Акула сенинг кўзингга аҳмоқроқ бўлиб кўринаётгандир. Турки шунақа кўринса ҳам ўзи сен ўйлаганчалик аҳмоқ эмас. Наҳотки мен ҳам кўзингга шунақа кўринаётган бўлсам? Тўғриси-ни айтавер, тортинма: аҳмоқ одамни аҳмоқ дейиш керак. Хўш, аҳмоққа ўхшатдингми?

– Йўк... – деди Жасур бошини кўтармай.

– Алдама! Шундай деб ўйладинг. Уйингда тўрт минг доллар борлигига ишонган одам аҳмоқ бўлмайдими?

Бўрон бу сафар “долдир” эмас, “доллар” сўзига атайин урғу берди. Жасур буни сезиб унга бир караб олиб, кўзини яна ерга қадади.

– Кўшнининг уйини сотиб олиб, етти мингни нақд санаб берадиган сенмидинг ё менмидим? Икки уйни бузиб ўрнига сарой қуришга ҳам пул кетадими? “Оборот”даги пулларни қурилишга ишлатмассан? Акуланинг ҳисобига караганда, мўлжалингдаги уйни қуришинга юз минг доллар сарф бўлади. Биз сени бу машаққатдан озод қиламиз. Сенга бу уйнинг нима кераги бор? Ҳозир яшаётган уйинг ҳам бинойидек-ку? Битта беш хонали, битта тўрт хонали уйлариини нима қилмоқчисан? Машинангга тегмаймиз, тўрт хонали уйинг ҳам ўзингга буюра қолсин. Беш хоналигини Ханифага берасан. Олти боласи билан бу кулбада сиқилиб кетди бечора. Ўлгунича сени дуо қилиб ўтади. Бу ҳам бир савобда, а?

– Савобнинг ҳам чегараси бор, – деди Жасур бошини кўтармай.

– Минғирлама, гапирсанг бошингни кўтариб дадил-дадил гапир, – деди Акула. – Юз минг доллар қўлнинг кири-ку, шунга мотам тутяпсанми, занғар!

Акуланинг гапида жон бор эди. Қўлнинг кири сувда осонгина ювилгани каби пулдан ҳам осонликча мосуво бўлиш мумкинлигига уч дўст гувоҳ бўлиб ўтиришибди. Бир соатгина олдин ўзларини дунёга эғалик қилишга ҳам қодир сезаётган одамлар энди чумолидан баттар ожиз ҳолга тушиб ўтирардилар.

– Энди гапни чўзмаймиз, – деди Бўрон қатъий оҳангга кўчиб. – Учаланг ҳам телефонларингни олиб, хотинларингга буюрларинг: сенларнинг хотинларинг, – шундай деб “қиз ўртоқлар”га қаради, – ярим соат ичида бунинг хотинига ўн минг доллардан келтириб беришади. Сенинг хотининг, – энди Жасурга тикилди, – бир соатдан кейин

бир юз йигирма минг билан шу ерда бўлиши керак. Бахонага ўрин йўқ.

– Шунча пулни қаёқдан топамиз, ундан кўра бира тўла ўлдириб юбора қолинг, – пакана шундай деб ўрнидан турмоқчи эди, гарданига мушт тушиб жойига шилк этиб тушди.

– Ўлиб қутулмоқчимисанлар? Сенлар ўлсаларинг хотинларинг бор, болларинг бор, опа-сингилларинг бор, оналаринг бор, булар камлик қилса бошқа қариндошларинг бор. Гўристонда бўш жойлар кўп. Осонгина ўлишни орзу ҳам қилмаларинг. Ўлгунларингча ҳали бошқа ишларимиз ҳам бор. Айниқса, сен пачоқ, – Акула хунук тиржайиб паканага қаради, – тоzza маҳмадана экансан. Қизиган шишага иштонсиз ўтирганингда бир чиройли сайраб берасан ҳали.

– Гапнинг белига тепма! Савдо ҳали пишгани йўқ, – деб силтаб ташлади Бўрон. Сўнг яна меҳмонларга қаради: – Икки кулоқларинг билан эшитиб олларинг. Бугун берадиганларинг билан қутулиб кетмайсанлар. Кимга бизнинг меҳримиз тушиб қолса, қиёматгача ошна бўламиз. Тушундиларингми? Вақт-вақти билан айтганимизни бериб турасанлар. Сенларнинг, – Бўрон “қиз ўртоқлар”га қаради, – кимликларингни ҳозирча билмаймиз. Ҳозирча уй олишга мўлжаллаган пулларингни берасанлар. Нималарга чоғларинг келишини билганимиздан сўнг орқаларингда турган укаҳонларинг йўқлаб боришиб, бўйниларингга қанча илганимизни айтишади.

Бўрон “ҳукм қатъий, мулоҳазага ўрин йўқ!” дегандай билагидаги соатини ечиб, стол ўртасига қўйди.

– Акула, йигитларнинг гуллари бу уйга ўз оёқлари билан кириб келишди, ўз оёқлари билан чиқиб кетадиган бўлишсин. Биласан, менинг қаҳрим қаттиқ эмас. Буларга яна ярим соат қўшиб бераман. Пул бир ярим соатдан кейин шу стол устида бўлади.

Шу гапдан кейин хонани ўлик сукунат бағрига олди. Бир неча дақиқадан сўнг Жасур бошини кўтариб, чуқур тин олди.

– Хўп, нима десангиз шу. Лекин иккита шартим бор.

– Бизнинг ншимизда шарт қўйилмайди, – деди Акула, уни силтаб.

– Қўлингни торт! – деди Бўрон унга ковок уюб караб. – Айт шартингни.

– Ошналаримга тегмайсиз, қўйиб юборасиз. Мени деб келиб, мени деб азобланишларини истамайман. Бир юз йигирма мингни ўзим бераман.

– Қойилман, йигитнинг гули! – деди Бўрон уни олқишлаб. – Акула, кўрдингми, зоти тоза одам шунақа мард бўлади. Гап йўк! Ошналарингга ҳозирча тегмаймиз.

– Ҳозир ҳам, бундан кейин ҳам тегмайсиз. Улар энди топарман-тутарман бўлишяпти. Сиз сиқувга олсангиз чидашолмайди. Синишади.

– Уч йилгача тегмаймиз.

Афанди “эшакни гапиришга ўргатаман”, деб подшоҳдан бир халта олтин олганда атрофдагилар “эсинг жойидами?” деб маломат қилишган экан. Шунда афанди “Эсим жойида, уч йилгача ким бору ким йўк. Ё подшоҳ ўлади ё эшак”, деган экан. Жасур бу латифани билмас эди, лекин “уч йилгача буларнинг боридан йўғи аниқрок”, деган ўйда:

– Бўпти, – деди.

– Иккинчи шартингни айт, – деди Акула.

– Пул уйда эмас, қаердалигини хотиним билмайди. Ўзим бориб олиб келаман.

– Акула сен билан бирга боради.

– Йўк, ўзим бораман.

– Бойлигинг қаердалигини биздан яширмоқчимисан? Қўлингдан келса яшира қол. Сен хотинингга телефон қил. Ўғлингни олиб бу ерга келсин. Ахир хотинингга сотиб олмоқчи бўлаётган жойингни кўрсатмайсанми?

Яна бир озлик сукутдан сўнг Жасур телефонни олиб, хотинини чақирди.

3. Етим қиз

Тўрт каватли иморатдаги бу хонадон бекаси вафот этгандан кейин факат фарзандларига эмас, уйдаги барча ашёларга етимлик нукси уриб мунғайиб колгандай эди. Дераза ёнидаги каравотда ҳаракатсиз ётган уй хожаси Шокир девордаги осиглик суратларга, жавонда батартиб терилган чойнак-пиёлаларга тикила туриб, антикади. Суратдаги хушрўй аёл, суйиб-суйиб уйлангани, салкам йигирма йил мобайнида бахтли турмушнинг шарбатли булоғидан баҳраманд этган жуфти ҳалоли энди унга маломат билан караб тургандай бўлаверади. Уйда ёлғиз ётганида кўзларига ёш олади. Жавондаги чойнак-пиёлаларда хотини қўлларининг тафти сакланиб колгандай, уларни бир-бир олиб ўпгиси, кўзларига суртгиси келади.

Ҳозир ҳам шу ҳис уйғониб, қалбида кўзғолган йиғи бўғзига қадалди. Бу он туйғуларига эрк бера олмайди. Ошхонада таом пишираётган қизи Дилфуза хонага кириб, кўзларидаги ёшни кўриб қолса, унинг ҳам қалби пораланиб кетади. Шокир ўз дарди тиғи билан фарзандлари дилини тилишни истамайди. Шокир дардини сабр зиндонига банди этишга урингани билан ирода тўсиғи ожизлик қилди. Мижжаларидан ёш сизиб чикди. Дилфуза ҳудди шуни пойлаб тургандай остонада пайдо бўлиб:

– Адажон, овқатни сузаверайми? – деб сўради.

– Ўзингга сузиб еявер, – деди Шокир, дардини ичига ютиб.

Дилфуза отасидаги ўзгаришни сизди. Киприклари пирпиради, лаблари титради. Бундай пайтда отасига қўшилиб йиғлагиси келади, аммо аммасининг “Адангни ажалидан беш кун олдин ўлиб кетишини истасанг, ёнида хўнграб ўтиравер”, деган танбеҳини эслаб, ўзини тияди. Ҳозир ҳам шундай бўлди. Хотини ҳажрида эзилаётган эр ўзини дунёдаги энг бадбахт кимса деб ҳисобласа, бўй етган фаслида ягона сирдошидан, онажонидан айрилган кизнинг бахт-

сизлигини баён этмокка қайси калам журъат эта олади? Дилфуза факат мактабдагина, факат Асрорнинг ёнидагина бу ғамдан салгина нари бўлади. Асрор мактабни битириш кечасига атаб ёзилган қўшиқни биргаликда ижро этишни таклиф қилганида Дилфуза худди ваҳимали хабар эшитгандай чўчиб тушди. Ҳатто бир айб иш қилиб қўйгандай бетлари ҳам оқарди.

– Вой, қанакасига? Одамлар... уят қилишмайдими?

Дилфуза “онаси ўлган қизнинг ашула айтишини қаранглар!” демокчи эди. Лекин “онаси ўлган” деган сўзларни тилига чиқара олмади. Асрор буни сизди. Бир оз сукут сақлагач:

– Дилфуз, икки йилдан ошди-ку? – деди.

– Минг йилдан ошса ҳам...

Дилфуза хафа бўлгандай юзини ўгирди. Айрилиқ ғамининг аста-аста кучдан қолаётганини фаҳм этаётган қиз Асрорнинг бу гапидан ранжимди. Фақатгина хушрўйлиги билан эмас, хушмуомаласи билан ҳам мактабдаги кўпгина қизларни ўзига маҳлиё этган йигитчадан ранжиб, тескари ўгирилиб кетишнинг оқибати нима билан тугашини Дилфуза тахминан бўлса-да, билади. Лекин қўшиқ айтишга рози бўлишга ҳам ўзида куч топа олмади. Ҳали севги ҳақидаги тушунчалари уйғонмай туриб ҳам у Асрорни ёктирарди. Онасининг вафотидан сўнг ўн кун ўтгач, маҳзун ҳолда мактабга келди. Синфдошлари аввалига унга ҳамдард равишда ўзларини осойишта тутдилар. Иккинчи танаффусдан сўнг синф ҳаёти ўзининг шовкинли йўналишига тушиб олди. Сўкиш бобида ҳаммани ортда қолдирадиган Отаулла Зоир билан гап талаша туриб “онангни...” деб сўкиб қолди. Унинг бундай сўкиши синф аҳли учун янгилик эмасди. Лекин бу сафаргиси... аввал Дилфуза қўлини бир нима чакиб олгандай “Вой!” деб юборди. Сўнг синф бирданига жимиб қолди. Кейин Асрор Отаулланинг бетига тарсаки туширди. Отаулла ўзидан нимжонроқ бўлган Асрорга бир мушт уриб, уни чалпак қилиб ташлаши мумкин эди. Тарсакининг сабабини фаҳмлагани учунми:

– Жиннимисан? – деб бакириш билан кифояланди.
– Энди бунақа сўкмайдиган бўласан, – деди Асрор ҳам овозини баландлатиб.

– Дилфузни сўкмадим-ку? – деди Отаулла, ўзини оклаб. Асрор индамади. Бошқа болалар ҳам чурк этишмади.

Ўша воқеадан сўнг Дилфузадаги ҳис ўзи ҳам тушунмаган равишда бошқача аланга ола бошлади.

Асрор кўшик масаласида яна бир неча марта илтимос килгач, Дилфуза кўнди. Аввалги кунни Қориева уюштирган томошадан кейин Асрорнинг ўзи ҳам кўшиқдан воз кечган, бундан Дилфуза қувонган эди. Ашула муаллими Асрорни ҳоли-жонига қўймаганми, бугун яна кўлига гитара олди.

Адаси унинг кўшик айтишини билмасди. Дилфуза ошхонада овқат пишираётганда шуни ҳам ўйлади. “Адам уришиб берсалар нима қиламан?” деб чўчиди. Ана шундай ҳолатда остона ҳатлаб, адасининг мижжаларида милтиллаган ёшни кўрди-ю, кўнгли бузилиб кетди.

– Ада, овқат пишди, – Дилфуза шундай деди-да, йиғлаб юбормаслик учун лабини тишлади.

– Ўзингга сузавер, дедим-ку. – Шокир кўзларини қизидан яшириш учун дераза томон ўгирилди.

– Сиз-чи?

– Овқат ўтмаяпти.

– Бирга еймиз, – деди Дилфуза ўжарлик билан. – Эрта-лаб ҳам ҳеч нима емадингиз?

– Мана бу еримга бир нима тиқилиб қолганга ўхшайди, – деди Шокир кўкрагини ушлаб.

– Дўхтир чакирайми?

– Йў-ўк, дўхтирлар қиладиган ишини қилиб бўлган. Энди бу ёғи Худодан.

Бу хазин гапни эшитган Дилфуза чаккон юриб келди-да, энгашиб, отасининг юзидан ўпди.

– Худо хоҳласа тузалиб кетасиз, адажон. Озгина бўлса ҳам овқат еб олинг.

– Дилфуз кизим, бугун укаларингни олиб келасанми?

– Бугун шанба эмас-ку, адажон, – деб ажабланди Дилфуза.

– Соғиниб кетдим, – деди Шокир енгил уф тортиб.

Хотинининг ўлимидан сўнг фарзандлари тақдири уни ташвишга солди. Ўзбекчиликда болалар камдан кам ҳолларда кўчада қоладилар. Жиянларини етимлик исканжасига ташламайдиган, кўчада чиркиратиб қўймайдиган меҳрибон аммалару ҳолалар, амакилару тоғалар ҳам бор. Шокирнинг ўзи мажруҳ бўлиб қолмаганида икки ўғил икки кизига ҳам ота, ҳам она бўлиб, етимликларини билдирмасди. Уларни ўғай она қўлига ҳам топширмаган бўларди. Бироқ, на илож? Қариндошлар маслаҳат кила-кила амма-ҳолалар болаларни биттадан бағирларига оладиган бўлишди. Бу оқибатни касалхонада ётганида эшитган Шокир хўнграб-хўнграб йиғлади. Охири “болаларим қариндошларимникида айри-айри яшашганидан кўра болалар уйида бирга бўлишсин”, деган қарорга келди. Адаси касалхонадан чиққунига қадар Дилфуза аммасиникида яшамоқчи бўлган эди. Бироқ, укаларининг зорланиб йиғлаб қолишларига чидай олмагани туфайли, қарийб икки ой у ҳам болалар уйида турган эди. Ҳар шанба укаларини олиб келиши одат тусига айланганди, ҳафта охирламай адасининг болаларни соғинишидан ташвишланиб, унинг кўзларига боқди.

– Майли, адажон, бориб тарбиячиларидан сўраб кўраман, – деди у меҳрибонлик билан.

– Сенгаям қийин бўлиб кетди, кизим, – деди Шокир яна уф тортиб. – Онангнинг ўрнига мен ўлиб кетганим минг марта яхшироқ эди.

– Ада! – Дилфузанинг дардга тўлиб турган юраги бу гапга чидаш бера олмади. – Адажон... унақа деманг... – Шундай деб йиғини бошлаган дамда эшик очилиб, катта аммаси кириб келди.

– Вой ҳайрият-ей, уйда экансан-а, кизим, – деди у қўлидаги халтасини стул устига қўйиб. Кейин кўришмоқ учун яқинлашган жияни кўзларидаги ёшни кўриб, бош чайқайди: – Яна нима бўлди, она кизим?

Дилфуза жавоб бера олмади. Йиғламсираган ҳолда аммаси билан кўришгач, “гапларини қаранг”, деди-ю, хўнграб юбормаслик учун тезгина ошхона томон юрди.

– Воей, яна ўша гапларми? Қизингни эзиб нима қиласан? – Амма шундай деганича энгашиди-да, укасини пешонасидан ўпиб қўйди.

– Опа, мана бу ерим, – Шокир шундай деб кўкрагини ушлади, – куйиб кетяпти. Чидолмаяпман. Келинингиз ҳар куни тушимга киради.

– Ҳадеб ўйлайверганинг учун киради. Ўйлама. Сен атай қилганинг йўқ-ку, у бир палакат. Ўша бўйнинг гўрда чиригур шопир маст-аласт машина ҳайдамаганда, сенларга урилмасиди. Бу палакат ҳам йўқ эди. Сен уни бекорга аядинг. Қамокда чириши керак эди.

– Опа, қўйинг, у ҳам бир оиланинг каттаси. Қамокда чириб, болалари чирқираб юрсинми? Бунинг гуноҳини ҳам бўйнимга олайми?

– Ўзингнинг болаларинг-чи? – деб бўш келмади амма. – Бўпти, бу гапни чайнаган билан энди фойдаси йўқ. Маслаҳатимни ўйлаб кўрдингми?

– Опа, бу уйда бошқа аёлнинг юришига чидашим кийин. Уйга бегона хотин кириши билан келинингиз гўрида тик туради. У мени кечирмайди.

– Бекор айтибсан. Эркак кишининг бева юриши мумкин эмас. Болаларингга раҳминг келсин. Қачонгача сарсон юришади?

– Опа, улар бошқа онани қабул қила олишмайди.

– Сен қаердан биласан? Бир ой бегонасираб юришар, ана бир йил юришсин. Секин-секин ўрганиб кетишади. Мен айтаётган хотин болаларингга ёқади, мана кўрарсан. Қизингга қара, бўйи етиб қолди. Эртами-индинми совчи келса, улар билан сен гаплашасанми?

– Сиз-чи?

– Менинг йўриғим бошқа. Мен уззу-кун “қачон совчи келаркин”, деб бу ерда пойлаб ўтирмайман-ку? Дилфуза узатилганидан кейин ўғилларингга ким қарайди?

– Опа... – Шокир шундай деб хўрсинди. – Бу ерга келадиган аёл она ҳам, хотин ҳам бўла олмайди. У хизматчи бўлиши керак. Шунини ўйладингизми? Айтаётганингиз шунини тушунадими? Бир ҳафта туриб “жонимга тегдиларинг!” деб кетиб қолса-чи?

– Кетиб қолмайди. Мен ҳаммасини тушунтирганман. Тирноққа зор хотин, боланинг хидини соғинган. Бўлди. Гапни қалта қил. Мен Дилфузга тушунтираман.

– Опа, ҳозирча айтмай тулинг.

Шокирнинг бу ўтинчи эътиборсиз қолди. Амма “бекор айтибсан”, деган маънода қўл силтаб, ошхона томон юрди. Ошхонада қўли ишга бормай турган Дилфуза опа-уканинг гапларини эшитган эди. Аслида адасининг ўйланиши ёки ўйланмаслиги муаммоси у учун янгилик эмас. Аммаси ҳар келганида “эркакнинг бева ҳолда яшаши мумкин эмаслиги” ҳақида жавраб-жавраб кетади. У индамаган тақдирда ҳам ҳаётнинг оқу қорасини фарқлай бошлаган киз ўз тақдир ёзуғига онадан ажраш мусибатигина эмас, балки ўғай она билан муроса қилиш азоби ҳам ёзилганини фаҳмламайдими? Дилфуза бу ҳақда кўп ўйлайди. Уйга бегона аёлнинг кириб келиши дастлаб унга улуғ бир фожиа бўлиб туюлган эди. Лекин адаси учун у ҳар қандай фожиага чидашга тайёр эди. Ўзи ҳам, укалари ҳам, аммаси айтганидай, бир ойдами ё бир йилдами кўникиб кетишар. Лекин у аёл мажруҳ эркакнинг инжиқликларига чидармикин? Етимларнинг ола қарашларига юраги дош берармикин? Бу муаммо фақат Шокирнигина эмас, Дилфузани ҳам қийнарди.

Дилфуза аммасининг янгилик сифатида айтаётган гапларини бошини эгган ҳолда тинглади. Аммаси унинг хоҳиш-истаги билан қизиқмади, тақдирга тан бериш лозимлиги ҳақида насиҳатлар қилди. Жиянини муте ҳолда туришини ризолик аломати сифатида қабул қилиб, кўнгли хотиржам бўлди. “Ишлари бошдан ошиб ётганини” баҳона қилиб кетишга шошилди. Дилфуза “ўтиринг, овқат тайёр”, деб манзират қилмади. Аксинча, кўнгли амма-

сининг тезроқ кетишини, адаси билан ёлғиз қолишни истади. Ҳурматли меҳмонни ёки яқин қариндошни оstonадан кузатиш одобдан эмаслигини яхши билувчи киз аммасини кузатиб чиқди.

Болалар ўйнайдиган майдончани ўраб турган панжарага суяниб турган Асрор Дилфузани кўриши билан пешвоз чиқмоқчи бўлгандай жойидан жилди-ю, нигоҳи кизнинг қарашига тўқнашиб, тўхтади. Амма ҳали машинасидан тушиб, йўлакка қараб юрганида бу йигитчага аҳамият берган эди. Унинг ҳозирги ҳаракати ҳам эътиборидан четда қолмай, жиянига маънодор қараб қўйди.

– Адангни тушқунликдан қутқариб олсак, Худо хоҳласа оёққа туриб кетади. У гапирганда сен ҳадеб хикқиллайвермагин. – Шундай деб машинасига ўтиргач, Асрор томон қараб имлади: – Ким у бола?

– Бирга ўқиймиз, – деди Дилфуза.

– Бу ерда нима қияпти? Сени пойлаяптими?

– Мени нимага пойлайди? Шу уйда оғайниси туради, ўшани кутаётгандир.

– Шунақаикин? – деди амма маънодор оҳангда. Сўнгра Асрорга қараб олиб жиянига танбеҳ берди: – Ўзингга эҳтиёт бўлгин, сен киз. Одамлар сал нарсага гап-сўз қилиб юборади-я! Ҳар ҳолда “етим киз” деган номинг бор.

Амманинг кейинги гапи заҳарли найзага айланиб, кизнинг нақ қалбини яралади:

– Амма! – деди Дилфуза алам билан.

– Жаҳлинг чиқмасин. Мен бир нарсани сезмасам гапирмайман. Қарашинг бошқача бўлди.

– Синфдош болага қараш мумкинмасми?

– Қарагинг келса қарайвер. Аммо эҳтиёт бўл. Қарама-санг яна яхши.

Амма шундай деб эшикни ёпиши билан машина ўридан жилди. Бу онда Шокир аравачасида дераза яқинига келиб, пастга қаради. Учинчи каватдаги очик деразадан бир жуфт кўзнинг кузатиб турганидан беҳабар Асрор Дилфузага яқинлашди.

– Сени роса кутдим. Телефон қилиш нокулай бўлди.
– Сенга ваъда берувмидим? Нега келдинг? – деди Дилфуза зардали оҳангда.

– Хафага ўхшайсанми, нима бўлди?

– Ҳеч нима. Бу ерга келиб бунақа турма. Гапинг бўлса мактабда айтавермайсанми?

– Атай келмадим, шу ердан ўтиб кетаётувдим... Бугунги зиёфат қолдирилибди, бугун – озодлик, адамдан руҳсат тегди. Оғайнилар дискотекага боришмоқчи.

– Боргинг келса боравер.

– Сен-чи?

Мен укаларимни олиб келишим керак.

– Бирга бориб келамиз.

– Йўқ.

Дилфузанинг уйида бўлиб ўтган гапдан, кизнинг юрагига тўпланган зардобдан хабари йўқ Асрор “шу ерда турганимга аччиқланияпти”, деб ўйлаб, айбини ювишга баҳона излаб турганида муюлишда уч йигитча кўриниб, бири хуштак чалиб уни чақирди. Мактабга бораверишдаги кўприк тўсиғини ўриндикка айлантириб ўтириб олувчи, ўтган-кетганга гап отиб шилқимлик қилувчи бу болаларни Дилфуза ёқтирмасди. Айниқса, Асрорнинг улар билан бирга юришига тоқат қилолмасди. Ҳозир хуштак чалиб чақиритилари кизнинг ғазабини баттар оширди.

– Ана, ошналаринг чақиритишяпти, сен дискотекангга боравер.

– Дилфуз, улар ёмон боллар эмас, нега ёқтирмайсан?

– Агар буларинг ёмон бўлишмаса, яхшилари ким унда? Қамарингми?

– Қамарми? Ҳа, яхши. У меҳрибон одам. Адангга зўр аравача олиб бермоқчи.

– Керак эмас, бизга эскиси ҳам бўлаверади.

– Сен адашяпсан. Уни бекорга ёмон кўряпсан.

– Биларкансан, ҳа, жудаям ёмон кўраман. У менга нукул... ғалати тикилади. Сен... сезмайсанми?

– Ғалати тикилмайди. Тўғри қарайди. У менинг энг яхши дўстим.

– Сен шунақа деб ўзингни алдаяпсан.

Дилфуза Асрордан жавоб кутмай шарт ўғирилди-ю йўлакка кириб кетди. Асрор кизга эргашмоқчи эди, ош-наларининг ҳуштаги уни тўхтатди.

4. “Профессор”

Ўғрилар оламида “Граф” лақаби билан ҳозирча куйирок даражада юрувчи Қамариддин бу атроф маҳалла болалари учун бек мартабасида эди. Анҳорнинг бир соҳилида мактаб, иккинчи бетида кинохона жойлашган. Кинохона бир неча йиллардан бери кино кўрсатмайди. Томоша зали қайси бир фирманинг омбори учун ижарага берилган, бир қисми дўкон, яна бир қисмида “интернетклуб” очилган. Ёшларнинг ақлига ақл, зеҳнига зеҳн кўшиши лозим бўлган бу клуб ўйинқароқ болаларнинг бўш вақтларини ўлдирадиган масканга айланган эди. Ўтган-кетганлар “болалар компьютер ўйини ўйнайти”, деб ўйлашади. Лекин ўйин ўрнига яланғочларнинг беҳаё оламига соатлаб сукланиб тикилиб ўтиришларини камдан кам одам билади.

Қамариддин интернетклубга деярли кирмайди. У кинохонанинг кунботар томонига қурилган қаҳвахонада ўтиришни хуш кўради. Интернетклубга кириб-чиқувчилар ҳам, мактабга бориб-келувчилар ҳам, кўприк тўсиғи устида ўтирувчи югурдаклари ҳам бу ердан яққол кўриниб туради. Кимни кармоққа илинтириш, кимнинг зиммасига қанча пул қўйиш шу ерда ҳал қилинади. Бу ер унга идора вазифасини ўтайди, дейиш ҳам мумкин. Қаҳвахона хўжайини Қамариддиннинг емок-ичмоғидан хабардор бўлиб туришдан ташқари ҳафталик чўтални ҳам вақтида беришни унутмайди. Чўтал Қамариддиннинг чўнтагига тушмай-

ди, бир тийинни ҳам сарф қилмай устози Акулага етказади. Қамариддиннинг югурдаклари бу ерларнинг асл хўжайини Акула эканини билишмайди. Акаларининг интернетклубга ҳам, дўконга ҳам сўзи ўтишидан завқланиб юраверишади.

Қамариддиннинг қармоғига асосан бойваччалар лакқа балиқ мисол илинадилар. Асрор бу қармокка лакмалиги туфайли эмас, кўрқоқлиги сабабли илинган эди. Аввал мактаб йўли тинч эди. Ўтган йили Қамариддин кўприк устида дастлаб пайдо бўлганида биров аҳамият ҳам бермаган эди. Бир ҳафта ичида атрофида уч бола тўпланиб, кўприк устидаги хукмронликлари ўрнатилгач, болалар орасида кўрқув оралади. Пулдорроқ болаларга кўприк устидан ўтиш ҳақи белгилаб қўйилди. Асрор ҳам шулар қаторига қўшилди. Пул бермаган тақдирда калтакланиши, ҳатто ўлдириб юборилиши мумкинлигини билибоқ, тиззалари қалтирайдиган бўлиб қолган эди. Қамокдан чиқиб келган Қамариддиннинг қаҳрига учраш ваҳимаси болалик чоғлариданок калтакдан кўрқувчи Асрор учун ғоят улуг фожиа бўлиб туюларди. Бу фожиадан қутулишнинг ягона чораси отаси билан тўйга борганида қистирилган пуллардан ўғирлаб олиш эди. Бу ўғирлиги учун отасининг қаҳридан ҳам кўрқарди. Лекин отасининг жазосидан қутулишга ишончи бор, ўғрининг кечиришидан эса умиди йўқ эди.

Ярим йиллик кўрқув оташида яшаган Асрор ўзи ҳам кутмаган ҳолда Қамариддиннинг меҳрига сазовор бўлиб қолди. Бу йигитга яқинроқ юриш шарти билан пул тўлаб туришдан озод этилди. Кўприк устидаги шилқим болалар қаторига қўшилмаган бўлса-да, Қамариддин айтган жойга боришга, у буюрган ишни қилишга мажбур эди. Қамариддин атрофидаги болаларни сўкиб-уриб туришдан тоймасди. Лекин Асрорга нисбатан меҳрибон эди. Шунинг учун ҳам Асрор уни ўзининг энг яхши дўсти сифатида ҳурмат қила бошлаганди. Ғайратнинг кикбоксингда омади юришаётганини билган Қамариддин Асрор оркали уни ҳам қаторига тортди. Ғайрат таранг қилиб ўтирмади. Тез кунда Қамариддин билан худди ака-укадай апоқ-чапоқ бўлиб кетди.

Дилфуза билан гаплашиб турганида хуштак чалиб ҳалал берган болалар Асрорни Қамариддин ўтирган қахвахонага бошлаб келдилар. Вазифани адо этганлари учун мукофот кутгандай хожалари ёнига ўтирмоқчи эдилар Қамариддиннинг ўқрайиб қарашидан чўчиб, тисландилар.

– Қуриларинг! – деди Қамариддин худди итни ҳайдагандай. Хожаларининг кўполлигига кўникиб қолган болалар қахвахонадан итоаткорлик билан чиқдилар-да, кўприк устидаги ўринларини эгалладилар. Қамариддин лабига сигарет қистириб тутатди.

– Профессор, сен компьютерчиларнинг додаҳўжаси бўла оласанми? – деб сўради у сигарет тутуни орасидан кўзларини сал қисиброқ қараб.

Қутилмаган бу савол Асрорни ажаблантирди:

– Бу нима деганингиз?

– Ҳамма ишнинг устаси бўлади, устасининг ундан ҳам зўрроқ устаси бўлади. Сен сирли сайтлар калитини очиб, кира оласанми?

– Қанақа сирли сайт?

– Сен қанақалигини суриштира, – Қамариддин шундай деб Асрорга қаттиқ тикилди-да, кўрсатгич бармоғини бигиз қилганича унинг пешонасига никтаб, янада қахрлироқ овозда деди:

– Кира оласанми ё йўқми, шунисини айт!

Қутилмаган саволларнинг зардали оҳангда берилиши Асрорни бир оз довдиратди. Нима деб жавоб қайтаришни билмай, ўйланди-да, елкасини қисди:

– Билмадим... Бунақа ишга ҳаракат қилиб кўрмаганман. Нимага керак ўзи?

– Ишинг бўлмасин, дедим-ку! – Қамариддин шундай дегач, муғомбирлик билан илжайди. – Балки анави интернетклубга сени хўжайин қилиб қўймоқчидирман.

– Интернетклубга? – Асрор ажабланиб бир Қамариддинга, бир интернетклуб атрофида ўралашиб юрган болаларга қараб олди-да, бош чайқади. – Керак эмас...

– Сенга керак бўлмаса, менга керак.

– Эплай олмайман.

– Эплай олмаслигингни биламан. Хўжайинликни Ғайратга бераман, сен ёрдамчи бўласан. Кўркма, мен эртага ёки индинга бўладиган ишни айтмаяпман. Вакт-соати келганда шундай бўлади. Унгача сен сайтларга киришни яхшилаб ўрган. Сенинг бу ишингга зўр одамлар қизиқишяпти.

– Ким?

– Ким, дейсанми?.. – Қамариддин бурнидан тутун чиқариб, тутун орасидан Асрорга сирли қаради: – Масалан, мен.

– Тушунмаяпман?

– Ҳозирча тушунишинг шарт эмас. Менга жавоб бер: биз, яъни сен билан мен зўр яшашга ҳаққимиз борми? Зўр “мерс”ларда юришга ҳаққимиз борми? Ҳа, бор. Чунки иккаламиз ҳам бошқа болалардан ақллироқмиз. Ўзимни сенга қўшиб, “ақллироқмиз” деганимга ажабланма. Тўғри, камалганман, лекин мен ҳам мактабда яхши ўқирдим. Менделеев охирига етказолмаган ишни мен эплайман, деб ишонардим. Профессор бўлишни орзу қилардим. Мен орзуимга етмагунимча тинчимайман. Факат... мен эмас, сен профессор бўласан. Сени отанг одам қилолмайди, мен одам қиламан. Отанг нима қилди? Сени зўр лицейдан чиқариб олиб, ёнида чилдирма чалдириб юрибдими? Сени мен ўқитаман. Тагингга “мерс”, ўша отарчи отанг ҳам сени кўрганида таъзим қилиб туради.

– Адамни бунақа ҳақорат қилманг.

– Адагг подлец одам. Сенинг кадрингга етмайди. Мен етаман кадрингга. Лицейда ўқиётганингга кўприк олди-дан ўтардинг-а? Биз ўша ерда ўтирардик, кўрардинг-а? Ҳа, кўрардинг. Озгина кўрқардинг ҳам. Мен кўрқишингни юришингдан билардим. Лекин сенга тегмасдик. Нега тегмасдик, ўйлаб кўрганмисан? Ўйлаб кўрмагансан. Сени зўр ўқишингни менга айтишганди. Мен ўқийдиганларни ҳурмат қиламан. Чунки ўзим ўқий олмадим. Лицейдан мактабга қайтганингга боллар йўлинггни тўсиб, пул талаб қилишдими? Қилишди. Мен айтувдим уларга. Чунки мен зўр ўқишни ташлаганинггни кечира олмайман. Айб сенда

эмас, биламан, лекин барибир сенам жазоланишинг керак эди. Адангга алоҳида жазо ўйлаб қўйганман.

– Адамга тегманг.

– Қўркма, адангни чертмайман, лекин вакти келиб ўкишингга тўскинлик қилгани учун афсусланади. Сендан кечирим сўрайди.

– Керакмас.

– Нега керакмас бўларкан?

– У сизга ёқадими ё ёқмайдими – менинг адам. Ота боладан кечирим сўрамайди.

– Бу сенинг фалсафанг. Меники бошқа. Кимнинг фалсафаси зўр чиқишини кейин кўрасан. Ҳозирча шалпайма. Ҳалиги гапим ўртамизда қолади. Мен сени ўзимга шерик қилиб оламан. Биз туғишган ака-укадан ҳам яқин бўламиз.

– Мен... ўғирлик қилмайман.

– Ким сенга “ўғирлик қиласан”, деяпти? Фақат сен эмас, менам ўғирлик қилмайман. Онамга сўз берганман: фақат тўғри йўлдан юраман. Лекин икковимиз бошқача йўл билан бойиймиз.

– Компьютердами? Демак, хакерликми?

– Мен сенга ҳеч нима деганим йўқ. Ҳозирча ўки, ўйнаб-кул. Орқангда суянадиган тоғинг – мен борман. Кечкурун дискотекага кел.

– Боролмасам керак... Бошим оғрияпти.

– Бошинг бошқа нарсага оғрисин. Лалайма. Айтганимни қил. Бир нафас ҳам унутма: бундан буён мен тўрга чиқсам – тўрга чиқасан, гўрга кирсам – гўрга кирасан,

– Қамариддин меҳри товлангандай Асрорнинг елкасига қўл ташлаб енгил кучди. – Қўркма, ўзим гўрга кирсам ҳам сени тортмайман. Сен энг юқори мартабаларда юрасан. Отанг эса ҳозир яхши ҳаёт деб юргани ахлатхонасида нажасга беланиб ётаверади.

Қамариддиннинг бу гаплари ҳақиқат бўлгани билан Асрор учун ҳақорат эди. Энг ачинарлиси – Асрорнинг бу ҳақоратга чидашдан ўзга чораси йўқ эди. Асрор Қамариддиннинг мақсадини англади. Компьютер ёрдами билан турли

идораларнинг сирли ҳужжатларини ўрганишдан тортиб, банклардан катта миқдорда пул ўмаришгача бориб етадиган, ёки вирус таркатиб, турли махфий ҳужжатларни йўқ қилиб юбора оладиган мутахассисларнинг “хакер” деб аталишини, уларнинг қандай жазога лойиқ қўрилишини у яхши билади. Шу боис ҳозир отасининг ҳақоратланишидан эмас, балки бўлажак жазо ваҳимасидан вужудига титроқ югурди. Унинг бу ҳолатидан беҳабар Қамариддин жим қолишини итоаткорлик белгиси деб билиб, гапни бошқа мавзуга бурди:

– Дилфуза қаерда?

– Уйида бўлса керак, нимайди?

– Адасига аравагани бугун олиб берсаммикин, девдим. Ўзи ҳам бирга борсин.

– Бормайди.

– Нега?

– “Янги аравача керакмас”, деди.

Қамариддин Асрорнинг елкасига мушт тираб, енгил туртди:

– Нега айтдинг? Сенга айтиб қўй, девмидим, э сўтак!

– Сиздан бир нарсаси сўрасам хафа бўлмайсизми? – деди Асрор унга дадилроқ қараб.

– Қани, айтиб кўр-чи, хафа бўлсам, битта мушт ерсан. Битта муштга арзийдими гапинг?

– Сиз... Дилфузага нима учун яхшилик қилмоқчисиз? – Шундай деб сўрашга сўради-ю Қамариддиннинг тикилишига дош беролмай нигоҳини ерга қадади.

– Шу саволингда ҳам латталиқ қилдинг. Тўғриси сўрайвермайсанми? “Яхши кўрасизми?” демоқчимисан? Ҳа, Дилфузни яхши кўраман. Сенам яхши кўрасанми? Яхши кўрасан. Лекин сен унга етиша олмайсан. Умидинг-ни уз. Неғалигини биласанми?

Асрор унга бир қараб олди-ю жавоб бермади.

– Билмасанг билиб қўй: қизлар мард йигитларни яхши кўришади. Қайсидир асрда ўтган бир нодон “дунёда ҳамма нарсани мухаббат ҳал қилади”, деган экан. Йўқ, бра-тишка, дунёда ҳамма нарсани куч ҳал қилади. Сен эса

кўрқоқсан, латтачайнарсан. Сендан зўр олим чиқиши мумкин, лекин яхши эр чикмайди.

Бу гап Асрорнинг ҳамиятига тегди. Вужуди бир тит-раб, унга тик каради:

– Сиздан-чи?

Аслида ўзини ҳимоя қиладиган, латтачайнар эмаслигини исбот эта оладиган гапларни айтмоқчи эди. Лекин тилига “сиздан-чи?” деган сўздан ўзгаси келмади.

– Менданми? – Қамариддин боланинг ночор ҳолатидан кулди. – Мен ҳар ҳолда уни ҳимоя қила оламан. Қани, ўша маржани мен билан талашиб кўр-чи? Кучинг-ку етмайди, лекин журъатинг етадими?

– Дилфуза... маржамас... куч билан тортиб оладиган матоҳ ҳам эмас.

– Ана шу-да! Сенга гап сотиш бўлса, бу ёғини котирасан.

– Талашсам-талашмасам, Дилфуза сизга ҳам насиб этмайди.

Асрорнинг бу дадил гапидан Қамариддин ажабланди:

– Нега энди?

– У... сизга тегмайди.

Қамариддин “Менга терслик қилаётган ўзингмисан, ё мен хато эшитдимми?” дегандай Асрорга нигоҳини қадади. Отаси ҳақоратланганида қатъий эътироз билдиришга журъати етишмаган йигитча қиз тақдири ҳал қилинаётганда кўзларини олиб қочмади. Унинг бу журъати оз бўлса-да, Қамариддинни ажаблантирди.

– Ўтмишимни назарда тутяпсанми?

– Ҳозирингизни ҳам...

– Ана энди калтак ейишга яқинлашиб қолдинг. – Қамариддин муштини тугиб, стол устига қўйди. Асрор унга ҳавотир билан қараб қўйди. Қамариддин одамларнинг шундай кўрқув билан мўлтиллаб қараб туришларини ёктирарди. Ҳозир ҳам йигитчанинг пирпираётган киприкларига қараб ҳузурланди-да, ҳукмини ўзгартирди, илжайганича марҳамат қилди: – Лекин ҳозир урмайман... Сенга... икдисодий чора кўраман. Мен сени илм оладиган

бола деб чўтал пулдан озод қилган эдим. Сен яхшилиқни билмайдиган бола экансан. Энди аданг билан борган ҳар тўй ҳисобидан йигирмадан тўлаб турасан.

Бу талабни эшитиб Асрорнинг капалаги учиб кетди. Бундан кўра бир-икки мушт еб қутулиб кетгани минг марта яхши эди.

– Долларми? – деди у ютиниб.

– Ҳа, намуна рангинг оқариб кетди? Пул деса жонинг чиқиб кетади, а? Адангнинг битта тўйдаги нархи икки минг эканини мен билмайманми? Ҳалиям кистир-кистирни ҳисобга олмаёпман. Агар айтганимни вақтида бериб турмасанг бармоқларингни тилиб, туз сепиб қўяман. Ўлгунингча ҳам бирон нарса чалолмай ўлиб кетасан. Адангнинг чойига сурма қўштириб ичираман. Ўлгунича хириллаб юраверади.

– Сиз... нега...

Томоғига бир нима тикилиб гапира олмай қолди. Адолатни-ку талаша олмасди. Аммо бу онда ялинишга ҳам тили айланмади. Унинг бу ҳолатидан Қамариддин ҳузурланиб қолди.

– Ҳа, ҳозиргина жуда-а дадил эдинг-ку, гапириб ол гапларингни! Аҳмоқ! Шу гапларимга ишониб ичинг ўтиб кетди-я! Агар йигирма доллар учун шу даражада аҳмоқлик қиладиган бўлсам мени Граф эмас, шилта дейишарди. Сенам менинг кимлигимни унутма. Сен мендан қочиб қутулолмайсан. Биз бир-биримиз билан ўлгунимизча боғланганмиз. Тушундингми? – Асрор ночор равишда бош ирғади. – Кечки пайт дискотекада кўришамиз. Дилфузани олиб борасан. Мен орани очик қилиб олишим керак.

– Дилфуза бормади.

– Мен борадими ё йўқми деб сўраганим йўқ. Олиб борасан, дедим. Олиб борсанг яхшилиқ билан орани очик қиладиман. Агар ўз оғзи билан “Яхши кўрмайман”, деса, гап йўқ, мен таслимман. Бугун олтинчи майми? Ҳа, демак, олтинчи май мен учун ё ғалаба куни бўлади ё... Агар олиб келмасанг... мен уни... зўрлаб бўлса ҳам мақсадимга эришаман. Кейин... табаррук қилиб берганимдан кейин у сеники бўлади!

5. Дискотека

Кўп каватли уйлар анҳорнинг кунчиқар томонига қурилган эди. Одамларнинг дам олишига мўлжалланган маданият саройи соҳилда қад ростлаётган пайтда маблағ етишмаганиданми ё бошқа сабабданми, иморат қурилиши тўхтатилиб, бир неча йил мобайнида қаровсиз қолиб кетди. Чала қолган қурилиш харобаларида бир қиз зўрланиб, сўнг икки марта одам ўлиги чиққач, одамларнинг раҳбариятга арзлари бошланди. “Ё қурилишни охирига етказинглар ё таг-туғи билан бузиб ташлаб, ерни текислаб қўйинглар”, деб талаб қилдилар. Раҳбарият ўйлаб-ўйлаб, талабда тилга олинмаган учинчи йўлни топди: ҳозир маданият саройига ҳожат йўқ, деган тўхтамга келиб, чала иморатни кимошди савдосига қўйди. Бели бақувватлардан бири иморатни сотиб олди-ю, уни дискотекага мослаб қуриб битказди. Дастлабки лойиҳа бўйича, маданият саройи ёнидаги майдочага болалар бокчаси қурилиши лозим эди. Бироқ, қурилиш нима учундир бошланмай, атроф ахлатхона бўлиб ётар эди. Саройни сотиб олган одам “бокчани қачон қуришни бошлаймизу қандай қилиб охирига етказамиз”, деган муаммо билан қийналиб юрган раҳбариятни бу бош оғригидан ҳам қутқарди. Майдончани тозаллаб, атрофни баланд тўсиқ билан ўраб, ёзлик дискотека қурди. Аввал раҳбариятга арз қилиб юрганлар энди “бундан кўра харобазор бўлиб ётгани минг марта яхши эди”, деб минг-минг афсуслар чекдилар.

Бу йил баҳор қисқароқ бўлиб, ёз нафаси барвақт уфуриб қолгани учун ёзлик дискотека ҳам мавсумини барвақт бошлади. Қамариддин Асрорга “Дилфузани дискотекага олиб келасан”, деб буюрганида шу ерни назарда тутган эди. Қамариддин шундай деб буюргани билан қайсар қизнинг келишига унча ишонмаганди. Шом қоронғулиги тушиб, ранг баранг чироқлар ёқилган дамда Асрор қизни бошлаб келди. Ёшларнинг китик патига тегадиган оҳанглар янгра-

ётган бўлса-да, иккови бир четда томошабин бўлиб тура-
веришди. Бошқаларга қўшилиб рақсга берилишмади. Қа-
мариддин уларга яқинлашмай, наридан туриб кузатди.

Дилфуза чиндан ҳам унга ёқарди. “Шу киз меники бўла-
ди”, деганда шунчаки нафсни кондиришни ўйламаганди.
Ўзи мансуб бўлган оламнинг уйланмаслик тўғрисидаги
қонунини у беъманилик деб ҳисоблар, устози каби бўйдоқ
ўтишни истамасди. Келгуси ҳаёти ҳақида фикр юритганида
ўз оламини бутунлай тарк этишни ҳаёлига келтирмаса-да,
унинг қонунларига тўла риоя қилишдан бўйин товлашни
ҳам истисно этмасди. Акуланинг ўғай қизи ҳам чиройда
Дилфузадан қолишмайди. Жамиланинг хумор боқишлари-
дан Қамариддин унинг ниятини сезиб туради. Акула ҳам
“қалай ёқадими?” деб бекорга сўрамайди. Лекин йигит-
нинг кўнгли Дилфуза сари чопади.

Асрорга пўписа қилаётганида кизни зўрлаши мумкин-
лигини тилга олди-ю, шундай деганига ўзи ҳам пушаймон
еди. Чунки Дилфузани хорлашни у ҳаёлига ҳам келтира
олмайди. Зулм оламида яшаётган, ўз оламини энг тўғри,
энг яхши деб ҳисоблайдиган бу йигитнинг юрагида оз-
гина бўлса-да тоза муҳаббат сиғадиган жой мавжуд эди.
Ҳозир Дилфузанинг ўйинга қўшилмай турганига разм со-
либ, унинг бу ерга истак-хоҳишсиз келганини англади. У
Асрорнинг кизга нима деганларини билмайди. Йигитча-
нинг ялинишлари зое кетганини, сўнг “бугун бориб яхши
кўрмаслигингни айтмасанг, иккаламизни тинч қўймайди”,
дегач, “беш дақиқагагина бораман”, деб келгани ҳам унга
номаълум. Қамариддин “бир оз ўйнаб-кулишсин, гапни
кейин гапираман”, деган мақсадда буфет сари юрди.

Дилфуза бу дискотекага кишда бир келувди. Асрор
туғилган кунини шу ерда ўтказган эди. Шундан кейин
Асрор уни яна бир неча марта таклиф этди, киз келмади.
Бу жой масаласида икковининг дунёқараши икки хил эди.
Асрор дискотекани ёшлар дам оладиган жой, ҳатто мада-
ний маскан, деб ҳисобларди. Бу жойга ёмонлик уруғи эки-
либ, мева бериши мумкинлигини тасаввур ҳам қилмасди.

Дилфузанинг “бунака жойлар бузукликнинг бошланиши”, деган фикридан кулиб, уни колокликда айбларди. “Икки йилдан бери келаман бу ерга. Қани, бузилганим йўк-ку?” деб исбот этмоқчи бўлади.

Бу ерга келганлар бузиладими ё йўкми, Дилфуза аниқ билмайди Катталар шундай дейишгач, бу гапга ишонади. Лекин номи рақс бўлган валаки саланг ҳаракатлар унга ёқмайди. Айрим йигит-қизларнинг ҳаракатларига қараб “булар жинними ё соғми?” деб ўйлайди. Асрор эса бунга фарқсиз. “Дам олишни чеклаб, чегаралаб бўлмайди. Одам ҳафтада бир марта жиннилик қилиб бўлса ҳам ўзи хоҳлагандай хордиқ чиқариши шарт”, деб ҳисоблайди.

Дилфузанинг кўзлари телба ҳаракатларга қаратилган бўлса-да, хаёли сал нарида ўзига тикилиб турган Қамариддинда эди.

“Мен нима учун унга сизни яхши кўрмайман”, дейишим керак. Аввал яхши кўрганмидим? Шу одам яхши кўришга арзийдими? Келмаслигим керак эди. Асрор... ростдан ҳам уни дўст деб ҳисоблайдими ёки... кўркадими?”

Дилфуза саволига жавоб топмоқчи бўлгандай Асрорга қараб олди. Қамариддиндан фақат Асрор эмас, мактабдаги жуда кўп болаларнинг кўрқишларини билади. Лекин кўнгил кўйганининг кўрқоклар сафида бўлишини сира-сира истамайди. Чунки кўрқокнинг охир-оқибат хоинга айланишини қайси бир китобда ўқиган...

Қиз Қамариддиннинг яқинлашишини кутаётган эди. Бирок, йигитнинг буфет сари юрганидан лол қолиб, Асрорга қаради. Асрор кўз қараши билан “ҳайронман” дегандай жавоб килди. Ширакайф бўлиб олган Ғайрат уларга яқин келиб, Дилфузани рақсга тортмоқчи бўлди. Қиз қўллари ни орқасига тортиб рад этгач, кўпам хиралик қилмай, нари кетди. Аввалига ёлғиз ўзи телбаларча ўйнайверди. Унинг ҳаракатлари рақсми ё жисмоний бадантарбия машқларими – фарқлаш қийин эди. Ёлғиз ўйнаш жонига теккач, атрофидаги қизларга тегажоглик қила бошлади.

Буфетчи Қамариддинни очик чеҳра билан қарши олди. Хизмат ҳакини ошиғи билан тўлайдиган одамни қайси буфетчи кадрламайди. Агар барча мижозлар шуларга ўхшаса, буфетчи халкининг уйи хон саройи, итининг товоғи эса олтиндан бўлиши ҳеч гап эмас.

– Нима қуяй акахон? Муздек “кола” бор? – деди у кафтларини бир-бирига ишқаб.

– Беш юлдузлигими? – деб сўради Қамариддин маънодор оҳангда.

– Биласиз-а? – буфетчи шундай деб шодон кулди-да, пештахта остидаги “кока-кола” идишини олди. Қопқоғини очишдан аввал атрофга хавотир билан олазарак қараб олди. Сўнг пиёлага яримлатиб идишдаги коньякдан қуйди.

– Бунча кўркасан? – деди Қамариддин унинг эҳтиёткорлигидан ғашланиб.

– Кеча солиқчилар авра-астаримизни ағдариб ташлашган, – деди буфетчи узрли оҳангда.

– Кўрксанг қилма, бунақа ишни. Кўркадиган одам эртами-кечми барибир қўлга тушади-ю абжағи чиқади.

– Совук нафас қилманг, бу ҳам бир тирикчилик-да, акахон.

– Пулни шунчалик яхши кўрасанми?

– Ие! – буфетчи шундай деб кулиб қўйди. – Пулни ким ёмон кўради? Пулни жигар қонидан бўлган дейишади-ку? Мен пулни яхши кўрмас эдим. Лекин менга керак-да, жуда-жуда кўп пул керак.

– Нима қиласан? Уйланмоқчимисан?

– Ҳали бери уйланмайман. Олдин қиладиган зарур ишим бор.

– Қанақа иш? Кучинг етмаётган бўлса қарашворайми?

– Қарашсангиз ёмон бўлмаску-я, лекин бу ишни ўз кучим билан қилишим керак.

– Кучинг етадим, ишқилиб?

– Етади. Кўп пул топсам бўлди. Сабабини айтайми? Кичкиналигимизда бизларни адам ташлаб кетганлар. Ойим-

га “Кўп туғвординг, болларингни боколмайман”, деган-мишлар.

– Нечтасанлар, шунака кўпмисанлар?

– Кўп бўлсак гаплари алам қилмасди, – деди буфетчи хўрсиниб. – Бор-йўғи учтамыз. Мен каттасиман.

– Тушунмадим. Нима, пул йиғиб адангни сотиб олмоқчимисан?

– Йўқ. Пулни тўплаб, адамга олиб бораман. “Бизни боколмайман, деб қўрққан экансиз, мана сизга пул, этагингизга сикканича олинг. Тўйинг!” дейман.

– Бу ишинг учун сенга қанча пул керак?

– Камида ўн минг... кўкидан.

Қамариддин пиёладаги коньякдан хўплаб, Дилфуза томон қараб қўйди. Қизнинг ҳали ҳам ўша ҳолатда турганини кўргач, “кани сабр қилай-чи, яна қанча тураркин?” деган хаёлга келиб, буфетчига ўгирилди:

– Хўп шу пулни топдинг, бердинг. Кейин-чи?

– Кейинми?... Адам хатоларини тушунадилар, қилган ишларига пушаймон ейдилар.

– Сал томинг кетиб қолибди, сен боланинг. Шу ишинг билан аданг ақлини йиғиб оларканми? Аданг аҳмоқ экан. Бунақа аҳмоқларни бошқачароқ жазолаш керак.

– Қанақа жазо?

– Бунинг учун ўн минг шарт эмас, – Қамариддин шундай деб сигаретни лабига қистириб, тутатди. Сўнг салфеткани олиб ёғимлади. – Ўнтасини шундай қиласан-у, “пулга оч эдингми, ма, тўй!” деб оғзига тикасан. Шундай қилгин-ки, бўғзиға тикилиб ўлсин.

– Йў-ўқ, мен ундай қилолмайман, – деди буфетчи бош чайқаб. – Ҳар ҳолда отам....

– Унда кўп пул топишим керак, деб аҳмоқ бўлиб юравер. Эрта-индин қўлга тушиб камалиб кетсанг кўзинг очилади.

– Нафасингизни иссиқ қилинг, акахон, – деди буфетчи ялингансимон.

– Сен менинг нафасимни қўявергин-у гапимни ўйлаб кўр. Агар менинг адам шунақа бўлганида қийнаб ўлдирардим.

– Қаҳрингиз каттик экан.

– Менинг эмас, ҳаётнинг қаҳри каттик. Ўлмасанг, ҳали кўрасан.

– Адангиз йўкмилар? – Қамариддин унга қараб қўйди-ю жавоб бермади. Унинг ҳолатини сезмаган буфетчи яна саволга тутди: – Ташлаб кетганмилар?

– Менинг адам сеникига ўхшаган подлец эмас. Адам Афғонда ўлганлар.

– Бари бир отасиз яшаш кийин. Отаси борларга мен ҳавас қиламан.

– Мен эсам нафратланаман, – Қамариддин шундай деб ён томонига ўгирилиб тупурди.

– Нега нафратланасиз? – деб ажабланди буфетчи.

– Негалигини ўзим биламан, сенинг ишинг бўлмасин.

Буфетчи яна савол бермокчи бўлганда хушҳол кайфиятдаги Ғайрат яқинлашди-да: “акагинам!” деб Қамариддинни кучоклади. Қамариддинга унинг бу қилиғи ёкмадимми ё оғзидан келаётган бадбўйдан қўнгли айнидими, уни нари итарди. Пиёлани бўшатди-да, “бунга ҳам қуй”, деб буфетчига узатди. Буфетчи одати бўйича атрофга қўрқок мусича каби хавотир билан қараб олгач, буйруқни бажарди. Ғайрат Қамариддинга ўхшаб хўплаб, майдалаб ўтирмади, бир кўтаришда пиёлани бўшатди-да, лабини кафти билан артди.

– Акагинам! Мен унақа тренерларнинг юзтасини калампирга ўхшатиб битта ипга тизиб қўяман. У ҳали Ғайратнинг кимлигини билмабди.

– Бўлдими? Шу гапни эллик минг марта айтдинг. Мияни ачитиб юбординг-ку? – деди Қамариддин уни жеркиб. – Болларни чақир. Сув бўйида ўтирамиз. – Ғайрат буйруқни адо этиш мақсадида нари кетгач, Қамариддин буфетчига қаради: – Беш юлдузли “кола”нгдан биттасини ўра. Шкалатингнинг тузукроғидан ол.

Буфетчи буйруқни адо этиш билан машғул бўлаётган онда Қамариддин худди арзимас бир нарса ёдига тушиб қолгандай сўради:

– Шавкат оғайнинг кўринмай қолдими?

Пештахта остига эгилиб олган буфетчи бошини кўтариб унга савол назари билан қаради:

– Эшитмадингизми? – деди сирли оҳангда.

– Нимани? – деди Қамариддин талмовсирагандай бўлиб.

– Анави куни битта хотин билан кизни уйида ўлдириб кетишган экан-ку?

– Нима бўпти? Шавкат ўлдирибдими?

– Йў-ўқ, ўша сўтак одам ўлдира оларканми! Ўлдирилган хотин унинг онаси, киз опаси экан. Ўзи ўша кундан бери ерда ҳам, осмонда ҳам йўқмиш.

Қамариддин бу мудҳиш воқеа хабаридан таъсирлангандай жим қолди. Раксга тушаётганлар томонга тикилди. Йигитлар орасида танишларни кўриб, буфетчига юзланди.

– Ошналари нима дейишяпти?

– Уларми? – Буфетчи йигитлар тўдаси томон имо қилди. – Улар бир нима деёлмайди.

– Она-болани ўлдириб кетишибди, дедингми? Шавкат деган ўғли ҳам бор эканми? Ким экан ўша бола? – деди Қамариддин қувлик билан. Буфетчи унинг алжиган одам каби гапиришидан таажубланди. Тагдор гапга тушунмади.

– Ўзимизнинг Шавкат-да? – деди ажабланганини яширмай.

– Ўзингнинг Шавкатинг ким? Мен танймайман. Бу ерга ҳар куни юзта Шавкат келиб кетади, тўғрими?

– Тўғри-ю, лекин...

– Менга қара, овсар, сен эртага эрталаб ишга келишингдан олдин гўшт бозорга бор.

– Нега?

– Тилнинг баҳоси қанча экан, билиб келасан.

Қамариддин шундай деб буфетчи ўраб қўйган “беш юлдузли “кола”ни олди-да, “сал туриб қайтаман”, деб нари кетди. У соҳил бўйида ўтириб ҳордиқ чиқармоқчи эди. Айрим одамлар дам олишнинг шу йўлини маъқул кўрадилар. Пуллари етса коньяк, етмаса арок, жуда камлик қилса мусалласми ё пивомини олиб нафсларини қондирмоқчи бўлади-

лар. Болаларининг ризқини қияётганларини ўйламайдилар. Камариддининг оиласи йўқ, фарзанднинг ризқига хиёнат қилиш гуноҳидан холи. Аммо кўп қатори у ҳам айна дамда роҳат бераётган ичимликнинг мукофоти қиёматда заққум дарахтининг заҳар мевасини еб, чанқаган чоғи ташналигини қондириш учун қайноқ сув ичиш азоби эканини ўйламайди. Ақлли одамлар “шайтоннинг пешоби” деб рад этувчи бу ичимликнинг халқумдан ўтган ҳар бир ҳўплами ўша муқаррар азоб сари қўйилган катта қадам эканини Қамариддинга биров тушунтирмаган бўлса не бадбахтликдир?

6. “Зачеткаси ўқийди”

Капитан Соли Муродов чигалнинг учини топиш ўрнига кун ўтгани сайин мавҳумлик чодирига баттар ўралиб борарди. Асосий даъвогар ҳисобланган Акмал Бердиёровнинг икки суҳбатдаги тўнглиги ҳам ҳолва экан. Кейинги кунларда капитан уни умуман тополмай қолди. Унинг чиндан ҳам иши кўпми ё улардан атайин қочиб юрибдими – Соли Муродов ҳам аниқ билолмасди, ҳам ажабланирди. Чунки эси бор одам бунақа пайтда милиция билан ўйнашмайди, ақли бутун одам бундай ҳаракати билан гумон тўрига чирмалиб қолишини билиши керак. Милиция бировдан гумонсирадими, охирига етказмагунича қўймайди. Соли Муродов ҳам хотини билан қизининг ўлдирилишида иштироки бор, деб Бердиёровдан гумон қила бошлади. Бердиёров хотинини йўқотиш учун қотил ёллаган, қизининг ўлими тасодиф бўлиши мумкин, деган тахмин энди гумонга айланган эди. Ўғлининг ғойиб бўлишидан ташвишланмаслиги эса бу гумон ўтига мой сепиб аланга олдираётганди.

Соли Муродов Бердиёровнинг телефонини эшитишга рухсат олиш учун прокурорга бир неча марта мурожаат қилди. Осонгина ҳал этиладиган ишни прокурор бир неча

кун оркага сурди. Нихоят, кеча Шавкат Бердиёровнинг изи чиккандай бўлди. Кимдир Акмал Бердиёровга кўнғироқ қилиб, ўғлининг жони учун тўланадиган ҳақнинг оширилганини билдирди. Дўк-пўписанинг маъносига қараганда ўша “кимдир” аввал ҳам пул талаб қилган. Акмалнинг рақамига метро бекатидаги автомат телефондан тўрт марта кўнғироқ қилишганини аниқлаш қийин иш эмасди. Акмал улар билан нима учун муроса қилмаяпти? Нима учун милицияга хабар бермади? Масалани ўз кучи билан ҳал этмоқчими? Қай йўсинда? Кўча одамларини ёллайдими?

Кўшнилardan ҳам тайинли гап олишолмади. Талъатнинг улардан билгани – эскироқ сарик “Жигули”да беш киши келган. Аввалига икkitаси уйга кириб кетган. Улардан биттаси уй эгасининг ўғли бўлган. Машинада қолганларнинг ёши каттароғи, бадқовоқ бир одам мундуштукда сигарет чеккан. Уй эгасининг хотини билан қизи қайтиб келишгач, ўша одам ҳам шошилиб уйга кириб кетган. Ўн дақиқалардан кейин уй эгасининг ўғлини суяб олиб чикиб, шошилганларича жўнаб қолишган. Жиноятчилардан бирининг мундуштукда сигарет чекишини ҳисобга олмаганда, умумий гапларга қаноат қилишдан ўзга чоралари йўқ эди. Ҳозир мундуштукда сигарет чекиш расми унутилган. Бутун шаҳарни кидириб чиқишганда ҳам мундуштукда сигарет чекувчи икки ё уч одамни топишлари мумкин. Лекин қани ўша одам? Эҳтимол атайлаб, чалғитиш мақсадида мундуштукда сигарет тутатгандир?

Соли Муродов шу муаммолар гирдобида қийналиб ўтирганида телефон жиринглади.

– Мен бошликнинг муҳим ишлари билан банд эдим, сиз менга яна бир арава топшириқ берибсиз, – деди профилактика нозири норози оҳангда.

Жиноятга доир кидирув бўлими томонидан бирон вазифа юкланганида профилактика нозирларининг бундай баҳоналар билан ўзларини четга олишга уринишлари капитан учун янгилик эмасди. Шунинг учун у билан адибади айтишиб ўтирмай, катъий оҳангга кўчди:

– Худудингизда содир этилган қотилликка алоқадор жиноятчилар қўлига кишан урилмагунича сиз бир арава эмас, вагон-вагон топширик олиб бажаришга мажбур бўласиз. Агар бизнинг топширик беришимиз ёқмаётган бўлса, бошликка билдирги ёзинг-да, “қотиллик менинг худудимда содир бўлди, жиноятчиларни ўзим топаман”, деб бўйнингизга олинг. Шундан кейин сизга яримта топширик берган – номард.

– Мен бу маънода гапирмадим. Сиз рўйхатда турувчи безори болаларнинг ҳаммаси ҳақида маълумот сўрабсиз?

– Ҳа, сўрадим.

– Ҳаммасини нима қиласиз? Уларнинг орасида тузалиб қолганлари ҳам бор.

– Тузалиб қолганлари бўлса минг марта яхши. Лекин бари бир уларга доир “Иш”ларнинг ҳаммасини қўриб чиқишим керак. Тушуняпсизми? Мен “Иш” билан танишмоқчиман, болаларни қамамоқчи эмасман.

– Шундайку-я, лекин ўтган ишлар билан қизиқаётганингизни билишса, у болаларнинг руҳиятига ёмон таъсир этади, демоқчиман. Агар гумонларингизга асосланиб тергов қилсангиз, яна бузилиб кетишларига сабабчи бўлиб қоласиз.

– Илтимос, сиз менга ақл ўргатманг, ука. Эрталаб шу идорада учрашайлик.

Капитан аччиқланганини яширмай гапни шарт узиб, телефон гўшагини жойига ташлаган онда эшик очилиб, Талъат кириб келди. Ҳозирги ёқимсиз суҳбат таъсиридан қутулмаган Соли Муродов худди ўзига ўз гапирётгандай деди:

– Ақлли одамлар шунақа кўпайиб кетди-ки, оёқ қўйишга жой ҳам қолмади.

– Кимдан жаҳлингиз чиқяпти? – деб сўради Талъат, жойига ўта туриб.

– “Нурчи”нинг нозир-да. Иш буюрсанг ақл ўргатади. Болаларни гумон билан сўрок қилсам баттар бузилиб кетишармиш.

– Ҳа, уми? – деди кулимсираб Талъат. – Сизга юмшоқ-роқ гапирибди-ку, менга “сизлар педагогикани билмай-сизлар. Ушлаб, камашдан бошқа ишларингиз йўқ”, деб ўдағайлаб берди. Унинг нимага шунакалигини биласизми?

Капитан “билсанг айт”, дегандай қараб қўйди.

– У Педагогика институтини битирган экан. Икки йил мактабда ишлаб, кейин милицияга ўтибди. Қўлимдан келса, мен шунақа маҳмаданаларни милициянинг яқинига ҳам йўлатмасдим.

– Бунчалик қаттиқ кетма, – деди Соли Муродов совуб қолган чойдан хўплаб. – Бир жиҳатдан қараганда милицияга шунақалари ҳам керак. Бунақалар назарияни сув қилиб ичиб юборишади. Лекин назария бошқа, ҳаёт бошқа, шунга тушунушмагани ёмон. Назария билан ҳаёт нима учун бир-бирига мос эмас, биласанми?

– Бемаънилиги учунми?

– Шу гапингнинг ўзи бемаъни. Улар ўрганадиган назария яратилгану қотиб қолган. Ҳаёт эса бир жойда қотиб турмайди. Кунда бир ўзгаради. Бизнинг энг катта камчилигимиз шуни ҳисобга олмаслигимизда. Мана, улар ҳозирга қадар ҳам Макаренконинг тарбия усулларини ўрганишса керак. Макаренко салкам юз йил олдинги безори болалар ҳаётини ўрганиб, шунга яраша гап айтган. Унинг яратган назарияси ўша давр учун яроқли эди. У даврда безори болаларни, жинойтчиларни уруш, вайроналик туғдирган эди. Энди-чи? Назариётчиларинг мана шу “энди-чи?”га жавоб беришсин. Хўп, бу фалсафани четга чиқариб турайлик, унинг муаммоларини ҳал қилиш вазифамиз эмас. Бизнинг фалсафамиз – жинойтчиларни топиб, ҳибсга олиш. Кун бўйи юриб қанақа гап топиб келдинг?

– Бойвачча боламиз ҳам, мархума сингиллари ҳам ўқишни қойил қиладиганлардан эмас экан. Бунақаларни ёшларнинг ўзлари “зачеткаси ўқийди” дейишади. Шунақасини эшитганмисиз?

Бунақа ўқиш тури ҳам мавжудлигини билмайдиган одам бўлмаса керак. Илмга тоқати ҳам, зеҳни ҳам йўқ тан-

тик бойвачча неча минг доллар эвазига ўқишга киритилади. Сўнг кайсидир “куюнчак” муаллимнинг бир қўлига “толиби илм”нинг синов дафтарчасини, иккинчи қўлига эса хизмат ҳақи, деб юзлаб долларни тутказадилар. Шу зайлда думбул бойваччанинг синов дафтарчасига баҳолар қўйилаверилади. Орадан тўрт йил ўтиб, отасининг чўнтаги кўтарса, магистратурани ҳам икки йил мобайнида гулла-тиб беради. Талъат “зачеткаси ўқийди” деганда шу жараёни назарда тутган эди.

– Сал янглиш айтдинг, зачеткаси эмас, отасининг чўнтаги ўқийди. Демак, уларни ўқиш жойида дўстлари йўқ, демокчимисан?

– Қизни умуман танишмади. Шавкатни бир-икки кўрганлар бор экан.

– Яна суриштир. Ўша жойда зачеткаси ўқийдиган яна бошқа йигит-қизлар бўлиши керак. Улар ўқишга келишмагани билан бошқа ерларда учрашиб, дўстлашиб юришлари мумкин.

– Шунакага ўхшайди. Шавкатнинг битта “хобби”сини аниқладим: ҳар кечани дискотекада ўтказишни яхши кўрар экан.

– Қайси дискотекада?

– Анҳор бўйидаги “Фирдавс”да.

– “Фирдавс” дедингми? – Муродов шундай деб бош чайқаб, истехзо билан кулимсираб қўйди. – Анҳор бўйида дискотека борлигини билардимиз номига эътибор бермаган эканман. “Фирдавс”нинг маъносини биласанми? – Талъат “билмайман” дегандай бош чайкагач, капитан гапини давом этди: – Жаннатнинг энг олий боғини “Фирдавс” деб аташади. Бу нодонлар дискотекани жаннат роҳати деб ўйлашгандир-да. Бу роҳатдан тўйиб, оқибатда дўзахга тушишларини билишмаса керак.

– Унчалик эмасдир? – деди Талъат эътироз билдириб.

– Сенга ўхшаганларга бу ҳақиқат ёкмайди. Сен бирон мулла билан гаплашиб кўргин, кўзингни мошдай очиб қўяди.

– Эшитганман, бунака гапларни. Лекин ёшларнинг ҳам-
ма ҳаракатидан дўзах оловини кўраверниш ҳам яхшимасда.

– Масаланинг диний томонини кўя турайлик. Бу соҳада
икковимизда ҳам илм йўқ. Ўзимизнинг касбимиз нуктаи
назаридан қарайлик: дискотека, турли барлар, ресторанлар,
уларнинг каторига қўшилган “интернетклублар”... жиноят-
чиликнинг урчиб кўпайиши учун шароит яратиб бермай-
дими? Эътироз билдиришга шошилма: дискотекага келган
юзта йигит-кизнинг тўқсон тўққизтаси яхшидир. Биттаси
ёмондир. Ўша битта ёмон бола ўз ёнига яна иккитасини торт-
майдими? Кейин учовлон бир бўлиб олгач, бизга ташвиш
орттирмайдими? Сен ҳар қандай масалага ўз истагинг ёки
манфаатинг эмас, хизматимиз нуктаи назаридан қара. Била-
ман, тенгдошларинг катори сенам дискотекаами ё ресторана-
гами боришни яхши кўрасан. Борма, деб йўлингни тўсишга
мен ҳақли эмасман. Ўғлим бўлганингда бир тарсаки уриб,
йўлингдан қайтарардим. Хўп, ҳозир бу баҳснинг ўрни эмас.
Бердиёровнинг “хобби”сини аниқлабсан, бордингми?

Талъат “улгурмадим” дегандай елка қисди. Соли Муродов
соатига қараб олди-да, қоғозларини йиғиштирди.

– Кетдик, – деди у ўрнидан туриб, – бугундан қолдир-
майлик.

Талъат ҳисоботни топшираману уйга қайтаман, деб ре-
жалаштирганди. “Соли ака, уйим тўла меҳмон”, дея олма-
ди. Онасига телефон қилиб, “кеч қайтаман, хафа бўлманг”,
деб огоҳлантириб қўйишдан ўзга чора тополмади.

7. Қотиллик

Қаюм аслида бу йўлдан юрмаса ҳам бўларди. Унинг уйи
анҳорнинг нариги бетигади катта кўчага яқин. Автобус
остонасидан ўттиз қадам нарида тўхтайди. Лекин ишхона-
сига етиб олиш учун яна битта автобусга тушиши керак.
Кира ҳақини тежаш мақсадида узокрок бўлса ҳам анҳор-

нинг бу бетидаги кўчадан юрадиган автобусда ишга катнайди. Авваллари автобусга ўтириб ишга катнашга ҳожат ҳам йўқ эди. Футбол тўплари тикадиган корхонаси қўшни маҳаллага жойлашган, кўпи билан ўн беш дақиқада пиёда старди. Корхона нима учундир ёпилгач, у ишсиз қолди. Кейин бир дўсти химмат қилиб, унга ямоқчилик дўкони очиб берди. Дўстининг бу “химмати” учун ишлаб топган пулининг ярмини берса-да, тирикчилиги ўтиб турганидан хурсанд эди. Бугун буюртмаси кўпайиб, ишни чала қолдирishга кўнгли бўлмай, кош қорайгунча қолиб кетди.

Маҳалласига олиб борадиган энг яқин йўл дискотека ёнидан ўтарди. Автобусдан тушиб шу томон бурилганида соҳилдаги ялангликка газета тўшаб, жойлашиб олган Қамариддин “беш юлдузли “кола” ни очиб, ўзини ўзи меҳмон қилишни бошлаганди. Изидан етиб келган икки югурдагининг умидвор қарашларини эътиборсиз қолдиргач, улардан бири:

– Ака, бизга ҳам тупукдек-тупукдек қуйинг, – деб илтимос қилди.

– Коньяк ичишга ҳали ёшлик қиласанлар, – Қамариддин шундай деб чўнтагидан сигарет қутисини чиқарди. Сўнгги сигаретни олиб лабига кистирди-да, қутини ғижимлаб, сувга отди. Сигаретдан ҳам умид узган югурдаклар мўлтиллаб тураверишди. Қамариддин уларга ачинганидан эмас, бир оздан сўнг ўзининг хуморини босишга зарур бўлгани учун ёнидан пул чиқариб узатди:

– Сигарет олиб келларинг.

Сигарет автобус қўналғасидаги дўкончада сотиларди. Ўша томон йўл олган икки югурдак пиёдалар учун қурилган энсиз кўприкдан ўтишганда Қаюмга дуч келишди. Уларнинг бетоқатроғи Қаюмга яқинлашганда “Братан, битта чектиринг”, деб сўради. Бу гапдан энсаси қотган Қаюм “чекмайман”, деб гапни қалта қилди-ю, ўтиб кетаверди.

Бу пайтда Ғайрат Асрор билан Дилфузани бошлаб чиқиб, анҳор соҳили томон юрди. Дилфуза йўл четида тўхтаб:

– Бўлди, мен уйга кетаман, – деди.

– Қамарнинг гапини эшитиб кўр, – деди Асрор ялиниш оҳангида. У Қамариддиннинг бояги гапидан бери ҳали ҳам ўзига келолмаган, Дилфузанинг биргина катъий рад жавоби билан олам гулистон бўлиб кетишини истаётган эди.

– Ҳозирнинг ўзида шу ерда эшитишим шартми? – деди киз зарда билан.

– Қанча тез жавобини берсанг шунча яхши эмасми?

– Мақсади нималигини билмайсанми? Жавобини ўзинг берсанг бўлмасмиди?

– Мен... мен айтдим... лекин...

– Айтмагансан... Қўрққансан.

– Дилфуз, мен ҳеч кимдан қўрқмайман.

– Қанийди...

Қамариддин томон юриб бораётган Ғайрат орқасига ўгирилиб қараб, Дилфуза билан Асрорнинг тўхтаб қолишганини кўргач, орқасига қайтди:

– Нега тўхтаб қолдиларинг? – деди у норози оҳангда.

– Дилфуза уйига кетмоқчи. Мен кузатиб қўя қолай.

– Унақа қилмаларинг. Қамар хафа бўлади. Озгинагина гаплашиб ўтирмоқчи. Бирга кетамиз. Бугун опамга совчи келиши керак эди, вақтлироқ бормасам ойим теримни шилиб оладилар. Эртага Ғайратни эмас, бир коп гўштни кўрасанлар. Юр, Дилфуз.

– Йўқ, кетаман, – деди киз ўжарлик билан.

– Юрсанг-чи, ноз қилмай, ё қўрқаяпсанми? Қўрқма, Ғайрат тирик экан, маҳалланинг қизларига биров ғилай қарамайди. Қараса, кўзларини ўйиб оламан.

Ғайрат шундай дегач, чўнтагини кавлаб сигарет кидирди. Тополмагач, Асрорга қараб олиб, ҳафсаласи пир бўлган ҳолда: “сен чекмайсан-а”, деб қўйди. Худди шу онда Қаям уларга яқинлашиб қолган эди. Бу дамда Ғайратнинг кўнглида қоралик, хусусан, нотаниш йўловчи билан олишиш нияти йўқ эди. Шунинг баробаринда ўзидан катта киши йўлини тўсиб, салом бермасданок бир нима сўраш ғоят одобсизлик эканини ҳам фаҳм этмасди. “Братан, бит-

та чектиринг” деган гапнинг бу одамга малол келишини тасаввур ҳам килолмасди.

– Братан, битта чектиринг, – деди.

Ёши каттарок одам шундай деб сўраса, Қаюм ғашлан-маслиги мумкин эди. Ўғли тенги боланинг бундай безбет-лигидан аччиқланди.

– Чекадиган одам пулига сотиб олиб чекиши керак, – деди.

Энди аччиқланиш навбати ширакайф йигитчага келди.

– Ў, братан, мен сиздан яхшиликча сўрадим-ку, нега сасийсиз?

Мишқи бола шундай деб турганида қайси одам чидаб, индамай ўтиб кетиши мумкин? Қаюм ҳам жавобини берди:

– Сассиқ братанинг уйингда ўтирибди.

Шундай деб йўлида давом этди. Ўзига ўзи гапиргандай ғўдиранди:

– Бу офатхонани бу ердан кўчиртирмаса бўлмайди. На кундуз ҳаловат бор, на кечаси.

Ғайрат унинг кейинги гапларини эшитмади. Назарида у сўкингандай бўлди-ю, бир сакраб олдинга ўтиб, йўлини тўсди.

– Нима дединг, сассиқ!

– Йўлдан қоч, шўртумшук!

Қаюм шу гапни айтиши билан жағига мушт тушганини сезмай қолди. Зарбдан бир чайқалди-ю, йиқилмади. Қўлидаги халтани ташлаб, жавоб кайтаришга улгурди. Дилфуза кўрқканидан бакириб юборди. Бакирикни эшитган икки югурдак бу томон қарашди-ю сигаретга кетаётганларини ҳам унутиб, орқага қайта бошлашди. Соҳилдаги Қамариддин ҳам ўрнидан турди. Асрор уларни ажратишга ҳаракат қилди. Қаюм уни Ғайратнинг шериги деб гумон қилиб тепиб юборди-да, чўнтагидан пичокча чиқарди. Тепки зарбидан йиқилган Асрор пичокчани кўрди. Жонҳолатда туриб, дўстини четга тортмоқчи бўлганида Қаюм Ғайратнинг сонига пичоқ тикиб олди. Ҳам кайфдан гангиган, ҳам дўстининг ҳимоя мақсадида силтаб тортишидан мувозана-

тини йўқотган Ғайрат ўзини бошқара олмади. Қўрқув ис-
канжасидаги Асрор эса ҳам ўзини, ҳам дўстини пичокдан
химоя қилиш мақсадида Қаюмни тепиб юборди. Бу орада
аввал икки югурдак, сўнг Қамариддин етиб келди-ю, Қаюм
тепкилар остида қолиб кетди. Дилфуза эса нима қиларини
билмай даҳшатда котиб тураверади. Кейин “Бўлди, ўлди-
риб қўясанлар!” деб кичкирди. Бу кичкирик таъсир қилиб,
хаммалари бараварига тўхтадилар-да, ҳаракатсиз ётган
одамга даҳшат билан тикилиб қолдилар. Қамариддин энга-
шиб, Қаюмнинг ияги остига кафтини қўйди.

– Тамом қилибсанлар...

Асрор нимани тамом қилишганига аввалига тушунма-
ди:

– Ғайратни пичоклаб қўйди, – деди титроқ овозда.

– Нима? – Қамариддин Ғайратга яқинлашиб, ярасини
кўрди. – Ваҳима қилма, сал тирнабди. Асрор, уни уйимга
олиб бориб, ярасини боғлаб тур, – шундай деб унга калит
узатди.

– Дўхтирга кўрсатиш керак, – деди Асрор.

– Дўхтирга олиб борсанг дарров ментларни чакиради.
Ишнинг шилтаси чиқади. Маржангни ҳам олгин-у учовинг
тез қуриларинг бу ердан.

Ранглари оқариб, қўрқувдан дир титраётган Дилфуза
хатто қаёққа қараб юришни билмай қолган эди. Асрор
ҳам буйруққа қандай равишда итоат этишни билмай га-
ранг эди. Сонига қадалган пичок захри ўз кучини кўрсата
бошлагач, Ғайрат аста ингради. Бирдан оёғи шол бўлиб
қолгандай бўшашиб, Асрорга суянди.

– Кетдик, – деди инграб. – Тезроқ юрдик, бўлмаса ҳо-
зир бакириб юбораман.

Шундай деб дўстига суянганича, оқсокланиб кўприк
томон юрди. Дилфуза уларга эргашди. Ўн кадамча юриш-
гач баравар тўхтаб, орқага қарадилар.

Икки югурдак жасаднинг икки кўлидан, Қамариддин
эса икки оёғидан кўтариб сув томон боришарди. Соҳилга
етишгач, нима учундир тўхташди. Қамариддин ўликнинг
чўнтақларини кавлай бошлаганида нима сабабдан тўх-

таганлари маълум бўлди. Сўнг жасадни кўтардилар-да, худди кераксиз нарсани улоқтиргандай сувга ташладилар. Ўлик сувга “шалоп” этиб тушиши билан Қамариддин ўгирилиб, изига қайта бошлади. Икки югурдак эса ўликнинг қайтиб чиқишини кутгандай сувга тикилиб қолишди. Бунни сезган Қамариддин орқасига ўгирилди-да: “Тез қуриларинг!” деб буюрди.

Сигарет сўраш баҳонасида бошланган жанжал бир неча дақиқа орасида шундай фожиа билан якун топди.

8. “Қорин ўйини”

Ўлик сувга ташланган пайтда дискотеканинг катта кўчага қараган эшигидан юз кадамча берида Талъатнинг “Мерседес”и келиб тўхтади.

— Бу ёғига бир-биримизни танимаймиз. Сен ёшларга қўшилиб қорин ўйини қилавер. Мен олдиниға четдан туриб кузатай-чи. Агар бирортаси билан гаплашсам, ранг-рўйини кузатиб тур.

Капитан Соли Муродов шундай деб машинадан тушди. Талъат “Мерседес”ни аста юргизиб, дискотека эшиги ёнида тўхтатди. “Мерс”дан тушган олифта йигитнинг ичкаридаги хурмати шунга яраша бўлди. Узоқдан кузатиб келаётган Соли Муродов ўзича “ҳозирги ёшлар бало, вақти келса мендақаларга дарс беради”, деб қўйди.

Дискотекага унга ўхшаган ёши ўтганлар деярли келмас эди. Шу боис эшик оғзидаги назоратчи йигитлар тааж-жуб билан қараб қўйдилар. Патта пули тўлаб ўтаётганида “ёшроқ қизларни топиб, маишатга олиб кетмокчидир”, деб ўйлашди. Соли Муродов ичкарига кирди-ю майдонча сари юрмай тўхтади. Ўз таъбири билан айтганда, “қорин ўйини” қилаётганларни кузатди. Талъатнинг даврага эркин тарзда қўшилиб кетишини кўриб ажабланмади. Аксинча, Талъат

устозидан ийманиб, бир четда турганида капитан ҳайрон қолган бўларди. “Мерс”да юрувчи ёш йигитнинг диско-тека остонасидан ҳатлаб ўтгач ёввойи ҳинду каби туриши ақлга сиғадиган ҳол эмас-да!

Соли Муродовнинг тўхтаб қолганини кўрган назоратчилардан бири унга яқинлашиб, қулоғига аста шипшиди:

– Братан, бу ердагилар ёкмаса зўрлари бор. Энг қариси ўн тўққизда. Хурсанд қилсангиз, “мама роза”нинг телефони бераман.

Бу гапни эшитиб Соли Муродов гашланди. “Мама роза”лар ҳақида сўз очилгудай бўлса ҳамиша шундай бўлади. Ўғри ёки қотилга нисбатан ғзаби бунчалик тошмайди. Илгари оддийгина “қўшмачи” деган ном билан аталувчи бадбахт хотинларга нисбатан бу чиройли сўзларни ким биринчи ишлатгану ким давом эттирган – ҳеч ким билмайди. Соли Муродов бундан ҳам ғашланади: “она атиргул”... Ўзининг умри ифлослик билан ўтиб, башарасига ит ҳам қарамай қўйганда энди бокира қизларни наҳс ботқоғига тортувчиларга нисбатан наҳот “она” ва “атиргул” сўзларини қўллаш мумкин бўлса? Бир оила йиллар бўйи ширин умид билан қиз ўстирсада-да, сўнг бу қиз ўша ифлос қўшмачилар қўлига тушса... Шоирлар бунақа ҳолда “синди умид чинниси” деб сатр битадилар. Шундай дейиш ҳам мумкин. Синган чиннини чегалаган билан изи қолади. Ота-она қизини “мама роза”нинг зиндонидан тортиб чиқара олишлари мумкин, куёв болани алдабми ё алдамайми узатишлари ҳам мумкиндир. Лекин ширин умидлари қани? Наҳот бу ҳолда ҳам “умиди ушалди”, дейиш мумкин? Йўқ! Соли Муродов бу фикрга қўшила олмайди. Унингча “умид чинниси” синмайди. Умид ўлдирилади. Бўғиб, ҳатто қийма-қийма қилиб ўлдирилади. Ота-она умидини ўлдирувчи ўша “мама роза”лар қотилдирлар ва қотил сифатида жазога лойиқдирлар – капитан Соли Муродовнинг бу хусусдаги узил-кесил фикри шу! “Мама роза”ларга нисбатан жазо чорасининг ғоят юмшоқлиги, ҳатто баъзи онларда номи “жарима” бўлган тўлов билан қутулиб кетишларига у чидай олмайди. Ёмон-

ларнинг бу дунёда Худо томонидан ҳам жазоланмай юраве-
ришларига ҳам тушунмайди. “Жиноят килиндими, бетўх-
тов ушлаб, жазолаш керак”, деган дунёвий акида бўйича
яшайдиган капитан Аллоҳнинг жазоси ҳақидаги тушунчага
эга эмасди. Баъзи бир жиноятларни милиция фош этолмас-
лиги мумкин. Айрим зулмкорлар жазодан қутулиб кетиш-
лари ҳам эҳтимол. Аммо мисқол ҳажмидаги ёмонлик ҳам
Аллоҳнинг назаридан четда қолмаслигини, жазо ўз вақти-
да албатта берилажагини тасаввур қилолмайди. Айрим
ёмонларга эса умрбод дўзах азобида қолишлари учун яна-
да қўпроқ гуноҳлар ботқоғига ботишларига имкон бериш
мақсадида арқоннинг узун ташланганини ҳам у билмайди.

– Братан, нима қиламиз? – йигит шундай деб Соли Му-
родовнинг хаёлини бузди. Бошқа шароит бўлганида ка-
питан уни сўкиб бериши аниқ эди. Ҳозир ўзини тутди, ку-
лимсираган киши бўлиб унга юзланди:

– Ўн тўққиз ёшлигинг жонимни суғуриб олади. Менга
зўр бўлиши шартмас. Бир айланай-чи, балки ростданам
сени хурсанд қилишга тўғри келиб қолар.

– Фақат беҳит бўлсин, братан.

– Хитлар милисаҳонада биқсиб ўтирибди, укаҳон.

Шу гапни айтган капитан буфет томон юрди.

– Келинг, амаки, муздек “кола” қуяйми? – деб қаршила-
ди буфетчи йигит.

– Муздек “кола”нгни анави миттивойларга берарсан.
Менга сал бақувватроғидан қуй.

– Бизда бунақаси бўлмайди, амаки. Анҳорнинг нариги
бетига ўтсангиз, ошхоналар бор.

– Менга ақл ўргатма. Агар сенда бўлмаса, унда денгизда
сув ҳам бўлмас экан, – Муродов шундай деб битта минг сўм-
лик чиқариб, пештахта устига ташлади. – Бунақа қўрқок
бўлсанг, қорангни ўчир. Бу ерда ўғил бола ишлаши керак.

– Амаки, қўрқадиган номардларданмасман. Фақат сиз
сўраган нарса йўқ-да. Лекин ишдан кейин чарчокбосдиға
деб ўзим учун олиб қўйганман. Ўзи қўп эмас, тупукдек-
кина. Хўп десангиз, майли, ҳурматингиз бор.

– Жуда вайсаки экансан, куй дегандан кейин куймай-санми!

Буфетчи атрофга олазarak қараб кўйгач, энгашиб куйди-да, узатди. Капитан қадахни лабига текказди-ю, лекин ичмади.

– Ҳа, амаки? – деди буфетчи ҳавотирланиб.

– Сувни бирга бир кўшганмисан ё кўпроқми?

– Амаки, ўзимга олиб кўйганимга ҳам сув кўшаманми. Кўшилган бўлса магазинда кўшилгандир.

– Сен бола, валдирама. Бунақа найранглар менинг чўнтагимдан тушиб қолганига анча бўлган. Ҳозир ёнингга ўтиб, беркитган арокларингни тўкиб юборсам нима дейсан?

– Амаки, бу томонга бегоналарнинг ўтиши мумкинмас. Ғалва қилсангиз милиса чақирамиз. Шунақа буйруқ бор бизда.

– Яхши буйруқ экан. Сен буйруқни бажариб милиса чақирдим, деб ҳисоблайвер. Мана, мен дарров етиб келдим, – Муродов гап оҳангини ўзгартириб пичинг қилди: – Қанақа хизматлари бор, уахон? Беркитиб ароқ-коньяк сотаётганингиз фош бўлиб қолдими?

– Ҳазилни ҳам қийиб юборар экансиз, – шундай деб ўзини жилмайишга мажбур қилмоқчи эди, эпполмади. Жилмайиш ўрнига афти буришди.

– Бу ҳазил эмас, – Муродов шундай деб ён чўтагидан Шавкат Бердиёровнинг суратини чиқариб, унга кўрсатди. – Бу болани охирги марта қачон кўрган эдинг?

Буфетчи суратга бир қарашдаёқ ранги ўзгарди. Аммо сир бой бермасликка уриниб:

– Бу болани танитайман, – деди.

Соли Муродов буфетчидаги ўзгаришни сезгани учун янада катъийроқ оҳангга ўтди:

– Шошилмай, яхшилаб тикилиб қара. Сен уни танийсан. Бу бола сенинг энг яхши мижозинг. Қўли ҳам очиқ. Бой одамнинг боласи сахий бўлади, тўғрими? Менга ўзи айтди, бир ҳил пайтларда сенам сахийлик қилиб, қарзга бўлса ҳам сийлаб юборар экансан, тўғрими?

Бундай жойларнинг доимий мижозлари бойваччалик-ларига қарамасдан, баъзан қўллари калталиқ қилган он-ларда буфетчидан қарздор бўлиб қолишларини инобатга олиб айтилган тахминий гап самарасини бери. Йигит довдираб, гапини йўқотиб қўйди:

– Сиз... ростданам милисамисиз?.. Ҳужжатингизни кўрсатмадингиз-ку?

– Ҳужжатми? – Соли Муродов қадаҳни чертиб қўди. – Мана бу ҳужжат сенга етарли эмасми? Демак, бу болани танийсан. Отини айтайми ё ўзинг айтасанми?

– Шавкат...

– Ҳа, баракалла! Ақлинг жойида экан-ку, а? Энди яна бир эслаб кўр-чи: Шавкатни охири марта қачон кўрувдинг? Кечами?

– Йўқ, уч-тўрт кундан бери кўринмади.

– Аниқроқ айт-чи?

– Жума куни.

– Нималарни гапирган эди?

– Сал алжиб қолган эди. Гапларига унча тушунмадим. “Адам мани ўлдирадилар”, дегандай бўлувди.

– Ўша куни кўп ичдимми?

– Унча ичмасиди... амаки, тўғриси айтсам... – шундай деб қадаҳга ишора қилди, – ҳисоб-китобимиз тўғри бўладими?

– Сен мен билан савдолашма. Тўғриси айтсанг, ўзингга яхши. Бўлмаса ўшанга қўшилиб борадиган ерингга жўнаворасан.

– Иши чатокми?.. – буфетчидаги довдираш энди кўркувга айланди. – Мен унга айтардим, охири ёмон бўлади, дердим. Тўғриси айтсам, у қуруғиданам тортиб турарди.

– Қаердан оларди? Сенданми?

– Худо асрасин! Бунақадан узокман. Оқибати нима бўлишини биламан. Ишонмасангиз, искович итингизни олиб келиб қидиртиринг. Ёнида олиб келарди. Кимдан олишини билмайман. Қизларга ўчроқ эди. Тортиб олиб... мазза қиларди-да.

– Жума кунидан бери уни ҳеч ким суриштирмадими?

Шу саволга келганда буфетчи ярим соатча аввал Қама-
риддин томонидан тил ҳақида айтилган гапни эслади. Тил-
нинг қиймати кўтарилиб, жон нархига тенглашиб колгани-
ни англаб, бош чайқади:

– Мендан ҳеч ким сўрамади, – деди дадилроқ оҳангга
кўчишга уриниб.

– Наҳотки оғайнилари ҳам сўрашмаса?

– Мендан сўрашмади. Балки бир-бирларидан сўраш-
гандир.

– Анави корин ўйин қилаётганлар орасида борми ош-
налари?

– Бор.

Соли Муродов “маъқул” дегандай бош ирғаб қўйди-да,
қадахдаги арокни бир кўтаришда бўшатди. Бундай бўли-
шини кутмаган буфетчи шошиб қолиб, унга шоколад тут-
ди. Соли Муродов афтини буриштирганича лабига кафти-
ни тутди:

– Калланг ишлайдими? Арокдан кейин шикалад ейди-
ми? Сен мени танийсанми?

– Ҳа...

– Йўқ, танимайсан. Мен милиса эмасман, юзта-юзта-
нинг хумори тутиб кирган чала алкаш бир одамман, ту-
шундингми?

Буфетчи бу гапдан мақсадни дарров англаб етмаган
бўлса-да, бош ирғади. Соли Муродов унга хайр ҳам демай
изига қайтаётганида “мама роза”нинг телефонини бермоқ-
чи бўлган йигит унга яна рўпара бўлди.

– Ишим сен билан битадиган бўлди, укаҳон. Нархи қа-
нақа бўлади?

Йигит айтди. Соли Муродов бош чайқади:

– Осмондан келдинг-ку, бола. Бу пулга қўчадан иккита
маржа топаман.

– Топинг, топаверинг, – деди йигитнинг энсаси қотиб. –
Ўша иккитасига қўшиб “спид”ни ҳам топасиз. Асл мол-
нинг кадрига етмас экансиз.

Соли Муродов уни екасига шапатилаб қўйди:

– Ҳаддингдан ошма, бола, сендақа танкларнинг кўпини кулини совурворганман.

Соли Муродов гапни кўпайтиргиси келмай кўча сари юрди. Устозини зимдан кузатаётган Талъат “қорин ўйин”-ни бас қилиб, унинг изидан юрди. Соли Муродов юз қадамлар юриб муъолишга етганда ёнида “Мерседес” тўхтади. У машинага ўтиргач, ҳазил оҳангида деди:

– Менинг баҳонамда мазза қилиб олдингми, битларинг тўкилдими?

– Ҳаммаси тўкилмади, – деб ҳазилга ҳазил билан жавоб қилди Талъат.

– Қармоқни шу ерга ташлаймиз, – деди капитан энди жиддий тарзда. – Шавкатнинг изини шу ердан қидиравериш керак. Уни топсак, қотилларни ҳам топамиз. Бошқача бўлиши мумкинмас. Сен бу ерга яна бир-икки марта пинҳона келасан. Балки бир баҳона билан шу ерга ишга кириб оларсан, а?

– Менми...

– Ҳа, нега ажабланияпсан? Менга қара, бирон дардинг борми? Кечадан бери чайналяпсан?

– Дардим йўғу...

– Очик гапиравер.

– Дардим йўғу... тўйим бор.

– Уйланияпсанми?

– Акам уйланияптилар. Рухсат сўрашга тилим бормай турибди.

– Билдирги ёз, каттадан ўзим сўраб бераман. Тўй бир-икки кунда ўтиб кетади. Акангнинг тўйига қўшиб ўзинг ҳам уйланавермайсанми?

– Аям унамаяптилар. Суннат тўйи бирга бўлган, ни-коҳ тўйини бошқа-бошқа қиламан, деяптилар. Уйланадиган бўлсам, ўзингиз бош бўласиз. Номзод қизни биринчи бўлиб сизга кўрсатаман.

– Бекор қиласан. Қизлар масаласида дидим паст жуда. Сен кўнглингга ёққанини олавер. Энг муҳими эрта кетиб,

кеч келишингга чидайдиганини топ. Кеннайинг ишим-нинг бунакалигига кўниккунича роса қийналган. Икки марта ажрашмоқчи ҳам бўлган.

– Мен ният қилдим, ўғил кўрсам “Соли” деб сизнинг отингизни қўяман.

– Сен аввал уйлан. Кейин менинг кўнглимга карасанг, ўғлингга “Масъуд” деб исм қўй.

– Нега?

– Биринчидан – маъноси яхши, бахтли одам дегани. Иккинчидан... укамнинг оти Масъуд эди. Ўғил неvara кўрсам Масъуд қўяман, деб ният қилардим. Қизларим ҳам, келиним ҳам фақат қиз кўришяпти.

– Худо ўғил ҳам бериб қолар... Укангиз...

– Укам Афғонда ўлган. Жуда ақлли бола эди. Мен унинг олдида ҳеч қиммасман.

– Болалари қолмаганми?

– Тўй кўрмай кетди. Юрган қизи ҳам бор экан-у, онамга ёқмабди. Бир кечада Афғонга жўнатиб юборишган. Мен ҳарбийда эдим. Армон бўлиб қолди. Хат ёзишга ҳам улгурмади. Йўлдаёқ пистирмага дуч келишибди. Мен яхши кўрган қизини қидирдим. Изини тополмадим. Шунақа армоним бор, ука...

9. Талваса

Ғайратнинг ярасини ўзи билганича бир амаллаб боғлаб бўлганидан кейин ҳам Асрор Қамариддиннинг келишини анчагача пойлаб ўтирди. Иситма аралаш кўрқинчли туш кўраётган каби вужуди қакшаб азобга сола бошлади. Шу боис Қамариддин келиши билан уйига шошилди. Уйига қандай етиб келди, онасига салом бериб, хонасига қандай кирди – билмайди. “Ухласам, бу даҳшат азобидан қутуларман”, деган умидда чойшабга ўраниб ётди. Тепиб ўл-

дирилган одамнинг чақчайган кўзлари унга уйку берарми-ди? Ўликнинг бу қарашидан ҳимоя қиладигандай чойшабни бошига ўраб олди. Қотиб қолган ўлик қараш чойшабни ҳам тешиб ўтгандай бўлди... Тўлғана-тўлғана, кўзи илингандай бўлди. Куш уйқуси ором бермай, балки вужуддаги безгак титроғини баттар кучайтирди. Заиф инграш фарёдга айланганини ўзи ҳам билмай қолди. Бу овоздан чўчиган онаси шошилиб кириб, бошидан чойшабни олди:

– Ёмон туш кўрдингми ўғлим, бақириб эсхонамни чиқарвординг-а!

Асрор онасига таажжуб билан қаради-ю, индамади. Уйку ва оромга зор кўзларини юмиб олди. Онаси уни бу-ровга олаётган даҳшатли воқеа азобини сезмади.

– Ёнбошлаб ётгин, босинкирабсан...

Онаси шундай деб чиқиб кетгач, Асрор кўзини очди. Ухладими?.. Йўқ, ухламади. Туш кўрдими? Йўқ... кўрганлари туш эмас... Бир неча соат аввал ўз кўзлари билан кўрганлари бу. Шунчаки узоқдан ёки сал наридан кўрганида кошки эди... Ўзи ҳам уни бир тепди. Ҳа, тепди! Ёмон тепди... Бечора шундан кейин дод деб юборди шекилли? Ким эди у? Танимайди. У бир нарсанигина билади: сигарет бера қолганида ортиқча машмаша йўқ эди. Хасислиги бошини еди унинг.

У даҳанини ёстикка тираганича мук тушиб ётди.

Ҳозир милиция уларни қидираётгандир?

“Йўқ, ҳали қидирмайди, – деб ўйлади Асрор. – У одамнинг ўлиги сувга чўкиб ётибди. Неча кунда чиқаркин юзага? Ана ўшандан кейин бошлашади қидиришни. Унгача оиласи милицияга арз қилса-чи? Оиласи ўлиги анҳорда ётганини билмайди. “Йўқолиб қолди”, дейиши мумкин. Оиласи йўқ бўлса-чи? Унда жуда яхши... Ўлигини балчик босиб кетса яна ҳам яхши...”

Хаёлига шу фикр келди-ю, Асрор бир оз енгил тортди.

У дискотека яқинидан ўтаётганида болалар орасида коптокдай тепилган, сўнг ўлиги сувга ташлаб юборилган одамни эмас, ўз тақдири нима бўлишини кўпроқ ўйларди.

Милиция... унинг ортидан камоқ... Шу фикрнинг ўзиёқ уни гиппа бўғиб оларди.

Чалқанча ётиб, кўзларини юмди. Яна ўша одамнинг қарашлари... Чақчайган кўзлар унга тикилиб турибди. “Мен сенга нима ёмонлик қилувдим?” деб сўраяпти. Асрор аниқ эслайди: тепган пайтида у одам шундай қарагандай бўлган эди. Қизик, нима учун у одамнинг кўзлари кўриняпти? Ахир қоронғи эди, кўзларини кўрмаган эди-ку? У одам пичоқ чиқарди, Ғайратнинг сонига урди...

“Ҳа, ҳа, бўлди! Ҳамма айб ўзида! Пичоқ чиқармаганида тепмас эдим. Биринчи ўзи бошлади. Бошқа болалар ҳам шундай деса, бизга бало ҳам урмайди, милиса даъво қилолмайди”.

Бу фикри кўнглига равшанлик бериб, қаддини ростлаб ўтирди.

“Шу гап болаларнинг хаёлига келармикин? – деб ўйлади у. – Ё айтиб чиқсаммикин? Биронтасининг изига милиса тушиб, кузатаётган бўлса-чи? Илгиз милисанинг рўйхатида туради. Қамар ўтириб чиққан. Ғайрат шуникида... Энди бориб бўлмайди... Ғайратни яраси қийнамаётганмикин?..”

Пичоқ Ғайратнинг сонига эмас, худди ўз юрагига урилгандай туюлиб, кўкраги кизиб кетди. Ўрнидан туриб, ошхонага чиқди. Муздек сувдан симириб, кўнгли ором топгандай бўлди. Бирок, бу алдамчи хис эди. Дам ўтмай кўкраги баттар қизиб, энди нафас олиши ҳам қийинлашди. Балконга чикиб, деразани очди. Кўчани тўзитиб юрган шамол унинг димоғига чанг уфурди. У пастга қаради. Уларнинг хонадони бешинчи қаватда. Шундайгина деразалари остидаги кафтдек ерга уч туп гилос ва бир туп жийда экиб, “боғ” қилиб қўйишган. Гилос гулини тўкиб бўлган. Гуллай бошлаган жийда ҳиди димоғни қитиклайди. Эрталаб жийда ёнида туриб бу бўйни тўйиб-тўйиб ҳидлаган, қалби роҳатланган эди. Ҳозир ҳам бир энтикди-ю, лекин эрталабки каби ҳузур қилмади.

“Боғ”ларидан йигирма қадам нарида гаражлари. Отаси тунда икки-уч марта уйғониб, шу ошхона деразасидан га-

ражига караб кўяди. Дадасининг бу одатидан хабар топган куни Асрор “биров машинани олиб қочмоқчи бўлса, бешинчи қаватдан ўзларини ташлармикинлар?” деб ўйлаган эди. Ҳозир нечундир шу гап ёдига тушди.

“Агар милиция билиб қолиб, уйга кидириб келса, ўзимни шу ердан ташлайман. Камалганимдан кўра бирданига ўлганим яхши...” Бу фикр хаёлига урилди-ю, товонига-ча зириллатиб юборди. Пешонасидан муздек тер чикди. Кўркиб кетганидан деразани дарров ёпди.

“Жинни бўлибманми, нимага ташларканман, нимага мени камаркан?! – деб ўзига тасалли бера бошлади. – Мен ўлдирибманми уни, тепган бўлсам битта тепдим. Ғайратга пичоқ урганидан кейин тепдим... Айб ўзида... Айб ўзида...”

Юлдузли осмонни бир четдан ямлаб келаётган қўнғир булутлар орасида нифоқ чиқиб, яшин чакнади. Унинг нури пешайвон деразаларидан ўтиб, гулли қоғоз ёпиштирилган деворга урилди. Асрорнинг назарида осмонда чакмоқ чакнамади, балки ўликнинг кўзларидан олов отилиб чиқди. Нур ҳам ўша кўзлардан ёғилди. Кейин... Кейин эса... “Мен қотилимни излаётувдим, топдим!” деганича шу бешинчи қават пешайвонига отилиб кирди. Момақалдирок гулдиради. Асрорнинг назарида эса ўша одам наъра тортди: “Қаранглар! Қотилимни топдим!” деб шаҳар аҳлини уйғотмоқчи бўлди.

Асрор орқасига тисарилиб, ошхонага қайтди. Балкон эшигини қаттиқ ёпди. Жўмракдан сув оқизиб, юзига тутди. Орқада шарпа сезиб, сапчиб тушди. Қараса – онаси. Синчков назарини унга қадаб турибди.

– Сенга нима бўлди? – ташвишланган Мунира шундай деб ўғлининг сочини меҳр билан силади.

Асрор онасидан кўзини олиб қочди. Кейин ютиниб:

– Уйқум келмаяпти, – деди.

– Чарчагансан. Кечаги тўйда ухламабсизлар, эшитдим. Кириб ёт, уйқунг келмаса сана. Юзгачами, минггачами санайвер. Ухлаганингни билмай қоласан.

Асрор онасига караб олди. “Ойимнинг соддаликлари ҳам яхши”, – деб ўйлади-да, хонасига караб юрди.

“Уриниб коляпти, болам боякиш, – деб ўйлади Мунира унинг изидан караб. – Тўйга юбормай десам, дадасидан балога қоламан, борса бу аҳвол. Эрта-индин ҳаво юришиб кетса, тўй яна кўпаяди. Боламга яна жабр. Бормаса – отасига жабр. Топган-тутганлари шуларга-да, ахир. Яхши ҳамки, Асрорим буни тушунади. Тушунгани учун ҳам индамайди, ақллигинам. Яна бир-икки йил... кейин ўзи ҳам йўлга кириб кетади”.

Мунира орзуларининг оқибати кўпинча “кейин йўлга кириб кетади”, деган фикрга қадалади. Шунда биров “Қайси йўлга киради?” деб сўраса дафъатан жавоб бера олмайди.

Хўш, қайси йўлга киради?

Отасининг йўлига – санъатгами ёки ота-онадан пинҳон тутаетгани Қамариддин йўлигами? Ёки кул босган умиди – илм йўлигами? Буни на Мунира, на Асрорнинг ўзи билади...

Мавҳумлик қаршисида турган йигитча кўзларини чирт юмиб, бирдан – юзгача, юздан – минггача санаб ётибди. Санагани фойда бердими ё уйқусизлик енгдими – ухлаб қолди.

Тушида шаҳар безовтамиш. Милисалар елиб-югуришаётганмиш. Уларни ўша ўлган одамнинг ўзи бошлаб юрганмиш. Нукул “Менинг қотилим қани?” деб бақирармиш. Асрор эса уни кўриб: “тирик экан-ку, ўлмабди-ку!” деб қувонармиш. Кейин эса “тирик бўлса, яна қанақа қотилни излашяпти?” деб ажабланармиш, бешинчи қаватга чиқиб, эшиклари кўнғироғининг тугмасини босишаётганмиш...

Асрор эшик кўнғироғининг асабий жарангидан уйғониб, сапчиганича туриб кетди. Туришга турди-ю, нима киларини билмай тахта каби қотиб қолди. Онасининг “ҳози-ир” деган овозини, эшик очилганидан кейин эса қўшни аёлнинг “Мунираҳон, иккитагина тухум бериб тулинг, айланай”, деганини эшитиб, сал ўзига келди. Вужудиди

жон-пон колмаганини шундагина хис килди. Бўш қопдай шалвираб ўтириб қолди. Совқотган одам каби баданига енгил титроқ югурди. Онаси:

– Турдингми, болагинам? – деди эшикни қия очиб.

“Бормайман мактабга, – деб ўйлади Асрор, – ҳеч қаёққа чикмайман. Мен касалман!” Шу қарорда жойига чўзилди. “Ўйда ётиб олганимдан шубҳаланишса-чи?” деган ўй хаёлига келиб, бошини кўтарди. Кейин: “мунча кўрқаман, ахир уни мен ўлдирганим йўқ-ку?” деб ўзига ўзи тасалли берганича ўрнидан турди. “Мен ўлдирганим йўқ!” деб қайта-қайта такрорлади. Ўзини шунга ишонтирмоқчи бўлди. Бу рухий муолажа таъсир этди шекилли, сал енгил тортди.

Томоғидан нимадир бўғиб турган бўлса ҳам, ўзини мажбурлаб нонушта қилди. Кўчага чикди. Чикди-ю, атрофига беихтиёр аланглаб олди. Рўпарадаги уй бурчагида Дилфуза уни пойлаётган эди. Улар ҳар куни шу ерда учрашишиб, мактабга бирга кетишарди. Ҳар тонг Дилфуза уни жилмайганича қарши оларди. Ҳозир эса маҳзун бир аҳволда турибди. “У ҳам ухламаганга ўхшайди”, деб ўйлади Асрор. Сўзсиз, бош ирғаб саломлашишди. Худди аразлашиб қолгандай индамасдан юришди.

– Энди нима бўлади? – деди Дилфуза паст овозда.

Асрор унга бир қараб олди, аммо жавоб қайтармади.

– Ғайрат бошламагандайди...

– Ғайрат бошламади. Тўғрилиқча битта сигарет сўради. Унинг ўзи пичоқ чиқарди! – деди Асрор жаҳл билан, кейин тўхтаб, қизнинг тирсагини ушлади: – Сен... кеча у ерда йўқ эдинг, билдингми?

– Сен-чи?

– Мен... билмадим...

– Сен ҳам йўқ эдинг. Бирга... кинода эдик. Гувоҳларим ҳам бор.

– Гувоҳ? Ким?

– Адам. Кеча “қаерда эдинг?” деб сўраганларида “кинода эдик”, деганман. Сўрашса, тасдиқлашлари мумкин.

– Сўрашса?.. Ким сўрайди?

Бу саволга жавобни иккови ҳам яхши биларди. Лекин “милиса сўрайди”, деган оддий ҳақиқатни тилга олишдан иккови ҳам чўчирди. Шундай бўлса-да, Дилфуза чўчинкираб жавоб қайтарди:

– Ким сўрарди... милисами...

– Ҳеч ким сўрамайди, – деди Асрор жеркиб. – Кеча ҳеч нима бўлмаган. Тушундингми!

– Бўлди, бақирма. Мени овутишдан олдин ўзингнинг кўркувингни енгиб ол. Рангингга қара.

– Рангимга нима қилибди?

Дилфуза жавоб бермади, елка кисиб кўя қолди. Асрор рангига нима бўлганини ўзи ҳам биларди, шу боис у ҳам индамади. Улар яна юра бошлаганларида орқа томондан кимдир чақирди. Қарашса, Зоир шу томон тез-тез юриб келяпти.

– Намунча гапларинг кўпайиб кетди? Бир юрасанлар, бир турасанлар... Билганлар сенларни синфдош дейди, билмаганлар лайлию мажнун. Асрор, кеча уйингга Туроб билан борувдик, куённинг расмини чизиб қочворибсан. Борганимизни ойинг айтдиларми?

– Айтмадилар... кеча... биз кинода эдик...

Зоир “Қаерда эдинглар?” деб сўрамаса ҳам “кинода бўлганини” айтди-ю, шундай деб юборганига ўзи ҳам ажабланиб, Дилфузага қаради. Дилфуза кўз ишораси билан бу гапни маъқуллагач, Зоирдан “Нега борувдиларинг?” деб сўради.

– Туробнинг опаси эрга тегяпти-ку? Йигирма иккинчида қиз зиёфати экан, аданг билан бориб бир қизитиб берасан.

– Йигирма иккинчи... шанбами? Билмадим. Адам тўй олиб қўйган бўлишлари мумкин.

– Ие, энди тутун қайтармагин-да. Ўзинг хўп дегандинг-ку? Агар адасининг дўкони ёниб кетмаганида сенга биров ялинмасди.

– Хўп деганим тўғри. Лекин жума, шанба, якшанбадан бошқа кун бўлсин-да.

– Хўп, пулини берсак-чи?

– Ким беради?

– Ишинг бўлмасин. Сен адангга айтавер, текингамас, эл катори пулини беришади, де. – Зоир шундай дегач, бир-икки кадам илгарилади-ю, тўхтаб, ўгирилди. – Ғайратни кўриб турибсанми?

– Кеча кўрувдим... – беихтиёр шундай деб Дилфуза билан кўз уриштириб олди.

– Қаерда, дискотекадами?

– Йў-ўқ... кинода.

– Кинода? Қизик ўзгаришлар бўлиб кетибдими? Ғайрат кинога тушадиган бола эмас эди-ку? Эҳтимол ақли кириб қолгандир, а? Сен унга айтиб қўй: тренерга келиб узр сўраса, охирги марта кечиради, мусобақа рўйхатига ҳам киритадиган бўлди. Дискотека қиролиман, деб хомхаёл бўлиб юрмасин. Унақа жойларнинг қироли бошқа бўлади. Тўғрими?

– Мен қаёқдан биламан?

– Биласан. Сенам ўша атрофда ўралашиб юрасан. Агар калланг бўлса, унақа жойларга борма.

Зоир шундай дегач, худди дарсдан кечикаётгандай югуриб кетди. Унинг аччиқланганини, бирга юришдан ор қилганини Асрор ҳам, Дилфуза ҳам сизди. Сезишса-да, бир-бирларига бу ҳақда сўз очишмади. Чунки икковлари ҳам, алҳол, одамгарчилик хусусида баҳс юритадиган кайфиятда эмасдилар. Ҳозир уларнинг хаёллари фақат бир нарса – кечаги мудҳиш воқеа кечинмалари билан банд эди.

Кўприкка яқинлашганида Асрор қатор тераклар томон ўғринча қараб қўйди. Кўприк устига ин қўйган болалар кўринмади. Қахвахонадаги Қамариддиннинг ўрни ҳам бўш эди. “Ҳаммаси ин-инида беркиниб ётибди, – деб ўйлади Асрор, – мактабга келганим яхши бўлди. Ғайрат-чи? Сўраб қолишса нима деб баҳона қиламан? Нега мендан сўрашади? Мен унинг қоровулиманми ё думиманми? Кўрганим йўқ уни...” Бу қарори хаёлини ёритиши билан ўзидан ўзи нафратланиб кетди. “Ғайратнинг аҳволи қанақа экан? Эрталаб вақтли туриб, хабар олишим керак эди. Одамгарчилик нималигини билмай қоляпман. Қамар унга қараганмикин? Дўхтир чакирганмикин? Чакирмайди. Қўрқади...”

Қамариддиннинг яхши ёки ёмонлигини Асрор шу пайтгача аниқ билмайди. Бир қарасанг мард, нақ хўроз! Ўртоғини химоя қилиб ўтга киришдан ҳам қайтмайди. Бир қарасанг – ёвуз, баъзан ўзиникиларни ҳам аямайди. Шунданми, барча ундан кўркади. Асрор ҳам ўша кўрқокларнинг бири. Қамариддин ўл, деса – ўлади, тирил, деса – тирилади. Аввал кўркканидан шундай қиларди. Энди кўникиб қолган. Осмонда қуёш нур сочаётганини кўриб ажабланмагани каби, Қамариддинга қулдай тобе эканига ҳам ҳайрон бўлмайди. Ҳа, Қамариддин уларга хожа, улар эса қул эди. Аммо бирортасининг ҳаёлига “Мен қулман” ёинки “нима учун мен қулман?” деган фикр келмасди. Уларнинг назарида Қамариддин хожа эмас, балки валломат, айримларига эса васий эди.

Ҳозир ҳам Асрор унинг яхши ё ёмон томонларини ўйламади. Шунчаки “Ғайратга қарармикин?” деган фикр ҳаёлини ёритиб ўтди, халос.

Мактаб кўчасига бурилишганда Дилфузанинг кўзи Қориевага тушди-ю қадамини беихтиёр секинлатди.

Асрор билан Дилфузанинг мактабга бирга-бирга келиб кетишлари, танаффусларда ҳам бирга бўлишлари оддий синфдошлик чегарасидан чиққанини кўпчилик қатори раҳбарият, хусусан Қориева ҳам сезган, шу боис қизни жиддий огоҳлантириш билан тартибга чақириб қўйган эди. Дилфуза унинг заҳарли гапларини эшитиб, йиғлаб юборган, “нима ишингиз бор, яқинда мактабингиздан кетамиз, шахсий ҳаётимизга аралашманг!” дегиси ҳам келган, бироқ одоб чегарасидан чиқолмай, тилини тишлаган эди. Асрор кеча дискотекага кетишаётганда Дилфузанинг ўзидан “тарбиявий соат” бўлиб ўтганини эшитган эди. Ҳозир ўша суҳбатнинг тафсилоти билан қизиқди:

– Устозинг сенга бошқача қараб қўйди яна. Кеча чақириб олиб нима девди?

– Ҳа... – Дилфуза ҳафсаласизлик билан қўл силтаб қўйди. – Гапираверади-да... давлат бизни ўқитишга фалон сўм сарфлармиш. Биз эса санкиб юрганмишмиз. Ўғил бола

билан юришга ҳали эртамиш. Вой тавба, ўғил бола билан ўқигандан кейин, танаффусда ҳам гаплашиб бўлмайдими? Ичи қозон қуясидан ҳам қора-да унинг. Ўзи биров билан юрмайди, шунга бизни кўролмайди.

Асрор кизнинг гапларини эшитиб ҳайрон бўлди: “бу хотиннинг кўнглига шунақа қора фикр келган экан, нима учун нуқул Дилфузани қийнайверади? Нима учун менга индамайди? Агар ёмон ниятда юрган бўлсак айбдор Дилфуза эмас, аввало мен бўлмайманми?” Бу саволига Асрор тезгина жавоб топди: у – аълочи, мактабнинг фахри, математика, физика, кимё олимпиадаларида мактабга обрў олиб беради. Яна бадий ҳаваскорларнинг етакчиси. Демак, унга гард юқиши мумкин эмас. Дилфузага эса мумкин. Чунки у аълочи эмас. Кўп бўлмаса-да, болалар уйида яшаган. Онасиз ўсапти. Шундай экан, нима ёмонлик бўлса, шу “бевош қиз”дан чиқади.

Қориеванинг Дилфузани кўпроқ тергашига сабаб бутунлай бошқа эканини Асрор билмас эди. Ҳозир кизнинг гапларини эшита туриб аччикланди:

– Бу хотиннинг сочидан то оёғидаги тирноғигача заҳар. Бугун дарси бор, а? – Асрор шундай деб тўхтаб, катъий қарорини айтди: – Кирмайман.

– Бекор айтибсан, – деди Дилфуза, унинг билагидан ушлаб. – Энди сен бошқаларда шубҳа уйғотмаслигинг керак.

10. Хавотир

Ғайрат кечаси билан инграб чиқиб, Қамариддинни безор қилиб юборди. Аввалига “оғриғи босилсин”, деб ярага ароқ қуйди. Бу “муолажа”дан сўнг яра азоби баттар авжга чиқди. Бир пиёла ароқни ичиб олгач, ярим соатгина мизғиди. Кейин яна ғингшишини бошлади. Азоб фақат яраники эмас, хуморники эканини англаган Қамариддин

унинг кафтига бир чимдим кукун ташлади. Ғайрат оч одам нонга ташлангани каби кукунни титрок бармоклари билан чимдиб олиб бурнига тутди. Шунда баданига роҳат югургандай бўлди.

– Зўридан берсанг яхшироқ бўларди, – деди Қамариддинга нажот кўзи билан қараб.

“Зўридан” деб эм игнасида томирга қора дори юборишни назарда тутган эди. Шу пайтга қадар “изи қолса тренер мени ҳайдайди”, деб томирдан олишга чўчиб турарди.

“Тамоман хароб бўлибди бу”, деб ўйлади Қамариддин унга ғазаб билан қараб. Энди буни нима қилади? Унга гиёҳванд шўртумшук эмас, ёнида химояга шай мард ўғлон керак эди. Аслида бунинг шундай бўлиб қолишига ўзи сабабчи. Қўл-оёғига кишан уриб, ўзига бутунлай тобе қилиб олиш мақсадида озгина-озгина кукунга ўргатган эди. Ғайратнинг бу даражада чегарадан чиқиб кетганини сезмай қолибди. Анҳор ёқасидаги фожа яуз бермаганида ҳозир уни тепиб-тепиб кўчага чиқариб ташлаган бўларди. Энди унга қарашдан ўзга чораси йўқ.

“Кикбоксингдан чемпион эмиш, – деб ўйлади Қамариддин нафратланиб. – Бу “чемпион”нинг битта ландавурдан пичок еб ётишини қара!”

Ярим кечада Ғайратнинг талвасаси авжга чиқди. Қамариддин уни аввалига бўралаб сўқди. Кейин ош қошиғида қорадорини қайнатди-да, эм игнасига тортгач, сонида бўртиб турган томирига санчди. Шундан сўнггина Ғайратнинг овози ўчди. Шундан кейингина Қамариддин кийимини ҳам ечмай жойига чўзилди.

Тун Асрор учун кўрқув, Ғайрат учун эса яра ва хумор азоби тўлғоғида кечди. Қамариддин тарбия топган оламда бу каби талваса ёки тўлғоқ деган туйғулар бўлмас эди. Уни ўлган одамнинг нигоҳи таъқиб этмади, балки “анҳор бўйида милисанинг диққатини тортадиган из қолмадимикин?” деган хавотир кўпроқ ўйлантирди. Ўликни сувга ташлаб, болаларни ҳайдаб юборгач, изларни йўқотгандай бўлди. Ўликнинг халтасини ҳам сувга улоқтирди. Фақат

пичокчасига тегмади. Дастлаб пичокчани ҳам сувга отмоқчи эди. Лекин “бармоқ излари балки асқотиб қолар” деган умидда рўмолчасига ўраб олди. Эҳтиёт чораларини кўрганига қарамай, қоронғида нимадир нигоҳидан четда қолган бўлиши мумкин. Ўша “нимадир” милисанинг кўлига илиниб қолса, байроқ қилиб кўтаради-ю, буларнинг ҳаммасини камокқа тикади.

Қамариддин камокқа тушишдан кўркмайди. “Ўғрининг жойи озодликда эмас, камокхонада” деган ақида унинг қонига ҳам сингиб кетган. Камок унинг учун шараф жойи ҳисобланади. Унинг ҳавотири болаларда. Буларнинг абгор бўлишларини истамайди. Айниқса Асрор, Дилфуза... Бу қотилликка Дилфузанинг мутлақо алоқаси йўқ. Қўркувдан титраб, бир четда турган эди. Уни гувоҳ сифатида тортишлари мумкин. Лекин қиз боланинг бунақа воқеага аралашиб қолишини шарм-ҳаёсизлик сифатида баҳолаб, номини номуссизлик балчиғига булғаб ташлайдиган инсофсизлар ҳам топилиб қолади. Асрор эса... қамаладиган бўлса... у ердан тирик чикмайди. Биров тегмаган тақдирда ҳам ўзини-ўзи еб адо қилади. Кўнгли нозик у боланинг...

Баҳор барвақт келиб, эрта-индин гуллайман, деб турган куртакларнинг алданиб қолганига кўп катори Қамариддин ҳам неча-неча марта гувоҳ бўлган: табиатдаги ҳақини адо этиб бўлган киш бирданига қайтади-ю, шошқалоқ куртаклар юзини аввал қор қоплайди, сўнг қор эригач, аямажизнинг совуқ нафаси қуёш тафтига интиқ бу куртакларнинг жонини суғуриб олади. Куртаклар баҳорнинг илик ва тотли нафасига алданадилар. Уларни нодонликда айблаш инсофдан эмас. Улар табиат ҳукмига бўйсундилар. Улар табиий жараён қурбонларидирлар. Одамлар ёшлиқни ҳам баҳорга ўхшатадилар. “Ёшлиқ” деб аталмиш куртак ҳам баъзан ҳаётдаги аямажизнинг қурбони бўлади. Бу учун энди табиат айбдор эмас. Асрор аямажиз ҳамласида азоб чекаётган куртак ҳолида эди...

Шу ҳавотирли ўйларга банди Қамариддин саҳарда ўйғона олмади. Анҳор бўйига кун ёйилганда борсамми ё

бормасамми, деб иккиланиб ўтирди. Ниҳоят кўнгил хиралигини йўқотиш учун ўрнидан турди.

Кечаси ёғиб ўтган ёмғирни майсалар шимиб олган. Соҳилда бировнинг диққатни тортадиган ортиқча нарса кўринмади. Ёмғирда уюган газета парчалари, бўшаган сув идишлари... Буларда кимларнингдир бармок излари қолган, уларга дахли йўқ. Шу ерда сочилиб ётгани ҳам яхши... Изига қайтмоқчи бўлганида майса устида ётган минг сўмлик пулга кўзи тушди. “Кимники бўлиши мумкин?” Ўликнинг чўнтагини кавлаганда пули кўп эмасди. Чўнтакдан тушиб қолган бўлиши эҳтимолдан узоқ. Шундай бўлса ҳам пулни ташлаб кетгиси келмай энгашди.

– Ерга тушган етимники, акахон, бу ҳам эрталабки насиба-да!

Орқа томондан келган овозни эшитиб, Қамариддин кескин ўгирилди. Тиржайиб турган буфетчини кўриб энсаси қотди:

– Сенмидинг, сўтак? Писиб келишингдан мучалинг каламушми дейман, а?

– Гапни ҳам эзворасизда, каламушнинг писиб юришини қачон кўрувдингиз?

– Каламуш бўлмасанг, бошқа бирор ҳайвонсан-да, бало бўлармидинг, – деди Қамариддин унинг сўрашиш учун узатилган қўлини эътиборсиз қолдириб.

– Ҳа, акахон, тинчликми? – деди буфетчи унинг бу қилигидан ранжиганини ошкор қилмай. – Шу ерда ётиб қолганмисиз дейман?

– Телефонни йўқотиб, гангиб юрибман. Кеча шу ерда бирпас ўтирувдик, тушиб қолганмикин, деб келувдим.

– Кечкурун тушиб қолган бўлса, эрталабгача турармиди. Бу ердан мингта одам ўтади.

– “Кола”нгни ичаётганимда сенинг олдингда қолдирмаганмикинман?

– Йў-ўк, менинг олдимда телефонда гаплашмадингиз. Конъяк ичдингиз, яна олдингиз. Лекин ҳақини тўламадингиз. Бир пас айланиб келаман, девдингиз, қарасам, кетворибсиз.

– Кайфда эсдан чикибди. Қанча эди? – Қамариддин чўнтагидан бир сиким ғижимланган пул чикариб унга узатади. – Ма, керагини ўзинг санаб ол.

– Сиздан олдин Ғайрат ҳам озгина харажат қилувди, шундан олаверайми?

– Ҳа, ол. Ўзинг эрталабдан нима қилиб довдириб юрибсан?

– Кечаси уйга борганимда ўйлаб қарасам, ҳисоб-ки-тобда озгина чатоқ жой борга ўхшаб қолди. Шуни қойиллатиб қўймасам, балога қоламан. – Буфетчи шундай деб пулнинг қолганини текислаб тахлагач, эгасига қайтарди. – Кирасизми, бош оғриғига тупукдаккина отиб олмайсизми?

– Сен мени эрталабдан ичадиган алкаш деб ўйлаяпсанми?

– Энди... акахон, бош оғриғига-да.

– Менинг бошим яхши, бошқаларники оғрийверсин.

Буфетчи дискотека томон юрди-да, уч қадам қўйгач тўхтаб, орқасига ўгирилди:

– Бир гап бор, айтсаммикин ё айтмасаммикин?

– Маънили бўлса айт. Бўлмаса миямни ачитма.

– Аслида... ҳеч кимга айтмайман, деб қасам ичувдим.

– Қасамни минг сўм билан бузса бўладими?

– Камлик қиларов...

– Сен олдин айт гапингни.

– Сиздан кейин битта одам Шавкатни сўраб келди.

– Ким?

– Милисадан экан, лекин ҳужжатини кўрсатмади.

– Шавкатингни милиса сўраб келган бўлса менга нима? Мен Шавкат-павкатингни танимайман. Бу гапинг са-риқ чақага ҳам арзимади. Йўлингдан қолма, ҳе сўтак! Сен телефонимни суриштириб кўр, топсанг суюнчисини бе-раман.

Қамариддин шундай дегач, кўприк томон тез-тез юриб кетди.

11. Текин томоша

Талъат капитан Соли Муродовни янгилик билан қарши олди.

Акмал Бердиёровдан ўғлининг жони учун пул талаб қилаётган овоз кечкурун у билан телефон орқали яна боғланибди. Соли Муродов ёзиб олинган овозни эшитди:

“Айтган жойимизга келмаганингиз учун ўғлингизнинг нархи яна ошди”, деди ёшроқ овоз.

“Менга қара, ҳароми! Хўжайинингга айтиб қўй: ахлат эди, ахлатлигича қолибди. Мен хўжайининг билан гаплашаман. Йигирма йилдан бери кутяпман гаплашишни. Ўғлимни... ўлдирсаларинг ўлдираверларинг. Мендан бир тийин ҳам ололмайсанлар!”

Тамом. Акмал Бердиёров шундай деб телефонни узган.

Буниси Соли Муродов учун кутилмаган янгилик бўлди. Телефон қилаётган овоз уч марта пул талаб қилди. Ҳар сафар нархни ошириб борди. Учрашув жойларини ҳам ўзгартириб турди. Учрашиш, талаб қилинган пулни олиш учун гавжум жойларнинг белгиланиши капитанни ажаблантираётган эди. Акмал Бердиёров талаб қилинган биронта жойга бормади, милиция ё прокуратурага арз қилиш у ёқда турсин, хабар ҳам бермади. Учинчи қўнғироқдан кейин Талъат “Телефондаги овоз эгаси ёш йигитга ўхшайди, Шавкат Бердиёровнинг ўзи уюштираётганмикин бу томошани. Ўзи бир ерга беркиниб олиб, ўртоғи орқали отасини чув туширмакчи бўлаётгандир балки?” деган тахминни илгари сурган эди. Соли Муродов бу гумонни ҳам текшириб кўришга тайёр эди. Сўнгги қўнғироқ, Акмал Бердиёровнинг жавоби уни бу гумондан узоқлаштирди.

“Бердиёров ўғлини ким ўғирлаганини билади. Эҳтимол оиласини ўлдирганларни ҳам билар? Шунинг учун совуққонлик билан юрибдими? Гапига қараганда, уларнинг қаердалиги Бердиёровга номаълум. Қидиряптими? Қидирадиган одамлари борми?”

Соли Муродов шу саволлар гирдобидида ўтирганида бошлик йўқлаётганини билдиришди. Бердиевларнинг иши бўйича кечки йиғинда ҳисоб бериши лозим эди. Барвақт чорланишидан ажабланиб, шошиб қолди.

Бошликнинг хонасида нотаниш одамни кўриб “илтимосчилардан бири шекилли?” деб ўйлади. Унинг учун жиноятчини кидириб топишдан кўра, илтимосчилар ҳужумига чап бериш қийинроқ. Баъзан бир жиноятчини ҳимоя қилиб бир эмас, ҳатто беш-ўн эътиборли одам ўртага тушади. Бошликнинг иши осон: “Акамизнинг ҳурматлари бор, илтимослари ерда қолмасин”, деб ўзини яхши кўрсатади-ю четга чиқиб қўл ковуштириб туради. Илтимоснинг бажарилмагани учун эса Соли Муродовга ўхшаганлар балога қолишади.

Бошлик уни ўрнидан туриб қарши олди-да, ўтиришга ҳам таклиф қилмай муддаога ўтди:

– Танишинг: Тўлқин Имомалиев. Тўлқин акамиз бизга бир хабар етказдилар. Кеча кечки пайт беш-олти безори бир одамни қалтаклаб, кейин сувга ташлаб юборибди.

“Бунга менинг нима алоқам бор? Ҳозир жуда муҳим иш билан бандман-ку?” деган савол Соли Муродовнинг хаёлига ҳам келмай Тўлқинга қаради-да:

– Қаерда? – деб сўради.

– “Фирдавс” деган дискотека бор-ку, ўшандан юз метрча нарида. Анҳор бўйида уришди.

Бу хабардан капитан хайратга тушди: кеча кечқурун... “Фирдавс” дискотекаси... Буфетчини гапга солаётганида бўлганми бу фожиа ё кетишганларидан кейинми? Буни ойдинлаштириш учун сўради:

– Соат нечалар эди?

– Тўққиздан сал ошувди.

“Демак, бизнинг боришимиздан сал олдин... Ўн-ўн беш дақиқа аввал борганимизда фожианинг устидан чиқардик. Балки... фожианинг олдини олардик. Бир одам тирик қоларди... Салгина кечикиш... Бир одамнинг жони...” Тўлқин ўйга толган капитанга ҳайрон боқиб турарди. Соли Муродов хаёлини жамлаб, уни саволга тутишда давом этди.

– Безориларни танийсизми?

– Йўқ.

– Жабрланганни-чи?

– Ҳеч қайсисини танимайман. Уни аввал уришди. Йиқилганидан кейин тепкилашди. Кейин судрашди. Сув бўйига олиб келиб ёнини кавлашди ҳам шекилли.

– Шунгача индамай тамоша қилиб туравердингизми, ёрдамга келмадингизми?

Бу савол Тўлқинга айбнома каби янграб, “бунингизнинг даъвоси ғалати-ку?” деган маънода бошлиққа қараб олиб жавоб берди:

– Мен... анҳорнинг нариги томонида эдим. Безориларга зарба бериш – менинг эмас, сизнинг вазифангиз, мен вазифамни бажардим, сизга хабар қилдим.

Бошлиқ уни ноқулай аҳволдан чиқариш учун гапга ара-лашди:

– Шунга ҳам шукур, катта раҳмат сизга. Ҳозир капитаннинг хонасида яна озгина гаплашиб оласиз, – шундай деб миннатдорлик билдиргач, Тўлқиннинг қўлини маҳкам сиқди.

– Чиқиб турайми? – деб сўради Имомалиев.

– Ҳа. Бир дақиқа кутиб туринг, – Имомалиев чикқач, капитанга юзланди: – Прокурорни огоҳлантирдик. Ғаввосларни чақирдик. Тезкор гуруҳни олиб ўша жойга бораверинг.

– Қўлимдаги иш-чи? Чўзиб бўлмайдими-ку?

– Бундан ҳавотир олманг. Бу қотиллик билан юқоридагиларнинг ўзлари шуғулланишаркан. Сиз жабрдийдани сал чўчитиб қўйганга ўхшайсиз. Нима девдингиз? Яна услубингизга содиқ қолиб ишни яқинларидан бошладингизми?

– Ҳа, ўғлини қотилликка алоқадор дейишга асосим бор.

– Бу асосингиз ўзингизда туратурсин. Прокуратура ўзи ҳал қилаверади. Лекин уларнинг одатини биласиз: улар буюраверади, сиз билан биз югуриб бажараверамиз.

Соли Муродов бошлиқ билан хайрлашиб чиқди-да, Тўлқинни бошлаб хонасига кирди. Компьютерда ишлаб ўтирган Талъат жойидан жилмай, саломлашди.

– Талъат, ишингни кўя тур, кўрсатмаларни тез ёзиб ол. – Соли Муродов уни ўтиришга таклиф этиб, бошлиқ хонасидаги сўрокни ортиқча гап-сўзсиз давом эттирди: – Бездорилар неча киши эди?

– Санаганим йўқ, беш-олтита дедим-ку?

– Ёши-чи, ёшларданми ё катталарданми?

– Билмадим. Вира-ширада ажратиб бўлмади. Гавдасига караганда болалар эди.

– Бунақа жанжал пайтда бакириб сўкинадилар, бир-бирларини отини айтиб чақирадилар. Эшитмадингизми?

– Эшитмадим. Лекин... улар орасида бир киз ҳам бор эди. Четда турувди.

– Индамай турувдими?

– Уришга қўшилмади.

– У маънода сўрамадим, киз қичқирмадими, ёрдамга чақирмадими?

– Қичқирмади шекилли... қичқирса эшитардим.

– Сиз сузишни биласизми?

– Ҳа, нима эди?

– Одамни сувга ташлашгандан кейин қутқаришга ҳаракат қилмадингизми? Балки ўлдирмай, чалажон ҳолда ташлашгандир?

– Кечирасиз-ку... ғалати одатингиз бор экан: одамни бир пасда айбдорга айлантириб қўяркансиз. Сузишни билганим билан мен ғаввос эмасман.

– Афсуски, ҳеч қайсимиз қутқарувчи ғаввос эмасмиз. Ҳозир биз билан ўша жойга борасиз.

– Мен хизматдаги одамман...

– Хизмат жойингизга қоғоз қилиб берамиз.

– Мен давлат идорасида эмас, шахсий фирмада ишлайман. У ерга сизларнинг қоғозингиз ўтмайди.

– Бунақа пайтда, жаноб Имомалиев, бизнинг қоғозимиз ҳамма ерга ўтади. Илтимос, дарвоза ёнида бизни пойлаб туринг.

Соли Муродов у чиқиб кетгач, кўполлиги учун ўзидан ўзи ранжиди.

Гаввослар келишгунича жиноят содир этилган соҳил обдон кўздан кечирилиб, баённома ёзилди. Кўлмак ўрнида қолган оёқ изидан намуна олинди. Академияда ўқиб юрган пайтида устозлари жиноятчилар тароғини ёки қаламини ёки сигарет қолдиғини ёки яна бирон нарсасини албатта тушириб қолдиради, деб кўп таъкидлашарди. Қани ўша тарок? Ашёвий далил бўлишга арзирли ўша “бирон нима” қани? Соҳилнинг бир неча жойида майсалар топталган. Кунлар исиб қолгани учун бу ерда ҳар кун иўнлаб бекорчилар хордиқ чиқариб ўтиришлари мумкин. У сигарет қолдиғи ҳам топилмаганидан ажабланди. Фикрини баён қилиш мақсадидаги Талъат сувга тикилганича ҳаракатсиз турган капитанга яқинлашди.

Бир соат олдин Бердиёровалар қотилини топиш фикри билан банд бўлган капитан Соли Муродовнинг хаёлини энди бошқа қотиллик эгаллаган эди.

“Мана шу оҳиста оқаётган лойқа сув остида бир одам ётибди. Унинг гуноҳи нима эди? Нима учун беш-олти безори уни ўртага олиб, коптоқ қилиб тепди? Уларни ваҳшийликка нима даъват этди? Унда аламлари бор эдими? Ёки шунчалик йўлтўсарлик қилишганми? Йўқ, йўлтўсарлик бўлса, бир-икки уриб, сўнг тез тарқалишарди. Ўлдириб, сувга ташлашга бошқа муҳимроқ сабаб керакдир? Ҳадемай гаввослар келиб, мурдани сувдан олиб чиқишади. Ёнида бирон хужжати бўлса-ку, дуруст. Бўлмаса, яқинлари кидиришни бошлашгунларича номаълумлигича ўликхонада ётаверади. Қотиллар шу атрофда яшайдиган ёшлармикин ё мархумнинг изидан пойлаб узоқроқдан келишганмикин? Ҳар ҳолда шу атрофдаги ёшлар бўлиши керак. Қотиллик ҳам тасодифга яқинроққа ўхшайди. Қасддан қилинадиган қотиллик учун ҳоли жой танланади, ўлжа кўпчилик бўлиб тепкиланмайди. Бу ер – йўл усти, сал нарида гавжум дискотека...”

– Бу ерда ўтирганларнинг наҳот биронтаси ҳам чекмаган бўлса?

Талъатнинг бу гапи капитанни хаёл дунёсидан ҳақиқат оламига қайтарди. У ўгирилиб, “Гапингни чала қолдирма, охиригача айт”, деган маънода қаради.

– Эрталаб биров келиб тозалаб кетмаганмикин?

“Тузуксан, фикрлашинг яхши”, деб ўйлади Муродов, шогирдидан мамнун бўлиб. Лекин тили бошқа гапни айтди:

– Қани ўша “бирров”? Ўша “бирров”нинг изи борми?

– Чикиб қолар, – деди Талъат умид билан. – Имомалиевдан бошқа одамлар ҳам кўришгандир? Бу жойлар серкатнов-ку?

– Бошқа одамлар ҳам кўришгани аниқ. Лекин ҳамма ҳам Имомалиев бўлолмайди, шуниси чатоқ. Имомалиев ҳам хабар беришга бериб қўйиб, энди афсусланиб ўтирибди. Биз бу ерга келганимизда атрофда ҳеч ким йўқ эди. Энди кара: текин томошага ишқибозлар кўп. Ғаввослар иш бошлашганда кўрасан томошабинларни. Мен шунақа одамларни туякушларга ўхшатаман. Туякушнинг ғалати одати бор, биласанми? У бирон хавфни сезса, бошини қумга тикиб тураверади. Баъзи одамларда шунақа одатни кўраман: ҳақиқатдан кўркиб, бошларини гўё қум орасига тикиб яшайверадилар. Атрофга карамайдилар. Эртаги кунларини тасаввур қилмайдилар. Энг ёмони – яқинлашаётган хатарни сезмайдилар.

– Қанақа хатар? – деб ажабланди Талъат.

– Қанақа дейсанми? Ер юзида руҳи жиноятга мойил биттагина одам яшаса ҳам бошқаларнинг жони хатарда бўлади. Қонсираётган қотилнинг эртага кимга ташланишини сен билмайсан, менам билмайман. Кечаги қотиллар ўлиги сув тагида ётган одамни эмас, анави томошабинлардан бирини ҳам тепкилашлари мумкин эдими? Биз уларни топиб қамокқа тикмасак, бир йилдан кейин худди шу қотилликни такрорлашларига ишонмайсанми? Анави турганлардан биронтаси ҳам ҳозир бизга яқинлашиб, қотилни албатта топишимизни талаб қилишмайди. Чунки бу улар учун муҳим эмас. Уларга ҳозир муҳими – текин томоша. Ҳамма томоша қилишни яхши кўради. Ҳозир тўғри айтдинг: эҳтимол шулар орасидаги кишилардан бир нечаси кечаги фожиани кўргандир. Лекин диққат қил:

бирортаси ёрдамга келмаган. Ҳозир шу қилмишлари учун ачинишяптимикин? Ё ҳали ҳам лоқайдми улар? Нималар деяпман? Буларнинг бирортаси кечаги воқеага гувоҳ бўлмагандир. Кеча биз ҳам тахминан шу соатда нариги кўчадан ўтдик, а? Ҳамма ёқ жимжит эди... Жимжит бўлмаганда-чи? Шу кўчадан ўтиб, ўша қотиллар жам бўлиб ўтиришганини кўрсак ҳам индамасмидик? Наридан борса танбех берардик. Ҳатто шунга ҳам ҳаққимиз йўқ. Жиноят содир бўлгандан кейин мана шунақа дабдаба билан иш бошлаймиз... – Шу гапларни айтаётганида Солиевнинг кўзи одамлар орасидаги буфетчига тушди. – Буфетчи болани кўрдингми? Шу болани қўлдан чиқармаслик керак. Унда гап кўп.

Буфетчи кеча сўроққа тутган капитанни таниди. Бу томон қараб-қараб қўйганини ҳам сезди. Ёнига яқинлашган йигитга нимадир деганидан хавотирланиб, одамлар орасидан чиқди-да, дискотека томон тез-тез юриб кетди.

Буфетчидан тўрт-беш кадам нарида турган Қамариддин унинг безовталанганини сезиб, эрталабки гапини эслади. У гаввослар келишгани кутмай устозининг уйига қараб йўл олди.

12. “Геосиёсий қараш”

Биринчи соатдаги дарсда Асрор ўз майли, ўз хаёллари-га банди бўлиб ўтирди. Унга ҳеч ким ҳалал бермади. Алжабр муаллимаси – элликдан ошган, беҳад семиз аёл Асрор борлиги сабабли шу синфга киришга юраги безиллаб туради. Асрор буни билади. Баъзан муаллимага ачинади, баъзан эса ундан аччиқланади. “Ўттиз йилдан бери даққи бўлиб кетган. Математика оламидаги оддий янгиликларни билмаганидан кейин пенсиясига қаноат қилиб ўтиравермайдими? Қўлланмадаги минг йиллик назарияни қайтаргани қайтарган...”

Муаллима ҳам ўзининг “эскириб” колганини сезарди. Баъзан усталик килмоқчи бўлиб, дарс ўтишни Асрорга юклар, Асрор аввалига бундан қувонар ҳам эди. Бир-икки шундай “тажриба”дан кейин Асрор муаллиманинг мақсадини пайкаб қолиб, унинг таклифини рад этадиган бўлди. Ундан ташқари болаларда билим пойдевори омонат, Асрор қурмоқчи бўлган иморатга дош беролмас эди. Ҳар ҳолда оз бўлса-да, у ўқиб келган математикага ихтисослашган Академик лицей билан оддий мактаб билими ўртасида хитой девори бўлмаган тақдирда ҳам, каттагина фарқ мавжуд. Асрор дарс ўтишга хоҳиш билдирмай қўйгач, муаллима ундан чўчиб қолди. Хоразмийнинг илмий мероси, Беллинининг қобиляти ҳақида соатлаб ҳикоя қилувчи ўқувчидан чўчиса арзийди. Муаллима дарс ўта туриб дам-бадам Асрорга қарайди. “Бирон бир савол бериб қолмаса гўрга эди”, деб хавотирланади. Бугун ҳам шундай бўлди. Бироқ, Асрор бунга эътибор бермади. Дарс яримламай бошини стол устига қўйганича ухлаб қолди. Муаллима танбех бермади. Асрорни танаффусдаги шовқин ҳам уйғота олмади.

Иккинчи соат – география. Асрор шу дарсда муаллиманинг қаҳр ўқиға дуч келишини билмай ухларди. Ўттиз бешларға бориб қолган, озғин, сержаҳл бу аёлдан ҳамма безиллар эди. У ҳали хануз турмуш қурмаганими ё эрдан чиққанми, болалар билишмайди. Уларға бир нарсa аниқ – муаллима ёлғиз. Кўпчилик унинг сержаҳллилигига шу ёлғизлиги сабаб, деб ўйлайди. Асрорларға географиядан дарс берувчи Қориева директорнинг маънавий ишлар бўйича муовини бўлгани сабабли болаларнинг юриш-туришларини сергак кузатади.

Қориева қўнғирокни ўқитувчилар хонасида, ҳамкасблари билан гурунглашиб ўтирганида эмас, синф остонасида кутиб олади. Бу сафар ҳам одатини канда қилмади. Қўнғирок жаранглаши билан синфга кирди-ю, Асрордан бошқа барча болаларнинг ҳурмат юзасидан ўринларидан турганларини кўрди. Ҳамма жўровоз бўлиб салом берган онда

Асрор уйғониб, бир оз гарангсиган холда ўрнидан турди. Қориева болаларга ўтириш учун ижозат бергач, унга тикилиб қолди.

– Уйку учун энг қулай жой – синф хонаси, деган до-нишманд тўғри айтган экан. Мирисаев, сен бу доно фикрга қўшимча қила оласанми?

Унинг бу пичинги айрим болаларни кулдирди.

– Агар яхши дам олволган бўлсанг, дарсни бошлай-миз, – деди у Асрорга яқин келиб. – Сен бизга Макин-дер ва Мехеннинг геосиёсий қарашларини гапириб бер.

Кечани талваса билан ўтказган Асрорга бир неча да-қиқалик уйку ором бера олмаганди. Уйқудан аввал қарахт бўлиб турган бошида энди азобли оғриқ қўзғолган эди. Шу боис у Қориевнинг пичинги сабабини англамади, ҳозирги саволини ҳам тушунмади. Кўзларини девордаги харитага маъносиз тикканича жим тураверди. Қориева бунни ўжарлик аломати деб билиб ғашланди:

– Оғир савол бердимми? Унда биринчи дунёвий глобал модел билан “Атлантизм” геосиёсий ғояси орасида қан-дай фарқ борлигини айтиб бер? – Шундай деб ўрнига бо-риб ўтирди. Асрорнинг ҳамон сукут сақлашидан энди ач-чиқланди: – Бўлақол, вақт кетяпти, – деди зардали оҳангда.

– Мен... бу ғоялар билан қизиқиб кўрмабман, – деди Асрор.

– Шунақами? Унда нимага қизикдинг, Мирисаев?

Асрор нима дейишни билмай довдираб турганида ор-қада ўтирувчи Отаулла унинг биқинига туртиб қўйиб ши-вирлади:

– Гапирсанг-чи, нимага лағмондек чўзасан?

Муаллиманинг пичинги-ю зардасидан ғазаблана бош-лаган Асрорга бу туртки, бу шивирлаш малол келди. Орқа-сига ўтирилиб, синфдошига норози қиёфада қаради-да:

– Мен ички бозорга қизиқибман, – деди.

Асрорнинг бу гапи Қориевага алахсираш бўлиб туюлди. Чунки у сўраётган мавзу билан ички бозорнинг мутлақо алоқаси йўқ эди. Отаулланинг дадаси бозорда паттачилик

килишини билса-да, ҳозир Асрорнинг шуни назарда тутиб киноя қилганини англамади.

– Ички бозорга? – Қориевнинг лаблари пирпираб кетди. – Қизик... қизик... геосиёсий қарашлар ва ички бозор. Буниси биз учун оламшумул янгилик! Мирисаев жанобларининг кашфиётчи эканликларини билмаган эканмиз

Бу онда Отаулла яна туртиб, “чўзма!” деб шивирлади. Аччикни аччик, захарни захар кесади деганларидай, Асрор чидаб туролмай, ўзи билмаган ҳолда киноя билан жавоб қайтарди:

– Дақкиюнусдан қолган географияда ҳам қачондир янгилик бўлиши керак-ку?

Киноя ўйини довулдан дарак берарди. Шу сабабли Асрорнинг гапига “пиқ” этиб қулган қизни болаларнинг ўзлари туртиб қўйиб, тинчитишди. Муаллима синфдаги аҳволга эътибор қилмади. Ҳозир у учун энг муҳими – Асрор. Қотмадан келган, қора киприклари қизларникидай узун, кўз қарашларидан ақллилиги сезилиб турган бу мўмин боланинг ҳаддан ошган беадаблиги уни лол қолдирган, йўқ, “лол қолдирган”, десак юмшоқ гапирган бўламиз, уни дарғазаблик минорасига чиқариб қўйган эди. Қориева кечаги “тарбиявий соат”дан Асрорнинг хабар топганини билиб, арининг уясини кавлаб қўйганини сизди. Сезишга сизди-ю, чекинишни истамади. Вақт ўтган эди. Ўйинни ўзи бошлади. Эвини қилиб, ютиб чиқмаса, болалар олдида обрўйи сариқ чақа бўлади.

– Яхши, – у шундай деб бармоқларидаги титроқни яшириш учун мушт қилиб туғиб олди. – Унда ички бозордаги аҳвол қандай экан?

– Ёмон экан, – деди боягидан пастроқ овозда, – айниқса... паттачилари ёмон экан. Ақли етмаган ишларга аралашавараркан. Сен бу ерда сотма, сал нарида савдо қил, деб ғалва кўтаравараркан.

Отаулла бу гапни ўз отаси томон отилган тош деб гумон қилиб, “хе, галварс!” деб уни каттиқроқ туртди. Болалар эса буни ҳазил деб тушуниб, кулишди. Аммо ўқ ўз нишо-

нига теккан эди. Қориева титраб кетди. Ўрнидан сапчиб туриб, Асрор томон бир қадам қўйди-ю яна тўхтади. Ўқувчисининг бу қадар бадахлоклиги ундаги ғазаб дарёсини тошириб юборган эди.

– Сен санкиб юравериб чарчабсан, Мирисаев, ё дам ол, ё даволан, – деди кейинги сўзга урғу бериб.

– Мен санки эмасман. Кеча яхши дам олганман. Кеча бир эмас иккита кино кўрганман, – шундай деб Дилфузага қараб қўйди. – Ахир санъат билан яқинлашиш маданий дам-ку? – Асрор “кинони дуруст айтдим”, деб ўз-ўзидан мамнун бўлди.

– Шунақами? Сен маданий дам олишингни давом эттиришинг мумкин. Бўшсан, чиқ синфдан! – Қориева шундай деб эшикни кўрсатди. Унинг бошқа иложи йўқ – ўйиннинг мағлубият билан яқунланиши аниқ бўлиб қолган эди. Буни Асрор ҳам сизди. Шу боис қаддини ғоз тутиб, эшик томон юрди. Отаулла эса қитмирлигини давом эттириб гап отди:

– Директорнинг хонасида учрашгунча хайр!

Синфда кулгу кўтарилди. Қориева болаларнинг бу гапларни оддий майнавозчилик, деб билганларидан бир томони қувонди. Агар улар Асрор айтган гапларнинг мағзини чақишса борми... Бозордаги паттачига тенглаштириб қўйди-я!.. Шу фикр миясига яна тўқмоқдай урилиб, “Алининг аламини Валидан олди” – столга муштлаб: “жим!” деб бақирди.

Асрор қилиб қўйган ишининг яхши ёки ёмон эканини аниқ билмай, гангиган бир аҳволда дахлизда аста-секин юриб борарди. Унга кечаги фожианинг ўзи етарли эди. Нима қиларди ўқитувчи билан ўчакишиб... Ўзгин кайфиятда ҳовлига чиқиши билан “камолотчи”лар етакчисига дуч келди. Дурадгорликдан дарс бериб, Педагогика университетида сиртдан ўқийдиган бу йигитга икки ой аввал мактабдаги “Камолот” вазифалари юклатилган эди. Иши тайинсиз, аммо гап деса қоп-қоп топиб берувчи бу ҳовлиқма йигитга Асрорнинг ҳуши йўқ, шу сабабли камолотчининг жамоат ишларига тортишга уринишлари зое кетарди.

– Асрорбек, сени учратганим яхши бўлди. Тумандагилар режамизни сал ўзгартиришди. Мавзу халқаро микёсда бўлиши керак экан. Энди эртага сал бошқачароқ ўтказамиз.

– Нимани? – деб сўради Асрор ажабланиб.

– Ие, эсингдан чиқдими? “Хоразмий – кибернетика отаси” деган кеча ўтказамиз, деб келишган эдик-ку? Бунинг ўрнига “Ломоносов – буюк кашфиётчи” деган мавзуда суҳбат ўтказиб берасан.

Асрор бу топширикни эшитиб, пешонасини тириштирди. Ўтган ҳафта алжабр муаллимасининг илтифоти билан Асрор синфда дарс ўтаётганда бу йигит тасодифан кириб қолган, Хоразмийнинг илмий мероси ҳақидаги гапини тугатганда саволга тутган эди:

– Ростданми? – деб сўрагани у ўшанда худди томдан тараша тушгандек қилиб.

– Нимани сўраяпсиз? – деб ажаблангани Асрор.

– Хоразмий деган одамни айтяпман, кибернетикани яратгани ростми?

– Шу пайтгача эшитмаганмидингиз? Ҳозир “алгебра” дейиладиган “алжабр” фанини тартибга келтириб, кибернетика асосларини яратган.

– Қачон?

– Минг йилдан ошди, – Асрор “бу одам чиндан жоҳилми ё лақиллатяптими?” деб қараб қўйиб, шундай қўшимча қилган эди: – Кибернетиканинг “алгоритм”, “алгорифм” деган иборалари Хоразмий шарафи билан аталади. Европаликлар “ал Горезми” деб юриб, бориб-бориб “алгоритм”га айланиб кетган.

– Уни қара-я! Бойлик-ку, бу! Шу одамга бағишлаб кеча ўтказамиз. Сен гапириб берасан. Мен тумандан рухсат олиб келаман...

...Бу суҳбат Асрорнинг хаёлидан кўтарилган эди. Камолотчи унутмаган экан. Лекин мавзунинг ўзгариши?..

– Мен Ломоносовнинг қанақа кашфиёт қилганини билмайман, – Асрор шундай деб ундан осонгина кутулмоқчи эди, бўлмади.

– Нега билмайсан, у зўр олим-ку?
– Кашфиётини билсангиз, ўзингиз ўтказаверинг кечани.
– Мен Ломоносовни ўқийдиган олим эмасман, мен оддий дурадгорман.

– Мен эсам оддий ўқувчиман.

– Сен Академик лицейда пишиб келгансан. Ломоносовни ўқитишмаганми?

– Ўқитишган, лекин олим бошқа, кашфиётчи бошқа, тушунсангиз-чи! У ҳеч нима кашф этмаган.

– Унда “Ломоносов ва Хоразмий” деб гапириб бера-сан. Гап халқаро микёсда бўлиши керак, сен ҳам тушун.

Асрор ундан осонликча қутула олмаслигини билиб, бошқа таклиф айтди:

– Халқаро микёсда бўлса Хоразмийдан кейин фанга катта ҳисса қўшган Беллинини айтиб берганим яхшидир?

Асрорнинг “Беллини” дейиши унга нечундир “Беруний” бўлиб эшитилиб, кескин бош чайқади.

– Нима деяпсан? Беруний ҳам ўзимизники-ку? Ундан кўра Менделеевни кўша қол.

Асрор унинг бу гапидан аччиқланди. Кейин “бечора Беллини деган олим ўтганини билмаса, нима қилсин? Тагин ҳам Берунийнинг номини эшитган экан...” деб ўзини овутди.

– Гапирадиган гапларингни қоғозга ёзиб берсанг, бошланғич ташкилотимизда ўқиб чиқардик.

– Бошланғич ташкилотингиздагилар Хоразмийни билишадими?

– Билса-билмаса, мажлисда айтиладиган гап олдиндан муҳокамадан ўтиши керак. Миллий мафкура ғоясига тўғри келадими ё йўқми, биз билишимиз шарт.

Бу шартни камолотчининг ўзи ўйлаб топган, шу баҳонада ўзининг мавқеини оширмақчи бўлган эди. Ундан олдинги етакчининг бундай қиликлари йўқ, аксинча, ўқувчиларни эркин фикрлашга даъват қилар, “миллий истиклол ғоясининг асосини айнан эркин фикр ташкил этади”, деб кўп таъкидлар эди.

– Мен буни эплотмайман, – деди Асрор катъий оҳангда. – Ломоносовингизинг ҳаётини билмайман. Агар эртага гапирадиган бўлсам, шу пайтгача Хоразмийни билмаганингларни танкид қиламан. Хоразмий билан Менделеевнинг фаркига бормаидиганларни ҳам гапираман. Бу ёқда Фаробий турибди, Улуғбек, али Қушчи...

– Тўхта, тўхта, буларни билмаслигимизга мен айбдорманми, нега танкид қиларкансан?

– Ҳамма айбдор. Буларни билмай туриб яхши билим олиб бўлмайди.

– Сен бунақа олифта гапларингни қўй! Эртага мажлисда гапирасанми ё йўқми?

– Қўлимдан келмайди.

– Унда бошланғич ташкилотга чакириб ўзингни муҳокама қиламиз.

– Мен “Камолот”ингизга аъзо эмасман-ку?

– Йўғ-е, нега ўтмадинг шу пайтгача?

– Билмадим, ҳалигача қабул қилмадингиз.

– Унда сен билан директор хонасида гаплашамиз.

– Бу ҳам яхши фикр. Сиздан олдин ҳам шундай таклиф тушувди. Бирлашиб муҳокама қиларсизлар, – Асрор шундай деб истехзо билан қулимсиради-да, унинг ёнидан ўтиб, бакатераклар орасига қўйилган ўриндик сари юрди.

Танаффусга қўнғирок чалинган, Асрор “синфга кирсамми, кирмасамми ё уйга кетаверсаммикин?” деб иккиланди. Бир қарорга келолмай турган пайтда шошилиб келаётган Отауллага кўзи тушди. Сочи жингалак, ўзига оро бериб юришни яхши кўрадиган Отаулла ўзини Асрорга якин тутарди. Ҳозир шошилиб келиши ҳам шундан.

– Эй галварс, бунақа қилиғингни бошқа ўқитувчига қилмайсанми? – деди у Асрорни елкасига туртиб. – Бу география, бу йил охири марта қиради. Баҳоси аттестатга кетади-я! Шунга ўчакишасанми?

– Нима кипти? – деди Асрор елка қисиб. У ҳозир бу ҳақда гаплашишни истамасди. Шу сабабли гапини қисқа қилмоқчи эди, аксинча бўлиб, Отаулланинг гап халтасини очишга сабаб туғдириб берди.

– Босс, бу нима деганинг? Аттестатни зўр қилиб олиш керак. Институтга кираётганда қарашади ўртача баҳони.

– Биринчидан – қарашмайди. Иккинчидан – институтга унинг баҳосисиз ҳам кираман.

– Ҳа, сенга гапириш осон. Калланг бор. Аммо... хафа бўлмагин-у сен учун кечирим сўраб қўйдим. Яқинда холасининг ўғли ўзини осиб қўйган эди, шунга сиқилиб юрибди, бугун иситма билан келибди, дедим. Сўраса, гапимиз бир жойдан чиксин.

– Аҳмоқлардан хафа бўлиш одатим йўқ, бердим сенга ўша “беш”ни.

– Эй, менга “беш” шарт эмас, “тўрт” ҳам тешиб чиқмайди. Менга шунинг географияси керак эканми? Бразилия иқтисодини билишнинг менга сарик чақалик ҳам фойдаси йўқ. Мен Бразилияга бориб дўкон очаманми?

– Аҳмоқсан.

– Сенга ўхшаб ақлли бўлгандан кўра, аҳмоқ бўлиб юрганам яхши. Сени деб кечирим сўраб, битта гиламчага тушай деб турибман. Баткамга ялинаман. Менга қара, сен кампирингдан илтимос қилиб кўр, менга функцияларининг максимум нуқтаси, минимум нуқтаси деган гаплар керакмас. Математика қозонида минг йил қайнатса ҳам буни тушунмайман. Бунақа гапларни сенга чиқарган. Мен карра жадвални билсам бўлди. Баткам аттестатдаги баҳога қарайдилар. У ёғини ўзлари гаплашадилар. Иқтисодиётда битта ўрин бизга нақд.

– Хўп, намунча менга дийдиё қилиб қолдинг?

– Дийдиё қилаётганим йўқ. Ҳали адамнинг паттачилигини айтиб майна қилдинг, индамадим. Оғайнигарчиликда шунақа ўтмас кетмонга ўхшаган ҳазил ҳам бўлиб туради. Сенам менга бир оғайнигарчилик қил. Кампир сени яхши кўради. Билиминг зўрлиги учун озгина кўрқадиям.

– Бекор айтибсан.

– Бекор айтмайман. Битта савол бериб эсини тескари қилиб юборасан-ку? Кўрқади, гапимга ишонавер. Сен унга айтиб қўй, баҳодан мени кийнайвермасин.

– Мен айтгандан кўра бирор нарса бериб қўя қолмай-санми? Адангнинг ҳисобидан жа-а қўли очик боласан-ку?

– Кампиринг битта рўмолча ҳам олмайди-да. Олса, сенга ялиниб юармидим. Бўпти, баткамнинг олдига боришим керак. Сенга ишондим.

Бошқа пайт, бошқа кайфият бўлганида Асрор Отауллани аямай, бу очик савдоси учун айтадиганини айтарди. Ҳозир бир ижирғаниб қўйди-ю, гапни ортикча чувалаштирмади:

– Бўпти, айтаман.

Унинг осонлик билан кўнганига Отаулла севинди:

– Маладес боласан-да, босс! Менинг елкамга ўттиз бешни илишди, гинг демадим, эрталаб олиб келаман.

– Қанақа ўттиз беш?

– Йиғишяпти-ку? Тўйга... сен айтувдингми? Чўгини сал оширвормадингми? Синфдагиларнинг ҳаммаси бера олмайди-ку?

Бу янгиликни эшитиб, Асрорнинг кўзларидан ўт чақнаб кетди. “Айтганини қилибди-да, ахир. Менга пул йиғиб бермоқчими? Вой бойваччалар-е!” У ғудураганича сўкиниб қўйди-да, тез-тез юриб кетди. Синфга кириб Зоирни ёқасидан олмоқчи эди, етиб боргунича дарсга кўнғироқ чалинди. Асрор китоб-дафтарини кўтариб чиқиб кетишга ҳам улгурмади.

13. Қайғу учун яралган кўнғил

Ғаввослар Қаюмнинг ўлигини сувдан чиқаришаётган дамда шаҳарнинг жануби-машрик томонидаги бостирмасифат қурилган эски уйларнинг бирида Акуланинг “Каламуш” лақабли шогирди ғалати томоша кўрсатиш билан банд эди. Деразаларининг ташқи томонига эски фанерлар қоқиб ташланганига қараганида бу уйда инсон зоти яша-

масди. Акула бу хароб уйчани арзон гаровга сотиб олганидан бери ундан эски-тускилар сакланадиган омбор сифатида фойдаланишарди. Киши назаридан нари бўлган бу уйчанинг яна бир вазифаси мавжуд эди: Акула жазога лойик кўрган бечора шу коронғу хонадаги азоблардан бахраманд бўлгач, тавбасига таянарди.

Онаси билан синглисининг фожиали ўлимидан васвасага тушган Шавкатни тўғри шу ерга олиб келишган эди. Курук сув ва нон билан тирикчилик килаётган Шавкат бу ерга келганидан бери неча куну неча тун ўтганини билмас эди. Билгани – баъзи-баъзида бир йигит киради, сўкиб, уради. Бармоклари учига игна санчиб азоб беради. Шавкат бу йигит кунда бир марта кирса керак, деган фикрда ўзича кун санарди. Унинг ҳисобича, бу азобхонада ўн еттинчи кун ўтириши эди. Лекин у адашганди. Чунки Каламуш баъзан кунда икки, ҳатто уч карра кириб қийнарди. Хожаси “отасининг хазинасини билиб ол, аммо қаттиқ қийнама”, деб тайинлаганига қарамасдан бу нозикнихол болага азоб бериб, унинг инграшларидан роҳат оларди. Кейин эса Шавкатнинг кафтига бир чимдим қорадори кукуни ташлаб чиқиб кетарди. Ана шунда Шавкат барча азобларини унутарди. Ҳатто унинг тез-тез кириб туришини истаб қолган эди.

Кеча Бўрон Шавкатнинг аҳволи билан қизиқиб, азоб бериш мумкин эмаслигини яна эслатган бўлса-да, Каламуш бугун ўзининг кўнгилочар ишини давом эттирди. Бу сафар қайси бир кинода кўргани – целлофан халтани Шавкатнинг бошига кийдириб қўйди. Шавкат нафас ололмай, йиқилай деганда халтани кўтарди. Йигит ютоқиб нафас олди. Пешонасига совук тер тошди.

– Эсладингми?

Каламуш бу саволни ўнинчи ёки юзинчи марта берди-ми – Шавкат ҳисобига етмайди. У тўйиб нафас олишга улгурмай, бошига яна шаффоф халта кийдирилмоқчи эди, жонҳолатда:

– Бошқа жойни билмайман, – деб ингради.

– Сен айтган тунукасандикда шимилдирик ҳам йўк эди, лақиллатаверма мени. Ё адангнинг пуллари қаердалигини айтасан ё яшираётган шу сиринг билан нариги дунёга гумдон бўласан.

– Пуллари ўша ерда турарди. Билмайман, балки олиб ишлатгандирлар.

– Пул топишга калласи ишлаган адангнинг бойлигини беркитишга ақли етмайдими? Эшиги қулфланмайдиган хонадаги тунукасандикда бойлигини сақласа, сенга ўхшаган ғирт аҳмоқ бўларди. Пулнинг қаердалигини синглинг билмаслиги мумкин, лекин сен биласан. Адангни пойлаб, шўртумшуғинг билан ҳид олиб юргансан. Аданг синглингга пул ҳақида бир нима демагандир, лекин сенга айтган. Чунки сен биттаю-битта ўғилсан, меросхўрсан. Аданг “тап” этиб ўлиб қолса, шунча бойлиги кимга қолади?

Каламуш шундай деб Шавкатнинг бошига яна халта кийдирди-да, у то типирчиламагунича ушлаб тураверди. Шавкат чўзилиб қолай деганида халтани олиб, гапини давом этди:

– Бари бир айтасан. Хали хуморинг тутганда айтиб қўйганингни ўзинг ҳам билмай қоласан. Мен ишни чала қолдирадиган ношуд эмасман.

Бу гапдан кейин Шавкатнинг бошига яна халта кийдирилди. Йигит ҳолсизлана бошлаганида эшик тараклаб очилди. Бўрон Каламушнинг қилиғини кўриб, ичкарига бир кадам қўймасидан уни тепиб юборди-да, Шавкатнинг бошидаги халтани юлқиб олди. Эшикдан оқиб кирган тоза ҳаводан йигит энтикди. Бўрон Шавкатнинг ёнидаги курси устига назар ташлаб, бир чети учган ликопчада яримта нон, бир пиёла сувни кўрди.

– Сенга бераётган овқати шуми? – деб сўради.

Шавкат тепкидан учиб тушиб, ҳамон бурчакда букчайиб ётган Каламушга кўркибгина қараб қўйди-ю, жавоб бермади.

– Сендан нимани талаб қилди, нимани сўради?

Бўрон бу саволига ҳам жавоб олмади. Ҳар иккала саволига жавобни ўзи ҳам билгани учун бошқа қайтариб сўрамади.

– Ҳозир сенга овкат олиб киради. Тўйганингча еб ол. Энди сенга қўл теккизмайди. Бир нима сўраса, жавоб берма. Мен тез-тез кириб тураман, нима гапинг бўлса менга айтасан. Гапинг бўлмаса индамай ўтиравер, бу ҳам ўзингнинг ишинг.

Бўрон шундай деб чиқиб кетди. У Каламушни текшириш учун атай кирмаган эди. Ханифа болалари билан яшовчи уй олдидан ўтаётганида ярим очик эшикдан Жамилага кўзи тушиб қолди. Ювиниб чикқан Жамила тошойнага ўзини солиб, сочини тарарди. Ҳали ўн еттига кирмаган дуркун киз ичкўйлақда ҳар қандай эркакнинг шайтонини кўзготар экан, Бўрон бу ердан кўз юмиб ўтсинми? Акуланинг уйида Жамилани биринчи марта кўргандаёқ вужудида шайтон ғавғо кўтариб, “бу лукма сенга аталган бўлиши керак”, деб васваса қилган эди. Шундан бери кизни ҳар кўрганида унга хумор назари билан тикиларди. Бу қарашнинг маъносини Акула ҳам, Ханифа ҳам сезишган эди. Ханифанинг киз тақдиридан ташвишланишдан ўзга чораси йўқ. Қизни аммасиникига қочириб юборгиси келади-ю, аммо Акуланинг қахридан кўркади. Бўроннинг киздан умидворлиги Акулани ташвишга солмаса-да, кеча келиб, бугун ҳамма нарсага эга чиқа бошлагани ғашини келтирган эди. Етти ёт бегона Жамилага Акуланинг ўзи ҳам эга чиқиши ҳеч гап эмасди. Қизнинг ўзи ҳам, ўғай онаси ҳам тақдирга тан бериб яшайверарди. Лозим пайтда истаган одамнинг жонини суғуриб олишда қўли қалтирамайдиган одамнинг бокира кизни булғаб ташлаши қийин эканми? Лекин етимлик йилларининг аянчли хотираси етим киз ҳаётини поймол қилишдан ҳимоя қилиб турарди. У кизнинг қўлма-қўл бўлиб кетишини истамасди, бир эркакнинг жуфти ҳалоли эмас, балки шунчаки ихтиёрида яшаши унинг назарида Жамила учун бахт эди. У Каламушнинг ҳам киз пайида юрганини

биларди. Аммо бу шўртумшукнинг гўзалга эгалик қилишини ўйлаганидаёқ гаши келаверарди. Шавкат Келдиёровни бостирмага камаганида “отасини сирини билиб берсанг шу қиз сеники”, деган ҳазил аралаш гапни Каламуш жиддий қабул қилиб, уриниб ётган эди.

Хуллас, ичқўйлакдаги Жамила ҳовлида бир жуфт кўз ўзига хирс билан тикилиб турганини тасаввур ҳам қилмасди. Бўрон индамай ўтиб кетолмади, ичкари кирди. Жамила тошойнада унинг аксини кўриб, чўчиб тушди. Ярим очик кўкракларини кафтлари билан тўсди. Бўрон ундан кўзини узмай яқинлашди. Очик елкаларида паришон ётган соч толаларига бармоқларини юборди. Қиз сесканиб кетди, кўзларини жавдиратиб атрофдан нажот излади. Овоз чиқаришдан, қочишга интилишдан қўрқди. Ўғай онаси бу одамларнинг кимлар эканликларини ҳеч қачон айтмаган. Қизнинг ўзи қар эмас, сўқир ҳам эмас, кўраётган, эшитаётган воқеалардан хулоса чиқариб олган. Бу одамлар қўлидан ҳар қандай ёвузлик қилишини билади. Шундай ёвузликлардан бири айнан ҳозир содир бўлиши мумкинлигини ўйлаб оқ у ўзини йўқотиб қўйди.

Қизнинг бу ҳолати кўп йилар илгариги воқеани Бўроннинг хотирасига солди. У пайтда номининг ўзиёқ баъзиларга қўрқув соладиган “Бўрон” эмасди. Бир гўзалнинг севикли “Келдиёр акаси” эди. Ўшанда ҳам шу бостирмага ўхшаш харобгина хонага тасодифан кириб қолган эди. Ўшанда ҳам бу нозанинга ўхшаш гўзал эндигина ювиниб чиққан эди. Унинг жингалак соч толалари яланғоч елкага бетартиб ёйилганди. Ўшанда ҳам қиз бир сесканиб олганди. У эса соч толаларини бармоғига ўраб:

*“Сенинг қора амиркон шахло кўзларинг,
Оқ шоҳидек қелишган нафис юзларинг,
Анор доналаридек ширин сўзларинг
Юрагимнинг тагига заҳар солдилар,
Юрагимда чўғ бўлиб ётган оловни,
Ёлқинлатиб, қулф уриб, кўкка кўтариб,
Алангасин жаҳонга сочиб солдилар...”* – деганда

қиз чўчиб ўзини четга олганди. Бундан аввал ҳам ёлғиз қолишганда қучиб ўпмоқчи бўлганида гўзали “никоҳдан олдин тегинмайсиз”, деб шарт қўйган эди. Ҳозир четланишни ўша шартни эслатиш деб ўйлаб у яна шеър ўқиган эди:

*Худо сизни шу қадар гўзал қилса-ю,
Яна уни севмасдан, айтинг, бўладими?
Ҳали гунча очилиб етмаган бир гул,
Дунё кўрмай бемаҳал, айтинг, сўладими?*

Келдиёр севгилисига атаб бундан кўпроқ, бунданда гўзалроқ шеърларни айтган, нозанини кўзларини сузиб маст бўлиб эшитган. Бу онда эса хуркак қуш каби учиб кетишга тайёр турибди.

Сабабини ўшанда айтди...

“Менга ит тегиб қўйган, энди сизнинг покиза қучоғингизга арзимаيمان”, деди.

Ўша итнинг ким эканини биларди. Беихтиёр равишда итга ем бўлганлар дунёда топилиб туради. Аммо бу ит бошқача, энг даҳшатлиси ҳам шу “бошқача” лигида эди...

*“Менинг кўнглим муҳаббат учун яралмай,
Қайғу-ҳасратлар учун яралган экан,
Аждодимнинг ичида қайси биттаси,
Қайғу деган наслдан таралган экан?!”*

Бу сатрларни овоз чиқариб айтмади ўшанда. Қалбида қолди бу сатрлар. Қалбини куйдира-куйдира қовжиратиб ташласа ҳам тилига чиқармади. Орадан йиллар ўтди. Тарихдаги ташландиқ шаҳарлар шунча йиллар ичида қуму тупроқ остига қўмилиб кетган. Келдиёрнинг ташландиқ қалбини йилларнинг аёвсиз шамоли унут тупроқларига қўмиб ташлай олмади. Нозанинга тегишли ҳар бир воқеа, унга аталган ҳар бир сатр шеърга гард ҳам қўнмаган...

Бўрон ҳозир ўша воқеани яна эслаб бир энтикиб олди. Лекин шеър ўқимади. У сурур ўша онларда ўлган. Қалби сурур билан нурланган йигит ҳам ўша онда ўлган. Қуш ҳадигида турган қиз ҳам бошқа... Бу сесканиш бокирага ҳос. У дамдаги сесканиш ўзгача эди. Бўрон энди бунинг фарқига боради...

Акуланинг уйида шимга дазмол ураётган Ханифа ҳовлида юрган Бўроннинг уйларига кириб кетганини кўрди-ю юраги хатарни сезиб, потирлаб кетди. Аввалига нима қиларини билмай каловланди. У Бўрондан кўркарди. Ҳатто Акула ҳам чўчиб турадиган одамдан у кўркмасинми? Ана шу кўркув уни бир неча нафас ушлаб турди. Сўнг оналик журъати устунлик келди. Дазмолни ўчиришни ҳам унутиб, шим устига қўйди-ю ташқарига отилди. Диванда енгил хуррак отиб ухлаётган Акула шарпадан уйғониб, бир кўзини очиб қаради-да, атроф бежавотирлигига амин бўлгач, уйқусини яна давом эттираверди. Ҳовлини ялангоёқ ҳовлида югуриб босиб ўтган Ханифа остона ҳатлаб уйга бир қадам босди-ю такка тўхтади.

Орка томонда шарпа сезган Бўрон кескин ўгирилди. Кўзларини катта-катта очганича ҳансираб турган Ханифани кўриб, қўлини қизнинг елкасидан олмади, аксинча, “Сенга нима керак?” дегандай тикилди. Жамила эса жавдираган кўзлари билан ўгай онасига боқиб, нажот кутди. Адолат юзасидан қараганда, алҳол, Ханифа Бўронни маломат қилиши жоиз эди. Ҳеч бўлмаганда: “Бу нима қилганингиз, уятсиз!” деб бақиришга ҳақли эди. Аммо қани ўша адолат? Қани ўша ҳақ? Бу аёлнинг биттагина ҳақи бор: дардини ичига ютиш! Ҳозир шу ҳақидан тўла фойдаланди. Ҳамонки, ялангоёқ ҳовлида югуриб келган экан, бир нима дейиши шарт эди, айтди:

– Бўйнинг узулгир! Амакингнинг шимини нега дазмоллаб қўймадинг?! Серраймай бўла қол, тез!

Ҳали ҳам кўркув панжасида титраётган қиз ўгай онасининг бу ҳайқиригидан тамоман гангиди. Ханифа шу пайтга қадар қарғаш у ёқда турсин, ўгай қизига сира каттик гапирмаган эди. Назарида ўгай онаси: “бу эркакка кўз сузиб, ўзинг уйга бошлаб кирдинг!” деб маломат қилаётгандай туюлиб, йиғлаб юборди.

– Ойингни ранжитма, – деди Бўрон бармоқларига ўралган соч толаларини бўшатиб. – Онанг нақ фариштанинг ўзи-я! Бўлди, йиғлама, чиқиб амакингнинг шимини дарров дазмоллаб бер.

Бўрон изига кайтаётиб, остона ҳатлаганича котиб турган Ханифа ёнида тўхтади:

– Қиз болага каттикроқ туриш керак. Аҳволини кара! Атрофида кўзига қон тўлган санки букачаларни кўрма-япсанми? Уларга ғунажиннинг биттагина кўз сузиши етарли. Кейин вой-войлаб юрмаларинг.

Бу гапни эшитгач, Ханифанинг хаёлини “ёмон ният билан кирмаганмиди?” деган фикр қиска фурсатли чакмоқ нури каби ёритиб ўтди. Кейин эса “кўзига қон тўлган букалардан биттаси ўзи эмасми?” деган ўй қатъийлашиб, ичида “бўйинг лаҳадда чирисин!” деб қарғанди.

Она-бола бир-бировларига “энди нима бўлади?” деган маънода қараб қолишди. Қизнинг қарашида “менинг гуноҳим йўқ”, деган маъсумлик бор эди. Ханифага кизнинг айбсизлиги маълум бўлгани сабабли унга бакирганидан афсусланди. Айни дамда “кўриб қолиб, югуриб келганим яхши бўлди”, деб қилган ишидан қувонди. Аста юриб келиб, ҳали титроғи сўнмаган кизни бағрига босди. Жамила ўз онаси бағридан нажот топгандай Ханифани маҳкам кучоклаганича ҳўнграб йиғлайведи. Бир оз шу ҳолда туришгач, Ханифа “кийиниб ол”, деди-да, уни бағридан ажратиб, изига қайтди.

Ханифага танбех бериб ҳовлига чиққан Бўрон қўлида яримта нон кўтарган Каламушнинг бостирмага кириб кетаётганини кўриб, ўша томон юрди. Эшик тагида туриб ичкаридаги гапларга қулоқ солиб турди-да, Каламуш чегарадан чиқа бошлагач, эшикни тепиб очди.

Ханифа югуриб чиқиб кетганида уйқуси бузилган Акуланинг димоғига куйган латта ҳиди кириб, кўзларини очди. Тутун кучайиб, димоғи ачиша бошлагач, қаддини кўтарди-да, атрофга разм солди. Дазмол остидаги шимнинг қуяётганини кўриб сакраб турди-да, электрдан узди. Эшикни очиб аввал куйган шимни, сўнг қизиган дазмолни ҳовлига отаётганида Ханифани кўриб, аввалига бўралаб сўкишга шайланди. Лекин хотиннинг ялангоёқ юриб келаётганига кўзи тушгач, ажабланиб ўзини тутди. Ханифа яқинлашгач,

унинг юзига ташвиш булuti соя солганини сезди. “Нима гап?” деб сўрамокчи бўлганида этакдаги бостирмадан Бўроннинг чиқиб келаётганини кўриб, сергакланди.

Акула ғазабланганида Ханифани бўралаб сўкарди-ю, бироқ, сира урмас эди. Куйган шим билан дазмолнинг отилганини кўрган Ханифа ҳақоратларни эшитишга тайёр эди. Ҳатто никоҳсиз эрининг бу он дўппослаб уришини ҳам истади. Агар калтак еб, ҳаммаёғи мўматалоқ бўлиб кетса, тан азоби руҳ азобини сиқиб чиқарармиди, деган умидда эди. Умиди ушалмади. Ҳатто сўкиш ҳам эшитмай, руҳ азоби забтига олди. Ёшланган кўзларини яширишга уриниб, куйган шимни ердан олди-да, юмалоқлаб ахлат челакка тикди. Дазмолни четга олиб кўяётганида ёнидан ўтаётган Бўрон “Дунёга ўт тушдими?” деб пичинг қилди. Тутунга тўла уйга киргач, деразани ланг очиб юборди-да: “Ханиф, қўлбола чойдан дамла”, деб бақирди. Акула нима воқеа юз берганини фаҳмлагани учун ҳам сўраб-суриштирмади. Индамай кириб, диванга ёнбошлади.

– Намунча ётинкираб қолдинг, илигинг қурияптими? – деди Бўрон заҳарли оҳангда. – Одамнинг пули кўпайса шунақа ялқовлашиб қолади. – Шундай деб Акулага яқинлашди. Акула унинг вазоҳатини кўриб, қаддини кўтарди. – Болани қийнамаларинг деганмидим?

– Ким қийнабди?

– Кимга буюрган бўлсанг, ўша қийнаган.

Акула “бўлиши мумкин эмас”, деб эътироз билдиришга чоғланди-ю “бостирмага бекорга кирмагандир”, деган ўй билан фикридан қайтди.

– Отаси мени ахлат дейдими ё демайдими, пул берадими ё бермайдими, бари бир бола соппа-соғ яшаши керак. Ханифга тайинла: кўнгли истаган овқатни пишириб берсин. Кўнгли қиз истаса – қизини қўшиб қўйсин. Доридан ўзинг хабардор бўлиб тур. Шўртумшукларингни унга яқинлаштирма.

– Болани бошга кўтариб юриш шарт бўлса, кўтарармиз, – деди Акула бу гап ёқмаганини яширмай. – Лекин

“пул берадими ё бермайдими?” деган гапингизга тушунмадим. Отасидан пул унмайдиган бўлса, шунча ҳаракатимиз нимага эди? Ё қурук томошами бу?

– Тошқул, ошнажон, бизнинг ишимизда ҳеч қачон қурук томоша бўлмаслигини ҳалигача тушуниб етмаганмисан? – Бўрон шундай деб стулга ўтирди-да, стол устида сочилиб ётган карталарни тўплаб, усталик билан аралаштира бошлади. Унинг «Тошқул ошнажон» деб гап бошлаши қаттиқ норозилигидан далолат эканини билгани сабабли Акула сукут сақлади. Бу онда Ханифа чойнак кўтариб кириб, Бўроннинг фикрини чалғитди.

– Жасурбек билан бугун гаплашдингми? – деди Бўрон унга қараб.

– Ҳа. Уйни бўшатаётган экан. Эртага кўчиб боришимиз мумкинмиш.

– Кўчиб боришга шошилма. Ё бу уйнинг шунчалик жонингга тегдими?

– Мен кўчаман, демадим-ку? – Ханифа шундай деб нажот назари билан Акулага қаради.

– Норози бўлиб берилган уйда ҳосият бўлмайди. Биз у уйни пуллаб, сенга ҳовли олиб берамиз. Ҳозирча бир-иккита кўрпа-тўшак олиб бориб қўй.

Ханифа итоаткорлик билан бош эгиб чиқаётганида остонада Қамариддинга дуч келди. Бир оз саросимадаги йигит унинг қарашидаги ташвишни уқмади. Салом бериб ичкари кирди.

Бўрон гўё унинг кирганини сезмагандай картани икки кишига мўлжаллаб сузиб, Акулага “ўтир” деб ишора қилди. Акула ўтириб қўлига карталарни олди-ю шошилганича рақамларига қараб олди.

– Агар сенларга қўйиб берилса, болани ўлдириб, хафсала қилсаларинг терисига сомон тикасанлару отасининг эшиги тагига ташлаб келасанлар. Эринсаларинг, ўлигини кислотада куйдириб юбора қоласанлар.

– Бунчаликка бормасмиз, бира тўла балчиққа қориб юборманг.

– Хўп, унда нима килгинг келяпти?
– Ҳукми ўзи танлади. Боласига нисбатан пул ширинроқ экан, ҳаромига. Боласининг ўлигини ҳам кўролмай сикилиб сил бўлсин. Менга қўйиб беринг, пулни ундираман.

– Қандай қилиб?

– Бунинг йўллари кўп.

– Йўлларингни қўйиб тур. Мен бир режани пишитиб қўйганман. Гирибонидан шундай оламизки, бор мулкини ўртага ташлаганини ўзи ҳам билмай қолади.

Катталарнинг бундай суҳбатига аралашишга Қамариддиннинг ҳақи йўқ эди. Индамай чикиб кетса яхшироқ бўларди. Лекин дардини айтмай изига қайтишни лозим топмай, столнинг нариги четида турган пиво шишаси копкасини очиб, ютоқиб-ютоқиб ичди. Унинг бу қилиғи Бўронга ёқмай “шогирдингга ақл ўргатасанми ё йўқми?” дегандай норози қиёфада қараб қўйди.

– Нима бўлди, ит қувидими? – деди Акула уни жеркиб.

– Ҳеч нима бўлмади, чанқадим, – деди Қамариддин руҳсиз оҳангда.

– Қаерда эдинг?

– Анҳор бўйидан ўлик чиқаришди, шуни кўрдим.

– Ўлик чиқаришса сенга нима?

– Уни биз...

– Нима! – Акула шашт билан ўрнидан туриб Қамариддинга яқинлашди-да, кутилмаганда юзига тарсаки туширди. – Энди шилта ишларга аралашадиган бўлиб колдингми?

– Менмас! Болалар уриб ўлдириб қўйишди. Мутлақо тасодиф!

– Тасодифми ё тасодифмасми, мент сендан буни сўраб ўтирмайди.

– Фақат милиса эмас, биз ҳам суриштириб ўтирмаймиз. Болалар сенга қарашлими, демак, ўзинг айбдорсан.

– Изларни йўқотдим. Лекин... дискотекадаги буфетчи бор. Ишқал чиқариб қўйиши мумкин.

– Галварс! – Акула шундай деб яна бир тарсаки туширди.

– Уни бари бир йўқотиш керак эди. Анави Шавкатни ҳам биларди. Кеча мент суриштирибди.

- Йўқотиш керак бўлса нега йўкотмадинг?
- Ўлдирмай... қочириб юборсак-чи?
- Сен менга ақл ўргатма. Кечқурун кўприк томонга бошлаб келсанг бўлди, бу ёғи билан ишинг бўлмасин.
- Мен бошлаб чиқмасам ҳам, ишдан кейин ўзи шу йўлдан ўтади.
- Ақл ўргатма, дедим!

Учинчи тарсакидан сўнг Қамариддин бу уйни тарк этишга ижозат текканини англади. Аслида бош эгиб чиқиб кетиши шарт эди. Бироқ, қайсарлиги мутеликни енга олди – пивонинг қолганини ичиб, дадил чиқиб кетишга журъат қилди.

– Шу боланг безбет бўлса ҳам менга ёқиб қолган, – деди Бўрон. – Бу билан бемалол ишласа бўлади. Томирида ўзимизнинг қон оқади.

– Ўзимга ҳам ёқади, шунинг учун қилиқларини кечиравераман.

– Буни айтмасанг ҳам биламан. Кейинги икки тарсакининг биринчисига қараганда анча енгил бўлди. Уриш ниятинг йўқ эди, ғазабинг зўрлигини менга намоёйиш қилиш учунгина тарсаки тортиб юбординг, тўғрими? Сендан артист чиқмайди. Акула ғазабланганида нимага қодир эканини мен билсам керак, а?

Акула “қойилман, акахон!” дегандай жилмайиб қўйиб, жойига қайтди-да, қарталарни қўлига олди.

14. Алвидо, болалик!

Синфга адабиёт муаллими киргандан кейин ҳам болалар дарров тинчишмади. Ўқувчиларга “бўтам”, деб ширин муолама қилувчи муаллим юмшоқ кўнгилли бўлгани учун ҳам болалар дарсда ўзларини керагидан ортиқ даражада эркин тутардилар. Муаллим кўлидаги бир тўп дафтарни стол

устига қўйгач, думалок қўзойнагини бурни учига қўндириб, болаларга разм солди-да, нигоҳини Отауллага қадади:

– Иншоларинг билан танишиб чикдим. Бўтам, қани, бу ёкка чикиб ёзинг-чи.

Отаулла чуқур “уф” тортиб “яна бошланди” деб минғирлади-да, эринибгина туриб, эринибгина юриб бориб, эринибгина қўлига бўр олди. Унинг бу ҳаракати айрим қизларда кулгу уйғотган бўлди. У “амрингизга мунтазирман”, дегандай муаллимга енгил таъзим қилганда кулги кучайди. Муаллим унинг бу қилиғига аҳамият бермагани учун кулги узоқ давом этмади.

– Қани, бўтам, “Кумуш” деб ёзинг.

Отаулла “шунга шунча ваҳимами?” дегандай афтини буриштирди-да, кора тахтага лотин ҳарфларида “кумиш” деб ёзди.

– Пулни яхши кўрасану аммо “Кумуш” сўзини тўғри ёза олмайсан. Биринчидан, – муаллим қўлига бўр олиб, сўздаги хатони тузатди. – “Кумуш” исм, атокли от. Иккинчидан, “и” эмас, “у” билан ёзилади. “Ўтган кунлар” китобини ярим саҳифа ҳам ўқимаганинг аниқ, лекин ҳеч бўлмаса қўлингга бир мартагина олиб варақлаб чиққанмисан?

Саволдан Отаулланинг энсаси қотиб турганида унинг мушқулини Зоир осон қилиб қўя қолди:

– Устоз, ошнализнинг аҳволи оғир: қўлига китоб олса аллергияси тутиб қолади. Ўқишга зўрласангиз, уволига қолишингиз мумкин.

– Айни ҳақиқатни сўйладингиз, бўтам, аммо ҳазил учун дарс сўнгида алоҳида вақт ажратамиз. Ҳозир эса ўрингиздан тулинг. Мен сиз билан Отаулла ёзган иншони таққослаб кўрмоқчиман. Икки иншо орасида ер билан осмонча фарқ бор. Отаулланинг иншони қайси манбаъдан кўчирганларини ҳозир суриштирмаймиз, аммо жанобимиз “Отабек – чин муҳаббат эгаси”, деб ёзибдилар. Сиз эса Кумушнинг ўлимига Отабек айбдор дебсиз. Қани, баҳслашиб кўринглар-чи, ким ҳақ?

– Китоб ўқимайдиган одам билан бахслашиб бўлади-ми? – деди Зоир истамайгина ўрнидан туриб.

– Унда айбловингизни исботлаб беринг.

– Исботи оддий: агар Отабек ҳар иккала хотинига адолат қилганида Зайнаб кундошини заҳарламас эди.

– Бу гапингизда жон бор. Масалага чуқурроқ ёндашилса-чи? Ижтимоий маънолар яширинмаганми?

– Буни ўйлаб кўрмаганман.

– Бу савол сизга огир бўлиши мумкин. Шу сабабли ўзим тушунтиришга ҳаракат қилай. “Отабек чин муҳаббат эгаси”, деб тўтиқушдай такрорлаб, бир хилда иншо ёзиш анча эскириб қолган одат. Энди атрофлича ўйлаб фикр юритиш керак. Ёдингизда бўлса, Отабек жамиятнинг камчиликларини айта туриб: “Хайё алаф фалак”ни мазористонда ким ҳам эшитарди?” – дейди. Бу доно гапга эътибор беринг: “нажотга келингла!” деб мазорда бакирганнинг нима фойдаси бор? Отабек ўша жамиятни мазорга ўхшатапти. Қаранг, Тошкент ҳоқими Азизбек халққа чаён солиғи соляпти. Бунинг нималигини биласизми? Қайси маҳалладан ўзига қарши бир исёнчи чиқса, Азизбек уни зиндонга солади. Ўша маҳалла унга чаён териб келиб беради. Азизбек чаённи исёнчи устига ташлаб, унинг азобидан роҳатланади. Ёзувчи буларни бекорга ёзмапти. Ёки Юсуфбек ҳожи кипчоқ кирғини олдидан иттифокликка чакиради. Иттифок бўлинмаса, миллатни хорлик кутаётганидан огоҳлантиради. Кумушнинг заҳарланиши ўша ноиттифоклик натижаси деб тушунилиши керак. Яъни иттифок бўлмагани учун миллат заҳарланди. Ўзбек ойим эса қора кийди. Мен асардан шундай маъно ўқийман. Сизлар энди ёш бола эмассиз. Чуқурроқ фикр юритинг.

– Чуқурроқ фикр юритиш керак бўлса, ёш бола эмассиз, дейсизлар. Бир гап айтадиган бўлсак, сен ҳали ёшсан, бу гапларга аралашма, дейсизлар қайси бири тўғри? – деди Отаулла норози оҳангда.

– Сен ўлгунингча ҳам ёш бола бўлиб қолаверасан, – деди болалардан бири кулиб. Сухбат жиддий маънога кўчгани учун бу ҳазилга бошқалар кулишмади.

– Отаулла тўғри айтяпти. Биз болаликдан ўтиб бўлдикми ё йўкми? – деди Зоир муаллимга савол назари билан қараб.

– Ҳали ўтиб бўлганингиз йўк. Энди ўтяпсиз. Қилаётган ишингизга ўзингиз тўғри баҳо бера олган онингиздан бошлаб болалигингиз билан видолашасиз. Ҳа, ҳа, айнан видолашасиз! Болалик сизнинг хотирангизга кўчади. Вақти келиб, бу хотира виждон азобига солади.

Дераза томон маъносиз нигоҳини қадаганича суҳбатни эътиборсизлик билан тинглаётган Асрор бу гапни эшитиб сесканди. Асрорни бунақа лоқайд ҳолда кўрмаган муаллимнинг кўзлари шу томон қаратилган эди. Асрорнинг назарида муаллим кейинги гапни фақат унга қарата айтгандай бўлди. Бир нафасдан кейин “ҳали виждонинг азобидан ўлиб кетасан!” деган ҳайкирикни эшитди. Муаллим бундай бақирмайди. Овоз ҳам нотаниш. Кимники? Ўлган одамникими? Асрор кўзларини чирт юмиб олди. Муаллим ундаги ўзгаришни кўриб “тоби йўк шекилли?” деб ўйлаб, уни суҳбатга жалб қилмади. Гап оҳангини ўзгартирмай давом этди:

– Вақти келиб нималарнидир кўмсашга мажбур қилади. Хуллас, сизни ҳар кўйга солади. Болалик билан видолашишга ошиқманг. Болалик – ҳаётнинг аёл палласи, ундан кўпроқ баҳраманд бўлишга интилинг. Асалдан кейин турли аччиқликларга дуч келасиз.

– Буни тушундик, – деди Зоир. – Энди Отабекка ёш бола бўлиб баҳо берайликми ё...

– Хоҳишингиз. Мана сиз ва яна Отаулла. Отабекдай бўлишни хоҳлармидингиз?

– Отаулла хоҳларди. Чунки Отабекнинг отаси бой. Лекин Отаулла Отабекдай бўла олмайди. Чунки унда Отабекнинг тоза туйғулари йўк.

Тўғри гап тукқанига ҳам ёқмас экан, Отауллага ёқсинми. Тоза туйғу нима эканини аниқ билмаса ҳам бу гапдан ранжиди:

– Ҳов тоза бола, ўзинг-чи, сен ўзингни гапир.

– Мен Отабекдай бўлишим мумкин, лекин истамайман.

– Қизик... бунақа хулосани энди эшитишим, – деди муаллим ажабланиб. – Нима учун истамайсиз? Нахот унда яхши фазилат кўрмаган бўлсангиз?

– Яхши фазилатлари кўп. Лекин у мени эргаштира оладиган ижобий қаҳрамон эмас. У нечта одам ўлдирди?

– Сабаби маълум-ку?

– Маълум. Лекин бари бир оқланмайди. Одам ўлдирди-ми, тамом, у яхши одам эмас!

“Одам ўлдирдим, тамом, у яхши одам эмас!”

Бу гапни Зоир бир марта айтди ё Асрорга тикилиб олиб такрор ва такрор айтди? Биринчи марта гапирганда оҳанг мўътадил эди. Кейингиси акс-садо каби янгради. Сўнг гурзига айланиб бошига урилгандай, товонига қадар зириллатиб юборгандай туюлди. Дарсда ўтиришга ортиқча мажоли қолмаганини англаб, ўрнидан турди-да, болаларни, айникса, муаллимни таажжубда қолдириб, чиқиб кетди. Эшикни ёпаётганида Отаулланинг “Босс касал бўп қопти”, деган гапини узоқ-узоқлардан эшитгандай бўлди.

15. Бешафқат йигит

Қамариддиннинг ичган пивоси юзига тушган уч тарсакининг захрини кеса олмади. Уйдан ғазаб ўтида қовурилган ҳолда чиқди. Ҳовлининг нариги бетигаги уй остонасида турган Жамилага кўзи тушди-ю “нега тикилиб турибди, менда гапи борми?” деб ўйламади. Ярим очик турган қийшиқ дарвоза томон юрди. Катта кўчага бораверишдаги муюлишда турган Ханифани кўриб, қадамини секинлатди.

– Сизни кутиб турган эдим, – деди Ханифа унга тик қарашга ботина олмай. Одатда эридан бирон нарса сўрашдан аввал “яна уришиб берсалар-а!” деган ҳадикда шу ҳолга тушарди. Қамариддиндан ўтинчи бор эди. Йигитнинг ури-

шиб бермаслигини, нари борса илтимосини рад этиши мумкинлигини билса-да, унга тик қарашга ботинмади.

Қамариддин бу аёлни устози ҳузурида ҳамиша мутелик ҳолида кўргани учун ҳозирги туришидан ажабланмади.

– Ишингиз бормиди? – деди совуқроқ оҳангда.

– Ишим йўк... – Ханифа шундай деб титраётган бармоқларини яшириш учун қўлларини ковуштирди. – Илтимосим бор...

Қамариддин аёлнинг ҳам ҳаяжон, ҳам ҳавотир оловида куяётганини сезди-ю тарсакилар аламини нари суриб, юмшоқроқ оҳангга кўчди.

– Айтаверинг, нимадан хижолат бўляпсиз?

– Бу ерда турмасдан юрайлик, бировларнинг хаёлига ёмон гап келмасин.

Онаси тенги бўлмаса-да, ёши ўтиб колган аёл билан йиғитнинг гаплашиб турганини кўриб ким қандай ёмон хаёлга бориши мумкин? Ханифа “бировлар” деганида Акулани ва унинг югурдақларини назарда тутган эди. Кўчадаги бегоналарнинг тўғри гаплари ёки миш-мишлари, игво-ю бўҳтонлари ота-онаси оқ килганидан бери уни кизиктирмай қўйган. Бироқ, уларнинг бу туришлари эрининг кулоғига етса, “панада нималарни висирлаб гаплашаётган эдинг?” деб сикувга олиши тайин. Нималарни гаплашганини эса унга зинҳор ба зинҳор айтолмайди.

Қатта кўча томон бир неча қадам босдилар. Ханифа мақсадни айтолмай қийналди. Қамариддин кўп тоқат қилмай сўради:

– Тортинмай гапираверинг, қанақа ишингиз бор?

– Ишимми? – Ханифа шундай деб унга қараб олди. – Ойингиз яхшимилар?

Бу кутилмаган савол Қамариддинни ажаблантирди.

– Ойимми? Яхшилар, – деди-да, аёлнинг муддаога кўчишини кутди.

– Ойингиз билан гаплашиб ўтирганингизда келин кўришни орзу қилмайдиларми?

– Билмадим... Балки... орзу қилсалар керак. Бу ҳақда гаплашмаганмиз.

– Нега? – энди Ханифа таажжубланди. – Сиз биттагина ўғилсиз-ку?

– Ҳа, биттаман. Бир марта гап очганларида кайириб ташлаганман. Шундан бери гапирмайдилар.

– Ойингизни бекорга ранжитибсиз. Ойингизнинг бахтли бўлишларини истамайсизми?

– Бахтли бўлишлариними? Бахтли бўлишлари фақат менинг уйланишимга боғлиқми?

– Фақат шунга эмас-ку, лекин келин туширсалар, нева-ра кўрсалар армонлари қолмаган бўларди-да.

– Ойимнинг армонлари бўлса, буни ўзлари ҳал қиладилар. Умуман... ҳар бир одам ўз муаммосини ўзи ҳал қилиши керак.

– Ўзи ҳал қила олмаса-чи?

– Унда бу дунёда яшамаса ҳам бўлади.

Ханифа Қамариддиндан бундай гапни сира кутмаган эди. Шу боис беихтиёр тўхтаб қолди.

– Гапим ёқмадими? – деб сўради Қамариддин.

– Мен сизни...

– Бунчалик шафқатсиз деб ўйламаганмидингиз? Яширманг, шундай демоқчийдингиз. Эҳтимол шафқатсиздирман. Лекин ҳаёт мендан баттар шафқатсизроқ. Буни ўзингиз ҳам мендан яхшироқ биласиз. Биласиз-у тан олгингиз келмайди. Ҳаётдаги ҳақиқатни тан олишдан кўра, бошқаларни шафқатсизликдан айблаш осонроқми? Сиз нега ойимнинг бахти билан, менинг уйланишим билан қизиқиб қолдингиз? Сабабини ўзингиз айтасизми ё мен айтайми?

– Айтаман... Жамила... сизга ёқадими?

– Жамила чиройли қиз. Қайси йигитга тегаман, деса жон-жон деб олади.

– Ўзингиз ҳамми?

– Менми? Мен ололмайман. Уйланишга ҳақким йўқ, буни билсангиз керак.

– Ҳақким йўқ, деб ёш умрингизни совуриб юборасизми? Уйлансангиз... нима қилишади? Ўлдиришадими?

– Ўлдиришмайди. Ўлдиришларидан кўркмайман ҳам. Бир бошга – бир ўлим! Лекин бу оилага аъзо бўлганманми, конунларига хиёнат қилмайман.

– Яширинча уйлансангиз-чи?

– Қанақасига?

– Домлага бориб никоҳ ўқитасиз. Тўй қилишингиз шарт эмас.

– Қизик таклифларни айтяпсиз, Тошқул акангиз биладиларми?

– Йўқ. Очиғини айтсам, Жамиланинг тақдиридан хавотирдаман. Бўйи етиб қолди. Ҳар хил назарли одамлар бор. Жамила... ўзимнинг қизим эмас.

– Биламан, Жамилнинг ўзи айтган.

– Онаси ўлган экан... Отасига тегаётганимда “болаларнинг бахтига зомин бўлмайман”, деб қасам ичганман. Отаси ҳам ўлиб кетди. Ҳозир ҳар куни тушимга киради. Арвоҳидан кўркаман. Болларни бу ерга бошлаб келмаслигим керак экан.

– Отасининг қариндошлари йўқми?

– Бор. Аммаси келин қилмоқчи. Лекин Тошқул акангиз... уни сизга атаб қўйибдилар. Никоҳсиз бўлса ҳам...

– Жамилангиз мен билан бахтли бўла олмайди.

– Бахтли бўлиши шарт эмас. Ёмонларнинг қўлига тушиб кетмаса бўлгани.

– Мен яхшиманми? Ким айтди? Тошқул акангизми?

– Мен ҳам ҳаёт кўрган хотинман, одам ажратишни биламан. Жамиланинг кўнгли бор сизда, қарашларидан маълум. Нахот сиз буни сезмагасиз?

Нега сезмас экан? Сезган. Лекин унинг қалби бу қарашларга мойил эмас. Қалб Дилфуза томон интилади. Бу интилишнинг самара бермаслигини билса-да, интилаваради. Ҳозир Қамариддин бу хотинга туйғуларини ошқор қилсинми? “Ўғай қизингиз мендан умидвор бўлмасин, Қаламуш деган ҳароми пайт пойлаб юрибди, ўшанга яширинча никоҳлаб қўяверинг”, десинми?

– Бошқа шаҳаргами, юртгами қочиб кетсаларинг ҳам майли эди...

Қамариддинни ўз бағрида боғлаб турган олам сир-синоати билан озгина бўлса-да хабардор Ханифа бу таклифининг пуч эканини ўзи ҳам билгани сабабли ишончсиз оҳангда айтди. Қамариддин аёлнинг соддадиллигидан қулиб қўйди.

– Бу дунё сизнинг назарингизда кенгга ўхшайди. Тошқул ака учун эса бир қадам. Бир қадамда етиб олади-ю, босиб, янчиб ўтиб кетаверади. Менинг йўқотадиган нарсам йўқ. Сиз эрингизнинг арвоҳидан балоларга қоласиз. Мақсадингизни тушундим. Эрта-индин бирон гап айтарман.

“Ҳар бир одам ўз муаммосини ўзи ҳал қилиши керак, ҳал эта олмаса бу дунёда яшамагани ҳам маъқул”, деган ақида бўйича яшовчи йигит эрта-индин нимани айтиши мумкин? Ханифа бошқа йигитлардан кўра Қамариддинни инсофлироқ деб ўйлагани учун ҳам дардини ошкор қилган эди. Йигитнинг дарров ҳамдарад бўлишига, Жамилани ҳимоясига олишига тўлиқ ишончи йўқ эди. Қамариддиннинг дарров кўна қолмаганига бир жиҳатдан қувонди. Таклифга ҳозирнинг ўзида ҳўп деса “кўзига қон тўлган буқа”лардан бири бўлиб қолмасмиди?

Агар эртами ё индингами Қамариддин таклифни қатъиян рад этса Ханифанинг биттагина чораси қолади – қизни аммасиникига олиб бориб қўяди. Ақула уни қийма-қийма қилиб ташласа ҳам бу ишни амалга оширади!

Ханифа айтадиган гапини айтиб, жавобини ҳам олиб бўлган эди. Энди бу бешафқат йигит билан ёнма ён юришга ҳожат қолмаганди. У тўхтаб, синиқ овозда “хайр”, деди-да, ўгирилиб, изига қайта бошлади. Қамариддин ҳам тўхтаб, унинг орқасидан қаради. Ёши ўттиз бешдан ошганига қарамай жозибасини йўқотмаган сарвқомат бу аёл йигитнинг назарида қаддини букиб юраётгандай туюлди. Қамариддин Ханифанинг дардини ҳис қила олмади.

Аёлнинг изидан бир зум қараб тургач, ўз ташвишларига андармон бўлиб, Асрор ўқийдиган мактаб сари юрди. Қўрқоқ одамдан ҳар қандай хатарни кутиш мумкин бўлгани учун Асрордан хабар олиб қўймоқчи эди.

Адабиёт дарсидан боши гангиб чиккан Асрор мактаб дарвозаси якинида Қамариддинга дуч келди.

– Дарсдан кочдингми? – деб сўради Қамариддин унинг қизарган кўзларига тикилиб.

– Қочмадим... чикиб кетдим, – Асрор унинг ўткир нигоҳига дош беролмай кўзларини ерга тикди.

– Нега? – деб сўради Қамариддин, худди талабчан муаллим каби қатъий оҳангда.

– Хоҳламадим, – деди Асрор, худди ўзига ўзи гапираётгандай паст овозда.

– Профессор, башарангда ранг қолмабди. Шунчалик кўрқяпсанми? Сен кўркма. Ўзим ўтирсам ҳам сени тортмайман. Кеча кечки пайт каерда эдинг?

Асрор унга ажабланиб қаради. Синаш учун сўраётганини англаб, ишончсизроқ оҳангда жавоб қайтарди:

– Дилфуза билан бирга кинода эдим.

– Қанақа кино кўрдиларинг? “Тоҳир ва Зухра” эмасми?

– Йўқ... “Муҳаббат синовлари-2”.

– Қойилман, каллали боласан, башка деган шунақа бўлади, – Қамариддин шундай деб унинг елкасига енгилгина уриб қўйди-да, шимининг чўнтагидан бир даста пул чиқариб, унга узатди: – Ғайратнинг онасига бериб қўй.

– Ўликнинг чўнтагидан чиккан пулми? – Асрор пулга қўл узатмай, аксинча, тисарилди.

– Бу билан сенинг ишинг бўлмасин, – деди Қамариддин зардали оҳангда. – Пул – давлатнинг мулки, у сувда чиримаслиги керак, билдингми?

– Мен... – буйрукни бажармаслик учун баҳона ўйлади, аммо “нима деб бераман?” дейишдан бўлак гап тилига келмади.

– Нима десанг, де. Кечкурун дискотекада кўришамиз.

– Йўқ... – Асрор бош чайқаб, яна тисарилди. – Вақтим йўқ.

– Вақт топасан. Бирдан йўқ бўлиб қолсак, хитланишадди. Кеча ҳеч нарса бўлмаган, сен бола, каллангни йўқотма. Ўзингни тутиб юр. Мен ҳаммасини боплаб қўйганман. Из йўқ. Сен мактабингда профессор бўлсанг, мен у ёқдан академик бўлиб келганман. Юзта милисангга дарс бериб қўяман. Билдингми? Мендан узоқлашишни хаёлингга ҳам келтирма.

– Ғайратнинг ярасини боғладингизми?

– Яра дейдиган нарсa йўқ, сал тилиб кетган. Бугун-эрта чопкиллаб кетади. Хавотир олма.

Қамариддин кўлида ҳамон ушлаб турган пулни Асрорнинг чўнтагига солиб кўйди-да, елкасига аста туртиб, “бўпти, боравер”, деб кўйди.

Кўприк атрофида югурдаклари кўринишмагач, ғашланди. Қахвахонага кириб бир соатдан ортиқроқ ўтирса ҳамки, болалардан дарак бўлмади. Кечгача қиладиган иши йўқ эди. Шу боис уйга бориб Ғайратдан хабар олиш мақсадида ўрнидан турди.

Тунги “муолажа” фойда бергани учун Ғайратнинг инграшлари камайган эди. Аммо сонидa кўзғаб қолаётган оғриқ тунги қорадори кучини ҳам енгиб уни азобга солган онлардагина вой-войлаб қоларди. Қамариддин келиб, унинг ярасини қайта боғлаётганда азоби кучайди.

– Озгина чида, мана, бўлди. Пичоқ салгина тилган, бунақа яра тез битади, ваҳима қилаверма. Қамоқдалигимда битта болани тўрт марта тилиб ташлашганда ҳам бир ҳафтада юриб кетган. Бунинг икки кунлик иш.

– Ойингиз келиб қолсалар нима дейман?

– Ойим сешанбада келадилар. Келсалар ҳам индамайдилар. Менинг ишимга аралашмайдилар. Шунга келишганмиз. Аралашсалар кетиб қоламан. Шунисидан кўркадилар. Ёмон бўлса ҳам ўғилнинг бори яхшида, а?

– Меникига хабар бериб кўйиш керак эди. Асрорни топиб айтинг, мусобақага кетган деб кўйсин. Бўлмаса ойим ҳамма ёқни ағдар-тўнтар қилиб юборадилар.

– Ўзинг телефон қилиб қўя қолмадингми? – Қамариддин шундай деб телефон рақамини терди-да, гўшакни Ғайратга узатди: – Бухородаман, деб кўй.

Ғайрат “маъкул” ишорасини қилгач, шошилиб гапира бошлади:

– Ассалому алайкум, опоки, мен Ғайратман. Асрор уйдами? Мен Бухородан телефон қиялпман. Ҳа, шошилишч мусобақага олиб кетишди. Ойимга айтиб кўйсин. – Гўшак-

ни қўйиб, Қамариддинга қаради. – Лицейга кетганмиш. Лицейда нима қиларкан? Сал томи кетиб қолганми?

– Томи кетмаган, туғилишда томсиз туғилган. – деди Қамариддин аччиқланиб. – Китоб ўқийвериб, мияси суюлиб кетган. Шалвираб юриб, ишқал қилмасайди.

– Кеча Асрор у ерда йўқ эди.

– Сен ҳам йўқ эдинг. У ерда ҳеч ким бўлмаган. Эрталаб бориб, ҳамма ёқни тозалаб қўйганман. Из йўқ. Из бўлмаганидан кейин жиноят ҳам йўқ, жиноятчи ҳам йўқ. Сен Бухорода эдинг, телефонда яхши айтдинг Сен индинга келсан. Мен поезд билетини топиб қўяман. Ана сенга алиби! Ташвишланмай ётавер.

– Қамар ака, яна хумор тутяпти, кечасиги доза камлик қияпти, сал оширинг.

– Бекор айтибсан! Кечаси бир сийладим. Энди бу ерда ичмайсан ҳам, ҳидламайсан ҳам. Агар мен билан доим бирга бўладиган бўлсанг ташлайсан бу қилиқларингни.

– Ўзингиз ўргатувдингиз-ку?

– Сени синамоқчи эдим, шу ерда тўхтасанг, синовдан ўтганинг. Тўхтамасанг – ора очик. Қорадори тортиш бойвачча болаларга ярашади. Сен нимангга тортасан? Қамар сенга текинга бериб турадиган аҳмоқми?

– Ишлаб узаман.

– Менга тартадиган бола керак эмас.

– Унда... ойимга озгина пул бервориш керак.

– Асрорга бердим. “Мусобақада ютди”, дейди-да, а? Ойинг ҳам лакма, ишонаверса, керак?

16. Уч йўл

Асрор Қамариддин билан хайрлашгач, уйига шошилди. Ҳозир у бировни кўришни ҳам, биров билан гаплашишни ҳам истамас эди. Уйда ҳеч ким йўқлигини билиб қувонди. Бу ҳолида отасининг заҳарли пичинглари у ёқда

турсин, онасининг эркалашларига ҳам ҳуши йўқ эди. Чой ичгиси келиб, газни ёқди-ю чойнакни қўймай яна ўчирди. Кранга оғзини тутиб, қалқиб кетгунича сувни симираверди. Кейин нима қилишини билмай, дам у уйга, дам бу уйга мақсадсиз кириб-чиқаверди. Қувват тарк этгандай бўлиб, оёқларида енгил қалтироқ тургач, хонасига кириб каравотига чўқди. Бир неча дақиқа давомида ҳаракатсиз ўтирди. Сўнг стул устидаги гитарасини қўлига олди. Аслида гитара чалиш ёки қўшиқ айтиш юрагига сиғмасди, бундай нияти ҳам йўқ эди. Гитарани нима мақсадда қўлига олганини ўзи ҳам билмасди. Чап қўлининг бармоқлари биргина пардани маҳкам сиқиб турарди. Ўнг қўл бармоқлари бир-икки марта торга урилди. Бетайин овоз чиққач, қўнгли баттар гашланиб, гитарани жойига қўйди-да, каравотига узала тушди. Шипга тикилиб ётиб, кўзига уйку илинди. Қуш уйқуси беш дақиқага ҳам бормади. Кечаги ўлик хонасига шошилиб кириб келди-ю, бармоқларидан қонлар оқизиб, уни бўға кетди... Асрор дод деб юборди. Ўзининг овозидан ўзи чўчиб уйғонди-ю сакраб туриб кетди. Даҳшатли туш таъсирида бир зум ҳаракатсиз туриб қолди. Кейин ваннага кириб, душ мурватларини буради. Иссиқ сув йўқ эди. Муздек сувда совқотиб қалтирай бошлагач, таъқиб этаётган даҳшатдан қутулгандай бўлди. Артиниб, меҳмонхонага чиққанида ҳам қалтироғи босилмаган эди. Катта сочиққа ўраниб ўтирганида онаси келди. Мунира ўғлининг аҳволини кўриб хавотирланди:

– Қалтираяпсанми? Ювиндингми? Иссиқ сув йўқ эди-ку? Вой боламей, бунақада шамоллаб қоласан-ку! – шундай деб ёнига ўтириб бағрига босди. Онанинг меҳр тафти Асрорнинг баданига югуриб, жон талвасасидан қутқарди. Негадир йиғлагиси келди. Кечаги воқеани айтиб бергиси ҳам келди. Лекин ўзини тутди. Бошини онасининг елкасига қўйиб жимгина ўтираверди.

– Вақтли келганинг яхши бўлибди. Лицейдаги устозинг қўнғироқ қилувди. Оти Маҳкаммиди? Иложи бўлса бугун учрашаркансан. Овқатланиб, бир пас дамингни олволгин, кейин бориб келарсан.

Бу хабар Асрорга хуш ёкиб, ўрнидан турди-да, отлана бошлади.

– Овқатланиб олгин, – деди Мунира илтижо оҳангида.

– Корним тўк. Бориб кела қоламан, – Асрор шундай деб уйдан чиқишга шошилди.

Уйдан шошилиб чиқишга чикди-ю, юрагига кўркув оралаб, атрофга олазarak қараб олди. Лицейга етиб боргунича ҳамма нарсага ҳадиксираб қарайверди. Айникса милиционерга кўзи тушганда танасидан жони чикиб кетгандай туюлди. Йўлда унга қараб қўйган одамларнинг ҳаммаси “кечаги қотил сенмисан?” дегандай бўлаверди. Лицейга юмшоқ автобусда эмас, талвасанинг шалдирок аравасида етиб борди гўё. Ўзи билган математика синфи эшигини аста очиб, ичкарига умид билан мўралади. Устози ёлғиз эди. Дафтар варақларига нималарнидир ёзиб-чизиб ўтирган Маҳкам йигитчанинг кириб келганини сезмади ҳам. Асрор ундан бир қадам берида тўхтаб, салом берди. Маҳкам бошини кўтариб, шогирдини кўрди-ю қувониб ўрнидан туриб кетди.

– О, Асрор! Бугун келишингни жуда-жуда хоҳлаган эдим, лекин кутмовдим. – Шундай деб Асрорни кучоклади. – Нега чақирганимни биласанми? Мен сенга “Эйнштейн-21” деган тахаллус бермоқчиман. Кел, мана бу ерга ўтир ва менга эътироз билдирма. Эҳтимоллик назариясини ўрганиш йўллари ҳақидаги фикрларингни каерда айтганимни биласанми? Университет илмий кенгашида! Ҳа! Аввалига фикр сенга, яъни оддий ўқувчига тегишли эканини айтмадим. Энг зўр олимлар ҳам қойил қолиб, мени келажаги порлоқ буюк математик, деб макташди. Кейин сени айтувдим, анқайиб қолишди. Бунақа зўр гоёнинг лицей ўқувчисидан чиқишини кутишмаганда.

– Собик лицей ўқувчисидан, – деб изох берди Асрор, армонли оҳангда.

– Ҳечам собиқ эмассан, – деди Маҳкам йигитчанинг кўнглини кўтариш мақсадида. – Кузда яна келасан. Аданг билан гаплашамиз. Бир марта чекиндим. Энди бўш келиш

йўқ. Чилдирма чалиш учун лицейни ташлаш шарт эмас. Хуллас, колганини эшит: олимлар диссертациямнинг бир бобини шу масалага бағишлашни лозим кўришди. Шунда нима бўлади, биласанми? Диссертациям номзодлик эмас, докторлик даражасида қабул бўлар экан.

Бу янгиликни эшитгач, Асрор армонини ҳам, таъкиб этаётган ташвишларини ҳам унутди. Кўзларида шодлик учкунлари ёнди:

– Зўр! Қойилман, сизга! – деди Асрор фахр билан.

– Менга қойил бўлма. Мен уларнинг таклифини қабул қилмайман. Янги боб қўшмайман. Чунки бу ғоя сеники. Вақти келиб, уни ўзинг ниҳоясига етказасан. Мен диссертациямга ўзимнинг аклимдан чиққан гапларни қўшаман.

– Унақа қилманг. Ахир бирданига докторлик ёқлаш катта бахт-ку?

– Ҳа, бахт. Лекин менга ўзимнинг бахтим керак, сеники эмас.

– Бу ғоя сираям меники эмас, сизники, менга керак ҳам эмас. Мен барибир математика билан шуғулланмайман.

– Бекор айтибсан! Нима, ашулачи бўлмоқчимисан? Атрофингга қара, тикилиб ётибди ашулачи. Биласанми... туғилиши билан киндигини кесиб микрофонга улаб қўйишяпти. Яна ҳаммасининг юлдузлигини айтгин! Бечоралар овозлари хасталаниб йўқ бўлиб қолишидан чўчишмайди, ашула пайтида микрофон ўчиб қолишидан қўрқишади. Сенам ўзингни шунақа деб ўйлаяпсанми? Йўқ, сен биттагинасан!

– Математиклар ҳам кўп. Шу ернинг ўзида уч юзтаси ўқияпти, – деб эътироз билдирди Асрор.

– Мингта, миллионта ўқиши ҳам мумкин. Эйнштейннинг болалигида ҳам атрофида юзлаб болалар ўқиган, – устоз эътирозга шундай эътироз билан жавоб берди.

– Маҳкам ака, хафа бўлманг, мен совуб қолганман.

– Сенинг ёшингда бунақа ҳолатлар ўткинчи бўлади. Мен сенга ҳозир тушунтириб бераман: – Маҳкам ўрнидан туриб, қўлига бўр олди-да, шакл ва ҳарфларни чизиб тушун-

тира бошлади, – сен мана бу ерда турибсан. Сенинг рўпарангда учта йўл бор: “икс”, “игрик”, “зет”. “Икс”нинг йўл бошида битта оқ шайтон турибди. У сенга нима деяпти, эшитгин: “Пул топиб, ақл топмаган одамлар кўп экан, шу йўлга кир. Пул ва маишат денгизида чўмиласан. Одамлар бошингдан пуллар сочишади, аммо истаган йўрикларига солишади. Ит бўлиб вовулла, дейишса – вовуллайсан. Мушук бўлиб миёвла, дейишса – миёвлайсан, кул десалар – куласан, хўрликка чидай олмасанг ҳам куласан, кулаверасан. Қалбингда фарёд, лабингда кулгу билан “рахмат, акахон!” деб таъзим ҳам қиласан. Аммо бу хорликка эътибор бермайсан. Энг муҳими – пулларини шилиб олсанг бас!” Оқ шайтон кимга ўхшадини билмайман. Ўзинг билиб олавер.

Билмай-чи?! Устози айтаётган оқ шайтон Асрорнинг тушларига ҳам киради. Ажабланарлиси шуки, тушида кўрадигани бу оқ шайтон кўпинча адасига ўхшаб кетади. Шу сабабли оқ шайтоннинг кўзларига қараганида даҳшатга туша бошлайди. Маҳкам шогирдининг ўйга берилганига парво қилмай, гапини давом қилаверди:

– “Игрик”нинг йўл бошида қора шайтон турибди. Унинг гаплари янада даҳшатли, эшит: “Сен эр йигитсан, шу йўлга кир, бировга эгилмайсан, аксинча, ҳамма сенга куллуқ қилади. Ҳамма сендан қўрқиб хузурингда зир-зир титрайди. Нимани истасанг шунга эришасан. Озодсан! Энг муҳими ҳам шу – эркин қушсан!” Оқ шайтон йўлида хор бўлсанг ҳам тирик чиқасану аммо қора шайтон йўлида ўлишинг аниқ. Бунини “жиноят йўли” дейдилар. Лекин бу йўл сенга хавф солмайди, чунки сен ақлли боласан. Аммо эҳтимоллик деган тушунча бор бўлгани учун сени огоҳлантириш мақсадида айтиб қўйяпман.

“Эҳтимоллик назарияси қолибдими? – деб ўйлади Асрор. – Ҳақиқатга кўчиб бўлди-ку? Эҳтимоллик назарияси қачон тугаган эди? Қамарга биринчи марта дуч келганимдами? Қора шайтон – Қамарми? Ундан қўрқаманми ё яхши кўраманми?”

Асрор хаёлидаги бу саволга жавоб тополмай турганида Маҳкам учинчи йўл ҳақидаги фикрини баён қила бошлаган эди:

– Энди учинчи йўл. Бу йўл бошида ҳеч ким йўк. Кўча ҳам ғира-шира. Бу бизнинг йўлимиз, илмнинг азобли йўли. Азобли, лекин умрнинг ҳамма лаззати шу азобда. Дам олиш нима, дабдабали ҳаёт нима – билмаймиз. Тиним билмаймиз. Нодон бойваччалар бизлардан кулишади. Ноқобиллар ҳазар ҳам қилишади. Биз эса ҳаммасига чидаб чуқмолидай ишлайверамиз. Ўша бойваччалар, ноқобиллар изсиз ўтиб кетишади ҳаётдан, бизнинг ишимиз эса мева беради. Сен шу азобдан қўрқяпсан. “Икс” йўли ақлинг кўзини қўр қилиб қўйган. Хўш, сен ўзинг ҳозир қаердасан? Ҳозир сен “илдиз” остидасан! Шу аҳволингда сен “нол”га тенгсан. Лекин энг юқори санокқа чиқишинг мумкин! Хўш?

– Айтганларингизни ўйлаб кўрсам майлими?

– Ўйла, яхшилаб ўйла. “Илдиз” остида қолиб кетмасанг бўлгани.

Қорага бўялган тахтага оқ бўр билан чизилган илдиз белгиси Асрорга қамокхона дорига ўхшаб кўриниб, бир сесканиб олди. Назарида устози унга “илдиз” остидасан” эмас, “дор остидасан, сени қамокхонада шу дор кутяпти”, дегандай бўлди.

Фалсафий фикрларини баён қилиб бўлгач, Маҳкам интернет тармоғидан математикага доир топган янгиликларини гапира бошлади. Авваллари унинг бу ҳикоялари Асрорни ўзига сеҳрлаб оларди. Бу сафар устозининг овози узоқ-узоқлардан келгандай бўлди. Нималарни сўзлаётганини англай ҳам олмади. Бу ерда узоқ туролмаслигини фахмлаб кетишга ижозат сўради.

Асрор Маҳкам акаси айтган машаққатлардан чўчимай учинчи йўлга кирган бўларди. Илм азобларидан роҳатланиб яшарди. Қийинчиликларидан нолимаган ҳам бўларди. Фақат аввал оқ шайтон, сўнг қора шайтон учради унга. Мана, ҳозир икки шайтон қулига айланган йигитча кўчада ҳиссиз равишда кетиб борапти...

17. Зиндондаги икки йигит

Шавкат азобларнинг темир панжасидан ўзини ким қутқариб олганини билмайди. Ҳар ҳолда бу қоронғу хонага банди этиб қийнаётган шумшук йигит бир тепки еб учиб тушгач, анча меҳрибон бўлиб қолди. Аввало тотли таом келтирди. Хумор забтига ола бошлаганда кўрка-писа илтимос қилган эди, эм игнасидаги бу роҳат ҳам муҳайё этилди. Шундан сўнг онаси билан синглисининг қонли гавдаси кўзига кўринмай қолди. Отаси олдидаги кўрқув ҳам чекинди. Шунда у “барча даҳшатни тушимда кўрган эканман”, деган тўхтамга келди. Фақат бу зиндонда ётиши сабабини англамади. Англашга кўпам уринмади. Меҳрибон одамнинг марҳаматига етишганидан қувониб, қоронғулик қаърида ётаверди. Дорининг қуввати билан қанча ухлаганини билмайди. Бирвақт кимдир оёғини босиб олди-ю оғрикка чидолмай вой-войлаб юборди. Ўша кимдир:

– Бу лаҳадда тирик одам ҳам бор экан-ку? – деди. Овоз танишдек туюлди.

– Ким бор бу ерда? – деб сўради ўша овоз.

– Мен, – деди Шавкат.

– Кимсиз?

– Шавкатман.

– Шавкат? “Фирдавс” деган дискотекага бориб турар-мидингиз?

– Ҳа, қаердан билдингиз? Овозингиз танишга ўхшаяпти.

– Овозим ҳам таниш, ўзим ҳам танишман. Буфетчиман.

– Буфетчи?

– Ҳа, сизни эллик олти мингга қарз қилиб қўйган буфетчиман.

– Бу ерда нима қияпсиз?

Буфетчи бу ерга нима учун келиб қолганини ўзи ҳам билмас эди. Шу боис Шавкатнинг саволи бемаъни туюлиб пичинг қилди:

– Қарзимни кистаб келдим.

Шавкат пичингни тушунмай довдиради. У факат буфетчидан эмас, яна кўпчиликдан қарздор эди. Кейинги пайтда қарзини қистайдиганлардан беркиниб юрадиган бўлиб қолганди. Шу қоронғу овлоқда ҳам қарз сўралиши унинг хушини учирди.

– Ҳозир беролмайман, бир ойдан бери бу ерда эзилиб кетдим.

– Нима деяпсиз? Қанакасига бир ой? Йўқолганингизга ҳали бир ҳафта бўлгани йўқ-ку?

– “Йўқолганингизга” дедингизми? Мен йўқолдимми? Мени бу ерга ким олиб келди?

– Томингиз кетганми, мен қаердан билай?

Зардали оҳангдаги бу жавобдан кейин Шавкат ўйла-ниб қолди. Чиндан ҳам буфетчи қаердан билсин? У ҳамма нарсани бир четда туриб томоша қиларди. Беркитиб арок куйиб берарди, зарур бўлиб қолганда қуруғидан топиб берарди. Азроилнинг жиянларига бу одам эмас, Қамариддин рўпара қилган эди. Ҳа, эслади! Қамариддин! У жуда меҳрибон эди. Ялентирмасди, қарзга дори бериб турарди. Қарзини қистаб қийнамасди. Бу масалада Шавкатнинг бойвачча оғайнилари ҳасислик қилишди. Иккитаси дўп-послаб урди ҳам. Биттаси қарзни уч кун ичида тўламаса, қотил ёллаб ўлдириб кетишга ваъда қилганида яна Қамариддин жонига оро кирган эди.

– Адаг бой одам-ку, ўзингни қийнамай сўраб ола қолмайсанми? Қалтак еб юраверасанми? – деган эди.

– Адамдан қишда қор сўрасам ҳам бермайдилар... – деганди Шавкат алам билан.

Қишда қор сўраса бермайдиган одамни ҳасис дейдилар. Бундай ҳасисдан пул ундириш йўлини ҳам Қамариддин ўргатди: “бир яхши одам сенга ёрдам бериши мумкин. Уйингда ҳеч ким йўқ пайтида адагнинг пулат сандиғини унга кўрсатиб қўйсанг, ҳамма балолардан бира тўла қутуласан. Ўша одам ўла-ўлгунингча сени дори билан таъминлаб туради. Адагдан қўркма, уйда из қолмайди, сен аралашганингни билмайди”. Бу осонгина иш бўлса ҳам анчагача қўркиб, қўнмай юрди. Бирок, қон ўтган сайин дўппи тор

келавериб, бир томондан дўппосланиш, иккинчи томондан ўлим кўркуви талвасага солди. Ҳатто ҳамиша тантилик қиладиган Қамариддиннинг ўзи ҳам қарзларини эслатиб, исканжага ола бошлади. Хумордан эзилиб турганида дори бермай, таклифини такрорлади. Шавкат чорасизлигини англаб, рози бўлди. Қамариддин аввалги гапларида Шавкатни балолардан кутқарувчи кишини “яхши одам”, деб таърифлаган эди, юзма-юз таништиргач: “буларни лақиллатишни ўйлама, бу одамлар азроилнинг жиянлари, алдасанг тил тортмай ўласан”, деди.

Ҳа, Шавкат энди аниқ эслади: “Азроилнинг жиянлари” деган эди. Лекин... мен уларни алдаганим йўқ-ку? Уйга олиб бордим. Пўлат сандикни кўрсатдим. Кейин... ойим билан синглим қайтиб келишди... Нега қайтишди? Ҳа, ойим олмос кўзли янги узукларини тақишни унутган эканлар... Узукни тақиб индамай чиқиб кетишятувди-ку... Нега ўлдиришди?..”

Ойиси билан синглисининг ўлимини тушда кўрган даҳшатли воқеа деб ўзини ўзи ишонтираётган Шавкат ҳаёлида тикланган бу ҳақиқатдан титроққа тушди. Бу ҳам етмагандай буфетчи уни янада зўрроқ ваҳима тўрига ўрайдиган гапларни айта бошлади:

– Сизни милиса қидириб юрибди.

– Нега қидиради?

– Адангиз “ўғлим йўқолиб қолди” деб арз қилгандир-да. Яна... эшитдингизми ё йўқми... ойингиз билан опангизни ўлдириб кетишибди.

– Менинг опам йўқ, синглимни... ўлдиришган.

– Эшитувдингизми?

Бу саволга “эшитмаганман ўз кўзим билан кўрганман”, деб юборишига сал қолди. Ортиқча гапирмаслик учун тилини тишлади. Яхши ҳамки хона қоронғи, буфетчи унинг кўркувдан жавдираётган кўзларини, оқарган бетларини, титраётган лабларини кўрмайди.

– Тўғриси... мен сизниям... гумдон қилиб ташлашгандир, деб ўйловдим. Бугун “анҳордан ўликни чиқаришаркан”, дейишганда сиз кўз олдимга келдингиз.

- Нега мени ўлдиришаркан?
– Мен қаердан билай? Ойингизни нимага ўлдиришган бўлишса сизни ҳам...
– Бўлди, бўлди! Гапирманг! Ҳозир бошим ёрилиб кетади!

Шавкат бошини икки қўли билан чангаллаб, ҳўнграб юборди.

– Ие, нега йиғлаяпсиз? Ўлдиришмаганига кувонсангиз-чи! Аслида бу лаҳадга олиб келиб ташлашганига мен йиғлашим керак. Ўлдириб сувга отиб юборишгандан кўра бу ерга ташлашгани яхши-ку, тўғрими?

– Ўлдиргилари келса, шу ерда ҳам тинчитиб юборишади.

– Бу ерда ўлдиришмайди. Қамар шипшитиб қўйди: “индамай ўтирсанг битта ҳам тукинг тўкилмайди”, деди. Дискотека ёпилганидан кейин у билан кўприккача бирга бордим. Иккита йигит қўлтиғимдан олди. Урмадиям, тепмадиям. Факат кўзимни боғлашди. Боғлашмаса ҳам бўларди. Мен кўрганларини бировга айтадиган аҳмоқмидим?..

– Мени... ўртоқларим сўрашмадими?

– Сизнинг ўртоқларингиз борми? Ўша думбасини ликиллаатадиган болаларни “ўртоқ” дейсизми? Пулингиз бўлса – ўртоқ, чўнтак қуруқ бўлса ўртоқнинг номи бор-у, ўзи йўқ. Биттаси ҳам сўрамади. Э, каллам курсин, атрофингизда эчкига ўхшаб ликиллаб юрадиган киз “Шавкатни кўрмадингизми?” деб бир марта сўради.

– Қайси киз? Заринами?

– Отини биламанми?

– Қизил шим кийиб киндигини очиб юрадиганими? – деб саволига аниқлик киритди Шавкат. Унинг бундай деб сўраши бежиз эмас. Зарина исмли киз билан ораларида севги борми ё йўқми аниқ билмайди. Кундузи қаҳвахоналарда кўришиб туришади. Кечлари дискотекада роҳатланадилар. Яшамоқнинг лаззатини фақат шунда деб билиш фикри уларни бир-бирларига яқинлаштириб қўйган. Ота-оналари уларнинг муносабатларини “муҳаббат” деб фаҳмлаб, никоҳлаб қўйган тақдирларида ҳам “оила” деб

аталмиш мукаддас тушунча борлигини англамай, нафсга банди ҳолларича яшайверган бўлар эдилар. Зарина Шавкатнинг гиёвандлик балосига гирифтор эканини биларди. Лекин бой одамнинг ягона ўғли эканлиги унинг ҳушини олиб қўйганди. Ҳозир Шавкат уни соғингани учун эсламади. Зарина қайси бир таниши орқали унга беминнат пул топиб беришга ваъда қилганди. Қиз ўша пулни топган бўлса суриштиргандир, деб ўйлади. Уларнинг аҳду-паймонидан беҳабар буфетчи Шавкатнинг бу саволига энсаси котиброк жавоб қайтарди:

– Дискотекага хижобда келадиганлар йўқ-ку, ҳаммасининг киндиги очик, сизга тегишлиси қайси бири, билмайман.

Шавкатнинг гарданида санчик туриб, инграб юборди.

– Ҳа, нима бўлди? – деб сўради буфетчи.

– Бошим оғрияпти, – деди Шавкат инграганича.

– Қорнингиз очгандир, мен ейишга у-бу олволган эдим, – буфетчи шундай деб елим халтасини титкилаб, орасига колбаса қўйилган нон олиб узатди.

– Керакмас. Менга қуруғидан топиб беринг.

– Жиннироқмисиз? Мен ёнимда олиб юрадиган аҳмоқманми? Шунча кундан бери нима қиялпсиз?

– Бошка чидолмайман, ундан кўра ўлиб кетганимиз минг марта яхши, – деди Шавкат, бу ерда керагича таъминлаб турилганини яшириб. Буфетчи марҳамат қилиб берган тақдирда ҳам ҳозир ҳидламай, “қора кунимга яраб қолар”, деб яшириб қўймоқчи эди.

– Ўлсангиз ўзингиз ўлаверинг, менинг яшагим келяпти. Энди ўйлаб қарасам, сизнинг касрингиз туфайли бу ерга келиб қолганга ўхшайман. Яна сизни деб ўлиб кетишим керакми? Йў-ўқ... ўладиган аҳмоқларданмасман.

– Бу ерга қамашгани менинг касримга бўлса, менга раҳмат денг. Булар тегишмаса бари бир милиса олиб бориб қамарди.

– Милиса қамаса сабабини айтарди. Неча йил ўтиришимни ҳам билардим. Мен сизни яхши биладиган гувоҳман. Милисанинг қўлига тушишим мумкинмас.

– Гувоҳ бўлганингиз учун ҳам булар бошингизга ит кунини солиб, кейин ўлдириб юборишади. Шунинг учун қочишни ўйлашимиз керак. Ё бирга кутуламиз ёки бирга ўламиз.

Шавкат бу зиндондан қочишни режалаштириш у ёқда турсин, ҳатто ўйламаётган эди. Ҳозирги гапи ҳам беихтиёр тилидан учди. Бу ердан қоча олгани билан отасининг қаҳридан қутулиши мумкин эмаслигини билгани учун ихтиёрини тақдир ҳукмига топшириб қўя қолганди.

– Ўлимдан гапираверманг. Жонимга тегдингиз! – деди буфетчи жеркиб. – Мен қочсам, бошпана бериб, химоя қиладиганларим бор. Сизни ким бағрига олади? Ёмғирдан қочиб, дўлга тутилмайсизми?

* * *

Шавкат Бердиёров Каламуш назоратидаги ҳибсда жонини сақлашни ўйлаётган дамларда Акмал Бердиёров ёш хотинини кутилажак ҳамладан асраш ташвишини қилаётган эди. Ўтган кузнинг адоғида фирмаси жойлашган туманда гўзал маликалар кўригини ўтказиш тайёргарлиги бошланиб, ҳомийлик қилишини сўраб безор қилиб юборишди. Ҳомийнинг марҳаматига кўз тиккан ташкилотлар кўп, тадбирлар унданда кўп бўлгани сабабли Акмал бунақа ишлардан ўзини тортиб юрарди. “Туман маликаси” кўригини ўтказмоқчи бўлганлар усталик қилишиб, уни ҳакамлар ҳайъатига раис этиб белгилашгач, тадбир харажатларини фирмаси ҳисобидан қоплашга мажбур бўлди. Аввалига пулларини шамолга совургандек ачинди. Кейин чиройли қизлар даврасига кўзи тушгач, ўзини жаннат ҳурлари кучоғида кўргандек ҳузурланди. Бу кўрик Европа ёки Жаҳон миқёсида ўтадиган тадбирлардаги каби беҳаё бўлмаса-да, қизларнинг жозибаси ақлни олгудек эди. Қизи кўрикда дугонаси ҳам қатнашаётганини айтиб, “ўртоғимга биринчи ўринни олиб беринг”, деб илтимос қилганида айнан шу қизга ошиқ бўлиб қолишини ўйламаганди. Қизининг дугонаси биров қўлламаса ҳам ғолибаликка асо-

сий даъвогар эди. Окибатда у янги йил арафасида “Туман маликаси” мартабасига етишиб, Наврӯз арафасида эса Акмалнинг маликасига айланди. Бу янгиликни қанчалик яширишга уринмасин, хотини хабар топиб жанжални бошлади. Унга кизи қўшилди. Акмалнинг ўрта ёш бирон аёлга эмас, кизининг дугонасига ишки тушиб қолганига уларнинг чидашлари қийин бўлди. Жанжал кучая бошлагач, маликасини олди-ю, денгиз соҳилига жўнаб қолди. Ҳузурбахш оромгоҳда уч-тўрт ой дам олишни мўлжаллаган эди. Уйдаги фожиани эшитиб, маликасини ўша ерга ташлаб келмоқчи, жанозани ўтқазиб яна қайтмоқчи эди. Аммо эрка хотини бу таклифга қўнмади. Уйидан узоқ жойларга биринчи марта чиққани учун ёлғиз қолишга кўрқди. Акмал унинг эркаликларига тобе бўлгани учун бу хоҳишига қарши чиқолмаган эди. Хотини билан кизининг ваҳшиёна ўлдирилиши, ўғлининг ўғирланиши унга тасодиф бўлиб туюлмади, балки асосий бало селининг бошланишидан дарак берди. Шунда маликасини денгиз оромгоҳига ташлаб келавермаганидан афсусланди. Ўғлини озод қилиш учун пул талабида телефон қила бошлашганида у бало сели қай томондан ёпирилишини англади. Хотини билан кизи ўлдирилди, ўғлининг жони ҳам унинг қўлида. Шу билан чекланадими? Маликасига чанг солмайдими?

Бало селининг ёпирилишини йигирма йилдан бери кутади. Бу кутиш ўқтин-ўқтин кўзғаб, азобга солувчи тиш оғриғи каби эди. Кейинги кунлар ичи бу “тиш оғриғи” кучайди, омбурга муҳтож бўлиб қолди. Акмал арқонни узун ташламоқчи эди, чидолмади. Охири ёрилди, телефонда пул талаб қилган одамга: “Менга қара, ҳароми! Хўжайинингга айтиб қўй: ахлат эди, ахлатлигича қолибди. Мен хўжайининг билан гаплашаман. Йигирма йилдан бери кутяпман гаплашишни. Ўғлимни... ўлдирсаларинг ўлдираверларинг. Мендан бир тийин ҳам ололмайсанлар!” деб бақириб берди. Атайин “ахлат эди”, деди. Унинг ёшликдаги лақаби “ахлат” экани фақат Акмалга маълум. Акмал бу билан “сенинг келганингни билдим, эркак бўлсанг энди юзма-юз бўл”, демоқчи эди.

Қотилларни қидираётган милиция ходимлари унинг оиласи билан кизиқишлари табиий. Гўзаллар кўриги-ю, маликага эга чиқиши ҳам уларнинг эътиборларидан четда қолмайди. Маликасининг бу ишларга мутлако алоқаси бўлмаса-да, ўз тиллари билан айтилганда “сухбатга”, аслида эса терговга чақиришлари тайин. Акмал эса буни ис-тамайди. Демак, эрка хонимни икки томондан бўладиган таъкибдан асраши шарт.

Денгиз соҳилига “она-болани ўлдириб кетишди”, деган хабар етганида унинг кўз олдига хотини ва ўғли келганди. Қизининг ўлими унинг учун кутилмаган зарба бўлди. Ўғли билан хотини орасидаги зиддият йил ўтгани сайин куча-йиб бораётган эди. Хотини ўғлининг юриш-туришидаги иллатлар ҳақида гапирганда буни ўғай онанинг ортиқча инжиқликлари, деб аҳамият бермасди. Айниқса ўғлининг гиёвандлигини айтганида “ўғайлигингни қачон йиғишти-расан”, деб сўкиб берганди. Ўғлининг қандай балога ги-рифтор эканини тан олиши қийин бўлди. Уни бу балодан кутқариш чорасини бошлашга эса шошилмади. Уйдаги фожиани гиёхванд ўғил ва ўғай она можароси оқибати деб ўйлагани учун ҳам дастлаб кулфатдан эзилмаган эди. Қи-зининг ўлиmidан ҳасрат чекди. Бирок, эрка маликасининг тақдирини ўйлаш у учун муҳимроқ бўлди.

18. Имконият

Бу дискотеканинг асл эгаси ким эканини кўп одам бил-мас эди. Ҳавас қилса арзигулик мансаблардан бирини эгаллаб турган бели бақувват одам саҳна пардаси ортида турувчи кўғирчоқбоз каби барча ишларни жиянлари орқа-ли бошқарарди. Мархум акасидан ёдгор бўлиб қолган эги-заклар унинг итоаткор кўғирчоқлари мақомида эдилар. Меҳрибон амаки сифатида жиянларимни институтда ўқит-

дим, деб фахрланиб юраверди. Аммо амакилари ҳимматидан баҳра олган Ҳасан ва Ҳусан тўрт йил давомида қайси институтда, қайси илмни эгаллаганларини ўзлари ҳам дуруст фаҳм этмай диплом олдилар. Касблари “иқтисодчи муҳандис” эканлигини дипломдаги ёзувга қараб билиб, “энди бу ёғига нима қилдик?” деб туришганда дискотека қурилиши ниҳоясига етди-ю бу муаммо ҳам ҳамирдан қил сугургандек осонгина ҳал этилди. “Қўғирчоқбоз” амакининг ихтиёри билан Ҳусан бошлиқ, Ҳасан эса унга ёрдамчилик мартабасига лойиқ қўрилди. Ёш эътиборга олинса, бир неча дақиқалик катта бўлгани учун Ҳасан бошлиқликка муносиб эди. Аммо кўпни кўрган амакига бу жиянининг ювошлиги маъқул эмасди. Ҳусандаги бетгачопарлик ва ғайрат амакида кўпроқ ишонч уйғотди.

Бошлиқ мартабасидаги Ҳусан ювош акасининг ишларидан доимо ранжиб юрарди. Бугун ҳам шундай бўлди. Эрталаб келди-ю, дискотека майдончасининг тозаланмаганига кўзи тушиб, фиғони фалакка учди:

– Одамлар қани, буфетчи галварс қани? Шу пайтгача ҳамма ёқнинг искирти чиқиб ётадимиз?

– Ҳали вақт эрта-ку, келиб қолишар, – деди Ҳасан, укасининг ғазабланишига тушунмай.

– Мен келганимда ҳамма ёқ топ-тоза бўлиши керак, демаганмидим?

– Бугун вақтлироқ келиб қолдинг-да.

– Қачон келишни менинг ўзимга қўйиб бер. Одамларнинг ҳаммаси ўзингга ўхшаган дангаса. Битта қолдирмай ҳайда ҳаммасини, талтайиб кетишибди. Қорни тўйиб қолгандирда. Буфетчингни солиқчилардан олиб қолган эдим. Харажатини ундириб, кейин ҳайда.

Ғазаб қоясида туриб акасига заҳрини сочаётган Ҳусан эшикни очиб дадил кириб келаётган нотаниш йигитни кўрди-ю гапдан тўхтади. Кўча йигитлари каби ўзини у ён бу ён ташлаб келаётган Талъатга тикилиб қаради. Танишдек туюлди-ю бироқ қаерда кўрганини эслай олмади. Талъат яқин келиб салом бергач, истамайгина алик олди-да:

– Нима дейсан, укахон? – деб сўради.

– Менга шу ернинг хўжайини керак эди, – деди Талъат унга тик қараб.

– Гапинг борми, айтавер. Менман хўжайин.

Талъат хижолат бўлгандай қайта салом берди-да, кўришмоқ учун қўл узатди:

– Ишга кирмоқчи эдим, – деди илтимос оҳангида.

– Бу ер мардикор бозорими? Ҳеч қанақа иш йўқ, – деди Ҳусан жеркиб.

– Жаҳл қилманг, акахон, иш йўқ бўлса йўқ-да, лекин олсангиз ёмон ишламасийдим. Кўчада қоладиган йигитларданмасман.

Ҳусан жавобини қўпол тарзда берган бўлса ҳам, Ҳасан кеча “Мерседес”да келган йигитни таниди. Талъат бурилиб кетмоқчи бўлганида тўхтатди:

– Қўлингдан нима иш келади? Аввал ҳам ишлаганми-сан? – деб сўради.

– Ҳозир ишламасдан яшаб бўладими, акахон?

– Кеча ок “Мерс”да келмаганмидинг?

Талъат “Мерс”да келганимни кимдир кўргандир”, деб жавобга тайёрланиб қўйган эди. Фақат хўжайинларнинг дастлабки учрашувдаёқ бундай саволга тутишларини кутмаганди. Шунга қарамай довдираб қолмади:

– Келгандим, – деди дадил, – мен доимо ок “Мерс”да юраман.

– “Мерс”да юрадиган додаҳўжа бунақа дискотекада нима қилмоқчи? – деб сўради Ҳусан пичинг билан.

– Қўлимдан кўп ишлар келади, – деди Талъат унинг пичингига аҳамият бермай. – Ўтиргунимча шунақа дискотеканинг “томи” эдим. Сизлар мендақаларни “танк” ҳам дейсизлар шекилли?

– Нима? “Ўтиргунимча” дедингми? Нега ўтиргансан? – деб сўради Ҳусан бу сафар зардали оҳангда.

– Айтдим-ку, “танк” эдим, деб. Бир-икки сўтак ғалва кўтариб қолган эди. Сал каттикрок эзиб қўйибман. Олти ой ўтирдим, кўп эмас.

– Қайси дискотекада ишлагансан?
– Қаршида “Симурғ” дегани бор, бундан сал каттарок.
Эшитганмисиз ё бориб кўрганмисиз?

– Эшитмаганман. Хужжатларинг борми?

– Бўшатиладими ҳақидаги хужжат бор, – Талъат шундай деб шимини чўнтагидан тўрт буклоглик қоғоз олиб Хусанга узатди. – Эрта-индин паспортимни беришади. Бу ёғи пишиқ, хавотир олманг.

– Паспорт олганингда келасан.

– Акахон, хафа бўлмангу мен битта жойга икки марта салом берадиган ғариб эмасман.

Талъат шундай деб бурилганда яна Ҳасан тўхтатди.

– Майли, фақат бугун-эрта тозаликка қараб турасан.

Акасининг бу ўзбошимчалиги Ҳусанга ёқмай бош чайкаган эди, Ҳасан мақсадини англатди:

– Баҳонада синаб оламиз, – Ҳусан “билганингни қилавер” деган маънода жаҳл билан қўл силтагач, яна Талъатга қаради: – Эшитдингми, отинг нимаиди?

– Асли отим Сухробу, лақабим Болтавой эди, сизам Болтавой деяверинг.

– Шартимга кўнсанг, гапни кўпайтирмагину ана, супургини ол. Бошқа нарсаларга тумшуғингни сукмай тур. Биров суриштира, мардикор бозордан келгансан, билдингми?

Кеч тушганда Соли Муродов дискотекага келди. Аввалига соҳил томондан туриб кузатди. Ўйин ҳали қизмаган. Ёшлар бирин-сирин келиб туришибди. Капитан буфетчи билан икки оғиз гаплашиб олиш мақсадида дискотекага кирди. “Мама роза”нинг телефонини бермокчи бўлган йигит бу сафар унга яқинлашмади. Бирок, Соли Муродов буфетнинг ёпиклигини кўриб, ичкари томон юрмади. Бир четда туриб рақсга тушаётганларни кузатаётган Талъатга кўзи тушди. Талъат ҳам унга қараб қўйди-ю, эътиборсиз тураверди. Дарвоза яқинидан ўтаётган Ҳусанга Соли Муродовнинг атрофни кузатаётгани ёқмай, унга яқинлашди:

– Келинг, акахон?

– Буфет очилмабдими? – деб сўради Соли Муродов.

– Буфетчи касал, нима эди?

– Тунови куни қарзга юзта ичиб кетувдим, омонатини бера қолай деб киривдум.

– Нима деяпсиз, бизда унақа юзта-юзта бўлмайди. Кайф устида адашгандирсиз?

– Шунақамикин? Майли, унда узр. Қариликнинг бошланишида одамнинг эси шунақа кирарли-чикарли бўларкан.

Капитан шундай дегач, изига қайтди. Дарвозадан чиқар пайтида Ҳусаннинг: “Нимага анқайиб турибсанлар, қаланғи-қасанғи кириб келса ҳам оғизларингни очиб тураверасанларми!” деган танбеҳини эшитди. Ташқарига чиққани билан дарров кетгиси келмади. Анҳор соҳилига борди. “Сув – аслида тириклик манбаи. Лекин зулмкорларнинг ҳаракати билан кимларнингдир жонини олади, – деб ўйлади у. – Яна кимларнингдир жиноятларини яширишга хизмат қилади. Агар бизга хабар берилмаганида мурдани балчиқ босиб ётаверарди. Авваллари баҳорда сув тўсилиб, анҳорлар тозаланарди. Ҳозир бу ҳам йўк...”

Орқа томонда шарпа эшитилиб, ўгирилди. Талъатни кўриб, ажабланди:

– Нега келдинг? Сени чақирмаган эдим-ку?

– Зарурроқ гапингиз бордир, деб ўйлабман.

– Сенга аниқ вазифа юкланган.

– Бажаряпман. Ишга кирдим ҳисоб. Лекин шу ишим ўзимга эриш туюляпти.

– Нега?

– Бунақа усул йирик жиноятларни фош этишда қўлланилмайdimи?

– Йирик дедингми? Бир одамни ўлдириб сувга ташлаб юборишни сен ўқиган академияда майда иш деб ўргатишганми? Унда йириги қанақа бўларкин? Биз бир эмас, икки қотиллик изини шу ердан излаяпмиз-ку? Эҳтимол кўзингга бу ердагиларнинг ҳаммаси қотил бўлиб кўринаётгандир?

– Унчалик эмас, – деди Талъат устозининг асабийлашганига тушунолмади.

– Унчалик эмасми? Унда сен диққат билан кузатавер. Булар орасида адашиб, санкиб юрганлари топилади. Биз уларни ҳам тўғри йўлга солишимиз зарур. Бу ҳам майда иш эмас.

– Тушунмадим? Биз тўғри йўлга соламизми? Менингча улар тўғри йўлга тушишмаса керак. Шартта-шартта обориб камаш керак. Қотилларни эса шартта отиш керак. Шунда тартиб бўлади.

– Нима дединг? Мени ҳайрон қолдирдинг-ку, укам? Сенда жинойтчиға нисбатан фақат нафрат бор экан-ку? Яхшилиб билиб ол: бу нафрат ҳақиқат йўлиға ҳамиша тўғаноқ бўлиб туради. Хатосини англаб, тўғи йўлга қайтиш ниятидаги жинойтчилар шу нафрат туфайли ҳаётдан аламзада бўлиб қоладилар. Кейин қайта-қайта ўч олишга киришадилар. Сен ёшсан, ишни энди бошлаяпсан. Бу нафрат сенга қайдан юка қолди? Сенга жинойтни очиш усулларида сабоқ беришибди-ю, жинойтчини тўғри тушунушни ўргатишмабди.

– Соли ака, жинойтчини тўғри тушуниш, таҳлил қилиш олимларнинг иши-ку?

Айни чоғда йигит билан фикр олишиш нияти бўлма-са-да, Талъатнинг бу эътирози Соли Муродовни баҳсга киришишга мажбур қилди.

– Бу ишда ҳамма олим бўлиши керак. Сен урушни кўз олдингга келтиргин: рўпарангда ашаддий душманлар билан бирга, урушни истамаганлар ҳам бўлади. Жанг майдонида ким душман, ким адашган – ажратиб ўтирилмайди. Жинойт оламида ашаддийлари бор, улар раҳм-шафқатга арзишмайди. Лекин адашганлар кўп-ку? Бу оламга зўрлаб олиб кирилиб, ушлаб турилганлар ҳам бор-ку?! Сенинг назариянг бўйича уларнинг барчасини бараварига ўққа тутсак, биласанми, нима бўлади? Биз уларнинг тўғри йўлга тушишларига имкон яратиб беришга мажбурмиз.

– Сизга қаршилиқ қилиш ниятим йўқ. Лекин, хафа бўлманг-у айтганларингиз соф илмий назария. Хўп, биз уларга имкон яратиб берамиз. Улар-чи? Улар тўғри йўлга туш-

гунларича ўғирлик қилаверадилар, одам ўлдираверадилар. Унда бизнинг нима керагимиз бор?

– Ука, кўнглингга олмагин-у аммо битта саволим бор. Аслида биринчи кўришганимда сўрашим керак эди. Ўқиш чоғида бу саволга кўп марталаб жавоб қайтаргандирсан, деб индамовдим. Энди сўрайман: бу соҳага нима учун киргансан?

– Амакиваччамни тўйига бир ҳафта қолганида ўлдириб кетишган. Келин билан тилла магазинга бориб, узук олиб чиқишаётганда икковини ҳам ўлдиришган. Яна куппа-кундузи. Биласизми, қотиллар ҳалигача топилмаган. Балки биз яратиб берган имкониятдан яхши фойдаланишгандир?

– Бу пичингинг ўринсиз. Айрим жиноятлар одамларнинг лоқайдлиги...

– Тўғрироғи, кўрқоклиги... – деб аниқлик киритди Талъат.

– Ҳа, лоқайдлиги ва кўрқоклиги туфайли очилмай қолади, – деб таъкидлади капитан. – Одам кўриб туриб кўрмадим, деса биз нима қилайлик?

– Мен ўшандан бери ўзимга бир савол бераману ҳеч жавоб топа олмайман: одам нима учун ўғирлик қилади, нима учун одам одамни ўлдиради? Нима етишмайди шундай одамларга? Меҳнат қилса оч қолмайди-ку? Бунақаларнинг тузалиб кетишларига мен ишонмайман!

– Хулоса чиқаришга шошилма, яна чуқурроқ ўйлаб кўр. Агар шу фикрда қатъий қолсанг, мен сени ишдан четлатишга мажбурман. Сенинг қарашларинг менинг иш услубимга мутлақо зид экан.

Соли Муродов бошқа гапга ўрин йўқ дегандек соҳил бўйлаб юра бошлади. У Талъатни айбламоқчи эмасди. Кўп нарсаларни инкор қилиб ташлаш, чора кўришда кескинликни ёклаш бу йигит ёшидагиларга хос одат эканини у билади. Ёшлик чоғида ўзи ҳам шулар каби эди. Ҳаёт унинг қарашларини кескин ўзгартирмади. Ҳозир Талъат айтган гаплар унинг дилида ҳам сақланади. Факат... ҳақиқат ҳамма вақт тантана қилавермайди. Ҳаётнинг аёвсизлиги ҳам шунда. Соли Муродовнинг йигитга насихат қилиб қўйиш-

дан максади бор эди. Жиноят оламини узил-кесил енгаман, деб шахд билан кириб келган ёшлар бу ишдаги айрим кичик бўлса-да, адолатсизликка дуч келсалар синиб қолишлари мумкин эди. Ўқиш йиллари катта-катта жиноятларни очиш умидида яшайдилар. Амалиётга келганларида эса ўзга ҳолатга дуч келадилару ҳафсалалари пир бўла бошлайди. Соли Муродов шогирдининг шундай тоифа каторига тушиб қолишини истамаётган эди. Бир оз юргач, у тўхтади:

– Сенга бир ҳикмат айтаман, бўш пайтингда ўйлаб, мағзини чақишга ҳаракат қилиб кўр. Буни ўзим ҳам яқинда бир одамдан эшитдим. Ҳар сафар фикрлаганимда битта маъно топаман.

Шогирд устозидан сўрабди:

– Ақлли инсон бошқа бир одамни ёмон кўриши, ундан нафратланиши мумкинми?

– Албатта, – дебди устоз. – Масалан, ғийбатчидан нега нафратланмасин? Яна ўзи довжурок бўлатуриб одатларга ҳилоф иш юритувчини, яна қатъийликни фан қилгани ҳолда ўжарликдан чекинмовчилардан нафратланиш айб эмас. Хўш, ўзинг-чи, қандай одамлардан нафратланасан?

Шогирд жавоб берди:

– Мен бировларнинг ақли билан кун кўрадиганларни, бўйсунмасликни дадиллик ҳисоблайдиганларни, чакимчиликни ҳақиқатгўйлик деб билувчини ёқтирмайман.

Соли Муродов шундай дегач, хайрлашиш учун шогирдига қўл узатди.

19. “Той бола”

Онаси қайта-қайта чақиравергач, Асрор иштаҳаси бўл-маса ҳам хонасидан чиқиб, дадасининг рўпарасига ўтирди. Эргаш ўғлига бир қараб қўйди-ю қовоқ уюб ўтираверди. Асрор унинг ғазабланаётганини сизди. Ҳадемай ғазаб ўқлари отила бошлашини ўйлаб, юраги сиқилди. Му-

нира овкатни сузиб киргач, бир оз жим ўтиришди. Агар Эргашнинг хўриллатиб шўрва ичиши инобатга олинмаса, хонада ўлик сукунат ҳукмрон, деб ўйлаш мумкин эди. Эрининг қовоқ уюб ўтириши оқибатини билган Мунира ғазаб ўқларининг отилишига қалқон бўлиш учун гап бошлади:

– Адаси, эшитдингизми, Қаюм ака оламдан ўтибдилар.

– Қачон? – Эргаш хотинига бир қаради-да, сўнг коса-сидаги суякни олиб ликопчага қўйгач, яна сўради: – Ҳали ёш эди шекилли, нима бўлибди? Касал эканми?

– Анҳорга чўкканмишлар.

– Анҳорга? Шу пайтда қайси аҳмоқ чўмилади?

– Чўмилмагандирлар. Биров йиқилибди дейди, биров ўлдириб ташлашгандир, дейди. Дискоотека ўлгур бор-ку, ўшанинг яқинидан чиқибди жасадлари.

Бу гапни эшитган Асрор тахтадек қотиб қолди. Ранги ўчди. Эрини гап билан чалғитаётган Мунира унинг аҳволини сезмай, давом этди:

– Эрталаб вақтингиз бўлса Асрорни ёнингизга олиб фотиҳага ўтиб келарсиз-а? Асрор кичкиналигида “той бола” деб эркалаб, елкасида опичиб юрарди бечора. Боламни жуда яхши кўрарди. Илойим энди яхши кўрмасин, – Мунира шундай деб Асрорнинг бошини меҳр билан силаб қўйди.

– Бунинг танимайди уни, эсида йўқ, – деди Эргаш совуқ охангда.

– Ҳа, борди-келди бўлмаганидан кейин... – Мунира шундай деб хўрсиниб, ўғлига юзланди: – Асрор, Қаюм амакинг эсингда йўқми? – Асрор жавоб қайтарадиган ҳолда эмас эди, шу боис аранг бош чайқаб қўя қолди. Мунира ўғлининг бу ҳаракатини жавоб ўрнида қабул қилиб, давом этди: – Биз уларникида ижарага турганмиз. Бирам яхши одамлар эди, бояқишлар. Кузда хотини тўппа-тўсатдан қайтиш қилувди. Энди ўзига бу палакат қайси гўрдан илашибди-я... Ўлик ёнига одам чақиради, дейишарди, тўғрига ўхшайди. Энди Қаюм ака бошқани чақирмасин-да.

– Қаёқдан топасан бунақа тузсиз гапларни. Ажали етган ўлаверади-да.

– Болаларига жавр бўлди-да.

– Нечта эди боласи? – Эргаш бўшаган косани четга суриб, ликопчадаги суякни қўлига олди. Аслида мархумнинг боласи нечталиги уни мутлақо кизиқтирмасди. Бунақа ҳолларда кўнгил учун сўраб қўйиш одатига кўра, беихтиёр кизиқиб қўйган эди. Мунира эрининг эътиборсизлигига ажабланмай, ачиниш оҳангидаги гапини давом этди:

– Олтита эди шекилли? Тўнғичи Асрорингиздан икки ёш катта-да.

– Олтита бўладими ё ўн олтита бўладими, болаларнинг ризқи ўзи билан. Қариндошлари бордир. Бўлмаса детдом бор, кўчада қолишмайди.

Асрор чўғ устида ўтиргандай безовталана бошлади. Бу оилада дастурхон атрофидан ўзи истаган пайтда туриб кетавериш одати йўқлиги боис Асрор ота-онасининг нохуш суҳбатидан эзилиб ўтиришга маҳкум эди. Бу онда чалинган эшик кўнғироғи Асрорга нажот даракчиси каби эшитилиб, ўрнидан турди. Бироқ отаси “ўтир, ҳали сенда гапим бор”, деб жойига қайтарди. Мунира эшик томон юриб, дам ўтмай Зоир билан Туробни бошлаб кирди. Ўртоқларини кўрган Асрор тамоман гангиб, сўрашишни ҳам унутди. Зоир “калайсан, тузалиб колдингми?” деб қўл узатгач, ўзига келди. Болалар ўтиришгач, Мунира чой қуйиб узатди.

– Ҳофиз амаки, ўртоғимиз опасини узатаётган эди, тўйни ўзингиз қизитиб берармикинсиз, деб илтимос қилиб келдик, – деди Зоир, чойдан бир ҳўплаб.

– Ҳозир жуда тўй кўп-ку, той бола, вақтимиз бўлармикин? – деди Эргаш беписанд оҳангда. Зоир ҳали ёш бўлса-да, ўзига яраша зийрак эди, бундай беписандлик замирида қандай муддао ётишига фаҳми етарди. Шу боис қўлидаги тугунчани Эргашга узатди.

– Худодан сўрасак, бизга ҳам вақт топилиб қолар. Шунга мана, хамир учидан патир. Қолгани қанча бўлишини Асрордан эттирарсиз, тўй куни ошиғи билан берамиз.

– Ие, ие, овора бўлибсиз-ку, той бола, – Эргаш шундай деб тугунчани олди-да, ёнига қўйди. – Тўй қачон ўзи, билайлик-чи?

– Йигирма иккинчида.

Эргаш ён чўнтагидан дафтарчасини олди-да, варақлай туриб сўради:

– Шу ойнинг йигирма иккисидами?

– Ҳа.

– Бахтингизни қаранг, шу куни бўш эканмиз. Мана, Асрорбек билан би-ир қизитиб берамиз тўйларингни. Қани, овқатга қаранглар.

Дастурхон устида битта бўш коса, чала ғажилган суяк, Асрор ичмаган шўрвадан бошқа таом йўқ бўлса-да, Эргаш ўзича лутф қилган эди. Бундан Зоирнинг ғашни келиб пичинг билан жавоб қайтарди:

– Овқатга роса маза қилиб қарадик амаки, энди борайлик. Уйдагилар хавотир олишмасин.

Зоир шу тарзда Асрорни ўтмас пичоқ билан сўйгандай азобга солди-ю чиқиб кетди. Унга онасининг хабари ҳам етарли эди. Дўстининг қилиғига энди қандай чидайди? Асрор бакиригиси келади – бакиролмайдди. Нечундир Қамариддиннинг “отанг подлец одам” деган ҳақорати қулоғи остида жаранглайверди. Ягона нажот – отасини кўрмаслик учун бошини эгиб олиш. Шундай қилди ҳам.

Ўртоқлари чиқиб кетишаётганда унга қараб “хайр” дейишмади. Гўё бу хонада, дастурхон атрофида Асрор йўқдай индамасдан чиқиб кетаверишди. Бундан кўра Асрорни дўппослашмайдими, “сен аблахсан, ифлоссан...” дейишмайдими, энг ёмон ҳақоратларга булғаб ташлашмайдими?.. Асрорга бунчалик оғир бўлмасмиди шунда. Ҳозир эса... афтига тупургандай қилишди. Гўё “ўл, бу кунингдан”, деб кетишди.

Болаларни кузатиб қайтган Мунира унинг аҳволини кўриб ачинди:

– Бошинг оғриётган бўлса ётақол, – деди меҳр билан.

Асрор ўрнидан қўзғолаётган эди, отасининг қаҳрли овозини эшитиб, жойида қотди. Бошини кўтариб қарамади.

– Тўхта, бир пас ўтирсин, боши ёрилиб кетмайди. Ўртоғининг гапини эшитдингми? “Кеч бўлиб қолди, уйдаги-

лар хавотир олишади”, деди. Дунёда ота-онасини ўйлайдиган ақлли болалар ҳам бор экан, а? Бизнинг эркатойимиз қаёқларда санғиб юрадилар, сўрасак бўладими?

– Санғиб юрганим йўқ...

– Шунақами, унда кеча қаерда эдинг?

– Кеча... лицейга борувдим, устоз чакиртирган эканлар.

Лицейга кеча эмас, бугун борган эди. Эргаш майдалашиб суриштирмай ишона қолди. Асрор ёлғон гапиришга гапириб қўйиб “лицейга кечаси борувдингми?” деб қолмасалар эди”, деган ҳадикда унга бир қараб олди. Ҳартугул адаси бу томонини ўйлаб кўрмай, дағдағасини давом эттирди:

– Лицей? Қанақа лицей? Сен у ердан кетгансан. Тамом! Лицей ҳам йўқ, устоз ҳам. Сен мени лақиллатма! – Эргаш бир нафас сукут қилгач, оҳангни ўзгартирди: сизлашга ўтди. Унинг сизлаб гапириши, кинояси – жонни битталаб суғуриб олиш билан баробар. Буни Асрор яхши билади. – Мана шу уй, машина, мол-мулк ҳаммаси сизники. Сиз учун тўплаяпман. Гўримга орқалаб кетмайман. Худо менга овозни бир умрга бермаган. Эртага овоздан қолсам, биров сизга бир тишлам нон бермайди. Лицейдаги ўша устозингиз ҳам чўнтагингизга бир сўм солиб қўймайди. Кеча тўй борлигини билмасмидингиз, бойвачча? Билардингиз. Доирачига қанча бердим, синтизаторчи қанча олди, биласизми? Ўша пуллар уйимизда қолса тешиб чиқармиди? Нимангизга кериласиз, айтинг!

– Адаси, лицейга боргани тўғри, устози ўзимга телефон қилган. Сиз кетишингиз билан қайтиб келувди. Тоби қочиб турганига орқангиздан юбормадим.

– Ҳа, юбормагансан. Талтайтиравер болани. Аслида ҳамма бало сенда!

Асрор энди нима қилсин? Шартта туриб ўзини дераздан ташласинми ё кўчага югуриб чиқиб, ўзини трамвайнинг остига отсинми? У одамнинг (энди унинг кимлигини ҳам, исмини ҳам билади) таъқибидан ҳам, синфдошларининг маломатидан ҳам, адасининг миннатли ошидан ҳам... барчасидан бира тўла қутулса қандай яхши...

– Адаси, ҳамма айб менда. Ўғлингизни кечира қолинг. Шу пайтгача бир гапингизни икки қилмовди. Асрор, тура қол, кириб ёт.

Онасининг майин овози тун бағрига бирдан ёпирилиб қирган ёруғ нурдай бўлди. Ҳозир бадбин фикрларга берилганида нима учун онасини ўйламади? Онасини ташлаб қаёққа кетади? Бундай меҳрибон, мунис онани аламлар оловига ташлаб кетиш мумкинми?

Боши эгик Асрор шундай хаёллар қафаси ичида ўтирар эди.

Ота-онасининг ўйлари эса бутунлай ўзгача:

“Болагинам пушаймон еб ўтирибди, отасига тик қарамайди, шунисига шуқур”, деб ўйлайди она.

“Болага қаттиқ туриш керак. Кеча ўзича бир эркалик қилди. Индамасам, эртага яна ўзини тарозига солади. Узиб-узиб олганим яхши бўлди”, деб ўйлайди ота.

Эргаш “тавбасига таяниб ўтирган” ўғлига ижозат берди. Асрор хонасига қирғач, нима қилишни билмай туриб қолди. “Бунақада жинни бўлиб қоламан-ку!” деб ўйлади ўзича. Зоир узатган тугунчани олаётганида адасидан нафратланган эди. Ҳозир ўша нафрат ўқлари қайтиб ўзининг юрагига санчилаверди. Адасини эмас, энди ўзини лаънатлай бошлади. “Адамга тушунтирсам бўларди-ку? “Адасининг дўкони яқинда ёниб кетди, аҳволлари оғир, кўнгилларини кўтарайлик”, десам тушунмасмидилар? “Томсувоқларинг жонга тегди”, дермидилар ё?”

Ўзининг бу саволига Асрорда жўяли жавоб йўқ эди. Адаси шундай деб қайириб ташлаши аниқ. Бу оилада Асрор ҳал қилувчи овозга эга эмас. Онаси-ку, унга қайишади, аммо адаси томонидан ҳатто маслаҳат овозига ҳам лойиқ кўрилмайди.

Энди нима қилиш керак? Эртага қайси юз билан синфга кириб боради? Қамариддин!!! Бирдан хаёлига яшин каби урилган фикр музга чулғанаётган қалбига қайта жон ато этди. Ҳа, уни бу шармандалиқдан Қамариддин қутқариши мумкин эди.

Синфдошлари хузуридаги шармандалик тўридан қутилиш йўлини топгани билан кўркув чангалидан қутула олмади. Чирокни ёкмади. Кийимини алмаштирмади. Каравотига чўзилди. Ташкарини забт этган қоронғулик унинг хонасига ҳам ҳукмини ўтказа бошлади. Қоронғулик қуюқлаша бошлагани сайин кўркуви оша борди. У ўликнинг сув тагида қолиб кетишидан умидвор эди. Ўликни чиқаришибди. Ўлик сув остида ётган пайтда ҳам уни таъқиб этаётган эди. Энди нима бўлади? Асрор тун чодирисида ўликнинг кириб келишини ҳавотир билан кута бошлади.

...Нихоят кириб келди. Аммо кечагидай газабда эмас. Асрорни қувиш нияти ҳам йўқдай. Қарашлари маъюс, ҳатто киприк қокмайди. Асрорга ташланмади, томоғидан ҳам бўғмади. Мўмин, итоаткор одамдай жим ўтирди. Хўрсинди. Кейин тилга кирди:

“Бошпаналаринг йўқ эди. Отанг санъатда энди кўришиб келаётганди. Уйимдан жой бердим. Кейин шу турган уйлариинг олишида балоғардон бўлдим. Сени чакалоқлигингда кўтарган эдим. Бағримга босган эдим. Шу кўкрагимга тепдинг-а! Қаттиқ тепдинг. Ҳали ҳам оғрияпти. Икки-уч ёшлигингда елкамга миндириб ўйнатардим. Шу елкамга ҳам тепдинг. Суягимни синдириб юборгансан шеклли, оғрияпти. Ўлган бўлсам ҳам оғрияпти. Аданг опамнинг тўйига бормай, бизларни уятга қолдирганидан кейин “одамгарчилиги йўқ экан”, деб борди-келдини йиғишириб қўйган эдим. Шунинг учун ҳам сен мени танимадинг. Мен эсам сени танидим. Тепмасанг бўларди, ўлмас эдим. Ўлганимдан хафа эмасман. Бир кунмас бир кун бари бир кетаман-да, бу дунёдан. Болаларим ҳали ёш эди. Ҳеч бўлмаса ўн йилдан кейин ўлдирсанг ҳам майли эди. Ҳозир уйимга бордим. Эзилиб ўтиришибди, бояқишлар. Уларни кўриб ўзим ҳам эзилиб кетдим. Чидай олмасдан изимга қайтдим-у, сенинг олдингга келавердим. Биламан, сен энди мени тепмайсан. Кўркма, мен ҳам сенга тегмаيمان. Кел, елкамга мин, сени ўйнатаман. Узоқ-узоқларга олиб кетаман, юр...”

Асрор жавоб беришга кўрқди. Лекин итоаткорлик билан ўрнидан туриб, унга эргашиди. Дераза ёнига етганида Қаям бирдан йўқолди. Асрорнинг кўзлари мошдай очилди-ю дахшатга тушиб, ўзини орқага ташлади.

Яна канча турди – билмайди. Каравотида яна канча ўтирди – буни ҳам билмайди. Энди кўзини юмишга ҳам кўрқди. Нигоҳи хона бўйлаб сарсари кезаверди. Бир вақт жавон калитига илиғлик тўн кўзига одам қораси бўлиб кўриниб, сапчиб тушаёзди. Чирокни ёкмокчи бўлди. Бирок, кўркув оёқларидан қувватни олиб қўйган, ўрнидан туришга мадори қолмаган эди. Қоронғи бурчакда кимдир уф тортгандай бўлди. Кейин онаси қулоғига: “Қаям амакинг сени елкасида кўтариб юрарди”, деб пичирлади. Асрор ўрнидан турди-ю жойида қотиб тураверди. Жавон калитига тўн осиглик турганини аниқ билса-да, у энди одам қиёфасида ҳаракатга келгандай туюлди. Хонадаги ҳамма нарса, ҳатто деворлар ҳам гўё у томон бостириб кела бошлади. Тисарилмокчи эди, оёғи каравотга тиралиб, ўтириб қолди. Сўнг яна кимдир хўрсинди. Кейин ўша одамнинг овозини эшитди:

“Той бола, мен сени елкамда кўтариб катта қилган эдим. Шу елкамга тепдинг. Жуда-жуда оғрияпти...”

Асрор икки кафти билан қулоқларини беркитиб олди. Кафтини олганда яна тушунарсиз овозлар янграйверди. Шулар орасида яна ўша овоз жаранглади:

“Қийналяпсанми? Ёнимга кела қол, шу елкаларимда кўтариб юрай...”

Асрор беихтиёр “Йўқ!” деб бакириб юборди. Бу овозни нариги хонада туриб эшитган Мунира чўчиб тушди-да, ўғлининг ёнига шошилди.

– Чақирдингми? Нега қоронғида ўтирибсан? – Мунира шундай деб ичкари киргач, чирокни ёқди. Асрор нима гаплигига тушунмай онасига бақрайганича қараб тураверади. Мунира хавотирланганича унга яқинлашиб, пешонасини ушлади, – Вой, ёняпсан-ку, болам? Нега индамайсан? Мен ҳозир дори бераман.

Асрор осиглиқ тўнга маъносиз тикилганича ўтираверди. Мунира шошилиб нариги хонага чикди-да, кутини титкилаб керакли дорини топгач, ярим пиёла совуқ чой билан изига қайтди. Ўғлига дорини ичириб, ётқизаётган паллада кия очик эшикдан Эргаш каради. Мунира “халакит берманг”, дегач, ичкари кирмади. Хотини билан ўғлининг харакатларини турган ерида кузатди. Асрор ётганидан кейин ҳам Мунира каравот киррасига омонат ўтириб, унга хавотир билан тикилди. Асрор инграгандай бўлган эди, пешонасига кафтини кўйди. Бир неча дақиқа шундай ўтирди. Назарида ўғли ухлагандай бўлгач, аста ўрнидан туриб чироқни ўчирди-да, дахлизга чиқиши билан эридан ўпкаланди:

– Иситмалаётган болага шунча дағдаға қилдингиз-а, баъзан жудаям оширворасиз.

– Иситмалаётганини қаёқдан билибман. Ўзинг ҳам энди билдинг-ку? – деб Эргаш ўзини оқлаган бўлди.

– Икки-уч кундан бери ғалатироқ бўлиб юрибди, тоби йўқ, деб айтдим-ку, сизга.

Эргаш “айтган бўлсанг айтгандирсан”, деб минғирлади-да, меҳмонхонага қайтиб, телевизор қаршисидаги оромкурсига ўтирди.

20. Ўлмаган хотира

Хаёт – бешик ва тобут орасидаги тор бир йўл ва йўлчиликдир. Дунё хаёти сўнгсизлик ичида бир совун кўпиги кабидир. “Инсонлар идрок қилган хаёт нимадан иборатдир?” деган саволга ернинг заҳи ва қабр тошларининг қаттиқлиги энг тўғри жавоб бўла олади. Шундай экан, нафсоний орзулар ва вужуд йўлида ўтаётган умрнинг маъноси нима бўлар эди?

“Агар хотиранг юқори мақомда бўлса ҳам икки нарсани эсдан чиқаришга эриш: аввали – кўпчилик учун қилган

яхшилигингни, кейини – бировнинг сенга қилган ёмонлигини”.

Гўзал ҳаёт кечириш шартларидан бўлган бу фазилат кўп қатори Бўронга ҳам бегона эди. У қийма-қийма қилиб ташланиб, вужудида заифгина хужайра тирик қолган такдирда ҳам қасосдан воз кечмайдиган хилидан. Агар мурдаларга қасос олиш имконияти берилса, Бўрон ўлик ҳаётини ҳам шунга бағишлаган бўларди. Баъзи бировлар нима учун яшаётганини фаҳм этмайди: тугилади-улғаяди, ейди-ичади, тунни уйку билан, кунни мақсадсиз ташвишлар билан ўтказди, урчийди-кўпаяди, охири – ўлади-кетади... Бўрон ундайлардан эмас.

“Эй Худо! Мен қон ичмайман. Қон ҳам тўкмайман. Лекин бир одамнинг азобланиб ўлишини ўз кўзим билан кўришни истайман. Агар унинг жонини мен йўғимда олсанг ёки ундан олдин мени азроилга рўпара қилсанг, сендан рози эмасман!”

Йигирма йил аввал шундай деб қасам ичган. Оқил банда ҳамиша Аллоҳдан ризолик истаб яшайди. Қасос олови ақл кўзини кўр қилган нодон йигит Раббига шарт қўйиб, даъво қилиб, ҳақ талашиб турган ондаёқ иблис унинг қалбига эга чиққан эди.

Бегонадан ёмонлик кўрган онда унга ўлим тилашни тушуниш мумкин. Аммо бирга катта бўлган амакиваччасига ёвузликни соғиниш ақл бовар қилмайдиган ҳодисалар сирасига қиради. Эҳтимол, йигитлик чоғидаги ёмонликни бегонадан кўрганида Бўрон кечириб юборармиди... Ўз жигарининг хиёнатини кечира олмади...

Бу хиёнат тасодифий эмасди. Ўсмирлик чоғида ҳам хиёнат бўлиб ўтган эди. Аммо унда амакиваччасининг қилиғини хиёнат деб қабул қилиш ҳаёлига ҳам келмаган эди. Йиллар ўтиб қамалганида, фикрлаш учун етарли фурсат бўлган дамларда эслаб, катта хиёнатга йўл очиб берган ўша воқеани лаънатлаганди. Хатто лаънат чодирининг бир учи отасининг елкасига ҳам тушган эди.

Буғдой ўрими пайти эди. У дамларда “Келдиёр исмли шу бола келгусида “Бўрон” лакаби билан ўғрилар оламида донг таратади”, дейилса ким ишонарди? Келдиёрнинг отаси бу воқеадан бир йил аввал баланд мартабада эди. Одамлар унинг соясига ҳам салом беришарди. Акаси “ўғри” деган тавқи лаънат билан қамалгач, амал отидан туширилиб, совхозда бўлим бошқарувчилиги лавозимига лойиқ кўрилганди. Аканинг гуноҳи учун ука жавоб бермаса-да, фирма ғояси талабига кўра, шу чора кўрилганди. Лекин бўлимнинг ишлари гуриллаб кетса, йил адоғида яна амал пилла-пояларига якинлашиш имконияти сақлаб қолинганди. Шу боис у буғдойнинг бир бошоғини ҳам одамларга бермай, давлатга топширарди. Тўпланаётган хирмонлардан бирига ўғли билан жиянини қоровул қилиб қўйди. Жияни у дамларда ўғри эмасди, лекин ҳамқишлоғининг ялиниши ва пул ваъда қилишига бефарқ қарай олмади. Келдиёр ўзидан икки ёш катта амакиваччасининг ишига қаршилиқ билдира олмади. Икки қоп буғдойни эшакка ортган одам даладан узоклашмай қўлга тушиб қолди. Милиция аввал уни, кейин Келдиёрни қамаб қўйди. Қилғиликни қилган амакиваччасига эса тегмади. Буғдойни сотиб олган кишининг чўнтагини қоқиб олишгач, иккинчи куни чиқариб юборишди. Келдиёр милициянинг омонат қамокхонасида бир ҳафта ўтирди. Уни ўғирликда айблаб жиноий иш очишмади, бироқ бир хужжатни расмийлаштиришмади. Бир ҳафталик жазо – отаси қўллаган тарбиявий чора эди. Шу чора туфайли у ўғлини ёмон йўлга кириб кетиш хавфидан қутқариб қолмоқчи эди. Келдиёр эса “отам иснодга чидолмай мени қаматтириб қўйдилар”, деган хулосага келган, аммо асосий айбдорнинг четда қолганига тушунмай ҳайрон эди. Бунини ҳибсдан қутулгач, отасининг ўзи изоҳлаб берди: “амакинг бутун уруғимизни иснодга қўйиб кетди. Ҳали бери қайтиб келмайди. Эҳтимол, бутунлай қораси ўчгандир. Агар амакиваччангни ҳам ёнингга ўтқазиб қўйсам халқ мени маломат қиларди. Кейин аканг “ўғрининг ўғли ўғри бўлади-да, бало бўлармиди!” деган лаънатга қоларди...”

Одам ҳар бир воқеадан ўзига яраша хулоса чиқариб яшайди. Хирмондан ўғирлаб сотилган икки коп бугдой Келдиёрнинг ҳаёт ҳақидаги тасаввурини ўзгартириб юборди. Ўшанда бугдойнинг сотилишини у ўғирлик деб ҳисобламаган эди. Жамият қонунига кўра, икки коп сотилса ҳам, икки тонна сотилса ҳам бари бир ўғирлик экан. Унинг ўзи эса ўғри экан... “Ўгрининг шериги” дейишса ҳам майли эди...

“Бу дунёда адолат йўқ экан...”

Ўша воқеадан чиқарган хулосаси шу бўлди. Орадан талай йиллар ўтгач, бу хулоса “дунёда ҳеч қандай адолат йўқ, унга умид қилма ва бошқаларга адолатли бўлишга уринма!” деган ақидасига айланди. Қамокдалигида унга “Бўрон” деб лақаб қўйган устози бу “ақидаси”ни яна бойитди: “сен ҳаётда кўп фазилат эгаллашга уринма. Сену менга ўхшаганларга биттагина фазилат етарли: раҳм-шафқат нималигини билмаслик – бизнинг энг асосий фазилатимиз. Агар бу фазилатни тўла эгаллай олмасанг, хор бўлиб ўласан...”

Шу ёшга етгунича бу фазилатни камолга етказган Бўрон энди йигирма йил кутгани – фарахбахш кунларининг тотли меваларидан ҳузурланиш онларига яқинлашиб қолган эди.

“Жиннихонага бориб келди...”

Асосий хужумга ўтиш учун шу хабарни кутаётган эди.

Акулани ёнига чакириб, унга йигирма ёшлар чамасидаги гўзал бир қизнинг суратини узатди. Акула суратга узок тикилди-да, “ким бу?” дегандай унга савол назари билан қаради.

– Кўп тикилма, барибир танимайсан. Менам танимайман. Лекин уни сенга илиндим. Ит бўлмасанг ҳам қовуннинг ширинини ейиш сенга ярашади. Истаганингча қийна, лекин ўлдириб қўйма. Унинг азобланганини билиб, эгаси ҳам қийналиши керак.

– Бу анавининг ўйнаши эмасми?

– Ҳозир “ўйнаш” дейилмайди, иккинчи хотини. Балки учинчисидир...

– Балки ўттизинчисидир... Шу бой учта хотинга каноат қилса эркак эмас экан. Буни қаранг, онаси ўпмаган кизга ўхшайди. Бунақа қизларнинг оталари камбағалроқ йигитларнинг совчиларига қараб ҳам қўйишмайди. Бойга эса икки қўли билан топширишади. “Қовуннинг ширинини ит ейди”, деб мени эмас шу бойни айтсангиз тўғрироқ бўларди. Хафа бўлманг-у аммо кўп ишларингизга қойил эмасман. Мана ҳозир ҳам “ўлдирма” деб шарт қўйяпсиз. Бизларни одам ўрнида кўришмаса ҳам индамай қараб тураверишимиз керакми? Ўзимга қўйиб берилса, ҳамма бойларни битта-битта ўлдириб чиқардим, – деди Акула асабийлашиб.

– Бойларни ўлдириб чиқсанг бизнинг тирикчилигимиз нима бўлади? – деб кулимсиради Бўрон. – Камоқдалигимизда бир татар домлани паноҳимга олган эдим, эсингдами? У сен билан гаплашишни ёқтирмас эди. Сени “ақли ҳам, қалби ҳам муҳрланиб қолган”, дерди. Нимага шунақа деганини ўшанда тушунмаган эдим. Дилингни билмайману лекин ақлинг муҳрланиб қолибди. Энди бунақа ақл билан тирикчилик қилиб бўлмайди. Татар домла мени ҳидоятга кўп даъват қилганди. “Сизнинг қонингиз тоза, бугун бўлмаса эртага тўғри йўлга кириб кетасиз”, дерди. Қизик, а? У менинг йўлимни нотўғри, дейди. Мен эсам унинг йўлини тан олмайман. Ҳақиқат ким томонда? Эҳтимол, қачондир мен унинг йўлига ўтарман. Лекин унча қилиб оладиган анча-мунча ишларим бор.

Анча ишларининг бири шу оқшомга белгиланган эди. Бўрон суратдаги гўзал жувонни каердан топиш мумкинлигини тушунтиргач, изох берди:

– Биринчи хотини билан иши йўқ эди. Бунисига эътибори бошқача. Шалағи чиқиб бораётган эркак тишлари тушиб кетган қари итга ўхшайди. Суякни эплаб ғажий олмаса ҳам, ёпишиб, ириллайверади. Бу жононга раҳм қилиш керак. Ёнида отаси тенги одам ётганидан кўра, бикинига ханжар тираб қўйилгани минг марта афзал, а, нима дединг? Эгаси ҳам буни билади. Бу жононниқига тўппа-тўғри кириб боролмайсан. Кеча қўриқчи ёллаган. Шовқин-сурон кўтарма, қадамингни билиб бос.

– Кўрикчиси нечта экан?

– Агар шошилмаётган бўлсанг, ҳозир бориб санаб келаман, – Бўрон пичинг билан шундай дегач, Акулага қовоқ уюб қаради: – Ҳадеб кўлингни ишлатавермай калланг-ни ҳам ишлат!

Акулага бу танбех малол келиб, бармоқлари билан ўйнаб ўтирган картани стол устига сочиб юборди. Аччикланганини шу тариқа ошкор қилди-ю, аммо Бўронга қарши бир гап ҳам айтмади. Бўрон ҳадеб “каллангни ишлат!” деявергани билан у ҳам аҳмоқ эмас. Бу одамнинг ҳузурида ўзининг фақат ижрочи мартабасида эканини билади. Бўроннинг бу шаҳарда яна доно маслаҳатгўйлари, меҳр кўйган ёрдамчилари борлигини ҳам сезиб туради. Керак бўлса Бўроннинг изидан одам кўйиб, унинг кимлар билан апоқ-чапоқ эканини ҳам билиб олишга қодир. Аммо шундай қилаётганида Бўроннинг кўлига тушиб қолгудай бўлса, қандай жазога лойиқ кўрилиши ҳам маълум унга. Билгани учун ҳам ўзини тияди, оёқ остида бекордан бекорга эзғиланиб ўлиб кетишдан кўра, ўлжасини пойлаётган сабрли мушук сингари умр кечиришни маъқул кўради.

Ханифа дамлаб кирган чефир-чойни ичиб роҳатланган Бўрон Акулага навбатдаги топшириғини берди:

– Эртага эрталаб Ханифни Жасурбекдан ҳадя бўлган уйга кўчириб қўй. Болалари ҳам кўчади. Беш-ўн кунлик емок-ичмогини ҳам харажат қилиб бер. Бир ҳафта уйдан чиқишмайди.

Шундай дегач, саволга ўрин йўқ, дегандай қараб кўйиб, бугунга режалаштириб қўйган ишини амалга ошириш учун чиқиб кетди.

Шаҳарнинг кунчиқар томонида жойлашган маҳалладаги бир қаватли уйлар каторида қад ростлаб турган серхашам иморатга “Арарат” деб номланган ресторан жойлашган. Бу рестораннинг ўнлаб меҳмонларни сиғдира оладиган катта зали йўқ, олти-етти меҳмонга мўлжалланган хос хоналардан иборат. Яна икки кишига хизмат қилувчи

шинам хоналар ҳам бор-ки, ундаги меҳмондорчилик сирлари сирлигича тура қолсин.

Бўронни шу ресторан оstonасида кутиб олишди. Олти кишининг майшатиға атаб тузалган дастурхон атрофидан Бўроннинг бу шаҳардаги ишонган кадрдони ва яна бир бегона одам жой олдилар. Кадрдони бу бегона одамни “Жиннихонанинг хўжайини Ашрафжон”, деб таништиргач, кулимсираганича изох берди:

– Дунёдаги энг бахтли одам иккита бўлса, биттаси Ашрафжон, шунинг учун бахтли ҳисобланадиларки, эркинлар. Шунинг учун эркин ҳисобланадиларки, хотинларини қўйиб юборганлар. Лекин “хотин қўйди”, дегани “бўйдоқ” дегани эмас. Ашрафжоннинг мучаллари “хўроз”. Ҳаётлари ҳам хўрозникидай. Жиннихонадаги барча товукчалар шу кишиға тобе. Касаллари орасида ёшроғи учраб қолса, уни ҳам, а? Сизларнинг тилингизда нима дейиларди – сексотерапиями?

– Ҳай-ҳай акахон, энди ошириб юбордингиз. Бунақаси бизға тўғри келмайди, – деди Ашраф айёрлик билан жилмайиб.

Бўрон “Московни тебратиб турган “авторитет”лардан”, деб таништирилгач, Ашраф унга хавотир билан қараб қўйди. Кундузи унга қўнгирок қилишиб “хурматли меҳмонлар билан биргаликда чакчақлашиб ўтирамиз”, дейишганда “авторитет” ҳақида гап бўлмаган эди. “Авторитет”ға мени бекорға рўпара қилишмагандир”, деган ўй қўнглини хира қилди. Меҳмондорчиликка чорлаган мезбон ҳазил-хузил гаплари билан тор даврани қиздиришға уринди. Бўрон гапға кам аралашди. Ярим соатча ўтиргач, зарур иши борлигини баҳона қилиб, ўрнидан турди. Шундан кейин Ашраф бир оз енгил тортди. Меҳмондорчиликда тўйиб еб-ичиб уйига қайтгач эса...

Чирокни ёкди-ю, телевизор қаршисидаги пуштиранг чарм оромкурсида ўтирган Бўронни кўриб чўчиб тушди.

– Ҳали айтадиган бир гапим чала қолибди, шунинг учун пойлаб ўтирибман, – Бўрон шундай деб худди ўз

уйда ўтиргандай оёқларини чалиштириб олди. – Узок ўтирмайман, аччиқ чой дамлаб берсангиз, бир пиёла ичаману кетаман.

Гарангсиб турган Ашраф аввалига “уйимга қандай кириб олдингиз?” деб сўрамоқчи бўлди-ю, “Московни ёткизиб-турғизувчи” “авторитет”га бундай бемаъни савол бериш одобсизлик эканини англаб, ошхона томон шошилди. Чой ичгиси келган Бўрон ўз ғамини ўзи еган, газ плитадаги мис чойнакда сув шакиллаб қайнаб турарди. Олтин халли чинни чойнак ёнига эса бир кути чой қўйилган эди.

– Курук чойни аямай, ҳаммасини битта чойнакка солаверинг, – деди Бўрон ўтирган жойида.

“Ёмокнинг қусмоғи бор”, деганларидай ресторандаги танишувнинг оқибати яхшилик билан тугамаслиги мумкинлигини сеза бошлаган Ашрафнинг баданига енгил титроқ турди. Чойни дамлаб киргач, хизматкор макомидаги мутелик ҳолатида гилам устига ўтирди.

– Менинг бир синглим сизнинг жиннихонангизда экан? – деди Бўрон у узатган пиёлани олиб.

– Ким? – деди Ашраф. Унинг қўрқув чодирига ўралиб қолганини овозидаги енгил титроқ ошқор қилиб қўйди.

Бўрон “синглиси”нинг номини айтиши билан баданидаги енгил титроқ кучайди.

– Сиз унинг менга сингил бўлишини билмагансиз, а? – деб Бўрон унинг мушқулини осон қилди.

– Ҳа, ҳа, билмаганман, – деди Ашраф, унинг гапини маъқуллаб.

– Билмагансиз... – Бўрон шундай деб унга қаттиқ тикилди. – Билганингизда нима қилардингиз?

Чиндан ҳам нима қила оларди у? Шаҳарнинг битта зўри келиб, “синглим қаттиқ касал, шу ердан жилдирма”, деб дўк-пўписа қилиб турса. Энди бошқа битта зўр пайдо бўлиб нима деркин? Ашраф кўп гапирмасликни маъқул қўриб, жавоб ўрнига “билмайман”, дегандай елка қисиб қўя қолди.

– Чикариб юборармидингиз? Ҳа, чикариб юборардингиз. Ахир у жинни эмас-ку, тўғрими? Жинни эмаслигини биласиз-ку?

– Жинни эмас, лекин...

Бўрон унинг изоҳини эшитишни истамади, гапини шарт узди:

– Лекин-пекини йўк! Уни бу ерга олиб тикишганда ҳам соппа-соғ бўлган! Ҳа, унда сен хўжайин эмас эдинг, – Бўроннинг сенсирашга ўтиши Ашрафдаги кўркувни авж пардасига кўтарди. – Лекин уни сен қабул қилиб олган эдинг. Ҳар ойда неча пулдан олиб турганингни ҳам айтайми? Майли, ўтган ишларни кавлаштирмайман. Унинг мендай акаси борлигини билганингда қадамингни ўйлаб босар эдинг. Ўзимда ҳам айб бор, вақтида билдириб қўйишим керак эди. Хўп, энди бўладиган гапга ўтайлик: кеча аканг келиб нима деб кетди?

Ашраф “ҳеч нима” дегиси келди-ю Бўроннинг қаҳрли карашидан кўркиб, яна индамасликни маъкул кўрди.

– Яна иккита нарсани сўрасам, тилингни чайнаб ютиб юборасан шекилли, а? Сен кўркма, мен жон оладиганлардан эмасман. Яхши одам бўлсанг жонингни ҳадя этиб кетишим мумкин. Сенга берилган топшириқни ўзим айтайми? – Бўрон ундан садо кутди. Ашраф эса “мени гапириш азобидан кутқариб, ўзингиз айтаверинг, акажон”, дегандай мўлтиллаб қаради. – Сен менинг синглимни ўлдиршинг керак эди, тўғрими?

Ашраф алам билан лабини тишлади-ю кунда қаршисида турган мағлуб одам каби бошини эгди.

– Бугун ўлдирмаганинг яхши бўлибди. Ўлдирганингда эртага ўзинг ҳам изидан жўнаб колардинг. Эртага ҳам ўлдирмас эдинг. Тўғрироғи, ўлдира олмасдинг. Аканг топшириқни бериб, чўнтагингни пулга тўлдириб кетганидан бери тиззанг қалтирайди. Бир одамни жинни деб ушлаб туриш бошқа, дўхтир “ақлдан озган”, деб турса биров миясини титиб чиқармиди? Лекин ўлдирса, титиб-титиб ҳақиқатни аниқлаши мумкин. Нима дединг? Бировлар

кўрқокларни одам ўрнида кўрмайди. Лекин кўрқокликнинг ҳам фойдаси бор, мана, иккита жонни саклаб турибди. Энди нима қиламиз? Тилингни чайнаб ташламаган бўлсанг, саволимга жавоб бер.

Ашраф кунда тепасида ялтиллаётган болтага қарагандай қараб:

– Билмайман, – деб пичирлади. Кейин изнини унга топширди: – Сиз нима десангиз шу.

– Ўлдирганингдан кейин нима қилишинг керак эди?

– Унинг эгаси... ҳеч кими йўқ...

– Куйдиришга берармидинг?

– Йўқ, мусофирдай кўмиб келардик.

– Энди бундай қиласан: эртага эрталаб ишхонангга бир одам кийим-бош кўтариб боради. Синглимни ювиб-тараб, кийинтириб кузатиб қўясан. Уни “ўлди” деб расмийлаштирасанми-йўқми, сенинг ишинг. Акангни ишонтириш ҳам ўзингга ҳавола. Кечқурун ишдан қайтганингда шу телевизорингнинг устида хизмат ҳаққинг туради. Биз одамларни текинга ишлатмаймиз. Келишдикми? Агар сўзимни икки қилсанг, мен ўтирган жойда бошқа одам бўлади. У сен билан савол-жавоб қилиб ўтирмайди. Аччиқ-аччиқ чойдан ич, ақлинг пешланади.

Бўрон ваъдасига вафо қилиб, бу уйда узок ўтирмади. Ҳар бир ишини пухта режалайдиган Бўрон бу сафар ҳам янглишмаган эди. Ашраф билан ресторанда танишиб, сўнг уни бу уйда кутиб олиши нишонга аниқ теккан ўқ каби яхши натижа берди.

21. Севги талаби

Тонгга яқин иситма аралаш талваса чекиниб, Асрор оз бўлса-да, тинч ухлади. Уйғониб соатга қаради-ю шошилиб кийинди. Ўғлининг барвақт туриб, отланаётганини сезган Мунира эшикни очиб:

– Яна бир оз ухлайверсанг бўларди, – деди.

Асрор Қамариддинга учрашишни ният қилганида уйдан барвақт чиқишига баҳонани ҳам ўйлаб қўйган эди. Онасининг меҳрибонлик билан айтган гапини эшитиб, ўша баҳонасини айтди:

– Дарсдан олдин ўқитувчим билан ечадиган масала бор эди.

– Мастава тайёр, иссиқкина ичиб ола қол, – деди Мунира.

Мастава ичиш учун иштаҳаси ҳам, вақти ҳам йўқлигини шу тобда онасига тушунтира олмас эди. Шу боис гапни бошқа томонга бурди:

– Ойижон, адам кечаги пулни санаб кўрдиларми?

– Санаятувдилар... шекилли? Нега сўраяпсан?

– Қанчалигини билиб беринг.

– Нега?

– Яна қанча беришлари кераклигини айтганимиз йўқ-ку?

Мунира эрини барвақт безовта қилгани учун балога қолмаса ҳам, ширин гап эшитмаслигини билса-да, масала пулга боғлиқ бўлгани сабабли бу ишга журъат этди. Эргаш уйкули кўзларини очмаган ҳолида қанча пул берилганини, яна қанча берилиши шартлигини айтди-ю бошини кўрпага ўраб олди.

Ўртоқлари ташлаб кетган пулнинг миқдорини билиб олган Асрор бир пиёла чой ичишга ҳам кўнмай, кўчага шошилди. Қамариддин дайдиб чиқиб кетмасидан унинг уйига етиб боришни мўлжал қилиб, қадамини тезлатди. Муюлишдан ўтаётганида Дилфуза билан учрашадиган жойга беихтиёр қараб олди. Дилфузанинг бу ердан ўтишига ҳали анча вақт бор эди. Шу сабабли муюлишдан тезгина ўтиб югура бошлади.

Дилфуза бу жойда одатдаги вақтда кўринди. Асрор кутиб турадиган жойда йўқ эди. Шу боис қиз қадамини секинлатди. Тўхтаб, кутишга журъат этмади. “Ухлаб қолгандир, етиб олар”, деган фикрда аста-аста юриб, муюлишдан узоклашди. Ўн-ўн беш қадам юрмай, рўпарасида

тўсатдан пайдо бўлган Қамариддинни кўриб, тўхтаб ко-
лаёзди. Дилфуза чўчиб тушганини сездириб кўймаслик
учун унга салом бериб, ўтиб кетмокчи бўлди. Қамарид-
дин киз билан кулимсираб саломлашди, аммо йўлида ке-
тавермай, унга эргашди.

– Сенда гапим бор, – деди мулойим оҳангда.

– Менинг гапим йўқ...

Дилфуза кескин равишда шундай дейишга деди-ю кўрс-
лиги учун ўзини ўзи айблади. Йигит ҳозирча унга ёмонлик
қилгани йўқ, аксинча, яхшилик қилишга уриниб юрибди.
Бундай муомала қилмаса ҳам бўларди. Лекин кескир гап
айтиб бўлинган эди. Қамариддинга бу оҳанг малол келиб:

– Мендан кўркмайсанми? – деб сўради.

– Йўқ, – шундай деб гапининг тасдиғи учун йигитга да-
дил қараб олди.

– Кўркасан... – Қамариддин шундай деб истехзо билан
жилмайди. – Юрагинг ёрилиб кетай деяпти, ўзингни зўрға
тутиб турибсан. Сенга қойилман. Ўғил болалар ҳам сенча-
лик бўлолмайди. Лекин мендан кўркма, сенга ёмонлигим
йўқ. Сенга фақат яхшилик қилишим мумкин.

– Раҳмат, лекин... яхшилигингизга зор эмасман.

– Агар шу гапни ўғил бола айтганида минг марта ко-
йил қолардим. Эркак одам бировнинг яхшилигига зор бўл-
маслиги керак. Мен эсам зорман. Лекин сенинг яхшилик
қилишингга эмас, яхши гапингга зорман. Нега мен билан
доим шунақа жеркиб гаплашасан? Бошқаларга нисбатан
кийшиқрокманми?

Дилфуза унга яна бир қараб олди-ю лекин кўнглини
кўтариши мумкин бўлган гапни айтмади.

– Нима демоқчи бўлганингни шу қарашингдан тушун-
дим. Ҳа, мен кийшиқрокман. Қамалиб чиккан бола кий-
шиқ бўлмай гўр бўлсинми? Сендан яхши гап кутишим-
нинг ўзи аҳмоқлик. Мен бу дунёда йўқ одамман. Биров-
га ёкишим мумкинмас, бировни ёқтиришим мумкинмас.
Мен бировга яхшилик қилмокчи бўлсам, юзларини теска-
ри буриб жирканадилар. Ҳа, моховдан жиркангандай жир-
канадилар. Шунақами?

– Мен унақа деганим йўқ.

– Ҳеч ким шундай демайди. Лекин мен одамларнинг кўнглидан кечган гапларни билиб тураман. Қамокдан шунақа сезгир бўлиб чиққанман. Агар камок кўрмаган бола бўлмаганимда сен мен билан бошқача гаплашардинг. Кинога таклиф қилсам жон-жон дердинг. Юрагинг “қанийди шу йигит мени дискотекага таклиф қилса”, деб дуқиллаб турарди.

– Бўлмаган гап. Мен дуч келган бола билан кинога тушаверадиган қизлардан эмасман.

– Шунинг учун ҳам сени яхши кўраман. Агар бошқачароқ бўлганимда менам бошқачароқ гаплашардим. Сендан фақат битта илтимосим бор: мени ҳамма йўққа чиқариб бўлган, сен кўкрагимдан итармагин. Ҳеч бўлмаса сен мени одам ўрнида кўргин. Эҳтимол, сенинг меҳринг туфайли менам тўғри бўлиб қоларман.

– Илтимос... бундан кейин менинг йўлимни бунақа тўсманг.

– Яхши, тўсмасам тўсмасман. Лекин сенам илтимосимни яхшилаб ўйлаб кўр: агар бажармасанг, мен энг ваҳший махлукқа айланаман, ана шунда менинг ёмонлигимни биринчи бўлиб ўзинг татиб кўрасан. Хашакни кўриқлайдиган ит ўзи ҳам емайди, бировга ҳам бермайди. Мен унақа ит эмасман, ундан ҳам баттарроқман. Бировга бермайман сени... лекин... у ёғини ўзинг тушуниб олавер.

– Мени кўрқитманг, овора бўласиз.

– Мен кўчада олифтагарчилик қиладиган куруқ лакмалардан эмасман. Менинг гапим – гап! Кўрксанг ҳам шу, кўркмасанг ҳам шу! Сен ўзингдан кетма. Ўйлаб кўр-чи, ҳимоячинг борми? Айт: борми? Ўша чалажон ашулачинг сени ҳимоя қиладими? Биров пуф, деса учиб кетади-ку?

– Гап кучдами?

– Унда нимада? Дунёда ҳамма нарсани куч хал қилади. Биздан олдин ҳам шундай бўлган, биздан кейин ҳам шундай бўлади. Чалажон ашулачинг билан ҳозирги юришларинг ҳам вақтинчалик. Мени кўрарга кўзинг йўқ,

лекин уни ҳам яхши кўрмайсан. Эрта индинми ё мактабни битирганингдан кейинми, мендан баттарроғини яхши кўришга мажбур бўлиб қоларсан. Хор ҳам бўларсан, ўшанда мени минг марталаб эслайсан.

– Дарсга кеч қоляпман, мен кетишим керак.

– Кетишинг керакми? Яхши, лекин қаёққа кетаётганингни ўйлаб кўр. Қайси кўчага кирсанг ҳам ўша ерда мени учратасан. Ўлиб кетсам арвоҳимни учратасан. Мен яна камалиб, ўша ёқларда изсиз кетарман, ё битта ўкка ё битта тигга учрарман, лекин барибир сени ташлаб кетмайман. Чунки сен... мен яхши кўрган биринчи қизсан.

Қамариддин шундай деб тўхтади, кейин Дилфузани ҳайрон қолдириб шарт бурилди-да, тез-тез юриб, ундан узоқлашди.

Дилфуза ўзини бу гапларга парво қилмагандай тутмоқчи эди, эпполмади. Хўрлиги келди. Мижжаларига ёш қуйилди. Бу гапларни фожиадан аввалроқ эшитганида озгина чўчиб, кейин унутишга ҳаракат қиларди. Ҳозирги ҳолатида Қамариддиннинг рўпарасидан чиқиши дард устига чипқон бўлди. Қиз тунни худди Асрор каби бедор ўтказган эди. Уни ўлик таъкиб қилмасди, талваса туфайли иситмаси ҳам кўтарилмаган эди. Аммо унинг ғами Асрорникига нисбатан адоқсиз эди. Қуёш ботган паллада отаси билан бирга чой ичиб ўтиришганда аммаси келди. Одатини қанда қилмай шошиб келди-ю шошиб кетди. Бирок, шу қисқа фурсатда кизнинг боши устидан бир тоғора ғам чўғларини сочиб кетгандай бўлди. Дилфуза бўлажак ўғай онасининг ўз муаллимаси Қориева эканини эшитди-ю тахтадек қотиб қолди.

– Сенга бегона эмас, тез тил топишиб кетасизлар, – деб аммаси кўнглини кўтармоқчи бўлди. Дилфуза мактабдаги муносабатни айта олмасди. Лекин аммаси ҳам адаси ҳам ундан жавоб кутишаётганди. Нимадир дейиши шарт эди.

“Мени у хотин сираям тушунмаса керак. У минг яхши бўлгани билан мен онамни унута олмайман-ку?! Уни бал-

ки меҳрибон аёл сифатида қабул қилишим мумкинدير. Лекин барибир она ўрнида кўролмайман. Бу унга бориб-бориб малол келади...”

Шундай дегиси келди, бироқ, дилидагини тилига чиқара олмади. Адасига ачинди. Дилфуза аламларини ичига ютиб, аввалига чуқур хўрсинди, кейин хаста овозда гапини айтди:

– Ўзинглар биласизлар...

Эрталаб йўлда учрашган пайтида дардини Асрорга айтмоқчи эди. Асрор кўринмади. Кўринган тақдирда ҳам, Дилфуза ҳасратини айтганида ҳам фойдасиз эди. Ўз дардининг малҳамига муҳтож Асрор ўзганинг қайғусига шерик бўла олмас ҳам эди. Одамзотга қайғу-алам ботмонлаб берилиб, мисқоллаб олинади, деганларича бор. Бу навниҳоллар ҳаётнинг заҳарли изғиринига бемаврид дуч келишди. Ҳали яхши илдиз отмаган, сурхчалари заиф, куртакчалари энди кўз очаётган дарахт ниҳолини кўз олдингизга келтиринг. Илик нафаси билан табиатни эркалаб уйғотаётган қуёшга пешвоз чиқаман, деб турганида шамол ёпирилса, осмонни булут қопласа сўнг совуқ еллар етиб келиб ниҳолни бўғса... Ҳозир Асрор ҳам, Дилфуза ҳам шу совуқ еллар чангалида навниҳол ҳолига тушишган эди.

Дилфузага, кўнгли ярим бечора қизга онасининг ўлими каммиди, отасининг бахтиқаролиги каммиди?! Бундай бокира қизга бу ёзуғнинг нима лозимлиги бор эди? Отасининг уйланиш ниятига қарши эмасди. Аммо мактабда ҳамма ёмон кўрувчи муаллимасининг ўғай она мартабасида уйига кириб келишига қандай чидасин? Ҳасратини кимга айтсин? Ҳасратини тошга айтса – тош тарс-турс ёрилиб кетмасмиди, дарёга айтса – сув тўлғониб орқасига окмасмиди, осмонга айтса – осмон бу дардни кўтара олмай қоқ иккига бўлинмасмиди... Қиз боланинг ҳасратига тош чидамаса, сув чидамаса, осмон чидамаса... Яна ҳам шу миттигина юрак чидар экан. Дилфуза ичига ютди барча дардлари, ҳасратларини. Онасининг суратига қараб тонгга қадар гаплашиб

ўтирди. Онаси ширин таомлар пиширган ошхонада, дастурхон тузаган меҳмонхонада, айниқса деворда осиглик сурати атрофида, ва ниҳоят... ётоқхонада бегона бир аёлнинг юриши кўз олдига келганда чинқириб юборай деди. Бироқ, лабларини тишлаб, фарёд йўлини тўса олди.

Аламлар гирдобиди эзилаётган дамларда анҳор бўйидаги воқеа... У нарироқда турган эди, аммо ҳаммасини кўрди: тепкилашларни ҳам, сувга отиб юборишганларини ҳам... Ҳатто ўликнинг чўнтагини кавлаётганини ҳам кўрди. У мактабда болаларнинг, кўчада катталарнинг муштлашишларини кўрган. Лекин бундай ваҳшийликка биринчи дуч келиши. Орадан кўп йиллар ўтган бўлса-да, ёдидан кўтарилмайди: адаси, онаси учовлашиб меҳмондан қайтишаётган эди. Рўпараларидан икки маст йигит чиқиб адажонисига хиралик қилди. Адаси бир нима деган эди, дўппослаб кетишди. Онаси дод солди. Дилфузанинг ўзи бўлса титраб: “Ада, адажон!” деб йиғлаб тураверди. У ўшандан кейин кўп ўйлади, ўша безориларга адаси ёмонлик қилмаган бўлса, нимага уришади, атрофда ўтиб турган одамлар нимага орага тушиб, ажратиб олишмайди? Шунга ўхшаган саволлари кўп эди кизалоқнинг. Бу саволга жавоби ҳам бор эди: урганлар ҳам, ажратмаганлар ҳам — ёмон одамлар!

Анҳор бўйида бегона ва беайб одамни тепкилашаётганда Дилфузанинг кулоғи остида онаси дод деб юборгандай бўлди. У ўн йиллар нарёғидаги ўша фарёдни яна эшитди. Эшитди-ю кўрқиб кетганидан кулоқларини қафтлари билан беркитиб олди. Баданига титроқ турди. Бироқ йиғламади. Тепкиланган одам сувга ташлангач, Қамариддин бир нима деб бақирди. Дилфуза унинг гапини англай олмади. Асрор келиб, унинг билагидан ушлаб судради. Уларга эргашган Ғайрат оксоқлана бошлади. Дилфуза анҳор ёқасидан узоқлашгани сайин онасининг фарёди акс-садо бўлиб таъкиб қилаверди. Асрор Ғайратни суяб қайгадир йўл олди. Дилфуза уйига ёлғиз кетди. Уйига келиб зиналардан чикаётганида ҳам, ичкарига кирганида ҳам эшитди бу фарёдни. Бу фарёдга болаларнинг хансирашлари, бегона

овознинг инграши кўшилиб кетди. Ётганида каравотнинг ғижирлаши ҳам бировнинг инграшига ўхшаб эшитилиб, сапчиб тушаверди...

Талваса билан ўтган биринчи тун...

Сўнг яна...

“Биз у ерда бўлмаганмиз, кинода эдик”, деган баҳона-сига ўзи ҳам ишониб бораётган эди.

Нима максадда рўпарасидан чиқди бу йигит? Аслида шуни деб борган эди ўша ерга. Нима талаб қияпти? Муҳаббатними? Муҳаббат куч билан олинадиган матоҳми? Томирларида ишқ сели оқа бошлаганидан бери муҳаббат изҳорининг неча хилини орзу қилди... “Денгиз сизга бўлсин, тўлкинлари менга, куёш сизга бўлсин, нурлари менга, осмон сизга бўлсин, қамар эса менга... Йўқ, йўқ! Дунё бору жаҳони билан сизга бўлсин, менга биргина Сиз бўлсангиз бас...” Ишқ йўлида жонини беришга тайёр йигитнинг шундай дейишини жуда-жуда истарди. Бу эса... “Қамалиб чиққан им учун мени ҳамма ёмон кўради”, дейди. Фақат шунинг учунми? Бегуноҳ одамни тепкилагани учун яхши кўриши керакми? Ўликнинг чўнтагини кавлагани учун севиш керакми уни? Қандай нодонлик?! Дилфуза Қамариддинга кўнгил кўйиш у ёқда турсин, турқини кўришни ҳам истамайди...

22. Томчи

Денгизнинг беҳудуд бағрида, мавжлар орасида яшаётган томчи бир куни тиниқ осмонга маҳлиё бўлиб юксакларда яшамокни орзу қилибди. Куёшга илтижо этган экан, унинг муножоти қабул бўлибди. Куёшнинг илиқ нурлари томчини денгиз бағридан юлиб олибди-да, фалакка кўтара бошлабди. Бу орада томчини маҳлиё қилган тиниқ осмон юзини булут тўсибди. Куёш нури томчини шу булут устига кўндирибди. Бу ер шунчалар совуқ экан-ки, томчи дийди-

раб, охири муз заррасига айланибди. Кейин булут устидан сирғалиб туша бошлабди. Сал пастрок тушгач, баданига иссик ўтиб, у яна асл ҳолига қайтибди. Аммо шамол уни номаълум томонларга ҳайдаб кетибди. Оқибатда томчи ўзининг она макони – денгиз мавжларига эмас, қакраб ётган тупроқ устига тушиб, сингиб кетибди. Кўкат илдизларига илашиб, ёруғ жаҳонга чиққунча эса анча вақт ўтибди...

Уйидан барвақт чикиб, кўчада шошиб бораётган Асрор кейинги кунларда шу томчи кўйига тушган эди. У аввалига кўркиб, кейин эса маҳлиё бўлиб Қамариддиннинг осмонига чиқди. Энди ерга қай аҳволда қайтиб тушади? Бу Асрорнинг ўзига ҳам номаълум. Гарчи онаси “Қаюм ака сувга тушиб кетиб ўлибдилар”, деган бўлса-да, унинг кўнгли тинчигани йўқ. Ёлғизлик уни темир панжалари билан бўғаверди. Кўнгли нима истаётганини унинг ўзи ҳам билмайди. Одамлардан қочишни хоҳлайди, биров билан гаплашишга тоқати йўқ. Кўнглининг бу майлига итоат этса яна ёмон – воҳидлик чангалида тўлғона бошлайди. Тонг отиб, бу чангалдан қутулган эди. Энди эса синфдошлари ҳузуридаги исноддан қутулиш чорасини топиш умидида шошиб боряпти.

Қамариддиннинг эшиги кия очиқ бўлса-да, Асрор бос-тириб кираверишдан ўзини тийиб, кўнғироқ тугмасини босди. Ичкаридан Ғайратнинг “Кираверинг, эшик очиқ”, деган овози эшитилгач, журъатсиз бир ҳолда остонани босиб ўтди. Диванда ғужанак бўлиб ётган Ғайрат ўртоғини кўрди-ю аммо сўрашишга ҳоли бўлмади. Оғриқдан инграб, кўзларини юмиб олди. Асрор унга яқинлашиб, пешонасини ушлади:

– Оғрияптими? Дўхтир чакирайми?

– Зирапчадай нарсага ҳам ваҳима қилиб дўхтир чакирасанми? Сув бер, ичим куйяпти, – деди Ғайрат кўзларини очиб.

Асрор ошхонадан муздек сув олиб чикиб узатди. Ғайрат ютоқиб сув ичаётиб яна инграб юборди-да, қўлидаги пиёлани ташлаб, икки қўли билан сонини чангаллади.

Асрор унга кандай ёрдам беришни билмай, диван ёнида чўкка тушганича ўтираверди. Оғрик бир оз босилиб, Ғайрат тинчигач, чойшабни кўтариб, сондаги ярага қаради. Конталаш докани кўриб:

– Ҳалиям битмабди-ку? Бошқатдан боғлаб кўяйми? – деб сўради.

– Йўқ, тегма. Қамар боя дори кўйган, – Ғайрат шундай деб сони устига чойшабни тортди.

– Ўзи қани?

– Дўконга чикиб кетувди, ҳозир келиб қолади. Ўзинг нимага келдинг?

– Нега бўларди, балки соғингандирман... Ўртогимни соғинишим ҳам мумкинмасми?

– Соғинсанг соғинавергин-у, лекин бошқа келма. Сен ўша куни бизнинг орамизда йўқ эдинг.

– Қамар шунақа дедими?

– Қамар айтмаса ҳам каллам ишлайди.

Ғайратнинг гаплари унинг хотирасида мудраётган ўша мудҳиш кун ваҳшатини уйғотди-ю Асрор туриб, худди кетишга чоғлангандай, эшик томон юрди. Кейин орқасига қайтиб, стулга омонат ўтирди. Бу уйга нима максатда келганини ҳам унутиб, довдираб қолди. Сўнг бемаъно боқаётган нигоҳини дераза томон қадаб, ўзига ўзи гапираётган каби ғудранди:

– Уни менам тепдим. Мен тепганимдан кейин ўлди шекилли, а? Ўша киши болалигимда мени елкасида кўтариб юрган экан.

Бу гапни эшитган Ғайрат ажбланиб, қаддини бир оз кўтарди:

– Нима деб довдираяпсан? Қанақасига кўтаради?

– Биз уларникида ижарада турган эканмиз, – деди Асрор нигоҳини дераза томондан узмай. – Кузда хотини ўлган экан. Олтига боласи етим қолибди...

– Бўлди. Сен бунақа аҳмақона нарсаларни ўйлама. Ажали етса ўнта болали одам ҳам ўлиб кетаверади. У ўлимини ўзи сотиб олди. Бизнинг ҳеч қанақа айбимиз йўқ.

– Ҳеч кимники бўлмаса ҳам менинг гуноҳим бор...

– Бундай дема, аҳмоқ! Жонимга тегдинг! Йўқол, чикиб кет! – Асрор итоаткор кул сингари ўрнидан туриб эшик томон йўналган эди, буйруғини ўзгартирди: – Тўхта, анави ерни кара, Қамарнинг сигарети бор, олиб бер.

Асрор стол устидаги сигарет қутисини олиб, унга узатди. Ғайрат очикқан одам нонга ташланганидай сигаретни титроқ қўллари билан чангаллади. Қутини очиб, бирини олди-да, ҳидлади. Кейин ғижимлаб, Асрорнинг башарасига қарата отди. Кейин бошқасини... Охири қутини ҳам ғижимлади. “Ў... ҳароми... ташлаб кетмабди!” деб бақирди. Асрор унинг хумордан эзилаётганини билиб, индамай тураверди. “Қара, у ер-бу ерни!” деб бақиргач, хонада ниманидир кидиргандай бўлди. Сўнг айбдор одам каби елкасини кисиб унга яқинлашди.

– Аблах! Мени қийнаяпти! – деб йиғламсиради Ғайрат.

– Нимага қийнайди? – деб сўради Асрор ўзини гўлликка солиб.

– Анавиндан бермаяпти.

– Қайсиндан?

– Галварсмисан? Ҳидлайдиганимни айтяпман!

– Тўғри қилади. Ўрганиб қолсанг, кейин ёмон бўлади.

– Ўрганиб бўлганман, бундан баттари бўлмайди. Нимага ғўддайиб олдинг, кетмоқчимисан?

– Ўзинг ҳайдадинг-ку? Уйингга ўтиб, кейин балки мактабга борарман.

– Уйимга нега борасан, мусобақага кетганимни ҳали ҳам айтмадингми?

– Уни айтганман. Қамар пул берувди, шуни ойингга ташлаб келишим керак.

– Тўхта, у пулни берма. Сен дискотекага бор. Буфетчи болага Ғайратнинг дорисидан бер, десанг ўзи билади.

– Йўқ, мен у ерга бормаيمان.

– Ошначиликнинг оқибати шунақами?

– Ошначилик бунақа бўлмайди.

Агар Асрор ўзига якинроқ жойда турганида бу гапдан ғазабланган Ғайрат унга мушт тушириб қолиши, оёғи соғ бўлганида тепиб қолиши ҳам ҳеч гап эмасди. Бунинг иложи йўқлигидан алам ёғида ковурилган Ғайрат Асрорга ниманидир отмокчи бўлиб ён-атрофига қаради. Қўлига илинадиган бирон нима кўринмагач, ғазаб билан бакирди:

– Сен аклингни адангга бориб ўргат!

Ўз ёғига ўзи қовурилаётган Асрорга бу гап малол келди-ю, у ҳам баралла бакирди:

– Адамга тил теккизма, сенинг орқангга хода ураётганлари йўқ!

Муте ҳолида турган ўртоғининг бундай бакириши Ғайратдаги ғазаб оловига мой сепди:

– Сен аблаҳсан! Сен ҳайвонсан!

Икки ўртоқ бир-бирига бакираётган дамда уйга кириб келган Қамариддин уларнинг даҳанаки жангига гувоҳ бўлди. Асрор Ғайратга бас келолмаслигини билиб, шарт бурилиб кетмокчи эди, остонада Қамариддинга рўпара бўлиб тўхтади.

– “Ҳайвон” деган унвонинг муборак бўлсин. Қайси хизматинг эвазига бўлди бу? – деди Қамариддин кулимсираб. Асрор Ғайратга бир қараб қўйди-ю, индамади. Асрор индамагани билан Ғайратнинг нима сабабдан бакираётганига тушунган Қамариддин уни овутди: – Бунинг ўзи ҳозир кутурган ҳайвонга ўхшаб қолган. Яқинда меням қопиб олувди. Майли, бир-икки кунда ўзига келиб қолади.

Қамариддин шундай деб, Асрорни елкасидан ушлаб оркасига қайтаргач, “стулга ўтир”, деб ишора қилди. Қўлида қўтариб келган халтадан ароқ олиб, бурама копкоғини очди. Сўнг пиёлага тўлдириб қўйди-да, Ғайратга узатди:

– Ҳозирча сенга шу дори. Ўзингга келиб олганингдан кейин бундан ҳам умидингни узасан. Мана, профессор ошнангдан ибрат ол. Ичмайди, чекмайди! Ҳақиқий одам!

Ғайрат чўлда адашиб, ташналикдан жон бераётган одам сувга ташлангани сингари ароқни тириклик сувидай сипқорди. Қамариддин узатган конфетни олмай, афтини бужмайтирди-да, лабини кафти билан арта туриб минғирлади:

– Ичмайдиган, чекмайдиган йигит қачондан бери ҳакикий одам бўлиб қолди? Бу чала одамча. Аҳволини қаранг, иштони ҳўл-ку?

– Яна нима бўлди? – деб сўради Қамариддин Асрорга норози қиёфада караб.

Ўша ўликнинг топилишига худди ўзи айбдордай, Асрор елкасини қисди:

– Ўша одамни топишибди... – деди паст овозда.

– Биламан, – деди Қамариддин хотиржам оҳангда. – Чўккан одам қачон бўлса ҳам чиқади-да.

– Одамлар ҳар хил гапиришаётганмиш. Бир хиллари “ўзи чўккан” деяётганмиш.

– Тўппа тўғри! Худди шундай бўлган. Сен нима деб ўйлаётувдинг? Шунга айтгани атай келдингми?

– Йўқ... Менга пул зарур бўлиб қолди.

– Қанча?

– Анча...

– Анчани ҳар хил тушуниш мумкин. Пулни нима қилмоқчисан? Тўғриси айт. Анави маржанггами? Агар унга бўлса ўзим бераман.

– У маржа эмас... пул ўзимга керак. Бир оғайним тўй қилмоқчи эди, мендан яшириб адамга пул бериб қўйибди...

– Энди оринг келдими? “Адам қайтариб бердилар” деб юзингни ёруғ қилиб оласанми?

– Туробнинг тўйини айтяпсанми? – деб гапга аралашди Ғайрат. – Тўғриси гапиравермайсанми? Унинг адангга пул берадиган аҳволи йўқ-ку? Аданг сўраганидан кейин бировдан қарз олиб бергандир.

– Мен пул топиб бераман сенга аммо... – Қамариддин шундай деб Асрорга синчков тикилди. – Фақат қарзга. Устига йигирма фоиз қўшиб қайтарасан. Ундан ташқари адангнинг адабини бериб қўйишим ҳам керак. Бир кунмас бир кун буни ўзинг ҳам хоҳлаб қоласан. Лекин у пайт Қамар ёнингга бўладими ё йўқми...

Қамариддин шундай деб аянчли жилмайди. Бу гапдан Ғайрат ҳам, Асрор ҳам ажабланишиб, бир-бирларига

маънодор қараб олишди. Асрор отасининг Қамариддин томонидан қачондир жазоланишини биларди. Қамариддин бу хоҳишини сира яширмаган, аммо ҳозирги аҳдида аввалги қатъийлик оҳанги эмас, аксинча, маҳзунлик сезилди. Қамариддин икки ўртоқнинг қарашига эътибор бермай гапини давом этди:

– Мен билан отанг ўртасида нима фарқ бор, биласанми? Билмайсан. Мен ўғриман. Одамларнинг кийратиб, пулини оламан, шундан хузуруланаман. Ҳамма мендан нафратланади, менга эса шуниси ҳам ёқади. Чунки мен ҳаммадан устун эканимни биламан. Отанг одамларни кулдириб, яйратиб, пулини олади. Лекин ҳаммадан пастда. Отангга пул қистирганлар бари бир ундан норози бўлишади. Фарқни тушундингми? Отанг пичокка илинадиган ашулачи бўлса ҳам майлийди, бозордан қочган отарчи бўлса...

– Сўксангиз ўзимни сўкинг, отамга тегманг.

– Нега сени сўқарканман? Сўқмайман, сенга раҳмим келади. Укам бўлганингда-ку... ўзим яхшилаб пишитиб олардим...

Қамариддин қандай “пишитиб олиши”ни айтмади, аммо сўраган пулини санаб бергач, худди эркалагандай елкасига енгил мушт уриб қўйди.

23. Илоннинг думи

Бу одам кўчада тасодифан дуч келдими ё йўлини ата-бўйин пойлаб турганмиди, Соли Муродов англамади. Унга кўзи тушиши билан “саломлашсаммикин ё индамай ўтиб кетаверайинми?” деган савол хаёлини ёритиб ўтди. Боши устидан бало дўлларини ёғдирмаган бўлса-да, ташвиш селига гирифтор қилган одам аслида саломга лойиқ эмас. Аммо озми-кўпми бирга ишлашган кунларнинг хурмати бор.

Отасининг зўри ёки зари билан ўкиган, сўнг силлиқки-на амал йўлидан кўтарилиб, муддатидан аввал подполковник унвонига етишган йигит туман милициясига бошлиқ бўлди-ю босар тусарини билмай қолди. Бу соҳада етарли тажрибаси бор ходимларни қул ўрнида кўриб, ҳақоратлашдан завқланадиган бўлди. Соли Муродовга ҳам осмондан келганда ўзига тегишли жавобни олгач, пайтавасига қурт тушди. “Димоғдор майорни” кавушини тўғрилаб қўйиш йўлларини ахтарди. Шундай кунларнинг бирида Соли Муродов баобрў оиланинг фарзандини ўғирлик қилаётганда ҳибсга олди. Саккиз ой муқаддам ҳам шундай ҳол юз берган, бироқ болани озод қилиб юборишганди. Бу сафар “Иш” Соли Муродовнинг қўлида бўлгани сабабли эркатой болани жазодан қутқариб қолиш мураккаблашди. Бир куни бошлиқ уни йўқлади, ўтиришга ҳам таклиф этмай:

– Мен кимман, биласизми? – деб сўради.

– Сиз подполковник Мелихўжаевсиз, – деди Соли Муродов ўзини гўлликка солиб.

– Ҳа, подполковник Мелихўжаевман, – деди у калон-димоғлик билан. – Мен шу ернинг хўжайиниман. Бу ерда мен нима десам шу бўлади. “Қамалсин”, деганим камалади, “қўйиб юборилсин” деганим озод қилинади, тушундингизми?

– Буни-ку, тушундим, лекин бошқа нарсани тушунмай турибман.

– Тушунмайдиган одам бу идорада ишламаслиги керак.

– Ҳақ гапни айтдингиз, – деди Муродов сўнг гапини пичинг оҳангида давом этди: – тушунмайдиган одам ишламаслиги керак.

Бошлиқ унинг нима демоқчи бўлганини англаб ижирғанди-ю жавобга сўз тополмади. Бу сукутдан фойдаланган Соли Муродов фикрини давом қилди:

– Менга бир нарса қоронғи бўлиб турибди. Сизга ҳам, менга ҳам юқоридан зуғум қилиб туришибди. Сиз билан мен, – Соли Муродов бу сўзларга атайин урғу бериб, нигоҳини бошлиғига қадади, – амал столимиздан ажраб қо-

лишимиздан кўркиб, шу жинойтчи болани бу сафар ҳам кўйиб юборамиз. У эса эрта-индин яна биттасининг шўрини куритади. Ана шунда биз кимни айблаймиз? Жинойтчиларнинг ёнига ўзимизни кўшамизми? Сиз ёшсиз, фақат кўрқув ёки юкори билан муросада кун кўраман, десангиз янглишасиз, узокка бормайсиз.

Амал столидан ажраб қолишдан кўрқишни Муродов атайин айтди. Оркасида отаси тоғдай паноҳ бўлиб турганда қайси нодон амалидан ажрашдан кўркар экан? Бундайларга кўрқув бегона, уларда янада юкорилашга ишонч бўлади. Бошлиқ унинг гапини “эртага кутиб турган юкори лавозимларга эриша олмайсиз”, деган маънода тушуниб, ижирғанди:

– Кўркмайдиган, муроса қилмайдиганларнинг биттаси сизми? Шунча йил ишлаб нозирликдан нарига ўтолма-япсиз-ку?

– Гапингиз тўғри. Менга юкори лавозимларни ишонишмади. Чунки амал берадиганлар менинг виждонан ишлашимни билишади. Турли мақомга йўрғаламаслигимни ҳам билишади. Тушуняпсизми, улар мендаги виждоннинг сотилмаслигига тан беришган. Ҳалол одамга яна нима керак? Мана, улар сизни виждонсиз, деб билиб жинойтчи болани озод қилишни топширишган. Ахир бу сизга кўрсатилган ишонч эмас, сизни ҳақоратлаш-ку?

Айни дамда Соли Муродов “бедарднинг олдида бошимни оғритма”, деган ҳикматни унутган эди. Виждон нималигини билмайдиган одам ҳузурида виждон ҳақида гапирмоқлик шамолга қарши кичқириш билан тенг эканини ҳам фаҳм этмаганди. Суҳбат узок давом этмай, бошлиқ тилидан учган сўкишлар билан якун топди. Аммо шу суҳбат жараёнида туғилган адоват келтирган ташвишлар узок давом қилди.

Кеч кириб, Соли Муродов уйига қайтгач, эркатоёй бола алоҳида қамок хонасида сақланаётган ашаддий жинойтчи ёнига кўчирилди. Боланинг кўкарадиган жойларига бир-икки урган одамнинг “ашаддий жинойтчи” эмаслиги

маълум бўлди-ю, “Иш”и прокуратурага етмаёк, озод қилиб юборилди. Эрталабгача бошқа муҳимрок нарса маълум бўлди: Соли Муродов болани қийноққа олиб, қилмаган жиноятини “бўйнингга оласан”, деб азоб берган экан. Тиббий далолатнома тайёр, гувоҳлар ҳам шай. Ишдан ҳайдалиш учун яна нима керак? Фитна ва туҳмат кучга кирган онда адолатнинг бу қудрат олдида таслим бўлиши аён-ку? Ўн тўрт ой қамоқ лагерида ўтиргани ҳисобга олинмаганда Соли Муродов бу туҳмат тўридан осон қутилди, дейилса ҳам бўлади. Бировнинг бахтсизлиги туфайли бахтга эришиш мумкинлиги ғалати туюлса-да, Мелихўжаевнинг отаси амалидан мосуво бўлгач, ўзи ҳам парокандаликнинг аччиқ мевасини тотди: “Қамалсин”, деганим қамалади, “қўйиб юборилсин” деганим озод қилинади”, деган ақида билан яшаган одамнинг ўзига қамоқ жазоси раво қўрилди. Кўп “Иш”лар қаторида эркатой боланинг “Иш”и ҳам қайта қўрилиши оқибатида Соли Муродов хизматига қайтди, ҳамкасбларининг таъбири билан айтилганда, “қайтадан бахтини топди”.

Бугун ишга шошилиб келаётганида ўша Мелихўжаев рўпарасида ишшайиб турибди. Соли Муродов “саломлашсаммикин”, деб ўйлаб, бир қарорга келмай туриб, Мелихўжаев қўришиш учун қўл узатди.

– Ҳайрон бўляпсизми? Ҳали анча ўтиришим керакмиди? – Шундай савол бериб Соли Муродовнинг кўзларига тикилди. Ундан жавоб кутмай гапини давом қилди: – Айбсиз эканман, қўйиб юборишди. Ўзингиз ҳам охиригача ўтирмай чиқиб келувдингиз-ку?

– Ҳамма ўз бошига тушганини ўзи кўради, – деди Соли Муродов.

– Мендан нафратланмай турунг, яқинда яна бирга ишлашиб қолармиз.

– Худо билади.

Соли Муродов ортиқча гаплашгиси келмай, уни ёнлаб ўтиб, йўлида давом этди. “Нега менга рўпара бўлди? Мақсади нима? Қамоқдан чиққанини, ишга тикланаётга-

нини шунчаки эслатиб қўйишми? “Яна бирга ишлашиб колармиз...” Нима демоқчи? Ҳали кунингни кўрсатаман, деганими бу? Менда канақа даъвоси бор? Уни мен ишдан олдирмадим. Мен қаматмадим. Гуноҳкорлигини ҳали ҳам тушуниб етмадими?”

Хонасига киргунича шу саволлар уни таъқиб этаверди. Ўнлаб саволларга битта ҳам тайинли жавоб топа олмай гангиган ҳолда хонасига кирганида Талъат уни нохуш хабар билан қаршилади.

– Буфетчининг йўқлиги яхши хабар эмас. Ўликни чиқаришгаётганда кузатгандим. Сал довдирагандай бўлувди. Ўша заҳоти қўлга олсак бўларкан, – деди Соли афсусланиб.

– Хўжайинлари “юртига кетгандир”, дейишяпти.

– Қани эди шундай бўлса. Агар кўп нарсани билса, эртага сувдан ўлиги чиқармикин?

– Унчаликмасдир... Хўжайинлар анча хотиржам. Бирикки кун буфетни менга беришса керак.

– Беришмайди.

– Нега?

– Бунақа жойга синалган одам қўйилади. Бугунча кутайлик-чи, буфетчи кўринмаса сўрокни хўжайинлардан бошлашга тўғри келади. Яна нималарни билдинг?

– Дискотеканинг доимий мижозлари бор. Гуруҳ деб бўлмайди-ку, лекин тўда-тўда бўлиб, назаримда бирон жанжалга шай бўлиб туришади. Лекин ҳаракатларида қасддан қилинадиган ёмонликка мойилликни сезмадим. Шуларнинг ичида биттаси бор. Ўйинга унча аралашмайди. Бошқалар ундан сал чўчишса керак.

– Ким экан?

– Кимлигини суриштирмадим. Бугун келса яқинлашишга ҳаракат қиламан.

– Шавкат Бердиёров тўдаларнинг қайси бири билан яқин экан, тезроқ аниқлаш керак.

– Бу “Иш”ни юқори олувди шекилли?

– Ҳамиша шунақа бўлади: бошқариш улардан, бажариш биздан. Сен ҳам бунга қўникишинг керак. Бердиёровалар

кандай тўйга боришлари керак эди, тўйга боришларини яна ким билган, буни ҳам аниқлаб беришимиз керак.

Шу пайт телефон жиринглаб, капитаннинг сўзи бўлинди. Гўшакни кулоғига тутиб, “алло” дейиши билан таниш овоз эшитилди:

– Бердиёровман.

Акмал саломлашмагани учун Муродов ҳам совук оҳангда “эшитаман”, деди.

– Бизнинг ишимиздан сизни четлатишдимиз?

– Бизда ишдан четлатиш учун муҳим сабаб бўлиши керак. Сизнинг ишингиз фавкулотда аҳамият касб этгани учун юкори идоралар назоратига олинди.

– Биламан, – Акмал Бердиёров шундай деб бир нафас сукут сақлагач, гапини очикчасига қўпол тарзда давом этди: – Сиз аҳмақона тахминларингиз билан уларни чалғитманг. Қўлингиздан келса, ўғлимни топиб беринг. Билиб қўйинг: агар ўғлимни қотилларга шерик қилишга интилангиз кўрадиганингизни кўрасиз. Мен билан ўйнашманг.

– Бошга тушганни кўз кўрар экан, – деди Муродов пичинг оҳангида. – Бу аҳмоқ бошга нималар тушмаган, бу кўз нималарни кўрмаган, кулоқ нималарни эшитмаган. Шунинг учун ҳам, акахон, биз биров билан бекордан бекорга ўйнашавермаймиз. Яхши насиҳат қилдингиз, кулоқка олмасак ғирт аҳмоқ бўламиз

– Билишимча, хизматингиз йигирма беш йилдан ошибди шекилли, пенсияга чиқсангиз ҳам бўлар?

– Ичимдагини билганингизни қаранг: ариза ёзсамминкин, деб турувдим. Яхши эсга солдингиз. Яна битта маслаҳат беринг: аризани сизнинг номингизга ёзайинми ё идорамиз бошлиғидами?

Бу саволнинг жавоби ўрнига гўшакдан қиска-қиска гудок эшитилди. Соли Муродов худди суҳбатдошининг сурати кўринадигандай, гўшакка қараб турди-да, сўнг истехзо билан кулимсираганича уни жойига қўйди.

– Кимлигини билдингми? – деб сўради Талъатдан. Шогирди “билмайман” дегандай елка қисгач, изоҳ берди: – Бердиёров. Осмондан келади-я, муттахам! Чўнтагидаги миллионларига ишонади. Ўша миллионидан ажрасин, биров уни сарик чакага олармикин? У бизга ўхшаганларга дўк-пўписа қилади. Ўзидан юқорироқ одамнинг ити адашиб кўчасига кириб қолса, шу итга ҳам салом беради. “Бизникига кириб бир вовуллаб бермасангиз хафа бўламиз”, деб таваллолар қилади. Ишни юқорининг назоратига ўтишини у нодон ўзининг кучидан деб билибди. Ўғли учун пул талаб қилаётганлар жимиб қолибдими? Буни ҳам туновиндаги дўк-пўписасидан деб билса керак. Оқибатни хаёлига ҳам келтирмайди.

– Оқибат нима бўлиши мумкин?

– Балки ўғлини ўлдириб юборишар? Балки... – Муродов шундай дегач, ўйланиб қолди. Сўнг хаёлига келган фикрни яширмай, айтди: – ўлдириб бўлишгандир...

– Йўғ-е?

– Ўзинг ўйлаб кўргин, Бердиёровнинг хотиржамлигига караганда, улар уйдан кўп нарса олишолмаганга ўхшайди. Демак, бу камомадни ўғлининг жони ҳисобига тўлдиришга уринишади. Шунча пулдан воз кечиш мумкинми? Ақли бутун ўғрилар қанча бўлса ҳам сабр қиладилар. Биз томоннинг тинчишини кутишлари ҳам мумкин. Лекин бу юздан бир ҳолатда юз беради. Ўғри зотида сабр деган нарса анконинг уруғи. Ҳали қараб турасан, Бердиёров ўғлининг жасадини кўриши билан бизларни айблашни бошлайди. Бунга ҳам тайёр туришимиз керак. Лекин бундай тайёргарликка ҳожат бўлмаслиги ҳам мумкин.

– Нега?

– Ўғлининг ўлигини кўрсатишмаса-чи? Ҳар ҳолда биз илоннинг думини босиб олганмиз. Айтмоқчи, сенинг академиянда илоннинг думини босиб олиш қанақа бўлишини ўргатишмайди, а?

Талъат устозининг қувлик билан боқиб турган кўзларига қараб, жилмайиб қўйди.

– Ҳа, афсуски, ўргатишмайди. Бу соҳада пишишинг учун бунақа “Иш”лардан беш-олтитасини очишнинг ўзи кифоя қилмайди. Бердиёровга ўхшаган калонди-моғлардан ўн-ўн бештасининг олифта дўқларини ҳазм қилишинг керак бўлади.

24. Хумда катта бўлган бола

Асрор биринчи соатдаги дарсга кечикди. Танаффусга Акўнғирок чалиниши билан синфга кирди-ю тўғри Зоирнинг ёнига бориб газетага ўроғлик пулни узатди:

– Адам хафа бўлдилар. Сенларни деб мен гап эшитдим. Ма, тўплаганингни болаларга қайтариб бер. Аклинг тўлиб-тошиб кетган бўлса ҳам бунақа олифтарчилик қилма, – шундай деб иккинчи ўрамни Туробга узатди: – Бу оиламиз номидан тўёна экан. Хизмат холис бўлади.

Зоир ўроғлик пулни олгач “Асрор, ўзингмисан, иситмалаб алаҳсирамаяпсанми?” дегандай маънодор қараб қўйди. Туроб эса “керакмас” деди-да, пулни олмаслик учун орқасига тисарилди. Бундан Асрор ноқулай аҳволга тушганида ҳамма нарсага аралашаверадиган Отаулланинг жонига оро кирди:

– Керакмас, дейишга ҳақкинг йўқ. Тўёнадан юз ўғир иш мумкинмас. Сенам босс уйланаётганида ёнига қўшиб қайтарасан. Фақат пулни санаб, долларга чақиб қўй. Беш олти-йилда ҳисоб-китоб бошқача бўлади. Зоир, сен пуллари-мизни қайтарма, буниям Туробга бер, синфимиздан тўёна бўлади. Бунини ҳеч кимга қайтармайсан, еб кетарга.

Отаулланинг бу даллоллиги ёқмай, Туроб яна орқасига тисарилди:

– Йўқ, йўқ, керакмас, – деди у хижолатдан кизариб. – Шунақа қилсаларинг хафа бўламан, мактабдан кетиб қоламан. Ҳамма нарса етарли, фақат ашулачи айтмаган эдик. Зоир, болаларга қайтариб бер.

– Бўпти, олмасанг олма, – шундай деб Асрор ҳамон узатиб турган пулни ҳам олди-да, икки чўнтагига дўмпайтириб солиб қўйди. – Бозорчи хотинларга ўхшаб дийдиё қилавермасаларинг-чи!

Дарс бошланишидан огоҳ этувчи кўнғирок чалиниб, синфга алгебра муаллимаси кириб келганда Отаулла “устозингга мен ҳақимда бирон нима деб қўйганмидинг?” деган маънода қаради. Асрор уни тушунмагандай юзини дераза томон бурди. Манзура жойига ўтириб, синф дафтарига кўз ташлаб олгач, болаларга қаради:

– Ғайрат яна йўқми, бу бола ўқишни ўйлайдими ўзи? Тайинли баҳоси йўқлигини билади-ку? Чораги нима бўлади, йиллик баҳосини нима қиламан? Нега келмаяпти, кимнинг хабари бор?

Муаллима гарчи саволни омматан берган бўлса-да, Зоир ялт этиб Асрорга қаради. Асрорнинг назарида фақат Зоир эмас бутун синф ундан жавоб талаб қилиб тикилиб тургандай бўлди. Шу боис бошини қуйи эгганича жавоб берди:

– У мусобакага кетган.

– Яна қанақа мусобақа? – деб тутоқди Манзура.

– Халқаро мусобақа, – деди Асрор бошини кўтармай.

– Асрор, ўртоғинг келиши билан унга яхшилаб тушунтириб қўй: халқаро мусобақа билан алгебранинг ҳеч бир муштарак алоқаси йўқ.

– Устоз, у мактабимизга олтин медал олиб келади, – деб гапга аралашди Отаулла.

– Олтин медалига кўзим учиб тургани йўқ Мени алгебрадан олган билими қизиқтиради. Отаулла, унинг ёнини олиш ўрнига ўзингни ўйласанг яхши бўларди. Икковингни қўшиб икки қўйсам ҳам ҳаққим кетади. Мени ҳурмат қилмасликларинг мумкин, аммо алгебра билан геометрияни беҳурмат қилишларингга йўл қўймайман. Буни икки кулоқларинг билан эшитиб олларинг.

– Устоз, унақа деманг, сизни ҳам, алгебрага қўшиб геометрияни ҳам бошимизда кўтариб юрамиз. Бу каллага формулалардан бошқа нарсa кирмайди.

Одамнинг биринчи душмани ўзининг тили эканига Отаулла шу гапидан кейин яна бир марта ишонди. Асабийлашгани туфайли аламини кимдан олишини билмай турган Манзурага бу боланинг гапи масхара бўлиб туюлиб, лаблари ҳам титраб кетди:

– Қани, бу ёкка чиқ-чи, бу каллага қандай формула кирганини бир кўрайлик.

Отаулла пешонасини тириштириб бир қадам кўйди-да, тўхтаб, Асрорга ўгирилди:

– Асрор, кеча нима деятувдинг, устоздан қайси формулани сўрамоқчийдинг? Қайси эди, дарслигимизда йўқ экан-ку, кибернетикага хосмиди?

Асрор унинг гапини яхши эшитган бўлса ҳам, бошини кўтармади. Унга қарамади.

– Қани, тезроқ чиқа қол, Асрорнинг саволини дарсдан кейин ўрганамиз. Сен ёз, – деди дағал оҳангда.

– Нимани ёзай устоз? – деб сўради Отаулла, меҳрибонлик билан.

– Геометрия дарсида кўпбурчак ортогонал проекциясининг юзи нимага тенглигини “қойиллатиб исбот қилиб берганинг” учун икки кўйган эдим. Ҳозир ўша иккини жуфт қилиш имконинг бор.

– Совуқ нафас қилманг, устоз. Кечадан бери Асрор бурнимни ерга ишқалаб, ҳамма проекцияларни бирма-бир ўргатяпти.

Бу гапдан кейин Отаулла ҳам, Манзура ҳам худди келишиб олишгандай бараварига Асрорга қарашди. Асрор бу сафар ҳам бошини кўтармади. Манзура “тоби қочган шекилли”, деб ўйлаб, унга танбех бермади. Отауллага қараб, зуғумини давом этди:

– Агар бурунни ерга ишқалаш билан алгебрани ўрганиш мумкин бўлса, демак сен “Гиннеслар китоби”га кирар экансан. Бунинг учун сен аввал бизга игрик баробар арктангенс функция, унинг хоссалари ва графигини тушунтириб бер.

– Устоз, олдинги дарсда тушунтириб берилувди шеклли?

– Сен қайтадан тушунтир. Бу функция қайси функция-га тескари эканидан бошла-чи?

Отаулла яна нажот тилаб Асрорга қаради. Асрор буни сезмади. У ўз хаёлларига банди бўлиб дафтарига тушунарсиз нарсалар чизарди. Беихтиёр “Г” ҳарфига ўхшаш белги чизди. Сўнг унга сиртмоқка ўхшаган белги чизиб, унга қараб турди-да, миясига гурзи урилгандай бўлиб, чўчиб тушди. Шакл устидан бетартиб равишда чизиб, ўчирмоқчи бўлди. У гарчи бу онда синфда ўтирган бўлса-да, хаёлан ўзга оламда эди.

Отаулланинг гапни айлантиришларидан тоқати ток бўлган Манзура ваъдасини бажариб, аввалги дарсда қўйган “икки”сини жуфт қилгач, қўлига бўр олиб вазифани ўзи тушунтира бошлади. Отаулла жойига қайтаётиб “устозингга айтиб қўймаганмидинг?” деган маънода Асрорни туртиб ўтди. Суронли хаёлларига банди Асрор унга қараб ҳам қўймади.

Танаффусда ҳам, кейинги дарсларда ҳам Асрорнинг чехраси очилмади. Бу кунга белгиланган мактабдаги ташвишлар хотима топганини билдирувчи қўнғирок чалин-гач, енгил хўрсиниб, қаддини кўтарди. Дилфуза унга қараб-қараб турди-да, синфдан шошилиб чиқиб кетди. Унинг изидан йўл олган Асрор кўчада атрофга олазарак қараб Дилфузани кидираётганда ёнида Зоирнинг қандай пайдо бўлганини сезмай ҳам қолди.

– Ҳали нима учун ёлғон гапирдинг? – деди Зоир уни енгил туртиб.

– Нима дебман? – Асрор “ҳамма нарсага бурнингни тикаверасанми?” дегандай унга норозилик билан қараб қўйди. Зоир бу қарашнинг маъносини англамагандай, унга тик қараб сўради:

– Ғайрат қанақа мусобақага кетибди?

– Қанақа мусобақага кетганини келганида ўзидан сўрайсан. Мен каердан биламан?

– Уни тренер ҳайдаб юборганини сенга айтувдим-ку?

– Битта тренер хайдаса, бошқаси олади. Бунақа зўр спортчи хор бўлмайди.

– Менга қара, сен-чи бошқа одамнинг қулоғига лағмон иласан, тушундингми? – Зоирнинг жаҳли чиқиб, илгарилаб кетмокчи бўлди, лекин икки кадам босиб тўхтади. – Дилфузни кутяпсанми?

– Шундан бошқа ишим йўқми?

– Башаранг айтиб турибди, кутяпсан. Лекин овора бўлма, ҳали бери чикмайди. Уни Қориева хонасига олиб кириб кетди. Сени деб балоға қоладиган бўлди киз бечора.

– Нега мени деб... Ахир у менга сингилдай...

– Биламан, менга тўнгиллама. Лекин улар, – Зоир шундай деб мактаб биноти томон имлади, – билмайди. Билишни ҳам ишташмайди. Менга қара, ҳалиги пулни ростданам аданг қайтариб бердиларми?

– Ишонмадингми?

– Ёлғон гапириш учун ҳам одамда калла бўлиши керак. Сенда шу калла йўқ. Биринчидан: агар пулни аданг қайтариб бергандайди, аввало олмаган бўларди, кейинроқ фикри ўзгарган бўлса, газетани очмасдан қайтарарди. Сен пулни бошқа газетага ўрагансан. Иккинчидан, биз берган пулларнинг элликтаси мингталиқ, қолгани беш юзталиқ, икки юзталиқ эди. Сеники фақат бели букилмаган мингталиқ экан. Мен адангни биламан. Пулни қайтаришига ишонмайман. Сен бошқасан, аданг бошқа. Сен хумда катта бўлган боласан. Гоҳи-гоҳида хумдан бошингни чиқариб қараб қўясан-у, кейин яна димиқиб яшайверасан.

– Бу нима деганинг?

– Сен математикадан бошқа китоб ўқимайсан. Виктор Гюго деган ёзувчининг “Қулаётган инсон” деган зўр бир асари бор. Ўшанда болаларни хумда боқишлари ҳақида ёзган. Бола хумда яшайверганидан кейин унинг танаси ҳам шу хумга ўхшаб бесўнақай бўларкан. Сенам шунақасан. Фақат сенинг танангни эмас, руҳингни ҳам хумга тикишган. Одамга ўхшамайсан сен.

– Нега ўхшамас эканман?

– Менга қара, довдир десам довдирмассан, гўл десам гўлмассан. Аданг нима деса кўнаверасанми? Математиклар лицейидан индамай кетишингни қара, галварс! Адангга беш йил чилдирмакашлик қиларсан, балки ўн йилдир. Кейин-чи? Бошқа бир отарчининг кули бўлиб юрасанми? Қийин формулаларни ечишга етган ақлинг, шунга етмадими?

– Ўзингга жуда-а бино кўйиб, менга ҳадеб ақл ўрғатаверма. Бу вақтинчалик иш. Мен ўқишни ташлаганим йўқ-ку? Ҳозир адамга ёрдамим керак. Янги уйимиз битса, кейин ўзимнинг йўлимдан кетавераман.

– Хўп, аданг янги уй қураётган экан, сен саройларингнинг битиши умидида экансан. Анави қаланғи-қасанғи безори ошналаринг орасида нима умидида юрибсан?

– Буни сенга минг марта айтдим. Мен борлигим учун улар сенларга тегишмайди. Бўлмаса ҳар куни чўнтақларингни қоқиб олишарди.

– Бу чўпчагингни бошқаларга бориб айт. Шахсан менинг яқинимга йўлай олишмаслигини биласан. Сен эса... кўрқоксан. Сен бизни деб юрганинг йўқ. Ўзингнинг кўрқоклигинг учун улардан нари кетолмайсан. Агар хоҳласанг, сени мен улардан ҳимоя қилишим мумкин.

– Сен ўзингни бил.

– Сенам ўғил бола бўлганингдан кейин эркакка ўхшаб юр. Кўрқоклик қилаверма. Наридан борса бир-икки урар ё тепар, ўлиб қолмайсан. Лекин ўғил бола деган номингни тоза оласан.

Зоирнинг дашномлари бўғзига келган Асрорнинг ранги ғазабдан дув қизариб кетди:

– Ўзингни бил, деяпман! – деди бўғилиб.

Зоир ҳаддидан ошганини фаҳмлаб, тезда чекина қолди.

– Бўпти, ўзимни билсам билдим, – деди мағлуб одамнинг оҳангига кўчиб. – Боя берган пулингни нима қиламиз? Ўзингга қайтариб берайми?

– Мен сен ўйлаганчалик номард эмасман.

– Унда зўр гилам оламиз.

– Яхши ўйлабсан.

– Мен ҳечам ёмон ўйламайман, – Зоир шундай деб елкаси билан дўстини бир туртиб қўйди-да, қадамини тезлатиб ундан узоқлашди.

Чорраҳада икки дўстнинг бири ўнг, иккинчиси чап томон бурилиб, ажралдилар. Мақсадсиз кадам босиб бораётган Асрор Зоирнинг гапларини ўйлади. Зоирнинг кун тартиби унга маълум: ҳозир уйига бориб ювинади, овқатланади, китоб ўқийди, бир соатча кўча айланади, кейин дарс тайёрлашга ўтиради... “Менга “хумда ўсяпсан”, дейди. Ўзи-ку, хумда яшаётган, бир хил ўтади кунлари, – деб ўйлади Асрор. – Гап деса қоп-қоп... Гапларига қараб, ҳаёт қонунларини шу боланинг ўзи кашф қилганми, дейсан...”

25. Салом бермай қирган йигит

Соли Муродов дискотека хўжайинининг келишини кутиб ўтирганда эшик очилиб, гиёҳхандликка қарши курашиш бўлимининг ходими кўринди.

– Соли ака, гап чиқиб қолди, – деди у саломлашишни ҳам унутиб.

– Сендан фақат гап чиқади, салом ҳам чиқмайди, иш ҳам чиқмайди.

Ходим танбеҳдан хижолат бўлиб, салом бергач, даъвосини айтди:

– Иш чиқмайди, деб ерга урасиз-у иш чиқарай деганимизда ўзингиз чалиб турасиз...

– Мен сени чалибманми? Ана халос! – деди капитан ажабланиб. – Менинг бунақа одатим йўқ эди-ку? Балки қандай чалганимни ўзимга айтарсан?

– Дискотекага борган экансиз?

– “Фирдавс”гами? Ҳа, бордим. “Қариганингизда уялмайсизми?” демоқчимисан?

– Буфетчи билан гаплашибсиз?

– Гаплашдим, юзта ароғини ҳам ичдим.

– Уни биз кузатаётган эдик. Нашаванд болаларнинг изи ўшанга бошлятувди.

– Наша сотарканми?

– Шунақа гумонимиз бор. Ўзи сотмаган тақдирда ҳам сотадиганларини биларди. Сиз учрашганингиздан кейин кўринмай қолди.

– Демак, сенинг гумонинг тўғри экан. У мендан чўчи-маган, котилликка алоқаси йўқ. Кузатаётганингни сезган бўлса, нашага аралашганидан кўриб беркинган бўлиши мумкин.

– Энди нима қиламиз?

– Нима қилардинг? Биргалашиб кидирамиз. Эҳтимол котилликка аралашган болалар ҳам нашаванд бўлишган-дир. Ҳозир дискотеканинг хўжайини келиши керак. Хоҳласанг гапларини эшитиб кўр.

– Мени кўрмай тура қолсин. Кечроқ яна кираман.

– Истаган пайтингда киравер, салом бериб кирадиган йигитларга эшигим ҳамиша очик, – Соли Муродов шундай деб жилмайди. Ходим бу беғараз ҳазилдан ранжимади. Кулимсираб қўйиб, изига қайтди. Бир оздан сўнг навбатчи кўнғироқ қилиб дискотека хўжайини келганини билдирди. Капитан ташқарига чиқиб Хусанни кутиб олди-да, хонасига бошлаб келди. Профилактика нозири чакирув қоғозини берганида Хусан бир ғижиниб олган эди. Соли Муродовга кўзи тушиши билан таниб, юраги ғашланди. Капитан тергов жараёнига оид дастлабки расмийликларни сўраб, қоғозга ёзиб қўйиб асосий гапга кўчганда эса асабийлаша бошлади.

– Сизга тушунолмаяпман. Ўша котиллик дискотека ичида бўлганида мени сиқувга олсангиз майли эди. Менинг бу ишга ҳеч алоқам йўқ-ку?

– Менам сизга тушунолмаяпман, – деди Соли Муродов ундан кўз узмай, – чунки менинг гувоҳларни сиқувга олиш одатим йўқ. Ҳали тайинли бир гап ҳам бошламадим, нима учун бирданига тутоқиб кетяпсиз?

– Энди ака, “нега, нега?” дейсиз-у, ишлаш ҳам кийин бўлиб кетди-да. Бир томондан солиқчилар келиб сиқувга олади, бир томондан сизлар, яна санэпидстанция деганлари бор.

– Сикилмасликнинг битта йўли бор, айтайми? – Ҳусан унга “айтаверинг-чи”, деб қараб олди. Капитан эса ундан кўзини узмади: – Тўғри ишлаш керак. Шунда ҳеч ким сизни сиқувга ололмайди.

– Бизнинг бирон ғирром ишимиз бор эканми?

– “Бирон” эмас, бир неча. Буни ўзингиз яхши биласиз. Бу ғирромларни текшириш менинг вазифамга кирмайди, шунинг учун гапни чувалаштирмайман. Менинг мақсадим бошқачарок, – шундай деб стол устига бир неча суратларни ёйиб қўйди-да, саволни Ҳусан кутмаган тарзда берди: – Ҳар ҳолда сиз бу йигитлардан биронтасини танимайсиз, дискотекангизда сира кўрмагансиз? Сувга чўккан одамни ҳам танимайсиз.

Соли Муродов атай «сувга чўккан» деб юмшатиб сўради. “Ўлдириб сувга ташлаб юборилган”, деганида дискотека хўжайини чўчинқираб қолиши мумкин эди. Ҳусан ҳам анойилардан эмас, бахтсиз бир тасодифий ҳодиса туфайли чўккан одамнинг тақдири билан милиция шуғулланмаслигини яхши тушунади. У суратларга эътиборсиз кўз ташлагач, капитанга дадилроқ қаради:

– Суратдагиларни танимайман. Чўккан одамни ҳам кўрмаганман. Бунақа ёши ўтган одамлар дискотекага кирмайди-ку, тўғрими?

– Тўғри. Марҳумнинг ёши ҳам, чўнтаги ҳам дискотекангизга ярашмас эди. Ўлик сувдан чиқарилаётганда буфетчи болангизга кўзим тушган эди. Кейин кўринмай қолдимми?

– Ўлик чиқарилган куни хизматда эди. Ишдан кейин ҳайдаб юбордим.

– Нима учун?

– Бетайинроқ эди, жонимга тегиб кетди. Ароқ олиб келиб бир-икки болага қуйиб берган экан, билиб қолдим.

– Қаерда яшайди?

– Билмайман. Буни ёрдамчимдан сўраш керак.

– Шундай доно маслахат беришингизни билувдим. Менинг ёрдамчим сизнинг ёрдамчингиздан сўраб билибди. Унинг айтишича, буфетчи бир ҳафтага рухсат олиб уйига кетган экан. Биз Қашқадарё билан боғландик. У икки ойдан бери уйига бормаган. Ҳозир каерда бўлиши мумкин?

– Билмайман, – Ҳусан шундай деб бош чайқади.

– Сиз уни ишдан ҳайдамагансиз. Даминов ўлдирилган куни у билан шахсан ўзим гаплашганман. Бу йигитларнинг ҳаммасини таниган. Манавинисини, – у бармоғи билан Шавкат Бердиёровнинг суратини кўрсатди, – Республика прокуратураси билан бизнинг вазирлигимиз алоҳида кизиқиш билан кидиришяпти. Эҳтимол, улар ҳам сизни чакириб сўраб қолишар.

– Буфетчи таниган бўлса танигандир, лекин мен буларни кўрмаганман. Прокуратурага ҳам бундан бошқа гап айтолмайман.

Шу пайт телефон жиринглаб, Ҳусаннинг гапи чала қолди. Соли Муродов нохушлик билан гўшакни олиб, қулоғига тутди:

– Капитан Муродовман, – дегач, буйруқ оҳангидаги овозни эшитди:

– Бугун йигирма уч-у нол-нолда вазирликда тезкор гуруҳнинг йиғилишига етиб келинг. Дискотекада юрган шогирдингиз ҳам келиши керак. Бердиёровга доир барча маълумотларни олволинг.

– Тушундим, – деди Соли Муродов, сўнг Ҳусанга тикилганича топшириққа ўзича қўшимча қилди: – Дискотекага доир маълумотларни ҳам олиб бораман.

Бу гапдан Ҳусан довдираб қолмаган бўлса-да, қарашларида бироз ҳадик сезилди. Соли Муродов тергов баённомасини қисқа тарзда ёзгач, унга узатди:

– Ўқиб чикиб, қўл қўйинг. Сиз очиқ гапирмаяпсиз. Ўйлаб кўринг. Бу аҳволда сизни жиноятни яширишга уринишда айблашим ҳам мумкин.

– Мен ҳеч нарсани яшираётганим йўқ. Билсам айтардим.

– Даминов якин кариндошингиз бўлганида мен билан бошқача оҳангда гаплашардингиз, тўғрими? Кеча битта одамни ўлдириб сувга ташлаб юборганлар эртагами ё индингами бирон кариндошингизни, ҳатто ўзингизни ўлдириб юбориши мумкинлигини ҳеч ўйлаб кўрганмисиз?

– Худо сақласин!

– Ҳа, Худо сақласин, совуқ нафас қилмайлик. Лекин Худо сақлаши учун одам зоти бир-бирининг тақдирига куйиниб туриши ҳам керак. Мен айтган воқеа содир бўлса, “милиция қаёққа қараяпти!” деб додламасангиз бас, – Ҳусан баённомани ўқиётганда телефон гўшагини кўтариб, керакли рақамни терди: – Профилактика нозири Сатторовни топиб айтинг: соат йигирма биру ўттизда дискотека олдида мени кутсин.

Ҳусан бу топширикни эшитиб унга савол назари билан қараб қўйди-да, баённомага имзо чекиб, узатди.

26. Гирдобдаги кўз

Асрор ўзи ҳам билмаган тарзда қаҳвахона сари юрди. Ичкарида Қамариддин кўринмагач, атрофга олазarak қаради. Тўдага яқинда қўшилган икки бола интернетклуб яқинида писта чакиб турарди. Асрор уларга эътибор бермай ўтиб кетди. Бир-икки кун аввал анҳорга яқинлашса юраги орқасига тортиб кетаётганди. Марҳум сувдан сапчиб чикиб, унинг ёқасига ёпишиб олаётгандай эди. Бугун оёқлари шу анҳор ёқасига бошлади. Не ажабки, бу сафар сув юзасида у одамнинг кўзлари кўринмади. Лойқа сув “ҳамма сирларни ёпиб юбордим, хотиржам юравер”, дегандай оҳиста оқади. Бу сокинлик Асрорнинг ҳадик билан тепаётган юрагига далда берди. Бирок, одам ўлдирилган ерга етганда ўзи сезмаган ҳолда тўхтаб қолди. Яна ҳаммаси кўз олдида қайта гавдаланди:

...Дилфуза кетмокчи эди, Ғайрат йўллариini тўсди. Кейин...кўприк томондан у одамнинг қораси кўринди. Ғайрат сигарет сўради. Кейин... мушт туширди. Кейин... Ғайрат сонини чангаллаб олди. Асрор тепди... У нима учун кўшилди? Балки у одам Қамариддин тепганидан кейин ўлгандир?

Сувнинг жимир-жимир юзида кўринган мурда майин сув тўлқинлари узра ёнбошлаб олди-да, Асрорга жилмайиб қараб гап бошлади:

“Бу ёққа келсанг-чи... Мен сенинг гуноҳингдан ўтдим. Аммо милиция кечирмайди, олиб бориб қамамагунича тинчимади. Эҳтимол, сени отишар. Чунки мени сен ўлдиргансан. Азобланиб юрганингдан кўра, келақол, бирга-бирга яшаймиз. Ташвишлар йўқ бу ерларда. Мактабдагиларинг жиғингга тегишмайди, милиция қидирмайди. Сени биров “кўркоқсан” деб ҳақоратламайди. Яшаб нима қилдинг, кел, елкаларимда кўтариб юрай сени... Сен менга кераксан, жуда-жуда кераксан...”

Ўликнинг кейинги гаплари Асрорнинг қулоғи остида қайта-қайта жаранглади. Сув бирдан ҳаракатга келиб, мурда ҳудди беланчакда ётгандай чайкала бошлади. Безор мавжлар борган сайин катталашиб, денгизнинг аёвсиз тўлқинига айланди. Тўлқинлар ўликни отиб ўйнади-да, сўнг ютиб юборди. Бундан кўрккан Асрорнинг вужудини титроқ қоплаб, тисарилди.

– Бу ерда нима қияпсан?

Ваҳима тўрига ўралиб турган Асрор орқа томондан келган бу овозни эшитиб, баттар чўчиб тушди. Кескин орқасига ўгирилиб, Қамариддинни кўргач, “ўзингиз нима қилиб турибсиз?” дегандай унга анграйиб қараб қолди.

– Нима бор сенга бу ерда? – Қамариддин шундай деб уни туртди. – Серрайма! Қани, юр-чи! Бу атрофга кадамингни босма, дегандим-ку?! Башканг ишлайдими сенинг?

Асрор мутелик билан унга эргашди. Соҳилдан узоклашишгач, Қамариддин уни саволга тутди:

– Ғайратникига бордингми, пулни онасига бердингми?
– Нима деб бераман?
– Баҳона топиш қийинми? Китобим бор эди, деб битта китобини олгин-у “варақларининг ичидан чиқиб қолди”, деб бер. Бозорда аравакашлик қиларди, де. Тушундингми? Жуна энди, қури!

Дарвоза атрофини супуриш учун кўчага чиққан Талъат уларни кўриб, ҳаракатларини кузатди. Асрор аста-аста юриб узоқлашгач, Қамариддин орқа томондан кимнингдир кузатиб турганини хис қилиб, кескин ўгирилди. У янглишмаган эди: бу томон тикилиб турган Талъатни кўриб, кўнгли ғашланди. Талъат Қамариддиннинг ўзи томон тикилиб турганини кўриб, тез-тез супура бошлади. Унинг бу ҳаракати ҳам Қамариддиннинг сезгир нигоҳидан четда қолмади.

Ҳалокатнинг бошланаётганидан дарак берувчи бу манзарадан беҳабар Асрор катта йўлда ваҳима тўридан бироз холи бўлди. Бирок, икки чақиримча юриб, ўнг томон бурилганда яна анҳор соҳилига чиқиб юраги увиша бошлади. Ҳатто оёғи ўзига бўйсунмай қўйди. Шарт орқасига бурилиб кетмоқчи ҳам бўлди. Аксига олиб, Ғайратникига бундан бошқа йўл йўқ. Бу ерданми ё яна уч-тўрт чақирим нариданми, барибир анҳорни кесиб ўтишга мажбур.

Асрор кўприкка яқинлашиб, кўзи анҳор сувига тушди-ю, нафаси бўғзига қадалди: анҳор тубидан худди ўша одам қараб тургандай туюлди. Кўприкдан ўтаётганида яна эсхонаси чиқди: бу сафар мурда сув юзасига қалқиб чиққандай бўлди. Асрор кўприкдан югуриб ўтганини ўзи ҳам сезмади. Ғайратнинг уйига яқинлашганида нафас ростлаб, кўрқоклиги учун ўзини ўзи койиди.

Кўп қаватли бинолар сафининг адоғидаги тўққиз қаватли иморат Ғайрат яшайдиган уйни “Мана ҳозир янчиб юбораман”, дегандай савлат тўкиб турибди. Йигирма беш йил аввал Ғайратнинг бобоси қуриб кетган икки уй бир даҳлиз тўкилай-тўкилай деб қолган. Бобосининг ўлими туфайли битмай қолган айвон ҳали ҳам ўша-ўша – чала. Ғайратнинг отаси болалигида оёғини синдириб олган-

ми ё туғма чўлокми, Асрор билмайди, ҳар ҳолда ҳассасиз юролмайди. Қалдирғоч мўйловига зеб бериб, сочни устарада кирдириб, дўппини чапанिकासига қийшайтириб кийиб юрадиган бу одамнинг меҳнатга тоби-тоқати йўқ. Шамолласа аксиришга ҳам эринадиган ота ўн бир боласининг нима еб, нима ичиши лозимлиги ҳақида ўйлаб ҳам қўймайди. Ҳаммасига Ғайратнинг онаси балогардон. Асрор қачон бу уйга келса уни иш устида кўради. Ҳозир ҳам у молга терт қораётган эди. Асрорнинг саломини эшитиб, қаддини ростлади-да, алик олди.

– Келавер, Асрор болам, ойинг эсонгинами? Ҳа, тинчликми, туришинг сал бошқачарок?

Ёлғон гапга унча ўрганмаган Асрор мақсадини дарров айта олмади.

– Рисолат опоки, Ғайрат битта китобимни олувди, – деди у худди айбдор одамдай.

– Санки ўртогинг келгани йўқ хали. Боксларига илойим қирғингина келсин. Онани она демаса, отани ота демаса, юргани юрган, санкигани санкиган.

– Мусобақаси тугаса, эрта-индин келиб қолади.

– Келмай гўрга борармиди, келади мулла минган эшакдай бўли-и-иб. Нега қакқайиб турибсан? Ичкарига кириб қара-чи, нарсалари қаерда туришини биласан-ку? Сендан китоб олиб нима қиларкан, қошки китоб ўқийдиган бола бўлса.

Рисолат шундай деб яна эгилганича ишини давом эттирди. Асрор уйга кириб гўё китоб ахтарган бўлди. Ҳолбуки, кидиришга ҳожат йўқ, синган оёқ ўрнига ғишт қўйилган майиб хонтахта устида уч-тўрт ўқув дарслиги чанг босиб ётарди. Асрор қўлига илинган китобни олиб, чангини қокди. Ҳовлига чиқиб опокисига яқинлашди-да, пулни узатди.

– Рисолат опоки, китобнинг ичидан чиқди.

Рисолат қаддини кўтариб бир пулга, бир Асрорга қаради. Дасталанган мингталиқ пул уни ҳайратга солди. Қўлини этагига артиб, пулларни қўлига олди-да, у ёқ-бу ёғини айлантириб кўрди.

– Ростакам пулми? – деб сўради соддалик билан.
– Ростакам бўлса керак... – Асрор шундай деб осонгина кутулмоқчи эди, Рисолат яна бир савол билан уни тўхтатди:

– Бунча пулни каердан олганийкин?
– Билмадим дарсдан кейин бозорда арава тортиб юрарди... йиккандир?

Рисолат бу жавобдан қоникмади:

– Йиккандир? Нимага йигади? Қани, кўзимга қара-чи, сен ёлғон гапиролмайсан, эсли боласан. Қуриб кетмагуримга ўхшамайсан. Тўғрисини айт, ўғирладими?

Бу саволни эшитган Асрор сири фош бўлгандай чўчиб тушди. Ҳатто тайинли жавоб қайтаришга сўз тополмади:

– Айтдим-ку? – деди довдираб.

– Айтганинг курмасин, сенинг. Арава тортиб шунча пул топиб бўларканми?

– Топса керак... ёки мусобақада ютганига мукофот қилиб беришгандир.

Асрорнинг бу гапи Рисолатни ишонтирди шекилли индамай қолди. Кейин елкалари силкиниб йиғлай бошлади.

– Пешонам шўр бўлмай ўлсин, – деди у худди ёш бола каби бурнини тортиб. – Пешонам шўр бўлмаса шу амманнинг бузоғига тегаманми! Эр экан, деб тегибман, туғиш керак экан, деб туғаверибман бу итваччаларни. Ўн битта туғиш менга зарилмиди, а? Болам бечора шу ёшида бозорда арава тортса-я... Мен ўлгур уни ўғри деб гумон қилибман. Сен қурибгина кетмагурнинг ҳам раҳминг келмайди ўртоғинга. Чилдирма чалишни ўргатсангу юрарди ёнларингда. Одам бўлиб қоларди.

Асрор шуни ўйламаган экан. Опоқиси рост айтяпти: Ғайрат кичкина ноғорани тиқиллатиб юрса ҳам бўларди-ку? Айтса, адаси ҳам жон-жон деб кўнарди. Бошқага элик минг бергандан кўра, Ғайратга беш минг бериб кутулганидан ҳатто қувонарди. Эҳ, аттанг... “Бу ишлар тинчиб кетса, ёнимга оламан”, деб қарор қилди Асрор. Рисолат эса ҳасрат дастурхонини баралла очиб, дардини тўкаверди:

– Нимага Худонинг қаҳрига учрабман, билмайман. Бошқаларга ўхшаб олдири-и-иб ташлайверсам ғазаб қилса майлийди. Худонинг бергани, деб туғаверган бўлсам, энди насибасини бермайдими? Сен билмайсан, баъзан ҳафтада бир марта қозонга гўшт тушади.

Ношукурликнинг бу оловли тошлари Рисолатнинг тилидан эндигина учаётгани йўқ. Учраган танишига ҳасрат дастурхонини очиш унинг одатига айланиб қолган. Унга шу пайтгача ҳеч ким “Яратганга шукур қилавер, Худо билан ҳадеб ҳақ талашма, сабр билан яшасанг, мукофотингни фарзандларинг улғайгач тўла-тўқис оласан”, деб ҳидоят йўлини кўрсатмаган. Иймоннинг ярми шукур, ярми сабр эканини инсоф эгаларидан бири яхшилаб тушунтириб қўйганида ўғлининг ўртоғига бу гапларни айтмаган бўлармиди...

Асрор Рисолатнинг гапларини эшита туриб “рост гапир-яптиларми ё лоф уряптиларми”, деб ўйлади. У бирон бир оила гўштга ё нонга муҳтождир, деб ўйлаб ҳам кўрмаган эди. Унинг назарида муҳтожлик ўтмиш ҳақидаги киноларда қолиб кетган, ҳозир ҳамма ерда тинчлик, тўқчилик эди. Ҳозирги гапларни эшита туриб, ўзича ҳисоб-китоб қилди: ўн уч жон кунда эл қатори гўшт-нон ейман деса... пул чидайди? Нон-чойга етиб турса ҳам катта гап! Демак... Асрорнинг адасидан ранжиши ноўрин. Еб-ичириш, кийинтириш осон эмас экан-да? Асрор шу ёшга етгунча атрофига зийрак разм солмаганидан ажабланди. У ҳаёт ҳақида фикрини серҳашам тўйлар, раққосаларнинг устидан пул сочувчи бойваччаларга қараб бичаркан. Шундай ёнгинасидаги одамларнинг, ҳатто энг яқин дўстининг бундай яшашига эътибор бермаган экан. “Ғайратнинг адаси роса дангаса-да”, деб қўя қоларкан. Ота дангаса бўлмаган тақдирда ҳам рисоладагидай яшаш осон эмаслигига ақли етмаган экан. Мана ҳозир шу оддий ҳақиқатни кашф этиб, ақли лол бўлиб турибди.

Асрор бу ҳасратни аввал келганларида ҳам эшитган, аёлни қандай овутишни билмай тоқат билан тураверган

эди. Ҳозир ўзининг дарди ўзига етиб тургани учун ҳасрат дастурхони ёпилишини кутиб ўтирмай, опокисининг гапини бўлди:

– Мактабни битирсам ўзим ансамбл тузаман, шунда доим ёнимда олиб юраман.

– Бу гапинг маънили бўлди, болам. Сен билмайсан, болам, менга жуда кийин. Амакинг ўлмагур инвалид бўлиб инвалидмас, одам бўлиб бутун одаммас. Ишга бўйни ёр бермайди. Ёйди, ичади, ётади. Қурибгина кетмасин. Бутун умидим шу Ғайратимда. Кичкиналигида Худо неча марта қайтариб берган-а болагинамни. Касал бўлавериб, касал бўлавериб, икки йил мактабдан қолиб кетувди бо-яқиш. Кейин ўзини тутиб олди-ю барибир кўнглим гашда... Юрагим сезиб турибди, Худо сакласин, дейману лекин... санқигани санқиган, пешонамга сиғмайди шекилли... Тўғриси айт, ростданам мусобақаси ўлгурдами?

– Рост, у кикбоксингдан роса зўр.

– Ютса мукофотга пул беради, деганинг ҳам ростми?

– Рост.

– Қанча беришади?

– Билмайман.

– Пул беришса гўрга-я, башарасини кўкартирганига яраша бир кам-кўстимизга яраркан. Болагинамнинг ақли жойида, бекорга пул йиғмаган, опасини узатадиган бўлиб турибмиз, асқотади.

– Опоки, мен кетдим.

Асрорнинг аҳдини эшитган Рисолатнинг гаплари охирлаганмиди ё болага гапириш бефойдалигига фаросати етдими, ҳарҳолда ҳасрат дастурхонини тезгина ёпа қолди:

– Бўпти, бора қол. Ойингга айт, бир келиб, гаплаши-и-иб юрагининг чигалини ёзиб кетсин.

Асрор бу таклифни онасига айтиши мумкин, онаси келиши ҳам мумкин. Аммо бу аёл “гаплаши-и-иб ўтириш”га вақт топа олармикин?

Асрор опокиси билан хайрлашиб, анҳор ёқалаб кўприк сари юрди. Кўприкка етай деганида ўрамага кўзи

тушиб, беихтиёр тўхтади. Сув окизиб келган хасларни гирдоб “хўплаб” ютарди. Ўрама хасларни ўрай-ўрай тўсатдан битта кўзга айланди. Каттагина кўз – ўша одамники! Худди бир кўзини юмиб, иккинчисини Асрорга қадаганга ўхшайди. “Кўрдингми, энди менсиз болаларимнинг аҳволи нима бўлади, ким бокади уларни?..” Асрор тепганида у ғалати овоз чиқарганди. Ҳозир ўрамадан келган овоз ўша одамникига ўхшаб кетди. Асрор чўчиб, орқасига тисарилди. Кейин сувга қарамасликка тиришиб, тез-тез юрганича кўприкдан ўтиб кетди.

27. Болаликдан қолган аламлар

Асрорни анҳор бўйидан ҳайдаётганида Талъатга кўзи тушган Қамариддин қаҳвахонага ўтмай, уйига келди. Диванда инқиллаб ётган Ғайратнинг пешонасига кафтини қўйиб, унга далда берди:

– Иситманг сал тушибди. Эртага туриб кетасан. Яранг оғримаяптими?

– Оғрияпти. Анавиндан озгина бермасангиз бошқа чи-долмайман.

– Чидайсан. Чидашинг шарт. Мен сен билан бирга зўр ишларни қилишни мўлжаллаб қўйганман. Яқин орада биз бировларга хизмат қилмайдиган бўламиз, энди бировлар бизга хизмат қилишади. Мен ҳали лапашанг ошнангни ҳам метиндек чайир қилиб юбораман.

– Кимни айтяпсиз?

– Асрорни-да. Қарасам, анҳор бўйида довдираб турибди. Сен у билан қанақа ошначилик қилгансан? Ўғил бола ҳам шунақа латта бўладими?

– Мен сизга бошида айтганман. У олим бўладиган бола, кўнгли жуда нозик. Сизга иш бермайди. Ҳали ҳам бўлса уни тинч қўйганингиз маъқул.

– Бекор айтибсан! Бу гапни бошқа тилингга олма. Сен ҳам, у ҳам, ҳаммаларинг анчадан бери бизнинг кўчамизда яшаяпсанлар. Бу кўчадан энди тириклайин чикиб кетиб бўлмайди. Сен мени ваҳший бир аждаҳодай кўришинг мумкин. Лекин ўзинг танлаган ҳаётнинг қонуни шундай. Сени мен бу кўчага бўйнингдан бўғиб, уриб-тепкилаб олиб кирмадим-ку, тўғрими?

– Агар адам чалажон бўлмаганларида...

Гайрат гапини охирига етказмай, кўзларини юмди. “Адам бошқалар каби топарман-тутарман бўлганларида мен бу кўчага кирмасдим”, демокчи бўлдими, ё афсусини баён этмоқчимиди – қоронғулигича қолди.

Дераза олдида турган Қамариддинга унинг гапи чала бўлса-да, таъсир қилди. Дераза оша кўчага қараб, янги автотомашина атрофида ўйнаётган болаларни кузатди. Рўпарадаги уй йўлагидан эр-хотин чиқишиб, уларни эркалашгач, барчалари машинага ўтирдилар.

Гайратнинг гапига бу манзара илова бўлди-ю, Қамариддин болалигини эслади.

Ўшанда ҳали ўн тўртга кирмаган эди. Мактабдан қайтаётиб қараса, коттедж-уй олдида яп-янги машина турибди. Тенгдошлари машинани ҳавас билан томоша қилишяпти. Улар орасидаги бир бола синфдоши бўлгани учун Қамариддин улар даврасига қўшилишни ихтиёр этиб тўхтади. Умид билан уларга тикилди. Аммо уни даврага чорлашмади. Бунинг ўрнига ўзидан бир синф юкорида ўқийдиган боланинг заҳарли гапи янгради:

– Ҳой, етимча, намунча машинамизга суқланиб қараб қолдинг?

Бунга қадар ҳам Қамариддин етимликнинг хўрлик ошидан кўп марта тотиган эди. Мактабдошининг кутилмаганда бундай ҳақоратлаши уни гангитиб, жавоб беришга сўз ҳам тополмай қолди. Унинг довдираб қолганидан лаззатланган иккинчи бола тилидан ҳам ҳақорат тоши отилди:

– Энг бахтли бола бўлмоқчимидинг, ойингга айт, эрга тегсин, ўгай отанг сенгаям шунақа зўр машина олиб беради.

Қамариддиннинг ранги оқариб, лаблари титраб, мушти тугилган онда ҳақоратлар тошбўронига синфдоши ҳам кўшилди:

– Эшитдиларингми, бу каллаварамнинг иншо ёзганини. “Дунёда энг бахтли одам – адаси бор одам”, дебди.

– Тўғри ёзибди, – деди учинчи бола.

– Ёлғонни тўкиб ёзган. Аслида отаси бор болаларни ёмон кўради. Бу етимчага ўзига ўхшаган етимча ўртоқлар керак, – деди синфдоши.

– Ҳой, шуметим, иккинчи бу кўчадан ўтма, билдингми?! – деди ҳақорат тошини отишни бошлаган бола.

Қамариддин уларга сўз билан жавоб қайтаришга иложсиз эди. Унинг хўрланишлар оқибати ўлароқ шаклланган “бундай пайтда фақат мушт тили билан гаплашиш керак”, деган ўз ақидаси бор эди. Бу онда юрагини тирнаган алам шу ақидасига амал қилишга даъват этди: портфелини бир ёнга отди-да, ўзидан бир ёш катта болага ташланиб, кўкрагига зарб билан калла килди. Ҳозиргина катта гапираётган бола вой-войлаб йиқилди. Бошқалар эса уни ўраб олиб муштлай кетишди. Қамариддин шунда ҳам қочмади. Болаларнинг шовқинини эшитиб уйдан югуриб чиққан машина эгаси уларни ажратиб қўйди. “Бу ким?” деган саволига “бу етимча машинангизга чизмоқчи бўлди”, деган жавобни эшитгач, Қамариддиннинг бетига шапалок туширди, сўнг қулоғидан чўзди-да: “иккинчи бу томонга қадамингни босганингни кўрсам, ўлдираман!” деб дағдаға килди. Қамариддин кўзда алам ёшлари, калбида эса қасос олови билан улардан узоқлашди.

“Нима учун гуноҳкор эмас, бегуноҳ одам жазоланади? Айбим – отам йўқлигим, етимлигимми? Энди ҳамиша шундай бўлаверадими? Нима қилишим керак? Ҳимоячим ким менинг?”

Қамариддин кўп ўйлади. У ҳаётда бунданда баттар ноҳақликлар борлигини ҳали билмас эди. Унинг учун энг катта ноҳақлик – етимлик! Бошқа ноҳақликлар эса шундан келиб чиқавереди.

“Сенинг химоячинг йўқ, ҳеч ким сенга қайишмайди, ноҳақликка қарши ўзинг курашишинг керак. Ўзингни ўзинг химоя қил. Кураш! Енгиб чиқ! Кимлигингни кўрсат уларга! Агар енгиб чиқолмасанг, ўзингни кўрсатиб қўя олмасанг, ўлиб кетганинг минг марта яхши!”

Қамариддин шу қарорга келди. Ақл нуктаи назаридан қаралганда, бу аҳд нотўғри, бироқ, яхшилар меҳрига муҳтож, қалби зада бола учун эса бирдан-бир тўғри йўл шу эди.

Ота-бола бу кўчадан ўтишни таъкиклашган бўлса ҳам эртасига ҳеч бир иккиланмай, заррача чўчимай яна шу томон юрди. Машина кечаги жойида, ёнида кўп эмас, иккитагина бола турибди. Ўнта бола турганида ҳам Қамариддин бари бир йўлидан қайтмасди. У болаларга дадил яқинлашди.

– Яна шу кўчадан ўтяпсанми? Кеча адабингни ёмовмидинг? – деди каттароқ бола калондимоғлик билан.

– Мен... кечирим сўрагани келувдим, – деди Қамариддин унга тикилиб.

Бу гап болага ёқиб, мирикиб кулди-да:

– Ҳа, энди калланг ишлабди. Бўпти, кечирдим, жўна, – деди.

– Ҳали кечирим сўрамадим-ку?

– Бўпти, тезроқ сўрагин-у қорангни ўчир, – деди иккинчи бола.

– Мен кеча... бошларингни ёролмаганим учун кечирим сўрамоқчи эдим.

Болалар нима гаплигини англамай, Қамариддин портфелидан тош олди-да, уларга ташланди, аввал бирини, кейин иккинчисини урди, сўнг эса тошни бор кучи билан отиб, машина пешойнасини синдирди. Бу қилган ишидан заррача афсусланмади, қўрқиб қочмади ҳам. Ҳатто машина эгаси ҳовлиқиб чиққанида ҳам жойидан жилмади. Ердан тош олиб, унга газаб билан тикилиб тураверди...

“Ахлоқ тузатиш меҳнат колонияси” деб аталувчи болалар камокхонасида тарбиячилардан яхшилик ҳақида

кўп ибратли гапларни эшитди. Тинглаган насихатлари тўпланиб, коғозга туширилса, каттагина китоб бўларди. Бироқ, у насихатларнинг биронтасини кулоққа илмади. Ундаги аламзадалик қора булути ҳар қандай ёруғлик, ҳар қандай нурга тўсиқ бўла оларди. Хуллас, яхшилик нури унинг юрагига йўл топа олмади, қалбига сепилган яхшилик уруғи эса иймон нуридан бебаҳра бўлгани учун униб чиқмади. Янги машина ёнидаги қилтириқ бола, унинг қилтириқ ўртоқлари, вазоҳатидан ит ҳам қўрқадиган бераҳм отаси Қамариддиннинг кўз олдидан сира нари кетмас эди. Улар билан кунда бир уришар, қамокдан чиққач яна қасос олишнинг минг бир хил йўлини ўйлаб топарди. Кунлар, ойлар ўтган сайин шу баланд девор ортида эркин юрган барча одам ўша қилтириқ бола, ўша ваҳшатли отадай туюлаверди унга. Бир неча кишига бўлган ғазаби ортиб, бутун одамзотдан нафратлана бошлади.

Биринчи марта қамалишига сабаб бўлган бу воқеа Қамариддиннинг хотирасига муҳрланиб қолган эди. Ҳозир ҳам шундай бўлди. Ғайратнинг “чалажон адам”, дейиши ғашини келтириб, ўгирилди-да, унга норози кийёфада қаради:

– Сен адангни унақа дема. Инвалид бўлса ҳам аданг бор. Менда шунақаси ҳам йўқ. Биласанми, мен бир пайтлар ўғай бўлса ҳам отам бўлишини хоҳлаганман. Отаси борлар мен учун энг бахтли болалар эди. Уларга ҳавасим келарди. Баъзан эса алам қиларди. Мен онамни яхши кўраман. Лекин эрсиз яшаётгани учун баъзан нафратланиб кетаман. Сен аҳмоқ экансан. Ота бола учун бир қўрғон эканини билмайсанми? Отасиз болага илон ҳам, чаён ҳам, ҳатто чувалчанг ҳам даф қилаверади...

Қамариддин кейинги гапларини ярасига туз сепилган одамнинг маҳзунлиги билан айтди. Чиндан ҳам Қамариддинда отасининг бағрида бахтиёрлик билан улғаяётган болаларга нисбатан нафрат бот-бот уйғониб турарди. Болалигида бу нафрат йўқ эди. Ҳавас бор эди. Боғчада эканлигида, ўртоқларини адалари олиб кетгани келишган-

да уларнинг шодон чехраларига ҳавас билан боқарди. У дамларда отасининг Афғонда ҳалок бўлганини билмасди. Онаси “аданг яқинда келиб қоладилар”, деб алдарди. Йўқ, алдамас эди. Унинг ўзи ҳам ўлим ҳақидаги хабарнинг алдамчи эканига, эрининг тез орада қайтишига ишонарди. Кейинроқ Қамариддин отаси билан фахрланиб юрсин, деб ҳақиқатни айтди. Ўшанда ҳам ҳали нафрат уйғонмаган эди. Емоқ-ичмоқда, кийинмоқда бошқалардан кам ери йўқ эди. Унга фақат ота меҳри етишмас эди. Ундаги ҳавас аста-секин ҳасадга айлана бошлади. Ҳавас ўрнини ҳасад бутунлай эгаллагач, нафрат ҳам туғилди. Биринчи марта камалганида ўз нафратига ўзи бутунлай тобе бўлди. Айниқса камок камерасидаги бир учрашув бу нафратга қувват берди.

...Турмада балоғатга етмаганлар учун алоҳида камера бўлмагани учун Қамариддинни катталар ёнига қўйишди. Ўн тўрт яшар боланинг тақдирига ачинганлар ҳам, “бу бола ҳозирдан шунақами, кейинроқ балонинг ўқи бўлади”, деб ёмон кўрганлар ҳам топилди. Ўн кишилиқ камерада Қамариддин ўн тўртинчи маҳбус эди. Ҳожатхона тувагига қадалиб турган каравот эгаси – ҳали ўн саккизга кирмагани сабабли “балоғатга етмаган” мартабали йигит “Кел, братишка, бу “қўшк”ка иккаламиз сиғамиз”, деб Қамариддинга марҳамат кўрсатди.

Ҳаётда тескари нарсалар кўп: бировлар кимнидир қамок жазосидан қутқариб қолиш учун сарф-ҳаражатлар қилсалар, бошқалар кимнингдир умри қамокда чириши учун елиб-югурадилар. Ўғлининг боши ёрилган, машинасининг ойнаги синган одам шу тоифадан экан. “Бола нодонлик қилди, майли, айбидан кечдим, жувонмарг бўлмасин”, демади. Қамариддиннинг онаси кўз ёши тўкиб, ялиниб келган онлари “ўғлинг отувга ҳукм бўлмаса рози эмасман”, деб бечорани зор қакшатаверди. Оқибатда тергов жараёни анча чўзилди. Ўзини “Ринатбек” деб таништирган йигит ҳам суд бошланишини кутарди. Бир куни Қамариддинга бошидан ўтган воқеалардан бир чимдимини айтиб берди:

“Сенинг отанг Афғон урушида ўлган экан, битта бўлса ҳам сурати бор экан, бу ҳам сенинг бахтинг. Мен эсам отамнинг кимлигини ҳалигача билмайман”, – деб хўрсинган эди Ринат.

Ҳа, чиндан ҳам билмас эди. Онасини учинчи синфга бораётганида илк марта кўрган эди. Бор гапни бувиси кейинроқ айтиб берган: “Туғилганингни билиб қувондим. Онангга рухсат теккан куни гулдаста кўтариб борсам, бир ўзи чиқиб келяпти. Мақсадини тушундим. У ёш эди, умрини бадном қилгиси келмаган. “Турмуш қуриб яхши бўлиб кетар”, девдим. Сени менга беришмади. Сени бола қилиб олишга ҳаққим йўқ экан. Лекин исмингни мен қўйганман...” Ринат бувисининг нима учун ҳаққи йўқлигини анча кейин, унинг ўлиmidан кейин билди. Аввало у буви эмас, мутлақо бегона – Ринатнинг онаси уникида ижарада туриб, улар она-бола тутинишган экан. Иккинчидан, бу аёл ҳали унча қари бўлмаса ҳам, сихати ёмонлиги учун ногирон саналар экан. Ринат туғруқхонада кўз очиб, гўдаклар уйида тетапоя бўлди, болалар уйида эсини таниди. “Ота-она меҳри, киндик кони тўкилган уй”, деган тушунчалар унга бегона эди.

Ринат нотаниш одамлар келиб, болаларни олиб кетишларини билгач, кимнингдир келишини, бошидан силашини, маҳкам кучоклаб ўпишини беадад бир умид билан интиқ кутадиган бўлди. Одамлар келишарди, аммо уни олиб кетишмас эди. Ҳам ғилай, ҳам сап-сарик бўлгани учунми ё айиқполвон каби кўпол қадам ташлашини ёқтирмайми, уни ҳеч ким ёнига чақирмас, бошини силамас, маҳкам кучокламас, ўпмас эди... У фақат бувисидан умид киларди. Бувиси келарди, йиғларди, бағрига босарди... аммо олиб кетай дея олмасди...

Ота-оналарини кута-кута умидлари узилган болалар йиғилиб олишиб, ўзларича афсоналар тўқишарди:

– Менинг дадам билан ойим космонавт бўлишган. Қуёшгача учиб бориб, қайтиб келишаётганда бензинлари

тугаб, портлаб кетишган. Уйимда расмлари бор, – дейди уйи бор-йўклигини билмайдиган кизча.

Бу ва бу каби бошка афсоналарнинг ёлгон эканини ҳамма биларди. Лекин ҳеч ким бир-бирини лофчиликда айблаб, масхараламасди. Уларнинг мажруҳ калбларига ўзлари тўкиган шу афсоналаргина малҳам бўларди. Ринат тўкиган дастлабки афсонага кўра, отаси ҳам, онаси ҳам урушда ҳалок бўлган қаҳрамон ҳарбий учувчи эдилар. Уларнинг қайси урушда ҳалок бўлганларини билмаган Ринат бошка афсона тўкишга мажбур бўлди: ота-онаси зилзила пайтида одамларни куткараман, деб ҳалок бўлишган.

Учинчи синфда ўқиётганида бу афсона ҳам барҳам топди. Аниқ эслайди: осмонда паға-паға оппоқ булутлар сузиб юрарди. Ҳовлидаги дарахтлар гуллаган палла эди. Ринатни болалар уйи директорининг хонасига чақирдилар. Сочи калта қирқилган, лабларига қуюқ қизил бўёқ сурилиб, кўзларига сурма тортилган, улама узун киприклари узун-узун, эгнига оқ тор шим, тор оқ куртка кийган чиройли аёлни кўриб “мени нима қилмоқчи бу хотин?” дегандай унга таажжуб билан тикилиб қолди. Директор:

– Ринат деганимиз шу азамат бўлади, – деб таништиргач, аёл ўрнидан туриб, қучоқ очди:

– Ўғлим, жоним ўғлим! – деб Ринат томон юрди.

Тасаввуридаги қаҳрамон отаси ва онасини тасаввуридаги қаҳрамонлар қабристонига кўмиб қўйган Ринатга унинг ҳаракати ғалати туюлиб тисарилди. Бу ҳолат агар беш-олти йил илгари юз берганида Ринат ўйлаб ҳам ўтирмай, “ўғлим!” деб турган аёл бағрига ўзини отган бўларди. Бу онда уни нима ушлаб турибди? “Ринат, ўзингни от унинг бағрига! Қувон, шодлан, онанг келди!” дейди бир овоз. “Ринат, қочиб қол! Бу она эмас, бир ялмоғиздир! Сендан ўн йил ҳабар олмаган хотин она бўларканми?!” дейди иккинчи овоз.

Аёл Ринатни гўдак фаҳмлаб янглишган эди. Ота-онасиз ўсаётган болаларнинг ҳаёт фалсафаси, ҳаёт ҳақидаги, бейймон оталар, бевафо оналар ҳақидаги тушунчалари анча

барвакт шаклланади. Уларнинг митти юракларида бу бейимонларга, бу бевафоларга нисбатан нафрат анча илгари кўз очган бўлади. Ринатни кочишга ундаган иккинчи овоз ана шу нафрат овози эди. Бола шу овозга итоат этди. Онаси иккинчи, учинчи марта келганида ҳам яқинлашмай, қочиб кетаверди. Бувиси йўқлаб келганида эса “айтинг, энди кўринмасин, ўлдираман!” деди. Бувиси ўн яшар боладан бундай гап кутмаган эди, сесканди. Анча насиҳат қилди, Ринатнинг кўзларидаги аянчли нурни кўриб, аҳди қатъий эканини сезиб, кўрқди. Шундан сўнг Ринатнинг онаси икки йилгача кўринмади. Бувиси оламдан ўтганда келиб, олиб кетди. Меҳрибон кампирнинг ўлими Ринатда меҳршафкат уйғотар, деб ўйлаган эди. Йўқ, Ринат эртасигаёк болалар уйига қайтди.

Бувисидан сўнг бу олам аро Ринатнинг ёлғиз ўзи қолган, ўртоқлари билан ҳам, энагалари билан ҳам иши йўқ эди. У барча хўрликларга еттинчи синфгача чидади. Синфда бировнинг дафтарими, қаламими йўқолса ҳам Ринатдан гумонсирашарди. Баъзан очикчасига ўғрига чиқаришарди. Кунларнинг бирида тарих муаллимаси “пулимни ўғирлашибди!” деб айюҳаннос кўтарди. Ойлик маошини олгач, сумкасига солиб, танаффус чоғи синфда қолдирган экан. Бу сафар гумон ҳақиқатга айланди: пул Ринатнинг сумкасидан чикди.

Ҳамиша ўғирликдан ҳазар қилиб келаётган бола учун бу кутилмаган зарба бўлди. Ўша куниёқ уни милиция олиб кетди. Дунёда ҳақиқат бор, деб ўйлаб, ўғирликни бўйнига олмагани учун ўша куниёқ қалтак еди. Вақтинчалик камок камерасида ўтириб, хўрлиги келса ҳам йиғламади.

Тухматни, фитнани енгиб чиқишга баъзан катталар ҳам ожизлик қиладилар. У пулни портфелига ким солиб қўйиши мумкинлигини кўп ўйлади. Ўқитувчининг ўзидан ҳам гумон қилди, жиққа мушт бўлган бир-икки болани ҳам назаридан қочирмади. Лекин ўзига энг яқин олувчи ўртоғидан гумонсирамади. Кураш тўғарагига бирга қатнашувчи

дўстидан бундай номардликни кутмаган эди. Ўғирлиги туфайли халқаро мусобақага боровчи терма команда сифидан чиқарилиб, ўрнига ўша дўстининг киритилганини эшитганида ҳам ёмон ўйга бормади. Буни камокдан чиқиб, суриштирганидан кейингина билди.

Қамок жазосини ўйлаб топган одамлар жинойтчи маълум муддат тутқунликда ўтирса, ўзининг қилмишларини ақл тарозусига солиб, тавба қилади, деб ҳисоблашган бўлишса керак. Жинойтлари учун адолат юзасидан ҳукм қилинганлар эҳтимол шундай қилишар. “Эҳтимол” деб гумон тариқасида айтилишининг сабаби бор: камокдаги ҳеч бир зот “гуноҳимга яраша жазо топдим”, демайди. Ҳеч бўлмаганда “икки йил (ёки икки ой) камроқ беришса ҳам бўларди”, деб нолишади. Шундай экан, мутлақо гуноҳсизлар, туҳмат ёки фитна қурбонлари нима дейишсин? Нафрат ўқларини кимларга қарата отишсин?

Қамокда ўтирганида Ринатнинг нафрат ўқига энг аввало онаси, сўнг ранг-рўйини бир марта ҳам кўрмагани – иймонсиз отаси дуч бўлишган эди. Болалар уйида уларнинг қаҳрамонликлари ҳақида тўқиган афсоналари тумандай тарқаб кетган, уларнинг асл башаралари ҳақиқатнинг аёвсиз нурларида мана ман деб турарди. Болалар камок лагерининг жигарранг дарвозаси бўларди. Кўпинча Ринат шу дарвозаси рўпарасидаги ўриндикда ўтириб хаёл суларди:

“Ҳозир қўлимга тўппонча бериб қўйишса-ю, кейин дарвоза очилиб, отам билан онам кириб келишса, шартта-шартта отиб ташлардим. Ана ундан кейин ўзимни ҳам отиб ташлашса майли. Йўқ, аввал суд бўлиши керак. Ўша судда гапиришим шарт: “Боласини ташлаб кетган отонанинг жазоси шу!” дейман. “Тирик етимлар, ҳаммангиз аблаҳ ота-онангизни топинглар-да, аямасдан отиб юбраверинг. Ёлғон гаплар тўқиб, уларни бошқалар кўзига яхши одам қилиб кўрсатманг”, дейман. “Тирик етимларга милтиқ беринглар!” дейман. Ана ундан кейин мени отиб ташлашса ҳам майли...”

Қамоқда эканлигида онаси уни хайратда қолдириб уч марта йўклаган эди. Тўғрироғи, Ринат икки марта дийдор кўришиб, учинчисида учрашишни истамади. Шундан сўнг онаси бошқа келмади. Ринат кутилиб чиққач, болалар уйига ҳам, мактабга ҳам бормай, онасининг уйидан паноҳ топди. Пешин чоғида келиб, эшикни тақиллатганда ҳеч ким очмади. Зинада ўтирганича кечга қадар кутди. Шом қоронғусида бир эркак билан қўлтиклашган онаси кўринди. Онаси унинг шу кунларда озод бўлишини биларди. Аммо айнан бугун чикиб, зинапоя тутқичига суяниб ўтириб, сигарет тутатганича пойлашини кутмаганди. Онаси унга кўзи тушгани ҳамон таққа тўхтаб қолди. Тилига гап ҳам келмади. Ринат эса соғинган онаси билан сўрашмоқ учун ўрнидан турмади. Онаси ёнидаги эркакка: “ўғлим келибди, сизга ўзим телефон қиламан”, деб пичирлади. Ринат унинг гапларини аниқ эшитмаса ҳам, нима дейилганини тахмин қилди. Эркак гапни чўзиб ўтирмай, тезда изига қайтди. Ринат шундан кейингина ўрнидан турди. Зинадан пастга, онаси турган жой томон юрмай, аксинча, юқорига, эшик томонга юрди.

– Истасангиз ҳам истамасангиз ҳам энди мен шу ерда яшайман, – деди қатъий ва совуқ оҳангда.

Ҳануз пастда турган онаси бир оз довдираган ҳолда:

– Жудаям яхши, менинг кўнглимдагидай қарор қилибсан, – деди.

– Фақат битта шартим бор: менга хўжайинлик қилмайсиз, – деди яна ўша совуқ оҳангда, – қандай хоҳласам, шундай яшайман.

Онаси унинг келажагини ўйлаган дамларда бу уйга кириб келишини ҳам тахмин қилган, ҳатто эркин яшашни талаб қилишини ҳам ҳисобга олган эди. Шу боис эшик ёнида туриб айтилган гап уни ажаблантирмади, ташвишга ҳам солмади.

Она-бола бир-бирларининг ҳаётларига аралашмай, худди бир қавакдан паноҳ топган ёввойи ҳайвонлар каби яшайвердилар.

Ринат онаси билан бирга кўрган эркак уч ҳафтадан сўнг “меҳмон” бўлиб келди. Онаси Ринатнинг савол назарига жавобан “дадангнинг дўсти, биздан хабар олиб туради”, деб изоҳ берди. Ринат “даданнинг ўзи қаерда, нима учун ўзи хабар олмайди?” деб сўрамади. У гўдак эмаски, бу одамнинг мақсадини билмаса. Кунлар шу тарзда ўтаверди. Аввалига Ринат кўккисдан кириб қолганда дастурхон устидаги ичимликларни беркитадиган бўлдилар. У гўл эмаски, арокнинг хидини билмаса. Кейинроқ бориб, маишатларини яширишга уринмадилар ҳам.

Бу камокка тушишига сабаб бўлган воқеа бир ҳафта илгари содир бўлган эди. Кўчада ширакайф қайтган Ринат уйда давом этаётган маишат дастурхони атрофидан жой олди. Пиёлада онаси учун қуйилган арок бор эди. Уни олиб бир кўтаришда ичгач, “отасининг дўсти”га “яна куйинг”, дегандай узатди. У одам пиёлани олиб, дастурхон четига қўйди-да:

– Шунинг ўзи сенга етарли, – деди.

Шу пайтгача Ринат у билан деярли гаплашмаган эди. Онасининг ҳаётига аралашни истамагани сабабли у одам келиши билан кўчага чиқиб кетарди. Бу сафар кайф таъсириданми, китмирлик қилгиси келди. Четдаги пиёлани олиб, ўзи арок қуйди-да, култуллатиб ичиб бўлгач, унга қараб туриб “куфф!” деб қўйди. Кейин “бу одамни қаерда кўрган эканман?” дегандай кўзларини бир оз қисиб, тикилди.

– Сенинг боланг борми? – Ринатнинг бу қилиғи, айниқса, дабдурустан сенсираши у одамнинг ғашини келтирди.

– Бор, – деди, ғазабини ичига ютиб.

– Детдомдами?

– Нега детдомда бўларкан? Уйда.

Болаларингни ташлаб кетмайсанми?

– Жинни бўлганмисан? Нега ташлаб кетарканман?

– Ташлаб кетмасанг жинни бўласан. Яхшиси, хотининг билан ажрашгину болаларингни детдомга бер. Сен менинг онамга уйлан, мени эса ўғил қилиб ол.

Ошхонадаги онаси Ринатнинг гапини эшитиб, уларнинг ёнига шошилди.

– Ринат, бунақа ҳазил қилма, – деди ялиниш оҳангида.

Ринат онасининг гапига парво ҳам қилмади, у томон қараб ҳам қўймади. “Отасининг дўсти”дан кўз узмай, тишларини бир оз ғижирлатганича:

– Хотинингни ташла, онамга уйлансанг уйлан, бўлмаса ўлдираман! – деди.

– Ринат! – деди онаси, уни елкасидан ушлаб.

Ринат қитмирлик қилиб, уларни масхараламокчи эди, аммо қитмирлиги ўзи кутмаган ҳолда нафратни уйғотди-ю, ғазаб ўтига мой қўйди.

– Сен аблаҳсан, одам эмассан! – деди у, онасининг силаб-сийпашига эътибор бермай.

“Отасининг дўсти” эса бу машмаша яхшилик билан тугамаслигини англаб, ўрнидан туриб, эшик томон юрди. Ринат уни осонлик билан қўйиб юборгиси келмади. Ўрнидан ирғиб турди-да, йўлига ғов бўлди:

– Сен ҳайвонсан! Сен... – тилига келган ҳақорат қайтарилмай айтилаверди.

Маст йигитчанинг ҳақоратлашига асоси бор эди. Оиلاسига хиёнат қилиб, Роббисининг амрига бўйсунмайдиган одамга олқиш эмас, ҳақорат лозимлигини ҳеч бир кимса инкор этмайди. Бировнинг тилидан учаётган ҳақорат Тангри томонидан бузуклиги учун ҳозирланган жазонинг бошланиши эканини ҳам барча билади. Билади-ю, парво қилмайди. Ҳақоратни эшитади-ю адолатсизликка дуч келгандай ғазабланади...

Ринатни бир мишиқи, шўртумшиқ деб билган “ота кадрдон”нинг бу гапларни эшитишга ори келди: унинг юзига тарсаки урганини ўзи ҳам билмай қолди. Бу тарсакидан Ринат ўзига келмади, кулди. Бу кулги ҳалокат даракчиси эканини катталар сезишмади. Ринат хахолаганича кула туриб, унинг кўкрагига бир калла қўйишдаёқ букчайтириб қўйди. Тепишга чоғланганида онаси ўрта-

га тушиб, ўйнашини ҳимоя қилди. Ринатни кўкрагидан итарди. Ринат “ҳали шунаками!? Майли...” деб ошхонага кирди. У камокда ўтирганида дарвозадан кириб келади-ган ота-онасини отиб ташлашни орзу қиларди. Ҳозир шу орзунинг амалга ошириш фурсати келганини англади. Гарчи бу одам отаси бўлмаса-да, “ўз фарзандларига хиёнат қилгани учун ўлиши керак”, деган ҳукмга келиб, қўлига катта пичокни олиб, изига қайтди.

Хонага қайтганида онаси стулда, “отасининг дўсти” эса ерда, унинг тиззасига бош қўйганича ўтирарди. Онаси Ринатнинг қўлидаги пичокни кўриб, бакириб юборди. У одам эса бошини кўтариб қарашга ҳам улгурмади. Ринат у томон отилди-ю, бўйнига пичок санчди. Ошхонада, пичокни қўлига олаётган чоғида онасини ҳам ўлдириш-ни фикр қилган эди. Бироқ, у одамнинг бўйнидан отилиб чиқаётган қонни кўриши билан онасига қўл кўтара олмади. Нимага шундай бўлганини милиция таъқибидан қочиб юрганида ҳам, камокхонада ётганида ҳам қўп ўйлади. Бироқ минг ўйлагани билан онасига қўл кўтара олмаганлиги сабабини билолмади.

Ринат Қамариддинга шу воқеаларни эринмай ҳикоя қилиб бергач, ўз қилмишига ўзи баҳо берди:

– Уни ўлдириб тўғри қилдим. Болалар инсофсиз отадан қутулишди. Ўзининг болаларини алдайдиган одам одамми? Терговчига шундай девдим, тумшуғимга бир туширди. Нимага урганини биласанми?

– Улар ургилари келса сабаб қидириб ўтиришмас экан-ку? – деди Қамариддин.

– Шунақа-ку, лекин терговчи бекорга урмади. Ўзининг бузуқлиги эсига тушиб кетди. Балки “ўйнашимнинг етим-часи мени ҳам ўлдирса-я!” деб кўрқиб кетгандир. Ҳамма менга ўхшаб мардлик қилса, биласанми, нима бўлади? Ўликхонага ўлик сиғмай кетса керак... Мени отишга ҳукм қилишмайди. Нар иборса ўн-ўн беш йилда чиқиб келаман. Камокда ўлиб кетмаслигим учун, ҳеч кимнинг гашини

келтирмай яхши бола бўлиб юраман. “Онамни ҳам ўлдирмай тур”, деб худога ялиниб юраман. Онам ўз ажали билан ўлмаслиги керак. Мен уни ўзим бўғиб ўлдираман. Мени эмизмаган кўкракларини кесиб, чучвара тугиб ейман...

Бу гапларни эшитиб Қамариддин даҳшатга тушганини кўрган Ринат кулди:

– Кўркиб кетдингми? Тентак экансан-ку? Бу бир аҳмоқона орзу-да! Ўлдирсам ўша куни ўлдирардим. Лекин... боласига хиёнат қилганлар жазосиз қолмаслиги керак.

Бекбурд оталар ҳақида сўз кетса Қамариддин Ринатнинг ўша ҳикоясини ёдга олади. Оталарни жазолаш ҳақидаги гапларни ҳам ўша йигитдан ўрганган. Ҳозир Ғайратнинг отаси ҳақидаги гапини эшитганда Ринатни эслади. Бир оз ўйланиб турди-да, Ғайратга танбех берди:

– Сен отангнинг иззатини жойига қўйишинг керак. Асрорнинг отасини эса ҳурмат қилиш шартмас. Асрорнинг ақлига ҳавасим келади. Унинг катта ўқишларда ўқишини хоҳлайман. Ўзим ҳам ўқишни хоҳлардим. Ишонмайсанми?

Қорадорининг хумори тутиб турган йигитга шунақа гаплар ёқармиди? Ғайрат Қамариддиннинг бу оҳангдаги гапларини тезроқ тугатишини истаб:

– Бўлиши мумкин, – деб қўйди.

– “Бўлиши мумкин” эмас, аниқ гап. Сен менинг ўғрилигимни биласан. Ахир мен ўғри бўлиб туғилмаганман-ку? Бир шўртумшукнинг касрига қолиб қамалиб қолмаганимда ўқиган бўлардим.

Қамариддин чекмоқчи бўлиб сигарет олди, аммо тутатмай бармоқлари билан эзгилаб ташлади.

Онасининг ҳаракати билан қамокдан муддатидан илгарироқ чикса-да, ўқишини давом эттира олмади. Етти йил ўқитган мактаби ҳам унинг кўкрагидан итарди. “Тарбияси оғир бола”га уларнинг тоқатлари йўқ эди. Қамариддин фақат милицияга керак эди. Дам-бадам назорат бўлимига чакиришади. Ўқишга ёки ишга жойлаб қўяди-

ган бўлишади. Бирок, ваъдадан наринаг ўтилмайди. Онаси ишда, ўзи кун бўйи кўчада. Кўчада санкиб юрадиган боланинг омади юришмайди, деб ким айтади? У мактабга керак бўлмаса, бирон хизматга лозим кўрилмаса не фожа? У кўчадагиларга керак экан. Ринатнинг озодликда қолган ошналари уни хорлаб қўйишмади...

Шуларни эслаб енгил хўрсинди-да, гапини давом эттирди:

– Ҳа, ўқирдим, – деб таъкидлади у. – Балки Асрорингга математикадан мен дарс бериб юрармидим. Агар шундай бўлганида мен уни отасининг қўлига топшириб қўямасдим. Ҳозир ҳам топширмайман. Ўқитаман. Лекин ўқиб, менга хизмат қилади.

Қамариддиннинг кейинги гапи ҳукм макомида эди. Унинг бекордан бекорга гапирмаслигини Ғайрат яхши билади. Қамариддин айтганини қилади: ураман, дедими – уради, пул бераман, дедими – беради. Ўлдираман, дедими – бу ҳам қўлидан келади. Ғайрат унинг “ўлдираман”, деган аҳдини амалга оширганини кўрмаган, лекин шундай бўлишига ишонади. Бир кўрада қўй билан бўрининг яшамоғи мумкин эмас, аммо Қамариддиннинг вужудида меҳр ҳам, ваҳшийлик ҳам мавжуд эди. Қамариддиннинг атрофидаги болалар, хусусан Ғайрат ҳам қачон меҳр, қачон ваҳшийлик бош кўтаришини билмас эдилар. Улар валинеъматларининг армонини билишмайди. Қамариддиннинг дарди ичида. Фақат бир марта қаҳвахонада учовлон ўтиришганида кайф қилиб қолиб Асрорнинг бўйнидан ушлаган, пешонасини пешонасига босиб хўрсинган, “Менинг ҳам ўқигим келарди, талаба бўлиб юргим келарди. Олим бўлиб “Мерс”ларда юргим келарди”, деганини Ғайрат эшитган, бироқ унинг қалбини катта дард ва алам тоши эзиб ётганини ҳис қилолмаган эди. Ҳозир ҳам шундай бўлди. Қамариддин бу гапларни ўзига ҳамдард топиш учун айтмаган эди. Чунки у ўзига ташқаридан ҳамдард изламайди, ҳамдард топилишига ишонмайди ҳам. У

аламли умрининг тошлари остида эзилиб руҳи қийналганда худди ўзига ўзи гапиргандай бўлади:

– Мен Дилфузага уйланишни орзу қиламан. Кўпгина бола кўришни хоҳлайман. Ҳаммасини ўқитаман. Мени ”дадажон” деб ҳурмат қилишларини истайман.

Бу маҳзунликка бегона Ғайрат ҳақиқатни айтиб қўя қолди:

– Хафа бўлманг-у лекин Дилфуз сизга тегмаса керак.

– Нега? Мен шунчалик адо бўлган одамманми? – деди Қамариддин, унга норози қиёфада боқиб.

– Мен ундай деганим йўқ.

– Демаганинг билан коса тагида нима коса борлигига аклим етади. Мен сенга мутлақо ушалмайдиган орзуимни айтдим. Дилфуза тегаман, деса ҳам барибир уйланолмаيمان.

– Нега?

Қамариддин бу саволга дарров жавоб қайтармади.

Қадимги юнонлар одамни ҳаёт уммонидаги қайиққа, тақдирни эса шу қайиқ елканларига урилиб, ҳаракатга келтирувчи шамолга қиёс этган эканлар. Қамариддиннинг кемаси адоғи уфққа туташ бепоён денгизда эмас, балки атрофи қоялар билан ўралган кўрфазда эканини билади. У ўзи истаган кенгликларга чиқиб кета олмайди. Йўқ, астойдил истаса, чиқиб кетиши ҳам мумкин. Лекин бунга ўзида ишонч йўқ. Ўзини ўзи шу кўрфазга мослаган, тақдир шамоли турганда найзали қояларга зарб билан урилиши таъин эканига ишонтирган. Айни чоқда атрофидаги одамларга ишонмай қўйган. Айниқса, кайф қилган чоғларида одамлар унинг кўзига ёмон кўринаверади. “Эҳ, сиз – тўйганлар!..” деб ғижинаверади. Нима учун бундай деяётганини бошқа болалар каби Ғайрат ҳам билмайди, тушунмайди. Билиш учун, тушуниш учун Қамариддин бўлиб яшаш, тотган заҳар-заққумлардан тоттиш керак.

Қамариддин Ғайратнинг саволига жавоб қайтаришни истамаса-да, тушунтириб қўйиш лозим, деган қарорга келиб гапини давом эттирди:

– Негалигига ақлинг етмайдими? Менинг устозларимни “шишкомат” дейишади, уларнинг фикрича, мен энг қобилиятли ўғриларданман. Демак, бир-икки йилдан кейин менга ҳам тож кийдиришлари мумкин. Сен ҳозирча “дайди” даражасидасан. Кейинчалик сенам менинг мартабамга эришасан. Бизнинг оиламиз бўлмайди. Биздан бола қолмайди. Биздан фақат биз қакшатган одамларнинг кўз ёшлари из бўлиб қолади. Мен бундан сира ачинмайман. Чунки еттинчи синфда ўқиётганимда бир бола менга “бизнинг кўчадан юрма”, деган. Мен унинг бу гапини ўзимга ҳукм деб қабул қилганман. Ҳаётда менинг ўз кўчам бор. Мен шу кўчамда юриб, уларнинг додини бераман. Сенам кўчамизнинг қонунини билиб ол: одамларнинг тақдирини ҳал этишга фақат бизнинг ҳақкимиз бор. Бекор ётмай, бу қонуннинг мағзини чак. Бўпти, мен кетдим, бир пас айланиб келаман.

Қамариддин шундай деб бурилганида эшик очилиб, остонада онаси кўринди. Ўглининг саломига алик олиб, сўрашган Сабоҳат ичкарига кириб диванда ётган Ғайратни кўргач, ажабланиб сўради:

– Ким бу?

– Буми? Оғайним, – деди Қамариддин. Онасининг жавобдан қоникмаганини сезиб изоҳ беришга мажбур бўлди: – Сал мазаси йўқ. Бир-икки кун бизникида туриб туради.

– Нима учун?

– Бечоранинг ҳеч кими йўқ. Ғирт етим. Етимга қараш – савоб-ку, тўғрими? Ойи, бундан жиддий масала ясаманг, илтимос, агар чарчамаган бўлсангиз яхшироқ бир овқат пишириб беринг.

– Ўзинг қаёққа кетяпсан, мен билан бир пас ўтирмайсанми?

– Сафарингиз яхши ўтгани юзингиздан билиниб турибди. Илмий маърузалар ҳақидаги гапларингизга бари бир тушунмайман. Мен ишга кетяпман, бормасам бўлмайди.

– Ишга кирдингми?

– Кирдим, дискотекага... буфетчиликка олишди. Ҳозирча синовдаман... Бормай қолсам – ҳайдашади.

– Рост айтяпсанми?

– Онасига ёлғон гапирганни Худо уради-ку, тўғрими?

– Қўй, бундай дема, Худо асрасин.

28. Чирой тарк этган аёл

Ашраф эртаси куни Бўроннинг буйруғини бекаму кўст бажарди. Бир оз кўркса ҳам, кечки пайт уйдаги телевизор устида кутадиган иш ҳақиқа бўлган умиди унга қувват бериб турди. Нима қилсин у бечора?! Жони қил устида турганида миқдори аниқ бўлмаган пулга қалби билан боғланса, шайтонни айблаш керакми ё банданинг ўзиними?

Иш вақти тамом бўлишини кутмай уйига шошилди. Унинг мўлжалича, ўлдириш учун берилган пулга нисбатан буниси кўпроқ бўлиши керак эди. Шу илинж билан уйига кирди-ю, шошқич равишда телевизор устига кўз ташлади: умид қилгани тугунча йўқ эди. Бунинг ўрнига сиртмоқ қилиб тугилган ярим қулоч ингичка арқонни кўриб юраги увишди. Сиртмоқ остида бир варақ қоғоз кўринди. Титроқ қўллари билан қоғозни олиб ўқиди: “Сенга ҲАЁТ инъом қилдим!”

Ашраф қоғозни ғижимлаб, сўкинди. Шайтонга қўл берган банда яна нима қилиши мумкин? “Пули билан қўшмозор бўлсин, жоним омон қолибди, шунисига шукур!” дейиш учун шайтондан юз ўгирган бўлиши керак эмасми? Устози шайтон, иймони пул бўлган бандага Тангри таоло бундан бошқа қандай мукофот берар экан?

Ашраф ётоқхонасига киргунича “авторитет”ни лаънатлашдан чарчамади. Ётоқхона остонасидан ҳатлади-ю, эшиги ланг очик турган пўлат сандиққа кўзи тушиб жони

чикиб кетаёзди. Ҳа, аввалига такка тўхтади. Кейин кандайдир куч уни ердан узиб сандик томон улоқтиргандай бўлди. Сандикдаги пул билан тилла буюмлар олиниб, ўрнига бир парча қоғоз ташлаб қўйилган эди. Ашраф қоғозни олди-ю, ўқимади, алам билан ғижимлади. Ғижимлаганича бир неча дақиқа ҳаракатсиз туриб қолди. Кейин қоғозни кафтида текислаб, сатрларга кўз ташлади:

“Мени сўка-сўка хумордан чикдингми? Сенга ҳаёт инъом этсам ҳам қувонмадинг-а? Қарасам, сандиғинг кераксиз лаш-лушларга тўлиб кетибди. Шу сандикда жонингни сақлаганинг яхши эмасми? Бекорчи матоҳларингни олиб, энг бебаҳо бойликларингни ўзингга қолдирдим: кўзларинг у тилинг, юрагу жигаринг, буйрагу ўпканг – ўзингга сийлов”.

Бу сатрлар кўз олдида айқаш-уйқаш бўлиб кетгунича тикилиб турди. Кейин қоғозни яна ғижимлади. Бу сафар ҳаракатсиз турмади. Аввал ғижимланган қоғозни деворга қарата отди. Кейин телба ҳолига тушиб, қўлига нима илинса отаверди, оёқ остига тушганларни топтайверди. Уйи уч-тўрт дақиқа ичида худди ёв босқинига учраган хароба шаҳарга ўхшади қолди.

Деворга урилиб синган қимматбаҳо кўзанинг жаранги уни ҳушига келтирди. Оёқлари қалтираб, тиз чўқди. Кейин акахонига арз қилишни ўйлаб ўрнидан турди. Бироқ, телефон гўшагини кўтариб иккита рақам тергач, тўхтади. Акахонининг амрини бажармагани, устига-устак унга хиёнат қилганини эслаб, яна тиз чўқди. Бу сафар узоқ ўтирди...

Ашраф жон эмас, мол талвасасида ўтирган онда Бўрон Жасурбекдан ундирилган уй қаршисида эзгин руҳда турар эди. У қиладиган ишини пухта ўйлайдиган тоифадан бўлса-да, ҳамма режаси бўйича амалга ошаётганига қарамай, бу ерга келганда тўхтаб “шу ишим тўғрими?” деб ўйланиб қолди.

Ҳозир учинчи қаватга кўтарилади...

Уни кўради...

Кўзларида ҳаёт ўти сўнган паришон чехрани кўради...

Унга атаб қўйган сўзларни айтишнинг фойдаси борми?

Нима десин: “Мен сиз билган Келдиёр эмасман, мен денгиз қадар қасос қонини ичиб ҳам тўймайдиган бешафкат одамман!” десинми ё?

У-чи? У нима дейди?

Орадаги йигирма йил уларни мутлақ бегоналарга айлантириб қўймадими?

Уни ўлимдан асраб қолди, эҳтимол ўлим уни бу дунёдаги азобларидан халос этармиди? Энди азобли кунлари янада узайдими?..

Саволларнинг адоғи йўқ, жавобни учинчи қаватдаги шинам уйдан олиши мумкин эди.

Йигирма йиллик айрилиқнинг ғоят оғир юкини елкасига ортиб, зинапояларни битта-битта босиб юқорига кўтарилди.

Эшик кулф эди. Қўнғирок тугмасини босди. Эшик очилди. Ханифанинг ҳадик булути соя солган чехраси кўринди. Ханифа Бўронни кўргач, салом берди-да, эшикни каттарок очиб, ўзи орқасига тисарилди.

Бўрон даҳлизни босиб ўтиб, меҳмонхонага киргач “У қаерда?” дегандай савол назари билан қаради. Ханифа ўнг томондаги эшикни очди. Ётоқхонанинг дераза томонига қўйилган каравотда У ўтирарди. Каравот устига ёйилган гулдор чойшабнинг ғижимланмаганига қараганда У кириб ўтирганича жойидан жилмаган. Пастак стол устидаги неъматларга ҳам қўл урилмаган. Бўрон кирганда ҳам У қотиб ўтираверди. Ханифа ичкари кирмади. Бўрон эшикни ёпиб, унинг рўпарасига келди. Кейин стулни олиб, қаршисига ўтирди. Унинг нур қочган кўзларига тикилди.

Йигирма йилда ҳар қандай гўзални чирой тарк этиши мумкин. Бу аёлни чирой эмас, ҳаёт тарк этган эди. Энди дуркун қомат йўқ, бетдаги ширин кулгич йўқ, йигит қалбига ханжар каби санчилувчи киприклар ҳам йўқ... Нигоҳ... Қани у юракни куйдирувчи боқишлар?

Эти суягига ёпишган кари кампир кўринишидаги бу аёлни таниб олиш қийин. Ҳатто соч толаларини ҳам жон тарк этгандай – худди похолга ўхшайди...

Бўрон Унга караб туриб Ашрафни кўз олдига келтирди-да, уни тирик қолдирганига афсусланди. Жимгина тикилиб ўтиришдан фойда йўқ эди. Бўрон иккала қўлини узатиб Унинг ўнг кафтини кафтлари орасига олиб, силади.

– Асалим...

Бу сўз тилидан учиши ҳамон Унинг кафтида енгил титроқ сезилди. Кўзларида ожиз нур порлагандай бўлди. Бўрон буни сизди. Сизди-ю, кўнгли равшанлашди. Унинг исми Афрўза, лекин биринчи бўсадан сўнг Келдиёр уни “Асалим” деб атай бошлаган эди.

– Асалим...

Эрка кунларни, тотли онларни ёдга солдими? Ахир у дамлар қайғу чодирига ўралиб, бўғилиб ўлиб бўлган эди-ку?

– Асалим...

Аввалгидай ширали тилдан учмади бу сўз. Аввалги харорат йўқ эди. Армонлар титроғи билан учди бу сўз...

– Асалим...

Ҳозир бир мартагина айтилди бу сўз. Афрўзанинг назарида эса қайта-қайта айтилаверди. Ҳар сафар хароратга харорат қўшилаверди...

– Менга қарамаслигингиз мумкин. Гапирмасликка ҳам ҳаққингиз бор. Мен сизни изладим. У жойга яширганига ақлим етмабди. Мен сизни олиб кетгани келдим. Биз... бирга бўлишимиз керак.

Бу гапдан кейин Афрўза кафтини тортиб олди. Бўрон унга меҳр билан тикилганича гўё илтижо қилгандай изох берди:

– Ҳеч бўлмаганда ака-сингил сингари бирга яшашимиз керак. Бундан бу ёғига озгина бўлса ҳам одамга ўхшаб яшашга иккаламизнинг ҳам ҳаққимиз бор.

Афрўза бу гапларни эшитмагандай қотиб ўтираверди.

– Сиз гапларимни эшитиб, тушуниб турибсиз. Сизда ҳеч қанақа касаллик йўқ. Агар ҳозир биров иккаламизнинг юрагимизни ёриб қараса, бир хил зардобни кўради. Ҳозир иккаламиз бир-биримизга керакмиз, – Бўрон шундай деб енгил хўрсинди-да, яна таъкидлади: – жуда-жуда керакмиз. Бу ҳақиқатни рад этмаслигингиз керак. Сизга қараётган аёлнинг исми Ханифа. Сизга дардкаш бўлиши мумкин. У бечоранинг ҳасрати ҳам бир оламга юк бўлади.

Бўрон шундай деб ўрнидан туриб, стулни жойига суриб қўйди. Эшикка яқинлашиб ўғирилди:

– Эртага яна келаман. Истасангиз, бир кун ёки бир ҳафтадан кейин менга гапирарсиз. Истамасангиз, ўлгунимча ҳам гапирманг, чидайман. Фақат ўзингизни ўзингиз бошқа қийнаманг. Энди бу ёғи ортиқча...

Бўрон меҳмонхонага чиқиб ўтиргач, Ханифа унга аччиқ чой дамлаб кирди. Бўрон аёл узатган пиёлани олди-ю, чойни ичмади.

– Ханиф, сен ундан чўчима, унинг касали йўқ. Болларинг ҳам ёнига кириб туришсин, унинг кўнглини ёзиш керак.

Бўрон шундай дегач, хайрлашиб чиқиб кетди. Йўловчи машинада кунботар томондаги метро бекатига бориб, ўша ердаги телефондан амакиваччасига кўнғироқ қилди.

– Ҳа, эшитаман, – деган нохуш овозни эшитгач, гўшакни жойига илди. Бир дақиқадан сўнг яна рақам терди. Овозни эшитгач, яна гўшакни илди. Сўнг яна ўша рақамни терди.

– Ўйин қилмай, гапир! – деди амакиваччаси. – Кимлигингни билиб турибман. Ахлат қилиқларингни ҳали ҳам ташламабсан.

– Аслида ахлат сенсан! – деди Бўрон.

– Мақсадингни айт.

– Йигитлар айтишган.

– Бир тийин ҳам бермайман, буни ўзинг ҳам биласан. Мақсадингни айт.

– Ҳисоб-китоб қилиб олишимиз керак. Сенга эски ош-наларнинг саломи бор.

– Ошналаринг билан ҳисоб-китоб тўғри бўлган. Мен билан кўришмоқчи бўлсанг, жой билан вақтни айт.

Бўрон учрашиш жойи ва вақтини белгилади-да, хайрлашмаёк гўшакни илди.

29. Дунё жилваси

Ғайратнинг уйидан чикиб, анхордан узоқлашган Асрор оқшомга қадар бемақсад тентираб юрди. Адаси билан бирга бориб қиладиган хизмати бўлмаганида хуфтон қоронғуси тушгунча ҳам юравериши мумкин эди. Билагидаги соатга қараб белгиланган вақтга оз қолганини кўрди-да, уйи томон бурилди. Асрор кечикмаган бўлса-да, ҳамиша ҳовликиб юрадиган адаси оқ “Нексия” ёнида асабийлашиб турарди. Ўғлининг шошилмай юриб келаётганини кўриб у баттар тутоқди. Асрорнинг саломини алиқсиз қолдириб жеркиб берди:

– Тезроқ-тезроқ юрсанг-чи! Аммамнинг бузоғига ўхшаб бунча шалпаясан? Қаёқда эдинг?

– Консультация бор эди... – деди Асрор ердан кўзини узмай.

– Консультациянгдан ўргилдим. Бор, асбобларни олиб туш!

Асрор итоаткорлик билан кетаётганда уларга Отаулланинг отаси Бахшулла яқинлашиб саломлашади. Асрор унга салом бергач, адасининг амрини бажармоқ учун йўлакка кириб кетди.

– Қозон-товоқ, эчки-бузоқлар омонми, ҳофиз акажон! – деди Бахшулла, оғзининг таноби қочиб.

Унинг нима сабабдан бунчалик хурсанд эканини тушунмаган Эргаш куруккина жавоб қайтарди:

– Эчки-бузоқни билмайман-у, лекин қозон-товоқ Худога шукур, бутун, кунда бир қайнаб турибди.

– Энг муҳими шу-да, акажон. Қорин тўк бўлса бас, қолгани топилаверилади. Аслида сизни атай йўқлаб келмоқчи эдим, қаранг, бизни Худонинг Ўзи учраштириб қўйди, ният холис-да!

– Тўй-пўй борми? – деб сўради Эргаш, учрашувдан хурсанд эмаслигини яширмай.

– Худо тўйга етказса бўлаверади-да. Менинг илтимосим сал бошқачароқ. Худо сизга ақлли ўғил берган. Менинг ўғлим ҳам ақлли-ю, лекин сал ялқовлиги бор. Мактабда алгебра деганидан сал қийналаркан. Очиғини айтсам, шу фанга болалигимда ўзимнинг ҳам тоқатим йўқроқ эди. Ўғлимга қондан ўтган шекилли. Келаси йили ўқишни битиришига ҳозирдан тайёргарлик кўриш керак, деб маслаҳат беришяпти.

– Мўлжал қаякка?

– Худо хоҳласа, “иктисодиёт” деган жойга.

– Баланд дорга осилибсиз-ку? Чўнтак кўтарадими, иш-килиб?

– Чўғи сал камроққа ўхшаб турибди-да...

– Унда ўқитманг. Ўғил ота касбини қилавергани маъкул. Меники ҳам ўзимнинг йўлимдан кетади.

– Шунақа дейсиз-ку, сизнинг касбингиз бошқа. Бизники бошқа. Паттачилик билан узоққа бориб бўлмайди. Ўқишни битирса, бирор бозорга хўжайинликни амаллаб олармиди, дейман-да?

– Ўзингиз биласиз. Ўқишга кириш, кейин яна тўрт йил сарф-ҳаражат... кўрпага қараб оёқ узатаверинг. Сиз олиб берадиган бозор эғалиги ҳам ўғлингизни кутиб, оғзини очиб ётмагандир? Унинг ҳам отнинг калласидай ҳаражати бордир, а?

– Гапга ҳам тўн кийдирворасиз-да, акажон. Ҳаммаси ўйланган, пишган. Битта иш пишмай турибди. Ўғилчангиз бизнинг тойлоқни ёнига олиб, ўша алгебрасидан сал-пал ўргатиб юрса, деган илтимос бор эди.

– Гапингиз кизик бўлди-ку? Менинг ўғлим ҳам сиз-никига ўхшаган ўқувчи бола. Ўргатиш учун тайинли бир ўқитувчи ёллашингиз керак.

– Бу ёғини ҳам суриштирдим. Бунақа ўқитувчилар нархларини осмон барабар қилиб қўйишибди. Соати фалон пулмиш. Бу алгебра деганини бир-икки соатда ўрганиб олса ҳам майли эди. Камида эллик-олтмиш соат ўқитиш керакмиш. Зеҳни олмаса бундан ҳам кўпрокмиш. Бундан кўра битта дипломни эплаштириб олиб берганим арзон тушмайдими?

– Шунақа қила қолинг.

– Йўқ, бунинг орқасидан ишқал чиқиши бор. Сиз ўғлингизни “ўқувчи бола” деяпсиз-ку, аммо доврўгини эшитганмиз. Математика ўқитувчиси ҳам ундан чўчиб тураркан. У билмайдиган саволни сўраб мот қилиб қўйган пайтлари бўлган экан.

– Савол бериш бошқа, ўқитиш бошқа. Болага ишонманг, – Эргаш шундай деб “мунча хаяллади”, дегандай бошини кўтариб, тўртинчи каватдаги деразасига караб қўйди. Шошиб турганида бу одамнинг хира пашшадай ёпишиб олиши ҳам меъдасига тегди. Бахшулла анойилардан эмас, бир гап бошладими, муддаосига етмагунча чала ташлаб қўймайди.

– Сиз йўқ деманг. Бу ёғи куруқ бўлмайди, – деди Бахшулла, кейин худди сирни ошкор қилаётгандай овозини пасайтирди: – Ўқитувчи сўраганчалик бўлмаса ҳам, хизмат ҳаққи бериб тураман.

Баъзи санъаткорларнинг мавқеини кўтариш мақсадида “сахнада туғилган”, деб лофни олиб қочишади. Мухбирлар деҳқонни мақтагиси келса “эгатда туғилган”, деб ёзишади. Ажабки, шу пайтга қадар ҳеч қайси мухбир бозор паттачисини мактаб ёзмаган. Кимдир бу камчиликка барҳам бергиси келса-ю қўлга қалам олиб Бахшулланинг таърифини келтирса, шубҳасиз, “Бу одам бозорда туғилган, бошқа гўдакларнинг тили “ада”, “ая” деб чикса, буники бира тўла

“қани, патта пулини тўлаб қўйларинг!” деган амр билан чиққан”, деб ёзармиди... Бахшулла сўзамол одамлардан эмасди. Бозордаги хизмати давомида унга юзта сўз ҳам етиб ортарди. Ҳозир ҳам Эргашнинг бошини кўп гапириб котирмади. Бозорда вақти келса гўдакни акахоним, хўжайиннинг итини эса отахоним дейишдан тоймайдиган одам рўпарасидаги кимсанинг юрагига қандай қўл солишни билмас эканми? “Мингта “шап-шап”дан битта “хап-хап” яхши”, деганларидай, хизмат ҳақидан сўз очиб, муддаога энг яқин йўл билан етишмоқчи эди. Янглишмади. Гарчи, ваъда қилинган пулга мухтожлиги бўлмаса-да, Эргашда унинг илтимосини бажаришга мойиллик уйғонди. Сир бой бермаслик учун, яна гапни айлантирмоқчи эди, чилдирма билан тор кўтариб дахлиздан чиқиб келган ўғлига кўзи тушиб, суҳбатни яқунлашга шошилди:

– Буни ўйлаб кўриб, натижасини сизга айтаман.

– Умидвор бўлаверайми? – деди хиралик билан Бахшулла.

– Қизиксиз-а, битта маҳаллада турсак, товуткаш бўлсак, кўзимиз кўзимизга тушиб турса... Фақат хизмат ҳақини болалар билишмасин, ошначилигига путур етиб қолади. Иккаламиз билсак бўлди. Аслида хизмат ҳақимас, “қўл ҳақи”, дейлик. Иrimi шунақа-да.

Бахшулла машинанинг орқа эшигини очаётган Асрорнинг елкасини силаб қўйди:

– Отаулла сени роса мактайди-да! Ишқилиб, ўртоқликларингга кўз тегмасин.

Ҳозиргина бўлиб ўтган савдодан беҳабар Асрор унга жавоб бермай олд ўриндикқа ўтирди. Ўғлининг бу тунд-лигидан ғашланган Эргаш Бахшулла билан хайрлашди-да, машинага ўтириб, калитни буради.

– Соғлигинг жойидами, нега машқинг паст? – деб сўради у, машина ўрнидан қўзғолгач.

– Яхшиман, ада, – деди Асрор унга қарамай.

– Боришимиз билан аччик-аччик чой ичворсанг, чарчоғинг кўтарилади.

Асрор бу меҳрибонликка ҳам жавоб қайтармади. Йўлга тикилганича жим кетаверди. Катта йўлга чиқишганда уларни сутранг “Мерседес” кувиб ўтаётганда Эргаш ҳавас билан:

– Қара, янгисидан экан, – деди. Асрор машинага эътиборсиз қараб қўйди. Эргаш эса гапини давом эттирди: – Худо хоҳласа биз ҳам оламиз. Янги уйни битириб, қўчволайлик, “Мерс” ҳам бўлади. Янгисидан олиб бераман. Биринчи бўлиб ўзинг ўтирасан. Менинг бутун ҳаракатларим сен учун. “Нексия”ми, “Мерс”ми менга барибир, мен гўримга миниб кетармидим. Сенга қолади. Сенинг “Нексия”дан тушишинг бошқа, “Мерс”дан тушиб, тўйга керилиб кириб боришинг бошқа. Одамлар шунга қараб иззат қилишади.

Ҳозир бу фалсафани англаш у ёқда турсин, Асрорнинг эшитишга ҳам тоқати йўқ эди. Дунё ва бойлик хусусида ота-боланинг фалсафасини бир хил дейиш мумкин эмас. “Эй дунё аҳли, кимки дунё ҳузур ҳаловатини талаб қилса, унинг маърифати йўқлиги, кимки ўткинчи неъматни, тугайдиган ҳаётни ва битадиган роҳатни яхши кўрса, у ўзига жабр қилгани, роббисига гуноҳкор бўлгани, охиратни унутганидир ва дунё у одамни алдагани белгисидир”, дейилганда Яратган, шубҳасизким, Эргашга ўхшаганларни назарда тутган. Шундай экан, дунёга алданган ота, дунёни тушунишга интилаётган фарзандига қандай фалсафани ўргатиши мумкин? Охират ҳисоб-китобини, бўйнига тушажак надоматни ўйламайдиган ота тавсия этаётган фалсафани бола қабул қилмаса-чи? Дунё ишлари ва завқларидан кечиш нималигини англаб бораётган фарзанд: “Отажоним, хийлагар дунё бир одамни алдамоқ учун қўлини унинг қўйнига солган пайтда, шайтон суюниб ул одамнинг ибодату ишки ўрнига кириб, йўлдан чиқарар экан, сиз ундайлардан бўлиб қолманг”, десами?! “Ҳали сен менга ақл ўргатадиган бўлиб қолдингми?!” деб, маломат тошлари орасида янчиб ташланмайдими? Мол-дунё – умр ва саодат учун, бироқ,

умр – молу дунё кўпайтириш учун эмас, деган хикматдан бебаҳра отанинг фарзандидан норизо бўлмоғи тайин. Дунё йўл бошида ёкиб қўйилган оловга ўхшайди. Кимки ундан бир оз олиб, ўз йўлини ёритишга сарф этса, фойда олади. Кимки, кўпроқ олишга интилса, қуйиб қолиб, ўзига азоб беради. Ўғлига “Мерседес”нинг афзаллигини тушунтираётган Эргаш куя бошлаганини фаҳм этмас эди. Ўғлининг жим ўтиришини мутелик аломати деб билиб, фалсафасини аниқроқ тушунтиришга интилди:

– Мен бу гапларни осмондан олиб гапираётганим йўқ. Ўзинг ҳам кузат, автобусга осилиб келганларга тўйда пойгадан жой тегса ҳам катта гап. Мен нега “Нексия” олдим? “Жигули”нинг мотори ҳали зўр эди. Лекин кутиб олишдаги ҳурмат пасайиб қолганини сездим. “Пул кетса кетсин, обрў кетмасин”, дейишади, а? Лекин пулни обрў топади. Шуни унутмагин. Обрў эса тагингдаги машина, устингдаги кийим-бош билан бўлади.

“Агар гапингиз рост бўлса, дунёдаги миллиардлаб одамларда машина йўқ, сиз қураётган дангиллама иморат ҳам йўқ, устингиздаги қимматбаҳо костюму пойафзал ҳам йўқ. Демак, ўша миллиардлаб одамларнинг ҳаммаси обрўсизми?”

Бу гап эзгин кайфиятдаги Асрорнинг хаёлига келмади. Шу ҳақиқатни ўйлаганида ҳам тилига чиқариб, отасига тик қарашга ботина олмаган бўларди. Бундай дадил гапни Асрор билувчи одамлар орасида фақат Қамариддин айтиши, айта туриб ҳукм чиқариши, ҳукм чиқара туриб ижро этиши мумкин эди.

“Ўғлимга насихатим кор қилди”, деган хулосага келган Эргашнинг кайфияти кўтарилди. Манзилга етиб боргач, машинани йўл четига эҳтиётлаб қўйиб “асбобларни ол”, деб машинадан тушди. У айтмаса ҳам Асрор вазифасини яхши биларди. Худди бўйнига биров арқон ташлаб тортгандай ўрнидан қўзғолди. Орқа ўриндикдан торни олаётган дамда бир тавақаси ланг очик жигарранг темир дарвоза олдида мезбон кўриниб, Эргаш томон пешвоз чиқди.

– Қойилман, ҳофиз ака, ҳисоб-китобни нақ немисчасига аниқ олворасиз-да. Айтган вақтингизга нол-нол қилиб келдингиз, – деди қўшқўллаб кўришар экан.

– Эр йигитда лафз шунақа бўлади-да, – деди Эргаш керилиб.

– Сизга ўн балл! – деди мезбон алқаб. Кейин аския оҳангига кўчди: – Ие, акахон, асбоб қани?

Бу саволдан Асрорнинг пешонаси тиришди. Чунки бу тўмтоқ аския пайровини эшитавериб, энсаси қотадиган бўлиб қолган. Отаси эса бунақа саволни энди эшитаётгандай ўзини хохолаб кулишга мажбур қилиб жавоб қайтарди:

– Кўзми бу ё пўстакнинг йиртиғими, асбоб ана, ўғилчада.

– Ие, ҳамма асбобини ўзи билан олиб юрса, сизники орқада экан-да? – Мезбон ўзининг гапидан ҳузурланиб кулди. Эргаш бундай пайровга тан бергандай мириқиб қулган бўлди-да, Асрорга ёд бўлиб кетган жавобни қайтарди:

– Ўғилда бўлгани ишончлироқ-да, сизнинг қўлингизга тушиб қолса, билмасдан чалворасиз.

Эргаш бу сафар узок қулмади. Жиддийроқ оҳангга кўчди-да, “меҳмонлар келишдими?” деб сўради.

– Ҳамма жамул жам, кириб ашула қилиб бераверасиз. Кизиб ўтиришибди.

Вазифасини англаган Эргаш “маъқул” ишорасини қилиб торни олди-да, Асрорга “доирани бира тўла киздириб кир”, деб буюрди. Мезбон Эргашнинг елкасига қўл ташлаб, узилиб қолган пайровини давом этди:

– Бу бошқача иш бўлди, акахон, асбоб қўлингизга жуда-а ярашди!

Икковлари кула-кула ичкарига кириб кетишди. Асрор эса катта темир ўчоқ атрофида ўтирган ошпаз билан кабобпазга яқинлашиб салом бергач, доирани ғилофдан чиқариб, оловга тутди. Улар саломга алик олишди-ю Асрор келиши билан узилган гурунгларини давом эттирдилар:

– Иккита тўрт пудлик қозонда юз йигирма кило гуруч дамладим, – деди олдига кўк пешбанд боғлаб олган ошпаз.

– Мачитдагилар намозларини ўкиб келишгунча ошнинг чанги чиқиб кетди. Ошна-оғайнини ҳам йикқан эканлар-да. Меҳмоннинг кети узилмайди-я! Вертолёт миниб тўйга айтган экан-да, дедим. Тўрт киши гўшт тўғраб етказиб беролмади-да. Маҳалланинг оқсоқоли тўн кийгизиб улгурмабди, бечора. Беш юзтача тўн кийдирибдими...

– Одамгарчилиги ҳам бор-да. Базмда зўр-зўр ҳофизларга ҳам гал келмабди-ю?

– Э, қанчаси аразлаб жўнаворди.

– Аразламагандир, ҳақини бергандир ахир? – деб сўради кабобпаз.

– Беришга бергандир, лекин отарчи халқига қанча берсанг шунча оз-да.

– Зуроб аканинг тўйи ҳам зўр бўлди, деб эшитдим?

– Зўр-ку, лекин унчалик эмас. Озгина зикналиги борда унинг. Пул деганини қўлда санаб ҳам, тарозидан тортиб ҳам адо қилолмаса кераг-у, лекин бировга сир бой бермайди. Бошидаги дўпписини сиксанг битта ошга етадиган ёғ чиқади. Зикнаникига кимам борарди. Қирк кило гуруч дамлатибди.

– Йўғ-е? – деб ажабланди кабобпаз.

– Мен ёлғон гапираманми? – деди ошпаз. – Ана, Жўравой ошпазнинг ўзи дамлабди. Хотин ошига ҳам орттириб берибди. Э, укахон, мен сизга айтсам, гап тугундаги пулда эмас. Гап йигитнинг тантилигида. Кўрмагани кўргани курсин, деб бекорга айтишмайди. Худо бериб топдингми, ўйна, кул, соч. Бирни сочсанг, мингни териб оласан.

Асрор доирани чертиб кўргач, тери устини силаган бўлди-да, ўрнидан туриб ичкари кирди. Ойнаванд айвондаги хонтахта атрофида ўтирган Эргашнинг ёнидан жой олди. Меҳмонхона эшиги ланг очик, ичкаридаги ҳар бир гап бу ёққа бемалол эшитилиб турарди. Асрор бу ерда ўтирган уч кишини танимади. Ичкаридаги гуруннга ҳалақит бермаслик учун жимгина ўтиришларидан уларнинг мартабаси пастроқ меҳмонлардан эканлигини англади. Асрор

эшик рўпарасида ўтиргани учун меҳмонхонанинг кўпгина қисми унга кўриниб турарди. Тўрдаги басавлат одам ёнида ўтирган қотма, сочлари жингалак киши ўрнидан туриб қўлидаги санчки билан қадахни уриб, ўтирганларни тартибга чақирди:

– Тише, ўртоқлар. Акрамхон акамизнинг меҳри дарё эканини кўриб турибмиз. Бу дастурхонда йўқ нарсанинг ўзи йўқ. Нимага шунча оворагарчилик? Шунинг учунки, Акрамхон акамнинг акахонлари, ҳаммамизнинг меравой акахонимиз Зайниддинхон акамизнинг мартабалари баланд бўлди. Уч кундан бери қулинг ўргилсин хонани гуллаатиб ўтирибдилар. Акрамхон акамиз бундан хурсандликларини мана, биз билан баҳам кўриш учун шу дастурхонни тузатдилар. Минг раҳмат, сизга! Олинг – олдирманг! Биринчи қадахни Зайниддинхон акамизнинг баланд мартабалари учун ичамиз. Ҳамма ўрнидан туриб ичади. Зайниддинхон акамизга бундан ҳам катта мартабалар насиб этганда яна шунақа ўтиришайлик. Ичмаган – номард. Қани, кетдик!

Уриштириб ичаётганларида мезбон Эргашга имлади. Эргаш “юра қол”, дегандай Асрорни енгил туртди-да, чакқон туриб, остонага етмаёқ таъзимга шайланди. Пойгакдаги бўш стулга ўтириб, таклиф кутмаёқ кўшиқни бошлаб юборди. Тўрда ўтирган басавлат киши ёнидан бир даста пул чиқариб бешта мингталиқни ажратиб олди-да даврабошига узатди. Жингалак сочли даврабоши битта ликопчани бўшатгач, узатилган пулнинг ёнига ўзидан яна иккита мингталиқни қўшди-да, ёнидаги меҳмонга узатди. Асрорга бундай давраларнинг ёзилмаган қондаси маълум: қатордагиларнинг ҳар бири ликопчага пул ташлаб, узатади. Улар бир-бирларидан бадавлатроқ бўлсалар-да, тўрда ўтирган энг баобрў одам ташлаган пулдан бир тийин ҳам оширолмайдилар. Ликопчадаги пул даврани айлангач, Асрорнинг ихтиёрига ўтади. Доира шу боисдан ғилофда олиб кирилади. Ғилоф зиёфат давомида пул сакланувчи “пўлат сандик” вазифасини ўтайди. Асрор зиёфат дастурхони атрофида керилиб ўтирган бу зотларга қарамаслик-

ка ҳаракат қилди. Дунё айши лаззатининг охирида ажал нишининг заҳмати борлигини унутган бу одамлар қўшиқ мазмунига мутлақо аҳамият беришмасди:

*Агар султон ғаний ва комрондур,
Ва гар дарвеш ҳожатманди нондур.
Икков ҳам элта олмас жонпарвар ҳол,
Кафандин ўзга даҳр амволидин мол.
Чу қилгунг мулк молингдин жудолиқ.
Эрур шахликдин авлороқ гадолиқ...*

Ўтирганларнинг ақалли биттаси қўшиқ маъносини англаганда эди, ҳеч бўлмаса ўшаниси такаббурликдан ўзини асраб қоларди. Булар-ку, ашулани биринчи ё иккинчи марта эшитишларидир. Ҳар даврада тинмай айтадиган ҳофизнинг ўзи-чи? Қўшиқ мазмунига муҳрланган фалсафани англаसा, шундай давраларда ўзини тубанликка уриб, таъзим қилиб турармиди? Зиёфат аҳли қўшиқнинг мазмунини англашга интилиш у ёқда турсин, кулоқ ҳам солмас эдилар. Агар Эргаш шу дамда ғазалнинг бир сатрини ўзгатириб “Эй ғофил бандалар, разиллигингизни олқишлар иблис!” деб айтиб юборса ҳам биров эътибор қаратмаган бўларди.

Асрорнинг ўзи ҳам қўшиққа яширинган ҳикматни дуруст тушунмайди. У фақат кўриб турган манзарадангина ғашланди. Доирани аста чертганича отасига жўр бўлди. Кайфиятининг тушкунлиги панд бериб, икки марта усулдан чиқиб кетди-ю Эргашнинг қаҳрли нигоҳи билан тақдирланди. Ашула охиригача айтилмай, даврабоши ўрнидан туриб, яна санчқи билан қадахга уриб қўйди.

– Тише, ўртоқлар! Энди сўз жонажон акахонимиз Зайниддинхон акамизга.

Даврабоши шундай дейиши билан ҳамма бараварига жим бўлди. Тўрдаги басавлат киши ўрнидан эринибгина туриб, ўтирганларга виқор билан кўз ташлади-да, томоқ қириб олгач, гап бошлади:

– Шунақа укаҳонларим борлигига шукур. Мендан қайтмаса, Худодан қайтсин. Акрамхоннинг ўғилчаси бу йил мактабни битирипти. Мана, домла Турдиев бизнинг арзи-

мас дастурхонимизга келиб ўтирибдилар. Ўғилчани шу кишига икки қўллаб топширамызда, а, Акрамхон? Нима дейишарди, энди мақолни сал янгилаб айтамыз-да: “Эти сизники-ю суяги билан дипломи бизники”, а? – ўз ҳазилдан ўзи мирикиб кула бошлаганда унга зиёфат аҳли қўшилиб, меҳмонхона қаҳқаҳа зўридан ёрилиб кетаёзди. Кулгидан чарчашиб, жим бўлишгач, басавлат одам ўнг томонида ўтирган сариқ сочли семиз кишига қараб гапини давом қилди: – Биздан қайтмаса, болаларимиздан қайтади, домла, сиз харажатларидан ҳеч чўчимай диссертациянгизни бошлайверинг, мана, хизматда биз турибмиз. Уахонларимизни ранжитмасангиз бас.

“Ҳали бу домла номзод ҳам эмас экан-да? – деб ўйлади Асрор малласочга ажабланиб қараб. – Мана шунақа зиёфатларни еб-ичиб, буларнинг пулини шилиб, эркатойларини ўқишга кирғизадими? Шуларнинг пулини сарфлаб ўзи фан номзоди бўлиб оладими? Бу киши “олим!” деб шарафланиб, устозим эса лицейда оддий ўқитувчи бўлиб қолаверадими?”

Асрорнинг хаёлига шу гаплар келди-ю ғашланди. Юраги сикилди. Доирани қизитиш баҳонасида ўрнидан туриб, ташқарига чикди. Қайтиб кирса ҳаммалари учун ҳурматли бўлган акахонлари ҳануз гапиряпти. Ниҳоят, гап тугагач, қадаҳлар уриштирилиб, шайтоний нафснинг амри бекаму кўст бажарилди.

Мезбоннинг ишораси билан Эргаш яна қўшиқни бошлади. Бу орада кийик тасвири туширилган олтин ҳалли косаларда шўрва тортилди. Ҳеч ким эшитмаётган қўшиқ давом этаверди. Иккинчи қўшиқ яримлаганда Асрор эшикдан кириб келаётган кишига кўзи тушди-ю юраги ўйнаб, бадани музлаб кетди. Доирани чертаётган бармоқлари ўзига бўйсунмай, яна усулдан чикди. Эшикдан улар уриб, тепиб ўлдирган одам кириб келган эди! Асрор нима қилишини билмай қолди. Эргаш қўшиқни тўхтатиб, унинг бикинига туртиб қўймаганида, ҳали бери ўзига келолмаган бўларди.

Пойгакрокда ўтирганлар ўринларидан туришиб:

– Қани, Мирхалил ака, тўрга, Зайниддинхон акамизнинг ёнларига ўтинг, – деб кириб келган меҳмонни тўрга ўтишга ундашди.

Унинг исмини эшитгач, Асрор бироз тинчланди. Янги меҳмон кўпчиликни безовта қилгиси келмай, тўрга чиқмади.

– Мирхалил ука, бандалик экан, акани ҳам бериб кўйибсиз, мен хабарсиз қолибман, ҳозир эшитиб, ўксиниб ўтирибман. Вақтида билганимда уч кун ёнингизда хассакашлик қилиб турардим, – деди тўрда ўтирган басавлат киши. Бу лутфга жавобан янги келган меҳмон ўрнидан туриб, унга қуллук қилганича деди:

– Раҳмат, ака, шу гапингиз билан акамни тирилтириб бергандай бўлдингиз. Оллоҳнинг иродаси шу экан-да, сал мастлик қилибми, оёқлари тойибми, сувга тушиб кетибдилар. Энди айбга буюрмайсиз. Бир ёқда азадорлик, бир ёқда бунақа хурсандчилик, табриклаб кетай деб келдим.

– Хўп ажаб иш қилибсиз, ука. Ўтганларнинг жойи жаннатда бўлсин, қани, дастурхонга қаранг. Меливой, ука, анқайма, аканг бизга етиб олсин.

Даврабоши катта қадахга тўлдириб коньяк куйиб Мирхалилга узатди. У “азадорман, уят бўлади” дегандай кўлини кўксига кўйиб бош чайқади. “Зайниддинхон акамизнинг зўр гапларига ичмасангиз айб бўлади”, деган дашномдан кейин олди-ю азадорлигини ҳам унутиб, бир кўтаришда бўшатди.

Даврабоши Зайниддинга ўгирилиб илтмос қилди:

– Акахон, хўп десангиз энди бир “Ўзбегим”ни эшитсак.

– “Ўзбегим”ни кетар жафосига эштамиз. Ҳозир, мана Мирхалил ҳам келиб қолди, кўнгли ёзилсин. Ҳофиздан фойдаланиб, бир ичак узди қилайлик.

Даврадагилар “аскияни соғиниб кетдик-ку!” деб, бу таклифни маъқуллашгач, Эргаш пулларни Асрор томон суриб “доирани қиздириб кел”, деб пичирлади. Асрор пул-

ларни жойлаб келиши лозимлигини англади. Даврабоши ўйлаб ҳам ўтирмай пайровни бошлаб юборди:

– Мана, миллий анъаналаримиз тикланиб, курашлар бўляпти, улоқлар бўляпти, кўчкор уриштиришлар бўляпти. Ҳофиз ака, бизам бир беданаларимизни уриштирмаймизми?

– Майли-ю, беданангиз борми, ўзи? – деди Эргаш худди ростданам бедана уриштиришни бошлашга аҳд қилгандай ўрнидан туриб.

– Бор, – деди даврабоши қувлик билан кўз қисиб.

– Соддалигим курсин, – Эргаш шундай деб кулди, – одамларнинг гапига кириб, сизникини йўқ деб юарканман!

Гап ўрнида илиб олинган бўлишига карамай, бирданига кулги кўтарилмади. Зайниддин хохолашни бошлагандан кейингина қолганлар унга кўшилишди.

– Ана шунақасиз-да, одамларнинг гапларига ишониб доим адашиб юрасиз. Ўтган сафар ҳам йўқ экан, деб келган эдингиз, эсингиздами? Халтанинг устидан ушлаб кўриб, бор экан деб кетдингиз-ку?

– Шунақа адашадиган одатим бор, хафа бўлмайсиз. Аммо бу акахонларим устингиздан кулиб ўтиришибди.

– Ие, нимага кулишади?

– “Ўтган сафар ушлаб кўрганингизда халтанинг ичида бедана бўлса бўлгандир. Лекин ҳозир халтанинг ўзи қолган”, дейишяпти.

– Бизга ишонч қолмабди-да, а? Унақада бедана халтамли кўлингизга бераман. Бўйингиз ерга етган ерга илиб қўясиз. Халта кимирласа, “бор экан”, деб қўяверасиз.

– Бу билан ҳам одамларни ишонтириб бўлмайди-да, – деди Эргаш кўз қисиб қўйиб.

– Нимага энди? – деди даврабоши ўзини гўлликка солиб.

– Бедана ишкибозлари “Халта ўзи кимирлаётгани йўқ, акангизникини шамол кимирлатаётибди”, дейишади-да.

Бу пайров ҳам Асрор учун янгилик эмасди. Шу боис пулларни тезроқ йиғиштириб чиқиб кетишга шошилди. Аксиға олиб, чангалидаги пуллар сочилиб кетаверди.

Пулларнинг ярмини ғилофга жойлагач, ўзининг ишидан ўзининг ғаши келиб ўрнидан турди. Бир кўлида доира, бир чангалида ғижимланган пул билан ташқарига чиқди. Беихтиёр ўчок томон юрди. Ортиб колган шўрвани сузиб олаётган ошпаз унга бир қараб қўйди-ю ишини давом эттираверди. Қўрага ўт қалаган кабобпаз эса сигарет тутатди-да, аскиядан бахраманд бўлиш учун дераза томон юрди. Дераза ланг очиб қўйилгани учун аскиячиларнинг овози бу ерга ҳам баралла эшитилиб турарди:

– Ишонишмасе мана ҳозирнинг ўзида беданаларимизни чиқарамиз-у, уриштириб қўяқоламиз, кўзлари билан кўриб ишонишади-да, – деди даврабоши.

– Беданангиз уриштиришга ярайдими ўзи? – деди Эргаш.

– Ие, нима деяпсиз ўзи? Сизникининг овозини эшитиб бизники дўппини ҳам кўтариб кетай деяпти-ку!

– Акахон, уриштирсам уриштиравераману беданангизнинг феълини биламан, меники билан бари бир уришмайди.

– Уришади, нега уришмас экан? Айтверинг, канака феъли бор?

– Меникининг овозини эшитса сизники пардоз-андоз қилиб тураверади.

– Айб ўзингизда, сиз бедананинг тилини билмайсиз. Беданага донни наमतда ё қоғознинг устига сепиб беришга ҳам ақлингиз етмайди. Мана, кечаги куни, уриштиришдан олдин донни кигизнинг устига сепиб берган экансиз, жангга огзида жуни билан кириб келди!

Ичкарида кулги гуриллагандан гуриллади. Дераза ёнидага кабобпаз ҳам чапак чалганича қотиб-қотиб кулди. Асрор унга ажабланиб қаради-да, кўрага яқинлашиб, чангалидаги пулни ўтга ташлади. Пуллар бир оз тутаб, сўнг аланга олди. Асрор кўкимтир алангага қараб тургач, доирани ерга қўйди-да, кўчага чиқиб кетди. Аскияга махлиё бўлган кабобпаз бу томошани кўрмай колди. Ошпаз эса йигитчанинг бу қилиғига тушунмай, унинг изидан тааж-жубланиб қараб қолаверди.

30. Учрашув нуқтаси

Капитан Соли Муродовни профилактика нозири дискотека дарвозаси ёнида кутиб олди. Қоронгу тушиб, шайтон инидан чикқан, ёшларнинг жазаваси мусикага мос равишда авжга минган эди. Европа Африкани забт этган ўтган асрларда занжиларнинг ўйинлари “ёввойилик намоёйиши” деб баҳоланиб, масхара қилинар эди. Не таажжубки, орадан асрлар ўтиб, бу “ёввойилик намоёйиши” санъат либосига бурканиб дунёни забт этди. Дунё ёввойилик билан санъатнинг фарқига бормай қолган замонда бу дискотекада латифлик ва нафисликни кўришни умид қилган одам сахро ўртасидаги қуруб қолган қудукқа тешик челақ ташлаб, сув тортиб олмоқчи бўлган одам ҳолига тушади.

Соли Муродов ҳарбийда хизмат қилиб юрган кезларда ҳафтада бир марта сиёсий машғулотлар бўлгувчи эди. Шундай машғулотларнинг бирида дин билан муроса қилиш мумкинмаслиги ҳақида гап борди. Муродовдан ярим йил аввал хизматга келган бошқирд йигит машғулот сўнгида “саволим бор”, деб ўрнидан турди.

– Ўрток майор, сиз дин билан муроса қилиб бўлмайди, дедингиз. Мен бу фикрга қаршиман, – деди у дабдурустан.

Бундай кескинлик сиёсий ходимга аксилинқилобий ҳаракат каби туюлиб, дағаллик билан сўради:

– Сен савол бермоқчимисан ё мунозара қилмоқчимисан?

– Униси ҳам, буниси ҳам, – деди йигит унинг дағаллигига эътибор бермай. – Мен сизга бир мисол айтаман: менинг бобом намоз ўқийдилар. Урушга борганларида ҳам намозни қанда қилмаган эканлар. Қаҳрамонликлари учун иккита “Шухрат” ордени билан мукофотланганлар. Кейин заводда ишлаб, яна орден олганлар. Демак, ҳукумат бобом билан муроса қилганми? Энди оиламиздаги аҳволга келсак, ота-онам намоз ўқишмайди, мен ҳам. Муросага ўрин йўқ экан, бобомни нима қилишимиз керак?

Сиёсий ходим заҳарли илжайди:

– Солдат Галиулин, сенинг бобонг дин эмас, диндор бир одам. Диндорларни қайта тарбиялаш керак.

– Яна битта саволим бор: сиз церковларни, мачитларни “зулмат уйлари” дедингиз. Унда ресторанларни нима деймиз? Ресторанлардан чиққан одамлар бир-бирлари билан муштлашадилар, бир-бирларини ўлдирадилар. “Зулмат уйлари”дан чиққанлар тинчгина уй-уйларига кетадилар. Жамият учун қайси бири зарарли, шуни билмоқчи эдим?

– Жуда билгинг келаётган бўлса, хонамга келасан.

Сиёсий ходим шундай деб гапни калта қилди. Галиулиннинг фикри кўпчиликка маъқул бўлса-да, кўшимча савол берилмади. Соли Муродов бошқирд йигитнинг сиёсий ходим хонасига кирган-кирмагани билан қизиқмади. Уч кундан кейин у кўринмай қолди. Сўнг “Галиулинни Афғонга жўнатишибди”, деган гап тарқалди. Сиёсий машғулотда берган саволига Афғонистон урушида жавоб оладиган бўлиб кетибди...

Галиулин савол берган замонда “дискотека”, “тунги бар”, “интернетклуб” ва шунга ўхшаган бузуклик масканлари йўқ эди. Жанжалга ёки қотилликка алоқадор ресторанлар энди ҳеч гап бўлмай қолди. Соли Муродов бу ҳақда кўп ўйлайди. Ҳозир профилактика нозири билан учрашувга келаётганида ҳам ўйлади: жиноят ишларида “қотиллик” деб ифодааланган, аслида эса ваҳшийлик дейиш тўғри бўлган икки воқеа шу дискотека билан боғланыпти. Лекин ҳеч ким зулмат салтанатидаги бу саройни айблай олмайди. Ҳеч ким “ёмонликка сабаб бўляпти”, деб бу дарвозага кулф ура олмайди. Чунки ҳар иккала жиноят бошқа-бошқа жойларда содир бўлган. Даминов шу дискотека ҳовлисида уриб ўлдирилган, она-бола Бердиёровалар эса шу ерда сўйилганида ҳам бу сарой бутунлай беркитилмасди. Чунки бу ерда экилаётган зулм ва бузуғунлик уруғлари ҳеч кимни ташвишга солмайди, бу ердан олинаётган моддий фойда муҳимроқ.

Соли Муродов ичкарига қадам қўйиши билан буфет томон қаради. Пештахта ортида Ҳасанни кўриб, нозирдан сўради:

– Буфетчиси бошқа бўлибдими?
– Бу буфетчи эмас, дискотеканинг иккинчи хўжайини.
Буфетчисини хайдаб юборишганмиш.

– Нега?

– Ким билади? – деди нозир елка кисиб.

– Сиз билсангиз яхши бўларди, – деди капитан Муродов, унинг бундай жавобидан коникмай.

– Шунақа дейсиз-у биз подшоҳ эмасмиз, оддийгина профилактика нозиримиз, ҳамма ишга бурнимизни тика олмаймиз.

– Анави йигит ким? – Муродов шундай деб буфет пештахтасига суянганича кизларнинг елкасига қўл ташлаб турган Қамариддинни кўрсатди. – Туркига қараганда “кунда-шунда”лардан бўлса керак?

– Топдингиз.

– Шу ернинг зўрими?

– Зўравонлик қилганини сезмаганман. Лекин икки марта ўтириб чиққан. Менда рўйхатда туради. Атрофида беш-олти санки бор. Уч-тўрт марта огоҳлантирдим, лекин гап таъсир қилмайди.

– Унга тегишли хужжатларни берасиз, – шундай деб буфетдан сал нарида турган Талъатга ишора қилди: – Буниси ким?

Нозир синов мақсадида берилган саволни англаб, кулимсиради:

– Буниси янги пайдо бўлиб қолди. Кундузи супур-сидир қилиб юради. Кечкурун аҳволи шу. Сал қуругидан олволдими, деган гумоним бор, – нозир шундай дегач, бир оз сукут сақлаб, сўнг қўшимча қилди: – ташқаридан қараган нотаниш одамга шундай туюлади.

– Шундай пўрим йигитнинг супур-сидир қилиб юриши нотаниш одамларда шубҳа уйғотмайдими?

Нозир жавоб бермай, “билмадим” деган каби елка қисди.

– Йигитимизда тажриба йўқ. Ёшлар фақат тумшуклари остидаги нарсаларни кўрадилар. Бир қадам наридаги нар-

са билан ишлари йўқ. Шунинг учун тез қокиладилар. Уни ҳозир бу ердан олиб чиқиш керак, – деди Муродов буйрук оҳангида. Нозир буйрукни тўхтовсиз бажариш учун қадам қўйганида Муродов уни тўхтатди: – Нима қилмоқчисиз?

– Буюряпсиз-ку?

– Сабр қилинг. Бехит бўлиши керак, биров сезмасин.

– Бўйнига битта айбни қўйиб, қўлини қайириб олиб чиқайми?

– Қочишга уринса, орқасидан отиб ташламайсизми ишқилиб?

Муродовнинг бу пичингидан ғашланган нозир “Сизга ўзи қайси иш ёқади?” дегандай норози қиёфада қаради.

Бу томон бир-икки ўғринча қараган Талъат Муродовнинг ўзи томон тикилиб турганини сезди. Ўйлаб қўйган режасини амалга ошириш фурсати етганини англаб, буфетга яқинлашди-да, Қамариддин борлигини кўрмаётгандай қизлардан бирига юзланди:

– Диля, сени йўқотиб қўйдим-ку, юрмайсанми, гапимиз чала қолмасин.

Нотаниш йигитнинг сурбетлигидан аччиқланган Қамариддин Талъатдан ўзини олиб қочган қиздан “ким бу?” деб сўради.

– Бугун биринчи кўришим. Какой-то сўтак, – деди қиз ўзини Қамариддиннинг пинжига олиб.

Қамариддин Талъатга ўқрайиб қараб:

– Сени биров чақирдимми? – деб сўради.

– Диля билан келишиб олишимиз керак, – Талъат шундай деб “сен ўзинг кимсан-ки, менга хўжайинлик қиласан?” дегандай унга беписандлик билан қараб қўйди. Қамариддин ҳамлага чоғлангандай қизларни нари сурди:

– Тошингни тер.

– Балки биргалашиб терармиз? – деди Талъат унга дадил тикилиб.

– Яхши таклиф. Фақат мен тош термайман, бировларнинг теришини томоша қиламан

– Одатимиз бир экан. Чиқамизми?

– Чиқамиз. Эрталабдан бери кўлим кичиб турувди, сени кўргиси келган экан-да, кани, юр-чи, сўтак, – шундай деб икки қадам ташлади-да, сўнг ўгирилиб кизларга қаради: – узоққа учмаларинг, мен ҳозир келаман. Бирортасининг елкасига кўнсаларинг – ўлганларинг.

Олдинда “Граф”, ярим қадам орқада эса Талъатнинг дискотекадан чиқаётганини фақат Муродов билан нозиргина эмас, Қамариддиннинг атрофида юрувчи шўртум-шуқлар ҳам кузатиб туришган эди. Улардан учтаси дум каби эргашдилар. Талъатнинг бу ҳаракати Муродов учун ҳам кутилмаган эди. Кўнгли ёмон бир шумликни сезиб, у ҳам нозир кузатувида ташқарига йўналди.

Қамариддин Талъатни Даминов калтакланган ерга эмас, тескари томонга бошлади. Йўғонлиги ярим қулоч келади-ган чинор дарахтидан берироқда, симёғоч чироғи ёритиб турган ялангликда тўхтади. Ўраб олмоқчи бўлган болаларга “нари турларинг”, деб ишора қилди-да, хужумни қайтаришга шайланган каратечи ҳолатини эгаллади.

– Мен Баронман, эшитганмисан? – деди Талъат, икки қадам берида тўхтаб.

– Баронлар кўп, қайси бирисан?

– “Курорт”дан келдим.

– “Курорт”дан келганлар ҳам кўп, нима демоқчисан?

– Озгина ёрдаминг керак.

– Қанақа ёрдам?

– Кўпмас, озгина пул керак.

– Керак бўлса ишлаб топ. Мен пул заводининг хўжайини эмасман.

– Ёрдам бермайсанми?

– Гадой боқишни ташлаб юборганман.

– Сен меҳмондўстлик қондасини унутиб қўйибсан. Эслатиб қўйишим мумкин.

– Балки сурбетликни ташлаш кераклигини эсларсан?

– Бу ҳам яхши маслаҳат, сен мен боп йигит экансан, кел, дўст бўлайлик.

– Мендан узоқроқ юравер, Барон! Сен нега бу ёкка чикдинг, латта чайнаганими? Бошқачароқ гаплашишга чоғинг келадими?

Қамариддин шундай деб синаш мақсадида унинг елкасини мўлжаллаб мушт туширмоқчи бўлди. Кутилмаган зарбага шай турган Талъат ўзини четга олди-ю жавоб кайтарди. Четдан қараган кишига жанг бошлангандай бўлса-да, аслида уларнинг ҳаракатлари машқ олишувини эслатарди. Нозир уларни ажратиш учун югурганда Муродов чўнтагидан хуштак чиқариб чалди. Қамариддиннинг ишораси билан болалар тумтарақай қочишди. Ўзи эса жангни тўхтатиб, жим тураверди.

– Шу юришинг бўлса, бари бир қамокқа тикаман, деганмидим, мана энди қўлга тушдинг! Қамокда чиримасанг ҳисобмас.

Нозирнинг бу дағдағаси Қамариддинни чўчита олмади. У қўлларини икки ёнга ёйганича кулимсиради:

– Командир, нима деяпсиз, бу оғайним-ку, янги усул ўрганган экан, кўрсатятувди.

– Мен сенинг усуллaringни яхши биламан, – деди нозир худди унинг қўлларига кишан соладигандай яқинлашиб. Қамариддин нозирнинг бу қарашидан ҳам чўчимади. Кўзларини лўқ қилиб қараб тураверди. Нозир унинг сурбетлигидан ғазабланиб, ичида сўкиниб қўйди-да, Муродовга қаради: – Олиб кетамизми?

– Албатта. Жамоат тартибини бузгани учун туман бўлимига олиб бориб расмийлаштиринг. Қамокда чиримаса ҳам, ҳар бир номаъқулчилиги учун жазо олишини унутмайдиган бўлсин. Усул ўргатадиган бу дўстининг хужжатларини бир текширинг-чи?

Нозир хужжат талаб қилмасидан олдинроқ Талъат “қамокдан озод қилингани ҳақида”ги маълумотномани чўнтагидан чиқариб унга узатди. Нозир чироқнинг нури ожиз бўлишига қарамай, маълумотномани ўқиб, Муродовга узатди-да, хулосасини қиска тарзда баён этди:

– Иккови ҳам бир гўр экан.

Капитан Муродов маълумотномани энди кўраётгандай синчиклаб ўқиди. Бир коғозга, бир Талъатга караб-караб қўйди.

– Таниш исм.... – деб иягини силаб қўйди-да, ниманидир эсламоқчи бўлгандай ўйланди. – Яхши, дўстингга усуллариңғиңг қолганини бир кеча бизга меҳмон бўлиб чиққаниңгдан кейин ўргатаверасан.

– Командир, ахир биз ҳеч қанақа тартиб бузганимиз йўқ-ку?

– Шундай деб фараз қила турамиз. Хужжатиңгда бир хатолик бор, шуни текшириб, аниқлағунимизча сабр қиласан.

– Қанақа хатолик? Бу ерга етиб келгунимча сизга ўхшаган элликта командир текшириб, индамади-ку?

– Бу модда билан қамалганлар дарров чиқиб келмайди. Буни ўзиңг ҳам билишиңг керак. Сенлар у ёқда ўтириб қонунларни ёдлаб олганлариңгни биламан. Шуниңг учун биз сенларни ҳозир ҳибс этмаяпмиз, шунчаки қайта текшириш учун “суҳбат”га олиб борамиз.

Нозир бебош боласини етаклаган қаттиққўл отадай Қамариддинни билагидан ушлаб пиёда йўлга тушди. Муродов эса Талъатни машинага бошлади.

– Баҳонада ундан ул-бул нарсани сўраб олсангиз бўларди. Лақаби “Граф” экан, Унда гап кўпга ўхшайди, – деди Талъат машинага ўтиргач.

– Ҳозирча тинч юра турсин. Сен унга яқинлашдиңг ҳисоб. Мендан кўра ўзиңг кўпроқ нарсани билиб олишиңг мумкин. Буфетчи ҳақида янгилик борми?

– Назаримда униңг қаёққа ғойиб бўлганини хўжайинлариңг ўзлари ҳам билишмайди.

– Ҳозир вазирликка борамиз. Сўраб қолишса, билганлариңгни, мўлжалиңгдаги режалариңгни айтасан. Кўп гапирма, чалғиб кетма.

Соли Муродов Бердиёровлар “Иш”и билан шуғулланаётган бўлим йигитлариңг бир-икки саволлариға жавоб

берамиз-у қайтамиз, деб ўйлаб янглишганини ичкарига кирганда англади. Кундузги йўқловда Талъатнинг ҳам келиши таъкидланган бўлса-да, йиғинда катнашиши шарт эмаслиги айтилгач, у устозини кўчада кутиб турадиган бўлди. Жиноятга доир қидирув бошқармаси бошлиғининг хонасига кирган Муродов тергов бошқармасининг бошлиғи билан Республика прокуратурасининг вакилини ҳам кўргач, жиддий масала юзасидан йўқланганини билди. Прокуратура вакили капитаннинг кириб келишини сезмагандек қогозларга тикилиб ўтираверди. Муродов унинг қогоздан бош кўтаришини кутиб, нигоҳини ундан узмади. Ниҳоят у бошини кўтарди – кўзлар тўқнашди. Муродов бошига тухмат тошлари ёғилиб, суд ҳукми ўқилганда рўпарадаги бу кўзларда ғолиблик учкунлари чакнаган эди. Энди бу учкун кўринмайди. Нима бор? Ҳижолатми? Пушаймонликми? Униси ҳам, буниси ҳам йўқ. Тергов пайтида бу кўзлар эгаси қалбида куч олаётган шумликни яшириш учунми, баъзан маъносиз боқарди. Ҳозир ҳам шундай боқди у. Бундай қараш ғоят хатарли, чунки одамнинг қандай шумликни бошлаб юборишини билиб олиш жуда-жуда қийин...

Бошқарма бошлиғи гапни чўзмай, Муродовдан Бердиёровлар “Иш”и ҳақидаги фикрини сўради. Бундай йиғинларнинг кўпини кўрган Муродов масаланинг моҳиятини айтиб қўя қолди:

– Бердиёров уйидаги қотиллик билан ўғлининг ғойиб бўлиши воқеасига айри-айри иш деб қарамаслик керак. Шавкат Бердиёров фақат пул талаб қилиш мақсадида ўғирланмаган, балки жинойт гуруҳ билан аввалдан алоқада бўлган.

– “Билдирги”да буни ёзибсиз, ўқидим, – деди Бошқарма бошлиғи. – “Жиноятчиларни отасининг уйига Шавкат Бердиёров бошлаб келган”, деган фикрингизда ҳали ҳам катъиймисиз?

– Ўзи бошлаб келмаган бўлса ҳам, калитни берган. Қулфга ясама калит солинмаган. Жиноятчилар уйдаги хоналарнинг жойлашишини ҳам яхши билишган. Биздаги

маълумотларга қараганда, Шавкат Бердиёров гиёҳванд бўлган. Бундай йигитчалар тезда қарзга ботадилар. Оталаридан пул сўрашга қўрқадилар, журъат топиб сўраган тақдирларида ҳам ота пулни дарров бера қолмайди. Бундай ҳолат юз берганида ҳар қандай гиёҳванд қарзларидан қутулиш мақсадида жиноятчиларга қўшилиши мумкин. Аниқроғи, жиноятчиларнинг оғир шартларини қабул қилишга мажбур бўлиши табиий. Шавкат Бердиёров ўғирликни қутган-у қотиллик унинг учун қутилмаганда бўлган, деган тахминимиз бор.

– Раҳмат, зарурат туғилса, сизни ҳам бу ишга жалб қиламиз. Ҳозир қандай иш билан бандсиз?

– Қотиллик. Даминов деган шахснинг ўлигини сувдан чиқариб олдик. Сўраганингиз учун яна бир гумонимни айтий: Даминовнинг ўлдирилишига доир ҳолат билан Бердиёровлар “Иш”и ўртасида ҳам қандайдир боғлиқлик бордай туюляпти.

– Ҳар қандай гумоннинг асоси бўлиши керак. Асосингиз бўлса айтинг, бўлмаса қалғитманг.

– Тўғридан-тўғри боғлиқлик бор, деб исбот қила олмайман. Лекин айрим далиллар бир нуқтада бирлашяпти.

– Қанақа нуқтада?

– Дискотекани назарда тутяпман. Даминовни дискотекадан чиққан болалар урганига ишончим қомил.

– Урганми ё ўлдирганми? – деб лўқма ташлади прокуратура вакили, қўғозларидан қўз узмаган ҳолида.

– Тиббий экспертиза ҳулосасига қўра, Даминов аввал обдон қалтакланган. У сувга ташланганидан кейин ўлган. Унинг ўлдирилиши олдиндан режалаштирилмаган. Дискотека буфетчиси Даминовни танимаса ҳам, урган болаларни билиши мумкин эди. Асосий нуқта шу ерда. Буфетчи Шавкат Бердиёровни ҳам таниган. У Бердиёровга қорадоори сотиб турган. Гиёвандликка қарши қураш бўлими бу ишдан хабардор. Шу кунларда лейтенант Ходиев дискотекада яширин иш олиб борапти. Бугун “Граф” лақабли

ўғрининг дискотекада деярли ҳар куни бўлиши аниқланди. Ходиевнинг кузатишича, бир ўспирин йигитча икки марта Даминов сувга ташланган жойда пайдо бўлган. Иккинчи мартасида “Граф” уни кўриб қолиб, ҳайдаб юборган. Биринчи марта қотилликка аралашиб қолган ўсмирлар руҳиятидан келиб чиқиб таҳлил қилсак, бу йигитчанинг кимлигини аниқлаб, кузатишимиз шартга ўхшайди.

– Истаганингизча кузатинг, лекин Беридёровлар “Иш”и билан боғлаш фикрини каллангиздан чиқариб ташланг. Бизга аниқ хулосалар, аниқ натижалар керак. Бу – биринчиси. Иккинчиси – ҳамма ўз жойида, ўз иши билан шуғуллангани афзал!

Прокуратура вакилининг баланд овозда айтган бу гаплари факат Соли Муродовни эмас, балки бошқаларнинг ҳам иззат-нафсига теккан бўлса-да, унга қарши гап айтилмади.

Соли Муродов вазифасини англагандай бўлиб чиқиб кетаётганда Бошқарма бошлиғи қабулхонада кутиб туришни илтимос қилди. Ярим соатлардан сўнг мажлис аҳли тарқалгач, капитан яна бошлиқ хонасига қайтди.

– Ҳали оқшомда нотаниш одам Акмал Бердиёровга қўнғироқ қилган.

– Пул талаб қилаётганларданми?

– Бу бошқа овоз. Лекин ўшаларнинг бири экани аниқ. Гапнинг мазмунига қараганда, уларнинг бошлиғи бўлиши ҳам мумкин. Олдинги сафар Бердиёров “Ахлат” деган лақабни тилга олган. Бугун ҳам шу сўз икки марта эсланди. Биз Бердиёровнинг шахсини аниқлашга уриниб кўрдик. Отаси катта ўғирлик туфайли қамалган экан. Йигирма уч йил аввал Магаданда силдан ўлган. Бердиёров амакисининг хонадонида яшаган. Мактабни битириб, шаҳарга ўқиш ниятида келган. Лекин ҳеч қаерда ўқимаган. Санқиб юриверган. Бир минг тўққиз юз саксон олтинчи йилда амакиваччаси билан бирга банкни ўмаришда айбланган. Лекин унинг айби исботланмай, амакиваччаси қамалган. Кейинчалик

ўша амакиваччаси “Бўрон” лақабини олган. Ўғрилар олами унга тож кийдирган, ҳозиргача Москва атрофида яшайди. Бизда у ҳақда маълумот жуда оз. Мен бир ишни режа қилиб турибман. Эҳтимол сиз Москвага бориб келарсиз?

– Бердиёров эски ўғри ошналари билан алоқани узмаган, деб ўйлаяпсизми? Балки қотиллик ўшаларнинг ишидир?

– Ҳозирча гумондан бошқа ҳеч нима йўқ. Йигирма йил аввалги “Иш”да Бердиёровнинг қутулиб қолгани ажаблаларли. Агар ўшанда ғирром ўйин ўйнаган бўлса, биласиз-ку, ўғрилар бунақа номардликни сира кечиришмайди.

– Кечиришмаслиги тўғри, лекин жазолаш учун йигирма йил пайт пойлашмайди-ку?

– Нотаниш одам Бердиёров билан учрашишга келишиб олди. Эртага сиз ҳам биз билан бирга бўласиз.

Бошқарма бошлиғи шу тарзда Соли Муродовнинг диққатини жумбоқли муаммога тортиб, кетишга рухсат берди.

31. Никоҳ кечаси

Аммаси бошлаган ҳаракат бу қадар тез ва осон самара беришини Дилфуза сира қутмаган эди. Адасининг энг яқин қариндошларидан бир эркак ва олти хотин келди. Бирининг туғунидан сомса, иккинчисиникдан вараки, яна бошқаларидан ковурилган чучвараю ширинликлар олиниб “тўй дастурхони” “тузалди”. Дилфуза бўлаётган тайёргарликни худди бегонадай кузатиб тураверди. Унга ҳеч ким “Нега безрайиб турибсан, эгилиб қарашсанг-чи!” деб танбеҳ бермади. Бўйи етган қизнинг ўғай онани кутиб олиши осон эмаслигини ҳис қилишдими, ҳар ҳолда уни холи қўйишди. Бозор-ўчар қилиб келган катта аммаси ош дамлади. Шом қоронғуси тушмай, адасининг амакиваччаси масжид имомини бошлаб келди. Бир-икки пиёла чой ичарли вақт ўтгач, кичик аммаси бошига рўмол ўраган Қори-

евани бошлаб кирганда Дилфузанинг танасини жон тарк этгандай туюлди. Назарида шу топгача уйда эркин юрувчи онасининг руҳи бу аёл остона ҳатлаб кириши билан чиркираганича учиб чикиб кетгандай бўлди. Дод деб йиғлагиси келди, лекин кўзларига ёш келмади. Юрагида уйғонган фарёдни бўғзида нимадир бўғиб тўхтатди.

Эрдан ҳам, хотиндан ҳам сўралди:

“...розимисиз?”

Эр ҳам, хотин ҳам хижолатлик билан жавоб бердилар:

“...розиман”.

“...розиман”.

Эр билан хотиндан сўралди, қалби нола қилаётган Дилфузадан сўрашмади. Бу никоҳда фарзандларнинг ризолиги инобатга олинмаслиги қизга адолатсизлик бўлиб кўринди-ю домладан ҳам нафратланди. Агар Дилфуза “рози эмасман”, деса никоҳ ўқилмасмиди? Аммалари уни шундайин буровга олишардики, “мингдан минг розиман”, деб юборганини ўзи ҳам сезмай қоларди.

Имом никоҳ ўқигач, ош сузилишини кутмай, ўзига аталган тугунни олди-ю миннатдор қиёфада чикиб кетди. Даврада бегона бўлмагани сабабли эркак-аёл аралаш ўтирдилар. Қориева келинлик ибосига итоат этиб, ошдан бир-икки чўқилаган бўлди-ю қўлини артди. Мезбон мартабасига ўтиб, меҳмонларга чой қуйиб, хизмат қилди. Дилфуза ошга қўл узатмади ҳам. Аравачасида маҳзун ўтирган адаси унга қараб-қараб қўйди-ю гапирмади. Катта аммаси ҳаммадан кейин қўлини артгач, Дилфуза лагани олиш учун қўл узатганида Қориева ҳам шу мақсадда ўрнидан турди. Шунда аммаси уни енгидан аста тортиб “ўтир” деб ишора қилди. Шу ишоранинг ўзи қизга кифоя эди. Аммо кам ўйлаб, қўп гапиришга одатланган аммаси:

– Сен ўтир, хизматни энди ойинг қилади, – деди.

...хизматни ойинг қилади...

...ойинг...ойинг...

Аммасининг бу гапи ўққа айланиб, қизнинг қалбига санчилди. Йўқ, санчилмади, тилдан учган гапнинг ҳар бир

товуши беҳисоб ўқларга айланди-ю сочма ўқ каби ёғилиб, киз бағрини тилка-тилка қилиб ташлади.

...шундай дегандан кўра бўғиб ўлдириб қўя қолгани яхши эмасмиди?!

...ёки гулхан алангасига ташлаб қуйдириб юборса бунчалик азоб чекмасмиди...

Бўғзини бўғиб фарёдини ташқарига отилишга йўл қўймаётган ўша нимадир бирдан йўқолди – Дилфуза ҳўнграб юборди. Беихтиёр адасига қараб, унинг нигоҳида мунг кўрди-ю кафтини лабига босиб ўрнидан турди-да, шошилганича ўз хонасига кириб кетди. Уни овутгани орқасидан ҳеч ким кирмади. Қариндошлар кетадиган пайтларида эшикни қия очиб: “Дилфуз, қизим, хайр”, деб қўйишди. Каравотида юз тубан ётган киз уларга қараб ҳам қўймади. Катта аммаси ҳаммадан кейин кетди. Хайрлашиш мақсадида кириб, унга яна насиҳат қилди. Шунда ҳам Дилфуза жойидан жилмади. Бошқа пайт бўлганда аммаси бу қилиғи учун уришиб берарди. Жиянининг бағрини эзаётган дардни сездими, тергамади, гапни ҳам чўзмади. Энгашиб, қизнинг елкасига бир оз юзини қўйиб турди-да, изига қайтди.

Ҳаётининг қоронғу ва тиконли сўқмоқларига ялангоёк ҳайдалган қиз борликни тун зулмати босиб келаётганини сезмади ҳам.

Бир маҳал хонасининг эшиги очилиб, меҳмонхонадан ёруғлик ёпирилиб кирди. Дилфуза “адам қараяптилар шекилли”, деб ўйлаб, қаддини кўтарди. Лекин остонада турган ўтай онасини кўриб, ўрнидан турмай тесқари қаради. Қориева ичкари бир қадам қўйиб, тўхтади. Бир оз жим қараб тургач, айбдор одам каби маҳзунлик билан деди:

– Сен мени ёмон кўришинг мумкин. Сендан муҳаббат талаб қилмайман. Сен тушунишга ҳаракат қил: мен сизларга керакман.

Дилфуза унинг гапини эшитмагандай ҳаракатсиз ўтираверди. Дам ўтмай аравача ғилдирагининг ожиз ғийқиллаган овози келди. Кейин остонанинг у томонида адаси

кўринди. Гарчи аввалги кунги суҳбатда Дилфуза ўғай онанинг келишига кўнган бўлса-да, Шокир қизининг тил учидагина розилик берганини сезган эди. Шу боис Дилфузанинг қилиғи ғашини келтирмади, аксинча унга ҳамдard бўлишни истади. Дилфуза адасини кўриши билан ўрнидан турди, ҳукми кутган гуноҳкор сингари бошини эгди. Шокир қизидан узр сўрашни ҳам, унинг кўнглини кўтарувчи бирон гап айтишни ҳам, насихат қилишни ҳам билмай довдираганича қараб ўтираверди. Бундай муз ҳолат узок давом этиши мумкин эмас эди.

– Эрталаб бориб укаларингни олиб келасан, қизим, – деди у.

Дилфуза ризолик аломати сифатида сукут билан жавоб қайтарди.

Эрининг топшириғига Қориева озгина ўзгартиш киритди:

– Дарсдан кейин иккаламиз бориб олиб келамиз...

Дилфуза бу қарорни эшитиб ўғай онасига ялт этиб қаради, бу сафар жим тура олмади:

– Керакмас, ўзим бораман! – деди ўжарлик билан. Унинг бу қайсарлиги бежиз эмасди. Адасининг уйланиши аниқ бўлганда “балки уч-тўрт кундан кейин жўнаб қолар”, деган умид уйғониб, ўғай онаси кетгунича укаларини олиб келмасликни ҳам ўйлаб қўйган эди. Болалар уйига бормай “укаларимни ҳозирча олиб келиш мумкин эмас экан”, деган ёлғон баҳона билан адасини алдаш ҳам унинг режасида мавжуд эди. Қориеванинг бирга бориш аҳди бу режани бузиб қўйиши мумкин бўлгани учун ҳам қайсарлик билан жавоб қайтаришга журъат топди.

– Тўғри, ўзинг бора қоласан, – Шокир шундай деб арачасини орқага қайтарди. Қориева ҳам хонадан чикди. Эшик очиклигича қолди.

– Қизимдан хафа бўлманг, – деди Шокир. Дилфуза адасининг гапини эшитиб, бу тарзда узр сўрашидан ғашланди.

– Ҳозир шунақа қайсарлик қиладиган ёшда, – деди Қориева. – Вақт ўтиб, ўрганиб кетади. Болаларнинг бунақа

киликларига биз кўникиб кетганмиз. Фақат... яна биринчи кундан чакимчилик қияпти, деб ўйламанг. Дилфузага сал қаттиқроқ туришингиз керак. Қиз боланинг номига гард кўнса кейин кетиши кийин бўлади. Мен ўқитувчи сифатида тергашим мумкин, она сифатида гапим ўтмайди.

– Қадам олиши чакими?

– Унчалик эмас-ку... лекин бир синфдошига қаттиқ боғланган. У боланинг безорилар билан алоқаси бор, шунисидан чўчийман.

– Боланинг кимлигини айтинг, отаси билан гаплашиб кўяман.

– Айтаман... бир-икки кун сабр қилинг...

Дилфузнинг гап пойлаётганини сезишдими, шундан кейин жимиб қолишди. Кейин ётоқ сари юришди...

...онасини унинг бағридан ўлим юлиб олган эди.

...адасини эса бу хотин юлиб олдимиз?

...энди олам аро ёлғиз қолдимиз?

Дилфуза ўзини мажбурлаб юриб остонага етди. Қориева аравача ортидан ётоққа киргач, эшикни ёпди. Дилфуза ҳаётига оқиб кираётган нур йўли эшик ёпилиши билан тўсилгандай бўлди.

Туни билан кўзига уйқу келмади. Зулматга беланган ҳаётида йилт этган нур қидирди. Нур йўқ эди. Фақат ўзига чорловчи роҳатбахш ўлим бор эди. Нажот нурда эмас, ўлимда эди. Нур топиш қийин, ўлим топиш ниҳоятда осон эди. Деразани очса кифоя... Йўқ! Адасининг мунгли қараши, укаларининг меҳр истаб кучоқлашлари кўз олдига келиб уни бу йўлдан қайтарди. Тонгга яқин толиқиб, каравотига омонат чўзилди. Қанча ухлаганини билмайди, қулоғига супурги овози эшитилди. Онаси барвақт туриб, адаси хизматга кетгунига қадар уйни супуриб оларди. “Яқин одамнинг изидан супуришнинг хосияти йўқ”, деб Дилфузага ҳам ўргатарди. Ҳозир ҳам меҳмонхонани онаси супураётгандай бўлди. Кейинги кунларда ҳамма воқеалар унга даҳшатли туш каби туюлди. Уйғониб, ёруғ кунга етишган-

дай, дахшатлардан кутулгандай кўнглига шодлик ёқимли шабадасини уфурди.

Йўк! Бу шодлик шабадаси алдамчи эди.

Дилфуза эшикни очди-ю, ўгай онасини кўрди.

Назарида ўгай она гиламдаги чангни эмас, Дилфуза-нинг онасидан қолган изларни супуриб, қуритаётгандай эди. Дилфуза бир сапчиб унинг қаршисида пайдо бўлди-ю қўлидаги супургини тортиб олди. Кутилмаган ҳамладан Қориева чўчиб, орқасига тисарилди. Дилфуза унга чанг солиб, юмдалаб ташламокни қасд қилгандай ҳансирай бошлаганди. Қориева унинг ҳолатини англай олмади. Ҳайрат ва бир оз ҳадик билан тикилиб тураверди. Дилфуза унга ғазаб билан тикилди-да:

– Кетинг! – деди.

У ҳайқирмоқчи эди, бироқ овози хириллаб чикди. Қориеванинг ётоқхонага кириб кетиши учун шунинг ўзи ҳам кифоя қилди.

Қориева ярим соатдан сўнг иш кийимларини кийиб, тараниб чикди. Худди ҳеч қандай ходиса юз бермагандай хотиржам равишда нонушта тайёрлади. Лекин ўзи бир тишлам нон ҳам емади, ювиниб чикқан эрига чой қуйиб бергач, хизматга шошилди. Дилфузага “бирга кетамизми?” дегандай қараб олди-ю, бироқ истагини тилига чиқармади.

Қориева чикиб кетгач, Дилфуза деразага яқинлашиб, ташқарига қаради. Дарахтга суяниб турган Асрорни кўриб, чўчиб тушди.

...ҳозир Қориева ҳовлига чиқади.

...Асрорни кўради. Кейин...

...киёмат жанжали бошланади.

Ана, ҳовлида Қориева кўринди. Асрорга қараб қўйди-ю, у билан иши бўлмади йўлида кетаверди. Асрор ҳам ўқитувчисини кўрди. Ажабланиб бир унга, бир Дилфузаларнинг деразасига қараб-қараб қўйди. Бу манзарани кузатган Дилфуза кетишга шошилди.

– Қориева сеникидан чикдими?

Асрор уни шу савол билан қаршилади.

– Ҳа... Энди шу ерда турса керак... – деди Дилфуза синик овозда.

– Нимага туради? – деб ажабланди Асрор.

– Нимага бўларди... – Дилфуза кечаги никоҳ маросимини айтишни истамади. Бирок ҳақиқатдан узоқлашиши мумкин эмасди: – Адамлар унга уйланадилар шекилли. Қориева аммам билан бирга ишлашган экан. Аммам қўй-маяптилар.

– Адангга тегишга... қўнарканми?

– Қўнади шекилли... Бизга раҳми келаётган эмиш. Кейинги пайтда менга ёпишиб олиши бекорга эмас экан.

– Шу хотинда раҳм бор эканми? – деди Асрор гижиниб. – Сен-чи? Сен нима дединг?

– Мен... нима дердим? Адамнинг қўнгилларига қарайман... Асрор, балки қочиб кета қолсаммикин?

– Эсинг жойидами? Қаёққа қочасан? Аввал уйингга келсин-чи, чидаса икки-уч ҳафтага чидайди. Кейин бари бир кетиб қолади. Шу ёшда эрга тегиб бахтини топган хотин йўқдир?

– Менам шунақа деб ўйлаяпман. Майли, келса келаверсин-чи... – Дилфуза шундай деб юра бошлади. Кейин худди муҳим бир гап тўсатдан эсига тушиб қолгандай йигитчага қаради: – Асрор... энди бу қўчадан ўтмай тургин, майлими?

– Нега?

– Қориева сени адамларга айтди.

– Нимани айтди?

– Безори болалар билан юришингни... Менинг хулқимга ёмон таъсири бор экан.

– Бу гапинг қизиқ бўлди-ку? Шу қўчадан ўн йилдан бери юраман. Ўн йилдан бери сен билан мактабга бирга бориб келаман. Менинг ёмонлигим шуми? Ўн йилдан бери хулқингни бузаяпманми?

– Улар бунни тушунишмайди. Биздан доим бир ёмонлик кидириб топишга уринишади. Ахир бизнинг бирга юришимиз фақат синфдошликдан, дўстликдан-ку, тўғрими?

Бу гапдан Асрорнинг гаши келиб “умуман... тўғри...” деб минғирлаб қўйди.

– Ҳозир адам деразадан карадилар. Энди мен уйга кириб чикаман, сен кетавер. Мактабда кўришармиз.

– Мактабга бормайман.

– Нега?

– Сени кўрмаслик учун! – Асрор жаҳл билан шундай деди-да, кадамини тезлатди. Дилфузанинг ўн қайғуси юз бўлиб, унинг изидан маъюс қараб қолди. Кейин беихтиёр бошини кўтариб, деразасига қаради. Қизининг ҳаракатини кузатаётган Шокир ўзини орқага олмади, нигоҳни ҳам олиб қочмади.

Кўчаларни руҳсиз кезаётган Асрор яна ўша машъум кирғоқа бориб қолганини ўзи ҳам сезмади. Сувнинг жимир-жимирида яна ўша мурда кўринди: майин тўлқинлар узра ёнбошлаб олганича жилмаяди. Асрорнинг кулоғи остида эса шивир-шивир, яна ўша гаплар:

– Бу ёққа кела қолсанг-чи... Мен сенинг гуноҳингдан ўтдим. Аммо милиция гуноҳингни бари бир кечирмайди. Олиб бориб камамагунича тинчимайди. Ҳаммангни битта-битта ушлаб қамайди. Эҳтимол сени отишар. Чунки мени сен ўлдиргансан. Фақат Дилфузага қийин... Қиз боланинг шаънига ёмон гап бўлади. Азобланиб юрганингдан кўра, кел, бирга-бирга яшаймиз. Ташвишлар йўқ бу ерларда. Мактабдагиларинг жиғингга тегишмайди, милиция кидирмайди. Сени биров “кўрқоксан” деб ҳақоратламайди. Яшаб нима қилдинг, кел, елкаларимда кўтариб юрай сени... Сен менга кераксан, жуда-жуда кераксан...

Сув худди аввалги кундаги сингари бирдан ҳаракатга келиб, мурда беланчакда ётгандай чайқала бошлади. Мавжлар борган сайин катталашиб, тўлқинга айланди. Тўлқинлар уни бир оз отиб ўйнади-да, кейин ютиб юборди. Асрор сесканиб, орқага тисарилди. Шу пайт орқа томондан овоз келиб, чинакамига кўрқиб кетди:

– Ҳа, эркак, тушингни сувга айтяпсанми? Ҳов, эркак, ухлама!

Асрор ўгирилди, лабига сигарет кистириб тиржайиб турган йигитни танимай ажабланди.

– Тушингни сувга айтяпсанми? Бекорчи бўлсанг юр, сенбоп иш бор.

– Қанақа иш? – деб сўради Асрор довдираб.

– Ана, дискотекада иш кирилиб ётибди. Тозалаймиз, буфетдаги бўшаган идишларни ортамыз. Мол келса туширамыз. Яхши болага ўхшайсан. Менга қарашворасан. Хоҳласанг иш ҳақиға пул ол, хоҳласанг тўйгунингча марожни е, хоҳласанг пивонинг додаҳўжасидан куйиб бераман.

– Ўзингиз ичаверинг...

– Ўв эркак, сени яхши бола десам, кўрс экансан-ку? Биласанми, мен кимман?

– Билмайман... одам бўлсангиз керак... – Асрор шундай деб кетмоқчи бўлди.

– Топдинг! – деди йигит кулиб. – Лекин гапни ҳам оларкансан, а? Мен одам бўлганда ҳам одамларнинг зўриман. “Барон” деган зўрни эшитган бўлсанг, ўша менман. Дискотеканинг хўрозини танийсан, а? Оти Қамармиди? Кеча худди шу ерда унинг бурнини ерга ишқадим. Ҳозирги кўполлигинг учун сенинг ҳам адабингни бериб қўйишим мумкин. Лекин, яхши болага ўхшаганинг учун бу сафар кечирдим. Қарашмасанг ҳам майли, кечкурун дискотекага келаверасан, пиво ичмасанг зўр жўжачалар билан таништириб қўяман. Юрак борми, жўжачалардан кўркмайсанми?

Асрор унинг гапларидан бешиб, қадамини тезлатди.

– Тўхта, қаёққа кетяпсан? Ие, кип-қизил довдир экансан-ку?

Ўзини “Барон” деб таништирган Талъат шундай деб кулганича тўхтади. Асрор эса йигирма кадамча юриб, орқасига қаради. Талъатнинг тикилиб турганини кўргач, қадамини янада тезлатди.

32. Афсус тошбўрони олдидан

Бошкарма бошлиғининг гаплари сабаб бўлиб, капитан Соли Муродов бир пайтлар Москвадаги милиция академиясида бирга ўқиган дўстларини эслади. “Бўрон” ҳақидаги маълумотларни “Интерпол” орқали расмий равишда аниқлашга анча вақт кетади. Бунақа пайтда ошна-оғайнигарчилик ишга солинса, умум ишига фойдаси катта бўлади, деган фикрда “МУР” дейилмиш қисқа, аммо жарангдор ном билан аталувчи Москванинг жиноятга доир қидирув бошқармасида хизмат қилувчи дўстига телефон қилди. Соғинчли саломлар билан бошланган суҳбат асосий мақсад айтилгандан сўнг бир-бирларини меҳмонга чорлаш билан якун топди. Москвалик дўст устига қазибосилган паловхонтўрани соғинганини айтиб, “Бўрон” ҳақидаги маълумотларни тез орада тўплаб маълум қилишга ваъда берди.

Соли Муродов ўзининг бу ишидан мамнун бўлиб ўтирганда навбатчи кўнғироқ қилиб, бошлиқ йўқлаётганини билдирди.

Туман милиция бўлими бошлиғининг иккинчи қаватда жойлашган хонасида ёши ўтиб қолганига қарамай, хушрўйлигини йўқотмаган аёл ўтирган эди. Капитан кариши билан нотаниш аёл у томон ўгирилиб, кимгадир ўхшатган каби тикилиб қаради. Соли Муродов бу қарашга кўпам эътибор бермай, бош ирғаб саломлашди-да, сўнг бошлиғига расмий оҳангда мурожаат қилди:

– Чақиртирган экансиз? – деди “ҳар қандай хизмат тайёрман”, деган оҳангда.

– Ҳа. Опамиз билан танишинг: Сабоҳат Исматова, дунё таниган кимёгар олималаримиздан.

– Бошлиғингиз сал оширвордилар, – Сабоҳат шундай деб ўрнидан турди-да, “танишганимдан хурсандман” деган маънода қўл узатди.

– Агар икки йил кимё факультетида ўқимаганимда бу таънангиз ўринли бўларди. Полимерларнинг аҳамиятини яхши биламан.

– Кимёда ўқиганмисиз? – деб ажабланди Сабоҳат.

– Ўқиганман. Кимё – менинг биринчи муҳаббатим. Кейин судмедэкспертизага ишким тушиб қолди. Бу ишким қаттиқроқ экан, мана, юрибмиз.

– Бутунлай бевафолик қилмабсиз-ку? – деди Сабоҳат кулимсираб.

– Соли Муродович, опамиз бир хайрли иш билан келибдилар, – деди бошлиқ мақсадга кўчиб. – Ўғиллари сал нотўғри йўлда эканлар. Қамокдан бултур чиқибдилар. Қамариддин Исматов деган йигитни эшитганмисиз? – Бошлиқ шундай деб сўраб Муродовга айёрона боқди. Муродов бу қарашнинг маъносини ўқди.

– Эшитмаганман. Балки укамиз майдарок жиноят қилгандирлар?

– Ҳа, ўғирлик билан ўтириб чиққан, – бошлиқ капитанга шундай деб изоҳ бергач, Сабоҳатга қаради: – Жиноятга доир қидирув бўлими ўғлингизни танимас экан, демак, ташвишланишга ўрин йўқ.

– Ташвишланмай бўладими? Болалигида бир қамалди, – Сабоҳат қалбни жароҳатлаган ўтмиш воқеасини эслаб дардли хўрсинди. – Ўшанда қамашмаса ҳам бўларди. Чунки боламнинг кўнгли тоза эди. Боласини мактаяпти, деб ўйламанг. Чивинга ҳам озор бермасди. Ўқиши аъло эди. “Мен Менделеевнинг янги даврий жадвалини яратаман”, дерди. Албатта бу болалик орзуси эди. Бу даражага етмаса ҳам яхши олим бўлишига ишонардим. Қамокдан чиққандан кейин ўқишга ҳаваси қолмади. Кўнглидаги тоза умидлар ўрнига зулмни жойлаштириб чиққанини ўшандаёқ сезгандим. Сездиму кўнглига тўғри йўл топа олмадим. Ёлғиз ўғилнинг тарбияси янги полимер кашф қилишдан қийинроқ экан. Болам ўксимасин, деб бўш қўйдим. Ҳамма айб ўзимда. Кимёдаги қийин формулаларни ечишни ўр-

гандиму лекин тарбия формуласи ҳам борлигини билмадим. Энди боламни сақлаб қолишим керак. Кўнглим хижил. Қандайдир бир ёмонликни сезяпти.

– Нима учун кўнглингиз хижил: ўғлингизнинг юриш-туришида бирон гумонли ҳаракат сездингизми? – деб сўради Соли Муродов.

– Гумонли ҳаракат? У қанақа бўлади?

– Масалан, ўйчан ёки сержаҳл бўлиб қолгандирлар, ё тушларида алахсираётгандирлар?

– Йўқ... Бунақасини сезмадим.

– Дўстларини танийсизми?

– Деярли танайман. Уйга ҳеч кимни бошлаб келмайди. Мен орқасидан пойлаб юрмайман.

– Ишлайдиларми?

– Кеча “дискотекага буфетчи бўлиб ишга кирдим”, деди, лекин бунга унча ишончим йўқ. Ўғирлик билан ўтирган одамни бунақа ишга олишмаса керак. Унинг пулга муҳтожлиги йўқ. Мен пул берсам ҳам олмайди. Кўпроқ шундан ташвишланаман. Тирикчилигинг нима бўлади, деб сўрасам, “муҳтожларни таъминловчи фондимиз бор, ташвишланманг”, деб нукул кулади. Қанақа фонд экан, тушунмайман.

Соли Муродов бошлиқ билан кўз уриштириб олгач изох берди:

– Агар ростданам шундай деган бўлса...

– Бу ёмонми? – деб ташвишланди Сабоҳат, унинг гапини бўлиб.

– Ҳа, ёмон, – деди капитан катъий оҳангда. – Ўғриларда шунақа умумпули бўлади. Бизнинг тилимизда “жамғарма” дейиш ҳам мумкин. Агар ўғлингизни чиндан ҳам ўғрилар таъминлаб туришган бўлса, демак, у жинойтчиларнинг оламидан ҳали ҳам чиқиб кетмабди. Бекорга ташвишланмабсиз. Уни сақлаб қолиш чорасини кўришингиз керак.

– Қандай қилиб? – Сабоҳат унга умид билан қаради: – Балки... сизлар чакириб, гаплашиб кўрарсизлар?

– Бундан фойда йўк. Ўғлингизга ўхшаганлар бизларни ёмон кўришади. Самимий гапимизни ҳам малол олишади. Унга энг яқин одам – ўзингиз. Кечирасиз... отаси ҳақида сўрамоқчи эдим.

– Адамиз Афғонда ҳалок бўлганлар. Мен унда Киевда ўқирдим. Ўғлим ўша ерда тугилган. Аспирантурани битиргунимча ўша ерда катта бўлди. Ўғлимни ўйлаб, бошқа турмуш курмаганман.

– Ўғлингиз аслида Ёдгор экан-да?

– Ҳа. Адамиз мен учун куёшдай эдилар. Ўғиллари ой каби бўлсин, деб исмини Қамариддин деб қўйганман.

Соли Муродов “адамиз афғонда ҳалок бўлганлар”, деган гапга ишонқирамади. “Киевда ўқиган бўлса... ёшликда нималар бўлмайди, болани алдашнинг энг осон йўли бевафо отани афгон урушининг қаҳрамони қилиб кўрсатиш”, деган фикр ҳаёлини ёритиб ўтди. Нажот истаб келган бу хўшрўй аёлнинг ўтмишини аниқлаштириш капитаннинг вазифаси доирасига кирмас эди. Буни яхши англаган Муродов муддаога қайтди:

– Сиздан илтимосимиз: иложи борича тезроқ ўғлингиз билан гаплашинг, дўстлари билан кизиқинг, дўстларининг отини айтаётганда диққат қилинг. Балки исмини эмас, лақабини айтиб юборар?

– Лақабини айтса, демак... ўғри, шундайми?

– Билар экансиз-ку? – деди Муродов, унга синчков назарини қадаб. Сабоҳат бу қарашдан ўнғайсизланиб, нигоҳини олиб қочди.

– Киноларни кўравериб ўрганиб кетганмиз... – деди хорғин овозда.

– Яна бир нарсани эслаб кўролмайсизми: ўттизинчи апрель, куннинг биринчи ярмида, олтинчи май кеч тўққизларда қаерда эди, уйдасмасиди?

– Уйда бўлгандир. Мен сафарда эдим. Кеча қайтдим.

– Шу кунларни балки сўраб кўрасиз?

– Сўрасам сўрарман, лекин у жуда зийрак, нимага сўраётганимни билиб, жаҳли чиқади. Сиз ҳам бекорга шу кун-

лар билан кизикмаётгандирсиз? Шу кунги бирон жиноятни менинг гапларим баҳонасида ўғлимнинг бўйнига илиб юбормайсизми?

Уларнинг савол-жавобини жимгина тинглаётган бошлиқ бу гапдан кейин суҳбатга аралашди:

– Сиз бизнинг ҳузуримизга хайрли максадда келдингиз. Бизнинг холислигимизга ишонмасангиз сизга ёрдам бера олмаймиз.

Сабоҳат “гапингиз тўғри”, дегандай бош ирғаб қўйгач, аста ўрнидан турди. “Буларга рўпара бўлиб тўғри иш қилдимми?” деган савол уни то уйига етгунига таъкиб этиб борди. Саволига бир неча кундан кейингина жавоб топди.

Топган жавоб ўзини афсус тошбўронига рўпара қилди.

33. “Энди бола эмас эканман”

Бу кеч Ғайратнинг аҳволи янада оғирлашди. Ярадаги Боғрик кучайиб, икки марта хушидан кетди. Қамаридин уйда бўлмагани учун тишини-тишига қўйиб, азобларга чидашга мажбур бўлди. Эрталаб Асрор кириб келганда ҳам ҳушсиз ётарди. Асрор уни ухляпти деб ўйлаб, ёнида бир пас ўтирди. Кейин пешонасига кафтини қўйди. Кафтининг совуклиги хуш ёкиб, Ғайрат кўзларини очди.

– Асрор? Қизиқ... сени ҳозир тушимдаям кўратувдим. Сени рос-са дўппослаётган эмишман. Ўзимам ҳайрон бўлдим. Сираям уришмасдик, сўкишмасдик. Синфда фақат сенинг гапингни кўтарардим.

– Тушингда урсанг ҳам майли, тезроқ тузалиб кетсанг бўлгани, – деди Асрор меҳрибонлик билан.

Ғайрат умидли кўзларини ўртоғига тикиб: “Кулупной олиб келдингми?” деб сўради. Асрор “Айтганмидинг? Менинг сира эсимда йўқ”, деган каби унга айбдорона қараб:

– Кулупнойми... йўқ, – деди.

– Ҳалиям довдираб юрибсанми?! – деб жеркиб берди Ғайрат.

– Ҳечам довдираганим йўқ. Сени дўхтирга олиб борай...

– Қамардан сўраш керак.

– Ўзи қани?

– Кеча кетганича йўқ.. Ойиси келган. Кечаси билан савол сўрайвериб бошимни қотирди. Қамар келганидан кейин ҳайдаб юборса керак, – Ғайрат шундай деб туриб азобга чидолмай инграб юборди.

– Оғрияптими? – деди Асрор унга ачиниб.

– Яра қотиб, тортишаётганга ўхшайди. Сен кета қол, ойиси келса, “уйимни отбозор қилиб юбордиларинг!” деб ғалва кўтармасин. Менинг йиқилиб яраланганимга ишонмади шекилли.

– Қаёққа кетувди?

– Билмадим... гўштга чикиб кетяпман, дегандай бўлди.

– Шаллақи хотин эканми?

– Йўқ, ўзи ёмон хотинга ўхшамайди. Дори берди, шўрва пишириб, зўрлаб-зўрлаб ичирди. Минг яхши бўлгани билан бегона боланинг бунақа ётиши кимга ёқарди? Сеникида ётсам, опоқим минғирламасмидилар?

– Уйингга кирдим, – деди Асрор гапни бошқа мавзуга буриш мақсадида. – Ойингга пулни бердим. Бозорда арава тортиб пул топарди, дедим. Сенга ачиндилар.

– Ойимга қийин... Тезроқ катта бўлишимни умид қилиб юрардилар. Менсиз қолганларидан кейин қийналадилар.

– Алахсираяпсанми? – деди Асрор уни туртиб. – Эртаиндин туриб кетасан. Минг кун ётармидинг!

– Йўқ, – деди Ғайрат хўрсиниб, – шу ётишимда ўлиб қолсам керак. “Анави одам кўзимга кўриняпти”, девдинг, менгайм кўриняпти. Нукул кафанини йиртиб мени чақиради. Қочаман дейману оёғимни судролмайман.

– Оқ кафанда кўринса яхшиликка бўлади, қўрма.

– Сен қаердан биласан? Математикангда шунақа гаплар ҳам борми?

– Математиканинг нима алоқаси бор? Ойим айтганлар, тушда кўринган оклик яхшилик белгиси экан.

– Ойинг ҳам ўзича билагонлик қилиб гапираверади. У одам ёнига чақирмаса ҳам бари бир камалиб кетаман. Мендакаларнинг камокдан тирик чиқиши қийин.

– Қамалмайсан! Ҳеч ким қамалмайди! – деди Асрор овозини кўтариб. – У одамни мастликда сувга тушиб кетган, дейишяпти. Укасидан ўзим эшитдим.

– Укаси гапираверади. Кўпчилик билан бўлган иш барибир очилади. Сен билан Қамар сотмасаларинг ҳам анави иккита “козёл» гуллаб қўяди барибир.

– Гуллашмайди, Қамар иккаласини бураб, пишиқлаб қўйган.

– Агар бу ишдан курук чиқсак ҳам бошқасида бари бир тутиламиз.

Асрор хотиржамлик билан айтилган бу гапни эшитиб, чўчиб тушди. Орқасига тисарилди. Ҳали бу иш босди-босди бўлмасдан Ғайрат янги қотилликни бошлаб юборгандай, қўрқиб кетди. Бир бало чақинининг нури сўнмай иккинчи яшин уларни куйдириб ташлайдими?

– Яна қанақа бошқаси? – деди довдираб.

– Сен қўрқма. Энди бундан буёғидаги ўйинларда йўқсан. Сени мен ҳам танимайман, Қамар ҳам билмайди. Сенам бизлар билан ўртоқ бўлмагансан. Лекин мен Қамардан ажралмайман. Билдингми? Ўғирлик қилса, ўғирлик қиламан, одам ўлдирса, ўлдираман!

– Ғайрат!

– Намунча қўрқоксан! – Ғайрат шундай деб аянчли жилмайди. – Оғайнинг шунақа ҳаёт йўлини танлаб бўлган. Директоримиз кўп айтадилар-ку: сизларни катта ҳаётга учирма қиламиз, деб. Мени Қамар аллақачон учирма қилиб бўлган. Энди қўниш йўқ. Мен кучлиман! Зўр одам зўрлигини қилиши керак. Мен сенга ўхшаб пойи-патакка айланиб, эгилиб юришни истамайман.

– Шу гапларингни ойинг эшитсалар-чи...

– Нима бўпти? Нафратланадиларми, қарғайдиларми? Яна нима бўлиши мумкин?

– Янами... оқ қилсалар-чи?

Онанинг оқ қилиши оқибати нима бўлишини иккови ҳам билмас эди. Ота ёки онанинг жаҳли чиққанда боласини оқ қилиб юборишини Асрор ҳам Ғайрат ҳам одамлардан эшитишган, буни бир тарсаки уриш ёки чимчилаб олиш каби жазо турларидан бири деб тушунарди. Шу боис “оқ қилиш” ҳақидаги огоҳлантириш Ғайратга оддий гапдай туюлиб, хотиржамгина жавоб қайтарди:

– Бу гапинг ҳам тўғридир. Лекин укаларимни ўқитиб, одам қилганимдан кейин, мендан кўрмаган роҳатни улардан кўрадилар. Шунда ҳисоб тенглашади.

– Укаларингдан олдин ўзинг ўқи, ўзинг одам бўл.

Асрор шундай танбех беришга берди-ю “яна ғазаби кўзиб “Нима, мен ҳали одам эмасманми!” деб сўқиб юбормасайди”, деган хавотир билан унга қараб қўйди. Ғайрат уни ҳайрон қолдириб, бу гапдан аччиқланмади, аксинча хўрсиниб, паст овозда жавоб қайтарди:

– Менда ундай имконият йўқ...

– Бор, имкониятинг бор, – деди Асрор жонланиб, – Ойинг айтдилар, энди биз билан бирга юрасан.

Ғайрат унга ажабланиб қаради:

– Сен билан? Отарчи бўламанми? Жиннимисан?

– Ҳа, нима бўпти, ор қиласанми?

– Ор қиламан.

– Хафа бўлмагин-у, сен бу ерда ётавериб... ғалати бўлиб қолибсан.

– Ғалати дейсанми? Ғалатиман, тўғри. Илгари бола эдим. Қорним тўйса бўлди эди. Бу ерда ётволиб ўйладим: энди бола эмас эканман. Фақат қоринни ўйласам итдан фарким йўқ экан. Мен нимага шу аҳволга тушиб қолдим, сен бизнинг орамизда нима қилиб юрибсан, Қамар нимага ўғри бўлиб кетган? Шуларни ҳеч ўйлаганмисан? Ўйламагансан. Доирангни тикиллатиб пул ишлашдан бўшамайсан. Мен эсам ўйладим.

Ғайрат дардига банди бўлиб гапираётганда эшик очилиб уйга Сабоҳат кириб келди. Сабоҳат меҳмонхонадан келаётган овозга кулок тутиб даҳлизда туриб қолди. Гап пойлаш одобдан эмаслигини билса ҳам, уйдаги нотаниш боланинг нима деяётгани билан кизиқди. Даҳлизда уй эгаси турганини сезмаган икки ўрток эса суҳбатларини давом эттирдилар.

– Одам бекор ётганида ҳар қанака нарсани ҳам ўйлай-вериши мумкин. Лекин тўғри фикр битта бўлади. Сен бу ётишингда тўғри фикрга келолмайсан барибир.

– Нега энди?

– Сен бу ётишингда ўзингча эмас, Қамарга ўхшаб ўйлайсан. Сен зўрликни даъво қиялсанми? Зўрлигингни тан олишмаса адолатсизлик бўлди, деб ўч олишдан қайтмайсан.

– Тўғри, ўч оламан.

– Иситманг баланд, алаҳсираяпсан.

Суҳбатнинг давомини эшитиш Сабоҳатга ноқулай туюлиб, меҳмонхонага кириб келди. Уни кўриб Ғайрат кўзларини юмиб олди. Асрор эса ноқулай аҳволда ўрнидан туриб, нима қилишини билмай довдираб қолди. Ғайрат “Қамарнинг онаси келди, ҳали ҳайдаб чиқарса керак”, деганида Асрор бадқовок ва баджаҳл аёлни тасаввур қилган эди. Меҳмонхонада тўсатдан пайдо бўлган истарали аёл унинг бу тасаввурини йўқка чиқарди. Шу боис довдираб туриши узокка чўзилмай, одоб билан салом берди.

– Уйимиз тўлибди-ку, – деди Сабоҳат саломга алик олгач. Кейин истехзоли кулимсираш билан лутф қилди: – келинг меҳмон, сизни танимай турибман, ким бўласиз?

– Бу Асрор, бирга ўқиймиз, – деди Ғайрат кўзларини очиб.

– Таништирганинг учун раҳмат, – деди Сабоҳат унга, кейин нигоҳини Асрорга қадади: – Лекин мен ўзидан эшитмоқчи эдим. Қани, жойингга ўтир-чи. Агар бирга ўқисаларинг ўртоғингнинг ота-онасини танирсан, а?

Бу савол Асрорга ғалати туюлиб, Ғайрат билан кўз уриштириб олди.

– Гапир, танийсанми? – деб Сабоҳат энди қатъийрок тарзда сўради.

Ғайратнинг ишорасига тушунмаган Асрор худди дудук боладай жавоб қайтарди:

– Танийман.

Асрорнинг панд бериб қўйганидан ғашланган Ғайрат изоҳ беришга шошилди:

– Боқиб олган ота-онамни танийди. Бу оғайним ўзи шунақа сал довдиррок.

– Сен аралашма! – деди Сабоҳат уни жеркиб. – Яхши, гапларингга ишондим. Ўғай бўлса ҳам ота-онаси бор экан, демак, уйи ҳам бор. Йиқилиб тушиб сонини тирнаб олибди. Хўш, нима учун уйига бормади? Ўғай онасидан кўркдими? Ўғай онаси ямламай ютадиган ялмоғизми? Ўғай отаси ғажиб ташлайдими? Ўртоғинг шунақа кўркокми? Эҳтимол ҳаммаларинг кўркокдирсанлар?

Асрор Сабоҳатнинг тикилиб туришига дош беролмай кўзларини олиб қочди-да, паст овозда жавоб қайтарди:

– Нега?.. Унақа деманг.

– Сен ўртоғингни кўргани келувдингми?

– Ҳа.

– Кўрдингми? Аҳволи тузукми?

Асрор айбдор одам ҳолига тушиб ютиниб олди-да, аранг: “ҳа”, деб жавоб берди. Бу жавобдан кейин истарали аёлнинг юзига ғазаб булути соя солди. Кўз қарашлари ҳам ўзгарди:

– Ҳечам яхши эмас! – деди у овозини баландлатиб. – Болани жувонмарг қиласанлар. Яраси ириб кетади. Ўртоғингни ё ўзинг олиб кет, ё ота-онасини чақир. Уни докторга кўрсатиш керак!

– Менам шунақа девдим, кўнмаяпти.

– Кўнмаяпти?.. Шу уйда бир нарса бўлиб қолса ким жавоб беради, сенми?

...бир нарса бўлиб қолса...

“Бир нарса бўлиб қолиш”нинг нима эканини тушунган Асрорнинг баданидан муз югуриб ўтгандай бўлиб, енгил

титради. “Наҳотки? Наҳотки? Касали шунчалик хатарлими?” деган савол миясига гурзи каби урилаверди. Хатто кўзлари тинди.

– Сендан сўраяпман, жавоб бер!

Сабоҳатнинг зардали саволи уни ўзига келтирди.

– Нега энди мен? – дейишга аранг куч топди.

– Қамарга айтсам у ҳам шундай деган бўларди. Ҳамманг бирсанлар! – у шундай деб бармоғидаги узукни асабий равишда ўйнай бошлади. Асрор бу сукутдан фойдаланиб кетмоқ ниятида ўрнидан кўзғолганидан у яна гапини давом этди: – Йўқ, сен буларга ўхшамаяпсан. Бошқачароқсан, билиб турибман, – деди бу сафар юмшоқроқ оҳангда. – Сен ўқийсанми? Ҳа, ўқийсан. Кўзингдан билиниб турибди. Бу ўртогингнинг ўқишга тоқати йўқ. Ишламаса ҳам керак. Сен нима учун буларга аралашиб қолдинг? Оқибатини ўйлаганмисан? Сенам буларга қўшилиб турмада чиримоқчимисан?

...буларга қўшилиб турмада чиримоқчимисан?

Шундай деди-ю гапининг совуқлигидан ўзи ҳам сесканиб кетди.

Нималар деяпти?!

...буларга қўшилиб...

Қамариддинга қўшилиб булар ҳам жувонмарг бўлади, дегани-ку, бу?!

...буларга қўшилиб Қамариддин ҳам жувонмарг бўлса?..

Нима деб қўйди-я?

Худо асрасин... Худо асрасин...

Қайси она фарзандига ёмонлик соғинибди-ки, Сабоҳат Қамариддинга ёмонликни раво кўрсин. Ўғри бўлса ҳам, жамият нафратига учраган бўлса ҳам у юрагининг бир парчаси. Она ўз юрагини узиб ташлаши мумкин, аммо боласидан тириклай айрилишга чидай олмайди.

– Унақа деманг. Биз ёмонлик қилмадик...

Асрорнинг маҳзунлик билан айтган гапидан сўнг у тарқоқ хаёлини жамлади. Милисахонадаги суҳбатни, Соли Муродовнинг саволларини эслади.

– Ёмонлик қилмадингми? Яхши, унда сен жар ёқасида турган экансан. Жар ёқасидаги одам довдираб юра-юра барибир йиқилади. Менинг ўғлим икки марта йиқилди. Сен ўзингни ҳам ўртоғингни ҳам эҳтиёт қил.

– Ўртоғимни ҳозир олиб кетаман.

– Қаерга олиб борасан?

– Билмадим... уйига.

– Йўқ, мен ҳозир “тез ёрдам” чакираман. Тўғри касалхонага олиб бориш керак.

Асрор “хўп бўлади” дегандай бош ирғаб, ўртоғини суяб турғазиш учун каравотга яқинлашди.

– Тўхта... Аввал чой ичиб олсин.

Сабоҳат шундай деб ошхона томон юрди. Дам ўтмай Асрорни ёнига чакирди-да:

– Ўртоғинг қайси куни йиқилиб тушган эди? – деб сўради.

Асрор “буни билишингиз шартми, уйингиздан кетяпмиз-ку?” дегандай унга қараб тураверди.

– Жавоб бергинг келмаяптими? Бу шунчалик сирли воқеами? Яраси йиринглаган, дўхтирга бари бир аник кунини айтиш шарт.

– Сирли эмас, олтинчида эди.

...олтинчида...

Сабоҳатга ҳаммаси аён бўлгандай эди. Қандайдир оғир жиноятга ўзи аралашиб колгандай қўрқиб кетди. Қўлидаги гугуртни ёкмай гарангсиб турди. Хаёлини биттагина қарор банд этди: қандай бўлса ҳам ўғлини асраб қолиши керак! Сабоҳат газни ёкди-ю дарров ўчирди. “Тез ёрдам” чакириш фикридан қайтди:

– Йўқ, сен ҳозир ўртоғингни суяб кўчага чиқ. Мен пул бераман, йўловчи машинада тезроқ етказиш керак. Мен сенларни танимайман, сенлар мени. Қамариддинни ҳам танимайсанлар. Қанақа ёлгонни тўқисаларинг тўқийверларинг. Тушундингми?

Асрор уй эгасининг амрини бажариш учун ўртоғи ёнига қайтди.

34. Оч йўлбарс

Бўрон аччик чойдан хўплаб, керишиб олди-да: “Бу қанақа кўлмак ҳаёт ўзи! Зерикиб адо бўлдим-ку! Мени рус ўрмонлари бағрига чорлаяпти!” деди. Бу гапни ўзича тушунган Акула унга ажабланиб қараб:

– Кетмоқчимисиз? – деб сўради.

– Қаёққа кетаман? – деди Бўрон айёрона кўз қисиб.

Акула ўринсиз савол берганини англаб, елка қисиб қўя қолди.

– Ўлиш бору лекин энди кетиш йўқ, – деди Бўрон. – “Ўзга юртининг гадоси бўлгунча ўз юртининг подшоши бўл”. Эшитганмисан шунақа мақолни? – Бўрон мақолни атай бузиб тескарисини айтди-да, айёр боқисини қанда қилмай Акуладан жавоб кутди. Акула бундай мақолни эшитмаган эди. Шу сабабли яна елка қисиб билан жавоб берди. Бўрон унинг нодонлигидан ҳузурланиб кулиб ёнида ўтирган Қамариддиннинг елкасига енгил мушт уриб қўйди: – Сен-чи, Граф, сенам эшитмаганмисан?

Қамариддин “жавоб бераверайми?” дегандай Акулага қараб олгач:

– Мен сал бошқачароғини биламан, – деди.

Бўрон “қанақасини?” деб сўрамай ўз фикрини давом эттирди:

– Сенинг биладиганинг нодон одамларники. Мен сенларга ўғриларнинг мақолини айтдим. Мен юртимда подшоликни талаб қилмаяпман, оддийгина, кичкинагина ўғри бўлиб юрсам кифоя. Мен мол ўғрисиман, – шундай деб Акулага синовчан тикилди: – Сен ҳам аслида мол ўғрисан. Баъзан молга қўшиб жонни ҳам ўғирламасанг еганинг ичингга тушмайди. Бизнинг бу дунёдаги ҳам, у дунёдаги ҳам жазойимиз нақд. Бу дунёда милисанинг таъқибидан қочиб юрамиз. У дунёда жазодан қутулиб қолиш чораси йўқ... Дўзахда кимлар билан улфатчилик қиламиз, биласизларми? Атрофимизда бахт ўғрилари, қадр талончила-

ри, тақдир қотиллари гиж-гиж тўлиб ётибди. Уларни ҳеч қандай идора таъкиб этмайди, жазолашни ўйлаб ҳам кўрмайди. Улар бундан қувониб-қувониб яшаб юрибдилар. Ҳаммалари бизларни ёмон кўрадилар-у, лекин бизлардан кўрқадилар. Мен эсам улардан нафратланаман. Мен дўзахда куйишдан афсусланмайман, шу муттаҳамларга улфат бўлиш алам қилади. Худонинг шу ишига қойил эмасман. Бизнинг гуноҳларимизни ҳам, уларнинг гуноҳларини ҳам битта тарозидан ўлчаши инсофдан эмас. Бу гапга нима дейсан, Тошкул укагинам?

– Мен дўзах-пўзах деган гапларга ишонмайман, – деди Акула беписандлик билан. Туғилиши билан шайтоннинг йўргагига йўргакланган одамдан бундан ўзгачароқ гап кутишнинг ўзи нодонлик бўлур эди.

– Ишонмаслигинг ҳам яхши. Ишонсанг одам ўлдир-ётганинда қўлинг калтираб кетармиди? – деди Бўрон пичинг оҳангида. Акула бу кинояни тушунмай кибр билан жавоб берди:

– Мен ҳеч кимни қийнаб ўлдирмаганман. Тиғ юрагига санчилганини сезмай ҳам қолишган. Бу дунёнинг ташвишларидан қутқарганим учун ҳаммалари менга раҳмат айтиб кетишган. Менда гуноҳ-пуноҳ деган нарсанинг ўзи йўқ.

– Устозингнинг гапини эшитдингми? – Бўрон Графни яна туртиб қўйиб кулди. – Гуноҳ бўлмаса, яқинда икки ёнидан қанотлар ўсиб чиқиб фариштага айланади-ю тўғри жаннатга қараб учади. Лекин жаннатни ҳавас қилмаган ҳам маъқул. У ерда сен билан мен қиладиган иш йўқ. Зеркиб ўламиз. Қамокдаги татар домлага ўғри зоти бўлмаса, жаннатнинг ҳам лаззати йўқ десам, мендан аразлаб уч кун гаплашмай юрган эди. Бу дунёда қанақа лаззат бўлса ўлгунимизча ҳаммаси бизники бўлиши керак. Бир ақлли одам “қорни тўқ мол бўлгандан кўра, қорни оч йўлбарс бўлганим яхши”, деган экан. Сен қайси бирини танлайсан?

Акула “бугун донишмандлик қозонингиз қайнаб кетиб-дими?” дегандай қараб олди-да, қуруққина қилиб:

– Мен одамман, – деб қўя қолди.

– Бунни сезмай сўраб қўйибман, узр, – деди Бўрон яна кесатиб. – Граф бола, сенам устозингга ўхшаган одамми-сан ё қорни тўқ мол бўлгинг келадими?

– Менга қорни унча оч ҳам, тўқ ҳам бўлмаган йўлбарс яхшироқ, – деди Қамариддин.

– Гапинг қизик? Қани, тушунтир-чи? Оч йўлбарснинг ҳамласи кескинроқ бўлади-ку?

– Ҳамласи кескинроқ бўлади, тўғри, лекин ақлидаги заифлик туфайли овдан қуруқ қолиши мумкин. Қорни тўйганда эса ланжлик қилади.

– Шогирдингнинг гапини эшитдингми? Ёмон тарбия қилмабсан. Сенга қойилман. Ҳар ҳолда бу ерларнинг хўжайини сенсан. Мен сенга маслаҳатчиман. Хоҳласанг ёнингга ол, истамасанг думимга челак боғлаб қувла.

– Нима деяпсиз?! – деди Акула ғашланиб. – Бунақа гапларни ҳазиллашиб ҳам айтманг.

– Мен яхши нарсани таклиф қилдим, хоҳламасанг ўзингдан кўр. Уч-тўрт кундан кейин у ёқ бу ёқдан оғайнилар келишади. Пешонани пешонага қўйиб маслаҳатлашиб оламиз.

– “Сход”ми? – деди Акула бу янгиликдан ажабланиб. У эътиборли ўғрилар йиғинини назарда тутиб шундай деб сўраган эди.

– Қаланғи-қасанғиларни тўплаб нима қиламан? – деди Бўрон илиб қолган чойдан хўплаб. – Зўрларнинг беш-олтитаси етади. Уларни қаерда меҳмон қиламиз?

– Бир-иккита ресторанны кўрсатаман, айтган жойингизда кутаверамиз.

– Шаҳар бўлмайти. Тоғ томонларда бирон бойваччанинг боғи йўқми?

– Топамиз.

– Топ. Кириш-чиқиш йўлларини ҳам ҳисобга ол, – топширикни бергач, Бўрон Қамариддинга юзланди. – Хўш, Граф, шилта ишинг нима бўляпти?

– Ҳозирча ментлар жим. “Бахтсиз ҳодиса туфайли чўкиб ўлган”, деб “Иш” очишмаганга ўхшайди.

Қамариддин бу масаладаги ҳавотирини, айниқса, ўзини “Барон” деб атаган йигит билан “танишганини”, бу танишув чоғида милиция пайдо бўлганини яширди. Бўрон унга тикилиб қараб, чеҳрасида хотиржамлик кўрмади.

– Сен мени алдасанг ҳеч нима ютқизмайсан. Лекин ўзингни алдасанг балога учрайсан. Шу туришингда сен йўлбарс эмас, молсан! Одамни кечкурун ўлдириб сувга ташладиларингми? Эртасигаёқ ғаввослар ўликни топишдими? Бу тасодифми? Бахтсиз ҳодиса туфайли сувга тушиб кетган одамнинг ўлиги ё бирон ердан қалқиб чиқади, ё лойка остида қолиб кетади. Сен ўша қуни изларни йўқотдим, деб маҳмаданалик қилдинг. Изларни йўқотгандирсан. Лекин панада туриб кўриб қолган бегона кўзни йўқотмагансан. Сендақа пайтавафаҳмлар бунини ўйламайди. Ё билармидинг? Буфетчи боланг ўша бегона кўзлардан биттасимиди?

– У кўрмагандир... лекин...

– Нима лекин? Бола туғсанг чала туғма. Дадил-дадил гапир!

Қамариддин еттинчи май тонгида соҳил бўйида буфетчини кўрганини батафсилроқ қилиб айтиб берди.

– Изларни йўқотдим, дейсан. Битта асосий из тумшугингнинг тагида турибди-ку?

Қамариддин Бўроннинг гапидан “буфетчи ўлиши керак” деган маънони уқиб, унга савол назари билан қараб қолди.

– Тушунмадингми? Нега анграйяпсан?

– Балки... Узоқроққа жўнатиб юборармиз...

– Шилтаси чикиб турган ишда “балки-малки” дегани бўлмайди. Узоққа жўнатишни тўғри айтдинг. Шундай узоқ жойни топки, онасиникига қайтиб кириб кетгандай бўлсин.

Бўрон шундай деб Акулага қаради. Акула бу қарашнинг маъносини тушуниб “амрингиз сўзсиз бажо келтирилади”, дегандай им қокди. Қамариддин уларнинг қарашларидаги сирни фаҳхламай қолди.

Айрим суд жараёнларида ҳукми ўқиш ярим соат, ҳатто ярим кун ёки унданда кўпроқ вақтни олиши мумкин. Бу оламда эса бир нафасдан камроқ вақт – караб қўйишнинг ўзи кифоя. Ана шу бир боқиш билан билдирилган ҳукм ижроси узоққа чўзилмади, тун қоронғилигида амалга оширилди. Буфетчи нимкоронгу хонада Шавкат Бердиёров билан ҳасратлашиб, дунёнинг номардлигидан нолиб ўтирганда эшик очилиб Каламуш кириб келди-да, тиржайиб буфетчига қаради:

– Ҳасан-Ҳусан акаларинг сени соғиниб қолишибди. Буфетни сендан бошқаси эплай олмас экан. Ҳамма ишлар тинчиди. Ҳозир бу ошнангни ҳам адаси келиб олиб кетади. Бундан буёғига кайф қилиб яшайверасан. Агар кайф қилмасанг менинг башарамга туфлайсан!

Каламуш бу гапларни шу даражада ишонарли қилиб айтдики, буфетчи уни кучоклаб, хушхабар айтган тилидан ўпиб олгиси келди. Кейин ҳовлига чиқишди. Майдалаб ёмгир ёғаётган эди. Тоза ҳаводан тўйиб-тўйиб нафас олди-ю диққинафас уйнинг ғуборидан қутулгандай бўлди.

Сўнг қоронғу кўчага чиқиб, “Жигули”га ўтирдилар. Буфетчи орқа ўриндикда бир йигит ўтирганини аввалига сезмади. Машина ўрнидан жилгач, Каламуш орқасига ўгирилиб:

– Братан, аввал бу укаҳонни эгаларига топширайлик, улфатчиликни кейин бошлаймиз, – деди.

– Улфатчиликни дискотекада бошлайверинглар, зўрларидан келиб туришади, ўзим рўпара қилиб қўяман, – деди буфетчи, орқадаги йигитга салом бергач.

– Шунақа қилсак ҳам бўлади, – деб унинг таклифини маъқуллади нотаниш йигит. Каламуш эса бош чайқаб рад этди:

– Укаҳон, бизнинг улфатчилигимиз бошқа, сеники бошқа. Братан, аввал сизни ташлаб ўтай. У-буни тайёрлаб тургунингизча укаҳонни ҳам эгасига топшириб келақоламан.

Шундан бошқа гап гапирилмади. Юраги шодликдан хаприкиб кетаётган буфетчининг гапиргиси келди-ю, лекин маҳмаданалик қилиб, буларнинг ғашини келтириб қўйишдан ўзини тийди. Машина дискотека жойлашган мавзе томонга эмас, шаҳар ташқарисига йўл олганда хавотирланмади. Овлоқ кўчадан ўтишаётганда бўйнига сиртмоқ тушиб каттик тортилгандагина бу дунёдан ризки қирқилганини англади. Жонҳолатда типирчилай бошлаган буфетчининг корнига Каламуш ўнг тирсаги билан каттик ургач, ҳукм ижроси ниҳоясига етди. “Аввал укаҳонни эгаларига топширайлик” деганда Худони танимайдиган Каламуш Аллоҳни назарда тутмаган эди. Ярим соатдан сўнг дўнгликлар ортидаги ахлатхонага ташланган мурдани талашаётган дайди итлар Каламушнинг назарида “бу укаҳоннинг” чин эгалари эди. “Сенинг улфатчилигинг бошқа”, деганда эса итларнинг шу байрамини кўз олдига келтирганди.

Орадан йиллар ўтиб ўзининг ҳам шу итлардан таркаган итваччаларга ем бўлишини тасаввур ҳам қила олмаган Каламуш ўз ишидан мамнун ҳолда шаҳарга қайтди.

Буфетчини “эгасига топширишдан” олдин уни валинеъмати Бўрон томонидан уюштирилган ҳузурли томошага гувоҳ бўлиш бахти кутарди.

* * *

Бўрон кўз қараши билан буфетчи ўлдирилиши лозимлигини Акулага маълум қилган пайтда уйга Каламуш хурсандлик билан кириб келиб, стол устига оппоқ қўл телефонини қўйди. Икки соат аввал устози шундай телефонни ўғирлаб келишни топширганида “Шу ҳам овора бўлишга арзийдиган ишми?” деб керилиб чиқиб кетган эди. Бекорга керилмаганини исбот қилганидан қувониб хожаларидан мактов кутди. Бўрон телефонга қараб қўйди-ю, индамади. Акула эса мактов ўрнига:

– Гапир, – деб амр этди.

– Бозордаги дорихонада ишлайдиган сўтакники, – деб изох берди Каламуш. – Иккита лўли болани ишга солдим.

Биттаси кириб “садақа беринг, отам ташлаб кетган, онам ўлай деб ётибди”, деб хиралик қилаверди. Сўтак уни хайдаётганда иккинчи лўли бола шумо қилди. Садақа сўраганга беш юз, шумо қилганга минг болакай бериб, рози қилиб юбордим.

– Дорихонанинг телефони билиб келдингми? – деб сўради Бўрон.

– Керакмиди? – деб ажабланди Каламуш.

– “Сўтак” деб сенга ўхшаб ишни чала бажарадиганларни айтишади.

Каламуш “ўзингиз буни айтмовдингиз”, деб ўзини оқламоқчи эди, Акула “жим бўл” деган маънода унга им кокиб қўйди.

– Мен сенларга битта ривоят айтиб бераман. Дикқат билан эшитларинг: “Қадим замонда кечаси ови юришмаган бир ўғри армонда ўтирган экан, тонг қоронғусида кўчадан икки киши ўтиб қолибди. Шулардан бирини тунаш мақсадида изидан тушибди. Ўша икки кишининг биттаси гаранг экан. Ҳамроҳининг гапларини эшитмай келаётган гаранг битта муюлишда бурилиб кетибди. Вайсаки одам буни сезмай, гапираверибди. Бундан фойдаланган ўғри гарангнинг ўрнида кетаверибди. Ҳаммомга яқинлашганда вайсаки одам қоронғида ўғрини танимай, ўзининг ҳамроҳи деб ўйлаб, пул тугилган белбоғини ечиб унга берибди. “Ҳаммомга тушмасанг, бу сенга омонат, ушлаб тур”, дебди. Ҳаммомдан чиққанида кун ёришган экан. Қараса, гаранг ҳамроҳи йўк. Кўчада бир нотаниш одам унинг белбоғини ушлаб турибди.

– Сен кимсан? Менинг йўлдошим қани? Нега менинг белбоғим сенинг кўлингга ўтиб қолди? – деб сўрабди вайсаки.

– Мен ўғриман, сизларни тунаш мақсадида изингизга тушувдим, йўлдошингиз ҳов муюлишда ўнг кўчага бурилиб кетган. Белбоғни менга қолдирган эдингиз.

Вайсаки белбоғидаги пулни санаб қарасаки, ҳаммаси жойида.

– Сен ўғри бўлсанг, шунча пулни ўзим кўлингга топширибман, нега кетавермай, менга қайтариб бердинг? – деб ажабланибди.

– Бу пулни сиз менга омонат деб берган эдингиз. Мен омонатга хиёнат қилмайман. Агар белбоғни белингиздан кесиб олганимда бу пуллар менга ҳалол бўларди”, – деган экан ўғри. Хўш, бу ҳикоядан нимани тушундиларинг?

Бўрон шундай деб аввал Каламушга қаради. У кўп ўйлашни ёқтирмайдиган тоифадан эди. Бу сафар ҳам одатига ҳилоф қилмай, дарровгина жавоб берди:

– Ўша ўғри ғирт аҳмоқ экан. Пайт келганда шартта бошиш керак.

Каламуш “гапим маъқулми?” деган маънода аввал Бўронга, сўнг Акулага қаради. Улар томонидан ҳеч қандай ишора бўлмагач, бошини эгди. Бўрон Қамариддинга ўғрилиб:

– Сен ҳар ҳолда ўғрини мақтасанг керак? – деди.

– Тўғрисини айтаверайми? – деди Қамариддин тап тортмай.

– Ўғрилар фақат тўғри гапиришади, эгрилик бўлмайди, – деди Бўрон киноя билан.

– Тўғрисини айтадиган бўлсам, мен афсоналарга ишонмайман.

– Ишонмаслигинг яхши, бу одат сени нодонликдан асрайди. Лекин ўйлаб кўришга мажбурсан. Мана бу телефонни бугун биз омонатга олдик ҳисоб, уч соатдан кейин эгасига қайтаришимиз керак. Қандай қайтаришни ўйлаб кўрларинг.

Бўрон соатига қаради.

– Бугун мен сенларга зўр томоша кўрсатаман. Гамлетни биласанларми? Билмайсанлар, сен аҳмоқлар. Унинг “Ё ҳаёт, ё мамот, шудир масала!” деган зўр гапи бор. Каламуш, сен тушундингми бу гапга?

– Тўғрисини айтсам, “ҳаёт”ига тушундим, “мамот”ини энди эшитишим.

– Галварс! “Мамот” – “ўлим” дегани. Ҳозир бошлан-
диган томоша биз учун ҳаёт, бошқаларга ўлим даричаси-
нинг очилиши, билиб қўйларинг! Қани, кетдик!

Кейинги гапни сахнадаги Гамлет каби тантанавор
оҳангда айтиб, ўрнидан турди. Улар катта халқа йўл яки-
нида бадавлат одамлар томонидан барпо этилаётган хос
маҳалланинг ҳозирча шағал ётқизилган кўчаларидан ўтиб
бориб, иккинчи қаватнинг ярмига етганда қурилиши чала
қолган иморат ёнида тўхташди. Уй эгасининг пули тугаб
қолганми, ё бир палакат босиб қамалиб кетганми, шитоб
билан бошланган ҳаракат бирдан тўхтаб, қаровсиз қолган
иморатнинг гиштлари ҳам нураб қолган эди. Улар омонат
зинадан иккинчи қаватга кўтарилишгач, Бўрон Акулага
қаради:

– Мана шунақа чала уйларни дарров сотиб олиб, ку-
риб битирсанг пулнинг тагида қолиб кетасан. Энди курук
ҳовлиларни сотмайсан. Италиядаги энг кучли мафияни
биласанларми? Билмасаларинг билиб олларинг: энг зўри –
қурилиш мафияси! Эндиги ишларингни шунга қараб қил-
ларинг.

Бўрон гапини тугатмай туриб, чўнтагидаги телефон
жиринглади. Кулранг телефон тугмасини босиб, кулоғига
яқинлаштираётганида “бунақа телефон кўтариб юриш ода-
тингиз йўқ эди-ку?” дегандай Акула унга ажабланиб қара-
ди. Бўрон буни сезиб, кўз қисиб қўйди. Телефондаги одам
билан салом-алик қилиб ўтирмай:

– Келдимми? – деб сўради.

– Вақтида аниқ келди. Машинада ўтирибди.

Телефон овози баланд қилиб қўйилгани учун гаплар
ҳаммаларига аниқ-тиник эшитилаётган эди.

– Қанақа машина?

– Қора “Мерс”, ўн-у ўн.

– Атрофда нима гаплар?

– Ментлар ўраб олгани аниқ, – телефондаги хабарчи гу-
монсираган уловларни бирма бир санади. Шубҳали ми-

ниавтобус ҳақида гапира туриб “ярим соат илгари жигарранг чарм курткали бир пачокбурун йигит автобусдан чикиб, магазинга югуриб бориб келди, сигарет олди”, дегач кўнгли ўрнига тушди.

– Яхши. Томоша бошланади, диккат қилиб кузат, – Маълумотни мулоҳаза қилиб кўрган Бўрон шундай деб бу телефон овозини фақат ўзи эшитадиган қилиб пастлатгач, чап қулоғига тутди. Сўнг чўнтагидан Каламуш ўғирлаб келган оқ телефонни олди-да, Акмал Бердиёровнинг рақамини териб, ўнг қулоғига олиб борди. “Ким бу?” деган овозни эшитгач, саломлашиш ўрнига дағал овозда сўкина кетди. “Қанжиқ”дан бошланиб, “хунаса” билан якунланган ҳақорат оқими якунига етгач, савол берди: – Ахлатларингни атрофингга тўплаб келдингми? Энди инсоф билан ўзинг айт: қай биримиз ахлатмиз?

– Мен унақа ҳажиқизлардан эмасман. Агар ўзингнинг соянгдан кўркаётган бўлсанг айт, иштонингни ҳўл қилиб олган бўлсанг, янгилаб кел, пойлаб турай.

– Сен ёшлигингда ҳам тўнка эдинг, аҳмоқлигинг заррача камаймабди. Тухум босиб ўтирмай чиқ машинангдан. Кўриб турибман: қора “мерс”дасан, ўн-у ўн! Тасодифни қара: икки ўн – бир йигирма. “Йигирма” сенга ниманидир англамайдимми?

Бу сирли гапга Бўроннинг атрофидагилар тушунишмади. Бердиёров эса йигирма йиллик айрилик, тўғрироғи қасос онига олиб келувчи йигирма йиллик азобли йўл назарда тутилганини англаб, бир нафас жим қолди. Кейин ҳорғин овозда:

– Гапни чўзма. Келишга юрагинг бетласа қавагингдан чиқ, мен бир ўзимман, думларим йўқ, – деди.

Бўрон жавоб бермади. Чап қулоғидаги телефондан янги маълумот кутди. “Машинада ўтирибди, жойидан жилмади. Атрофга аланглаб қўйди”, деган хабарни эшитиши билан тилга кирди:

– Ҳадеб аланглайверма. Мен фариштаман, фаришталар эса кўринишмайди. Машинадан чик. Кутяпман. Қанча чўзсанг ўзингга шунча ёмон.

Дам ўтмай “Ёмғир томчилашни бошлади. Эшикни очди. Машинадан чикди. Эшикни ушлаб турибди. Эғнида кўк жинси шим, кўм-кўк пиджак, ёқасиз ок кўйлак. Ўқ ўтқазмайдиган кўйлак бўлса керак”, – деган маълумотни эшитди-ю, ўнгдаги телефонга дадил-дадил гапира бошлади:

– Сенинг тушишингни билиб осмон ҳам йиғлаб юборди. Кўк пиджагинг бироз намланадиган бўлди. Водолазканг уймайди. Ўқ ўтмайдиган матоҳга ёмғир таъсир қилармиди? Сендақа аҳмоқ дунёда бир-иккита қолгандир. Жонингни ховучлаб ўқ ўтқизмайдиган водолазка кийиб келдингми? Мени тўппонча ушлаганимни ҳеч кўрганминдинг? Жонингни олиш зарур бўлса шунча одамнинг орасида отаманми? Ўлдиргим келса тайёр пешонанг турганда кўкрагингни пойлайманми? Жинси шим сенга ярашмабди. Хотининг ёш бўлгани билан ўзингга бир қараб қўйгин, аҳмоқ калла! Туришинг бир қоп ахлатга ўхшайди, шундай жонон сенга хайф! Энди атрофингга қара: супермаркет олдида ок “Нексия”, ўттиз икки-ю ўн беш, сартарошхона олдида ҳам шундай “Нексия”, тўқсон уч-у қирк икки. Унинг орқасида ок “Газел”, ойнаклари қора миниавтобус, етмиш етти-ю олтмиш тўққиз. Иккаламизнинг овозимизни шу автобусда ўтириб олиб мириқиб эшитишяпти. Сенинг аҳмоқлигингдан кулишиб, менинг донолигимдан ғазабланишяпти. Жигарранг курткали пачокбурун кўпроқ сўқаётгандир. Ҳой пачокбурун ошна, сен кўпам ғазабланма. Ҳамма ақл сенлардамас. Биз томонда ҳам ақлли одам учраб туради. Сен сигаретни бекорга олмагандирсан. Босиб-босиб чекавер. Лекин ҳаммасини чекиб қўйма. Хўжайинингдан сўкиш эшитганингдан кейин қолганини чекиб, ўпкангни босиб оласан. Ахлат, сен билан бугун бари бир кўришишим шарт. Факат бу ерда эмас. Думларингни кесишни ўзимга қўйиб бер. Ҳали кўришганимизда

вақт оз бўлади. Мен билан савдолашма. Ўғлингни сотиб ол. Ўғлингни сотадиган одамлар бошқа. Мен беминнат даллолман. Агар яна қилик қилсанг, булар ўғлингнинг томирларини қорадорига тўлдириб, қўлига пичоқ бериб қўйишади. Ана шунда ўғлинг товонингдан пешонанггача тилиб-тилиб ташлайди. Бу беминнат томошани кузатиш менга насиб қилса айбдор эмасман.

– Жуда кўп сайраб юбормадингми, вайсаки бўлиб қолибсан-ку? Бир тийин ҳам бермайман!

– Бу ҳақда бошқа гапим йўқ. Ҳозир машинангга ўтирасан. Ҳайдашга уstadирсан, а? Бу майдондан юриб эмас, учиб чиқасан. Хоҳлаган кўчаларингдан юравер. Орқа ойнакни тушириб қўй. Бизга тегишли машина керакли кўчада, керакли вақтда сенга яқинлашиб орқа ўриндикка тугунча ташлаб ўтади. Кўркма, тугунчада бомба йўқ, унда хатча бор. Қаерга, қачон боришинг ёзилган.

Бўрон гапни шундай деб кесгач, телефони ўчирди-да, Каламушга узата туриб, шерикларидан сўради:

– Томоша ёқдимми? Кўз олдиларингга келтира олдиларингми?

Граф билан Каламуш “Сиз айта қолинг”, деган нигоҳ билан устозларига қарашди. Мундштугига сигарет қистириб ўт олдираётган Акула жавобга шошилмади, Бўрон ҳам сабр қилди.

– Бундан зўри бўлмайди. Лекин... Ахлат тўғри айтди, гапни сал чўзвордингиз.

– Атай чўздим, фахмламадингми? Томоша ҳали тамом бўлгани йўқ. Мен гапни чўзаётган пайтимда ментлар қардан туриб кўнғирок қилинганини аниқлашга улгуришди. Ярим соатларда бу ерга етиб келишади. Уларга бир эсдалик қолдирмасак ранжишади, – шундай деб кулранг телефони деворга қараб отди-да, “Пачоклаб ташла”, деб Қамаридинга буюрди. Кейин Каламушга юзланди: – Ярим соатда телефон эгасида бўлсин. Бола бечорани ментлар бир кеча эрмак қилишади. Бу ҳам бир томоша-да. Супермаркетнинг

рўпарасидаги уйдан дурбинда бир одам кузатиб турган бўлишини улар минг йилда ҳам ўйлаб топиша олишмайди. Кечгача Ахлатнинг изидан дум бўлиб юришади.

– Машинасига тугунчани биз ташлаймизми?

– Каллангни қундага қўйиб бермоқчимисан? Шунчаки бир тахминни айтдим-да, кечгача шаҳарни айланишсин. Бу пайтда сен хотинини йўқлаб қўясан. Жононга борадиган одам чекмаслиги керак.

Бўрон шундай деб унинг лабига қистириғлик мундштукни олди-да, рўмолчаси билан артди, сўнг ерга ташлаб босди.

– Бу сендан эсдалик бўлиб қолсин. Бундан кейин одамларнинг назарига тушадиган қилиқ қилишдан ўзингни тий. Бу шаҳарда битта сен мундштукда чексанг керак.

Бу ерда қилинадиган иш адоғига етган, лақиллаб туришнинг ҳожати йўқ эди. Катта йўлга чиқиб, метро бека-тига етишганда аввал Бўрон, яна бироз юрилгач Граф машинадан тушиб қолишди.

Ўз ишидан мамнун Бўрон энди Афрўза билан кўришишга ошиқди.

Кишининг ғамсиз яшамоғига ҳамиша хотирот халал беради.

Ҳозир Бўронни ҳам тотли, ҳам заҳарли хотирот бағрига чорларди. Хотирот гўё унинг ўрмонзори, неки кечмиши бор – шу ўрмонзорида эди. Зангор япроқлар тинмай шивирлаб тинчлик бермасди. Улуғ артист бўлиш умидида катта шаҳарга келиб, имтиҳонга тайёрланиб юрган кезлари хиёбондаги ёзлик қаҳвахонада бир шоир билан тасодифан танишиб қолган эди. Қаҳвахонадаги барча ўринлар банд, фақат энг четдаги стол атрофида битта стул бўш эди. Стол устига икки шиша пиво қўйилган, яна бир стулни банд қилган киши баъзи-баъзида пиводан хўплаб қўйиб, китоб ўқиб ўтирарди. Келдиёр аввалига “бу кишининг шериги бордир”, деб ўйлаб унга яқинлашишдан тортинди. Мўйлаби ўзига ярашган, кўзлари кулиб боқувчи у одам китобдан

бош кўтариб караганда ийманиб турган йигитчани кўриб, бўш стулга таклиф қилди. Келдиёр бундан мамнун бўлиб, китобларини стол устига қўйди-да, олиб келган егуликларини ўртага қўйиб, нотаниш одамни ҳам таклиф этди.

– Ўқишга кирмоқчимисиз, устоз? – деди у одам таклиф учун миннатдорчилик билдиргач.

Унинг “устоз” деб мурожаат қилиши Келдиёрга ғалати туюлди. Буни сезган нотаниш одам:

– Ўқийдиган одам келажакда устоз бўлади. Сизга шу мартабани тилайман, – деб Келдиёрнинг китобларидан бирини қўлига олди. – Умаржон Исмоиловнинг китоблари чиқибдими? Ў, зўр, зўр! Урушдан олдин бу одамнинг “Рустам” деган асаридан машхурроқ томоша бўлмаган, дейишади. Менам озгина билардим... – у кўзларини қисиб эслашга ҳаракат қилди. Сўнг ҳазин овозда ўқий бошлади:

*“Косани тўлдилинг, айтинг алёрни,
Шу пулнинг, шу қулнинг соғлиги учун.
Айш қилиб ўлтирган йигитлар билан,
Мажлисда қизларнинг борлиги учун.
Ичайлик шу пулнинг салобатига,
Пул кўп зўр, азамат, паҳлавон бир куч,
Агар пул бўлмаса бутун дунёда
Одам йўқ, турмуш йўқ, ҳатто яшаш пуч”.*

– Мен ҳам шу монологни тайёрлаяпман, – деди Келдиёр унинг ўқишидан завқланиб. – Сиздан ўргансам бўлар экан.

– Буни ўрганиш учун икки қултумгина ичиб олиш керак, – шундай деб бир шиша пивони Келдиёр томон сурди.

Акмалнинг зўри билан Келдиёр бир марта пиво ичган, кўнгли айниб, “шу нарсани ичмайман”, деб ўзига сўз бериб қўйган эди. Аҳдини бузмаслик учун нотаниш кишига раҳмат айтиб, шишани жойига суриб қўйди.

– Бу яхши одат, – деди у киши қулимсираб. – Сиз қандай ролларни ўйнаб шуҳрат қозонасиз, билмайман-у, аммо санъат тарихига пиво ичмаган ягона артист сифатида кириб қоласиз.

Келдиёр унинг кўлидаги китобга кўз кирини ташлаб:

– Сиз шоирмисиз? – деб сўради.

– Шеърый китоб ўқиётганимга айтяпсизми? Шеърый китобни ўқиган шоир бўлади, деб ўйлайсизми?

– Шеърни яхши ўқир экансиз.

– Балки артистдирман?

– Йўқ, артист бўлмасангиз керак.

– Нега?

– Кўринишингиз... Абдулла Қодирийнинг суратдаги ёшликларига ўхшайди. Кўринишингиз жуда кинобоп. Артист бўлганингизда кино ёки театрда рол ўйнаган бўлардингиз. Мен кўп ёш артистларни биламан.

– Мен шоирликни ҳавас қиламан. Мендан артист чиқмаслиги аниқ. Машҳур шоир ҳам бўлолмасам керак.

– Нега? – деб ажабланди Келдиёр.

– Мен ёлғонни ёмон кўраман. Рост шеър эса... – у шундай деб нима учундир ҳазин жилмайди, – кимларгадир ёқмайди.

У шишани кўтариб икки култум пиводан ичди. Атрофни ўраб турган дарахтларга тикилиб жим қолди, сўнг худди ўзига ўзи гапираётгандай шеър ўқий бошлади:

Айтгил, куйларманми, бир кун, юрагим,

Айтгил, куйларманми боқмай ўзимга.

Сени жарроҳ каби совуққон ва жим

Юлиб қўярманми қозғоз юзига.

У пайт алдамасдинг кўзимга боқиб,

Шодумон дардингни айтардинг буткул.

Унгача илҳомлар келмагай оқиб,

Унгача дунёни англамак мушкул.

Шеърни ўқиб бўлгач, ҳасрат тўла юраги тафтини бошиш учунми яна икки култум ичиб, сўнг гугурт тепасидаги яримта сигаретни олиб тутатди. Келдиёр таомдан қўлини тортиб, шеърнинг давомини кутди. Лекин у шеър ўқимай, йигитга кулимсираб қаради. Бу кулимсираш факат зоҳирда, ботинни эса дард чўғлари куйдираётганини сезиш қийин эмасди.

– Бугун дили пок бир инсон билан учрашиб гаплашишни жуда-жуда хоҳлаган эдим. Худо менга сизни етказди шекилли, устоз? Ҳали танишмай туриб сизни “дили пок инсон” деганимга ажабланыпсизми? Одамнинг дили поклигини билиш учун узоқ вақт таниш бўлиб юриш шарт эмас. Қишлоқдан келганингиз билиниб турибди. Ҳаётни асосан китоблар орқали биласиз. Турмушнинг балчиқларига ҳали тушиб чиққанингиз йўқ. Сезаётгандирсиз, бугун кайфиятим йўқ. Дилим хира. Кеча бир шоирни ўлдирдилар. Кимлигини, қаерда яшаганини сўраманг. Ҳақиқий шоирнинг макони бўлмайди. “Айтсам ҳам ўлдирадилар, айтмасам ҳам ўлдирадилар, айтиб ўлганим яхшироқ”, деб яшаган шоирнинг қисмати нима бўлиши мумкин?..

Унинг бармоқлари орасидаги сигарет куйиб адо бўлди. Бармоқлари орасидаги қолдикни четга улоқтирмай авайлабгина гугурт устига қўйди. Келдиёр унинг чеккиси келаётганини сезиб ўрнидан турди.

– Қаёққа? – деб ажабланди у.

– Сигарет олиб келай...

– Чекасизми? – шундай деб стул суянчиғига осиглик сумкачасидан сигарет қутисини чиқариб, унга узатди.

Келдиёр чекмас эди. Нима қилишин билмай ҳижолат бўлди.

– Майли, кейинроқ чекарман, – деди айбдор одамнинг оҳангида.

У қутидан битта сигарет олиб, гугурт устига қўйди-да, “қоғозга тушмаган марсияни эшитасизми?” – деб сўради. Келдиёр унинг суҳбатига маҳлиё бўлиб қолган эди. Гапларини жон қулоғи билан эшитишини билдириб, бош ирғади. У яна кўзларини дарахт баргларига тикиб ҳазин овозда гапира бошлади. Ҳа, Келдиёрнинг назарида у шеър ўқимас, айнан гапирар эди. Сўзлар оловли ўқлар сингари атрофга сачрар эди:

– Ахир ўлдирмишдир қора машъал тутган машъум шайтанат... Кўрқоклар ўлдирдилар... Сотқинлар ўлдирдилар...

Шоирни, Инсонни... Гарчи мумкин эмасдир асло, уфқнинг бўйнига сиртмок-дор ташлаб ўлдирмок инсонни... Сўнди озодликнинг сўнгсиз осмони... Чатнади юлдузлар, сўндилар қакшаб. О, букун қайғунинг қора сувратини кўрдим. Нафратнинг қошида турдим юзма-юз... Нафасини ичига ютиб юборган ҳаво – дим... Нафасини ичига ютиб юборган... шоирсиз! Букун танҳо ҳасрат... Шоир ва Дунё... Сўз йўқ Сўзга... Осмон тошиб қирар кўзга, сигмас кўзга... Бу буюқ ҳасратнинг мазмуни ўзга... Нахот, Борлик – соков?! Нахот, Борлик – кўр?! Дилдираб, лопиллаб турган булутларнинг тобутида ётар жонсиз тафаккур... У қандай севарди... У қандай севарди Ҳакни, ҳаётни... Қўлларига қайтадан қора машғал олган машғум шайтанат – зулматликлар оппоқ тонгни чил-чил синдирдилар... қонли санжоқ илдилар... Етар, бас, марсия... Эй сиз, ғафлат супрасида биксиб тўйганлар... Эй, сиз, қурбонликка қуёшни сўйганлар... Уни ўликлар ўлдирдилар... Ўлдирдилар шоирни, инсонни! Ҳайкир, хайкир, хайкир осмон – бахтли шоирнинг сўнгсиз осмони...

У жим қолди. Атрофида ҳеч ким йўқдек қотиб ўтирди. Шеърга кўчмаган марсияси унинг ўзини мутаассир қилиб қўйган эди. Бир эшитган сатрини ёдлаб олиш қобилятига эга Келдиёр марсияни ёдлаб олишга улгурган эди. Марсия кимга бағишланганини билмаса ҳам у ҳам таъсирланганди. Узоқ йиллар давомида ҳам бу сатрларни унутмади. Бу шаҳарга қайтиб келганда шоирни суриштириб, вафот этганини билгач, армон билан ўксинди. Шеърятдан узоқлашиб шайтанат оламига кириб кетганида ҳам Уни унутмаганди, жуда-жуда кўргиси келарди. Бу дунёни ташлаб кетганини эшитгандаёқ ўша марсияни эслади. “Ўша марсияни ўзига ёзмаганмиди?” деган хаёлга келди.

“Ахир ўлдирмишдир қора машғал тутган машғум шайтанат... Шоирни, Инсонни...”

“Ҳа, ўлиmidан олдин ўзига атаб ёзган”, деган фикр қатъийлашиб йиллар бўйи йўқламагани учун афсусланди.

Ўшанда, ҳали қоғозга тушмаган сатрлар тилга кўчган-да марсиянинг хотимаси шундай бўлишини Худодан бош-ка ким ҳам биларди?

Ўшанда...

Шоир марсия сеҳридан қутилгач, Келдиёрга қаради:

– Қалай, чидаса бўладими? – деб махзун кулимсиради.

– Зўр! – деди Келдиёр. – Фақат нима учун “бахтли шоир-нинг сўнгсиз осмони” дедингиз, шунга тушунолмай қол-дим.

– Фақат бахтли шоиргина ҳақ гапни айтиб ўлади, – шун-дай деб сигаретни иккига бўлди-да, тутатди.

– Имтиҳонда шу марсиянгизни ҳам ўқиб бераман.

– Йўқ, ўқиманг. Бунақа шеърлар тўйганларга ёкмайди.

– Барибир ўқийман. Одам ўзига ёккан нарсани ўқиши керак.

– Мен бу марсияни сизга ёзиб бермайман.

– Ёзиб беришингиз шарт эмас.

Келдиёр шундай деб марсияни ифодали қилиб ўқиб берди. Ҳайратга тушган шоир ўрнидан туриб уни кучоклаб олди. Кейин жойига ўтириб “сиздан кўрккулик экан, ҳузу-рингизда бир оғиз гап, бир сатр шеър айтиш ҳам хавотир-ли”, деб, гугурт ёнидаги ёндафтарчанинг бир саҳифасига нималарнидир ёзиб, варақни узиб олди-да, унга узатди:

– Бу менинг ташриф қоғозим, сизга эсдалик, эслаб юра-сиз.

Келдиёр сатрларга кўз ташлади:

“– Бир шеъримнинг, қаранг, боши йўқ,

Кесилган-ку, қаранг, оёғи –

Муҳаррирга боқдим, кўзим лўқ, –

Ахир қандоқ бўлар бу ёғи?!

– Тилингни тий, – деди муҳаррир, –

Яхшиликни билмаган ҳамак!

– Кечирингиз... лекин кўп оғир

Ёлғиз қорин билан яшамак...”

Бу эсдалик сатрлар Бўрон камокка олинганда ҳам ён чўнтагида эди. Тинтув пайтида олиниб, ўзбекчани билмайдиган милиция ходимлари уни ашъёвий далил сифатида “Иш”га тиркаб қўйишган эди. Эҳтимол кейинчалик таржима килдириб ўкиб кўришгач, ғижимлаб ахлат қутисига ташлаб юборишгандир. Ҳар ҳолда ўғри йигитнинг чўнтагида шеър ёзилган қоғознинг чиқиши уларни ажаблантиргандир.

Ўша куни Келдиёр туриб кетишга шошилмади. Неча соат ўтиришганини аниқ билмади. Шоир иккинчи шишадаги пивони ҳам майдалаб ичиб тугатгач, ўрнидан туриб хайрлашди.

– Бугун “уйишма”да йиғин бор. Ақлли одамлар менга ўхшаган аҳмоқ шоирларнинг пўстагини бир-бир коқади. Бу ҳузурли лаҳзаларга кечикиш мумкинмас. Зўр артист бўлганингизда бу учрашувни менга эслатасиз. Сиз учун махсус шеърый фожиа ёзиб бераман.

– Ака, исмингизни айтмадингиз. Ҳали оғайниларга бориб мактанаман.

– Исминми? – Келдиёрга кулиб қараб ҳазиллашди: – Навоий эмас, Чўлпон ҳам эмас... жарангсиз исм, шунчаки – Рауф. “Ра-уфф!” десангиз тўғрироқ бўлади. Энди битим тузайлик: мен пиво ичганда шеър ёзмайман, сиз пиво ичганда сахнага чикмайсиз. Шеър – менинг жойнамозим, сахна сизники...

Сахна жойнамози Келдиёрга насиб этмади. Пиво ичиб ҳам, ичмай ҳам театр сахнасига чикмади. Унга шайтанат сахнаси насиб этиб, ролларини қойиллатиб ижро этиб юраверди.

Бугун шундай томошаларнинг бирини намойиш этган эди.

Ҳозир ўзининг томошасидан ҳузурланиб хотирот ўрмонзорига кириб бормокда эди.

35. “Нобон” оила

Капитан Соли Муродов Акмал Бердиёровнинг учрашув жойига боришдан аввал Қажом Даминовнинг ўлимига доир тўпланган маълумотларни қайта кўздан кечириб чиқиш мақсадида тортмадан қоғозларни олганда эшик очилиб, профилактика нозири кўринди. “Мумкинми?” деб рухсат сўраган бўлиб, ижозат жавобини кутмай кириб келаверди. Муродов билан қўшқўллаб кўришиб, каршисига ўтирди-да, ҳол-аҳвол сўрашни унутиб, муддаога кўча қолди:

– Кеча Исматовни олиб бориб бир-икки сикувга олдим. Кўлга илинадиган гап йўқ. Мана, ҳужжатларини кўтардим. Падарқусур Киевда туғилган экан, – деб бир тўплам қоғозларни узатди.

Соли Муродов қоғозларни олиб варақлаган бўлди-да, “Кейин танишиб чиқаман”, деб тортмага солиб қўйгач, нозирга савол назари билан боқди:

– Нима учун ажабланияпсиз ва нима учун “падарқусур”?

– Отасининг кимлиги ноаниқ, онаси эҳтимол сал....

– Онасининг кимлиги бу ерда ёзилмаганми? – деб дағалроқ оҳангда сўради Муродов.

– Ёзилган, шунчаки айтдим-да, – деди нозир пинагини бузмай.

– Шунчаки гап чойхонада айтилади. Буни ё “иғво”, ёки “ғийбат” дейишади. Расмий идорада шунчаки гапни айтишдан ўзингизни тийинг, ука.

– Кечиринг. Мен кечаси бўлсаям бир-икки оилага кириб чиқдим.

– Нима учун?

– Бу болани илинтирадиган нарсамиз йўқ, сип-силликка ўхшашпти-ю, лекин бир нимаси борлиги аниқ, кўнглим сезиб турибди.

– Эҳтимол кўнглингиз алдамаётгандир. Педагогларнинг кўнгли сезгир бўлади. Исматов ёлғиз эмасдир, атрофида валаки-саланг болалар бордир?

– Уч-тўрт такасалтанг ўралашиб юради. Энг якини, чамамда Ғайрат Ахтамов дегани. Сал урушкокрок. Дискотекага келса, ўйин-кулгудан кўра буфет атрофида ўралашиб юришни яхши кўради. Бир ой олдин муштлашганида рўйхатимга тиркаб қўйганман. Оиласи нобопрок.

– Нобоп деганингиз нима? Ота-онаси ичарканми ё ташлаб кетишганми?

– Ичмайди, ташлаб ҳам кетишмаган. Бунақа томондан яхши, нобоп деганим – кўп болали оила.

– Кўп болали оила нобоп бўларканми? Қаердан топасизлар бунақа гапларни? – Соли Муродов шундай деди-да, нозир келгунича пўлатжавондан олган қоғозларини жойига қайтариб қўйгач, эшигини кулфлаб, ўрнидан турди. – Қани, кетдик.

– Қаёққа? – деб ажабланди нозир.

– Сиз айтган нобоп оилага.

Соли Муродовнинг нозирдан ранжишига асос йўқ эди. Нозир айна дамда муҳим бир чигилни ўзи билмаган ҳолда ечиб берганди. Капитан икки жиноий иш орасида ўралашиб, гарангсиб қолаётгандай юраги сиқила бошлаган эди. Шунинг учун ҳам нозирнинг ўйламай айтган гапларидан ғашланди. Муродов кўчада индамай кетишни лозим кўрмай, ўзи истамаган мавзуда гап очиб, бозордаги кулупнойнинг нархи билан қизиқди.

– Бугун арзон, олганлар ютади. Ҳали ёмғир бошлаб келса, бу ёғини Худо билади.

Нозир шу тарзда гап бошлаб, бозор можароларидан гапиришдан тўхтамади. Улар Ғайрат яшайдиган маҳалла якинида автобусдан тушдилар. Бу атрофни беш қўлда билувчи нозир анҳор ёқалаб йўл бошлади.

Ғайрат яшайдиган ҳовли эшиги ланг очик бўлгани сабабли ичкарига бемалол кириб боришгач, нозир “Ким бор?” деб овоз берди. Ўзини тутиб олган помидор кўчатларини теша чопик қилаётган Рисолат қаддини кўтариб милиция кийимидаги нозирни ва унинг ёнидаги Муро-

довни кўриб шошиб қолди. Тешани арикка ташлаб, кўлинг чангини кокканича уларга пешвоз чикди.

– Вой Худо, келинглар... Тинчликми?

– Тинчлик, опа, ҳавотирланманг, – деди Соли Муродов мулойимлик билан. – Йўлимиз шу ёкка тушган эди, бир хабар олайлик, дедик. Туруш-турмушингиз яхшими, ишқилиб?

Соли Муродов ёлгон гапириш гунохлигини билади. Лекин хизмат юзасидан кўп ҳолларда рост гапира олмаслик уни ёлгонга мажбур қилади. Баъзан ўзи тўкиган ёлгонидан жирканиб кетади. Баъзан эса ёлгонига ўзининг ҳам ишонгиси келиб кетади. Ҳозир нима дейиши керак эди? “Ўғлингизни жиноятда қўли бор, деган гумон билан келдик”, деса дуруст бўлармиди? Шундай дегудек бўлса, иккидан бири: бу аёл юрагини чангаллаб ҳушидан кетарди ё шаллакиликни бошлаб, одам тўпларди. Кейин эса ўғлининг айби борми ёки йўкми, аниқлашга киришмай уни қочириш пайдан бўларди. Соли Муродов бунақа ходисаларга кўп дуч келган. Гумон билан суриштириш бошландими, айримлар боласини қочириш пайига тушиб, шубҳанинг баттар ортишига сабаб бўлишади.

Ҳозир Соли Муродов мулойим оҳангда гапиргани билан Рисолат унинг самимийлигига ишонмади. Неча кунлардан бери ғашланаётган юрағи беҳалавот ура бошлади.

– Йў-ўк, – деди у бош чайқаб, – милиса мендақаларнинг туриш-турмушидан хабар олмайди. Бу укамни танийман, ўғлим бировни урганида келган эдилар. Сизам милисасиз? Ҳа, ўхшаяпсиз. Тўғрисини айтинг, ўғлимга бир нима бўлдимиди?

– Ғайратжонгами? – Соли Муродов нозир билан кўз уриштириб олди. – Ундан нимага ҳавотирланяпсиз, ўзидан кани?

– Ўзими? Мусобақаси ўлмагурга кетган.

– Ҳа-я, менга тренери айтувди, халқаро мусобақага кетишмоқчийди. Бир ҳафта бўлди шекилли, а? – Соли Му-

родов бу саволни бепарво равишда, “истасангиз жавоб беринг, хоҳламасангиз – йўқ”, деган оҳангда бериб, жавоб кутмагандай четга каради. Рисолат унинг бу ҳийласига тушунмай соддалик билан деди:

– Ҳа-я, рост, бир ҳафта бўлиб колди шекилли?

– Тренери қаёққа кетганини айтувди, Киевгамиди Кишиневгамиди, эслаб колмабман. Сизга айтувдими?

– Шуни сўрамабман... лекин кетаётганида ўзини кўрмовдим, ўртоғи айтиб кетувди.

– Қайси ўртоғи?

– Асрор келувди. Битта синфда биллалашиб ўқишади. Жуда эсли бола-да, у.

– Яхши бола ўстиргансиз. Ғайратжон энг яхши спортчи ҳисобланади. Шунинг учун ҳам мусобакага тез-тез чақиришади.

Муродовнинг бу мактовидан кейин аёл унинг қармоғига осонгина илина колди.

– Қурмағурнинг муштлашадиган жойда обрўи баланд. Ҳар хил жойларга бориб-келиб туради. Аммо мен бунақа ишларига унча тушунмайман. Афт-башарасини кўкартирганига яраша яхши пул тўлашаркан, шунисига шукр қиламан.

Соли Муродов бу янгиликка эътибор бермагандай қайта сўрамади. Аксинча, унинг қизиқишини оширадиган гап айтди:

– Чет элдаги спортчилар роса бой бўлишади. Битта жангига миллионлаб доллар олишади. Ҳозир четга эшиклар бемалол очилган. Икки-уч йилдан кейин Ғайратжон ўзига яхши қараб, етилса, бунақа тешачопиклардан кутилиб қоласиз.

Бу гапни эшитган Рисолатнинг этаги долларга тўлгандай энтикиб:

– Айтганингиз келсин, – деб қўйди.

– Ғайратжоннинг Асрордан бошқа ўртоқлари ҳам келиб, сиздан хабар олиб туришадими?

– Янами? Зоир деган якин ўртоғи бор. Бирга ўқишади. Яна муштлашувига ҳам бирга катнайди. Лекин ораларидан қора мушук ўтганми, билмайман, келмай қўйди.

– Нега ундай деяпсиз? Балки мусобақага бирга кетишгандир?

– Олдинлари Зоир азонлаб келиб, анҳор бўйида биргалашиб югуришарди. Анчадан бери келмайди. Туновинда “нега ўртоғинг келмаяпти, нега югурмай қўйдиларинг?” десам, “аҳмок одам эрталабдан югуради”, деди. Болам тушмагурнинг озгина ўжарлиги бор. Шунинг учун менам ҳадеб қийин-кистовга олавермайман. Бола дегани ўртоғи билан бугун аразлашган бўлса, эртага яна апоқ-чапоқ бўлиб кетади. Ўғил боланинг ўжарроқ бўлгани ҳам яхши.

– Асрорни қачон келди, дедингиз? Кеча келувдими?

– Кечамиди... йўқ, ўтган куни экан.

– Ғайратжон телефон қилган бўлса, айтгани келгандир-да, яхши бола экан.

– Боламнинг телпон киладиган одати йўқ. Минг марта айтаман, узоққа кетсанг қўшниларимизга телпон қилиб қўйгин, дейман. Кимга айтяпсан, демайди. Асрорнинг китоби бор экан, шуни сўраб келибди.

– Ўртоғим қайтмадими, деб сўрагандир?

– Сўради шекилли... Во-ей, бу калламда гап турмайдиган бўлиб қолган.

– Ғайратжоннинг Қамариддин деган яна битта яхши ўртоғи бор. У ҳам келиб хабар олмадими?

– Қамариддин дедингизми?

– Ҳа, баланд бўйли, келишган йигит. Ёши ўғлингиздан сал каттароқ.

– Бунақа ўртоғини кўрмаганман, – оддий суҳбат каби туюлган савол-жавоб шу ерга келганда Рисолат бирдан сергак тортди: – Нимага суриштиряпсиз? Бир нима бўлганми ўзи, айтаверинг, ўзи анчадан бери кўнглим ғаш.

– Ҳеч нима бўлгани йўқ. Мен милиса эмас, спортчиларнинг устозиман. Ғайратжонни ўзимга шогирд қилиб

олмоқчи эдим. Ҳозирги устози ҳам ёмон эмас, лекин дунё танийдиган спортчи бўлиш учун менинг қўлимга ўтиши керак.

– Вой, айланай сиздан, шунақа қилинг. Келганида айтаман. Сизга учрашсинми?

Соли Муродов яна келиб хабар олишга ваъда қилгач, хайрлашдилар. Бўрон намоёиш этган “томоша”га боришдан олдин капитан котиллик сирини очиши мумкин бўлган қалитни топгандай кўнгли хотиржам бўлган эди.

36. Икки хил ёвузлик

Акмал Бердиёровни кузатиб, Бўронга телефон орқали маълумот бериб турган одам адашмаганди. Микроавтобусда чиндан ҳам тезкор гуруҳ аъзолари ўтиришган эди. Милиция иш услубини яхши билувчи Бўрон режа тузишда барча икир-чикирларни ҳисобга олган эди. Атрофни занжир ҳалқаси сингари ўраб олган ходимларнинг ҳар бири қайсидир панадан нотаниш одамнинг чиқиб келиб, Бердиёровга рўпара бўлишини кутишарди. Бўрон телефонда хотиржам гаплашишни бошлаганидаёқ Соли Муродов Бўроннинг лакиллатаётганини англагандай бўлди.

– Атрофни ўраб олганимизнинг фойдаси йўқ, – деди у. – Кўнгирик қилган одам бу ерда эмас.

Тезкор гуруҳ раҳбари бошқа, капитаннинг қарор қабул қилишга ҳаққи йўқ эди. Маслаҳат тарзида айтадиган гапи чўлга томган ёмғир томчиси каби сингиб кетиши мумкинлигини яхши биларди. Гуруҳдагилар орасида ёши каттароғи, тажрибаси кўпроғи ўзи бўлгани учун фикрини яширмай баён этган эди. Бундай жойда, ёш, тажриба эмас, амал курсиси муҳимроқ эканини ҳисобга олмагани учун афсусланди.

Воқеа Бўрон чизган режа асосида давом этаверди. Акмал Бердиёровнинг машинаси жойидан жилиши билан таъқиб бошланди. Яхшики, Соли Муродовни бу таъқибдан халос этишди. У бундан фойдаланиб, Ғайрат Ахтамов шуғулланадиган кикбоксинг клуби устози билан учрашди. Ишхонасига қайтганда навбатчи вазирликдан йўклашаётганини хабар қилди. Хонасига кирганда эса Москвалик дўсти қўнғироқ қилиб Бўронга тегишли дастлабки маълумотларни айтди-да, гапига:

– Хуллас, Бўрон биз томонларда айёрлиги билан ном чиқарган. Бир неча жиноят унга бориб тақалади, бироқ далил-исбот йўқлиги учун қўлдан осонгина чиқиб кетади. Бир соатлардан кейин дўстлар унинг суратини беришади. Илтимосинг ошначилик доирасида бўлгани учун ишхонангга эмас, электрон почтангга юбораман. Уни биз томонлардан изламоқчи бўлсанг, адашасан. Одамларнинг айтишича, у юртига кетган. Демак, ўша томондан кидир, ўзинг айтмасанг ҳам, Бўрон билан бирга қамоқда ўтирган юртдошларини суриштириб бераман. Агар юртига кетган бўлса, улар билан топишади, – деб хулоса ясади.

Соли Муродов унга миннатдорлик билдириб, меҳмонга яна бир марта таклиф қилгач, калаванинг учини топгандай мамнун бўлди. Вазирликка қуруқ бормади. Бўрон ва Акмал Бердиёров муносабатларига доир далил ҳамда таҳминлари Бошқарма бошлиғи учун ҳам аҳамиятли эди.

– Айёрлигини бугун намойиш қилди, – деди бошлик, унинг гапларини тинглагач. – Йигитлар у қўнғироқ қилган жойни аниқлаб, боришиб мажакланган телефондан бошқа ҳеч нарса топишмади. Яна пачоқланган мундштук ҳам топилган, лекин уларникими ё қурилишдаги ишчиларникими, аниқлаш керак.

– Мундштук? – Соли Муродов Талъат суҳбатлашган қўшниларнинг гапини эслаб, бошликка айтди.

– Ташлаб кетишдан мақсади нима? “Кимлигимни билиб олларинг”, демокчими? Мундштук бекорга қолдирилмаган. Бунинг тагида ҳам зўр бир айёрлик ётгани аниқ.

Соли Муродов бошлик хонасида ўтирган дакикаларда кун бўйи ит ҳолига келиб чарчаган Акмал Бердиёров уйига қайтмоқда эди. У қоронғи тушгунига қадар шаҳар кўчаларида бемақсад кезди. Қанча ҳаракат қилмасин, дум бўлиб илашган икки машина таъқибидан қутилиб кета олмади.

Уйда уни мудҳиш манзара кутарди. Уйи эшигининг қулфланмагани унда ҳавотир уйғотиб, ичкарига писибгина кирди. Ҳаммаёқ жимжит эди. Бирон шарпа эшитиш умидида даҳлизда қотиб турди. Кейин аста-аста юриб, ичкари кирди. Меҳмонхона бесаранжом эди. Юраги ҳовлиқиб, ётоқ эшигини очди. Очди-ю гўзал хотини билан кўрикчисининг тўшакда ётганини кўриб, жони чиқиб кетай деди. Яхшики, қўлида қуроли йўқ эди, бўлгандами, ўйлаб ҳам ўтирмасдан икковини шартта-шартта отиб ташларди. Аввалига уларни ухлаб қолишгандир, деб ўйлади. Кўрикчини тепди. Ҳаракат сезилмади. Қўлидан тортиб, тўшакдан пастга туширди. Шунда унинг гардани кўкарганини кўриб, шошилганича билагини ушлади. Томири билинар-билинемас урарди. Уни ўз ҳолига қўйиб, хотинига қаради: гўзал жувоннинг баданида соғ жой қолмаган эди. Кўкарган, тишланган баданни кўриб Акмал инграб юборди. Хотинини ўлган, деб ўйлаган онда жувон ожиз ингради. Шундан кейингина у аёлнинг қаддини кўтариб, ҳушига келтирмоқчи бўлди. Эпложмагач, таниш докторга телефон килди.

Тонгга қадар унинг ўзи ҳам бедор юрди, доктор ҳам мижджа қокмади. Субҳга яқин кўрикчи ҳушига келиб, йўлакда икки йигит тўсатдан ташланиб қолганини айтди, бошқа нарсани эслолмади. Акмал уни тепиб-тепиб кўчага чиқариб ташламоқчи эди, аммо докторнинг ҳузурида ўзини тийди. Тишларини ғижирлатиб “сен одаммас, бир қоп ахлатсан”, дейишдан нарига ўтмади.

Кун ёйилганда хотини ҳам ҳушига келди. Ўрнидан туролмаган бўлса ҳам доктор “энди ҳавотирга ўрин йўқ, менинг ишим битди, бу ёғига ўткир рухшунос мутахассис керак”, деб ҳақини олди-ю бу воқеани сир тутишга ваъда бергач, жўнаб қолди.

Акмал Бердиёров нима килишини билмай гангиб ўтирди. Бўрон маҳоратли ва кучли боксчи каби уни ринг бурчагига сиқиб бориб, ўлим зарбаларини бера бошлаган эди. Ҳал килувчи зарбага чап бериш учун нимадир килиши шарт эди. У “илгариги оламимни бутунлай тарк этдим”, деб хато ўйларди. Акмалнинг тарк этгани тўғри, аммо шайтанат олами уни ўз бағридан бутунлай чиқариб ташламаган эди. Бу оламни тирик ҳолда тарк этиш оғир масала эканини у унутиб, катта хатога йўл қўйганди. Айниқса, хиёнатнинг унутилмаслигини ёдида сақлаши шарт эди.

Бўроннинг бир ўзи ҳужум қилаётган бўлса кўркишининг ҳождати йўқ эди.

Бу шаҳарда яқинми йироқми, чинми ё сохтами дўст-биродарлари бор, аммо улар бундай ҳолатларда унга қалқон бўла олмас эдилар. Ўйлаб-ўйлаб милицияга, аниқроғи Соли Муродовга учрашишга қарор қилиб, телефон рақамини терди. Бир неча кун илгари айни шу рақамларни териб уни ҳақоратлаш даражасига етган эди. Бу сафар овозида мағлуб одамнинг оҳанги бор эди. Соли Муродов буни сизди “телефонда айтиб бўлмайдиган гапингиз бўлса тез етиб келинг, кутаман”, деди.

Акмал Бердиёровнинг гапларини капитан қизиқишсиз тинглади. Бирон бир сўзни ёзиб ҳам олмади. Акмал бу эътиборсизликни сезиб, ажабланди. У “милицияни ҳайрон қолдирадиган янгиликни айтаман, ашаддий жиноятчини ушлашга ёрдам бераман”, деб ўйлаган, Бўрон ҳақидаги маълумотларни эшитган капитан ўрнидан туриб, кучоқлаб, миннатдорлик билдирмаса-да, тил учида бўлса ҳам раҳмат айтиб қўйишини кутган эди.

У гапини тугатиб, жим бўлгач, Соли Муродов “яна чаласи борми?” дегандай унга савол назарини тикиб кутди. Кейин қаламни бармоқлари орасида ўйнаб, хотиржам равишда:

– Биз буларни биламиз, – деди. Кейин афсус билан қўшиб қўйди: – Шу гапларни биринчи учрашувимизда айтганингизда ўзингизга осон бўларди.

– У пайтда амакиваччамнинг келганини аниқ билмас эдим, – деди Акмал, ўзини оклаб.

– Сизда унинг нима қасди бор, шунисини айтмадингиз?

Акмал жавобга оғиз жуфтлаганида телефони жириглаб қолди. У белидаги телефонини қўлига олиб, кўзгудаги рақамларга қаради-да, қизил тугмачани босиб қўйгач, деди:

– Буни... билмадим. Ушлай олсангиз... ўзидан сўрарсиз.

– Ушлай оламиз ҳам, сўраймиз ҳам, – деди Соли Муродов ишонч билан. – Факат... унда сиз кечикиб қолмасангиз бас.

– Мен... рости, унинг мақсадини билмайман. У болаликдан бетайин эди. Отасининг қўли узун бўлгани учун танतिक ўсган. “Букирни гўр тузатади”, дейишади-ку, камоқда ақлини йиғиб олмаган одамдан яна нимани кутиш мумкин?

У гапини тугатмай телефони яна жириглади. У яна кўзгудаги рақамга кўз ташлаб олгач, яна қизил тугмачани босиб қўйди-да, “Гапим маъкулми?” деган каби Соли Муродовга қаради.

– Баъзилар камоқда ақлини йиғади, айримлар эса қасос чўғларини бир ерга тўплаб, кучли алангага айлантиради. Бу алангада ким қуйиб қул бўлади? Асосий масала шунда. Букирни тўғирлайдиган гўрни кавламай турганимиз маъкулмикин?

Соли Муродов шундай деб унга синовчан тикилди. Бу нигоҳ замирида қандай маъно ётганини англаган Акмал бошқа тайинли гап айтолмаслиги сабабли кетиш учун изн сўради. Соли Муродов унинг гапларида ёлғон мавжудлигини фаҳмлаган бўлса-да, саволга тутмади. Отда ўтирган чоғида осмондан келган одамнинг дўппи тор келганда букилиб келиши унинг учун янгилик эмас. Шунинг учунми, кечаги кунни эслатиб, маломат қилиш одати йўқ. Бунақа ҳолатда маломат тошлари отишни, номарднинг йиқилган одамни тепкилашига қиёслайди.

– Амакиваччангизнинг бирон сурати борми? – деб сўради Соли Муродов.

– Қамалиб кетганидан кейин ҳамма эсдалигу хотирани йўқ қилиб ташлаган эдим.

– Нега? – ажабланди капитан. – Шу даражада тескари бўлиб кетганмисиз?

– Одамнинг ҳаёт йўли жуда гавжум бўлади. Баъзан оёқ босишга жой қолмайди. Шунинг учун йўлни тозалаб туриш керак, – деди Акмал маънодор оҳангда.

Унинг бу фалсафаси Соли Муродовга ғалат туюлди. “Ҳаёт йўли... тозалаб туриш... Худди ариқни балчиқдан тозалагандай... – деб ўйлади у, – Тозалаш факат ўтмишни унутишдан иборатми? Эҳтимол Бўрон ҳам ўз ҳаёт йўлини тозаламоқчидир? Бу “файласуф” шуни ўйлармикин? Ўйлайди... Ариғини ўзи тозалай олмаслигига ақли етиб, бу ерга келди. Энди ариғини искиртлардан биз тозалаб беришимиз керакми? Демак, бу “олий зот” буюртмачилар, қўлларини балчиққа булғагилари келмаяпти, камина эса мардикор...”

Соли Муродов шуларни хаёлидан ўтқазиб кўнгли ғашланди. Бу калондимоғнинг тумшугини ерга ишқаб қўйиши мумкин бўлган бир-икки гап айтгиси келди-ю тилини тийди. Столи тортмасидан Бўроннинг суратини чиқариб, унга узатди. Москвадан электрон почта орқали юборилган бу суратни кўриши билан Акмал Бериديёров сесканиб кетгандай бўлди. Узатилган суратни қўлига олмади. Унга тикилиб турган Соли Муродов қошлари учганини кўрди.

– Амакиваччангизни танидингизми? – деди нигоҳини узмай.

– Танидим, – деди Акмал.

– Демак, хотира бутунлай ўчмабди. У узок вақтдан бери Москвада яшар экан. Кеча сизга қаердан кўнғироқ қилди? Москваданми?

– Билмайман.

– Мен биламан. Шу шахардан кўнғироқ қилган. Телефон қилган жойида мундштуги тушиб қолибди.

– Нимаси?

– Мундштук... Шунака найчада чекармиди? Наша тортиш учун ҳам жуда қулай-да?

– Бунака килиғи йўқ эди. Балки кейин ўргангандир. Қамокдан ҳар қанака жинниликни ўрганиб чиқиши мумкин.

– Менинг ҳисобим бўйича амакиваччангиз ярим ойнинг нари-берисида шу шаҳарда яшаяпти. Бошпанаси қаерда бўлиши мумкин?

– Билмайман. Бу ерда мендан бошқа қариндоши йўқ. Ота-онаси кишлоқда ўлиб кетган. Синглисига хат ёзиб тураркан-у ўзининг манзилини билдирмас экан. Ўзи қамокдан чиққанидан кейин ҳам кишлоққа келмаган. Синглиси Масковга бориб излагандай бўлибди.

Бир томоннинг назарида “сухбат”, иккинчи томоннинг фикрича “тергов” шу тарзда яқунланай деб турганда Акмалнинг телефони яна жиринглади.

– Гаплашиб олаверинг, – деди Соли Муродов.

– Бегона одам адашиб тушиб қолаётганга ўхшайди, – деди Акмал Бердиёров кўзгудаги ракамга кўз ташлаб.

– Бегона бўлса ҳам сиз билан жуда-жуда гаплашгиси келяпти. Ноумид қилманг.

Акмал яшил тугмачани босгач, “майли, сазангиз ўлма-син”, дегандай унга қараб олиб телефонни қулоғига тутди-да, совуқ оҳангда “Ким бу?” деб сўради.

– Сен ориқиб кутаётган одамман...

Бўроннинг овозини эшитган Акмал капитанга ҳавотир билан қараб олиб, телефонни ёққанига афсусланди. Кўчада ёки уйда бўлганида ўчириб қўя қолган бўларди. Соли Муродовнинг қизиқиш билан тикилиб турганини кўриб, жавоб қайтаришга мажбур бўлди. Телефон овози айтарли баланд бўлмаса ҳам бутун вужудини қулоққа айлантирган капитан Бўроннинг овозини эшитибок сергакланган эди.

– Кейин гаплашамиз, – деди Акмал бир неча нафаслик сукутдан сўнг.

– Ахлатдан қўрқяпсанми ё уяляпсанми? Сенда уят йўқ, демак, қўрқяпсан. Тиззанг нега қалтираяпти? Милисанинг

қармоғига илинадиган гуноҳинг йўк-ку? Телефонингнинг овозини баландроқ қилиб қўй, у ҳам эшитсин. Гап пойлайдиган шериклари эшитиб, у эшитмаса яхши бўлмас, а? Ахлатга ҳамма ҳасратингни айтиб бўлдингми ё чаласи борми? Ўтиришингни кўз олдимга келтиряпман: бир ахлат иккинчи ахлатдан нажот тилаб, мўлтираяпти. Мен билан кўришиш хоҳишинг ўлмадими?

– Менинг хоҳишим ўлмайди, аммо сен ўласан! – Акмал жаҳл устида шундай деб юборди-ю ўша заҳоти гапига пушаймон бўлиб, Соли Муродовга хавотир билан қараб қўйди.

– Фақат мен эмас, сен ҳам ўласан. Фақат ким қачон ва қай ҳолда ўлади – вақт кўрсатади. Бу дунёда ҳеч ким абадий тирик қолиб, осмонга устун бўлолмайди. Мен фол очириб кўрдим: иккаламиз узоқ яшарканмиз, ўз ажалимиз билан ўларканмиз. Сен яна икки марта уйланишга улгураркансан. Узоқ яшашингнинг битта шарти бор экан. Қанақа шартлигини фолбин айтмади, ўзинг билармишсан. Билсанг, шунга яраша иш қил. Ошналар сени бир ёқлик қилишмоқчи бўлишганда мен жонингни сўраб олганман. Ўшандан бери менинг жоним гаровда. Жигарлигимиз ҳурмати мени тигга рўпара қилиб қўймассан. Киндик қоним томмаган юртимда таралла-бедод қилиб юрувдим, соғиниш олови ёмон бўларкан. Етмиш икки минг томиримни куйдириб юборди. Тезроқ кўришмасак, бу олов мени адо қилади. Кўришишга тайёр бўлишинг билан учрашамиз. Ўлгунингча омон бўл!

Бу тилакдан сўнг телефон узилди. Соли Муродов ҳеч нарса эшитмагандай бепарво ўтираверди. Айрим гумонлари ойдинлашгандай бўлса-да, қўшимча савол бермади. Учрашув онлари якунига етганини англаган Акмал ўрнидан туриб, чиқиб кетгач, Соли Муродов вазирликдаги бошлиқни унинг ташрифидан огоҳ этди, бироқ, гумонини ошкор қилмади.

Бир неча дақиқа ўйга толганича ўтирди. Акмалнинг кириб келиши, ўзини тутишини яна қайта кўз олдига кел-

тириб, гапларини фикр тарозусидан бир-бир ўткази туриб қайсидир донишманднинг гапларини эслади: “Сен ўтган умрингга қараб: “Тўғри яшай олдими?” – деб ўзингга ўзинг савол берганмисан? Агар ишонч билан “Ҳа!” деб жавоб қайтара олсанг, буюк ишлар қилибсан экан. Кишининг оқилона китоблар битиши шарт эмас, аммо ҳаётда ўзни оқилона тута билиш мутлақо зарур! Зеро, Одам боласининг энг улуг ижоди – оқиллик билан умр кечирмоқликдир!”

“Ниҳоятда тўғри айтилган, – деб ўйлади Соли Муродов, – оқиллик билан умр кечиришдан бошқа барча нарсалар – бойлик орттириш ҳам, юқори мансаблар ҳам, шохона қасрлар қуриш каби ишлар ҳам ўз кўнглини тўйдиришга уринишдан бошқа нарса эмас. Қани эди, кўнгил қурғур тўя қолса...”

Дунё фалсафаси ҳақида ўй суриб ўтиришга унинг фурсати йўқ эди. Шу боис столи устидаги қоғозларни йиғиштирди. Иккинчи “Иш” бўйича фурсатни бой бермаслик мақсадида профилактика нозирини чақириб, Асрор ўқийдиган мактаб томон йўл олди.

Нозир мактаб директориға Соли Муродовни таништиригач, у:

– Ҳаваскор безориларимиздан хабар олгани келдингизми? – деб қулимсиради. Сўнг жиддийроқ оҳангга кўчди: – Худога шукур, мактабимиз ҳозир анча тинч. Ҳамма имтиҳонларга тайёргарлик билан овора.

– Ҳамма эмасдир? – деди Соли Муродов унга гумон назари билан қараб. – Ғайрат Ахтамов деган ўқувчингиз ҳозир қаерда? – директорнинг ажабланганини сезган капитан саволига аниқлик киритди: – Ўнинчи “Б” синфидан.

– Билишнинг зарурати бўлса, озгина сабр қиласиз, – директор ўрнидан турди-да, эшикни очиб, остона ҳатламасдан котибасига буюрди: – Қориева опангизни топиб, айтинг: ўнинчи “Б”нинг журнали билан тез кирсин, – директор эшикни очик қолдириб, жойига қайтди. – Бу бола бирон ишқал чиқарган бўлса ажабланмайман. Туновинда

карасам, курткасини елкасига ташлаб, олифтагарчилик қилиб турибди. “Курткангни кийиб ол, бунақа юриш одобсизлик”, десам, “Кийгим келмаяпти, ярмим совқотиб, ярмим исиб кетяпти”, дейди. Бу сурбетнинг тумшугига бир тушириб, “ана энди ҳамма ёғинг бир хилда совқотадиган бўлди”, дегим келди-ю ҳақким йўқлигидан алам қилиб қолавердим. Тўқкизни битириб коллежга кетувди. Бир ой ўқимасдан қайтиб келди. Бу укамиз, – директор профилактика нозирига имлади, – “қайтариб олинг”, деб ўртага тушдилар

– Олгингиз келмовмиди? – деб сўради капитан.

– Мактаб карвонсарой эмас-ку? Тўғриси айтсам, сурбетлигидан ташқари ўқишга ҳуши ҳам йўқ.

– Коллежда ўқигиси келмаса, сиз эса ўқитгингиз келмаса, бекорчиликда юриб безориларга қўшилиб кетиши мумкин-ку?

– Бунисини билмадим. Бу сизларнинг ишингиз бўлса керак?

Директорнинг ҳафсаласизлик билан айтган бу гапи Соли Муродовга оғир ботди.

– Фалсафангиз дуруст экан, – деди у қошларини чимириб. – Ўқишга ҳуши бўлмаса, гапга кирмайдиганроқ бўлса, қаёққа борса борсин, коллежга борадими ё бошқа ёкками, кетганига шукур, мактаб тинч бўлса бас, шундайми? Милиция бекор қолмасин, дейсизда, а? Ғайрат кикбоксинг билан шуғулланармиди?

– Бундан хабарим йўқ. Жисмоний тарбия ўқитувчисини чакирайми?

– Керак эмас. Бизга шу синфда ўқийдиган Асрор ва Зоир деган ўқувчиларингизни чакириб беринг.

– Асрорними? У сизга нима учун зарур бўлиб қолди? У энг аълочиларимиздан. Яхши оиланинг фарзанди.

– Яхши бўлгани учун ҳам танишмоқчимиз.

Котиба вазифани бажариб қайтгач, директор унга навбатдаги топшириқни берди-да, капитанга савол назари билан қаради:

– Қизиқишингиз бежизмасдир. Ҳозирги болалар жиловни туттирмайдиган бўлиб қолишган. Мана, тўғриси айтсам, энг яхшилардан деб юрганимиз Асрор ҳам қилик чиқарибди. Синфидаги бир киз билан юраркан. Бир-икки марта дискотекада ҳам кўришибди. Менга айтишса, ишонмабман. Қизни-ку, тартибга чақирдик...

– Нима учун қизни?

– Қизнинг оиласи чаток. Онаси йўқ. Отаси мажруҳ. Қиз болани биров назорат қилиб турмаса, яхшиликка олиб бормайди. Қиз Асрорнинг бошини айлантирган.

– Акси бўлиши мумкинмасми?

– Йўқ. Асрор математиклар лицейида ўқирди. Узоклик қилиб, дадаси мактабга қайтариб келди. Боланинг хаёли фақат ўқиш билан банд. Қизларга аралашадиган тоифадан эмас. Биров йўлдан урмаса, тўғри юриб, тўғри туради.

Директор изоҳ бераётган дамда журнал қўлтиқлаган Қориева шошилиб кириб келди. Меҳмонлар билан саломлашгач, чақирилиши сабабини билмоқчи бўлгандай директорга ажабланиб қаради.

– Сожидахон олти йил давомида шу синф раҳбари эдилар, ҳозир менга маънавият бўйича муовинлар. Гапимни тасдиқлашлари мумкин, – директор шундай таништиргач, Қориевага юзланди: – Дилфузанинг Асрорга салбий таъсирини гапираётувдим.

Қориева бир меҳмонларга, бир директорга қараб олиб, иккиланган оҳангда гап қайтарди:

– Аксинча: Асрор Дилфузага салбий таъсир кўрсатяпти.

Бу гап директор учун кутилмаган бўлди. Муовинига норози киёфада бокди:

– Аввалги кунги хулосангиз бошқача эди-ку? – деди жеркиб.

– Мен ҳаммасини суриштириб, аниқладим. Айб Асрорда, – деди Қориева қатъийлик билан.

– Меҳмонлар Асрор билан қизиқишяти?

– Асрор бугун ўқишга келмади. Тўғрироғи, мактабга келмаётганини кўришган, лекин ярим йўлда орқасига қайтиб кетибди.

Қориева бу янгиликни худди бирорта боладан эшитгандай гумон оҳангида айтди. Эрталаб кўчада кўрганини ошкор қилмади.

– Қаёққа кетади, нимага кетади? – деди директор аччиқланиб.

– Билмадим... Мазаси йўқдир балки. Умуман... шу ҳафта ичи юриш-туриши сал ғалатирок. Бир-иккита дарслардан чиқиб кетган. Бу хурмача қилиғига менам тушунолмайд қолганман.

Соли Муродов бу янгиликка аниқлик киритиб олиш учун сўради:

– Қачондан бери шунақа бўлиб қолди?

Қориева саволга савол билан жавоб берди:

– Тушунмадим?

– Сиз айтаётган ўша юриш-туриши қачондан бери ғалатирок? Олтинчи майдан бу ёғини эсланг.

– Аниғими... Ҳа, сиз айтган олтинчи майдан кейин эди. Менинг дарсимда ўзини ғалати тутди. Кейин кўполлик қилиб чиқиб кетди...

Қориева шундай деб “унинг бу ҳаракати замирида бирон ёмонлик яширинганини ўшандаёқ сезган эдим, сизни яна нималар қизиқтиради?”, деган маънода капитанга қараб қолди. Директорнинг эса ғашлиги баттар ошиб, овозини баландлатди:

– Буни нима учун мен билмайман?

Қориева савол берган директорига эмас, янги маълумот кутаётган Муродовга қараб жавоб берди:

– Эшитишимча... у адабиёт дарсидан ҳам чиқиб кетган.

Унинг бу қилиғи директорнинг сабр косасини тўлдириб, “Бўпти, сизга рухсат, ишингизни қилаверинг. Бу масалада алоҳида гаплашиб оламиз”, деб жеркиди. Гарчи директор аниқ ва равшан тарзда чиқиб кетишни буюрган бўлса-да,

Қориева “хайдаяпти-ку, бўйсунаверайми?” дегандай Соли Муродовга каради. Капитан директорнинг амрига эътибор бермай, сўроғини давом эттирди:

– Кечирасиз, яна бир саволим бор: Асрор илгари ҳам шунақа интизомсизлик қилиб турармиди?

– Йўқ...

Қориева “айб менда эмас, ўзингиз чақиртирдингиз, бу одам сўраяпти, мен жавоб қайтараяпман”, деган каби директорига айбдор одам нигоҳи билан қараб олди. Кутилмаган гаплар юзага чиқаётганидан ғазаблана бошлаган директор бу сафар ҳам жеркиш оҳангида гапга аралашди:

– Шунинг учун дарҳол чора кўриш керак эди!

Соли Муродов “аслида сиз чиқиб туришингиз керак эди, ҳамонки, хонангизда ўтириб, менинг суҳбатимга гувох бўляпсизми, марҳамат қилиб, жим ўтиринг, аралашманг” дегандай директорга норози қиёфада қараб олиб, яна Қориевага юзланди:

– Асрор безори болаларга қўшилиб юрмайдими?

– Ўзим кўрмаганман... лекин... дискотекага бориб тураркан, қизлар айтишган. Мактабда айтиб юрадиган ашулалари ҳам ғалати... одобга тўғри келмайди. Кейин... кўприкнинг атрофида уч-тўртта қаланғи-қасанғи болалар ўтиради. Ўшалар билан ҳам кўришиб тураркан.

Соли Муродовнинг “бу болаларни биласизми?” деган назарига нозир тасдиқ ишорасини қилди.

– Кўришиб турарканми ё бирга ўтирарканми?

– Ўзим кўрмаганман...

– Бу гапларни нима учун мен билмайман? – деб яна гапга аралашди директор.

– Буни ўзим ҳам энди суриштириб билдим, – деб ўзини оқлади Қориева.

– Кўприк устидаги ўша болалар билан Ғайрат Ахтамов ҳам бирга ўтирарканми?

– Ахтамовми? Кунда-шунда-ку! Ўзим неча марталаб кўрганман.

– Ҳозир у каерда?

– Мусобақага кетганмиш. Қанақа мусобақалигини мен билмайман. Бу ўзбошимчаларда рухсат олиш деган одоб йўқ.

– Қачон кетган?

Қориева «ҳозир анигини билиб бераман», деб журнални варақлай бошлади. Муродов эса унинг жавобини кутмай, яна сўради:

– У қайси спорт мактабида шуғулланади, билмайсизми?

– Билмайман, – деди Қориева журнал варақларидан кўз олмай. Керакли катакни топгач, кўрсатгич бармоғи билан нуқиб, олдинги саволга жавоб қайтарди: – Мана, охири марта бешинчи май кuni ўқишда бўлган.

Қия очик эшикдан котиба қараб, паст овозда “Зоир келди”, деб директориға маълумот берди. Бу янгиликни эшитган Соли Муродов директорға қараб, узрли оҳангда деди:

– Сизларға раҳмат. Сухбатимиз бошқалар учун сир бўлиб тура қолсин. Ҳозирча мактабнинг шаъниға тегадиган бирон бир жиддий гап йўқ, хавотирланманглар. Илтимос, малол олмайсизлар, Зоир билан алоҳида гаплашсак...

Бу илтимос хона соҳиби – директорға ҳам, ўзини “мактабдаги ҳар қандай ишға масъулман”, деб ҳисобловчи Қориеваға ҳам ёкмади. Қориева чимирилиб, терс бурилди-ю тез-тез юриб, қабулхонада ҳам тўхтамай, даҳлизга чикди. Директор қабулхонаға чиқиб, шошқич чорлов сабабини билолмай ажабланиб турган Зоирға “Кир, милисанинг сендан сўрайдиган гаплари бор экан”, деб қўйди.

Остонани босиб кириб, меҳмонлардан икки қадам берида тўхтаган Зоир салом берди. Соли Муродов саломға алик олгач, ўзини таништиришни лозим топмай, муддаоға ўта қолди:

– Зоир, сен Ғайрат ўртоғинг билан кикбоксингға қатнашар экансан, а? Сенинг устозинг ҳам Саидвалиевми?

– Ҳа, – деди Зоир бу саволдан муддао нима эканини англашға интилиб.

– Омадинг бор экан, устознинг зўрига учрабсан. Яқинда мусобақада қатнашар экансан, а? Ғайрат ҳозир мусобақадами?

Зоир бу саволга тўғри жавоб беришни ҳам, алдашни ҳам билмай иккиланди. Нотаниш одамга тўғриси айтгиси келмай, паст овозда “ҳа” деб қўя қолди.

– Ҳозир иккита шаҳарда кикбоксинг бўйича халқаро мусобақа бўляпти. Ғайрат қайси бирида?

– Билмайман...

– Сен доим у билан бирга машқ қилар экансан-ку? Анҳор бўйида эрталаблари бирга югурармидиларинг?

– Ҳа.

– Унда билмаганинг қизик?

– У бошқа клубга кетиб қолган, ҳозир қаерда машқ қилишини билмайман.

– Охирги марта қачон бирга эдиларинг? Яширмай айтавер, кўркма.

– Қўркаётганим йўқ, сиз нимага суриштираяпсиз, аввал сабабини айтмайсизми?

Милиция ходими хузурига чақиртирса, савол бера бошласа баъзан катта одамлар ҳам “сўрашга ҳаққингиз борми?” деб ўтирмай довдираб қолишади. Мана шундай ҳолатга кўникиб қолган Соли Муродовга боланинг ҳақ талаб қилиши ажабланарли туюлди. Нозир эса аччиқланганини яширмай:

– Сен саволга жавоб бер, – деб дўқ қилди.

Бунақа дўқдан кейин болалардаги қайсарлик уйғониб, гапирмай қўйиши ҳам мумкин эди. Шунинг учун Муродов нозирга норози қиёфада қараб олиб, вазиятни юмшатишга уринди:

– Майли, сўрагани айб эмас. Зоирбек, бу суриштиришимиз ўртоғингнинг ҳаёти учун зарур, десам, қаноатланасанми?

– У устоздан аразлаб кетувди. Мактабда кўриб турувдим... Қачондан бери келмаётгани эсимда йўқ. У бошқа клубга ўтмоқчи эди. Ўтган бўлса ўшалар билан кетгандир.

- Дискотекадаги ўртоқларини танийсанми?
- Мен дискотекага бормайман.
- Бу одатинг яхши экан. Айтмоқчи, Зоирбек, сенда ўртоқларингнинг сурати йўкми?
- Бор. Нимагайди?
- Шу ердами ё уйдами?
- Синфда... китобим орасида.
- Бир кунга бериб тура оласанми?
- Майли.
- Унда биз чиқа турамиз, орқамиздан етиб оларсан, а?

Мактаб ҳовлисидан чиқишаётганда Зоир етиб келиб капитанга ҳажми кафтдек келадиган рангли суратни узатди-да, “бу – Асрор, бу – Ғайрат, бу – Отаулла, буниси мен-ман”, деб изоҳ берди.

Мактабдан узоқлашаётган Соли Муродов ўйга толиб, икки қотилликни солиштирди. “Бердиёроваларнинг ўлимини “ваҳшиёна қотиллик” деб шарҳлаймиз. Унга нисбатан Даминовнинг ўлдирилишида ваҳшийлик йўққа ўхшайди. Агар гувоҳ тасодифан кўриб қолиб бизга хабар қилмаганида “бахтсиз ҳодиса” дейилиб, жиноий иш қўзғолмасди ҳам. Аслида ҳар қандай қотиллик асосида ваҳшийлик ётади. Уриб сувга улоктириб ташлайдими ё ўликни парча-парча қилиб, шаҳардаги ахлатхоналарга ташлаб юборадими, фарқи йўқ – барчаси ёвузликнинг ўзи! Бердиёроваларни ўлдирган одам жиноят оламида пишиб етилган. Қачондир, ўсмирлик ёки йигитлик ёшида бу оламга қўрқибгина ёки дадилгина кирган. Бу оламга яширинча кирилмайди. Одамлар кўришади, аммо лоқайд қараб тураверишади. Мана, Ахтамов неча кундан бери йўқ. Қаердалиги онасига ҳам маълум эмас, мактабига ҳам. Ўртоғи билса ҳам айтмайди. У билан ҳеч кимнинг иши йўқ. Даминовнинг ўлимига бу боланинг алоқаси борми ё йўкми, ҳали ноаниқ. Алоқаси бор, дейлик, унда қаерда яшириниб ётибди? Нимага бир ўзи яширинади? Шериклари ким, улар қаерда?”

Ғайрат Ахтамов ҳақида ўйлаётган капитан Соли Муродов унинг уйини кузатиш лозим, деган қарорга келди.

Кўприкка якинлашишганда дарахт соясидаги ўриндикда сигарет тутатиб ўтирган болаларга икковлари бараварига диккатларини қаратишди. Болалар нозирни таниб, сигаретларини яширишди. Соли Муродов тўхтаб, нозирга “чакириб гаплашинг”, деб қўйди. Нозир “кайси бирини?” “нима деб гаплашай?” деб сўраб ўтирмасдан ўша заҳоти болаларнинг бирини чақирди:

– Илгиз! Бу ёққа кел!

Маллароқ бола чўчинкираб ўрнидан турди-да, уларга якинлашиб “нима ишингиз бор?” дегандай безрайди. Нозир пўписа билан уни саволга тутди:

– Сенга нима деганидим?

– Утириб-да булмийми?

Унинг сурбетлиги Соли Муродовнинг жаҳлини қўзғотса ҳам, гапга аралашмай жим кузатди.

– Бошқа ошналаринг кани? – деб сўради нозир, дагал оҳангни ўзгартирмай.

– Ниндий ашноларим?

– Қамар кани, Ғайрат кани?

– Мин аларга каравулми?

– Сен ҳалиям ғаламислигингни ташламадингни, Ғайратга қўшилиб кимни урдинг?

– Минми? Хич кимни урганим йук, бит. Ғайрат давно нет.

– Қаерда санқиб юрибди?

– Каравулми мин анга?

– Сенам унга қўшилиб ургансан. Ўзингнинг кучинг етмайди, нима бўлса Ғайратга югурасан. Сенларнинг дастингдан энди у қамалиб кетади.

– Хич кимни урганмиз юук. Сизга неверний информация берганлар.

– Хўп, ҳали буни текшириб кўраман. Сенлар бу ерда пашшахўрда бўлиб ўтирмаларинг. Ҳаммангнинг оёғингдан осаман. Жўна! – Бола тўнғиллаганича нари кетгач, нозир Муродовга қаради. – Бу такасалтангларда бир гап бор.

– Шунақага ўхшайди. Думини босиб тўғри килдингиз. Агар уларда сир бўлса, энди талвасага тушишади. Педагогика билан психологиянинг учрашуви бу жараёнда ижобий натижа бериши мумкин. Агар шундай бўлса, мен сизнинг одингизда мағлубман.

Соли Муродов шундай деб кулимсиради. Бир неча кун аввал нозир бу мавзуда баҳс бошлаганда капитан бир оз қўполлик қилиб гапни кесган эди. Ҳозир ўшани эслатиб, гўё узр сўрагандай бўлди.

37. Қон ютган гуллар

Иккинчи учрашувда Афрўзанинг юзига қон югургандай, кўзларида жонланиш нури сезилгандай бўлиб, Бўрон енгил тортди. Гарчи бу сафар ҳам аёлдан садо чиқмаган бўлса-да, Бўрон унга тикилиб қараб ўтириш билан кифояланиб изига қайтди. Хотирот ўрмонзори сари йўл олганда шоир бежиз эсланмади. Афрўзани айнаи ўша кунлар кўриб, севиб қолган эди.

“Ўла-ўлгунча севаман”, деб ўйларди у.

“Ўла-ўлгунча севаман”, деб ўйларди қиз ҳам...

Лекин...

Айрилиқ ўлишдан анча илгари бўлди. Ўлим фариштаси жонларини оладиган пайтда қандай азобланишларини билишмайди. Бироқ, айрилиқ азобига чидашлари қийин бўлди. Бўрон қамокда юрган кезлари ҳам, озодликка чиқиб, қасоснинг ҳузурли онларини кутиб яшаётганда ҳам шоирнинг бир шеърини кўп эсларди. Афрўза билан бўлган иккинчи сассиз дийдор ниҳоясига етиб, қоронғи йўлак зиналаридан тушиб бораётганида лабларидан беихтиёр ўша сатрлар уча бошлади:

Ҳаёт уммонда бир-бирин билмай

Шундай, биз тўқнашиб қолдик дафъатан.

*Ўзинг айт, дилбарим, не айтсанг қилай,
Қандай айрилайин, энди мен сандан.
Севганим бор эди, дўстлар, менинг ҳам,
Начора, кетди у орсиз, қайғусиз.
Эҳтимол, бахтлидир менсиз у санам,
Лекин мен бахтиёр эмасман усиз...*

Тақдир ўйинлари накадар калтис! Бу шеърни ёд олганида у Бўрон эмас, Келдиёр эди. Ширин ҳаётдан умиди ўлмаган эди. Унда хали ҳеч кимдан нафратламасди. Афрўзадан айрилганидан кейин ўйлаб қараса, шеър унинг тақдирига бағишланган экан. “Шу шеърни ёдламасам ҳам бўлар экан, ёдимга муҳрлаганим учун бу қайғули сатрлар менинг бошимга айрилиқ тошларини ёғдирдиларми?” деб ўйлаган пайтлари ҳам кўп бўлди.

*Шўрпешона ишқни толега йўйиб,
Жимгина тақдирга берганимда тан.
Ишончу, севгингни қўлимга қўйиб
Довдир ҳаётимга кириб келдинг сан...*

Ҳақ рост, шундай бўлганди. Йигитликнинг ҳам ҳузурли, ҳам дардли кунларида бу кизга қалбини бериб қўйган эди. Афрўза атай эмас, эҳтиётсизик қилиб қўлидан тушириб юборди бу қалбни. Қалби топталган йигит уни кечира олмас эди. Гуноҳсизлигига ишонса ҳам, кечира олмай юрди. Кечира олмаса ҳам, бутунлай унутишга қурби етмади.

*Сенинг кўзларингга қилдим илтижо,
Бўлмай деб энг сўнгги меҳрдан узоқ.
Инонгил, бу севги эмасди, асло,
Алданиб ўрганган дард эди бироқ...*

Севги эмасмиди? Севгига муҳтож покиза қалбни алдаган ҳавасмиди? Шундай дейилса, қалбни ҳавас чангалидан юлиб олиш шунчалар машаққатми? Беғубор тонг каби гўзал, тонг чоғи очилган ғунча каби, шу ғунчадаги шабнам каби мусаффо туйғу наҳот ишқ эмас, ҳавас эди? Осмон каби бепоён кўзлар севинчи янглиғ ширин туйғуларнинг ширин фарзанди наҳот ҳавас бўлса? Юлдузлар нима учун

сўнадилар? Кимларга хиёнат қиларлару сўнг уятданми сўнарлар? Унинг юлдузи ҳам хиёнат этди... Лекин сўнмади... Уйи ҳувилласа чидар эди. Қора гумонлар ғолиб келиб, ҳорғин кўзларига айрилиқ пардаси тортилиб, дунёси ҳувиллаганида юраги қандай дош берди экан? У умид билан тикилган деразадан зулумот боқаверди... боқаверди...

Ёлғиз сендан – ёлғиз тасалли – севинч

Ёлғиз сендан – ёлғиз бедаво – алам.

Ахир, сен-ла, бирга бўлолмасман ҳеч,

Ахир сени ташлаб кетолмасман ҳам...

Қандай ташлаб кетсин? Ташлаб қайга кетсин? Гўрдан бошқа яна қайда юпанч бор? Бу томонларга келишда Афрўзани ўзи билан олиб кетиш режаси йўқ эди. Энди ташлаб ҳам кетолмасди. Бу ўксик аёлнинг нима сабабдан ўлимга ҳукм қилинганини у англай олмади. “Хотини билан қизининг ўлимини мендан кўриб, ўч олмоқчи эдимиз? Йў-ўқ, Саломат учун ўч олишга қасд қиладиган одам уни беҳад даражада севиши керак эди. Афрўзани шунча йиллар ичи мен учун асраган эдимиз? Келишим билан ўлдиришдан муддаоси нима?” Қанча ўйламасин, тўғри жавоб топа олмади. Тўғри жавобни Акмалнинг ўзигина билар эди. Бўроннинг қайтганини сезиши билан бу жойлардаги лаззатли умри ниҳоясига етганини билиб, гўзал хотини билан четга чиқиб кетишни режа қилди. Кета туриб Афрўзанинг ўлигини унинг оёғи остига ташлаб: “Буни мен билан талашган эдинг, ана сеники бўлди!” демоқчи эди. Лекин вазият соат сайин мураккаблашаётганини англаб, жиннихона раҳбарига аёлни ўлдириб, эгасиз матоҳ каби кўмиб ташлашни буюрганди. Назарида Афрўзанинг изсиз йўқолиши Бўрон учун яна бир ортикча ташвиш бўларди.

Бир-бирига чоҳ қазишнинг оқибати нима бўлишини иккови ҳам билмас эди.

Оқибатдан беҳабар Бўрон хотирот ўрмонзори ичра умид сўкмоғини изларди...

Афрӯза билан учинчи учрашувида шу сўқмокни топмок илинжи бор эди. Кўп каватли уй деразаларидан зулмат бағрига оловли ўқлар мисол отилаётган чирок нурлари атрофни ёритишга ожизлик қилади. Бўрон бу деразаларга ўйчан тикилиб туриб қолди. Ҳар бир дераза ортида ўзгача бахт ҳукмрон, ҳар бир дераза ортида ўзгача қайғу яширин. Ҳов сариқ парда тортилган дераза ортида Бўронни нима кутяпти – бахтми ё қайғу?

Мен кимнидир қутгайман маҳзун,

Мен кимгадир йигламогим шарт.

Танҳолик-ла турибман ўзим,

Менинг билан биргина зулмат...

Зулматга ҳамроҳ кимса қайга борсин? Ўксиб-ўксиб ахтаради нур ва қоронғуда бўлгайдир адо! Бўроннинг қисмати наҳот шундай бўлса?

Эшикни очган Ханифа Бўронни хушхабар билан кутиб олди.

– Бугун анча тузуклар. Озгина гаплашдилар. Кўп нарсаларни айтмадилару лекин юраклари зардобга тўлиб кетганга ўхшайди бояқишнинг. Вактингиз бўлса тоғларгами, далаларгами олиб чиқиб айлантисангиз дарров ўзларига келиб қолардилар. Бунақа уйда соғ одам ҳам сиқилади.

Бўрон аёлнинг таклифини маъқуллаб, ичкари уй томон юрди. Афрӯза қаравот устида эмас, дераза ёнида ўтирарди. Эшик очилиши билан ўгирилиб қаради. Кўзлар тўқнашди... Худди биринчи қараш каби... Бўрон энтикди... Афрӯзанинг киприклари пирпиради. Ўша хиёнат ҳам, орадаги узоқ айрилиқ ҳам тушдаги аянчли воқеа каби туюлди. Улар қўрқинчли тушдан чўчиб уйғонган каби бир-бирларидан меҳр истаб тикилиб турардилар. Афсуски, бу туш эмасди. Айрилиқ йиллари азобини бир қўрқинчли туш ўзига сигдирилмасди.

Соғинган нигоҳлар учрашуви тез барҳам топди. Афрӯзанинг кўзлари вафо қилмади, ерга қараб олди. Бўрон стулни аёлнинг қаршисига қўйиб ўтирди. Афрӯза мажол-

сиз титраётган бармоқларини яширишга жой излагандай атрофига олазarak бoқди. Бўрон айна онда биринчи севги қаршисида лoл титраётган Келдиёр ҳoлига тушган эди. У ўзидаги oжиз журъатсизликни тез енгди, аёлнинг қўлини олиб, икки қaфти oрасига қўйди. Афрўза сесканиб кетгандай бўлди. Бўрон унга тикилди-ю, худди ўша ҳузурли онлардаги каби пичирлади:

Айланиб тушар қор йўлимга...

Қўлингни қўйгил ёр, қўлимга.

Сен қолдинг муҳр каби лабимда,

Сен – бир дaрд асабий, қалбимда.

Қўзимга беркитай, ва лекин

Ёшдай oқиб кетма, севгилим...

Худди йигитлик чоғидаги ҳарoрат билан пичирлади. Афрўза эслади ўша онларни. Кўзларида армон ёшлари кўринди. Бўрон эса бу ўзгаришдан руҳланиб давом этди:

Янги тонг.

Тонгда эриб кетди

Кеча.

Уйқусини қувиб қўчанинг

Автолар шовқин солиб кечар.

Дунё сўрармидим сендан,

Азизам, шу дақиқа.

Шунчаки, тонг нафаси янглиғ

Табассуминг керак

Фақат...

Табассум ҳадя этарди. Аммо қани у табассум? Йигирма йил жилмайиш нималигини билмаган лабларга энди табассум қандай қўнсин? Мижжалар ҳам узoқ йиллар давомида кўз ёшларига чанқoқ эди. Афрўзанинг ўзини ҳам таажжубга солиб, мижжалар намланди. Бўрон қoрачиқдаги жонланишни, икки томчи ёшни кўрди.

Бир қушча дераза ёнида

Ўтирар парижон ва гариб.

Йиглайди, кўзлари ёнади,

Кўзлари иккита марварид...

Унда бу сатрларни ўқимаган эди. Унда армон ёшлари бу кўзларга бегона эди. Унда бу кўзлардан эхтирос нури отилиб турарди. Унда “киприк – ханжар, карашма – тиғ, кўз ташлаш эса яшин” эди. Ханжарга киёс этиб бўлмайдиган киприклар мағлуб лашкар каби маъюс терилиб турибди. Карашма ўлган. Яшин сўнган...

Унда бу сатрларни ўқимаган эди. Ҳозир ҳам бу сатрлар лабларидан учмади. Хаёлини шунчаки ёритиб ўтди.

*Мен унга қарайман оҳиста,
Мен қушча ҳолига йиғлайман.
Ва лекин билмайман, не истар,
Билмайман, ҳеч қачон билмайман...*

Унда бу сатрларни ҳам ўқимаган эди. Ҳозир ҳам бу сатрлар лабларидан учмади. Хаёлини шунчаки ёритиб ўтди...

Эшик очилиб, Ханифа кўринди. Ичкарига кирмай:

– Ош дамлаб қўювдим, сузаверайми? – деб сўради.

– Ҳа, биз чиқамиз, – деди Бўрон унга, кейин Афрўзага караб “юринг”, деб таклиф килди.

Афрўза иссиқ кафтлар орасидаги қўлини тортиб олиб, аввалги ҳолатига қайтди. Палов ош қанчалик тотли бўлмасин, унинг хабари тотли онларни тўзитиб юборди. Туйғуга қорин ғами ҳеч қачон ошно бўлган эмас. Ҳозир бу ҳақиқат такрор исботини топди. Бўроннинг қайта-қайта таклифларига маъносиз кўз қарашлари билан жавоб берилди.

Бўроннинг овқат егиси йўқ эди. Қорни оч бўлганда ҳам Афрўзани ташлаб чиқиб кета олмас эди. Бўрон Афрўзага, Афрўза гиламга тикилиб анча ўтирдилар.

*Айт-чи, мени унутдингми,
Гулларим қонлар ютдимми?
Унутдингми, эҳ, бир йўла
Ёруғ дунёдан ўтдимми
Муҳаббатим эккан гуллар?!*

Бўроннинг лабларидан учган ҳар бир сатр Афрўзанинг калбига камон ўқи каби санчилиб, уни сескантирди. Бўрон бунни яхшилик аломати деб фаҳмлаб, давом этди:

*Агар сендан тонар бўлсам,
Насибам оҳу-зор ўлсун,
Мозорим кулга айлансин...*

Шеър охирига етмади. Афрўза бағрини куйдираётган фарёд вулкони тўхтата олмай бирдан ҳўнграб юборди. Аввал ўзини унинг бўйнига ташлагиси келди. Лекин бундан ўзини тутишга куч топди. Бу ҳолда ўтира олмас ҳам эди. У сапчиб ўрнидан турди, гўё қочиш учун жой кидиргандай аланглади. Охири ўзини каравотга юзтубан ташлашдан ўзга чора топмади. Бўрон уни юпатмокчи бўлди. Бировни юпатишга эмас, қон қакшатишга ўрганиб қолган Бўрон бу ҳолда иложсиз эди. Эшикни очиб, Ханифани чақирди. Ўзи меҳмонхона ўртасини эгаллаб турган стол ёнига ўтирди. Совий бошлаган паловдан таралаётган ёқимли ҳид иштаҳасини китикламади.

Ичкарида ҳўнграш овозлари анчагача тинмади.

Бўрон буни руҳий ҳолатдаги ўзгариш, деб ўйлади. У Афрўзанинг юрагини кемириб ётган кулфат қуртларининг азобини ҳис қила олмас эди.

Унинг билгани: севар эди...

Унинг билгани: хиёнат бўлди...

Бўрон кечиришга ҳаракат қилди. Афрўза, гарчи ёлғиз ўзигина айбдор бўлмаса-да, ўзини кечиришга уринмади ҳам. Одамзот ҳаёт сўқмоқларида кўп тояди, кўп қоқилади. Бу сўқмоқлардаги тиконларни ялангоёқ босиб пушаймон бўлади. Афрўза ўша дақиқалардаёқ пушаймонликнинг аччиқ сувини ичди. Дори деб ўйлади, кўнгил яраларига малҳам бўлар, деб умид қилди. Бу пушаймонлик аччиқ бўлгани билан шифо бергувчи тириклик суви эмасди. Яраларга малҳам бўла олмади, билакс, мадда боғлашига сабаб бўлди.

Ровийлар демишларким, иттифоко ҳукмдорнинг кўзи боғбоннинг гўзал хотинига тушди-ю шайтон васваса қила бошлади. У боғбонни бир баҳона билан сафарга жўнатиб, гўзалга “барча эшикларни яхшилаб беркит”, деб буюрди. Жувон амрни бажаргач, эҳтиёт юзасидан сўради:

– Ҳамма эшикларни яхшилаб беркитдингми?

– Йўқ, – деди жувон, – учта эшикни харчанд уринсам ҳам беркитолмадим.

– Қайси эшиклар экан, ўзим беркитай, – деди нафсга банди ҳукмдор.

– Уларни сиз беркитолмайсиз. Мен виждон, ҳаё, садоқат эшикларини беркитолмадим.

Ҳукмдорда озгина бўлса-да, инсоф бор экан, аёлнинг маънодор гапини эшитиб, ўзининг қилиғидан уялди ва шайтон васвасасидан қутулди.

У эса... Бу эшикларни беркитган эди. Бу гўзал йигитни дугонасидан тортиб олмоқчи эди... Бу кўркем йигитга қизларнинг иккови ҳам ёқарди, аммо икковини ҳам севмас эди. Иккаласи ҳам унинг учун кўнгилхушлик учун фойдаланиладиган бир матох каби эди. Афрўза буни биларди, Келдиёрнинг улуғ муҳаббат билан севишини ҳам биларди. Ҳатто кўркем йигитдан юз ўгириб, уни севишга ҳам уринди. Бироқ, нодон кўнгил унинг истагига бўйсунмади.

Келдиёр эса Афрўза мени севади, деб ишонарди.

Ўшанда... ишонч ўлди. Ишончга қўшилиб ундаги барча покиза туйғулар ҳам ўлди. Йигирма йилдан бери у руҳсиз бир тана. Туйғусиз бир вужуд. Хотиралар уйғонганида туйғу ҳам жонлангандай бўлди. Ўша жонбахш туйғуга банди Бўрон Афрўзанинг тинчланишини кутиб ўтирди. Ханифа чиқиб “ухладилар шекилли”, дегач, ўрнидан туриб, ташқарига йўл олди.

Афрўза ухламаганди. У қилган ишидан пушаймон бўлган дамда ўзига жазони ўзи белгилаб, ҳукм чиқарган эди. Ўтган азобли йилларда ҳам ҳукмини ўзгартирмади. Қачондир Келдиёрнинг келишига ишонди. Ҳукм ижросини Келдиёр адо этишини истади. Унинг назарида бу ижрога фақатгина алданган умид соҳибигина ҳақли эди.

Ҳижрон йилларидан сўнг Келдиёрни дастлаб кўрганда ҳам, кейин ҳам унинг чехрасида зулмкорлик булутини кўрмади. Аксинча, йигитлик чоғидаги муҳаббат оташи сўнмаганини сизди.

Бундай одам ҳукми ижро эта олмайди!
Бундай одам соф муҳаббатга лойик...
Бундай одам хотиранинг кир тўрларидан кутулиб, эркин парвоз қилмоғи керак...
Эрталаб эса...

* * *

Бўрон Акуланинг уйига келганда Ханифани кўриб, ажабланди:

– Уйни нега ташлаб келдинг? Ҳеч қаяққа чиқмаслигинг керак эди-ку?

Ранги оқариб, лаблари титраётган Ханифа бу саволга жавоб бера олмади. Унинг ўрнига Акула гапирди. Афрўзанинг ярим кечаси деразани очиб, ўзини пастга ташлаганини оддий хабар каби маълум қилгач:

– Боши билан тушиб мажакланиб кетибди, – деб изох берди.

– Гафлат... – деб пичирлади Бўрон. Кейин Ханифага қараб бақирди: – Гафлат! Ўзингни ҳам ташлаш керак ўша ердан!

– Ҳозирча унинг кимлигини, қайси деразадан ташлаганини билишмабди. Ишқал чиқмасдан туриб булар қайтиб келишсин, – деди Акула маслаҳат оҳангида.

– Йўқ! – деди Бўрон унга қараб бақириб. – Ўша ерда тухум босиб ўтирларинг. Сенлар янги кўчиб келгансанлар. Уни кўрмагансанлар, танимайсанлар...

– Шунақа бўлгани ҳам яхши. Ҳеч ким танимаса даъвогар ҳам йўқ, “Иш” ҳам очилмайди. Эгасиз ўликнинг иши осон, – деди Акула, Бўроннинг вужудини кемираётган ғалаёни англамай.

Бўрон бу гапни эшитиб уни тепиб юборгиси келди. “Бу аҳмоқ ўладиган бўлиб ўтирибди-ю, лекин ҳозир пайти эмас”, деган тўхтамда, уйдан чиқиб кетди.

“Эгасиз ўликнинг иши осон”...

Акуланинг бу совуқ гапи уни кўчада таъкиб этиб бораверди. У Афрўзани ўлим чангалидан қутқариб олгани-

га хурсанд эди. Аслида ўлим ҳукми ижросини ўз бўйнига олган экан. Бу мудҳиш ўлимда Бўрон ўзини айблади. Қасос онини йигирма йил кутгани учун ўзини лаънатлади. Бу шаҳарга қайтиб келгани учун ўзини ўзи қарғади. Лаънату қарғиш тошларига кўмилиб кетса ҳам кўнгли тинчимади. Умри азоб билан ўтган муштипарнинг ўлиги хорланишини истамади. Шаҳардаги кадрдонларини ишга солди. “Бугун кундузи ўликни олиш имкони йўқ, кечки пайт ўзимиз олиб, мозорга кўмамиз”, дейишгач, сал тинчигандай бўлди.

Кечки пайт мозорга борди.

У ўлиқлардан қўрқмас эди. Лекин бу сафар мозорнинг совуқ нафасидан эти жунжикди. Бу ердан тезроқ чикиб кетгиси келди. Кафанланган ўликни олиб келишганда жонсиз киприклар ортида марварид сингари йилтиллаган икки дона ёшни кўргандай бўлди. Афрўза кўзларидаги шу марварид ёш билан лаҳадга кираётгандай туюлди. “Гувоҳлар кўпаймасин”, деган мақсадда эҳтиёт чорасини кўриб, муллани чорлашмаган эди.

“Бунинг йўли осон экан, жума куни “ғойиб жаноза” деганини ўқиб қўйишса ҳисобга ўтавераркан”... Кадрдонининг бу “фатво”си унга тасалли берди. Лаҳад оғзи гувалалар билан ёпилиб, тупроқ тортилаётган пайтда Бўроннинг лаблари аста пичирлади. Ёнидаги кадрдони “Қуръон ўқияпти”, деб ўйлади. Қамокдалигида Бўронга татар домла бир-икки кичикроқ сураларни ёдлатган эди. Хотирот ўрмонзорига ҳибс этилган Бўрон ҳозир ёд олган оятларини эсламади. Бунинг ўрнига Афрўзага сўнгги бор ўқиган сатрлар беихтиёр равишда лабларидан учди:

*Айт-чи, мени унутдингми,
Гулларим қонлар ютдимми?
Унутдингми, эҳ, бир йўла
Ёруғ дунёдан ўтдимми
Муҳаббатим эккан гуллар?!*

Қабристондан чикишаётганда кадрдонига “мабодо шу шаҳарда ўлсам, ёнига қўй”, дегиси келди-ю ўз оламида

кулгига колиши мумкинлигини ўйлаб, тилини тийди. Шу онда кимдир кулоғи остида: “туя ҳаммомни орзу қилган экан, ҳали сенинг ўлигингга бунака мозор насиб этадими ё йўқми...” деб шивирлагандай бўлди. Бу шунчаки хаёлига келган гапмиди ё чиндан кимдир шивирладими, англамай, атрофига аланглаб олди.

Хаёт – бешик ва тобут орасидаги тор бир йўл ва йўлчиликдир. Дунё ҳаёти сўнгсизлик ичида бир совун кўпиги кабидир. “Инсонлар идрок қилган ҳаёт нимадан иборатдир?” деган саволга ернинг захи ва қабр тошларининг қаттиқлиги энг тўғри жавоб бўлур эди. Шундай экан, нафсоний орзулар ва вужуд йўлида ўтган умрнинг маъноси нима ҳам бўлур эди?..

Афсуски совук қабртошлар оралаб бораётган Бўрон бу ҳақда ўйламас эди.

38. Кутилмаган таширф

Уйга кириб келган Қамариддин бу манзарани кўриб ҳайрон бўлди: Ғайрат диванда ўтириб чой ичяпти, ёстиқ-чойшаблари олиб қўйилган, Асрор унинг ёнида... гўё иккови қайгадир кетишга отлангандай...

– Сен нима қилиб ўтирибсан? – деди Асрорга.

Ўғлининг келганини билган Сабоҳат ошхонадан чиқиб, Асрорнинг ўрнига жавоб берди:

– Бу яхши бола экан, ўртоғини олиб кетгани келибди. Ўртоғини ота-оналари жуда-жуда соғинишаётган эмиш?

Қамариддин Асрорга “гуллаб қўйдингми?” дегандай қахрли нигоҳини қадаб: “Бунинг ота-онаси соғинадиган хилидан эмас. Минг йил кўрмаса ҳам иарвойига келмайди”, деб минғирлаб қўйди.

– Соғиниш-соғинмаслигини сен ҳал қилмайсан, – деди Сабоҳат қатъий оҳангда. – Ҳозир чой ичиб бўлганидан кейин кетишади.

– Бўпти, хайдайверманг, кетишади. Фақат ҳозир эмас, кечки пайт.

– Нима учун? – Сабоҳат шундай деб дераза томон юрди.

– Шундай қилиш керак, – деди Қамариддин ўжарлик билан.

Сабоҳатнинг ўжарлиги ўғлиникидан кам эмасди:

– Боланинг аҳволи оғир. Ҳозирок кетиши керак.

– Агар у “ҳозирок” кетса, менам кетаман, шундан кейин умуман қорамни кўрмайсиз. Уйингизда битта ўзингиз яйраб яшайверасиз.

– Сен менинг ўғлимсан. Бу уйда менинг айтганим бўлади. Булар кетганидан кейин эса сен менга рост гапни айтасан. Эҳтимол, бу гапни тегишли жойга бирга борганимизда яна такрорларсан.

– Ойи, қўлимдан етаклаб юрадиган даврларингиз ўтиб кетган. Келинг, баҳслашмайлик. Ҳар биримиз ўзимизнинг ишимизни қилиб юраверайлик.

Ўғлининг бу гапи она юрагидаги бир томирчани узиб ташлагандай бўлди. Сабоҳатнинг нафаси қайтиб, деразани очиб юборди.

– Тўғри айтасан, баҳслашмайлик. Шу дақиқага қадар мен фақат сенинг кўнглингга қараб яшадим. Яшаш тарзимизни ўзгартириш вақти етганга ўхшайди. Берган оқ сутимга рози бўлишимни истасанг, энди менинг айтганимни қиласан. Бошқа гапга ўрин йўқ.

Қамариддин эътирозга оғиз жуфтлади-ю ўртага оқ сутга розилик масаласи қўйилгани сабабли тилини тийди. Онаси шу пайтга қадар бундай кескинликка бормаган эди. Ранжирди, кўнгли ўксирди, йиғларди, ялинарди... Берган оқ сути ҳаққи қасам ичгудай бўлмаганди. Қамариддиннинг қалбига зулм олами эғалик қилгани билан унинг томирларида оқаётган қонда онани у дунё-бу дунё норизо қилиш илллати йўқ эди.

Сабоҳат кескин гапларини айтаётганида йўлаклари яқинида тўхтаган машина унинг диққатини тортди. Маши-

надан тушиб, йўлак сари юрган Соли Муродовни кўргач, чўчиб кетди, нима қилишини билмай саросималаниб, орқасига ўгирилди.

– Бўлди, бас, овозларингни чиқармай тек ўтирларинг. Уйда ҳеч ким йўқ, – деди ҳавотирли овозда.

Қамариддин онасидаги бу ўзгаришдан таажжубланиб, унга яқинлашди:

– Нима бўлди, ойи? – Сабоҳат жавоб беришга улгурмай Қамариддин дераза оша ташқарига қараб Соли Муродовни кўрди-ю энсаси қотгандай: – Ҳа, шундан кўркдингизми? – деб кўйди.

– Танийсанми? – деб сўради Сабоҳат унинг хотиржам боқаётган кўзларига қараб.

– Менинг милисани танишим табиий, сизнинг танишингиз қизиқ?

– Ўғлим шунақа бўлгач, менинг танишим ҳам табиий.

– Гаплашдингизми?

– Мен сенга ҳисоб бермайман! – Сабоҳат кескин тарзда шундай деб хона ўртасига қайтди-да, Ғайратга қаради: – Буни кўрмаслиги керак. Жим ўтирларинг.

Сабоҳат даҳлизга чиққанида Ғайрат Қамариддинга умидсизлик билан қараб, ҳазин овозда:

– Ойинг сотиб кўяди, – деди.

– Сотмайди, кўркма, – деди Қамариддин унга далда бериб. Сўнг гапи ишонарли бўлиши учун қўшиб кўйди: – Сотадиган бўлса... онам бўлса ҳам аямайман... ўлдираман!..

Бу онда йўлак сари юрган Соли Муродовнинг телефони жиринглаб, тўхташга мажбур бўлди. Тальятнинг ҳовликиб айтган дастлаби гапини англамай “қайтарчи”, деб сўради.

– Муҳим янгилик: буфетчини охирги марта Қамар Исматов билан чиқиб кетганини кўришган. Даминовнинг мурдаси сувдан чиқарилган куни кечкурун. Исматовни тезлик билан қамоққа олиш керак.

– Шошилма. Ҳозир қаердасан?

– Бўлимдаман. Дискотека хўжайини сал гумонсираб қолди шекилли. Кеча “буфетни сенга ишонаман”, деган-

дай килган эди, бугун умуман хизматчи керакмас, деб жавобимни бериб юбора қолди.

– Хизматчи керак бўлмаса ҳам бугунча кечки пайт дискотекада маишатингни қилиб юравер.

– Дискотека бугун очилмаса керак. Беш-ўн кунга ёпмоқчи, у ер-бу ерини оқлаб, мойлаш керак, дейди.

– Ишлари энди кизиётган пайтда-я! Қизик... Кўрқяптими ё бирон сирни яширишга уриняптими? Яхши. Аниқлаймиз буни ҳам. Сен ишхонада ўтириб тур, ўзим кўнғирок қиламан.

Соли Муродов телефонини ўчиргач, йўлакка кириб, иккинчи қаватга кўтарилди. Уй эшигига қадалиб турган Сабоҳат қадам товушларини эшитиб, кўрқувдан титрай бошлади. “Мендан яширишаётган фалокатни милисадан беркита олишмайди. Ҳозир киради-ю учовининг қўлларини кишанлайди!” деган ўй хаёлини чакмоқ нури каби ёритиб, жонини суғуриб олгандай бўлди. Кўнғирок жиринглашини хавотир билан кутди. Ташкаридаги оёқ товуши рўпарадаги эшик томонда сўнди. Сабоҳат кўрқув ва хавотир тўлқинини енгиб, эшик туйнукчасидан мўралашга журъат топди. Соли Муродов уни ажаблантириб, қўшни хонадон эшиги ёнидаги кўнғирокни босди. Эшик қия очилиб, аввал қўшни кампир сўнг қария кўринишди. Капитан ўзини таништириб, хужжатини кўрсатди-да:

– Қўшнингиз Қамариддин ҳақида бир-икки оғиз гаплашиб олмоқчи эдим, – деди узрли оҳангда.

Кампир унга синовли назарини қадаб, худди томдан тараша тушгандай сўради:

– Нима бало, яна одам ўлдирибдими?

Кампирнинг бу кўпол саволини эшик ортида туриб эшитган Сабоҳатнинг баданидан муз югургандай бўлди. Бундай саволни кутмаган Соли Муродов эса ажабланиб, унга тикилди:

– Нимага бундай деяпсиз, олдин ҳам одам ўлдирибмиди?

– Ўлдирганини кўрмаганман. Лекин ўтириб чиккан-ку? Камалганлардан ҳар балони кутса бўлади. Одам ўлдирмаган бўлса милиса суриштириб келармиди, а?

– Холажон, милиса фақат камаш учун суриштирамайди. Камариддин жинояти учун жазосини олган. Энди тўғри йўлга тушдими ё йўқми, деб маълум вақтга қадар кузатиб юрамиз. Қўшнингизнинг шу кунлардаги юриш-туриши қанақа?

– Юриш-туриши бинойи. Тинчгина юради. Саломни қанда қилмайди, – деб гапга аралашди кампирининг орқасида турган қария. Унинг бу ўзбошимчалиги кампирга ёқмай жерқиб берди:

– Сиз ҳамма нарсасага бурнингизни тикавермай тек тулинг. Билмасангиз мана, мен гапирай: у гўрсўхта ҳеч кимга салом бермайди: гунг-соковнинг ўзи. Тумтайиб ўтиб кетаверади.

– Айб ўзингда, бир марта бола пақирнинг кўнглига тегадиган гап айтгансан. Шунинг учун сенга салом бермайди, – деди қария кампирига бўш келмай. Кампир бу дашномга парво қилмай, Соли Муродовга қараб гапини давом эттирди:

– Кўнглига тегса тегмаса мен тўғриси айтганман. Сиз унинг кўзларига қаранг, одам чўчийди. Қамоқдан келган кунлари бир ойгача кўрқиб, ухламай чикқанман.

– Ичмайдим, муштлашиб ғалва чиқармайдим?

– Ичган-ичмаганини кўрмаганман. Тинч юришга юради-ю... лекин ўшанда қамоқдан келганида...

Соли Муродов кампирнинг гап халтасини очишига йўл қўймай, навбатдаги саволни берди:

– Уйларига одам кўп келадими?

– Унақа кўп келмайди.

– Охирги марта кимнинг келганини кўрувдингиз?

– Эсимда йўқ.

– Бир болани кўрдик-ку? – деди қария. – Ўзинг мактадинг, “одобли бола экан, кироат билан салом берди”, дединг?

Эридан бундай танбех эшитишни ор деб билган кампир яна жеркиди:

– Сиз тек туринг! Деган бўлсам дегандирман. Эсимда турибди. Анави куни бир ёкимтойгина бола келиб кетувди.

– Бу бола илгари ҳам келармиди?

– Келган бўлса келгандир, лекин мен бир мартагина кўрдим. Кўзларига қараб, ақлли болага ўхшатдим. Мен бир қарашимда одамнинг қанақалигини аниқ биламан, адашмайман. Қамарга ўхшаб ўтирадиганлар хилиданмас у бола.

Соли Муродов Зоир берган суратни чўнтагидан олди-да, “қаранг-чи, ўша одобли бола булар орасида борми?” деб кампирга кўрсатди. Кампир “ҳа, мана шу-да, кўзларига қаранг, адашмабманми?” деди.

– Қамариддиннинг ёши каттароқ ошналари келмасмиди?

– Бунақаларини кўрмаганман.

– Балки келаётгандир, сен қаёқдан биласан, пойлаб ўтирибсанми?

Қария бу танбехига жавобан ҳам аввалги оҳангдаги жавобни олди:

– Сиз тек туринг! Келса мен билардим.

– Бугун уйларида ҳеч ким йўқми?

– Ҳали Сабоҳатхоннинг чиқиб кетаётганларини кўрувдим. Қайтганларидан хабарим йўқ. Бечора жудаям яхши аёл-да! Қаёққа борса, менга бир нарса илиниб олиб келади. Худо шунинг ўғлига ҳам инсоф берсайди, роҳатини кўрсайди.

– Ҳа, ана энди ўзингга келдинг, ҳадеб ўғлини ёмонлайвермасдан уларни дуо қилавер. Аллоҳим бу хонадоннинг тинчини, бахти-саодатини берсин!

Соли Муродов миннатдорлик билдириб, хайрлашса ҳам улар қизикувчанликлари туфайли эшикларини дарров ёпа қолмадилар. Капитан Сабоҳатнинг кўнғироғини учинчи марта чалганида кампир:

– Уйда ҳеч ким йўқ, Сабоҳатхон бўлсалар дарров очардилар, – деб изоҳ берди. Соли Муродов бу ақл учун ҳам

рахмат айтгач, изига қайтди. У касбига ҳос нозик туйғу билан ичкарида одам борлигини сезган эди. Эшикнинг очилмагани ундаги гумонга қувват берди. Даминовнинг қотилларини топиш йўлидан тўғри бораётганига ўзида қатъий ишонч ҳосил бўлди. Эндиги вазифаси гумонлар эмас, аниқ далиллар билан прокурорни ишонтиргач, жиноятчиларни аниқ режа асосида ҳибсга олишга киришиш эди.

39. Бахтни қувганлар

Соли Муродовнинг кутилмаган ташрифи Сабоҳатнинг срежасини барбод қилди. Ғайратнинг ҳозирча қолишига ижозат берди. Дераза орқали кўчани кузатиб, пойлоқчилар кузатмаётганига ишонч ҳосил қилгач, Асрорнинг кетишига монелик қилмади. Катта кўчага чикиб боғ томон бурилган Асрор оёғидан мадор кетаётганини сезиб ўриндиққа ўтиришга мажбур бўлди. Камариддинни суриштириб келган одамнинг кимлигини, аниқ мақсадини билмаса-да, гапларини узук-юлук эшитган бўлса-да, ўзини қопқонга тушган жонивор каби ҳис қилиб янада безовталанди. Талваса алангаси заптига олаверди. Ўтган-кетганларга жавдираб назар ташлайди – гўё нотаниш одамлардан нажот кутади. Кўчанинг нариги бетидан ўтиб кетаётган милиционер худди қўлига кишан урадигандай бўлиб кўриниб, нафаси қайтди, ҳаво унчалик иссиқ бўлмаса-да, жикка терга ботди.

“Дилфузага хабар бериб қўйиш керак!”

Қандайдир овоз унинг кулоғи остида шундай деб ҳайкиргандай бўлди. У “ҳайқирикни биров эшитмадимикин”, деган хавотирда атрофига аланглаб қўйди. Кейин сергакланиб, ўрнидан турди. Дилфуза яшайдиган уй кўринганда аввал “бориб тўғри қиялпманми?” дегандай иккиланиб, қадамини секинлатди. Кейин юришга журъати етмай тўхтади. Узоқ туролмади. Назарида ўтган-кетганлар “Бу бола

коккан козикдек нима қилиб турибди?”, деб ажабланиб қараётгандай бўлдилар. Юришга ҳоли ҳам, журъати ҳам йўқ эди. Лекин кизни оғохлантириш масъулияти устунлик қилди: аста-аста юриб уйга яқинлашди. Зинани битта-битта босиб юқорига кўтарилди. Эшик кўнғироғи тугмасини ҳам асталик билан босмоқчи эди, улгурмади. Кутилмаганда эшик очилди-ю Қориевани кўриб, тахтадек котди. Қориеванинг бу хонадонга келганини Дилфузадан эшитган бўлса-да, бир неча йиллик муаллимасини танимагандай бақрайиб тураверди. Қориева эса уни кўриб ажабланмади, аксинча, кўпдан бери орзиқиб кутаётгандай қарши олди, сўнг орқасига тисарилиб, йўл бўшатди:

– Келганинг яхши бўлди, ичкарига кира қол.

Асрор жаллоднинг кундаси сари бораётгандай кўркиб-гина остона ҳатлади. Дилфузанинг отаси дераза ёнида ўтирарди. У Асрорнинг саломига алик олмади, аксинча норозилигини билдириб, қошларини чимирди. Асрор бу уйга нима учун киритилганини англай олмасдан гангиб турганида Қориева мақсадни ошкор қилди:

– Дилфуза укаларидан хабар олгани кетди. Эртага уларни бутунлай олиб келамиз. Энди бирга яшаймиз. “Етим қиз”, “етим бола” деган гап йўқ. Бунинг маънисига етасанми? Дилфузанинг бевош юришларига энди чек қўйилади. Сендан илтимосимиз, – Қориева шундай деб эрига қаради. Унинг қарашидаги норозиликни сезиб, оҳангни ўзгартирди: – йўқ, талабимиз: қизимизни тинч қўй! У ўқиши, оқила, ифбатли қиз бўлиб улғайиши керак. Бизнинг асосий ниятимиз шу, бунга эришамиз ҳам. Сен эса бизга ҳалал берма.

Асрорга бу гаплар ғалати туюлди. Уларнинг яхши ниятларини амалга оширишларига қандай ҳалал бериши мумкинлигини тушунмай гарангсиганича тикилиб тураверди. Унинг бу туриши Қориевага ёқмай, хулосани жеркиброк айтди:

– Мен сенга бу гапларни ўқитувчинг сифатида эмас, Дилфузанинг онаси сифатида айтяпман. Тушундингми?

Асрор қандай тушунсин бу даъвони? Ўн йил ёнма-ён ўқиган синфдош кизга нима ёмонлик қилибди экан? Энди қандай ёмонликка бошлаши мумкин? Ўқиши, окила, иф-фатли киз бўлишига тўскинлик қиялптими?

Асрор айтилган талаблар мағзини чақолмай турганида, аравачада ўтирган Шокир дарғазаблик билан саволни қайтарди:

– Гапга тушундингми?

Асрор бемор одам каби ютиниб қўйди-да, бу уйдан тезроқ чикиб кетиш учун “тушундим”, деб қўйди. Шу билан буларнинг зуғумидан кутулдим, деб янглишган эди. Кутилмаганда Шокир кўзларидан ғазаб учкунларини сачратганича бақирнишни бошлади:

– Тушунган бўлсанг, тошингни тер! Қадамингни билиб бос, бола. Бўлмаса путингни йириб ташлайман, ҳароми!

Бу ҳақорат Асрорни ушлаб турган одоб ҳалқасини узиб юборди. Бир пасда унинг кўзларига ёш тўлди. Аммо йиғламади. Йиғлаб юбормаслик учун овозини баландлатиб жавоб қайтаришга мажбур бўлди:

– Нимага унақа дейсиз? Нима, мен қизингизни йўлдан урибманми?

Боланинг бундай қаршилигини кутмаган Шокир баттарроқ бақирди:

– Нимага унинг бошини айлантирасан?

– Мен айлантирибманми! Мен... Мен... билиб қўйинг... агар мен бўлмасам, боллар қизингизни копток қилиб ташлашарди.

Болани гап билан янчиб ташлашни ўйлаган Шокирга бу таъна ўқдек қадалиб, нима дейишни билолмай қолди. Баралла сўқинди-да, дераза токчасидаги пиёлани олиб отди. Пиёла Асрорнинг кулоғи ёнидан учиб ўтиб жавон ойнагига урилди-да, чил-чил синдирди. Воқеанинг бундай давомини кутмаган Қориева эрини тинчитишга шошилди. Асрор аравачасида типирчилаётган Шокирга, овутишга уринаётган муаллимасига бир нафасгина караб турди-да,

ўгирилиб изига кайтди. Даҳлизга чиққанида орқадан Шокирнинг аламли ҳайқирғини эшитди:

– Қорангни ўчир, ҳароми! Куйиккан бўлсанг, отарчи отанга айт, битта ўйинчисига ёпиштириб қўйсин. Агар қизимга илакишсанг...

Унинг навбатдаги сўқинишини Қориеваннинг овози бўлди:

– Бўлди, асабийлашманг. Буни ўзим шахсан назорат қиламан...

Зинадан аста-аста кўтарилган Асрор қайтишида олов канотида учиб чиққандай бўлди. Бурилишда Дилфузага урилиб кетай деди. Ўз дардига ўзи ем бўлиб келаётган Дилфуза югуриб чиққан Асрорни кўриб, чўчиб тушди. Икковлари тўхтаб, саволли нигоҳларини бир-бирларига қадаб жим қолдилар. Асрор гапиргиси келмай ўтиб кетмоқчи эди, Дилфуза уни елкасидан ушлаб, тўхтатди.

– Уйга кирдингми? Нега кирдинг? Нима бўлганини айтувдим-ку? – Асрор зарда билан ўгирилди. Дилфуза йигламсиради: – Мен сенга нима ёмонлик қилдим?

– Тушунтирсанг бўлмасмиди? – деди Асрор қўполлик билан.

– Нима деб тушунтираман? Барибир гапимга ишонишмайди.

– Ишонишмайди, деб юраверасанми?

– Унда нима қиламан?

– Нима қилардинг? Энди онангнинг “шахсий назорати” остида “оқила қиз” бўлиб яшайсан. Тур деса, турасан, ўл, деса, ўласан!

– Менга бунақа пичинг қилма, – Дилфуза шундай деб, аразлагандай юзини ўгирди. – Мен... Қориевангнинг мактабида энди ўқимайман. Медколлежга кириб кетаман. Бу уйда ҳам турмайман...

Бошқалардан яшириши лозим бўлган аламини Асрор хузурида беркита олмади. Кўзларига қуйилиб келаётган ёш томчилари қалбида яширин сирлар йўлини очди:

– Ётоқхонага чиқиб кетаман... У уйимизда юрса, кўзимга ойимлар кўриниб, дод соляптилар.

– Уйингга кир...

– Мактабда гаплашмоқчийдим. Нега бормадинг?

– Мен кетдим, эртага кўришамиз.

– Мен энди бу мактабга бормаيمان.

– Сен ҳозир уйингга киравергин, эртага эрталаб мактабга борганингни ўзинг ҳам билмай коласан.

Дилфуза эътироз билдирмоқчи эди, юқоридаги дераза шашт билан очилиб, Шокирнинг дарғазаб овози эшитилди:

– Дилфуз! Уйга кир!

Икковлари овоз келган деразага ҳавотир билан қараб олишди. Дилфуза хўрсиниб буйрукка итоат этди. Асрор ҳам унга қўшилиб хўрсинди:

– Агар аданг мажруҳ бўлмаганларида ҳозир мени соғ қўймасдилар. Аданг мени “отарчининг ўғли” деб ёмон кўряптилар. Одам ўлдирганимни билсаларми?

– Гапирма, бўлди, гапирма!

Дилфуза шундай деб уйига қайтишга шошилди. Асрор эса бу уйга нима мақсадда келганини ҳам унутиб, боши айланганича кетаверди. Узоққа бормади, шу уйлар атрофида паришон ҳолда юраверди. Охири уйи рўпарасидан чиқиб, “бу ерга қандай келиб қолдим?” дегандай тўхтади. Уйига киргиси келмай, тўртинчи қаватдаги деразасига қараб қўйди. Толиққанини сезиб, ётгиси келди. Аммо уйида отасига дуч келишини ўйлаб, бу ердан нари кетишни истайди. Бироқ, толиқиш хуружи бу истакдан устун келиб, йўлак сари юрди.

Эшикни очиши билан даҳлизда турган онаси уни кўриб қувониб кетди:

– Вой, келдингмией, болам! – деб уни бағрига босди. – Қаёқларда юрибсан, шу пайтгача?

Асрор бундай ҳавотир билан қарши олинишидан ажабланиб, унинг бағридан чиқди.

– Мени биров сўраб келдими? – деди тусмол билан.

– Сўраб келишгани йўғ-у, лекин хавотир олдим. Қаёқ-да эдинг?

“Дарс тайёрладик”...

Минглаб мактаб ўқувчиларининг сирни яшириш учун айтадиган энг қулай баҳоналари шу бўлгач, Асрор янгисини топиш учун бош қотирсинми? Бу баҳонани эшитган оналар дарров ишона қолмайдилар. Албатта “ким билан?” деган савол кўндаланг қўйилар экан, Мунира бу саволдан воз кечсинми? Фақат, бошқа қаттиққўл оналардан фарқли ўлароқ, ўғлини тик турган ҳолда даҳлизнинг ўзидаёқ тергов қилмай, меҳмонхонага бошлаб кириб, диванга ўтқизганидан сўнг сўради.

Асрор кўзини лўқ қилиб ёлғон сўзлашга ўрганмаган эди. Шу боис паст овозда:

– Болалар билан, – деб қўйди.

– Кўзимга қараб гапир, алдама. Сумканг қани? – деди Мунира, унинг ёнига ўтириб.

– Бериб юбуровдим... Отаулла олиб келмадими?

– Зоир келди. Мактабга бормабсан-ку? Шу ростми?

– Рост... Лицейимга борувдим, устоздан сўрайдиганларим бор эди.

– Сен ёлғон гапира олмайсан. Мени алдамагин. Бешолти кундан бери ғалатироксан. Нима бўлди? Яширмай айт. Ё... – у айёрона кулимсиради, – бирор қиз ёкиб қолдими? Айтавер, сенинг ёшингда шунақаси бўлади, бу айб эмас.

– Ёкса, биринчи бўлиб сизга айтаман. Фақат... бу мактабда ўқигим келмаяпти.

– Ўн кунлик ўқишинг қолди, чидаб тур, кузда лицейга қайтақоларсан. Ўзинг ақлли боласан-ку, тушунишинг керак.

– Ақлли боламан... яхши боламан... – Асрор беихтиёр хўрсинди. – Ойи, ҳамманинг яхши бола бўлиши шартми?

Асрорнинг хўрсиниши онани ташвишга солган бўлса, саволи ажаблантирди.

– Бу нима деганинг?.. Ҳамма яхши бўлиши керак.

– Ким ўйлаб топган бу конунни? Агар мен яхши бола бўлишни хоҳламасам-чи?

Мунира ўғлининг пешонасини ушлаб, унинг кўзларига хавотир билан тикилди:

– Сенга нима бўлди, болажон? Онангни кийнамагин, кўнглингни очгин, менга, – деб ялинди.

– Кўнглимда гап йўқ. Фақат тушунмаяпман: нима учун мендан яхши бўлишни талаб қилаверасизлар. Балки мен ўғри бўлишни хоҳлаётгандирман ё бировни ўлдиргим келаётгандир?

Асрор тилидан қайғули оҳангда учган бу сўзларнинг ўққа айланиб она қалбини яралаши мумкинлигини ўйламай айтди.

“Бировни ўлдиргим келаётгандир”...

Ўйламай айтилган бу гап Муниранинг жонини суғуриб олаёзди. У шошилиб, ўғлининг лабларига кафтини босди:

– Жим бўл! Гапирма! – деди титроқ овозда. – Гапирма бунақа гапларни. Ёмон гапга ҳам фаришталар омин деб юборишади.

– Ойи, бировни ўлдириб қўйсам мени оқ қилармидингиз?

Бу гапдан кейин Мунира тамом ўзини йўқотди. Беҳолланди. Аввал нимадир деб пичирлади, кейин ўғлини бағрига босиб йиғламсиради:

– Вой ўлмасам, вой Худойим! Нега мени кўрқитяпсан?

Шундан кейингина Асрор онасининг кўнглини яралаб қўйганини англади.

– Тушимда... бировни ўлдириб қўйган эмишман... шунга сўрадим, – деди узрли оҳангда.

– Тушинг ҳам бор бўлсин-а, ҳар хил хаёлларга боравермагин...

Онанинг юрагида нечта томир бўлса ҳаммасини фарзанд битта-битталаб узади. Ўйламай айтган ҳар бир сўзи, ҳатто онанинг ҳузурида чарчоқданми ё бошқа сабаб биланми “уф-ф” деб қўйиши, ёки хўрсиниши, ёки ковоқ уюб

ўтиришининг ўзиёк ўша томирлардан бирини, баъзан бир нечтасини бараварига узади. Фарзанд хатосини англаса, узр айтади. Бу билан она кўнглини бутунлагандай бўлади. Билмайдики, узилган томир улангандай бўлса-да, улардан қон окмайди, ўлик томирлигича қолаверади. Сўнгги томирча узилгач, она фарзандини ташвишлар дунёсида қолдириб, абадий ҳаёт остонасидан хатлайди...

Ҳозир Асрор ҳам ўшандай нодон фарзандларнинг қилиғини қилди. Оқибатини эса ўйламади.

Агар эшик шашт билан очилиб, Эргаш ҳовлиқиб кириб келмаганида она-боланинг қайгули ўтиришлари ҳали пича давом этган бўларди. Эргаш ўғлини кўриб қувонди:

– Яхши уйда экансан, тез тайёрлан.

– Бугун тўйингиз йўқ эди, шекилли? – деди Мунира ўр-нидан туриб.

– “Томсувоқ” чиқиб қолди. Нозик одамлар экан, шуни деб консертдан ҳам озод қилишди.

– Ўғлингизнинг мазаси йўқ. Қаранг, рангида ранг қолмабди.

– Нима бўлди? – Эргаш ўғлига куйиниш эмас, балки “энди шу қилиғинг етишмай турувди”, деган маънода қаради.

– Билмайман, кўнглим айниятипти, – деди Асрор, тўйдан озод бўлиш умидида.

Унинг синиқ овози озод бўлиши учун кифоя қилмади. Эргаш ўғлига иккиланиб қараб турди-да: “Ширин чой ичиб ол, ўтиб кетади. Бўла қол”, деб шоширди.

Сув қайнаб, чой дамланишига Эргашнинг тоқати етмади. Ширин чой бориладиган ерда ичиладиган бўлди. Беш дақиқа кечикишса худди зиёфат аҳли тарқаб кетадигандай ҳовлиққанларича йўлга тушишди. Эргаш пешкўзгуга қараб сочини текислаган бўлди-да, сурат каби ўтирган ўғлига вазиятни англатиш учун гап бошлади:

– Нозик одамники бўлмаганида сени овора қилмасдим. Текин хизматни бекорга “томсувоқ” дейишмаган. Томсувоққа ўзимнинг ҳам тоқатим йўқ, биласан. Кичкинагина

зиёфатча бўлса, кабобингни чайнаб ўтиравермайсанми, бир сўм кистиришга чоғинг келмаса санъатчини овора қилишинг нимаси! Лекин ўғлим, бу ҳам сенга ибрат: нозик одам қанчалик зикна бўлмасин, унинг кўнглини қолдириш мумкинмас. Вақти келганда унинг биттагина имоси бугун кистирилган миллион сўмдан аълорок! Бу йил Худо хоҳласа “народнийликка” тавсия этишса, шу одамнинг битта кўнғироғи тақдиримни ҳал қилиб юборади.

Эргаш “ўғлим сўзларимни диққат билан тинглаб, англаб боряпти”, деб ўйлаб тинмай гапираверди. Асрор эса отасининг дунё ҳақидаги тушунчасини хазм қила олмай, устозининг йўл бошида турган шайтонлар ҳақидаги фалсафасини фикрлаб борарди.

“Олдинлари “тенгдошларим “заслуженный” бўлиб керилиб юришибди, мен улардан камманми?” деб ўзларини ўтга ҳам, чўкка ҳам урдилар. Охири “хизмат кўрсатган артист” мартабасига ҳам чикдилар. Кейин энг камида ўттиз хонаси бор уй кураман, дедилар. Уй ҳам битай деб қолди. Энди “халқ артисти” бўлмагунларича тиним билмайдилар. Кейин-чи? Яна бир орзунинг изидан кувадилар. Етмагунча қўймайдилар. Эртага мен ўлиб қолсаму унвон олиб берадиган одам тўйга қақриб қолса, жанозани ҳам ташлаб жўнаворсалар керак?..”

Хаёлига келган бу бемаъни фикрдан ўзининг ҳам юраги сиқилиб, тентак хаёллар ҳужумидан қутулиш учун ташқарига қаради.

Катта кўча машиналарга, йўлкалар эса турли юмушлар билан шошилаётган одамларга тўла. Машинада қўр тўкиб ўтирган басавлат кимсалардан, қўлида оғир халталар кўтарган ёки қоп орқалаган одамлардан “бу шошилишдан муддао нима?” деб сўралса шубҳасиз, барчалари “тирикчилик ташвиши” деб жавоб қайтарадилар. “Тирикчилик ташвиши”нинг ўзгачароқ номи – бахт изидан қувиш. Қоп орқалаган одамнинг заҳмати мўлроқ бўлса-да, бахтни қувиб етиши осонроқ бўлади. Қоп орқалаган ҳам, машина-

даги басавлат одам ҳам қачондир, қай миқдорда бўлса-да, бахтга эришадилар. Ва... қачон бўлса-да, бу бахтдан айриладилар. Басавлат одамнинг бу мусибатни кўтариши оғир. Ҳасратга ем бўлади. Қоп орқалаган одам йўқотганини топиш ҳаракатига тушади, кўп фурсат ўтмай топади ҳам. Умр шу зайлда ўтиб бораверади.

Аллоҳ ҳар бир бандасига бахтни мўл-мўл беради. Бу худди ёмғир томчиларига ўхшайди. Биров томчиларга юзини, бошқаси эса қафтларини тутати. Яна биров тадбир ишлатиб, томчиларни кўпроқ тўплайди. Худо ёғдираётган бахтга эга бўлиш учун киши Ҳақ талабидаги фазилатларга эга бўлиши керак. Ҳалоллик, поклик, атрофидагиларга меҳр-муҳаббатли бўлиш... каби фазилатларсиз бу бахтга эга чиқиш мумкин эмаслигини бахт изидан қуваётганлар фаҳм этармикинлар?

Машиналар бир-бирларини қувиб ўтадилар, ҳаракатга ҳалакит берганларга нафрат билан қарайдилар. Йўлкадаги одамлар ҳам бир-бирларини қувиб ўтадилар.

Ким етади бахтга?

Эҳтимол шошқалоқлик қабрга олиб борар?

Бу ҳақда ким ўйлайди?..

Ким бу бандаларга қараб, ҳазрати Сўфий сингари: “Кел, э кўнгил, жаҳон савдосидан кеч, қадам гам кишварина урмағил ҳеч!” деб нидо қила олади?!

“Эй кўнгил, дунё ишлари ва завқларидан кеч! Оёғингни дунёнинг ғаму ҳасратларига урма! Дунё қайғуси билан охират мулкидан қуруқ қолмагин. Ундан кўраси, қилмишларингга зудлик билан истиффорлар қилгин. Ҳийлагар дунё бир одамни алдамоқ учун қўлини унинг қўйнига солган пайтда, шайтон суюниб, ул одамнинг ибодату ишқи ўрнига кириб, йўлдан чиқарар”, деган ҳикматдан ота узоқ бўлса, бола нима қилсин?

Асрор ҳозир бу ҳақда ўйламас эди. Йигитчанинг дунё фалсафасини тушунишдаги идроки ҳали кенг қулоч ёзмаган, барча муаммоларни қамраб ололмаган эди.

Машина “Банк уйлари” деб шуҳрат топган тўрт каватли шинам ва кўркем бино яқинида тўхтади. Уларни биров кутиб олмади. “Ие, асбоб қани?” деб аския қилувчи ҳам бўлмади. Иккинчи каватга лифт билан кўтарилдилар. Эмандан ишланган ялтироқ эшик ёнидаги қўнғироқ тугмасини босишдан илгари Эргаш: “ичкари жим-жит-ку, адашмадимми?” дегандай иккиланди. Қўнғирокни иккинчи марта босай деганда эшик очилиб, ҳаворанг кўйлак кийган, барча бармоқларини тилла узуклар билан беазаган гўзал бир хоним очиб, уларга кибр билан боқди.

– Ҳа, сизмидингиз? – деди чимирилиб. – Нима, тошбақада келдингизми?

Эргаш кулгили латифа эшитгандай кулиб, таъзим қилди-да, “узр кеннойи, йўллар сал чатоқроқда...” деб ўзини оқлади. Хоним ўлим жазосини бекор қилган маликадай бу узрни қабул қилиб, “юринглар”, деганича ошхона томон йўл бошлади.

– Шу ерда ўтира турунг, ўзим чакираман, – деб огоҳлантиргач, меҳмонхонага кириб кетди. Чучвара тугаётган икки аёл ота-бола билан саломлашишгач, уларга мутлақо эътибор бермаган ҳолда ишларини ҳам, гапларини ҳам давом эттирдилар.

– Тўрт қатор шода марварид таққан кимнинг хотини экан? Бирам хунук бўянибдики, – деб сўради уларнинг бири иккинчисидан.

– Вой, танимадингизми? Эгамов деган каттаконнинг опаси-ку? “Укамга қарайман”, деб эрга тегмаган экан. Ма-на энди даври-даврони келиб мазза қилиб яшаяпти. Яқинда Италияга бориб юзидаги ажинларини торттириб келибди.

– Ҳа-я, эшитувдим. Лекин менга Германияга борган дейишувди.

– Германияга боргани унинг ёнида ўтирган ёшроғи. У ажин торттирмаган, кўкрагини катталаштириб келибди.

– Худоё тавба! Шу зарил эканми?

– Эрига шунақаси ёққанидан кейин сиз билан менга нима иссиқ-совуқлиги бор экан, қўяверинг, даври келганда давронини суриб олсин.

– Эрига ёқиш учун шунақа қилганмикин, ё?..

– Эй ўлманг худоё сиз, гап кавламай...

Гапнинг уятли томонга оға бошлаганидан хижолат бўлишдими, мавзуни ўзгартиришди. Бармоқлар маҳорат билан чучвара тугганидай тиллар янада маҳорат ила ғийбатни тўқийвердилар:

– Охирида келган жувон тирноғини бўятгани Париж деган шаҳарга бориб келаркан...

Чучвара тугаётган бармоқлар толади, ғийбатдан лаззат олаётган тиллар чарчамайди. Бу хузурни ошхонага кириб келган бека бузади...

– Ҳофиз, бугун сизга хизмат йўқ экан. Дугоналарим ашуласиз гаплашиб ўтирайлик, дейишяпти.

– Майли, майли. Сиз нима десангиз шу, – Эргаш шундай деб созлашга тайёрлаётган торни яна қайта ғилофга жойлади.

– Лекин сизга бошқа иш бор. Темир дафтарингизни олиб, ёзиб қўйинг: Нурилла Эгамович киз узатяптилар. Шанба кунги чарларини акангиз зиммаларига олиб қўйганлар. Кун бўйи хизматда бўласиз. Кечкурун куёвлар ҳам чарланади.

Бу янгиликни эшитган Эргаш бир хум тилла топиб олгандай қувонди:

– Ие, ўзимизнинг акахонимизми, бош устига, хизматларига доим тайёремиз.

– Темир дафтарда тўй йўқми ахир? – деб пичинг қилди бека. Унинг гапи оҳангида ҳам, киборона қарашида ҳам “сен ўзинг лутфга арзимайдиган бир пасткаш одамсан, лекин биз марҳаматимизни аямай, сени одам қаторига қўшиб, тўйга чорлаяпмиз”, деган заҳарли маъно яширин эди. Ҳар балога акли етадиган, ҳар қандай хорлашга чидайдиган Эргаш гўё бу маънони англамагандай таъзим билан жавоб берди:

– Юзта тўй бўлса ҳам, акахонимизнинг бир оғиз гаплари. Назарларига тушиб қолганимизнинг ўзи бизга бир бахт!

– Ҳақингизни акангиздан оласиз, яна Нурилла Эгамовичнинг қўлларига мўлтиллаб қараманг.

– Кеннайи, унақа уялтирманг одамни...

Ота-бола бировнинг остонасига адашиб келиб ҳайдалган дайди итдек уйдан чиқдилар. Асрор отасининг ғазабланишини, ҳеч бўлмаганда бир мартагина сўқиниб қўйишини кутган эди. Эргаш худди қадрдонини зиёрат қилиб савоб топган одамдай хотиржам юриб келиб, машинасига ўтирди. Ҳатто машинасига ўтираётганида иккинчи қаватдаги уй деразасига қараб, енгил таъзим ҳам қилиб қўйди. Эҳтиёт – шарт-да! Агар уй бекаси деразадан қараб қолса, шу таъзим ҳам вақти келиб иш бериши мумкин!

Адасининг шанба кунга ваъда бериши Асрорни ганги-тиб қўйди. “Эсларидан чиққандир”, деган гумонда ёдга солмоқчи бўлди:

– Ада, шанба кунига ўртоқларимга ваъда берувдингиз-ку? Пул ташлаб кетишувди-ку?

– Минғирлама, – деб жеркиди Эргаш. – Эсимда турибди. Каллам жойида! Буларнинг гапини икки қилиб бўладими? Ўртоғингнинг тўйига одам топарман, топилмаса, пулини қайтиб берарман, еб кетадиган аҳмоқ эмасман. Бўлар-бўлмас нарсага жириллама.

Бу гап Асрорни зириллатиб юборди. Зоирнинг пул олиб келиб бериши, ўзининг Камариддиндан қарз олиб қайтариши арзимас ташвишлар экан. Ўртоқлари олдида балчик билан тенг бўлиши ҳам тақдирида бор экан... Адасига гапиргиси ҳам келмай, машинадан тушди. Унинг мақсадини фаҳмлаган Эргаш “Жойингга қайт!” деб бақирди. Асрор эшитмагандай кетаверди. Эргаш тушиб, унинг қўлларини қайириб бўлса-да, қайтариши мумкин эди. Лекин бу мўътабар уй олдида томоша кўрсатгиси келмади. Асрорни қолдириб, “ҳали мулла минган эшакдай бўлиб борасан, ўшанда гаплашаман”, деди-ю, машинасини ҳайдаб кетаверди.

Асосий томоша шомдан кейин бошланиб, кариб икки соат давом этди. Асрорнинг жазосиз қолган аввалги қилиғи – зиёфатдан чиқиб, қўрага пул ташлаб чиқиб кетиши энди “бетоблиги туфайли” деган баҳона билан оқланмади. “Аҳмоклик, нонқўрлик, манмансираш” каби иллатлар натижаси деб белгиланди. “Хурмача қилиқларнинг” тобора кўпаяётгани алоҳида таъкидланиб, бундан буёғига эркаликлар барҳам топажаги қатъий равишда маълум қилинди. Асрор, гарчи калтакланмаса ҳам, руҳи эзилгандан эзилди. Адаси уни ўтмас арра билан арралаб, иккига ажратиб ташлагандай бўлди. Бу азобларга тун оромигина барҳам бериши мумкин эди. Бироқ, талваса ҳукмидаги навбатдаги тун бир азобга ўн азоб қўшди.

Эрталаб онасининг зўри билан бир пиёла чой ичиб олган Асрор мактабга шошилди. Дилфузанинг уйи ёнидан ўтаётиб унинг йўлаги томон қараб қўйди, лекин кечаги маш-машани эслаб тўхтамади.

Биринчи соат математика дарси эди. Муаллима болаларнинг ихтиёрларини ўзларига бериб, якуний баҳолар билан овора бўлди. Йил давомида математика жонларига теккан болалар қафасни бузиб чиққан кушлардай яйрадилар. Факат Асроргина гўё математика дарси билан хайрлашганидан хафадай маъюс ўтирди. Иккинчи соат тарих дарси эди. Муаллим тарих фани билан хайрлашиш мумкин эмаслиги, қаерга борилса ҳам тарихга дуч келиниши ҳақида гапираётганда Асрорни директор хонасига чақирдилар. Асрор бугун эрталаб мусиқа муаллимига хайрлашув тадбирида ашула айтмаслигини билдирган эди. Ҳозирги йўқловни шундан деб билди. Дахлизга чиққанида хаёлига яна бошқа сабаблар келиб, қочиб қолишни ўйлади. Лекин “қочсам мендан шубҳаланишади”, деган фикр уни бу ҳаракатдан тўхтатиб, директор хонасига бошлади.

Хонада ўтирган Соли Муродовни Асрор танимади. Муродов милиция кийимида бўлмагани учун ундан чўчи-мади. Агар кеча у ҳам Қамариддиннинг деразасидан ёки

эшик тиркишидан қараб уни кўрганида ҳозир ё ҳушидан кетарди, ё куч топса, қочиб қолган бўларди. Нотаниш бўлгани сабабли хотиржам равишда остонани хатлаб ўтиб, икки қадам қўйгач салом берди.

– Асрор деган аълочи ўқувчимиз шу йигитча бўлади. Мактабимизнинг фахри. Асрор, бу киши “Динамо”нинг тренери эканлар. Ўртоғинг Ғайратни кидириб келибдилар.

Асрор “Ғайратни кидириб келган бўлсалар мени нега чақирдингиз?” дегандай директорга шубҳаланиб қаради. Соли Муродов боладаги бу ўзгаришни сезиб, гапга ара-лашди:

– Асрорбек, ўртоғинг бизга ҳозир жуда зарур бўлиб турибди. Халқаро мусобақада унинг вазнида тушадиган ду-рустроқ боламиз йўқ.

Асрор унга ишонкирамай қаради. Гумонини сездириб қўймаслик учун:

– Зоир-чи? – деди.

– Зоирми? Унинг ҳам ўз ўрни бор. Ғайрат шеригидан аразлаб кетиб қолибди. Арази тутагандир, деб уйига борсам, мусобақада эмиш. Бошқа клуб илиб олганга ўхшайди. Сен тушунгин, яхши спортчини мен тайёрласам-у бошқа бир тренер илиб кетса, алам қилмайдими менга? Қаерга кетганидан Зоирнинг хабари йўқ экан, сен билмайсанми?

– Мусобақага кетаётганини айтганда қаергалигини сўрамабман.

– Агар Марказий ҳарбий клубга бориб қўшилган бўлса, уни жон-жон деб олишади. Шунақа тайёр спортчиларга ўч улар. Ҳозир халқаро мусобақада қатнашишяпти. Мусобақалари еттинчида бошланган. Ё бешинчи, ё олтинчи майда учиб кетишган эди. Ғайрат ҳам ўша кунни кетувдими?

– Ҳа.

– Эҳ, аттанг, кечикибман! – у шундай деб тиззасига шатапилаб қўйди. – Бўпти, сен ўқишингга боравер, безовта қилганимиз учун жаҳлинг чиқмасин. Ўртоғинг келса, на-сихат қилиб қўй, биздан аразламасин. Ҳар ҳолда кикбок-

сингни бизда ўрганган. Зўр тренерлар ҳам бизда. Дунёни қойил қолдираман, деса бизга қайтсин.

Асрор дўстига насиҳат қилиб қўйиш вазифасини олиб, изига қайтди. Соли Муродовнинг кимлигини аниқ билиб ололмаган бўлса-да, уни ёш бола фахмлаб алдашга уринишидан нафратланди. Синфга қайтди-ю танаффусга қадар диққинафас бўлиб аранг чидади. Қўнгиروق чалиниши билан ўртоқларига “хайр” ҳам демай, жўнаб қолди.

40. Бир тоғдан, бир боздан

Қотиллик йўли Қамариддин сари олиб боришига қатъий ишона бошлаган Соли Муродов унинг ўтмиши билан кизиқиб, қамоқхонада кимлар билан бирга бўлганини суриштириб билди. Уни кўпроқ икки-уч мартадан ўтириб чиққанлар кизиқтирди. Қонун тилида “рецидивист”, маҳкумлар тилида эса “авторитет” деб аталувчи жиноятчилар рўйхатида “Акула” лақабли ўғри борлигига Соли Муродов аввалига алоҳида эътибор бермади. Москвадаги дўсти Бўрон билан бирга Россия қамоқхоналарида ўтирганларнинг рўйхатини берганида, унда ҳам “Акула” номини учратгач, сергак тортди. Назарида калаванинг учини топган чоғида ип яна чувалашиб кетгандай бўлди. Столи устига қоғозга ўргимчак тўрини эслатувчи турли шакллар чиза бошлади. Сўнг бу шакллар устига “Бўрон”, “Граф”, “Акула” деб ёзди-да, бу учала номни занжир ҳалқалари сингари бирлаштирди. “Иккала қотиллик ҳам Бўронга бориб тақалмаяптими? Бир елкасига Бердиёровалар, иккинчисига Даминовнинг жасади юкланмаганми?” деган ўй хаёлини ёритиб, ўз-ўзидан қувониб кетди. Ҳали бу гумон қафасида турган ўй бўлса-да, умид чироғи ёнгандай бўлди.

Бугун хизматга барвақт келиб, профилактика нозиридан Қамариддин Исматовни топишни илтимос қилган эди.

Қуёш терак бўйи кўтарилмай туриб, нозир Қамариддинни бошлаб кирди.

– Дискотекада экан, ўша ердан топиб келдим, – деди нозир Соли Муродовнинг ёнидаги стулга ўтириб. Қамариддин капитаннинг ишораси билан рўпарадаги стулдан жой олди.

– Кундузи дискотекада нима килиб юрибсан? – деб сўради Соли Муродов, нозирнинг гапидан ажабланиб.

– Ўша ерга ишга кирмоқчи эдим. Кеча акагинам, – Қамариддин шундай деб, истехзоли жилмайиш билан нозирга қараб қўйди, – “ишга кирмасанг тухумингни кури-таман”, деганлар. Тухум куригунча ишга кириб олай деб, борувдим.

– Олишдими? – деб Соли Муродов унга синовчан тикилди.

– Олишмади. Мен Худо урган бандаман, биласиз-ку? – Қамариддин шундай дегач, афсусланган каби хўрсинди.

– Бекор айтибсан. Ишлашга бўйнинг ёр бермайди, бўлмаса сен боп ишлар тикилиб ётибди, – деди нозир жеркиб.

– Шунақами? – Қамариддин саволни нозирга берди-ю, ундан жавоб кутмай, капитанга қараганича давом этди: – Мана, менинг милицияда ишлагим бор. Жиноятчини сиздан кўра тезроқ топишим мумкин. Чунки уларнинг услубларини ҳам, йўлларини ҳам сиздан яхшироқ биламан. Сиздан кўра кучлироқман, эпчилроқман. Қаранг, қандай ажойиб хислатларим бор. Лекин сиз ишга олмайсиз. Чунки менга ишонмайсиз – ўтмишим сал чатоқроқ-да! Мени шундай яратиб қўйганига Худонинг ўзи ҳам ҳайрон бўлса керак. Вақти келиб у дунёда сўроқ берадиган пайтимда мен аввал шарт қўяман: сиз аввал мени шу ҳолга тушишга мажбур қилган бандаларингизни олиб келинг, улар билан мени юзма-юз қилинг, ана ундан кейин савол-жавобингизни бошланг, дейман. Агар мени дўзахда қуйишга маҳкум этишса, албатта ўшалар билан бирга ёниб-қуяман. Бошқача ҳукмга қўнмайман.

– Фикрларинг бинойи, – деди Соли Муродов кулимсираб. – Ҳамонки, ичингдагини мендан яширмадинг, энди битта саволимга жавоб бер: кимларни чакирасан, юзма-юз қилишга?

– Буни ўзим биламан. Балки ҳамкасбларингиз ҳам бўлишар у ерда.

Қамариддин “қайси ҳамкасбларим?” деган саволни кутди. Биринчи марта камалганида милиция лейтенантига болаларча ишонч ва умид билан қараган эди. “У одамларнинг ўзлари ёмонлигини билиб, мени қўйиб юборади”, деб ўйлаган эди. Айбсизлигини айта бошлаганда лейтенант ўрнидан туриб “юр”, деганди. Қамариддинга бу “юр” деган сўз озодлик ҳукми бўлиб жаранглаганди. Адашган экан. “Юр” – айбсиз айбланган боланинг тақдирини ўзгартириб юборадиган даҳшатли ҳукм экан. Лейтенант уни вақтинча камоқхонага олиб кирди-ю дўппослаб кетди. Аямай урди. Уриб чарчагач, букчайиб қолган болани бир тепди-да, “энди яхши одамларга тухмат қилмайдиган бўласан”, деб юзига тупурди.

Дўзах ҳақида ўйласа, Қамариддинни ўша лейтенант билан бир қозонда қайнаш истаги қамраб олади. Капитан ҳозир “қайси ҳамкасбларим?” деб сўраган тақдирда ҳам Қамариддин уни тилга олмасди. Эҳтимол “қани дўзахга тушаверайлик-чи, ўшанда керакли одамларни топиб олармиз”, деб қўйган бўлармиди... Тилига чиқармаса ҳам, дилида “балки ўзингизни ҳам ўша ерда учратиб қолармиз. Лекин у ерда сиз мени тергов қилмайсиз, ўзингиз тергов исканжасида турган бўласиз”, деб қўйиши аниқ эди.

Соли Муродов Қамариддин кутмаган саволни берди:

– “Акула”чи?

Қамариддин камоқда ўрганган услубини қўллаб, телба-тескари гаплари билан буларни чалғитмоқчи эди. Тўсатдан Акуладан сўз очилиши уни гангитиб қўйди. Бир зум гап тополмай қолди. Сўнг фикрини жамлаб олди-да, ўзини эркин тутиб:

– Тушунмадим, командир, қанақа акулани айтяпсиз? Биз томонларда денгиз йўқ, акула нима қилади? – деди.

– Денгиз йўқ, тўғри, лекин Акула бор. Устозингни унутмагандирсан, а?

Камариддин унга тикилиб қараб, кулимсиради:

– Қойилман, командир, қойилман, ўтмишимни титиб-титиб топган гапингиз шу бўлди? Сиз мишиқи лейтенантларга ўхшамайсиз, кўпни кўргансиз, керак бўлса менга ўхшаганларни маймундек ўйнатиб ташлайсиз. Лекин ҳозирги гапингиз ғалати. Қамокда ўнта авторитет билан ўтирган бўлсам, ҳаммаси менга устоз бўладими? Мен ҳаммасига пойи-патак бўладиган аҳмоқманми?

– Хўп, дейлик, Акула сенга устоз эмас, шунчаки таниш. Танишинг билан борди-келди қилиб турасанми? Ҳозир у каерда?

– Танишимнинг каердалигини билмайман. Чет элда деб эшитганман.

– Чет элда унга нима бор экан? Ўзларининг ўғрилари тикилиб ётибди. Бунақа хашакиларга у ёқда нон йўқ.

– Адашяпсиз, командир. Худо ўғрининг ризкини бутун дунё бўйлаб сочиб юборган. Ўғри ҳеч каерда, ҳеч қачон хор бўлмайди.

– Хўш, ўзинг ризкингни каерлардан териб юрибсан?

– Менга кўп нарса керак эмас, командир, ризким бир ховучимга сиғади. Хархаша қиладиган хотиним йўқ, йиғи-сиғи қиладиган болаларим ҳам йўқ. Ўзим эса машҳур профессорнинг эркатой ўғлиман. Мен кўчаларда ризқ териб юрмайман, ризким уйга ўзи келади...

– Яхши фикр. Сен бешинчидан кейин каерда эдинг?

– Нега сўраяпсиз, билсак бўладими?

– Кейин билиб оларсан. Ҳозир жавоб бер.

– Бешинчидан кейинми... бешинчидан олтинчига ўтар кечаси юрагим сиқилди-ю, азонда Фарғонага жўнавордим.

– Ўғриларнинг юраги тунда нима учун сиқилади, хумори тутадими?

– Буни ўғрилардан сўрайсиз. Мен адашган собик ўғриман. Айтдим-ку, мен ризк излаб тентирамайман.

– Хўп, сен айтганча бўла қолсин: собик ўғрининг юраги бекорга сиқилмагандир?

– Топдингиз! Қойилман! Девор бўлмаса кўчани ҳам кўраверсангиз керак, а? Ўша кунлари юракка ишқ тушиб қолган эди. Нозанин фарғоналик экан. Эргашиб жўнавордим.

– Нозаниннинг исмини билмайсан, турар жойи эса эсингда йўқ, шундайми?

– Командир, энди қойил эмасман, энди мени калака қиляпсиз. Исмини айтган-у, лекин алдаганига ишончим комил. Лайча итлардан кўркишимни билиб, уйига бошлаб бормади. Агар зарур бўлса, Фарғонадаги уйларни суриштириш керак, кимникида лайча акилласа, демак, мен севган қиз ўша ерда яшайди.

– Агар сенга “алиби” керак бўлиб қолса, ўзинг бориб суриштириб чиқасан. Ҳозирча бориб-келганингга гувоҳ йўқ, шундайми?

– Шунақа бўлиб чиқади.

Телефон жиринглаб, уларнинг суҳбати бўлинди. Соли Муродов гўшакдан Талъатнинг “Менман” деганини эшитиб, овозини баландлатиб гапира кетди:

– Ҳа, ўғлим, дарсларинг тугадими? Мен айтган одамга учрадингми?

Талъат устозининг бу зайлда гапларидан ажабланмай, топширилган вазифа бўйича маълумот бера бошлади:

– Мирисаев иккинчи танаффусда мактабдан чиқди. Изидан бордим. Иккинчи мавзе, ўттиз иккинчи уйнинг еттинчи йўлагига кирди. Ўзингизга таниш уй.

– Ҳа, албатта таниш. Энди, ўғлим, мажлисга кириб кетган бўлса, чиқар, мажлис деганлари бир соатми, икки соатми бўлар. Тоқат қилиб кутгин. Институтда ўқиш осон, деб ўйловмидинг? Кетидан қолма, ўша одамнинг. Мажлис тугаб, уни кўришинг билан менга хабар қил. Бугун ишим кўп эмас. Балки борарман, ўзим гаплашарман.

Соли Муродов гапни кўпайтирмай, гўшакни қўйиб, Қамариддинга қаради:

– Сенлар хўп ғалати авлод бўлдиларинг. Ўзларингча бирон ишни уддалай олмайсанлар-а!?

– “Авлод” деганда сиз ўзингизнинг ўғлингизни назарда тутаясизми? Агар сизнинг ўғлингиз ношуд бўлса, бутун авлод айбдорми? Масалан, мен нимага эришган бўлсам ўз кучим, ўз ақлим билан эришдим, – деди Қамариддин.

– Тилинг заҳарроқ бўлса ҳам, гапинг тўғри. Лекин ўз ақлинг билан нимага эришганингни бошқалар билмасам ҳам, биз биламиз. Эшитишимча, сен атрофингга тўрт-бешта ўсмирларни тўплаган эмишсан?

– Ахборот сал нотўғрироқ берилибди, сизга командир. Мен тўпламайман уларни. Мен ёлғиз ўтиришни яхши кўраман. Уларнинг ўзлари келишади атрофимга. Нима, пашшахўрда бўлмаларинг, деб ҳайдашим керакми? Агар шунака қонун бор бўлса, бўпти, ҳайдайман.

– Менга қизиқ туюляпти: нима учун улар айнан сенинг атрофингга тўпланишади?

– Яхши одам, деб ўйлашса керак-да. Ахир улар сизларга ўхшаб паспортимни текшириб кўришмайди-ку?

– Нима, ўтмишингни билишмайдими?

– Билишади. Мен ҳеч кимдан яширмайман. Сўраб қолишса, у ёқдаги гаплардан гапириб бераман.

– Гапларингда адашмай силлиққина келаётган эдинг. Шу ерда мантикни буздинг. “Яхши одам деб ўйлашади”, “паспортимни текшириб кўришмайди”, дейсану яна “ўтмишимни яширмайман”, ҳам дейсан?

– Менинг эмас, сизнинг гапингиз қизиқ бўлди, командир. Нима, қамалиб чиққанлар орасида яхши одамлар бўлмайдими? Мана, сиз яхши одамсиз. Пичинг қилаётганим йўқ. Тўғри айтяпман. Лекин, яхши бўлсангиз ҳам у болалар сизнинг атрофингизда тўпланишмайди. Нимага? Милиса бўлганингиз учунми? Йў-ўқ, сиз у болалар билан тил топишиб гаплаша олмайсиз. Биринчидан, вақтингиз йўқ. Иккинчидан, нимани гаплашишни билмайсиз. Сизнинг кўзингизга бекор

ўтирган болалар жиноятчи бўлиб кўриनावеради. Сиз дилдан суҳбатлашмасиз, сиз тергов қиласиз. Мен ҳам яқиндагина бола эдим. Мен ҳам дилдан гаплашадиган одамга зор эдим. Йўк эди шунақа одам, эшитяпсизми, йўк э-д-и!

– Яхши, шундай одам йўк эди, деб фараз қилайлик. Ҳозир сен билан баҳслашишга вақтим йўк. Фақат бир нарсани айтиб қўяй: агар сен ҳақ бўлганингда атрофингда беш олти эмас, беш юз, олти юз бола тўпланарди.

– Сиз бир кунда нечта бола билан гаплашганимни санамагандирсиз?

– Керак бўлиб қолган пайтда санайман. Сен кўпроқ кимларни ўзингга яқинроқ оласан, менга шунисини айт. Илгиздан бошлайвер.

– Илгиз? Уни яқин оларканманми? У қовоқбашка ит-пашшага ўхшайди, хайдасам ҳам кетмайди. Уни қўшманг.

– Хўп, унда Ғайрат-чи? Кикбоксинг тушадиган бола?

– Ғайратми? Бу сафар адашмадингиз, командир, у ҳам баъзан кўриниб туради. Лекин мен билан ўтиришга ҳам, юришга ҳам вақти йўк, онасига қарашишдан ортмайди.

– Ҳозир у каерда, билмайсанми?

– Анчадан бери кўринмай қолди, мусобақага кетмоқчийди, балки кетгандир.

– “Анчадан бери”ни сал аниқлаштиргин-чи: бир ҳафтами ё ўн-ўн беш кунми?

– Менинг келди-кетдини белгилайдиган дафтарим йўк. Ким хоҳласа пайдо бўлади, ким хоҳласа қурийди.

– Кўринмай қолганидан хавотирланмадингми? Уйидан хабар олмадингми?

– Биринчидан, уйини билмайман, иккинчидан, нега мен хавотирланишим керак? Учунчидан, хавотирланиш нима ўзи, мен тушунмайман?

– Бўпти, сенга рухсат, кетавер.

– Мен саволларингиздан ҳеч нарсани тушунмадим. Бир боғдан келдингиз, бир тоғдан. Жиноят қидирув бўлими рецидивистни бекорга йўқламаса керак?

– Вақти келганда тушунасан.

– Яхши, энди ўша вақтни кутиб яшайвераман. Лекин айтиб қўяй: ҳозир замон бошқа. Бировнинг айбини мажбуран юклаб қамаворадиган даврлар ўтиб кетган, дейишади.

– Буни мен жуда яхши биламан.

Профилактика нозири Қамариддинни кўчага қадар кузатиб, сўнг изига қайтди.

Қамариддин Соли Муродовга “саволларингиздан ҳеч нима тушунмадим”, дегани билан асосий нарсаларни англаб олди: “бир боғдан, бир тоғдан келаётган” капитан уларнинг изига тушган – қўшни кампир билан гаплашгани бежиз эмас... Акулани бекорга тилга олмади... Ғайратни кидиришни бошлаган... “Мени васвасага солиб қўйиб, сўнг пойламоқчими? Мени ушлаб, қамоққа тикиш учун унинг қанақа асоси бор? Ҳозирча асос йўқ. Демак, изимдан одам қўяди...” Шу гумонга келиб, атрофига аланглаб қўйди. Ўғрининг гумони кўпинча ҳақиқатга айланади. Шу боис у ҳамиша шубҳа майдонида яшайди. Ҳозирги фикр Қамариддин учун ҳақиқатга айланиб, ҳаёлидаги пойлоқчини чалғитиш мақсадида кўчаларда бемақсад юраверди. Ҳар уч-тўрт дақиқада атрофига аланглаб, кўчадаги одамлар орасидаги шубҳалисини ажратиб олишга уринди. Пешинга қадар шундай юмуш билан машғул бўлди. Сўнг бугунги суҳбатни маълум қилиб қўйиш учун Акуланинг ҳузурига йўл олди.

41. Сипехр ханжари

Умри давомида кўп тунларни бедор ўтказган Бўрон учун бу бедорлик аввалгиларига сира ўхшамас эди. Ҳаёти мобайнида бахтсизлик булутлари боши узра беҳисоб аламли азоб ёмғирларини ёғдирди. Хотирот ўрмонзорига кириб топгани – бахтсизлик аввалгиларидан ўзгача эди. Абри балодан ёғилмиш бадбахтликни бир ёки бир

неча кечалик маишат лаззати даф кила оларди. Афрӯза лаҳадга қўйилган онда сўнгги илинждан жудо бўлиш бахт-сизлиги мажруҳ қалбга ўлим найзасини санчган эди. Бўрон ўзининг оламида кўп яшамай ўлиб кетишини биларди. Лекин ўлимини ўзи истамаган эди. Афрӯзани, тириклигида бахт, ўлганида жаноза кўрмай кетган севгилисини қабрга қўйгач, ўзининг ҳам шу лаҳадда ётгиси келди.

“Қачондир манзил шу бўлгач, яна андуҳлар чекиб яшашдан не фойда?” деган савол ҳаёлида уйғонди-ю он-гида муҳрланди.

Акуланинг уйига келгач, одатини тарк этди. Аччиқ чойидан воз кечиб, ароқ билан дўст тутинди. Акула унинг аламли дунёсига киришга уриниб ҳам кўрмади, таскин ҳам бермади. Фақат унинг амрини сўзсиз бажариб ўтирди. Ҳатто бўш пайтида бармоқлари билан карта варақларини ўйнаб ўтириш одатини ҳам қилмади. Бўрон унинг қуйиб беришини истамади. Унинг шерик бўлишини ҳам хоҳламади. Пиёлани тўлдириб қуйди-ю, лекин дам-бадам, қултум-култум қилиб ичди. Газакка қўл ҳам узатмади.

Тун ярмига қадар уни сукунат кемирди. Ҳозир унинг дили бир дўст қўмсарди. Қани ўша дўст? Дастурхоннинг бу четида ўтирган одам ўғрилар оламининг таомилига кўра биродар ҳисобланса-да, истаган пайтида икки курак орасига тиг санчиши мумкин...

Туннинг иккинчи ярмида хотирот ўрмонзоридан топди дили субҳи содиқдек пок дўстни. Ўзи ҳам пок эканида хотирасига муҳрланган пок дўст энг ишончли биродар эди. Хотирасидагина қолган бу дўст сира хиёнат қилмасди. Маишатларида иштирок этмасди, кўнгли яраланганда келиб, малҳам қўяр эди. Бу сафар ҳам шундай бўлди. Бўрон чақирмаса ҳам келди у. Энди рўпарада ўтирган Акула кўзларига кўринмай қолди. Сукунат ошёнида поклик йилларида орттиргани пок дўстига қараб, Бўрон пичирлаганича арзи ҳол қилди:

*Тутқунликда яшайман танҳо,
Биронта ҳам ҳасратдошим йўқ.
Ўз ўйларим ичра мен адо,
Сўзлашарга суҳбатдошим йўқ.
Ахтараман парвардигорни,
Дуч келади нуқул бошқалар.
Йиллар эзди мендай абгорни,
Бошим узра кулфат тош қалар.*

Ҳасратдош ҳам йўқ, суҳбатдош ҳам...

Қандай бўлсин, иблисга тутқун кимсада? Парвардигорни излар эмиш... Иблис етаклаб юрган одамнинг Парвардигорни излаб топганини ўн саккиз минг олам яралганидан бери ҳали ҳеч ким кўрган эмас. Бу дунёда иблис пардаси билан кўзларини боғлаб олиб Тангрини излаганлар кўп. Яратганни қалбдаги имон билангина топиш мумкин. Қалбда эса имон билан зулм муроса кила олмайди.

Зулм йўлини танламасидан олдин пок қалбда иймон учкунлари бор эди. Ҳаромдан ҳазар қилмаган қадамлар бу учкунларни босиб, эзиб ўчирдилар. Энди нимани топсин бу бечора қалб?

Бўрон буларни ўйламайди. Чунки бу ҳасрат қалбдан отилиб чиқмади, лабларидан учди ҳалос. Акула унинг пичирлаётганини эшитди, бироқ маънони англай олмади. Аниқроқ эшитганда ҳам фаҳм этиши душвор эди.

*Баҳоримнинг қутлуг чоғига
Соя солди булутлар хира.
Эсламоққа гоҳи-гоҳида
Топилмайди ёруғ хотира.
Юпанч керак дилимга, аммо,
Бир мулойим сўз менга қани?!
Ҳолим шудир: қор кўмган гўё,
Ҳали совимаган мурдани...*

Сипехр ханжари киндан кўчганда, хотиротнинг зулмат ўрмонида қақшаётган кимсага нажот қани? Юпанч истаган дилга ситам тиғи санчилса, қандай мулойим сўз малҳам

бўла олади? Одамлар тақдирига эгаликни даъво қилгани ҳолда бир оғиз ширин сўзга муҳтож яшашлик бадбахт-лиги унга қачон ёпишиб эди?.. Дунёга умид бўлиб келиб, армон бўлиб кетмоқлик азобини ўзи танламаганмиди эди? Илинжлари не учун ғуссага айланиб бораверди? Қорачиклари зулм чўғида куйиб турувчи кимсанинг кўзларига дунё тор кўринмасинми? Юраги мўъжизалар кутиб яшаган эди. Қани ўша мўъжиза?

У қалб зулматини илоҳий нур ёритишини кутиб яшадди. У зулм олами учун яратилмаган эди. Зулм жарини кўриб-билиб туриб унга яқинлашган эди. Жар ёқасида юраман-у изимга қайтаман, деган илинжда қадам босди, аммо оёғи тойиб, тубсизликка кулади. Бирок зулмнинг энг ифлос ботқоғига етиб бормади. Қандайдир шохга илашиб қолди. Юқорига, нурга чиқишга умид қилди, лекин уринмади. У нур ва зулмат оралигидаги аросатга кўникиб яшайверди. Аросатнинг кўчасидан чиқиб кетиш осон эмаслигини ўйлаб кўрмади. Шайтон изғиб юрувчи бу кўчадан қутулиб кетганлар кўп эмас...

Шайтон бу йўлда уни етаклаб, сарсари кездирди. Ва ниҳоят шайтанатнинг лаънатланган қоясига миҳлаб ташлади. Энди эса бир кулбада бир шиша ароқка – барча ёмонликларнинг онасига дўст бўлиб ўтирибди. Унингча, бу дўсти қалбини ғубордан тозалаши керак... Лаблар эса ғўё ғуборни қувиш учун пичирлайди:

*Ким бор? Бўм-бўш уй, чор атроф қоронгу,
Ястанган самонинг рангги ўчибдир.*

Ким бор? Бўм-бўш уй, чор атроф қоронгу.

Кўчмишлар. Юлдузлар қайга кўчибдир?

Қоронгу, чор атроф қоронгу. Йўқ, йўқ,

Чеки йўқ саҳродек яхлаган тақир.

Қоронгу, чор атроф қоронгу. Йўқ, йўқ...

Бечора бўм-бўш уй, эй сагир...

Бўм-бўш қоронгу уй – унинг юраги.

Сагир уй ҳам унинг юраги...

Уй чироғини ким ўчирди? Уйни ким етим килиб қўйди?
Арок дардга аралашиб, онгни хира қилганида бундай
саволларга ким ҳам жавоб топа олар эди? У ўйламайди,
лаблари бемақсад пичирлайди халос:

*Хувиллаган уйда сиқилар юрак,
Ғолиб келди охир қора ғумонлар.
Мен-да саргардонман, ўзимдан йироқ,
Ҳорғин кўзларимга чўкмиш тумонлар.
Хайҳот, тингламайсан ёнимга қайтиб,
Ортиқ етиб бормас оташин сўзим.
Сен кетиб борасан алвидо айтиб...
Мен эсам излайман ўзимни ўзим...*

Тун вазифасини уддалади – унинг коронғу юрагини
тилиб-тилиб, сўнг туз сепди. Аслида бундай қисматдан
киши йиғласа ҳам бўларди. Бунинг учун кўз ёши керак.
Қани ўша кўз ёшлари? Ота-онасининг ўлимини эшитгани-
да салгина намланган эди бу кўзлар. Ўшандан бери ёшга
муҳтож бўлиб қолган бу қорачиклар. Вужудни эгаллаган
зулм алангаси бир неча томчини қуриштиб юборишга ожиз-
лик қилар эканми?

Табиатга бир неча соат ҳукмини ўтказган тун коронги-
лиги чекинди-ю Бўрон қалбидаги зулумот ўрнини нурга
бўшатиб бермади. Қалбга эга чиқишга даъво қилувчи нур
бўлмаса, зулумот жойини нима учун бўшатсин?

Паға-паға булутлар орасидан куёш кўрингач, Бўрон
эгик бошини кўтарди. Гўё куёшдан таралган ёруғлик
унинг учун мотам адогига етганидан хабар бергандай бўл-
ди. У мудраб ўтирган Акулани чақириб, чефир буюрди.
Аччик чой тайёр бўлгач, қайноқлигига қарамай бир-икки
хўплам ичди-да, дераза рўпарасига тахлаб қўйилган қути-
ларга қараб:

– Буларни бугун Ханифа турган уйга олиб бор. Эртага
Московдан бу ишнинг устаси келади. Сен ёш болани ўр-
гатгунингча дунёдаги банкларда пул қолмайди. Мен кет-
гунимча буларни ишга солиш керак, – деди.

“Мен кетгунимча?”

Акула бу сафар ҳам ажабланиб, тажжубини яширмади:

– Кетмоқчимисиз?

Бўрон унга қараб, истехзо билан кулимсиради:

– Бугунча Чимёнга кетяпман. Бу ерда энг асосий битта ишим қолган. Шу иш битиши билан бу салтанатни сенинг ихтиёрингга қўшқўллаб топшираман. Бу жойлар эгаси сенсан, деганмидим? Демак, шундай бўлади! Акл билан иш юритсанг, салтанатинг гуллаб-яшнайдди. Бефаросатлик қилсанг, моллар пайҳон қилиб ташлайди.

Ташқарида кимдир чакириб, Бўроннинг гапи бўлинди. Акула ўрнидан туриб деразага яқинлашди-да, ўзини панага олиб, кўчага қаради.

– Ким экан? – деб сўради, Бўрон унинг тикилиб қолганидан хавотирланиб.

– Биттаси арабми, нима бало? – деди Акула ажабланиб.

– Чиқиб қара, сеникига араб нима қилади келиб?

Акула ҳовлига чиқиб кетгач, Бўрон ўрнидан туриб, дераза орқали кўчага қаради. Арабларнинг этаги тўпикқа тушиб турувчи узун оқ кўйлагини кийиб олган ўрта яшар бир киши Акула билан саломлашиб, қўшқўллаб кўришди. Унга ҳамроҳ бўлиб келган икки йигит ҳам саломлашишди. Уларнинг ҳаракатларида Бўрон бирон китмирлик сезмай, хотиржам бўлди. Гарчи, уларнинг оламида “ўғри қамокда ўтириши керак!” деган ақида ҳукм сурса-да, қамокка тушишни фожиа деб билмасалар-да, кунлари барг устига кўнган шудринг каби титраб туради. Ташқаридаги ҳар бир кутилмаган ҳаракат, ҳар бир тасодифий товушдан сергак тортишга ўрганиб қолишган.

Акула кутилмаган меҳмонлар билан бир оз гаплашиб тургач, уларни уйга бошлади. Арабча кўйлакдаги киши остонани босиб киришда “бисмиллаҳ”ни айтиб, сўнг салом берди. Бўрон унга пешвоз чиқиб, унинг лутфига яраша жавоб қилди – қўшқўллаб кўришди-да, ўтиришга таклиф қилди. Меҳмон стол устидаги ароқ шишасига қараб қўй-

ди-ю эътироз билдирмай, кўрсатилган стулдан жой олиб, фотиҳа ўкиди.

– Эсон-омонмисиз, азизмон, – деди меҳмон қўлини кўксига қўйиб.

– Раҳмат, ўзингиздан сўрасак, – деди Бўрон унинг ҳаракатини такрорлаб.

– Аллоҳнинг паноҳида, Аллоҳнинг ўзига шукрона айтиб юрибмиз. Бу йигитлар бизнинг бундаги хешлардан. Аллоҳ озодликни бериб ота юртга келиш имконига етишганимиздан сўнг, бунда ҳам бир ватан қилиб қўйиш нияти туғилдиким, умидимиз ёлғиз Яратганнинг Ўзида.

Бу гапдан уй сотиб олиш ниятида келганини билиб, Бўрон Акула билан маънодор кўз уриштириб олди. Акула ундан Жасурга кўрсатилган томошанинг давомини кутди.

– Ватан қилиб қўчиб келасизми? – деб сўради Бўрон.

– Ҳозирча қуриб қўяверайлик-чи, алҳол тирикчиликни ташлаб келиш мушкулрок.

– Қандай касб билан тирикчилик қиласиз?

– Сизлар тиш дўктори дейсизларми?

– Яхши касбингиз бор экан. Четдан яхши ускуналар келтириб, шу ерда дўхтирхона оча қолмайсизми? Шу ердан икки ҳовлини сотиб олинг. Икки-уч қаватли уй солинг. Биринчи қаватини дўхтирхона қилинг.

Бу таклифни эшитиб, меҳмон кулимсираб, бош чайқайди.

– Ажаб яхши сўз айтдингиз, азизмон. Бироқ, сизларда хизмат ҳақи анча оз эмиш экан. Бу бизларга тўғри келмайди. Бундаги ўттиз икки тишни қўймоқ ила ундаги бир тиш ҳақи тенг экан.

Бу гапдан Бўроннинг гаши келиб, пешонасини тириштирди:

– Ватан, ватан дейсиз-у, ватанга хизмат қилишни тарозига соласизми?

– Аввал иқтисод, сўнгра сиёсат, дейилмиш ҳикмат борким, жумла жаҳон бундан ўзгани ўйламайди. Сўзингиз-

дан сезилдиким, каминанинг ватанга бўлган муҳаббати-га шубҳа ила қарадингиз. Бизнинг оталаримиз советнинг бадбахтлигидан қочиб Хитой бормиш эдилар. Советнинг қўли унга қадар етди. Сўнгра Афғона ўтдилар. Бадбахт болшавик Афғонни ҳам ишғол қилди. Бизлар дарбадарлик чодирда катта бўлган бечоралармиз. Энди-энди кўксимизга шамол тегаётган онда бизарни маломат қилмоғингиз мутлақо ўринсиз кўринадир.

– Маломат қилаётганим йўқ, – деди Бўрон унинг сўзини кесиб. – Келиб бекор овора бўлибсиз, демоқчиман, бу ерлар сотилмайди.

Меҳмон ажабланиб, қариндошларига қаради. Яхши кутиб олинганлари ҳолда мулоқотнинг тўмтоқ ҳолда яқунланиши сабаби фақат буларга эмас, Акуланинг ўзига ҳам ноаниқ бўлиб қолган эди.

– Гапимга тушунмадингизми? – деди Бўрон қўполроқ оҳангда. – Келган жойингизга қараб кетаверинг. Бу ерларга уй қураман, деб овора бўлманг. Бор будингиздан ажраб, фарёд қилиб юрманг.

– Аллоҳ сақласин! – деди меҳмон. – Нечун бундай бадният қиласиз?

– Бу дунёда ҳамма нарсанинг ҳисоб-китоби бор. Сизга тегишлисини айтиб берайми? Хўп, сиз бу ердан жой сотиб олмоқчисиз. Агар келишсак, ўн-ўн беш мингни менга санаб берарсиз. Кейин бу кулбаларни буздирасиз. Ўрнига сарой курдирасиз. Битта шоир айтган: “Пул бўлса, пул бериб иймон оласан, пул бўлса, пул бериб виждон оласан, – Бўрон ўзи севиб айтиб юрадиган шеърнинг бир сатрини меҳмонга мослаб ўзгартириб айтди: – пул бўлса, пул бериб сарой соласан. Базм – пул, виждон – пул, хотинлар ҳам пул. Шариат, қоши кўз, ширин сўз ҳам пул. Жонлар – пул, танлар – пул, кўкраклар ҳам пул. Ҳаттоки, муҳаббат, юраклар ҳам пул...” Мўлжалингизча, курадиган саройингиз юз минг доллар билан битадими? Ҳозир бу хешларингизга эллик минг доллар бериб кетасизми? Бу хешларингиз алдаб, сизни чув туширса-чи?

– Астағфируллох! Бундай бадгумон бўлиш ярамайди.

– Яхши, бадгумон бўлмасак, бўлмабмиз. Сизнинг бадавлат бўлганингизни билиб қолган икки ўғри бу кеч уйингизга бостириб кирса-чи? Молни ҳам, жонни ҳам олса-чи? Сиз юз минг сарф қилиб, ўзингизча ватан қилмоқчисиз. Ўғрилар мушкулингизни осон қилиб беришади. Сизга бўйи икки, эни бир кулоч ер етарли. Бизда лаҳад мутлақо текин...

– Астағфируллох! – деди меҳмон чўчинқираб. – Иймонли одам бундай қилмайди.

– Иймонми? – Бўрон энди заҳарли кулимсиради. – Ҳамманинг иймони бор. Сизнинг иймонингиз чўнтагингизда, сизга текин ватан қилиб берадиганники, – у ароқ шишасини имлаб кўрсатди, – шунинг ичида.

Бу гапдан кейин меҳмон фотиҳа қилишни ҳам унутиб, кетишга шошилди. Акула кузатиш учун турмоқчи эди, Бўрон кўз қараши билан уни жойига қайтарди.

– Осонгина қутулиб кетди-да, – деди Акула афсус билан. – Бунинг ҳам шўрини қуритсангиз яхши бўларди.

– Бунинг шўрини Худонинг ўзи қуришиб қўйибди-ку, Худо урганни биз ҳам урсак номардлик бўлади. Бу келган жойига жўнаб, ўша ерда “Ватан! Ватан!” деб жавраб юраверсин. Ватанга бир тийин сарф қилгиси келмайди-ю яна катта кетишига ўласанми!

Бўрон шундай деб ўрнидан турди-да, ҳовлига омонат қурилган ҳаммомга кириб чўмилиб чиқди. У бошидан муздек сув қуйиб ювинишга кўникиб қолган эди. Бу сафар ҳам совуқ сув танасига тетиклик бериб, бошқача кайфиятда чиқди. Акуланинг бугун бажарадиган ишларини эслатгач, Шавкат Бердиёров сақланаётган хужра томон юрди. Каламуш ўрнига қўйилган йигит хожасини салом бериб кутиб олиб, эшикни очди-да, ўзи орқага тисарилди.

Кечки овқатдан сўнг томиридан қора дори олиб, тунни ҳузур билан ўтказган Шавкат ҳали уйғонмаган эди. Эшикдан ёруғлик ёпирилиб кирганда ҳам, чирок ёқилганда ҳам уйғонмади. Бўрон унга тикилиб қараб қолди: қошлари

Акмалники эмас, Афрӯзаники, лаблари ҳам... Афрӯзанинг ўғли эканига ишончи комил эди. Афрӯза бир оз ўзига келса, Шавкатни унинг ёнига олиб боришни режа қилиб эди. Афрӯзага “боланг ўлик тугилган” дейишган. Ишонганми? Ишонишдан ўзга чораси бормиди? Лекин она қалби ўғлининг тирик эканини ҳамиша ҳис қилиб тургани аниқ... Бу йигит бошка аёлни “она” деб улғайди. Уни ўлимга рўпара қилиб эзиляптими энди? Боккан онаси ҳам, туккан онаси ҳам лаҳадда ётибди. Иккала хотин ёшлик чоғлари бахт талашдилар. Бахт талашиб топганлари – этларини кемириб адо қиладиган лаҳад қуртлари-ю кўзларини тўлдираган тупрок бўлди. Қора дори лаззатидан баҳраманд йигит буларни ўйламайди...

Бўрон уни елкасдан ушлаб, енгил силкиди. Шавкат чўчиб, кўзларини очди. Уйқули нигоҳи Бўронни кўрди-ю дарров танимади.

– Сени хафа қилишмаяптими? – деб сўради Бўрон.

– Йў-ўк... уйимга қачон кетаман?

– Ё бугун, ё эртага. Сенинг кетишинг бизга боғлиқ эмас.

Аданг таранг қиялпти.

– Пул бермаяптиларми?

– Қанақа пул? Бизга пул керакмас. Сен менинг кимлигимни билмайсан. Мен адангга ўхшаган ўнта бойваччани кўтарасига сотиб олишга қурби етадиган бойман. Биз сени гаровга олмаганмиз. Биз сени адангнинг қазабидан асраямиз. Адангнинг попуғи сал пасайиши билан сени унинг олдига ўзим олиб бораман. Яна озгина чидайсан, жиян.

Кейинги гапини ўз жигарига айтаётгандай меҳр билан ифода қилди. Бу Шавкатга ҳам ёқиб, уни қучоклаб олгиси келди.

Бўрон ҳовлига чикди-ю Акуланинг уйига кирмади. Сотиға қараб олди: биродарлари бу кеч келиб, Чимёндаги бокка жойлашишган. Бу ердаги кадрдонлари уларнинг иззатларини ўрнига қўйиб кутиб олишган. Кечасидаги маишатдан сўнг ҳадемай уйғонишади. Демак, йўлга чикса бўлаверади.

Бўрон кетганидан сўнг икки соат ўтгач, Қамариддин кириб келди.

– Ҳа, дайди, юрибсанми занжирини узган итга ўхшаб? – деди Акула уни қовоқ уйганича қарши олиб.

– Дайдиб юрганим йўқ. Иш бормиди?

– Чимёнга бориш керак. Бўроннинг нозик меҳмонлари бор. Каламушга ишониб кетди. Ўзим қараб турмасам бўлмайти. Каламушнинг йўриғи бошқа. Мен билан бирга бориб келасан. Ана, – Акула шундай деб компьютер ускуналари жойланган кутиларни кўрсатди. – Профессорингга шайлаб қўйдик. Қўркмасин, ҳозирча битта ўзи ишламайти. Масковдан устасини чақирганман. Олдин ментларнинг ҳужжатларини титиб кўришади. Кейин банкни ўмарамиз.

– Шу ерга ўрнатиб ишлайдими? – деб ажабланди Қамариддин.

– Бошқа жой борми? – деди Акула унга синов назари билан тикилиб.

– Кўздан панароқ бўлгани яхшимасмикин? Бу ер ҳар ҳолда келди-кетди жой.

– Тузук, шунга ақлинг етибди. Шунақа жой бор. Сен профессорингни қачон олиб келасан? Танишай, бурнидан қандай занжир ўтқазиб олганингни кўрай.

– Яна озгина вақт бор. Бола ҳали пишгани йўқ.

– Сен менга ёкмай боряпсан, бола! Айтилган ишни вақтида бажармайсан, кулоққа лағмон илмокчи бўласан, а?

Қамариддин унинг танбеҳини эшитмагандай ўзининг мақсадини баён қилди:

– Мен бир-икки ойга бу ердан қуришим керакка ўхшаб қолди.

– Нима бўлди? – Акула шундай деб унга яқинлашди-да, кўзларига тикилди.

– Ментлар кавлаштиришяпти. Болалар уриб ўлдирган одамнинг иси чиққанга ўхшайди.

Қамариддин гапини тугатмай, Акула унинг ўнг юзига тарсаки туширди:

– Қуришинг керак бўлса, қурийсан! – шундай деб чап юзига терсаки шапалоқ туширди. Қамариддин ўзини олиб қочишга ҳаракат ҳам қилмай, одоб дарси тинглаётган талаба сингари тобе ҳолда тураверди. Акула бошқа урмади, онасини эслаб сўкингач, гапини давом эттирди: – Лекин билиб қўй: агар из биз томонга бурилса, бутунлай қурийсан! Бўрон билан гаплашиб кўраман, балки меҳмонларига қўшиб жўнатиб юборар. Иш совуганда қайтарсан. Менга қолса, яна бир ўтириб чиқсанг ёмон бўлмас эди. Олдинги сафар у ёқдаги академияда яхши ўқимаган экансан. Илминг чалалигича қолган экан. Бошқатдан ўқишинг керак. Қани, юр-чи, сўтак!

Акула машинасини бу ҳовлига эмас, кўп қаватли уйлар ўрамидаги пуллик майдончага қўярди. Қамариддиннинг билгани – унинг уч хил турдаги автомашинаси уч майдончада туради. Бердиёровникига боришган машиналари булар орасида ташқи кўриниши жиҳатидан энг эскиси бўлса-да, эътиборни тортмаслиги учун асосан “хизмат улови” ҳисобланарди. Улар йўловчи машина тўхтатиб, бу ердан тўрт маҳалла наридаги автомайдончага боришди. Яқинда сотиб олинган кумушранг “Ласетти”ни Акуланинг ўзи бошқарди. “Хизмат”дан ташқари пайтларда машинани ўзи бошқаришни ёқтирарди. Бунақа пайтда шогирдларининг ҳайдовчилик гувоҳномаси йўклигини “эслаб” қоларди. Бундай гувоҳноманинг ўзида ҳам йўклиги, албатта инобатга олинмас эди.

Акула машинани шарққа – Чимён томон эмас, ғарб сари бурди. Қамариддин бундан ажабланган бўлса-да, сабабини сўрамади. У Ханифанинг қайси уйга кўчганини билмасди. Устозининг айни чокдаги муддаоси ҳам унга қоронғу эди. Акула машинани кўркам иморат яқинида тўхтатиб, қайси йўлақдан кириб, нечанчи қаватга чиқишни шогирдига тушунтирди.

– Мен олиб кетадиган нарсани тайёрлаб қўйган бўлса, олиб тушавер, – деб буюрди.

Қамариддин олиб кетиладиган “нарсa”ни бирон тугун ёки кутидир, деб хаёл қилган эди. Эшикни очган Ханифа уни кўриб чўчигандай бўлди. Қамариддин устозининг тилидан учган сўзларни унга айнан айтди.

– Ҳа, ҳа, тайёرمىз, – деди Ханифа.

“Тайёرمىз”, деганига Қамариддин “Бу хотин ҳам борар экан-да?” деб ўйлади. Ханифа ён хонага кирди-ю ярим дақиқа ўтмай, ясаниб олган Жамилани бошлаб чиқди. Пардоздан сўнг бу қиз ҳар қандай санамларни лол қолдирадиган даражада гўзаллашиб кетган эди. Унинг чиройидан кўзи қамашган Қамариддин “Шу қиз сеники дейишса, ҳали мен ноз қилиб юрибманми?” деб пушаймон бўлди. Устозининг олиб кетишга тайёрлаб қўйилган “нарсa” айнан шу нозанин эканини билгач, ғайирлиги келди. Лекин бу қизнинг йўлини тўсишга ўзида куч топа олмади. “Онаси рози бўлса, ўзи рози бўлса мен нима қилай?” деб ўзига-ўзи таскин берди. Онаси нимани биларди? “Нозик меҳмонлар бор, қизинг хизмат қилади, чой-пойига қарайди”, дейишди. Нозик меҳмонларга хизмат қилиш замирида зулм беркиниб ётганини кўнгли сезса-да, қаршилиқ билдиролмади. Ўғай қизини тақдир ҳукмига топширишдан ўзга чора топмади.

Жамилага нима маълум? У ҳам ўғай онасидан эшитгани бўйича меҳмонларнинг чой-пойидан хабар олиб туриш учун кетаётганини билади.

Она-бола Қамариддинни кўришгач, кўнгиллари анча таскин топди. Турли шубҳалар чекингандай бўлди...

42. Тасдиқланган тахмин

Иккинчи танаффусда мактабдан чиккан Асрор Қамариддиннинг уйига йўл олди. Изидан одам тушганини хаёлига ҳам келтирмай, шошилганича бораверди. Зиналардан югуриб чиқиб, кўнғироқ тугмасини босиши билан эшик дарров очилмади. Кўнғироқ иккинчи жиринглаши-

да эшик кия очилди. Сабоҳат хансираб турган йигитчани кўриб, чўчиб кетганини намоиш қилиш учун, “вой Худойим, сенмидинг?” деб кўкрагига туфлаб қўйгандай бўлди:

– Келганинг яхши бўлди, – деди у йигитчани ичкари бошлаб. – Ўртоғингнинг аҳволига бир қарагин. Уволига қоласанлар, демаганмидим. Камарнинг гапига кирмай, кечанинг ўзидаёқ жўнатиб юборишим керак эди, ўзим бўшлиқ қилдим.

Асрор кўзлари ярим юмук, оғир хансираётган Ғайратни кўриб, кўркиб кетди. У томон аста яқинлашиб, ёнига тиз чўкди. Кафтини пешонасига қўйди.

– Ғайрат, – деди меҳрибонлик билан. Иситма оташида ҳушини йўқотган Ғайрат унинг овозини эшитмади. Асрор хавотирдаги Сабоҳатга бир қараб олиб, энди баландрок овозда чақирди: – Ғайрат!

Ғайратда кичик бир ҳаракат ҳам сезилмади. Унинг ҳали ҳаёт эканини фақат оғир нафас олишидангина билиш мумкин эди. Бир неча кунлик қўрқув талвасаси чангалидаги Асрор энди тамоман ўзини йўқотди. Мактабдан чиқиб келаётганида бу уйда Қамариддинни учратишни ўйлаб, айтадиган гапларини тайёрлаб қўйган эди. Ҳозир ҳамма-ҳаммасини унутди. Бошига гурзи тушган каби бақрайиб қолди. Сабоҳат уни билагидан ушлаб, ўрнидан тургизди:

– Ҳозир “тез ёрдам” чақирдим, – деди унинг бежо кўзларига тикилиб. – Сен икки қулоғинг билан эшитиб ол: мен уни ҳам, сени ҳам танайман. Сенлар Қамариддинни ҳам танайсанлар. Мен бу болани йўлакда беҳуш ётганида учратиб қолдим. Сен эса кўчадан ўтиб кетаётган эдинг. Сени мен ёрдамга чақирдим. Биллалашиб уйга олиб кирдик, тушундингми? Анграйма! – шундай деб юзига енгил шапати уриб қўйди. – Тушундингми, деяпман? Сен энди менга айтасан: нима бало қилувдиларинг? Ўғирликка тушдиларингми ё бировни ўлдирдиларингми? Айт!!! – Сабоҳат Асрорни икки елкасидан ушлаб силтади. Асрор эса

карахт ҳолида тураверди. – Серрайма! Агар бу бола бир нима бўлса, кўрадиганларингни кўрасанлар...

Сабоҳат бу болалар каторида ўз ўғлини нима кутаётганини ҳис қилиб, кўзларига ёш олди. Асрорни қўйиб юборди-да, ошхонага кириб кетди. Ичкаридан унинг йиғламсираган овози келди:

– Эй Худо, менга шунча азобларинг каммиди? Менга нега бердинг бу ўғилни, айт, умримни азобда кечиришим учунми?! Ундан кўра мени бепушт қилиб яратсанг бўлмасмиди?! Тирноққа зор ўтиш азобига чидардим. Лекин бу азобингга чидолмайман!..

“Худойим, нима гуноҳ қилувдим”...

“Қайси гуноҳим учун жазолаяпсан, Худойим”...

Дунёни шундай нолалар босиб кетган. Бу нолалар яраланган қалблардан вулқон каби отилиб чиқади. Ажабки, гуноҳларини била туриб фарёд урадилар. Ажабки, ажр қилмишларига яраша бўлаётганини тан олгилари келмайди. Жазо они келганда ортларига қараб қўймадилар. Дунёнинг яралиши шундайки, кунлар – ўк, инсонлар эса нишондир. Дониш аҳлидан ҳикматким: “Эй инсон, замон ҳар куни сени ўқлар билан ўклаётир ва бутун вужудингни ҳар бир ҳужайрасигача илма-тешиқ қилиб кечаю кундуз илгакли игнаси билан тўрлаётир. Кундузлар ҳам, кечалар ҳам бир зумдай ўтиб кетади. Бу аҳволда сенинг вужудинг қандай қилиб соғ-саломат сакланиб қолсин? Агар кунларнинг сенга етказётган нуксонлари кўз ўнгингда кўргазма қилиб ёйиб қўйилган бўлсайди, ҳеч шубҳасиз, келиб кетган у кунлардан ўтаканг ёрилар, сўнг эса югуриб кетардинг. Тез келиб-кетган соатларинг нималарга сарфланганини кўриб жирканардинг. Лекин Аллоҳнинг тадбири тадбирларнинг аълосидир. Дунё ташвишларидан узоқ бўлганда ҳаёт тотли кўринади, албатта. Лекин аслида сен завқ деб ўйлаган нарсалар кимёгарнинг ханталдан олган аччигидан ҳам аччикдир. Ҳавойи нафсга берилиб яшалган дунё ҳаётининг иснодлари шу қадар кўпдирки, бунини тушунтирмоқчи бўлганлар гапира-гапира чарчайдилар...”

Ҳаётнинг аламли сўқмоқларидан ялангоёқ юриб келаётган Сабоҳатга бу ҳақиқатни тушунтирувчи бўлмади. Кимё илмида осмонга қўл чўзса юлдузларга ета оладиган олиманинг ҳаёт ҳақиқатини фаҳмлай олмаслиги не фожиадир? Севгилисидан ёдгор бўлмиш ўғлидан неча йиллар аввал тириклайин ажралганини ҳам тан олгиси келмаса-чи? Қамариддин унга суюкли ўғил эди, бироқ туғилишидан валади зино ҳам эди. Бу ҳақиқатни аёлга ким айтган? Ҳеч ким! Айтганида ҳам бу ҳақиқатни тан олмаслиги аниқ эди. Ота-она ризолигисиз, никоҳсиз қўшилишнинг оқибати гуноҳ эканини билса ҳам, буни нотўғри қараш, деб билади. Унинг учун никоҳ – икки севишган қалбнинг ўз ихтиёри ила қўшиливи, бошқа нарса эмас! Қолганлари – бекорчи гаплар! Шу ақида билан яшаган аёлнинг энди Худодан ҳақ талаб қилиши ҳам ажабланарли ҳол. Ҳозир ошхонада қайғу оташида куяётган аёлга энди кимнинг раҳми келади?..

Қўнгиروق чалинғач, Сабоҳат кўзларидаги ёшни артиб, юзини совуқ сувга тезгина чайиб олди-да, эшикни очди. Докторни қаршилаб, яқингинада йўлакда беҳуш болани учратиб, уйга олиб кирганини маълум қилди. Меҳмонхонага киришғач, ҳали ҳам ганғиб турган Асрорни кўрсатиб:

– Яхши ҳамки бу укам ўтиб кетаётган эканлар. Ёрдамлашмасалар битта ўзим олиб чиқа олмасдим, – деди.

Доктор унинг гапларига эътибор бермай, беҳуш ётган Ғайратга яқинлашиб, миждаларини қайириб кўрди. Сўнг билагини ушлаб, томир уришини санади-да, Асрорга буюрди:

– Тез пастга тушиб, ҳайдовчига айт, замбилни олиб чиксин. Ўзинг кетиб қолма, бирга чик, ёрдамлашасан.

Асрор бурилиб чиқиб кетгач, доктор Сабоҳатга қараб изоҳ берди:

– Нима бўлганини ҳозирча аниқ билмайман-у, лекин аҳволи чатокқа ўхшаяпти, олиб кетмасак бўлмайди.

– Ҳа, ҳа, албатта, сизларни шунинг учун чақирдим-да, – деб унинг қарорини тасдиқлади Сабоҳат.

Ғайратни замбилга олиб пастга олиб тушишгач, доктор Сабохатдан “Сиз ҳам бирга борасизми?” деб сўради.

– Мен бу болани танимасам... шартмикин? – деди Сабохат мужмаллик билан.

– Шарт эмас, – деди доктор, машинага чиқаётиб.

Ҳайдовчи машинанинг орка эшикларини ёпаётганида Асрор ўртоғидан ажралаётганини ҳис қилиб, титраб кетди. Жонҳолатда: “Мен бирга бораман”, деди-ю рухсат ҳам кутмай, замбилнинг чап томонидаги ўриндикдан жой олди.

Бу манзарани рўпарадаги уй бурчагида турган “Мерседес”ида ўтириб кузатаётган Талъат ўша заҳоти капитан Соли Муродов билан боғланиб, “Тез ёрдам” машинасининг рақамларини маълум қилди-да, унинг изидан тушди.

“Тез ёрдам” кетгач, Сабохат атрофга хавотир билан аланглаб олди. Шубҳали одамлар кўринмагач, кўнгли бир оз таскин топгандай бўлди. У хонадони узра қуюклашайётган бало булутини ўзича шу зайлда даф қилгандай эди. Орадан ойлар ўтиб, судда гувоҳлик бераётганида ўзининг “жиноятни яширишга уринганлик”да айбланишини у бечора қаердан ҳам билсин?

Одатдаги жойи – олдинги ўриндикда эмас, бемор ёнида ўтирган доктор, эм игнасига дори олиб, кутилмаган ҳолатга шай турганича Ғайратдан кўз узмай борарди.

– Бу болани танийсанми? – деб сўради у Асрордан.

– Ҳа... йўқ... сал-пал танийман, – деди Асрор дудукланиб.

– Уйини билсанг, хабар қилиб қўй. Аҳволи яхши эмас.

– Ўлиб қолмайдими?

– Худо билади...

Доктор яна нимадир деди, лекин унинг гапи Асрорнинг қулоғига кирмади.

Ғайратни бу маҳалладан унча узоқ бўлмаган касалхонага олиб келишди. Шошқич равишда замбилдан аравачага олишгач, ичкарига кириб кетишди. Асрор уларнинг орқасидан юрганида қабулхонадаги ҳамшира тўхтатди. Асрор кетишни ҳам, кутишни ҳам билмай турганида “тез ёрдам”даги доктор қабулхонага қайтиб:

– Шу ердамисан, кетиб қолмаганинг яхши бўлибди, юр бу ёкка, – деб ичкаридаги хонага бошлади. Асрор остона хатлаб ўтганида навбатчи врач телефонда кимгадир ахборот берарди:

– Ҳа, айнан шундай дейишди. Уй йўлагиди беҳуш ётган экан. Бир меҳрибон аёл кўриб қолиб, “Тез ёрдам” чақирган. Аёлнинг манзилими? – у “сиз айтинг”, дегандай “тез ёрдам” докторига имлади.

– Иккинчи мавзе, ўттиз иккинчи уй, етмиш олтинчи хонадон. Сабоҳат Исмадова.

Врач бу манзилни телефон гўшагига қайтаргач, у томондаги гапга кулок солди-да, изоҳ берди:

– Ҳозир сўраб кўраман, бир бола танир экан, – шундай деб Асрорга қаради. – Ўртоғингнинг оти нима, каерда турди, қайси мактабда ўқийди?

– У... ўртоғим эмас, – деди Асрор тутила-тутила. – Оти-ни билмайман. Маҳаллада кўрганман...

– Қайси маҳаллада?

– “Қуёш” маҳалласида.

Асрорнинг бу маълумотидан каноатланмаган врач пешонасини тириштириб, ахборотини давом эттирди:

– “Қуёш” маҳалласида турадиган бола экан. Ёши тахминан ўн етти-ўн саккизларда. Ҳа, тан жароҳати экани аниқ. Ҳозирча “пичоқ урилган”, деган тахминимиз бор. Чамамда бир ҳафталар олдин. Қон йўқотган. Ярага инфекция ҳам тушган. Яшаш-яшамаслиги ҳақида бир нима дея олмайман. Ҳозир реанимацияга олдик. Йўқ, айтяпман-ку, беҳуш ётибди, гапира олмайди. Яхши...

Шундай деб гўшакни қўйди-да, Асрорга қараб: “Сен кетмай тур”, деб буюрди.

– Нимага? – деди Асрор кўркувини енгигаша ҳаракат қилиб.

– Эҳтимол керак бўлиб қоларсан.

Асрор “нимага керак бўлиб қолишим мумкин?” деган хавотирли ўйда аввал қабулхонага, ундан эса дахлизга чиқди.

“Тез ёрдам” доктори расмиятчиликка доир ишларини якунлаб кетгач, у ҳам секин кўчага чиқди. “Биров чақириб колмасмикин?” деган кўрқувда орқасига қаради. Навбатчи врач “сен кетмай тур”, деганда милиция келиб суриштирганда гувоҳ кимлигини сўраб қолишини назарда тутган эди. Гувоҳни мажбурлаб бўлса-да, ушлаб туриш унинг вазифасига кирмагани учун огоҳлантириш билан чекланганди. Даҳлизда ўз юмушлари билан у ёқдан бу ёққа ўтиб турган ҳамшираларнинг эса довдириб турган бола билан мутлақо ишлари йўқ эди. Шундай бўлгач, унинг ғойиб бўлганини ким сезиб, ким орқасидан кўчага югуриб чиқарди?

Одамлар оқимига қўшилиб бир оз юргач, кўналғада автобусга чиқди. Анҳор соҳилида тушиб, кўприк сари юрди. Кўприкдан ўтар чоғи сувга қарамасликка қанча уринмасин, барибир нигоҳи мавжларга қадалди. Сув мавжлари усти гўё беланчакка айланди. Мавж беланчагида эса... ўша! Хотиржам ёнбошлаб олган... Асрор унга энди кўрқув билан эмас, нафрат билан қаради:

“Сиз мени қотил деб бўғмоқчи бўлиб юрувдингиз. Қотил ўзингиз экансиз-ку? Сиз ёш болани ўлдирдингиз! Битта сигарет сўрагани учун ўлдирдингиз!”

“Ўлдирдингиз? Бекор айтибсан! У ҳали ўлгани йўқ. Аҳволи сал оғирлашса дўхтирлар шунақа ваҳима қилаверишади. Бақувват йигитча шу арзимас ярадан ўлиб кетаверарканми? Мен уни чақирмаганман. Менга сен кераксан...”

Енгил тўлқин мавжларни сачратиб юборди. Беланчак ҳам йўқолди... Асрор мурда билан ростдан ҳам гаплашдимиз ё бу икки оғиз суҳбат хаёлида рўй бердимиз, англай олмади. Кўприкдан ўтиб Ғайратникига шошилди. Ҳамиша очиқ турадиган эшик нима сабабдандир бу онда берк эди. Асрор эшикни очишга журъати етмай, изига қайтмоқчи бўлди. Аммо ўлим тўшагида ётган ўртоғи кўз олдига келиб, калтироқ қўллари билан эшикни итарди. Эшик худди Асрорнинг ҳолатига мос равишда калтирагандай ғийкиллаб очилди.

Экинлар орасида юрган Рисолат бу овозни эшитиши ҳамон кескин ўгирилиб қаради. Асрорни кўрди-ю шошилганича унга яқинлашди.

– Ўртоғинг қани, кеча суриштириб келишди, – деди саломга алик ҳам олмай.

– Ким? – деди Асрор титрок овозда.

– Ким бўларди, милиса. Тўғрисини айт, ўртоғинг қани? Қандай балоларга аралашиб қолди?

– У... бугун...

– Чайналма... сен ҳамма балони биласан, гапир!

– У касалхонада...

– Қанақа касалхонада? Нима бўлди унга?

– Билмадим... оёғи қайрилиб кетганмиш...

– Қани, менга қара-чи, ўзингга нима бўлди? Рангингга ранг қолмабди-ку? Овозинг ҳам бошқача-ку?

– Томоғим оғрияпти, иситмам бор...

Рисолат унинг пешонасига кафтини қўйди:

– Иситманг йўқ. Сен шумтакалар бир иш қилгансанлар. Оёғи бекорга қайрилмайди. Шу ерда қимирламай тур, мени касалхонага бошлаб борасан.

Касалхонадан ўғринча чиққан Асрор автобусда Ғайратникига кетаётган пайтда капитан Соли Муродов “Иш” бўйича янги маълумотларни бошлиққа маълум қилиб, шу томон шошиб келарди. У ўзини қабулхона врачига таништиргач, беморни кўриши лозимлигини айтди.

Врач ортиқча расмийчиликка бормай, уни реанимация бўлимига бошлади. Сунъий нафас олиш аппаратига уланган, билак томирига томчи дори қуйилаётган рангпар йигитни Соли Муродов таниди.

– Кимлигини аниқлай олмадик, танийман, деган бола кетиб қолибди, – деди врач узрли оҳангда.

– Бу йигитнинг кимлигини биламиз. – Соли Муродов шундай деб Зоирдан олган суратни олиб врачга кўрсатди. – Ўхшайдими?

– Ҳа, бу ўхшайди, – деди врач суратдаги Ғайратни кўрсатиб. – Буниси... бирга олиб келган бола эмасми?

– Уни сиз кўргансиз, мен эмас.

Врач яна суратга тикилди-да, “Ҳа, шу”, деб кўрсатмасини тасдиқлади.

– Ахволи қандай? – деб сўради.

“Ранг кўр – ҳол сўр”, деганларидай жавобга ҳожат йўқ эди. Шу боис врач елкасини қисиб қўйгач, фикрини бошқачароқ тарзда баён қилди:

– Бу бола ўлмаслиги керак, тушундингизми?

– Унга қон қуйиш керак.

– Қуйиш керак бўлса, нимани пойлаяпсиз?

– Бунга тўғри келадиган қон ҳозир йўқ. Қон берадиган одам керак.

Бу гапдан Соли Муродовнинг жаҳли чиқиб, унга қовоқ уюб қаради:

– Ўша одамни милиция қидириб топиб бериши керакми?

– Мен у маънода айтганим йўқ, – деди врач хижолатомуз оҳангда. – Бунақа пайтда ҳолис хизмат қиладиган одамлар бўлади.

Врачнинг лоқайдлигидан баттар ғазабланган Соли Муродов телефонини олиб керакли рақамларни тераётиб “Қони қанақа гуруҳ экан?” деб сўради. Яхшики, врач жавобда ҳаялламай “минус уч” деди. Акс ҳолда, айниқса, “билмайман, ҳали аниқлашга улгурмадик”, деганидами, капитан қўлидаги телефонни у томон отиб юбориши ҳеч гап эмасди.

Телефонда таниш овоз эшитилгач, Соли Муродов илтимос оҳангида сўз бошлади:

– Алло, Азизбек оғайни, ёрдаминг зарур бўлиб қолди. Бир йигитчанинг ҳаётини сақлаб қолиш керак. Сенинг талабаларинг ҳам бақувват, ҳам танти йигитлар. Улардан илтимос қилиб кўр, кимнинг қони минус уч бўлса, биринчи касалхонага етиб келсин. Беш-олтита бўлса яна яхши. Ўн дақиқадан кейин натижасини билиш учун яна қўнғирок

киламан. Раҳмат, оғайни, – Соли Муродов телефонни ўчириб, врачга қаради. – Йигитлар келишади. Қон қуйишга тайёр туринг.

– Бунга тайёرمىз, лекин айрим дорилар...

– Ўша “айрим дорилар”ни, оғайнижон, нариги дунёдан бўлса ҳам топиб келтирасиз. Ҳозир бу ерга бизнинг одами-миз келади. Касалнинг ёнига бегоналар кирмаслиги шарт.

– Реанимация бўлимига айтсангиз-айтмасангиз биров киритилмайди. Ҳатто ўзингизни ҳам киритишга ҳақким йўқ эди.

– Ана, кўрдингизми, ҳақкингиз йўқ бўлса ҳам кирита-верасиз.

Шу пайт телефон жиринглаб, Соли Муродовнинг таъна-ли гапи бўлинди. Телефон кўзгусида кўринган рақам-ларга қараб олиб:

– Эшитаман, муҳтарам полковник, – деди.

– Қаердасиз, қандай янгиликлар бор?

– Касалхонадаман. Бояги тахминим тасдиқланди. Яна бошқа гаплар ҳам бор.

– Унда тез етиб келинг.

Соли Муродов врач билан хайрлашди.

Рисолат кийимларини тезгина алмаштириб чиқди. Шу қадар тез юра бошладики, ундан орқада қолмасликка ин-тилган Асрор кўприкка етмай ҳаллослай бошлади. Рисо-лат Асрорнинг изидан келаётганига ишонч ҳосил қилгани учунми, орқасига қарамас, худди ўзига ўзи гапиргандай тинмасди:

“Сен зумрашаларда бир гап бор...”

– “Сенлар кўзни шамғалат қилиб нима балоларни бошла-майсанлар...”

У автобусга чиқишгандан кейингина жим бўлди. Касал-хонага боришгач, Асрор қабулхона эшигини кўрсатади-ю Рисолат кириб кетгач, унга эргашишга ботинолмай тиса-рилди. Юраги така-пука бўлиб, қочишга шай бўлиб тур-

ди. Бир неча дақиқа ўтгач, ичкаридан Рисолатнинг фарёди эшитилди:

– Вой, боле-ем! Чимилдик кўрмаган боле-ем! Менга кўрсатинглар уни! Юзини бир марта кўрай!

Асрор бу фарёдни эшитиб, “Ғайрат ўлди!” деган тўхтамга келди-ю кўз олди коронғилашди. Ичкаридан Рисолатнинг овози эшитилиб, яна сергак тортди:

– Бир балоси борлигини билувдим-а, эй Худойим, келиб-келиб менинг боламини кўрдингми, а? Энди мен додимни кимга айтаман?

Кўркув исканжасида титраётган Асрор касалхонадан югуриб чикканини ўзи ҳам сезмади.

43. Чўкаётган кема

То Чимёнга етгунларига кадар ҳам лом-мим демадилар. Жамиланинг индамаслиги табиий – бирон нима сўрашга ўгай отасидан кўркади. Кўнгли ғаш бўлса-да, ўзини тақдир ҳукмига топшириб, атрофга маъносиз бокиб бораверди. Олд ўриндикда ўтирган Қамариддиннинг хотиржамлиги ундаги хавотирни бир оз босиб турарди. Бу йигитга бўлган муҳаббатини ошкор қила олмагани учун ўзини ўзи айблаб ҳам кўярди. У ўгай онасининг Қамариддинга арзи ҳол қилганидан беҳабар. Аммасининг оғиз солганини ҳам билмайди. Қамариддиннинг кўнгли йўқлигини сезганида, ўгай ота таъқибидан кўркмай, аммасиникига қочиб кетган бўларди.

Ҳозир эса нотаниш кўчалардан ўтиб, тақдирнинг қоронғу сўқмоқлари сари яқинлашиб борарди.

Қамариддин Жамиланинг қисмати ҳақида кўпам қайғурмас эди. Ўгай онаси лозим топибдими, ўгай отаси қарор қилибдими, унинг хавотиридан фойда бор эканми? Қизни, Қамариддиннинг назарида даҳшатли фожиа кутаётгани

йўқ. Наридан борса, ўғай онасининг тақдири унга ҳам насиб этади. Алҳол, Қамариддинни хавотир тўрига ўраб турган бошқа ташвиш бор эди. Ўзи учун қамоқхона дарвозалари ҳамиша очилишга тайёр эканини бир зум ҳам унутмайди. Соли Муродов билан учрашувда бу дарвозанинг очила бошлаганини у ўзи учун кулфат деб билмайди. Уни хавотирга солаётган нарсаси – Ғайрат билан Асрорнинг тақдири эди. Айниқса, Дилфузанинг гувоҳ эмас, иштирокчи, шерик сифатида айблануви мумкинлиги унинг тинчини олган эди.

Машинани кувноқ кайфият билан бошқариб бораётган Акулага иккала ёшнинг кайғуси бегона эди. Бўроннинг қайтиб кетиш ҳақидаги такрорий гапи, ўзининг бу тарафлар эгаси бўлиб қолиши ҳақидаги хушxabарнинг таъкидланиши кўнгил денгизини ҳузурли мавжларга тўлдирганди. Чимёнга тўпланган баобрў ўғрилар уни ҳам яхши танийдилар. Уларнинг бугунги фатвоси билан бу томонларнинг мутлақ ҳукмдори бўлиб қолиши ҳам ажаб эмас.

Манзилга етиб келишгач, Акула Қамариддинга:

– Менинг ўрнимга ўтир, кўзинг мен кириб кетадиган дарвозада бўлсин, – деди. Кейин Жамилани бошлаб, ҳашамдор қилиб қурилган боғ эшиги томон юрди. Қиз Қамариддинга сўнгги марта умидворлик билан қаради-ю ўғай отасига тобелик билан эргашди.

Қамариддин устозини бир соатдан ортиқ кутди. Дикқати ошди. Иссиқдан лоҳас бўлди. Қорни очганига чидаши мумкин эди-ку, ташналикка сабр қилиши кийин эди. Эллиқ қадам нарида, баланд девор ортида маишат учун барча неъматлар тўкин-сочин бўлгани ҳолда бу машинада ғариблардай ўтириши ўзига алам қилди. У томондагилар учун бегона оламдан бўлса ҳам майли эди. Учрашишганда қўл узатиб кўришишга қаноат қилмай, ўпишадилар, бир дастурхон атрофида маишат қиладилар, аммо бир-бирларига ишонмайдилар. Қамариддин шу ҳақиқатни ҳазм қила олмайди. У бир соат мобайнида устозининг нимадан ҳадиксираган бўлиши мумкинлигини ўйлаб топишга уринди.

Акула ўғрилар оламида Бўрон каби баланд мартабага эга бўлмаса-да, ҳар ҳолда ўзига яраша обрўси бор эди. Унга “қанжик” лаънат тамғасини босиб, осонгина ўлдириб юборишлари ҳечам мумкин эмасди. Уни факатгина кўп кон тўкишда айблашлари эҳтимоли бор. Балки Бердиёроваларнинг ўлими учун танбех беришар. Лекин кочишга уриниш даржасига олиб боришмас?

Ҳам оч, ҳам ташна Қамариддин муаммоларга жавоб тополмай гаранг ўтирганда дарвоза эшиги очилиб, Каламуш кўринди. Ўзининг ташқарида қолдирилиши, Каламушнинг эса ичкаридан мамнун чиқишидан Қамариддин ғашланди. Каламуш унинг бу ҳолатини сезгандай гердайдганича келиб, унга қараб тиржайди.

– Ҳа, очиб қўйибманми, нимага ишшаясан? – деди Қамариддин, ғазабланганини яширмай.

– Ишинг чатокка ўхшайди, Граф, думингни кесиб олишганмишми, а? – деди Каламуш, масхара оҳангида.

– Сен ўзингни ўйла, – Қамариддин шундай деб нақ унинг оёғи яқинига тупирди.

– Менинг думим ҳамиша чўнтагимда. Қани, нари сурил, кетамиз.

– Қаёққа?

– Борганда биласан.

Қамариддин бу ердан жўнаш Каламушнинг истаги эмас, устознинг амри бўлганини фаҳмлагани учун, минғирлаб қўйиб, ёндаги ўриндикқа ўтди-да:

– Боргунча билсам-чи? – деб сўради.

– Ҳозир билсанг, шаҳарга етиб боргунимизча қариб қоласан, – Каламуш ўзининг бу ҳазилидан мамнун бўлиб хузурланиб қулди. – Майли, айтаман, яна боргунча сиқилиб ўлиб қолмагин: ҳуллас, эрталабгача Акуланинг уйида тухум босиб ўтирасан. Бугун блаткомитетнинг иши кўп экан. Сенинг ташвишингни қилишга уларнинг вақти ҳам, тоқати ҳам йўқ. Сен Акуланинг эркасисан. Улар учун сен кимсан? Лойда занглаб ётган сариқ чақасан. Эртага кўнгилла-

ри яйраб қолса, балки улар билан бирга кетарсан. Ҳа, нега аланглаб қолдинг?

– Орқадаги қўқ “Матиз”ни кўряпсанми, такаб келяпти-ю кувиб ўтгиси йўққа ўхшайди.

Каламуш пешкўзгуга қараб орқага назар ташлаб олгани билан шеригининг хавотирига муносабат билдирмади. Бир оз юргач, аввал машинани секинлатди, сўнг ўнг томонга олиб тўхтатди. “Матиз”даги уч йигит ва бир киз уларга шунчаки қараб ўтишган бўлишса-да, бу назар уларни сергаклантирди. “Матиз”дагилар бир оз узоклашишгач, Каламуш машинани юрғизди, бироқ тезликни оширмади, аксинча шошқич равишда орқага бурилди. Қамариддин унга “нега қайтмоқчисан?” деган савол назари билан қаради.

– Боғда бир пой пайпоғим қолиб кетибди, олиб келамиз, – деди Каламуш ишшайиб. Бир оз юргандан сўнг ён-атрофда хавотирли ҳаракат сезилмагач, машинани яна шаҳар йўли томон бурди. – Кўзми бу ё пўстакнинг йиртиғими, демайсан-а! Қарасам, пайпоғим оёғимда экан. Бекорга лақилладим-а? – Каламуш яна қулиб, Қамариддинга масҳараомуз қараб олди: – Қуёнюррак бўлиб қолибсан-ку, Граф?

– Сен ўзингни бил. Қўркишни сенга чиқарган. Ўзинг каламуш бўлганинг билан юрагинг қуённики. Мен эҳтиёткорликни яхши кўраман.

– Эҳтиёткор одамларнинг пачоқланиб кетганларини кўп кўрганман.

Қамариддин “ақл ўргатишни сенга ким қўйибди, сўтак!” деб сўкиб бермоқчи бўлди-ю, лекин фикридан қайтди. Ўзининг боғ ичкарисига кирганидан фахрланаётган, бу шеригининг эса ташқарида қолдирилиб камситилганидан қувонаётган, Каламуш бу онда ўзини қарийб тождорлар сафида кўра бошлаган эди. Икковининг ёши тенг, устози ҳузуридаги мартабаларида сезиларли фарқ бўлмаса-да, Граф ўзини Каламушдан баландроқ мавқеда деб ҳисобларди. Бу, албатта Каламушнинг иззат-нафсига тегарди. Бугун, унинг назарида тарозу палласи у томон босгандай эди. Шу боис,

шеригини очикчасига камситгиси келаверди. Қамариддин унинг муддаосини сезмагандай, анчагача жим кетди. Сўнг сир олиш мақсадида сўради:

– Буфетчи кўринмай қолдими? Қаёққа кетганини билмайсанми?

– Бунақа шўртумшукларнинг борадигани ери тайин. Хужрада ўтирган иккала хеббимни киндигидан то бўғзига-ча тилсам хумордан чиқардим, – деди Каламуш ғижиниб.

– Улар сенга нима ёмонлик қилди?

Каламуш Бўроннинг тепкилаганини айтгиси келмай минғирлади:

– Менга ёмонлик қилишганда аллақачон чиққан ерига кирғизворган бўлардим. Бойваччангни билмайман-у аммо буфетчининг кетиши аниқ.

– Шошилма.

– Бир кун кўп яшади нима-ю бир кун кам яшади нима? Сенга барибир эмасми? Буфетчига куйиниб қолдинг? Аммангнинг ўйнашидан орттирган ўғли эмасми?

– Ўйнашлар сенинг уруғингда бўлади, – деди Қамариддин терслик билан. – Буфетчини мен бошлаб келганман. Дискотекадан бирга чиққанини кўрганлар бор.

– Кўрган бўлса бирга чиққанингни кўргандир. Ўлдирганингни кўрмагандир, а?

– Сен ўзингни ўйла. Бўйнингга илиниб қолмасин.

– Бунисидан кўркмайман. Отиладиган бўлсам, она-боланинг жони менга етади. Буфетчини шунчаки кўнгил очарга ўлдириб ташлайман. Эркак бўлсанг, ёнимга келарсан? – Каламуш шундай деб унга истехзо билан қаради. Қамариддин буфетчининг йўқолганидан ташвишланиб, сир олмоқчи эди, Каламуш буни сезиб, худди буфетчини ўзи ўлдирмагандай, худди шундай нияти бордай гапни айлантираверди. – Келмайсан. Сен бунақа ишларга ношудсан. Қонни кўрсанг тиззанг қалтирайди. Иккаламиз ўғри бўлсак ҳам бир-биримизга тоқат қила олмаймиз, тўғрими? Сен мендан ирганасан. Сен ўзингча оқ қўлқопли ўғрисан.

Устингга гард ҳам юқтирмайсан. Мен эсам сенинг назарингда балчик титадиган ўғриман, а? Лекин билиб қўй, мендай бўлишинг учун сен у томонларда яна минг йил ўтириб чиқишинг керак. Бўрон билан Акуланинг даври даврони узокка бормайди. Шунда бу томонларнинг хўжайини мен бўламан. Ўшанда оқ қўлқопингни ечиб, ўзинг ахлат титасан. Мен тўғри гапни гапираётганимда сен тишларингни ғижирлатма, Акуланинг ўгай ўғли бўлсанг ҳам талтайма. Бу сафар ментлардан қутулиб қолсанг ҳам, ўзимизникилар жиғингни эзиб қўйишади. Сенга бу гапларни айтаман, деб пайт пойлаб юрган эдим, ҳозир хонаси келиб қолди. Одам бўламан, десанг оқ қўлқопингни ечиб, қаторимизда юравер, ўгай бола!

Каламушнинг бу даражада катта кетишини Қамариддин кутмаганди. У устозига “қармоққа тамоман илиндим”, демаган эди. Бир оз хавотири борлигини айтиб эди. “Акула бокқа кириб нима деган? Ҳар холда Каламушни бу гапдан атайин хабардор қилмаган. Балки Бўронга айтаётганида бу шўртумшук эшитиб қолгандир? Бу ўзича нима учун кеккайяпти? Хўп, камаларман, беш-ўн йил ўтирарман, шу вақт ичида дунё остин-устун бўлиб кетмайди-ку? Ўғрилар олами шу даражада аҳмоқмики, шу таскаранинг ҳукмига ўтиб қолса? Туя ҳаммомни орзу қилгандай, бу хўжайинликни мўлжаллаяптими?”

Қамариддин шуларни ўйлаб паст овозда “Каламуш, каламуш... калланг анча чаламуш”, деб қўйди.

— Нима деб минғирлаяпсан? — деди Каламуш йўлдан кўз олмай.

Қамариддин унга тикилиб туриб, баландроқ овозда гапини такрорлагач, яна изоҳ берди:

— Сенга битта ақлли гап айтайми, эшит: дунёдаги ҳамма туя ҳаммомга тушиб чўмилишни орзу қиларкан. Лекин шу пайтгача биронтаси муддаосига етмаган. Ҳали мен камаламанми ё йўкми — Худо билади. Сен ноғора чалишга шошилмайроқ тур. Қамаладиган бўлсам ҳам, ўлмасдан қай-

тиб чиқаман. Унгача нечта аҳмоқ камалиб кетади, нечтаси ментларнинг ўқини тишлаб нариги дунёга жўнаволади. Сен шуларнинг қайси бирисан, ўйлаб кўр.

– Менми? Мен қамокдан итдай хор бўлиб, ўлар ҳолатда чиққан Графнинг олдига суяк ташлайдиганларданман, хотиринг жам бўлсин!

Қамариддин бу аҳмоқона суҳбатни бас қилишни лозим кўрди. Эшик ойнагини тўлалигича пастга тушириб, бошини ташқарига чиқарди. Илик шамол баттар лоҳас қилди. Бир йўлга, бир Каламушга қараб-қараб қўйиб ўйланди:

“Нима қилишмоқчи? Нима учун тунни Акуланинг уйида ўтказишим керак? Жиддий хатар сезилса шошиб қолишарди-ку? Ё қўлга тушишимни исташяптими? Йў-ўқ... Мен кўп нарсa биламан. Гуллаб қўяди, деб чўчишяптими? Наҳот мендан чўчишса?... Изларни йўқ қилишмоқчимиз? Буфетчини йўқотишгани аниқ. Энди менинг галимми? Мени ўша галварс билан тенг қилишмоқчимиз? Кимдан чиққан бу фикр? Бўронданми? Акула менга ишонади, мени яхши кўради. Лекин... Бўроннинг гапини икки қилолмайди. Ахир мен улар билан битта кемада эдим-ку? Кемалари чўкадиганга ўхшаб қолдимиз? Юкни енгиллаштириш учун ортикча матохларни улоктиришмоқчимиз? Ортикча матох менманми? Нима учун мени танлашди? Нима учун Каламуш эмас? Шавкатнинг онаси билан синглисини ўлдирмай чиқишса ҳам бўларди. Лекин ўлдирди! Нима учун? Ҳа! Мени ёмон отлик қилиш керак эди! Ишни мен пишитувдим. Оқибат мени ношудликда айблашди. Хотинларнинг қайтиб келишлари менинг ношудлигимдан эмас. Ҳа, Каламуш!.. Кўнглинг бекликни истаб қолдимиз? Менга бекорга “Граф” деб лақаб беришмаган. Ҳамма ўзининг лақабига яраша даражада юриши керак. Мен қандай графлигимни ҳали сенларга кўрсатиб қўяман!”

Каламуш Графни Акуланикида қолдириб, “шу ердан бир қадам ҳам жилмаслиги зарур”лигини яна бир қайта эслатди-да, ўзи қаёққадир кетди. Қамариддин ёлғизликка

чидаб узоқ ўтира олмади. Камокдалигида интизомни бузгани учун карцерга ташланганида ҳам бу қадар сиқилмаган эди. Унда иложсиз эди: темир эшикни бузиб чиқа олмасди. Энди-чи? Нима учун уй қамоғида диккинафас бўлиб ўтириши шарт экан?

Уй қамоғи... Ким ўйлаб топди буни? Акуланинг ҳукими бу ё Каламушнинг қилиғими?

Қамариддин ўйлай-ўйлай, бу уйдан чикиб кетишга қарор қилди. У бостириб келаётган хатар булути боши узра чакин чакмай туриб айрим ишларини бажариб олиши керак эди. У эҳтиёткорлик юзасидан ҳовлига назар ташлаб олгач, жавонни сурди. Акула тўплаётган бойлигини бир ерда сакламас эди. “Умум пули” деб аталувчи ўзига хос жамғармани шу уйга беркитганини ўзидан ташқари фақат Қамариддингина биларди. Бу олам учун мукаддас ҳисобланган “умум пули”дан ҳеч ким ўзи билганича фойдалана олмас эди. Шу боис Акула бойликни Қамариддинга ишонганди. Қамариддин ўзига тегишли пулларни ҳам шу ерга беркитганди. Бойлик сақланадиган махфий жойни очишдан мақсад – шу пулларни олиш эди. Умум пулининг бир сўмига хиёнат қилган тақдирда жазосиз қолмаслигини билган Қамариддин катта ўрамга қўл ҳам теккизмади. Вақти келиб, Акула бу жойни очганида кичикроқ тутунчанинг йўклигини кўрса ҳам эътибор бермайди. Чунки унинг учун муҳими – катта тутуннинг бутлиги!

Қамариддин метро бекатига қадар йўловчи машинада бориб, ўша ердан уйига қўнғироқ қилди. Гўшакда онасининг хавотирли овозини эшитса ҳам индамай тураверди. Сабоҳат ҳам бир оз жим тургач, йиғламсираб гапира бошлади:

– Юрагим ёрилмасидан бир кўриб кет. Ўртоғингни дўхтир олиб кетди. Ўликми ё тирикми, билмайман...

Қамариддин уйда онасининг ёлғиз эканини сезди. Сўнг Асрорнинг уйига қўнғироқ қилди. Унинг “мактабдан қайтмаганини” билгач, анҳор бўйида бўлиши мумкинлигини тахмин қилиб, соҳил томон шошилди.

Куёш ботиб, замин узра шом коронғилиғи хукмини ўрнатмокни бошлаган эди. Қамариддин янглишмаган эди. Қоронғуликни ўзига ютиб қорайган сув юзасига тикилиб турган Асрор унинг яқинлашганини сезмади. Қамариддин елкасини ушлаганда кўрқувдан сапчиб тушаёзди. Қамариддин гапга кирмайдиган укасини уришгандай эмас, балки меҳрибонлик билан тергагандай юмшоқ тарзда деди:

– Сувга яқинлашма дегандим-ку? Яна нега келдинг?

Нима учун келганини ўзи ҳам билмаган Асрор бу саволга жавоб бермади. Қамариддин жавоб талаб қилмай, билагидан ушлади:

– Юр, гап бор.

Катта кўчага чикиб йўловчи машинани тўхтатдилар-да, бу ердан беш чакиримча наридаги холироқ қаҳвахонага бордилар. Қамариддин хизматчи кизга лозим бўлган емак ва ичмакни буюргач, шумшайиб ўтирган Асрорнинг елкасига қўл ташлади:

– Бугун жуда чарчадим. Бир пас хумордан чикмасам бўлмайди. Намунча тумшайиб олдинг, сал чехрангни оч. Мен бугун сен билан балки охирги марта отамлашаётгандирман. Дилфузангни ўзингга ташлаб кетаман. Энди кувонсанг бўлади. Кўприк устида сени биров йўлингни тўсмайди. Яйраб-яшнаб юраверасан.

Асрор унинг гапидан кувонмади. Дилфузанинг ўзига тортиқ қилиниши, йўлтўсарнинг йўқолиши унинг учун ҳозир аҳамиятли эмасди. Унинг бутун ўй-хаёли Ғайрат билан банд эди. Кўз олдида ҳансираётган Ғайратнинг рангпар чехраси, кулоғи остида Рисолатнинг “Боле-ем!” деган ноласи жаранглайди халос. У Қамариддинга қайғули нигоҳини қаратди:

– Ғайрат ўлди... – деб пичирлаб, йиглаб юборди.

– Нима? Бўлмаган гап?! – Қамариддин шундай деб уни ўзига тортди: – Қаёқдан олдинг бу гапни?

– Ойингиз дўхтир чакирдилар...

– Шуниси ишқал бўлибди. Милиса ҳам келдими?

– Касалхонага келди...

– Ахийри мени копконга тикибсанлар. Ха, майли, бунинг кўркадиган жойи йўк. Копконнинг тешиклари кўп бўлади. Сен тумтайма. Сени милисага рўпара қилмайман. Мен учун у томонлар дам олиш уйидай бир гап. Эрталаб ўзим бораман, ментларни зиёрат қилгани. Сен уйингда жимгина ўтиравер. Ўша одамнинг пичоғини сақлаб қўйганман, айбни ўзига тўнкаб юбораман. Бу иш “котиллик” дейилмайди, “ўз-ўзини ҳимоя қилиш” дейилади. Эҳтиётсизлик оқибатида одам ўлдириш оғир жиноят эмас. Бир-икки йилда чиқиб келаман.

Хизматчи қиз буюрилган нарсаларни келтиргач, Қамариддин қадаҳга ароқ қуйиб ичди. Асрор дастурхон устига қараб ҳам қўймади.

– Сен мени унутма, – деди Қамариддин гапини давом эттириб. – Мен аслида ёмон одам эмасман. Мен сенга пул бераман. Ярмини Ғайратникига олиб бориб бер. Ярми ўзингга. Қайтиб келганимдан кейин иккаламиз зўр ишлар қиламиз. Бу шаҳарнинг додаҳўжалари ҳам иккаламизга салом берадиган бўлишади. Сен “аравани қуруқ олиб қочяпти”, дема. Мен шундай қарор қилдимми, демак, шундай бўлади!

Қамариддин стол бурчагида турган тугунчани Асрор томон суриб қўйди. Яна қуйиб ичиб, таомдан танаввул қилди. Асрор индамай ўтиравергач, Қамариддин тугунчани олиб, унинг сумкасига солиб қўйди.

– Ҳозир менинг битирадиган битта зарур ишим қолди. Дунёда энг улуғ зот ким, биласанми? Она! Ҳа, она! Менинг биттагина яқин одамим бор. Онамдан бошқа ҳеч кимим йўк. Лекин шу онам ҳам мени тушунмайдилар. Иккаламиз дунёни икки хил кўз билан кўрамиз. Унинг олами бошқа, меники бошқа. Сен буни тасаввур қила олмайсан. Чунки сен ҳам, онанг ҳам, отанг ҳам дунёни битта кўз билан кўрасанлар. Ўзим ёмон бўлсам ҳам онам мени яхши кўрадилар. Яхши кўрадилар-у... лекин мендан рози бўлмасалар керак.

Мени тушунишни истамасалар ҳам, онамни яхши кўраман. Раҳмим келади онамга, тушунасанми? Онамнинг шогирдлари кўп, ҳамкасблари кўп, лекин барибир ёлғизлар. Дунёда онам учун биргина мен борман. Ҳа, борман-у лекин аслида йўқман. Аввалги қамалишимда кўришмай қолган эдик. Суд пайтида кўришганимиз ҳисобмас. Айрилиқдан олдин бир-биримизга тўйиб олишимиз шарт. Эрталабгача бағриларига босиб ўтирадилар. Болалигимни эслайдилар. Мен ҳам эслайман. Йиғлайдилар. Мен ҳам йиғлайман. Насиҳат қиладилар. Жимгина эшитаман. Сен онамнинг насиҳатларини эшитмагансан-да! Доно гаплар! Лекин бу доно гаплар менинг оламимга тўғри келмайди. Шуниси чатоқ. Энди тургину битта машина тўхтатиб, тўғри уйингга жўна!

Асрор итоаткор қул сингари ўрнидан туриб, кўча томон юрди. Қамариддин билан бирга ўтириш азобидан қутулганига шуқур қилиб, бу қаҳвахонадан учиб чиққиси келди-ю, аммо зил-замбил оёқларини тезлатишга қурби етмади. Машина ҳам тўхтатмади. Телбаларча пичирлаб юриб кетаверди. Қаҳвахонадан юз қадамча узоқлашганида бир машина қувиб ўтиб, тўхтади. Машинага эътибор бермай яқинлашганида орқа эшик очилиб, Қамариддиннинг боши кўринди.

– Уйингга яёв кетмоқчимисан? Ўтир! – деди Қамариддин зардали оҳангда. Асрор амрга бўйсуниб ўтираётганида елкасига муштлаб қўйди: – Кўзингни оч, ухлама!

Машина икки чақиримча юргач, Қамариддин ҳайдовчининг елкасини аста ушлаб, илтимос қилди:

– Шеф, шу ерда тўхтатинг, мен тушиб қоламан. Бу укамизни уйига олиб бориб қўясиз. Ҳақини бойваччанинг ўзи тўлайди.

Машина тўхтагач, эшикни очиб, бир оёғини ерга қўйди-да, Асрорнинг елкасига яна енгил мушт уриб хайрлашди:

– Омон бўл, бойвачча! Бой адангга салом айт. Мени унутмасин!

Машина эшиги карсиллаб ёпилиб, Асрорнинг назарида Камариддин билан бўлган муносабатларининг барча занжирлари узилиб кетгандай бўлди. Кўчани ёритувчи чироклар ёнмаган, эски машинанинг хира чироғи йўлни ёритишга ожиз эди.

Камариддин ҳайдовчига қайси даҳага боришни тайинлагани учун, машина Асрорнинг уйи яқинига келганда секинлади.

– Қаёққа юрай, бойвачча ука? – деди ҳайдовчи.

Асрор уйига етиб келганини сезмай қолган эди. Шошганича атрофга аланглаб олди-да, “тўхтатинг”, деб чўнтагидан пул чиқарди.

Уй эшиги қулфланмаган эди. Асрор хомушлик чодиридан кутулолмаган ҳолда уйга кириб келди. Овқатланиб ўтирган отаси унга ғазаб билан қараб олди-ю юзини тескари бурди. “Келдингми, болам?” деб ўрнидан турмоқчи бўлган Мунирани эрининг ўқрайиб қараши жойига қайтарди. Асрор заиф овозда салом бериб, хонасига кириб кетди. Эрининг қахрли нигоҳи Мунирани узоқ вақт ушлаб тура олмади. Оналик меҳри кучлилиқ қилиб, ўрнидан турди-да, ўғлининг изидан хонасига кирди.

– Кийимингни алмаштириб, дарров ювина қол. Овқатни совутмай еб олгин.

– Қорним тўк...

– Аданглар билан маслаҳатлашиб олдик. Кузда яна лицейингга қайтиб борасан. Ҳали лицейдаги устозинг ҳам келиб-кетувди.

– Нега?

– Қайтишинг масаласида аданглар билан гаплашмоқчи экан. Унгача биз маслаҳатни пишитиб қўювдик. Қувноиб кетди. Эртага бораркансан.

Мунира бу хушхабардан ўғлининг шодланишини кутган эди. Аммо Асрор уни лол қолдириб, гапларини нохушлик билан тинглади.

“Эртага борарканманми? – деб ўйлади Асрор. – Эртага... эртага... Эртага Ғайратни кўмишадими? Кўмишади... Ер тагида ётадими?...”

Хаёлига келган бу фикр омбур каби бутун вужудини бураб, инграб юборди. Мунира чўчиб, ўғлини бағрига босди:

– Нима бўлди?

– Бошим оғрияпти...

– Ёта қол, ҳозир дори бераман. Озгина ухласанг ўтиб кетади...

“Ўтиб кетади... Нима ўтиб кетади?... Ғайратнинг ўрнига гўрда мен ётсам бўлмасмиди...”

Асрор ўсмирларга хос алам билан шундай деб ўйлади. Агар ўликнинг қоронғу ва зах лаҳадда ётишини, жисми турли илонлару қуртларга ем бўлишини, руҳининг эса фоний дунёда қилган гуноҳлари учун боқий дунё азобларига гирифтор этилишини тасаввур қилганида ёки кўз олдига келтирганида шу оннинг ўзида юраги ёрилиб жон берарди, ё ақлдан озган бўларди...

44. Ғойибдан келган амаки

“**И**нтерпол” орқали олинган маълумотлар Соли Муродов тайёрлаган ахборотнинг ишончли эканини тасдиқлаган эди. Шунга қарамасдан капитаннинг Бўрон билан Акулани тезлик билан ҳибсга олиш таклифи маъқулланмади. Шавкат Бердиёровнинг тақдири номаълум бўлиб турган пайтда уларни қўлга олиш мақсадга мувофиқ эмас, деб билинди. Соли Муродов йигитнинг ўлдириб юборилганига амин эди. Лекин прокуратура вакили “умид энг охирида ўлади”, деган эски ҳикматни эслатгач, улар билан ортиқча баҳслашмади. Энг муҳими – Даминовнинг ўлимига дахлдор йигитларни қўлга олишга прокуратура ижозат берди.

Таниш уй, таниш йўлакка келиб кўнғироқ тугмасини босганда эшикни Сабоҳат очди. Уни кўриб ажабланмади, чўчимади ҳам. Аксинча қошларини бироз чимирганича совуққонлик билан:

– Агар ўғлимни кидириб келган бўлсангиз, у уйда йўқ, – деди.

– Биладан, – деди Соли Муродов хотиржам равишда.

– Биласиз? Ҳа, айтмоқчи, сизлар билмайдиган сир йўқ бу дунёда.

– Киришим мумкинми?

– Ўғлим йўқ бўлса ҳам кираверасизми?

– Балки бир оз кутарман?

Сабоҳат қошларини чимирганича унга бир оз қараб тургач, тисарилиб, йўл бўшатди.

– Марҳамат, шу ерда кутишингиз зарур бўлса, кира колинг.

Соли Муродов даҳлизга киргач, ичкарига шошқич кўз ташлаб олди. Пойафзалини ечмай меҳмонхона томон юрган эди, Сабоҳатнинг норози қиёфасини сезиб, одобсизлигидан хижолат бўлганича хатосини тузатди. Мезбон кўрсатган стулга ўтиргач:

– Уйга киришга ҳақким борми ё йўқми, суриштирмадингиз ҳам? – деди маънодор оҳангда. – Шундай конун борлигини биласизми?

– Биладан, – деди Сабоҳат унинг қаршисидаги стулга ўтириб. – Бу конунга амал қилмасликларингиз кўп катори менга ҳам маълум. Уйга қўймасам, эшикни бузиб кираверишингизни яхшироқ биладан.

– Бунчалик бўлмас...

– Ўғлимнинг айби нима? Шубҳа билан келдингизми ё аниқ исботингиз борми?

– Бу ҳозирча маълум эмас. “Гумон” деб тура қолайлик. Сиз йўлакда беҳуш ётган бир болани кўриб, “Тез ёрдам” чақирибсиз. Буни меҳрибонлик деймизми ё олижанобликми?

– Иккови ҳам эмас. Оддийгина қилиб “одамийлик бурчи”, деганимиз тўғри.

– Одамийлик бурчи бажарилгач, боланинг кейинги аҳволи билан қизиқиб кўриладими ё йўқми?

– Агар шошилишда гангимай қаёққа олиб боришлари сўраб қолинса, қизиқиб кўрилгани дуруст. Афсуски, мен сал довдирабман.

– Ҳа, чиндан ҳам афсусга лойик иш. Менингча, хабар олганингизда меҳрибонлик бўларди. “Тез ёрдам”ни бир ҳафта олдин чақирганингизда ҳам олижаноблик, ҳам оқиллик бўларди.

– Танбеҳингиз ўринли. Лекин оқилликка эришмоқлик учун одам бир ҳафта илгари чет элда эмас, шу ерда бўлиш керак эди. Олижанобликка етишмоқлик учун эса, оқила одамнинг шу уйда бўлишидан ташқари бола бу йўлакка бир ҳафта аввал келиб, беҳуш йиқилиши шарт эди.

– Ҳа, дунёда ечими мураккаб масалалар кўп. Айниқса орага тасодифлар аралашса одамни гангитиб юборади. Боланинг айнан шу йўлакка кириб йиқилиши бир тасодиф, айнан сизнинг кўриб қолишингиз иккинчи тасодиф... Лекин бир неча кун давомида уйингизда ётгани тасодиф эмас.

– Хаёлингиз чегарасиз экан, – деди Сабоҳат бу ҳақиқатни яширишга уриниб. – Афсуски, хаёл маҳсулини кўпинча ҳақиқатга айлантириб, ҳатто судни ҳам ишонтириб юборасиз. Ўғлимни биринчи марта қамашганда шундай бўлган. Ғилдирак айланиб, яна тухмат изига тушади шекилли?

– Мен у ғилдиракни билмайман. Хаёлим ҳам сиз айтгандай чегарасиз эмас. Агар ўғлингиз ўшанда тухмат билан қамалган бўлса, албатта афсус қиламиз. Сиз билан бу борада баҳслашмайман. Бизнинг соҳада ҳам хато бўлиб туради. Кимёда бўлмайдими хато?

– Кимёдаги хато бир одамнинг тақдирини бузиб юбормайди.

– Мен фан тарихидан беҳабарман. Лекин фандаги ҳа-толиклар бир одамнинг эмас, мамлакатларнинг шўрини

куритганини эшитганман. Буни ўзингиз мендан яхшироқ биласиз. Менга эса ўша боланинг шу уйда ётгани аниқ. Идорамизга борганингизда ҳам бу бола шу ерда эди. Қўшингиз билан гаплашганимда ҳам шу ерда эди. Инкор этишга уринманг.

– Шуни билган экансиз, нима учун эшикни бузиб кира қолмадингиз?

– Бунга ҳақким йўқ эди.

– Ҳақ-хуқуққа риоя қилсангиз яхши одам экансиз.

Сабоҳат бу гапни пичингсиз айтса-да, Соли Муродовга киноя оҳанги сезилгандай бўлди. Шу боис кулимсираб қўйиб, “шунга ҳаракат қиламиз”, – деди. Капитан мезбон билан суҳбатлашаётганда одатига хилоф қилмай хонага кўз югуртириб турди. Унинг олазарак боқишларидан хавотирга тушган Сабоҳат жим қолишни маъқул кўрмай, яна сўради:

– Ўғлимни олиб кетгани келдингизми?

– Аввал келсин-чи?

– Эрталаб келса-чи?

– Демак, эрталабгача кутар эканман.

– Бунга ҳақ-хуқуқингиз борми?

– Хайрият, ахийри сўрадингиз-а, мана, прокурорнинг ижозатномаси. Шу рухсатсиз бирон уйга кирсам, ўзимни босқинчидай ҳис қилиб, қийналиб кетаман.

– Милиция ходимидан кутилмаган олижаноблик!

– Милиция ходими одам эмасми, унда одамийлик фазилатлари бўлмайти, деб ўйлармидингиз?

– Уйда жувон ёлғиз бўлса ҳам кириб, ўтириб олиш олижанобликка кирадими? Иккаламизнинг ўтиришимиз сизга ғалати туюлмаяптими?

– Туюляпти. Шунинг учун ташқарида қолган йигитлардан бирини чақирсаммикин, деб ўйлаб турибман.

“Ташқарида турган йигитлардан...” Сабоҳат капитаннинг мақсадини англади. Шу гап билан уйнинг ўраб олинганини, Қамариддиннинг ҳибсга олиниши аниқ эканини

маълум килиб қўйди. У ўрнидан туриб, кўча томонга караб олиш мақсадида деразага якинлашди.

– Чақирманг. Яхшиси қўшниларимникига чиқиб турганим маъкулдир?

– Маъкул эмас. Деразадан нарироқ турсангиз яхшироқ бўларди.

Сабоҳат буйрукка итоат этиб салгина четланди-да, қўлларини қовуштириб, дераза рахига суянди:

– Тушунарли, демак мен гаровда эканман.

– Бизнинг ишимизда гаровга олинмайди. Илтимос, деразадан сал нари туринг.

Сабоҳат меҳрибонлик оҳангида бошланган суҳбатнинг пўписага ўта бошланганидан ғашланиб, жавон томон ўтди. Унинг ҳаракатини зийраклик билан кузатиб турган Соли Муродов жавон тепасидаги суратга тикилиб қолди. Сўнг ўрнидан туриб, унга якинлашди.

– Нимага қизиқиб қолдингиз? Бу ёшликдаги суратим, – деди, Сабоҳат унинг ҳаракатидан ажабланиб.

Соли Муродов бир суратга, бир Сабоҳатга ҳайрат билан караб, сўради:

– Ёнингиздаги-чи?

– Уми?

Сабоҳат “сизга нима қизиғи бор?” дегандай унга савол назари билан бокди. Соли Муродов “жавоб беринг”, деган нигоҳ билан тикилиб туравергач, согинч ва армон билан деди:

– Эрим... Қамариддиннинг дадаси...

– Эрингиз? – Соли Муродов яна суратга тикилди.

– Нега ажабланыпсиз?

– Бўлиши мумкин эмас...

– Гапингиз қизиқ-ку? Эримни, боламнинг отасини сиз инкор қилмоқчимисиз?

– Бу йигитнинг исми... Масъудмиди?

– Ҳа... – энди Сабоҳат унга тикилди. – Биринчи кўрганимда юрагим жиз этувди, сезгандай бўлувдим. Демак, юрагим алдамаган экан.

- Нимани сезувдингиз?
- Сиз акаларисиз. Қошингиз, кўзларингиз... жуда ўхшаш.
- Ўхшашга-ку, ўхшайман. Лекин сиз “эрим” деяпсиз.

Масъуд уйланмаган эди-ку?

– Сизлар шунақа деб ўйлайсизлар. “Уйландим” дейишга уялиб “уйланмоқчиман”, деб хат ёзганлар. Ўша хатни бирга ўтириб ёзганмиз. Биз Киевда турмуш қурган эдик. Мен Киевга Масъуд акани деб борган эдим. Мактабда ўқиб юрганимизда кимё олимпиадасида танишган эдик. Мен бир синф орқада ўқирдим. Масъуд акам нима учундир Киев университетини танладилар. Кейинги йил менам бордим. Мен иккинчи курсда ўқиётганимда турмуш қурдик. Никоҳни уйда ота-оналар дуоси билан ўқитамиз, деб ният қилувдик. Иккита шампан виносини очиб, курсдошлар билан тўй қилдик. Лекин уйдан қатъий рад жавоби олдилар. Биз бир-биримизни севардик. Эр-хотин бўлиб яшай бошлаган эдик. Норозилик хати икковимизни ҳам роса гангитди. Нима қилишни билмадик. Охири, Масъуд акам оиламизни бузмасликка қарор қилдилар. Ўқишни кечкига кўчириб, кундузи ишлай бошладилар. Ҳарбий хизматга чақирилишлари мумкинлигини ҳисобга олмаган эканлар. Уч ойдан кейин афғонга жўнатиб юборишди. У ёғини ўзингиз биласиз. Мен сизнинг борлигингизни билардим. Қамариддин туғилганида сизга хат ёзмоқчи ҳам бўлдим. Лекин мени излаб топиб, меҳр кўрсатиш сиздан лозим, деб ўйлаб, такаббурлик қилдим. Кейинроқ эса... “бу бола сизнинг жиянингиз” деб кўтариб боришдан уялдим. Сиз-чи? Нима учун биздан хабар олмадингиз?

– Масъуднинг уйланганини билмаганман. Унда мен ҳарбийда эдим. Менга ҳам “уйланмоқчиман, битта қизни жудаям яхши кўраман, лекин ойим унамаяптилар”, деб ёзган эди. Ойимнинг орзулари бўйича, Масъуд иккаламиз аммамизнинг икки қизига уйланиб, божа бўлишимиз шарт эди. Унга шунинг учун рухсат беришмаган. Мен ойимга “Масъудга оқ фотиҳа бера қолинг”, деб ёзганимда “Уканг

уйланмокчи бўлган қиз оқсоқ экан, шунинг учун унамадик”, деган жавоб олган эдим.

Бу гапни эшитиб Сабоҳат суратни авайлаб қўлига олди. Эрининг юзини меҳр билан силаб, истехзо билан кулиб қўйди:

– Оқсоқ экан... яхши баҳона. Балки қизнинг оёқ олиши чакки, демоқчи бўлишгандир. Мен улардан хафа эмасман. Йигитнинг изидан Киевга бориб, унинг бошини айлантирган нодон қиз ҳақида бундан яхши фикр бўлиши мумкин эмас. Ўзимнинг ота-онам оқ қилишганда сизлардан нега ранжишим керак?

– Ўғлингизнинг фамилияси нима учун “Исमतов”? Масъуд менга ўхшаб “Муродов” эди-ку?

– Никоҳдан ўтмаганимизни айтдим-ку? Туғруқхонада ётганимда гувоҳномани курсдош дугоналарим олишган эди. Ўзбошимчалик қилиб менинг фамилиямни қўйишибди. Кейин алмаштирмакчи эдим, расмиятчилиги эсимни тескари қилиб юборди. Никоҳ қоғози бўлмаса бир ишни битириш қийин экан.

– Сиздан катта хатолик ўтган: ўғлингизни кўтариб, уйимизга келишингиз керак эди.

– Аввал ўқишни, кейин аспирантурани битиргунимча Қамариддин анча катта бўлиб қолган эди. Олиб боришни хоҳлардим, аммо юзим чидамас эди. Бир куни тушунтиришни ният қилиб ўзим уйингларга бордим. Ойингизнинг жанозаларидан чиқиб қолибман. Йиғлаб-йиғлаб орқага қайтишдан бошқа чорам қолмади. Шундан кейин ўғлимни бошлаб борсам “Онам тирикликларида олиб келсанг ўлармидинг!” деб ўзингиз ҳам маломат қилган бўлардингиз. Ўтироз билдирманг, ўша пайтда айнан шундай бўлиши аниқ эди. Ўтмиш воқеаларига ҳозирги кўз билан қараб, осонроқ хулосалар ясаймиз. Ана, тақдир экан, барибир ҳаёт темир панжалари билан сиқиб шу ерга олиб келиб, шу онда бизларни таништирди. Энди нима бўлади? Жиянингизни олиб кетасизми?

Соли Муродов жавоб беришга улгурмади. Эшик ташка-
рисиди кулфга калит солингани эшитилиб, у сергак тор-
тиди. Кўрсатгич бармоғини лабига босиб, Сабоҳатга “жим”
ишорасини килди-да, ўзини панага олди.

Уй кузатилиб, куршовга олинаётган пайтда Қамарид-
дин Ғайратнинг уйи томон борарди. Асрорни машинада
қолдириб, ўзи йўлда тушиб қолгач, нима қилиши керакли-
гини аниқ билолмай иккиланиб турди. Гарчи Ғайратнинг
ўлимига ишонмаган бўлса-да, кўнглида хавотир ғимирлаб
қолган эди. Бу хавотирни қувиш учун ҳам Ғайратнинг тақ-
дирини аниқ билиши шарт эди. Шу боис хатардан чўчимай,
кўприк сари юрди. Ғайратнинг уйи атрофи сокин, бирон
ҳаракат, айниқса жаноза тадориғи сезилмайди. Қамарид-
дин аста-аста босиб то эшикка қадар борди: жим-житлик...

“Бола талвасага тушиб, вос-вос бўлиб қолган”, деган
тўхтамга келиб, хотиржам равишда изига қайтди. Уйлари
рўпарасидаги болалар ўйнайдиган майдончани деразалар-
дан тушаётган нур оқимлари хира ёритган. Атрофда бе-
гоналар борми, деган хавотирда аланглаб олди. Бегоналар
бўлган тақдирда ҳам панада беркиниб туришини билса-да,
беихтиёр қаради. Сўнг кўнгил ғашлигига эътибор бермай
йўлакка кириб, юқорига кўтарилди. Эшикни очиб, даҳ-
лизга қадам қўйиши билан меҳмонхона ўртасида турган
онасини кўриб салом берди. Сўнг бегона пойафзалга кўзи
тушди.

– Вактли келаман, деган эдинг, тинчликми? – деб сўра-
ди Сабоҳат хавотир билан.

Қамариддин меҳмонхона остонасига яқинлашиб, Ғай-
рат ётган диванга қараб олди.

– Ишга кириш ташвиши билан юрибман. Дискотека ол-
мади. “Энди менга кимнинг кўзи учиб турибдийкин”, деб
каллам говлаб кетди, – Қамариддин шундай деб ичкарига
кўз ташлаб олди-да, сир бой бермай гапини давом эттир-
ди: – Бир-икки ой дарс тайёрлаб туриб институтга кириб
кетсаммикин? Менделеевнинг даврий жадвалини ҳали ҳам

ёддан биламан. Мени яхши одамлар хузурларига чакиришиб “саёқ юрма”, деб насихат килишди. Агар шу насихатга кирмасам нақ тўнканинг ўзи бўламан-ку?..

– Тўғри айтасан, – деди Сабохат жойидан жилмай. – Юридик институтга кираман, дегандай килувдинг?

Қамариддиннинг зийрак нигоҳи дераза пардаси орқасида турган капитаннинг оёқ учига тушиб, ўша томон юрганича гапини давом эттирди:

– Юридик институтни у ёқда тамомлаб келганман. Энди зўрроғига кираман. Шунақа, ойижон, энди хотиржам яшайсиз, ўғлингиз одобли бола бўлади. Шунча дайдиб юрганим етар. Саёқ юришим азиз меҳмонимизга ҳам ёкмайди! Тўғрими?

Қамариддин шундай деб туриб дераза пардаси томон сапчиди. Буни Сабохат, айникса Соли Муродов кутмаган эди. Қамариддин капитанни бир зарба уриб йикитди. Бухлама пичоғининг тугмасини босишга ҳам улгурди. Кўз очиб юмгунча фурсат ўтмай, юзтубан ётган капитаннинг ўнг қўлини орқасига қайириб, бўғзига пичоқ тиғини қадади. Бу манзарадан кўрққан Сабохат қичқириб юборди.

– Ойи, кўрқманг. Меҳмонингиз билан икки оғиз гаплашаману кетаман, – деди Қамариддин хансираб. – Аслида сиз билан гаплашаман, деб келувдим. Чакирилмаган меҳмон кутаётганини ўйламабман, мен ковоқ калла. Ҳа, командир, мени қопқонга туширмоқчимидинг? Қопқонинг чириган матоҳдан чиқиб қолди-ку? Энди нима қиласан? Энди бошга бош алмашамиз. Кетса сенлардан битта бош кетади. Менданам битта бош. Орада гина-кудурат йўк, нима дединг?

Турган жойида даҳшатдан титраётган Сабохат ўғли томон қўлларини чўзиб, нола қилди:

– Қамар!

– Ойижон, сиз бир пас аралашмай тулинг. Мен яхши ният билан келаётувдим. Бир кеча яхши ўғил бўлиб сиз билан гаплашганимдан кейин буларнинг идорасига ўзим

бормокчийдим. Бу палид ишни бузди. Аслида бунақа даб-даба билан қўлга оладиган гуноҳим йўқ. Энди мени бу копконида ўзи олиб чикиб кетади. Бизнинг бу сафарги хайрлашишимиз шунақа тез бўлади. Айб менда эмас.

– Қамар, болам, бу одамни қўйиб юбор, унга тегма! – деб илтижо қилди Сабоҳат йиғламсираб.

– Чакирилмаган меҳмонга бундан бошқача иззат бўлмайди, – деди Қамариддин совуқконлик билан.

– Қамар, бу киши амакинг эканлар, қўйиб юбор!

Бу янгиликдан ажабланган Қамариддин “мени лақиллат-япсизми?” дегандай онасига савол назари билан тикилиб қолди. Соли Муродов типирчилай бошлагач, қўлини баттарроқ қайириб тинчитди-да:

– Шу одам менинг амакимми? – деди. Кейин пичинг билан яна сўради: – Қачондан бери?

– Мен амакинг борликларини билардим, лекин кўрмаган эдим. Адагнинг суратларидан таниб қолдилар, – деди Сабоҳат жавон устидаги имо қилиб.

– Битта одамнинг битта отаси, битта онаси, иккита бу-виси, иккита буваси, ўнлаб амакилари, тоғалари, амма-холалари бўлади. Менда шуларнинг биттаси ҳам йўқ эди. Амакимми, шу одам?.. – Қамариддин унинг қўлини бўшатмай, нафрат билан тикилди. – Болалигимда амаким бўлишини орзу қилардим. Лекин мени қамоққа тикиб чиритадиган амаки бер, деб Худога ялинмаган эдим. Ойижон, икки кишилик ширин оиламизга битта амакининг кириб келиши шартми?

– Агар бу кишини амаки, деб тан олмасанг ҳам барибир қўйиб юборишинг керак. Агар ёмон иш қилган бўлсанг, иқрор бўл. Булар билан ўчакишма! – Сабоҳат шундай деб ўғли томон бир қадам босган эди, Қамариддин “Яқинлашманг!” деб бақирди. Унинг ҳийқириғида фақат огоҳлантириш эмас, таҳдид оҳанги ҳам мавжудлиги боис Сабоҳат яна жойида қотди.

– Агар бу одам амаки эмас, отам бўлганида ҳам қўйиб юбормас эдим. Менинг айбим йўқ. Ташқарига қаранг,

унинг одамлари чумолидай ғимирлаб юришибди. Битта менга шунча одам оворами? Демак, мен жуда-жуда хавфли одамман. Шунча оворагарчиликлари бекор эмаслигига одамларни ишонтириш учун бўйнимга отнинг калласидек жиноятларни илишади. Шу пайтгача нечта жиноятни очолмай юришган бўлса, ҳаммасини энди менинг гарданнимга ортаверишади.

Сабоҳат юришга куч топиб, ўғлига яқинлашди. Қамариддин бу сафар уни ҳайдамади.

– Мен учун қўйиб юбор, жон ўғлим...

– Сенга ҳеч ким йўқ айбни юкламайди, – деди Соли Муродов. – Мен сенга имкон бераман, эрталаб ўзинг борасан. Айбинг енгиллашади.

– Айбим енгиллашади? Эшитяпсизми, ойи? Ана, айбим бор экан!

– Айби нима, илтимос. Менга айтинг, – деди Сабоҳат Соли Муродовга қараб.

– Ўзинг айт, онангга... – деди Соли Муродов оғриқдан инграб юбормаслик учун тишини тишига қўйиб.

– Хўп, ойи, бунга тегмайман, сиз фақат нарироқ туринг.

Сабоҳат ўғлининг амрига итоат қилгач, Қамариддин капитаннинг чўнтагини пайпаслаб, ўғрилар тилида “кумуш билакузук” деб аталувчи кишанни олди-да, бир ҳалқасини унинг билагига солди. Иккинчи ҳалқасини иситгичнинг темир қувурига солгач, қўлтиғи остига қўл юбориб, ғилофдаги тўппончасини олди. Енгил ҳаракат билан ўқдонни чиқариб ўқларнинг учларини бармоғи учи билан силанган бўлди.

– Битта менга шунча ўқ! Амакижон, битта жияннинг жонига битта ўқ етмайдими? Пастдагилар ҳам отишга тайёр, а? – Қамариддин ўқдонни жойлаб, тўппончани шимининг чўнтагига солди. – Бу тўппончани қўлингга олганингдан бери отмаганга ўхшайсан, командир. Яхши ният билан ғилофга солишингдан олдин мойлаб қўйсанг бўлмайдими?

– Гапинг тўғри, тўппончани ғилофдан чиқармаганман. Шунча йил ишлаб, бир марта ҳам отмаганман.

– Меҳрибонлигинг учунми ё отишни билмаганинг учунми?

– Ҳарбийда аълочи мерган бўлганман.

Қамариддин унинг гапига эътибор бермай, чўнтагини кавлашни давом эттириб, ён телефонини олди. Қўнғирок овозини пасайтиргач, ўзининг чўнтагига солиб қўйди. Сўнг капитаннинг кўкрак чўнтагидаги прокурор рухсатномасини олиб, очиб ўкиди-да, аламли кулимсираш билан онасига қаради:

– Буни ўқимадингизми, ойи? Мана ёзиб қўйилибди: Қамариддин Исматов Даминовнинг қотили сифатида қўлга олинishi керак. Ўғлингизнинг бўйнига илинадиган битта шилта иш тайёр.

Бу янгилик Сабоҳатни гангитиб қўйди. Гапиришга сўз ҳам тополмай қолди. Қамариддин қоғозни аслидай буклаб, капитаннинг кўкрак чўнтагига солиб қўйгач, унга қараб гапира бошлади:

– “Амакижон”, билиб қўй: мен онамнинг кўз ёшларини кўп кўрганман. Сен бизнинг борлигимизни билганмисан ё билмаганмисан, менга фарқи йўқ. Шу пайтгача қорангни кўрсатмадингми, бўлди, айбдорсан. Бу айбинг учун ўлдирсам ҳам ҳаққим кетади. Лекин онамнинг йиғлашларини истамайман. Онам сени “қайноға” деб танибди. Мен “амаки” деб танимайман. Лекин онамнинг ҳурмати учун сенга тегмайман. Сен шу ерда бир пас ўтира турасан, пастга тушиб шерикларингга айтаман, улар чиқишиб қўлингни ечишади. Ойижон, қайноғангизга чой дамлаб беринг, ошга қарздормиз.

– Менсиз чиққанингни кўришса, сенга ҳужум қилишлари мумкин.

– Мен ўғриман, кўрқоқ эмасман.

Сабоҳат ўғлига интилиб, унинг йўлини тўсди:

– Кетмайсан!

– Ойи, мен буларнинг кутишаётганини сезган эдим. Барибир келдим. Сиз “ўғлим яхши бола эди”, деб эслаб

юринг, албатта қайтиб келаман. Мен бу одам таклиф қилган жойга бормайман. Улар менга қотилликни илишмоқчи, лекин сиз бунга ишонманг. Ўғлингиз ҳали бу даражадаги аблахликка бормаган. – Қамариддин шундай дегач, Соли Муродовга қаради: – Командир, сен сувдан чиқарган одам менинг тутинган укамга биринчи бўлиб пичок тикди. Пичоғи ана, жавоннинг энг пастки тортмасида турибди. Ўзининг рўмолчасига ўраб қўйганман. Айбсизлигимни исботлаш учун шу далил етарли. Агар Ғайрат ўлса, сувдан топган ўлигинг жабрланувчи эмас, қотилга айланади, шундай эмасми?

Сабоҳат ўғлини ўтказмаслик учун остонага туриб олди. Қамариддин унга яқинлашиб, юзини унинг елкасига қўйди. Сабоҳат ўғлини бағрига босмади, сочларини силамади. Тошга айланган хотин сингари қотиб тураверди. Қамариддин орқасига тисарилиб, чўнтагидан тўппончани олди-да, жавон тепасига – адаси билан онасининг сурати ёнига қўйди.

– Бунинг турган-битгани фалокат. Ёнимда олиб юрмаганим маъкул. Ойи, сиз доим адамнинг олижанобликларини гапирардингиз. Менам бир олижаноблик қилиб акаларини ташвишдан кутқариб кетаман. Агар тўппончасини олиб кетсам, биласизми, хўжайинлари буни нима қилишадди? Мана, телефони, – шундай деб ён телефонни тўппонча ёнига қўйди. – Жирингласа ҳам олиб берманг. Шериклари чикқунича фақат чой беришингиз мумкин. Булар эса омонат. Ўғлим ўлмасин, десангиз, тегмайсиз. Шериклари чикқунича мен узоқроққа кетишга ҳаракат қиламан. Эҳтимол шаҳардан чиқиб кетишга улгурарман. Сизга бир-икки кундан кейин бошқа мамлакатнинг бошқа шаҳаридан кўнғироқ қиламан. Ташвишланманг.

Қамариддин ҳамон остонада турган онасини елкасидан ушлаб, ўзига йўл бўшатди. Йўлакка чиқди-ю пастга тушмади, аксинча юқорига кўтарилди.

Қамариддин чиқиб кетиши билан Соли Муродов Сабоҳатга қараб, илтимос оҳангида:

– Телефонни олиб беринг, пастдагиларни огоҳлантириб қўй, яна ҳужум қилиб қолишмасин, – деди.

Сабоҳат илтимосни бажариш учун жавон томон бир кадам қўйди-ю қайноғасининг самимийлигига ишонмай, ундан шумликни кутиб, изига қайтди. Ошхонага чиқди-да, эшикдан шерикларининг кириб келишини сабрсизлик билан кута бошлади. Унга чой беришни ҳам унутди.

Қамариддин эса уй томига чиқиб пастни обдон кузатди. Қоронғу бўлишига қарамай, пистирмада турганларни ҳам аниқлагандай бўлди. Том орқали қочиш режасини у ҳозир тузмади. Қамокдан чиққанидан кейин қачондир шундай воқеа юз беришини кутиб, қочишнинг неча хил турини ўйлаб, пишитиб қўйган эди. У охирги йўлак зинасидан тушиб, ҳовлига чиқди. Уй муюлишида турган Талъатни таниб, пайт пойлади. Сўнг ердан бир тош олиб, унинг оёғи остига отди. Талъат чўчиб ўгирилиши билан у томон сапчиди-ю, томоғига пичоғи тигини тиради:

– Кутавериб зерикиб кетган бўлсанг, битта чектир, Барон? Ё чекмайсанми?

Талъат жавоб берадиган ҳолатда эмасди. Қамариддин сукутни тасдиқ жавоби сифатида қабул қилиб, гапини пи-чирлаганича давом эттирди:

– Чекмасанг ақлли бола экансан. Қўрқма. Сени ўлдир-майман. Кимлигингни ўша куниёқ билганман. Менга ўх-шаган лақмаларни лақиллатишинг учун сен яна ўнта ака-демияни битириб чиқишинг керак. Капитанингда ақл бор экан. Пистирмаларни қойиллатиб жойлабди. Агар сенлар мушук, мен сичқон бўлганимда ҳозир панжангда ўйнаёт-ган бўлардим. Лекин мен сичқон эмас, илонман. Шунинг учун бўғиб турибман. Қўлингни қимирлатма. Тўппончанг-ни олишга улгурмайсан. Бунақа ишга ҳали ғўрсан. Тўппон-чанггни чиқариб отганинг билан мени барибир ўк олмайди. Фолбин айтган менга, камида саксон йил яшайман. Зўр гап, а? Ҳали ҳеч қайси ўғри шунча умр кўрмаган. Лекин мен яшайман. Чунки мен шуни хоҳлайман. Мен нимани хоҳласам, шу албатта бўлади. Сен довдирама, капитанинг

тирик. Ойим “чой қайнагунча ўтириб туринг”, деб таклиф қилувдилар кўнди. Меҳмоннинг шунакаси яхши-да! Бир пас туриб сенам чикасан, биллалашиб чой ичасан. “Мерс”-да юришингга қараганда қаҳва ичарсан? Уялмай айтавер, ойим қаҳва қайнатишга ҳам усталар. Сен ақлли бола бўлгин-у менинг изимдан юрма, хўпми?

Қамариддин шундай деб чап кўлини унинг қўлтиғига юбориб, ғилофдаги тўппончасини олди. Сўнг чакконлик билан ўқдонни чиқариб, дуч келган томонга улоқтирди.

– Жиннилик қилма, тўппончани бер, барибир бу ҳалқадан қутулиб чиқиб кета олмайсан.

– Кичкиналимда ойим бўғирсок ҳақидаги эртакни айтиб берардилар. “Қочиб кетдим бўридан, қочиб кетдим айикдан”... Энди қараб тур, жиннилик қиламан, – шундай деб тўппончани ҳам улоқтирди. – Маъқулми, энди кетдим.

– Тўхта! – деб буюрди Талъат жонҳолатда.

– Бир оғиз гапинг: тўхтадим. Салом, Барон! – Қамариддин шундай деб кескин ўтирилди-ю, кутилмаганда Талъатни зарб билан урди. Талъат ўзини ҳимоя қилишга ҳам улгурмай, хушсиз йиқилди. – Кечирасан, оғайни, ўтган сафар битта зарбага қарз бўлиб қолувдинг. Энди ҳисоб-ки-тобимиз тўғри бўлди.

Қамариддин хиёл эгилганича қаршидаги уй томон югурди. Пистирмадагилар уни кўришди, пала-партиш равишда қувишни бошладилар, аммо дам ўтмай изни йўқотдилар.

45. Тириклик роҳати

Талваса чодирдаги яна бир тун чекиниб, тонг отганда Асрор бедор эди. Тонг унга нажот бергандай эди. Мактабга кетиш баҳонасида уйдан тезроқ чиқишни истарди. Онаси кириб пешонасини ушлади.

– Иситманг кўтарилаётганга ўхшайди. Мактабингга бормай қўя қол.

– Бугун боришим шарт.

– Унда мастава килиб қўйганман, мурч солиб, аччикки-на килиб ичиб ол.

– Иштаҳам йўқ.

– Унақа дема. Ўзингни зўрлаб бўлса ҳам ичасан.

Томоғи оғриб турган одам ўзини зўрлаб мастава ичиши мумкин. Бирок, қалб оғриғидан азоб чекаётган йигитчанинг томоғидан бир томчи сув ҳам ўтмас эди. Шунга қарамай, онасининг кўнгли учун дастурхон атрофига ўтириб, қўлига қошиқни олди. Қуйилиб қолган таомни қошиқда уч-тўрт айлантирди-ю худди ичгандай бўлиб, ўрнидан турди. Чиқиб кетмокчи бўлганида Мунира сумкаси қолаётганини эслатди. Асрор хонасига қайтди, сумкаси оғир туюлиб, китобларни олиб қўймокчи бўлди. Шунда тугунчага кўзи тушиб, “ойим кўрмадилармикин?” дегандай ҳадиксираб, орқасига қараб олди. Қамариддиннинг пул берганини, “ярми Ғайратники” деб тайинлаганини эслади. “Мен пулни нима қиламан? Ҳаммаси Ғайратники... Ғайратники?.. Агар ўлган бўлса... унга ҳам пул керакмас... Онасига олиб бориб беришим керак...”

Шу аҳд билан кўчага чикди. Оёқлари мактабга эмас, Ғайратникига қараб бошлади. Дилфузанинг уйи ёнидан ўтаётганида учрашадиган ерларида тўхтамади. Дилфузанинг деразасига ҳам қараб қўймади. Қараганда қизнинг қайғули чеҳрасини кўрармиди...

“Мактабга бормаيمان” деб аҳд қилган Дилфуза тез-тез юрганича ўтиб кетган Асрорни кўриб, шошилиб қолди. Адасига “иккинчи соатдан кейин қайтиб келаман”, деб уйдан чикди. Унинг ҳаракатидан шубҳаланган Шокир аравачасини дераза ёнига ҳайдаб келиб кўчага қараганида кизи кўринмади.

Дилфуза Асрорни чақирди. Йигитча эшитмадими ё қарашни истамадими, ҳар ҳолда тўхтамади ҳам, ўгирилмади ҳам. Дилфуза бошқа чақирмади, изма-из бораверди.

Асрор кўприкдан тез-тез юриб ўтиб кетмокчи эди. Лекин сувда нимадир шалоплаб, қарашга мажбур этди. Сув юзаси сокин эди. Бундан кўнгли равшанлашди. Ғайратнинг уйи томон қаради. Ўша томонда ўз юмуши билан юрган уч-тўрт одам унинг кўзига жанозага тўпланаётган жамоа бўлиб кўриниб, юраги кинидан чикиб кетаёзди. “Ғайрат... Ғайрат...” деб пичирлади унинг лаблари. Орқасига тисарилган эди, тошга қоқилиб йиқилди. Елкасидаги сумкаси нарига учиб тушди.

Кимдир хўрсинди...

“Ким хўрсинди? Ғайратми ё анави одамми?” – деб ўйлади Асрор ўрнидан тураётиб. Қаддини бир оз кўтарди-ю боши айланиб, ўтириб қолди. Яна кимдир хўрсинди. Асрорнинг кўзлари тинди. Сувда нимадир шалолади. Асрор қаради: ўша одам сувдан бел баробар кўтарилиб унга қараб турарди. Йигитча жонҳолатда бакирмоқчи бўлди – овози чикмади, бўғиқкина хириллади, холос. У одам эса кулди. Кейин...

Кейин... сувдан жасадни олиб, баланд кўтарди.

Жасад Ғайратники эди...

Асрор янглишмабди – хўрсинаётган Ғайрат экан...

“Сен келмадинг, мана, Ғайратбекни чақирдим. У келди”...

“Қўйиб юборинг уни, ўзим бораман”.

“Жонингга тегдими ҳаммаси?”

“Жонимга тегди”.

“Кел, бўлмаса”...

“Бораман, аввал Ғайратни қўйиб юборинг”...

Ғайратни қўйиб юбормади, баланд кўтарганича тураверди. Асрор унга нимадир отмокчи бўлиб, атрофини пайпаслади. Қўлига сумкаси илинди. Ўрнидан турди-ю сувга қараб отди. Сув шалолади, мавжланди, аммо у одам йўқолмай тураверди.

Шундан сўнг...

Асрор кўприк тўсиқига чиқиб, ўзини у томон отди...

Бу вақтда анҳорга яқинлашиб келаётган Дилфуза “Асрор!” деб бақирди. Лекин ҳаёли сувдаги одам билан банд йигитча унинг овозини эшитмади.

Асрорнинг сумкаси енгил кемадай чайқалиб-чайқалиб, тўғон сари окиб бораверди.

Дилфуза “Ёрдам беринглар!” деб кичкирди...

Бу онда...

Қамариддин онаси билан хайрлашаётган эди.

Тунда пистирмадагилар қувишганда у узоққа қочмай, рўпарадаги уй ертўласига тушиб беркинган эди. Талъат хушига келиб, тўппончаси билан ўқдонини топиб, устозини кишандан халос қилгач, “жиноятчини яшин тезлигида қўлга олиш” режасини амалга оширишга киришдилар. Соли Муродов Қамариддиннинг гапларини бир-бир эслаб, шаҳардан чиқиб кетишига ишонч ҳосил қилди. Катта йўллар, бекатлар назорат остига олинди.

Қамариддин узоққа кетиш ҳақидаги гапларни айтганда капитаннинг айнан шу нуқтада алданиши мумкинлигини назарда тутган эди. Уйлар атрофи тинчигач, ертўладан чиқиб, онасининг ҳузурига ошиқди. Ўғлининг кириб келишини Сабоҳат ҳам кутмаган эди...

Қамариддин бир кечани “яхши ўғил” сифатида онаси билан ўтказишни ният қилган эди – амалга оширди. Улар кўп гаплашмадилар. Она насихат қилмади. Ўғил ваъдалар бермади. Бу тун уларнинг қалблари бир-бирига жимгина боғланди. Боғланган юраклар бараварига нола қилди... Бўлажак айрилиқ кулфати икковининг боши узра бир хил соя ташлаган бўлса-да, келажак умидининг нури умрнинг коронғи йўлагини бир хилда ёритмас эди.

Ҳар бир одам тириклигида роҳат кўрмакликни истайди. Жумладан, қайғу занжирлари ила боғланган бу икки жон ҳам роҳатни хоҳлайди. Ажабким, бу роҳат илинжи ҳам бир хил эмас.

Тирикликнинг роҳати яхшими ё лаҳадда ётмоқликнинг роҳати афзалми?

Тирикликнинг роҳати аслида азобдан иборат-ку? Бу азобни ҳамма ҳам ҳис қилавермайди. Роҳат умиди одам хисларини ихоталаб қўяди. Фақатгина роҳат умиди синган одамгина руҳ азобини ҳис этади. Одам корнини тўйдириши учун қанчалар уринмоғи, елиб-югурмоғи, кимгадир таъзим қилиб, кимнидир янчиб ўтмоғи шарт. Бир коса шўрва-ю, бир бурда ноннинг ташвиши шунчалик кўп – бир дошқозонга сиғмайдиган даражада. Яна кийим-кечак, бошпана... ташвишлари... худди чеки-чегараси йўқдек. Агар одам чегара мавжудлигини фаҳм эта олса, ўз нафсини иймон чегараси билан ихота қилишга эришса, демак, ташвишлар ҳам чегараланган бўлади. Бу чегарага сабр, бардош, қаноат, шукр... каби сокчилар қўйилса ва улар ўз вазифаларини юксак мақомда уддалай олсалар, банда тириклик роҳатига етишади.

Тириклик роҳатидан маҳрум бу она ва ўғил бу чегарани бузиб қўйган эдилар.

Сабоҳатда сабр ҳам, бардош, қаноат ҳам етарли эди. Бироқ бу фазилатлар иймон чегараси бузилгандан кейин юз очган эдилар. У Масъуд блан бирга бўлиб, бузуклик кўчасига кирмаган эди. Бироқ, ота-она розилиғи ва дуосини муҳаббатининг лаззатли хисларига нисбатан тубанроққа қўйиб янглишганди. Қамариддин туғилганда львовлик ҳамхонаси “болангни етимхонага топшириб юбормасанг, умринг қийинчиликда ўтади”, деган эди. Суюклисидан ёдгор бўлган фарзандни ўз қўли билан бегоналарга топширишни Сабоҳат тасаввур ҳам қила олмаган эди. Дугонасининг бу таклифи энг даҳшатли ҳукм каби янграб, бутун бадани музлаб кетган эди. Шундан сўнг “энг яқин дугонам” деб юрган бу бемехр қиздан узоклашишга ҳаракат қилганди. Қамариддин унинг учун фақат фарзанд эмас, нурли хотира эди. Турмуш қийинчиликларидан кўркиб, хотирани бўғиб ўлдирадиган ёвуз куч эса унда йўқ эди. Қийналган пайтларида, айникса ўғли нобоп кўчага кириб кетганида ўша дугонасининг насихатини

кўп эслади. Бирок руҳи парчаланган кезларда ҳам “унинг айтганини қилсам бўларкан”, деган армон дилида уйгонмади.

Бир ҳафта илгари халқаро анжуманда ўша дугонаси билан тасодифан кўришиб қолди. Унинг ҳорижга кетиб қолганини эшитган, бироқ машҳур олима мартабасида кўришажагини кутмаганди. Дугонаси Исроилда илмий-тадқиқот олиб боришини, Америкада гўзал боғлари борлигини фахр билан айтиб, сўнг хўрсиниб кўйди.

– Ўғлинг катта бўлиб қолгандир? Кимёгар бўлади, дердинг, бўлдимми? – деб сўради.

Сабоҳат бу саволни кутмаган эди. Шу боис жилмайишга ҳаракат қилиб:

– Ҳа, шунга яқин, – деб қўя қолди.

Дугонаси жавоб замирида ташвиш ётганини сезиб, у ҳам маъюс жилмайди.

– Яхшими-ёмонми, меҳрлими ё бемеҳрми фарзандинг бўлиши керак экан. Ҳозир мен бойман. Ҳамма нарсам бор. Фақат фарзандим йўқ... Атрофимда юзлаб одамлар бор. Лекин қоронғу тушиб, уйимга қайтишим билан ёлғизман... Баъзан йиғлагим келади... Бу дабдабанинг менга нима кераги бор? Сен уч юлдузли отелга жойлашибсан, мен беш юлдузли... Менга шу шартми?..

Қалбга бу армон тўла ҳукм ўтказа олмас эди. Бир неча дақиқа ўтгач, яна дунёнинг лаззати ҳақидаги гаплари бошланди... Гап орасида бирга ишлашни ҳам таклиф этди. Бу таклиф Сабоҳатга ёққандай ҳам бўлди. Ўғлини ёмонлар даврасидан олиб чиқиб кетишнинг энг яхши йўли бўлиб туюлди. Ҳозир ўша таклифни эслаб, Қамариддиндан сўради:

– Бу қуршовдан чиқиб кета оласанми?

Қамариддин онасидан бундай саволни кутмаган эди.

– Қайси қуршовдан?

– Масалан, бу шаҳардан... ҳеч бўлмаса Москвага кета оласанми?

Бу савол Акуланинг гапларини ёдига туширди: Бўроннинг меҳмонларидан бири билан жўнаб кетиш имконияти бор.

– Нега сўраяпсиз?

– Балки иккаламиз чет элларга кетармиз.

– Чет элгами? Ўша ёқларда менга ўхшаган ўғриларга мухтожлик бор эканми?

– Ундай дема. Янгича ҳаёт бошлаймиз.

– Янгича ҳаёт? – Қамариддин истехзо билан кулимсиради. – Янгича ҳаёт бошлаш учун четга кетиш шартми? Сизнинг янгича ҳаёт бошлашингиз шарт эмас. Агар истасам янгича ҳаётни мен шу ерда ҳам бошлайвераман. Қанча умримиз бўлса ҳам, иккаламиз шу ерда яшайверайлик. Адамнинг четда жон берганлари етарли бизга...

Улар ўтирган уйнинг сукунат ҳукмига ўтмоқлиги учун шу гап кифоя қилди.

Қамариддин нима учун келган эди дунёга? Онани бахтиёр этмоқ учунми? Сабоҳатнинг бахт деб чеккан ташвишларига ўғли арзийдими? Узиш мумкин бўлмаган фарзандлик қарзини бир замон келиб уза олишга қодир бўлармикин? Шу пайтгача дайди шамолдай елиб нима фойдаси тегди? Онасини бахтли қилмоқ учун дунёга қайтадан келиши керакми бошқа ўғил бўлиб?

Сабоҳат ўғлини шундайлигича ҳам севади. Бир машъум зарба билан тақдир куёшининг сўнишини истамайди...

Йўлда қароқчилар мавжудлигини билган тадбирли сайёҳ ёлғиз юрмайди. У сипоҳилар ҳимоясида бирон қарвон ўтишини кутади ва унга қўшилиб, ўзининг хавфсизлигини таъминлайди. Ҳаёт йўлида ҳам идрокли одам таваккал қилмайди, бирон ақлли одамни учратиб, унинг изидан юрмоқликни маъкул кўради. У ўзига ўзи айтадики: дунё хавотирга тўла, фалокат оёқ остида. Қайси йўлдан юрмоқ маъкул? Хавф-хатардан холи юрмоқлик учун қандай ҳамроҳни танламоқ жоиз? Бой одамнинг этагидан тутсамми ё эътиборли мансабдорнингми?

Чукуррок мулоҳаза қилинса, униси ҳам, буниси ҳам вақти келганда офатдан қутқариб қололмайди. Чунки уларни ҳам тунайдилар, уларни ҳам ўлдирадилар ёки хорлайдилар. Улар ҳам йиғлайдилар, азобланадилар... Балки уларнинг ўзлари ҳаёт йўлининг маълум бир йўналишида бошқаларга ҳужум қилиб қолишар?

Қамариддин ҳаёт йўлининг эгри сўқмокларида адашиб, гангиб юрганида унга бой ҳам, мансабдор ҳам учрамади. Бойдан ҳам, мансабдордан ҳам кучлироқ туюлган устози Акула учради. Онаси янгича ҳаётни бошлашни таклиф этяпти. Янгича ҳаёт йўли бошида уни ким кутяпти? Янгича ҳаёт йўлининг интиҳоси қандай бўлади?

Бу саволларга, алҳол, жавоб йўқ эди.

Кун ёришгач, Сабоҳат дераза яқинига келиб, кўча томон назар ташлади. Хизматга шошиб кетаётган бир-икки одамдан ташқари атрофда ҳаракат сезилмайди. У нонушта ҳозирлади. Қамариддинни кучли ҳаяжон камраб олмаган эди. Шу боис “иштаҳам йўқ”, деб баҳона қилмай, чой ичди.

– Қаёққа бормокчисан? – деб хавотирланиб сўради Сабоҳат.

– Амакимни қутқаришим керак, – деди Қамариддин киноя билан. – Бормасам, бугуннинг ўзида думини тугиб юборишади. Ҳар ҳолда ўртада адамнинг хотиралари бор. Лекин сиз у одамга ялиниб борманг. Кечаги гапим гап: икки кишилик ширин оиламизга бошқалар аралашмасин.

Янги топган амакисини ҳимоя қилиш ҳақидаги гапни онасини тинчитиш учун ўйлаб топган эди. Аслида эса ҳар бир ҳаракатини ўйлаб, пишитиб олганди. Ҳамонки, Ғайрат касалхонада экан, яралангани уларга маълум экан, демак, тузалгач, жазога тортишлари аниқ. Ильгиз милисанинг рўйхатида туради, уни ҳам тинч қўймайдилар. Асрор билан Дилфузани айтиб қўйишмаса бўлгани. Уришни у одам бошлаганини, Қамариддин эса ажратганини айтишади. Балоғатга етмаганлари, энг муҳими – у одамнинг пичок санчгани учун болалар оғир жазо олмайдилар. Акулага

якинлиги ошкор бўлганда ҳам, капитан она-боланинг ўлимига уни айбдор қила олмайди... Милиция идорасига бориши боши узра тўпланаётган айблов булутларининг осонроқ таркашига ёрдам беради. Бу ҳаракатда фақат биргина мушкулот бор: бўйин эгиб боришини биродарлари кечирмасликлари мумкин. Лекин болаларни ҳимоя қилиш мақсадида борганини тушунтира олса, гуноҳидан ўтишади. Эҳтимол, бунинг бошқа чораси ҳам топилиб қолар...

Асрор Ғайратникига бора туриб, кўприк устида талваса тўридан чиқолмаётган онда Қамариддин Соли Муродов томон йўл олган эди.

Кечаги ношудлиги учун ўзини ўзи айблаган капитан эса бу пайтда бошлиқ номига билдирги ёзаётганди. Жиноятчилардан бирининг яқин қариндоши экани туфайли бу ишни юритишдан четлатилиши қонунга кўра мақсадга мувофиқ эканини баён қилаётганида телефон жириңглади. Гўшакни олиб кулокка тутиши билан навбатчи бир йигит сўраб келганини айтди. Капитаннинг ҳозир биров билан гаплашишга ҳуши йўқ эди, шу боис энсаси қотиброк:

– Ким экан? – деб сўради.

– Исматов, – деди навбатчи, кейин аниқлик киритди: – Қамариддин Исматов.

Бу хабарни эшитган капитан сакраб ўрнидан туриб, гўшакни жойига ташлади. Унинг бу ҳовликишидан ажабланган Талъат ҳам ўрнидан турди.

– Графнинг ўзи келибди, – деди капитан.

Икковлари бараварига ташқарига шошилдилар. Панжарага суяниб турган Қамариддин айбини бўйнига олиб келган жиноятчи эмас, балки танишини йўқлаб келган одам каби уларни кулимсираб қарши олди-да, амакисига салом берди. Кейин Талъатга қараб:

– Барон, қарзимни бугун, бунақа шароитда қайтара олмас эдим. Шунинг учун кеча ҳисоб-китобни тўғри қилиб қўювдим, хафа бўлмайсан, – деди, сўнг Соли Муродовга жиддий қиёфада қаради: – Командир, кеча “ўзим бор-

мокчи эдим”, деган гапимга ишонмагандингиз. Мен бир сўзли ўғил боламан. Сиздан факат биттагина илтимосим бор: биламан, энди бу “Иш”ни давом эттиришга ҳақкингиз йўқ. Лекин мени кеча қўлга олишга ҳақкингиз бор эди. Ўша ҳуқукингиздан фойдалансангиз-у мени уйда хибсга олганингизни расмийлаштириб қўйсангиз. Шундай қилмасангиз биродарларим олдида ўлгунимча иснодга қоламан.

46. Ечим

Синфдаги ўттиз болага муаллим бирон масала ёки тенглама топширса, ўн бола тўғри ечим топиши мумкин. Қолганларининг айримлари хатога йўл қўяди, айримлари эса бош қотиришга ҳаракат ҳам қилмайди – тайёрини қўчириб олиш пайида бўлади. Дунё ҳаёти ҳам шунга ўхшаш. Таъбир жоиз бўлса, ҳаёт – ечими ғоят оғир масала. Уни ҳар ким ўзича ечишга уринади. Дунёда ечимни тўғри топганлардан кўра, нотўғри ечганлар кўпроқ.

Бўрон ана ўшаларнинг бири.

Йигирма йил излаб, ечимни топгандай эди. Афрўзанинг беҳос ўлими бу ечимни ўзгартириб юборди.

Меҳмонларининг сафари қарий бошлагач, Бўрон Акулага янги топшириқ бериб, шаҳарга қайтариб юборди. Ҳар бири ўз ерида донгдор ҳисобланган ўғрилар Бўроннинг таклифини олишганда “зарур маслаҳати бор ёки ёрдамга муҳтож”, деб ўйлашган эди. Айримларининг “ёрдам сўраса, бу томонларга ҳукм ўтказишни даъво қиламан, қулочим шу ерларга ҳам етиб келади”, деган орзуи ҳам йўқ эмасди. Бўрон уларни ажаблантириб, маслаҳат ҳам, ёрдам ҳам сўрамади. Чақирув боиси билан қизиқишганда “узок йиллар сизларнинг меҳмонингиз эдим, менинг нон-тузимни ҳам тотиб кўринглар, бўйнимда қарз бўлиб қолмасин”, деб изоҳ берди.

Акула Жамилани бошлаб кирганида кизнинг ҳадик билан боқаётган кўзларига қараб Афрўзани эслади. Эслади-ю қизни бу ерга олиб келтирганига афсусланди. Уни ертўлага, ошпазлар олдига юбориб, юқоридаги хизматга чорламади.

Алоҳида-алоҳида кутиб олинган меҳмонларни алоҳида-алоҳида кузатиш бошланганида кизни чақиртириб, ўзи билан шаҳарга олиб кетди. Нима учун келиб-кетаётганини билмаган Жамила қимтиниб ўтирарди. Бўрон унга бир-икки қарагач:

– Қишлоқда яқин қариндошларинг борми? – деб сўради.

– Ҳа, – деди киз синиқ овозда.

Бўрон ёнидан пул чиқариб унга узатди:

– Шаҳарга етганимизда тушиб қоласан. Тўғри кишлоғингга жўна. Бу ёқларга қайтиб келма. Эрга тегсанг ҳам кишлоғингдаги йигитлардан бириги тег. Ўғай онангга яқинлашма.

Қиз унинг мақсадини англамай, ажабланиб қараб тураверди. Пулга қўл узатмади. Бўрон унинг билагини ушлаб ўзи томон тортди-да, кафтига пулни қўйиб, нозик бармоқларини ёпди. Анчагача жим кетишди. Жамилага қараб туриб ўз ёшлигини, Афрўзасини ёдга олган Бўрон паст ва ҳазин овозда сўз бошлади:

Мен ҳеч кимга бермайман сени...

Бойлар олса бойлигинг олар

Улар олишар яна нени

Фақат дунё талашар бойлар...

Бу кўппаклар ичига қўрқмай

ташлаб ўтгин битта устухон

Сўнг боравер ортга юз бурмай

қийматни кўрасан аён...

Мен ҳеч кимга бермайман сени

кўшқу айвон бизники эмас...

Фақат кўнгил...

шоҳ айлар мени

Бу кўппаклар кўнгилни эмас...

Жамила унинг пичирлашини эшитди-ю сўзларни англамади.

Ўйчан юзларидаги кулфат кўланкасини ҳам сезмади.

Ҳайрат денгизига шўнғиганича жим ўтираверди...

* * *

Акмал Бердиёров шаҳарнинг гавжум кўчасидан борарди. Куёш тиккага келиб, тирбанд йўлдаги машиналарни аямай киздирар, ҳаракат озгина тўхтаса ҳам ҳайдовчилар асабийлаша бошлардилар. Чорраҳада тўхтаб турганида ён қатордаги “Тико”нинг олд ўриндиғида ўтирган қора кўзойнакли йигит унга салом берди-да, унинг алик олишини кутмай:

– Акмал ака, шу кетишингизда тез уйингизга боринг. Машичангизни қўйиб, автобусда кетинг. Машичангизни ўзимиз олиб бориб қўямиз, – деди.

Акмал гап сўрашга улгурмай, орқа ўриндиқдаги йигит машинадан чакқон тушди-да, бир нафаснинг ўзида унинг ёнидан жой олди. “Тико” эса қизил чироқ ёниб турганига қарамай жойидан жилворди. Акмал ёнидаги йигитнинг сурбетлигидан ғазабланган бўлса ҳам, Бўрон бошлаган ўйиннинг асосий палласи бошланганини фахмлаб, унга индамади. Кўк чироқ ёниб, кўчадаги ҳаракат бошлангач, йигит Акмалнинг вазифасини тушунтирди:

– Шу автобусни қувиб ўтиб, тўхтанг. Автобус тўхташи билан унга чиқиб оласиз.

– Бу автобус мен томонга бормади, – деди Акмал уни жеркиб.

– Биламан, – деди йигит пинагини бузмай. – Озгина юриб тушасиз. Яна бошқасига чиқасиз. Кейин метрога ҳам тушасиз. Метродан чиққанингиздан кейин битта машина тўхтатиб, уйингизга етиб оласиз. Бир пайтлар из чалғитишга уста бўлган экансиз-ку?

Акмал ичида сўкиниб қўйди-ю унинг кўрсатмасини аниқ бажарди.

Уйининг эшиги кия очик эди. “Бу ахлат яна нима хуна-
нар кўрсатди экан?” деган хавотирда ичкари кирди. Европа
усулида безатилган меҳмонхона тўрида Бўрон ўтирарди.
Атрофида йигирма киши бемалол ўтирадиган узун стол
устиди бир чойнак ва бир пиёладан бошқа ҳеч вако йўқ.
Амакиваччасининг кириб келганини кўрган Бўрон кимир-
лаб ҳам қўймади. Йигирма йил эмас, йигирма кун кўриш-
маган қариндошлар бир-бирларини бағирларига босади-
лар. Меҳр-оқибати ўлган икки қариндош эса бир-бирига
сўзсиз тикилиб қолдилар. Дераза ёнида ва ётоқхона осто-
насида турган икки бегона йигит уларнинг бу соғинчсиз
учрашувларига аҳамият бермадилар.

– Шу уйингда меҳмон бўлишимни истаган экансан,
таклифнинг ерда қолдиргим келмади, – деди Бўрон. –
Мен мезбонман, сени ўтиришга таклиф қилаверайми?

Акмал ўткир нигоҳини ундан узмай, қаршисига ўтир-
ди. Бўрон шошилмаётганини англатиш учунми, индамай
ўтираверди. Аслида эса масалани узил-кесил ечиб кетиш
учун унинг вақти зиқ эди. Унинг мўлжалига кўра, Акмал-
ни кўчада кузатиб юрган милиция ходимлари уни йўқотиб
қўйгач, бир оз саросимага тушадилар. Кейин “машинаси
ўғирланди”, деб қувадилар, ушлашга ҳаракат қиладилар.
Кейин эса Акмалнинг қасқа ғойиб бўлгани хусусида бош
котирадилар. Юзта тахминдан биттаси эса албатта шу уйга
бошлаб келади уларни...

Ҳеч бир қассоб жониворни ўтмас пичокда сўймайди.
Бўрон эса айнан ўтмас пичокни танлаган, орага тушган су-
кунат бундан далолат эди. Ўлжаси шундай азобни ўзига
раво кўрса, унга нима ғам? Акмал ўз сукути билан ундан
қўрқмаётганини билдириб қўймоқчи эди. Бўрон бунини сез-
ди. Амакиваччасининг ичлари қалтираётгани ҳолда ўзи-
ни ботир қилиб кўрсатишга уринишидан қулди. Акмал
шунда ҳам индамади. Қарийб икки дақиқа давом этган су-
кутни Бўроннинг босиқ овози бузди:

*Кўзимга тўқинар малолат, тумон,
Чексизлик қўйнида ялангоч сукут.
Рухимда муаллақ жимлик безабон –
Неки ўтган бўлса барчасин унут...*

Амакиваччасининг бундай шеър ўқиши Акмал учун янгилик эмас эди. Ёшлик чоғлари шеър ўқийвериб, унинг бошини котириб ташларди. У дамларда ёшлик ўти қалбини оловлатгани учун ўқирди. Ҳозир-чи? Қонли қадам билан бошлаган томошасини якунлангани келган бўлса нега шеър ўқиб лақиллаяпти? Бу сатрларнинг изидан қандай зулм келади?

Икки жуфт кўз бир-бирига қаттиқ тикилган. Икки жуфт кўз эгалари вулкон портлашини кутадилар. Унга қадар эса хонага Бўроннинг овози ҳукмронлик қилади:

*Зарба гали сенда, майли, кўрай мен.
Овоз бер, қайдасан, ўлмас тоқатим.
Ё сукунат кафанига ўрай мен...
О, саодат, йўқ менинг саодатим...
Фақат бордир бунда соқов сукунат...
Ёрилтош, эй ёрилтош, ёрил, ахир
Ўлимнинг қошида ёрил, айт, бақир...*

Файзли давраларда сўрашишни сиз бошлаб беринг, деб бир-бирларига лутф қиладилар. Бу давра файзли эмас – кулфатли, лутф йўқ – зулм мавжуд. Акмалнинг бардоши етмади, ғазаб ва хавотир ҳукмида эканини ошкор қилмасликка уриниб, босик оҳангда сўради:

– Нега келдинг?

– Уйинггами ё умуман сўраяпсанми? – деди Бўрон, кайфияти яхши эканини ошкор қилувчи қувноқроқ оҳангда.

– Умуман...

– Уйингга сендан олдинроқ келганим яхши бўлибди, – деди Бўрон худди гапни чалғитмоқчидай. – Чойни ўзим дамлаб, мириқиб тўйиб олдим. Сен чефирнинг кадрига етмайсан. Энди “умуман”га келсак, кейинги пайтда кунда бўлмаса ҳам, кун ора бир туш кўраман: болалар ховузда

чўмилишяпти. Бир бола четда ўтирибди, чунки у сузишни билмайди. Шунда каттароқ бола уни сувга итариб юборди. Кичкина бола чўкиб кетай деди... Шунда мен чўкиб кетаётгандай нафасим қайтиб, уйғониб кетаман.

Бўрон тушини эмас, болалик хотирасини сўзлаётган эди. Кичиклигида уни Акмал сувга итариб юборган, бошқа болалар қутқариб қолишган эди. Унда Акмалнинг шум нияти йўқ эди. Лекин қутқаргани сувга тушмаган ҳам эди. Бўроннинг болалик онгига ўрнашиб қолган бу хотирот сира-сира ўчмай, бот-бот юракка ботиб, занглаб қолган ўқ каби безовта қилиб турарди. Акмал бу воқеани унутиб юборганди. Ҳозир эслади. Эслади-ю болалик шумликларнинг ёдга олинishiдан ажабланди.

– Эски балчиқларни титмоқчимисан? Унда бугдой сотганимни ҳам эсла...

– Мен балчиқ титгани келганим йўқ. Ўшанда сен мени ҳовузга итариб юбориб, томоша қилган эдинг. Кейин мени ботқоққа итариб юбординг. Болаликда қутқариб қолишувди. Ботқоқдан қутқарадиган меҳрибонни учратмадим...

Бўрон шундай деб хўрсинди. Акмал унга эътироз билдирилмади. Бир неча нафаслик жимликдан кейин Бўрон энди ҳазин оҳангда сўз бошлади:

Болалик дарёга қўшилиб кетди...

Заҳарга қўшилган майи ноб мисол

Ўзим ҳам билмаган фасллар келди

Кўксимга гурсиллаб йиқилди шамол...

Чоригин судрайди энди ёдимиз

Ўлимга тўн бичар кимдир бемаҳал...

Остона ортида хотиротимиз

ва ёлғиз дўстимиз – ҳазрати Ажал...

Бўрон томоғи қуригандай бўлиб, аччиқ чойдан қуйиб ичди. Амакиваччасининг пайдо бўлганини сезгандан бери “ўлдирадими?” деган савол Акмални бот-бот енгил титроққа солиб турарди. Ҳозир айтилган сўнгги сатр гумони тўғри эканига ишора бўлиб, юрагига қўркув оралади.

– Ўлдирмоқчимисан? – деди. Овози титраётганини сезиб, ўзидан ўзи нафратланди. Дадилрок гапиришга уринди: – Ўлдирсанг ўлдир, лақиллаб бошимни оғритма.

– Қўрқма, ўлдирмайман, – деди Бўрон. – Сен йигирма йил олдин ўлган одамсан. Суякларинг ҳам ириб-чириб кетган.

– Сен мендан қасос олишни кутиб яшадинг. Мен эсам қасос олгани келишингни кутиб яшадим. Биламан, сен мени лаънатлайсан. Ўша сотилган бугдой учун ҳам, ўқишга киришинг учун отанг ташлаб кетган пулни домлаларга бермаганим учун ҳам... Мен ўшанда ҳақ эдим. Чунки орада адолат йўқ эди. Сенинг отанг – менинг амаким амал оти устида роҳатда юрарди, биз эсак баъзан гўштли таомга муҳтож бўлиб қолардик. Мен адолатни тикламоқчи эдим.

Бу гаплар Бўрон учун янгилик эди. Шу сабабли тааж-жуб билан сўради:

– Адолат нима эканини билмай туриб, қандай адолатни тикламоқчи эдинг?

– Ҳар бир одам адолатни ўз кўзи билан кўради.

– Хўп, ўзингга керакли адолатни ўрнатдингми, кўнглинг жойига тушдими?

– Ҳа. Лекин сен менинг адолатимни кўролмайсан ҳам, тушуна олмайсан ҳам. Шунинг учун лаънатлайсан.

Бўрон бу гапларни яхши англамагандай, унга тикилганича жим қолди. Сўнг паст овозда гапира бошлади:

– Лаънатларим... миннатларим... ҳасратларим... ҳайратларим... шафқатларим... раҳматларим... заҳматларим... даҳшатларим... Қоним ичиб, қоним ичиб, қоним ичиб, қоним ичиб ҳеч тўймади жисмим аро бундай бало улфатларим. Кулфатларим... қудратларим... бадбахтларим... бадбахтларим... бадбахтларим...

– Иккаламиз ҳам бадбахтмиз...

Акмалнинг бу иқрори Бўрон учун ғалати туюлди.

– Йўқ, мен бадбахт эмасман. Мен тож кийган ўғриман. Сен эса хиёнаткор ўғрисан. Ёш хотининг бор... пулинг кўп... “Пул бўлса, пул бериб – хотин оласан, пул бўлса,

пул бериб – виждон оласан, пул бўлса, пул бериб – иймон оласан...” Хотин олдинг, аммо иймон билан виждонни ололмадинг.

– Сен олдингми?

– Хотин – аниқ нарса. Иймон ва виждон сенинг адолатинг каби мавҳумлик. Қамоқдалигимда бир татар мулла “сен иймон эгаси бўлишинг мумкин”, деган. Иймон масаласида бир нима дейишим қийин. Лекин виждоним бор. Бу аниқ! Виждонни пулга сотиб олмаганман, виждон билан туғилганман.

– Мен-чи?

– Мен сенга доялик қилмаганман. Киндигингни ҳам кесмаганман, қандай туғилган бўлсанг туғилгандирсан. Лекин ҳозир шу туришингда заррача виждон йўқ. Умуман... – Бўрон заҳарли тиржайди, – менга сенинг виждонинг керак эмас. Менга пулинг керак.

– Шавкат учунми? Бермайман.

– Ўғлинг учун пул сўрайдиган пасткаш эмасман. Сен вақтида умумпулига хиёнат қилгансан. Қайтарадиган вақтинг келди. Ўшанда братва қонингни ичмоқчи бўлганида мен ўртага тушганман. Сен аҳмоқ “братва ҳаммасини унутворгандир”, деб юрувдингми? Уларнинг ярмидан кўпи ўлиб кетди, лекин тириклари бор.

Бўроннинг тилидан учган “Братва” сўзи Акмални бир титратиб олди. У ҳам бир пайтлар ўғрилар оламидаги баобрў оғайнилари шундай деб иззатларди. Бу сўзни тилга олмаганига кўп йиллар бўлди. “Братва” номигагина оғайни, қаҳри келганда эса лак-лак душмандан баттар.

Ўшанда икковлари “катта ов” илинжида Русияга боргандилар. “Ов” бароридан келди. Шунинг ўзига қаноат қилиб қайтсалар ҳам бўлаверарди. Лекин Акмал яна бир “ов”ни таклиф қилди. Бўрон “ов”нинг олд қисмида эди, қўлга тушди... Акмалнинг найрангини кейинроқ англади. Ўша воқеани эслаган Акмал Бўронга эътироз билдирмоқчи бўлди:

– Ўшанда иккаламиз эдик. “Братва”нинг бунга мутлако алокаси йўқ.

– Сашка кривой-чи? Унинг ёрдам берганини унутдингми?

– Ўшанда мен қочмаганимда ҳамма пулдан айрилардик. Мен улушингни ишлатмай сақладим. Ўзинг йўқ бўлиб кетдинг.

– Улушимни сақлаб қўйган бўлсанг, берақол, – деди Бўрон пичинг билан.

– Ҳозир пулим йўқ, бир-икки ойда тўплаб бераман.

– “Виждонинг йўқ” десам ранжийсан. Сен қовоқ каллада ақл ҳам йўқ. Кимни алдамоқчи бўлганингни ўйлаб кўр! Каравотингни нима учун икки қават қилдирганинга ақлим етмаса, мени “аҳмоқ” десанг арзирди. Шунча пулнинг устида ёш хотининг билан маишат қилармидинг, а хом калла! Пулни ҳам хорлабсан, сен нокас!

– Билган экансан, олавермайсанми, – деди тўнғиллаб Акмал, – томоша кўрсатишинг шартмиди?

– Уйингга ўғирлик учун келганимда ҳамма ёқни тептекислаб кетардим. Мен қарзни ундириш учун келганман. Киргин-да, иккита сумкага ўзинг ўз қўллaring билан жойлаб бер.

Акмал бу амрни бажариш-бажармаслигини ҳал қилолмай бир оз ҳаракатсиз ўтирди.

– Кейин кетасанми? – деб шарт қўйди.

– Ҳар ҳолда уйингда ётиб қоладиган без меҳмонлардан эмасман. Думларинг етиб келгунича қорамни ўчираман.

Акмал аста ўрнидан туриб, меҳмонхона томон юрди. Ичкарида турган малла йигит унга салом ҳам бермади, кўмаклашмади ҳам. Осонлик билан қўлга киритилган пуллар сумкаларга жойланаётганда бармоқларнинг титраши тинмади. Иккала сумкани ўзи олиб чиқди. Тўплаган бойлигининг бир қисми шунчалар оғирлигини энди ҳис қилди.

– Бу ишинг яхши бўлди. Ўз ихтиёринг билан топширганингни эшитса, братва сени кадрлайди. Илтимосингга

кўра, сенга яна икки ой муҳлат бераман. Қолганини олиб кетиш учун бир йигитни юбораман. Тайёр тур.

– Яна қанақа қолгани?

– Мени қамокқа рўпара қилган пайтингда қанақа ҳолда эдинг, эсингдами? Ўша ҳолингга қайтасан. Яна қаерга пул беркитганингни мен аниқлаб берсам, уялиб қолармикинсан, а? Бундан ташқари янги курдирган саройинг, машинанг, бу уй... ҳаммаси сотилади... Шунда ўзинг хоҳлаган адолат қарор топган бўлади. Адолат саройини тиклаш учун икки ой кифоя!

Бўрон шундай деб ўрнидан турди-да, дераза яқинига бориб, пастга қаради. Уй атрофидаги йигитлари сергак эди. Улардан бири атроф тинч эканини ишора орқали маълум қилгач, Бўрон ёнидаги шеригига сумкаларни имлаб кўрсатди. Йигит деразани ланг очиб, сумкаларни бирин-кетин пастга отди. Пастдагилар оғир сумкаларни худди енгил ғишт каби илиб олдилар-у бир нафасда кўздан ғойиб бўлдилар.

– Ўтир, бир пас гаплашайлик, бундан кейин учрашмасак керак, – деди Бўрон жойига қайтиб.

– Яхши бўларди.

– Яхши бўларди? Ўтириб гаплашганимиз яхши бўладими ё бошқа учрашмаслигимизми? Аниқроқ гапир.

– Анигини ўзинг биласан.

– Пулга тегишли ҳисоб-китобимизнинг биринчи босқичи якунланди. Энди тақдирга тегишли ҳисоб-китобимиз ҳам бор, а? Мен Афрўзани ҳам олиб кетишим керак.

Бўрон шундай деб унга тикилди. Акмалда ўзгариш сезилмади.

– Уни кўрмаганимга йигирма йилча бўлди. Боласи ўлик туғилганидан кейин йўқ бўлиб кетди. Сени яхши кўрарди, изингдан излаб кетгандир, деб ўйладим.

Ёлғонни Акмал каби безбетлик билан гапира олиш учун Акмал каби сурбет бўлиб туғилиш керакмикин? Умр бўйи артистликка ҳавас қилган Бўрон ҳам амакиваччасида мав-

жуд кобилиятга эга эмасди. Ҳозирги ёлғон унинг қалбидаги нафрат вулкони тошириб юборди. Олдидаги чойнакни отгиси келди, бироқ, тўқ мушук сичқонни ўйнатгани сингари бир оз лакиллашиб, ҳузурланиш истаги бу ғазабдан устун чиқди.

– Мени яхши кўриши сенга маълуммиди? Тагингга олганингда ҳам билармидинг?

– Буни маломат қилма. У сени ҳам, мени ҳам яхши кўрарди. Қайси биримизни танлашни билмай гангиб юрганда ўша иш бўлиб қолган. Йигирма йил кек сақлаб юришингга арзимади. Ўзи аҳмоқ эди, қаёқда хор бўлиб юрган бўлса юргандир, ўлган бўлса ўлиб кетгандир.

Йўқ! Бу гапга чидаш қийин эди. Энг бардошли одам ҳам тоқат қилолмасди. Бўрон чойнакни эмас, пиёлани отди. Акмал энгашишга ҳам улгурмади. Пиёла елкасига тегиб, сўнг дастурхон устига тушди – синмади. “Синганида келган боло-қазо шунга урарди”, деган фикр Акмалнинг фикрини ёритиб ўтди.

– Ахлат... – Бўрон бақирмоқчи эди, лекин нафрат ҳайкириғи тишлари орасидан сизиб чиқди.

Акмал ёлғони иш бермаганини сезса ҳам, сир бой бермай ўтираверди.

Бўрон хотиранинг балчикқа булғанишини истамас эди. У амакиваччасига ғазабли нигоҳини тиккан ҳолда пичирлади:

“Аёл эмас эди у –

боло...

қовурғадан яралган бир тан...

Еёлмади уни бу дунё

қандай қилиб ер ютар экан...

Аёл эмас эди у

билмам...

соч, сийнаси, кўзи бор эди...

Мен эслайман уни камдан-кам

Аёл эди...

*Жуда хор эди...
Аёл эмас эди у тунги
соя эди гўё баҳайбат...
Бу дунёга етган тупуги
бир эркакка етмасди фақат..."*

Охирги сатр ўқилгач, Акмал ўрнида бир кимирлаб қўйди. Бўрон бунга сезди. Узок сукут сакламай унга деди:

– Худо мушукка канот, туяга шох бермай жуда тўғри қилган. Лекин сенга чирой бериб янглишган. Кўзларингни сўқир қилиб, бунинг эвазига инсоф берганида дунё анча чиройли бўлган бўларди. Шу ҳуснинг билан ахлатга айландинг барибир. Ана энди менга тўғрисини айтиб бер.

– Афрўзаними?.. – ёлғонга бийрон тил рост гапни айтишга қийналди. Бўрон шоширмади. – Биз... Афрўза билан... муносабатимиз унчалик кўп чуқурлашмади... У сени яхши кўрарди. Лекин мени Саломатдан кизғанарди. Тушуняпсанми? Сен у ёқда кўлга тушиб қолганингдан кейин кўп йиғлади. У ёқдалигингда сенга хиёнат қилмадик. Бир акадай бўлиб қараб турдим. Сендан ҳомиладор бўлган экан, хат ёзиб маълум қилмоқчи эди, хабаринг бордир?

Бўрон индамади. “Қани, давом этавер-чи?” деб тикилиб тураверди. Акмал гапини охирига етказиши лозимлигини англаб, давом этди:

– Мен Саломатни никоҳлаб олдим. Унинг ҳам боши қоронғи эди... Боласи ўлик туғилди. Бир ҳафтадан кейин Афрўза ўғил туғди. Боласини олмади, туғруқхонага ташлаб, чиқиб кетди. Саломат билан маслаҳатлашиб, сенинг ҳурматинг ҳаққи болани олдик. Уч-тўрт йилда қайтиб келсанг, ўзингга икки кўллаб топширмоқчи эдик. Сен ҳам йўқ бўлиб кетдинг...

– Бор гапинг шуми?

– Яна нима дейишим керак?

– Шавкат менинг ўғлимми?

– Ҳа.

– Шунинг учун пул бергинг келмадими?

– Мен сенинг келганингни сезган эдим. Учрашиб, тушунтирмоқчи эдим.

– Тушунтирдингми?

– Тушунмадингми?

– Мен-ку тушундим. Лекин сен тушунмадинг. Демак, Шавкат менинг ўғлимми?

– Ҳа, дедим-ку?

Бўрон малла йигитга имлаган эди, у ҳаммом томон юриб, сал ўтмай қалтираётган Шавкатни олиб чикди. Қора дорисини олиш муддати ўтган Шавкатнинг хумори тутиб, ўзини тутолмай қолган эди.

– Шу менинг ўғлимми? – деб яна қайта сўради Бўрон.

– Ҳа! – деди бу сафар Акмал овозини бир оз кўтариб.

Малла йигит Бўроннинг ишорасига амал қилиб, Шавкатни Акмалнинг ёнидаги стулга ўтқизди.

– Шавкат, отангни танийсанми? – деб сўради Бўрон йигитга қараб. Шавкат бу саволдан ажабланиб, Акмалга қўрқибгина қаради. Унинг назарида сири ошқор бўлгану энди жазо муддати етиб келган эди. Хумор азобига қўрқув даҳшати қўшилиб, у ҳушини йўқотаёзди.

– Акмал, – деди Бўрон синик оҳангда.

Исмини айтиб қақиритиши, бу синик оҳанг Акмални ҳайратга солди. “Ўғли эканини билиб, юмшади”, деб ўйлади.

– Акмал, – деди яна Бўрон, – агар рост гапираётган бўлсанг... бир жон қарздорман. Жоним сенинг қўлингда... Агар рози бўлсанг, уни олиб кетаман. Бола қорадорига ўрганиб хароб бўлибди. Тузатишга уриниб кўраман. Кетиш олдидан жавонингни оч, бир меҳмон қил.

Акмал бу илтимоснинг чин эканига ишонмай, бир оз иккиланиб ўтирди.

– Турмайсанми? Ё жавонинг қуп-қурукми? – деди Бўрон.

Акмал туриб жавондан бир шиша конъяк, иккита қадах олди. Бўрон ўрнидан туриб келиб, уларнинг ёнидан жой олди. Акмал қадахларни тўлдириб, бирини Бўронга узатди. Бўрон бош чайқаб, “Буниси Шавкатбекка”, деб қўйди.

– Бу ҳали ёшлик қилади, – деди Акмал норози оҳангда.

Бўрон унинг эътирозига аҳамият бермай, ён чўнтагидан шишача чиқарди-да, ундаги кукуни Шавкатнинг яқинидаги қадахга солди.

– Бу нима? – деди Акмал ҳайратланиб.

– Буми? Бу заҳар, – деди Бўрон хотиржам равишда. – Бу болани “ўғлинг” деганинг учун пешонангдан ўпиб, қувониб чиқиб кетишимни қутганмидинг? Йў-ўқ, огайни. Бу бола учун мен эмас, сен отасан. Ҳозир шу икки қадахнинг жойини алмаштирасан, истаганингча айлантир. Кейин ота-бола ичасанлар. Майли, аввал шу бола ича қолсин. Агар заҳар шунга чиқса, чиндан ҳам менинг ўғлим бўлади. Сен эса хотининг билан қизингнинг ўчини олган бўласан. Ўғриларни уйингга шу бошлаб келган. Ҳали бўйнида отнинг калласидай қарз турибди. Агар тирик қолса, демак, сенинг ўғлинг экан, сен тўлайсан бу қарзни. Иккаламизнинг бу баҳсимизни тақдир ёзуғи ҳозирнинг ўзида ҳал қилиб беради. Бошқа гап йўқ. Қани, айлантир!

Акмал бу амрни бажаришга дарҳол киришмади. Бўрон иккинчи марта буюргач, худди бозордаги кўзбойлағич қиморбоз каби қадахлар ўрнини алмаштира бошлади. Бўрон унинг титроқ бармоқларидан кўз узмай тикилиб ўтирди.

– Бўлди, энди хоҳлаганингни ўзинг узат болага, – деди Бўрон.

Акмал қадахлардан кўзини узмаган ҳолда бирини олиб, Шавкатга узатди. Нима бўлаётганини тузук англамаётган Шавкат қадахни қўлига олиб, савол назари билан Бўронга қаради.

– Ич, хуморинг босилади, – деди Бўрон унга.

Шавкат умри ичкилик билан ўтган ашаддий майхўр каби бир кўтаришда ичиб юборди. Томоғидан қултуллаб ўтган коньяк хуш ёқдими, кўзлари сал жонланди.

– Яна қуйиб бер, жуфт бўла қолсин, – деди Бўрон Акмалга. Унинг буйруғи бу сафар тез бажарилди. Шавкат буни ҳам ичиб олгач, Бўрон малла йигитга буюрди: – Ётоққа олиб кириб ташла, ўлса ўша ерда ўлсин.

Хонада ёлғиз қолишгач, Бўрон ўтирган стулини Акмалга яқинроқ сурди. Улар бир-бирларининг нафасларини сезадиган даражада яқинлашдилар. Қалблари жисман яқин эди. Аммо бир-бирининг тафтини сезмасди. Сезиш учун бу қалбларда меҳр бўлмоғи зарур. Меҳр эса йигирма йил муқаддам ўлдирилганди...

– Илгарилари ёлғон тополмай қолганингда рост гапиришни бошлардинг. Билишимча, ҳозир ёлғонларинг тамом бўлди, энди ростини бошла, – деди Бўрон ижирганиб.

– Сенга ростини айтдим, – деди Акмал.

– Шунақаи? Унда Афрўзани жиннихонага тикиб қўйганингни унутибсан?

– Унутганим йўқ... қўнглингни оғритмай девдим... Рости: туққанидан кейин эси оғиб қолди. Туғруқхонадан туғри жиннихонага олиб кетишган. Саломатнинг боласи чинданам ўлик туғилганди. Шавкатни эмизиб катта қилди. Афрўза ўзига келганидан кейин уйда қарамоқчи бўлдик. Ҳар ҳолда Саломат билан қалин дугона бўлишган...

– Қалин дугона... кундош дегин?

– Унчалик эмас. Бир бўлиб ўтган хатони ҳадеб гапираверма. Афрўза бирга турди. Лекин Шавкатни талашадиган, Саломатга ташланадиган бўлиб қолди. Эҳтимол юраги сезгандир... Шундан кейин мажбур бўлдим.

– Ҳозир қаерда?

– Ўн беш йилча олдин... ўша ерда ўлган...

– Илгарилари ёлғонинг тез тугаб қоларди. Энди қайси гапингга ишонай?

– Сени алдашимдан менга нима фойда бор?

– Фойдами? – Бўрон шундай деб унинг жағига мушт туширди. Кутилмаган кучли зарбадан Акмал учиб тушди. – Бу биринчи фойда! – Бўрон ўрнидан туриб уни дуч келган ерига тепди: – Бу иккинчи фойда. Қани тур! – Акмал инқиллаб ўрнидан тураётганида яна жағига муштлади: – Буниси учинчи фойда! Сен ахлат эмас, сен қанжиқсан! Сен менинг ўша ёқларда ўлиб кетишимни йигирма

йил орзиқиб кутдинг. Қайтганда ҳам хорланишимни истадинг. Йўк, Худо мени ёрлақади. Шавкатни кимнинг ўғли эканини ростдан билмайсанми? Биз Афрўза билан яқинлашмаган эдик. Ўн етти ёшида отаси уни қариндошига зўрлаб узатган экан. Эрига кўнгилсиз бўлгани учун шаҳарга кочиб келиб, меҳр-муҳаббат топаман, деб ўйлаганда, йўлидан сен аблаҳ чиққансан. Буларни охирги учрашувимизда ўзи менга айтган. Сенинг қилиғингни ҳам яширмаган. Шавкат сенинг ўғлинг! Сен йигирма йил бу боланинг ўғлинг эканига ишонмай яшадингми? Қадахга захар солганимда қувондинг-а? Қандай аралаштираётганингни сезмади, деб ўйладингми? Сен ўз ўғлингни ўзинг ўлдирдинг! Сенинг илдизингни мен қуритмоқчи эдим. Ўғлингни ўлдириб, илдизингни ўзинг қуритдинг. Сендан бу дунёда наслгина эмас, ному-нишон ҳам қолмаслиги керак!

Бўрон бу гапдан кейин Акмалнинг талвасага тушишини кутган эди. Лекин унда ўзгариш сезилмади.

– Қуй! – Бўрон шундай деб бўш қадахга ишора қилди. – Мен ўз ўғлингни ўз қўлинг билан ўлдиришингни орзиқиб кутган эдим. Энди армоним йўк. Сенинг думинг кесилди. Энди уруғларинг кирилиб битди ҳисоб. Ўлишинг билан сенлардан бу дунёда ҳеч ким қолмайди.

– Ўзингдан-чи?

– Мендан ҳам қолмайди. Сенга камида икки ой умр ҳада қилмоқчи эдим. Фикримдан қайтдим.

– Мени ўлдирмоқчимисан? Билиб қўй: менинг ўлимим – сенинг ғалабанг эмас!

– Мен ғалабага шу пайтга қадар шошилмадим. Бундан кейин ҳам сабр қиламан. Қаллангни узиб ташласам, то қиёматга қадар мени номардликда айблайсан. Шунча йигит билан бостириб келиб, жонингни олиш ростданам адолатдан эмас. Қўлга пичоқ олиб олишиш – сенгайм, менгайм ярашмайди. Шунинг учун таваккал қиламан: иккаламиздан биримиз яшашимизни энди Шавкат ҳал қилиб беради. Ҳа, анграйма! У ўлгани йўк. Конъякка қўш-

ганим захар эмас, оддий сода эди. Мана буниси чинакам захар, ишонмасанг, татиб кўр, – Бўрон чўнтагидан шишача чиқариб, копкоғини очди-да, Акмалнинг лабига қадади. У чўчиб, тисарилди. – Жон ширин, а? – Бўрон малла йигитга қаради: – Олиб чик.

Икки қадах конъякдан кейин сал дадиллашиб қолган Шавкат чиқиб, Бўронга тикилганича туриб қолди. Бўрон шишачадаги кукунни қадахга солди:

– Энди сен аралаштир, – деб буюрди. Сўнг Акмални биллагидан ушлади-да, дераза томон бошлади. Хавотирланган Акмал орқасига бир қараб олди:

– Қараб, болага халал берма, бу ёғи энди таваккал. Омадинг бўлса яшайсан. Мен ўлсам, қариндошлик хурматини қилиб, қишлоққа олиб бориб кўмарсан. Сен ўлсанг, шу ерда ириб ётаверасан. Тирик қолсам, Афрўзанинг хурматини қилиб, Шавкатни олиб кетарман. Кел, охирги марта ёнма-ён туриб ёруғ оламга қараб тўйиб олайлик. Шундай кенг олам иккаламизни сиғдиролмай қолди. Биттамыз кетишимиз керак. Қизик, а? Дунёда разил одамлар кўп. Биттамыз кетсак, уларнинг сони камайиб қолармикин? Шавкат, олиб кел! – Шундай деб ўгирилди. Шавкат икки қўлида икки қадах билан уларга яқинлашди. – Сен каттасан, танла, – деди Бўрон лутф қилиб.

Акмал бунинг шунчаки томошами ё чинми эканини англамай талмовсиради. “Эҳтимол, майнавозчилик қилаётгандир”, деган ўй мавжуд бўлса-да, қадахга қўл узатишга қўрқди. Бўрон унинг бикинига аста туртиб:

– Ол! – деди. – Менинг вақтим кам. Икки дақиқадан кейин бу уйда ҳеч ким қолмаслиги керак. Ҳамлет деган зот айтганидек: “Ҳаёт ёки мамот, шудир масала!” Қадахнинг биттасида ҳаёт иккинчисида мамот бор. Титрама, ол!

– Ўзинг-чи, қўрқмаяпсанми?

– Нимадан қўрқаман? Мен бўронман, бўрон тиниши мумкин, лекин ўлмайди. Ахлатни эса йўқотиш керак... “Остона ортида хотиротимиз ва ёлғиз дўстимиз – ҳазрати

Ажал...” Мабодо тақдир ўлимни менга ҳадя этган бўлса, қувониб юрма. Ўзим гўрга кирсам ҳам бир қўлимни лаҳаддан чиқариб ётаман. Шу қўлим то ўлгунингга қадар бўғзингни бўғиб туради.

Акмал, яқиндагина заҳар солинган деб гумон қилинган қадахни ўз ўғлига раво кўрган ота, энди “қайси бирида заҳар бор, айт”, дегандай унга илтижо билан тикилди. Кукун қайси бирига солинганини Шавкатнинг ўзи ҳам билмасди. Акмал титроқ бармоқлари билан ўнг қўлдаги қадахни олди. Бўрон чапдагисини дадил кўтарди:

– Энди ўрисчасига қилиб, чўқиштириб қўяйлик, албатта сен менинг ўлимим учун ичасан. Мен эсам... – Бўрон ҳазин жилмайди:

– *Ҳасратимнинг
Суюқ тошларидан
Дахма қурмоқчиман
Ўлимга.
Ичида ўз жасадим бўлсин...*

Биринчи бўлиб Бўрон ичди.

Сўнг Акмал... Унинг титроқ лабларидан ичимлик томиб турди.

Ўлимни кута бошладилар...

БАССАЛОМ!

Муаллифдан:

Вассалом... Хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг, сизларга баён килмоқчи бўлган воқеа шулардангина иборат эди. Буларнинг озини кўрганман, кўпини эшитганман. Эшитганларим миш-миш, ваҳима, аравани қуруқ олиб қочишдан холи эмасди. Улардан мумкин қадар фойдаланмасликка уриндим. Ёзганларимнинг маълум қисми сиз, азизларга ёкма-гандир, ёки ишонтира олмагандир, буни қаламимнинг заифлиги, тасаввурим камровининг торлигидан деб билиб, узримни қабул қилгайсиз. Аллоҳдан умидим бор, янги асар баёнига журъат этсам, бу қусурлардан қутулишга ҳаракат қиламан. Бунинг учун фақат камина томонидан бўладиган ҳаракат кифоя эмас, сиз мухтарам мухлислар дуосидан ҳам умидворман.

Асарнинг бундай тугашидан ажабланаётганингизни аввалдан сезяпман. Мен хотимани шундай мавҳум тарзда яқунлаш анъанасини бу сафар ҳам бузмасликни лозим топдим. Таъбир жоиз бўлса, ошни пишириб, дамладим, сузиш энди сиз, азизларга ҳавола. Икки амакиваччанинг тақдири, Шавкатнинг қисмати нима бўлишини аниқ билмай гарангсиб ўтиргандирсиз. Сизларда ачиниш ҳиссини уйғотиш, асардаги ваҳималарни кучайтириш учун иккаласини заҳарлаб ўлдириш мақсадга мувофиқ бўлар эди. Руҳан ўлик бу икки зулм эгасининг жисман ўлиши адолат ҳукми бўлур эди. Ёки Акмал заҳарланиб, Бўрон қуршовдан чиқиб кетиши адолатданмиди? Шавкат-чи? Рамзийлик нуқтаи назаридан қаралса, атрофимизда “шайтанат” деб аталмиш зулм олами мавжуд экан, бундай зулмкорлар бутунлай йўқ бўлиб кетмайди. Улар ажриқ ўтидай ўсиб чиқаверади.

Асрни ўқиб бўлганингиздан сўнг Бўрон, Акула, Граф... ларнинг кейинги тақдирлари ҳақида камроқ ўйлаб, уларни бу зулм оламига етаклаб келган сабаблар ҳақида кўпроқ мулоҳаза юритишингизни истар эдим. Кўзга кўринмас зулм жари ёқасида ҳозир қанча ёшлар туришибди. Улар-

ни бу тубанлик олами нимаси билан жалб қияпти? Бизчи, нима учун жиноят оламига якинлашаётган ёшларнинг ҳаракатларини лоқайдлик билан кузатиб турибмиз? Ҳар биримиз ўзимизга шундай савол берайлик. Қўлни-қўлга бериб жонли ҳалқа-тўсик ҳосил қилиб, адашган ёшларни асраб қолайлик. Шунда биз инсонийлик бурчини адо этган бўламиз. Шунда Аллоҳ бизлардан рози бўлади.

Муҳтарам китобхонлардан яна бир ўтинчим бор: кўпчиликка маълумки, камина шеър ёзмок қобилятидан бебахрадирман. Аммо назм ихлосманди сифатида ўзимга манзур бўлган шеърий сатрлардан баёнларимда фойдаланганман. Бу сафар ҳам одатимни канда қилмадим. Асарда ўқиганингиз шеърий сатрлар устоз қаторидаги шоир ака-миз Рауф Парфи ҳамда қадрдонимиз шоир хожи Асқар Маҳкам ижодидан олинган. Асарнинг сўнгги сатрларини ўқиб бўлганингиздан сўнг бу марҳум ижодкорларнинг ҳақларига ҳам дуо қилишларингиздан умидворман.

Дуо қилайлик: Аллоҳим! Ўзинг инсон зотини азиз ва мукаррам қилиб яратгансан. Нафсимизнинг ёмонлиги туфайли бизларга даф қилаётган шайтон васвасаларидан Ўзинг ҳимоя эт! Фарзандларимизни турли офатлардан, хусусан, шайтанат оламига кириб қолиш балоларидан ва зулм олами фалокатларидан асра! Омийн, йа Рабб ал-ола-мийн!

МУНДАРИЖА

Тўрт дебоча	3	25. Салом бермай кирган	
1. “Сим-сим, оч эшигингни!”	24	ийгит	228
2. Чефир	34	26. Гирдобдаги кўз	232
3. Етим киз	74	27. Болаликдан қолган аламлар	239
4. “Профессор”	82	28. Чирой тарк этган аёл.	257
5. Дискотека	90	29. Дунё жилваси	262
6. “Зачеткаси ўқийди”	97	30. Учрашув нуқтаси	276
7. Қотиллик	102	31. Никоҳ кечаси	286
8. “Қорин ўйини”	107	32. Афсус тошбўрони олдидан	295
9. Талваса	114	33. “Энди бола эмас эканман”	299
10. Хавотир	123	34. Оч йўлбарс	307
11. Текин томоша	128	35. “Нобоп оила”	326
12. “Геосиёсий қараш”	134	36. Икки хил ёвузлик	331
13. Қайғу учун яралган кўнгил	143	37. Қон ютган гуллар	348
14. Алвидо, болалик!	154	38. Кутилмаган ташриф	358
15. Бешафқат йигит	158	39. Бахтни қувганлар	364
16. Уч йўл	165	40. Бир тоғдан, бир боғдан	379
17. Зиндондаги икки йигит	171	41. Сипехр ханжари	386
18. Имконият	178	42. Тасдиқланган тахмин	398
19. “Той бола”	185	43. Чуқаётган кема	408
20. Ўлмаган хотира	193	44. Ғойибдан келган амаки	420
21. Севги талаби	202	45. Тириклик роҳати	434
22. Томчи	209	46. Ечим	443
23. Илоннинг думи	215		
24. Хумда катта бўлган бола	222		

84(5Ў)6
М-22

Тохир Малик
Талваса. [Матн]: роман/ Т. Малик –
Тошкент: “О‘qituvchi” НМИУ, 2018. –
464 б.

ISBN 978-9943-22-248-9

УЎК: 821.512.133-31
КБК: 84(5Ў)6

Тоҳир МАЛИК

ТАЛВАСА

ёхуд

„Алвидо, болалик“нинг янги талқини

Роман

“О‘qituvchi” нашриёт-матбаа ижодий уйи
Тошкент – 2018

Мухаррир У. Жўрақулов
Бадий муҳаррир Ш. Тоштурдиев
Техник муҳаррир Н. Ниёзмўхамедова
Мусахҳих У. Жўрақулов
Компьютерда саҳифаловчи Р. Аҳмедов

Нашриёт лицензияси АИ №012. 20.07.2018. Оригинал-макетдан
босишга рухсат этилди 05.11.2018. Бичими 84×108^{1/32}.
Таймс гарнитураси. Офсет босма усулида босилди.
Офсет қоғози. Шартли б. т. 24,36.
Ҳисоб-нашриёт т. 18,64. Адади 15 000 нусха.
Буюртма №207-18

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг “О‘qituvchi”
нашриёт-матбаа ижодий уйи. Тошкент – 206. Юнусобод
тумани, Янгишаҳар кўчаси, 1- уй. Шартнома №71-18.

Тоҳир Малик 1946 йил 27 декабрда Тошкентда туғилган, Тошкент давлат университети (ҳозирги ЎзМУ)нинг журналистика факультетида таҳсил олган, 2000 йилда “Ўзбекистон халқ ёзувчиси” унвонига сазовор бўлган.

Болаларга атаб ёзилган ҳикоялари билан бадиий адабиёт сирларини ўрганган Тоҳир Малик кейинчалик фантастика жанрида ҳам қалам тебратган.

Тоҳир Малик китобхонлар учун маълум ва машҳур “Сўнгги ўқ”, “Ов” каби қиссаларнинг; “Мурдалар гапирмайдилар”, “Жиноятнинг узун йўли”, “Шайтанат”, “Ёлғон умидлар дашти” каби романларнинг; “Одамийлик мулки”, “Куёв тўра, сизга айтар сўзим бор”, “Ҳалол нима-ю, ҳаром нима” каби панднома асарларнинг муаллифи ҳамдир.

„O'QITUVCHI“ NASHRIYOT-MATBAA
IJODIY UYI DAVLAT KORXONASI

Toshkent, 100206,
Yangishahar ko'chasi, 1-uy

E-mail: info@oqituvchi.uz
Web-site: www.oqituvchi.uz

Tel: (+99871) 224-04-12

t.me/uqituvchi_nmiu

ISBN 978-9943-22-248-9

9 789943 222489